

**HAYAT MECMUASI'NDA YER ALAN
KLASİK TÜRK EDEBİYATI VE KÜLTÜRÜ
İLE İLGİLİ YAZILAR
İbrahim Ayub SHUKUR**

**Yüksek Lisans Tezi
Türk Dili ve Edebiyatı Ana Bilim Dalı
Dr. Öğr. Üyesi Sevdâ ÖNAL KILIÇ
2019**

Her Hakkı Saklıdır.

T.C
ATATÜRK ÜNİVERSİTESİ
TÜRKİYAT ARAŞTIRMALARI ENSTİTÜSÜ
TÜRK DİLİ VE EDEBİYATI ANA BİLİM DALI
ESKİ TÜRK EDEBİYATI BİLİM DALI

İbrahim Ayub SHUKUR

**HAYAT MECMUASI'NDA YER ALAN
KLASİK TÜRK EDEBİYATI VE KÜLTÜRÜ İLE İLGİLİ YAZILAR**

YÜKSEK LİSANS TEZİ

TEZ YÖNETİCİSİ
DR.ÖĞR. ÜYESİ SEVDA ÖNAL KILIÇ

ERZURUM-2019

TÜRKİYAT ARAŞTIRMALARI ENSTİTÜSÜ MÜDÜRLÜĞÜNE

TEZ BEYAN BİLDİRİMİ

Atatürk Üniversitesi Lisansüstü Eğitim ve Öğretim Uygulama Esasları'nın ilgili maddelerine göre hazırlamış olduğum "**Hayat Mecmuası'nda Yer Alan Klasik Türk Edebiyatı ve Kültürü ile İlgili Yazılar**" adlı tezin tamamen kendi çalışmam olduğunu ve her alıntıyı kaynak gösterdiğimi taahhüt eder, tezimin Yükseköğretim Kurulu Başkanlığı tarafından yayınlanan *Lisansüstü Tezlerin Elektronik Ortamda Toplanması, Düzenlenmesi ve Erişime Açılmasına İlişkin Yönerge*'nin lisansüstü tezlerin düzenlenmesini ve erişime açılmasını düzenleyen 5. maddesinin 1. fıkrasına göre [Ulusal Tez Merkezi, enstitü ve fakülteler tarafından Tez Otomasyon Sistemine yüklenen tezlerin bibliyografik bilgilerini kontrol eder, kataloglama kurallarına göre düzenler, konu başlıklarını belirler ve tam metin olarak internet üzerinden erişime açar.] **basılı ve elektronik kopyalarına erişim izni verdiğimi onaylarım.**

22.07.2019

İbrahim Ayub SHUKUR

İSTİSNAİ DURUMLAR

☐ **Patent alma sürecinin devam etmesi sebebiyle (2 Yıl)***

Yükseköğretim Kurulu Başkanlığı tarafından yayınlanan *Lisansüstü Tezlerin Elektronik Ortamda Toplanması, Düzenlenmesi ve Erişime Açılmasına İlişkin Yönerge*'nin lisansüstü tezlerin erişime açılmasının ertelenmesini düzenleyen 6. maddesinin 1. fıkrasına göre tezle ilgili patent başvurusu yapılması veya patent alma sürecinin devam etmesi sebebiyle teze erişim, Enstitümüz Yönetim Kurulunun/....../.... tarih ve sayılı kararı ile 2 (iki) yıl süreyle engellenmiştir.

☐ **Yeni Teknik, Materyal ve Metotların Varlığı (6 ay)***

Yükseköğretim Kurulu Başkanlığı tarafından yayınlanan *Lisansüstü Tezlerin Elektronik Ortamda Toplanması, Düzenlenmesi ve Erişime Açılmasına İlişkin Yönerge*'nin lisansüstü tezlerin erişime açılmasının ertelenmesini düzenleyen 6. maddesinin 2. fıkrasına göre tezde yeni teknik, materyal ve metotlar kullanıldığı, henüz makaleye dönüşmemiş veya patent gibi yöntemlerle korunmamış ve internetten paylaşılması durumunda 3. şahıslara veya kurumlara haksız kazanç imkânı oluşturabilecek bilgi ve bulguları içerdiği için tez danışmanının önerisi ve ana bilim dalının uygun görüşü üzerine Enstitümüz Yönetim Kurulunun/....../.... tarih ve sayılı kararı ile teze erişim 6 (altı) ay süreyle engellenmiştir.

☐ **Ulusal Çıkar ve Güvenlik Durumu (Gizlilik Dereceli Çalışmalar) ***

Yükseköğretim Kurulu Başkanlığı tarafından yayınlanan *Lisansüstü Tezlerin Elektronik Ortamda Toplanması, Düzenlenmesi ve Erişime Açılmasına İlişkin Yönerge*'nin gizlilik dereceli tezler bahsini düzenleyen 7. maddesinin 1. fıkrasına göre bu teze erişim, ulusal çıkarları veya güvenliği ilgilendirdiği için Enstitümüzün uygun görüşü üzerine Üniversitemiz Yönetim Kurulunun/....../.... tarih ve sayılı kararı ile Üniversitemiz Yönetim Kurulu aksi karar verinceye kadar engellenmiştir.

* İstisnai durumlar danışmanın yazılı başvurusu ve Enstitü / Üniversite Yönetim Kurulunun onayı ile kabul edilir.

T.C.
ATATÜRK ÜNİVERSİTESİ
TÜRKİYAT ARAŞTIRMALARI ENSTİTÜSÜ
TEZ KABUL TUTANAĞI

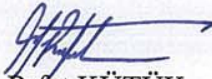
TÜRKİYAT ARAŞTIRMALARI ENSTİTÜSÜ MÜDÜRLÜĞÜNE

Dr. Öğr. Üyesi Sevda ÖNAL KILIÇ danışmanlığında, İbrahim Ayub SHUKUR tarafından hazırlanan bu çalışma 22/07/2019 tarihinde aşağıdaki jüri tarafından Türk Dili ve Edebiyatı Ana Bilim Dalı Eski Türk Edebiyatı Bilim Dalı'nda Yüksek Lisans Tezi olarak kabul edilmiştir.

Başkan : Bülent ŞİĞVA
Jüri Üyesi : Sevda ÖNAL KILIÇ
Jüri Üyesi : Ahmet TOPAL

İmza :
İmza :
İmza :

Yukarıdaki imzalar adı geçen öğretim üyelerine aittir. 22/07/2019

Prof. Dr.
Rıfat KÜTÜK
Enstitü Müdürü

İÇİNDEKİLER

ÖZET	V
ABSTRACT	VI
KISATMALAR DİZİNİ	VII
ÖN SÖZ	VIII

GİRİŞ

1. HAYAT MECMUASI HAKKINDA GENEL BİLGİLER	1
2. HAYAT MECMUASI HAKKINDA YAPILMIŞ ÇALIŞMALAR	7
3. İNCELEMeye TABİ TUTTUĞUMUZ YAZILARIN DÖKÜMÜ	9
4. HAYAT MECMUASI'NIN KÜTÜPHANE KAYITLARI	15

1. BÖLÜM

LATİN HARFLERİNE AKTARILAN METİNLER	16
SELÇUKLULAR DEVRİNDE ANADOLU ŞAİRLERİ HOCA DEHHANÎ	16
ONUNCU ASRIN İKİ BÜYÜK ŞAİRİ FUZÜLÎ-BÂKÎ	21
ONUNCU ASRA AİT VESİKALAR	32
TÜRKİYAT SAHASINDA YENİ TETKİKLER	36
GARPLAŞMAĞA İLK ÇALIŞANLARDAN SADIK RIFAT PAŞA	40
ON İKİNCİ ASIRDA HAYAT	47
İNKILAP VE EDEBİYAT	51
TECEDDÜD-PERVER VEZİRLERDEN İBRAHİM PAŞA	55
FUZULÎ'YE AİT	63
KEÇECİZADE İZZET MOLLA VE 1243 SEFERİNİN TEMADİSİNE MUHALEFETLE KALEME ALDIĞI VATANPERVERANE VE CESURANE BİR LAYİHADIR	67
NEVŞEHİRLİ İBRAHİM PAŞA'YA DAİR YENİ VESİKALAR	80
EDEBİ MESLEKLERE AİT TETKİKLERDEN SEMBOLİZM	84
ON İKİNCİ ASIRDA TÜRK KADINI	89
İNKILABA KARŞI VAZİFELERİMİZ	95

OSMANLI İMPARATORLUĞUNUN KURULUŞ MESELESİ.....	98
OSMANLI İMPARATORLUĞU'NUN KURULUŞ MESELESİ	101
MISIR'DA TÜRK ABİDELERİ	105
MEMLEKET BİLGİSİ	108
ESKİ EDEBİYATTA GÜZEL VE GÜZELLİK.....	111
DAMAT İBRAHİM PAŞA BALTAÇI MUHAMMED PAŞA HAKKINDA YENİ VESİKALAR.....	116
ON İKİNCİ ASIR EDEBİYATININ MEŞHUR SİMLERİNDEN SEYYİD VEHBİ.....	119
PİNTİ HAMİT	132
ON İKİNCİ ASIR EDEBİYATININ MEŞHUR SİMLERİNDEN İZZET ALİ PAŞA	135
LATİFİ TEZKİRESİ.....	146
FATMA'NIN MATEMİ.....	150
MÜSTAKBEL İLİM VE SANAT MÜESSESELERİMİZ	151
LATİFİ VE TEZKİRESİ.....	154
MECMUA-İ MEVLANA	157
ON İKİNCİ ASIR EDEBİYATININ MEŞHUR SİMLERİNDEN ÇELEBİZADE ASİM.....	162
ANKARA VE AHİLER.....	175
ANKARA'DA YETİŞEN MEŞHUR SİMLERDEN ANKARAVİ İSMAİL EFENDİ	179
ESKİ NAZİM ŞEKİLLERİNE AİT	189
ON ALTINCI ASRA AİT EDEBİ MENBALAR SAM MİRZA VE TEZKİRESİ	198
ON İKİNCİ ASIR TEZKİRECİLERİNDEN RAMİZ EFENDİ VE ESERLERİ.....	201
TÜRK EDEBİYATINDA PASTORAL NEVİ	206
TÜRK EDEBİYATINDA DİDAKTİK NEVİ	212
ON YEDİNCİ ASIR ŞİİRİNE AİT BAZI MÜLAHAZALAR	216
EDEBİ VE TARİHİ TETKİKLERE YARAYACAK ESERLER BAZI MECMUALARA DAİR.....	220
BUGÜNÜN HAYATİ MESELESİ ORTA TEDRİSATIMIZDA EDEBİYAT.....	227
TÜRK EDEBİYATINDA LİRİK NEVİ	232
BUGÜNÜN HAYATİ MESELELERİNDEN ORTA TEDRİSATTAKİ EDEBİYAT PROGRAMINA DAİR	236
BİR NEFİ-İ ŞAKİRDİ	244
ORTA TEDRİSATTAKİ EDEBİYAT PROGRAMI MESELESİ.....	249
DÖRDÜNCÜ MURAT DEVRİNE DAİR KADIZADE'NİN BİR MANZUMESİ	253
KAYIKÇI MUSTAFA.....	260
HİCRİ ON BİRİNCİ ASIR HALK ŞAİRLERİMİZDEN	260

BUGÜNKÜ PROGRAMIN AKÂMET VE SAKAMETİ	263
SAİD EMRE	271
TABABET TARİHİMİZ NOKTA-İ NAZARDAN MÜHİM BİR ESER CERRAHİYE-İ HANIYE	275
EDEBİYAT TETKİKLERİNDE MECMUALARIN ROLÜ	277
SÜLEYMAN ÇELEBİ MEVLİDİ MEAHİZLERİ	282
ÜÇ YÜZ SENE EVVEL YAŞAMIŞ BİR ADAMDA MODERN ZİHNİYET KÂTİP ÇELEBİ'DE LİBERALLİK	287
RUBAİ ŞEKLİNİN ESKİLİĞİ	291
KONYA MÜZESİNDEKİ KÜTÜPHANE	295
MEVLANA'NIN RUBAİLERİ	298
MEVLANA'NIN RUBAİLERİ	302
MEVLANA'NIN RUBAİLERİ	305
MEVLANA'NIN RUBAİLERİ	310
MEVLANA'NIN RUBAİLERİ	314
MEVLANA'NIN RUBAİLERİ	319
MEVLANA'NIN RUBAİLERİ	325
ON İKİNCİ ASIR EDEBİYATININ MEŞHUR SİMLERİNDEN İSHAK HOCASI AHMET EFENDİ	329
ON İKİNCİ ASIR EDEBİYATININ MEŞHUR SİMLERİNDEN	335
MİRZAZADE NEYLİ	335
MEVLANA'NIN RUBAİLERİ	348
MEVLANA'NIN RUBAİLERİ	353
ŞUURİ VE ESAT EFENDİLER	357
ÂŞIK ÇELEBİ	362
XIV. ASIRDA BİR AZERİ ŞAİRİ	367
SEYAHAT EDEBİYATI HAKKINDA DÜŞÜNCELER	371
SAYFA: 166	377
MANZUM BİR ESER	382
FİTNAT HANIM	391
NADİRE NATÜVAN	396
ATAYİ'NİN TUYUĞLARI	404
ŞAH-NAME'DEN MÜTERCEM PARÇALAR	409
MÜSTEŞRİKLER KONGRESİNDE	414
ARŞİ HAKKINDA DÜŞÜNCELER	416

SELÇUKLULAR DEVRİ EDEBİYATI HAKKINDA BAZI NOTLAR	417
RAMİ PAŞA.....	421

2. BÖLÜM

2.1. LATİN HARFLERİNE AKTARILAN MAKALELERİN TAHLİLİ	425

3. BÖLÜM

3.1. METİNLERDE YER ALAN KİŞİ ADLARI VE ESER ADLARININ DİZİNİ	466
SONUÇ.....	477
KAYNAKÇA	478
ORJİNAL METİN	479
ÖZ GEÇMİŞ.....	492

ÖZET**YÜKSEK LİSANS TEZİ****Hayat Mecmuası'nda Yer Alan Klasik Türk Edebiyatı ile İlgili Yazılar****İbrahim Ayub SHUKUR****Tez Danışman: Dr. Öğr. Üyesi Sevda ÖNAL KILIÇ****2019, 502 sayfa****Jüri: Dr. Öğr. Üyesi Sevda ÖNAL KILIÇ****Doç. Dr. Ahmet TOPAL****Dr. Öğr. Üyesi Bülent ŞİĞVA**

Klasik Türk edebiyatı Türk kültürünün önemli ve zengin kaynaklarından biridir. Yüzlerce yıl süren ve hala tesirini devam ettiren bu edebiyat bu yıllar boyunca yüzlerce şair ve yazar yetiştirmiştir .

1926 senesinde Mehmet Emin aracılığıyla neşir hayatına giren Hayat Mecmuası yayımladığı kültürel ve edebi makaleleri ile önemli bir süreli yayın olmuştur.Bu tez çalışması Hayat mecmuasındaki Klasik Türk Edebiyatıyla ilgili konuları içeren yazıların Latin harflerine aktarılmış metinlerinden oluşmaktadır.

Cumhuriyet devrinde neşredilen ve en mühim yayınlardan olan Hayat bir ilim, sanat ve felsefe mecmuası olup toplumun bilime ve sanata olan ilişkisini daha da yükseltmek vasıtasıyla neşredilmiştir. Mecmuada devrin başta gelen fikir insanlarının ve yazarlarının etrafında edebiyatçıların oluşturdukları eserlere de yer verilmiştir .

Mecmuanın çeşitli nüshaları değişik kütüphanelerde bulunmaktadır. Bu nüshalar, kütüphaneleri ve kayıt numaraları ile sıralanmıştır. Bizim çalışmamızda elde ettiğimiz nüshalar ise Atatürk Üniversitesi kütüphanesinde 426 SÖ 1926 numarasıyla kayıtlıdır .

Mecmuanın 1926-1930 yıllarında neşredilmiş 4 cilt toplam 104 sayının 58 sayısında bulunan Klasik Türk Edebiyatıyla ilgili toplam 79 makale Latin harflerine aktarılmıştır. Bu sırada Mehmetzade Fuad Köprülü, Ali Canip, Ahmet Refik, Mustafa Nihat, Muhammed Halit, Ziyaeddin Fahri, Veled Çelebi, Hasan Ali ve Nahid Sırrı gibi yazarların edebiyat dünyasının önemli yazarlarının makalelerine yer verilmiştir .

ABSTRACT**Master's Thesis****Essays About Classical Tutkish Literature in The Magazine of Hayat****Ibrahim Ayub SHUKUR****Advisor: Ast. Prof. Dr. Üyesi Sevda ÖNAL KILIÇ****2019, Pages 502****Jury: Assist. Prof. Dr. Sevda ÖNAL KILIÇ
Assoc. Prof. Dr. Ahmet TOPAL
Assist. Prof. Dr. Bülent ŞİĞVA**

Classical Turkish literature is one of the important and rich sources of Turkish culture. This literature, which lasted for hundreds of years and still influences, has raised hundreds of poets and writers during these years.

Hayat Mecmuası, which entered the life of Mehmet Emin in 1926, has been an important periodical publication with his cultural and literary articles. This thesis consists of the texts which are related to the subjects of Classical Turkish Literature in the Hayat Journal.

Hayat, one of the most important publications published in the Republican Era, is a science, art and philosophy magazine and has been published by increasing the relationship between society and science and art. In the journal, there are works of literary writers around the leading people and writers of the period.

Various copies of the magazine are available in different libraries. These are listed with libraries and registration numbers. The copies obtained in our study are registered at Atatürk University library under the number 426 SÖ 1926.

Total of 79 articles on Classical Turkish Literature, which were published in 58 volumes out of a total of 104 issues, were published in Latin letters. In the meantime, articles of important writers of the literary world of writers such as Mehmetzade Fuad Koprulu, Ali Canip, Ahmet Refik, Mustafa Nihat, Muhammed Halit, Ziyaeddin Fahri, Velet Celebi, Hasan Ali and Nahid Sirri were included.

KISATMALAR DİZİNİ

a.g.e. : Adı geçen eser

s. : Sayfa

S. : Sayı

C. : Cilt

ÖN SÖZ

Çok eskilere dayanan bir geçmişe sahip olan Türkler, edebiyat sahasında da birbirinden çok değerli edebi ürün ve eserler bırakmışlardır. Bu çalışmada Türk kültür ve edebiyatında mühim bir mevkiye sahip olan Hayat Mecmuası'nın klasik Türk edebiyatı açısından önemi ve ortaya koyduğu bulguların araştırılması amaçlanmıştır. Hayat Mecmuası'ndaki Klasik Türk Edebiyatıyla ilgili yazılan makaleler çalışmamızın esasını teşkil etmektedir.

Tez üç bölümden oluşmaktadır. Giriş bölümde Hayat Mecmuası hakkında genel bir bilgi verilip daha önce mecmua hakkında yapılmış tezlerin künye bilgileri verilmiş ve ele aldığımız makalelerin fihristi ve kütüphane kayıtları sunulmuştur. Metinlerin orijinal suretlerinde yer alan dipnotlar ise ana metne bağlı kalmak adına dipnot olarak verilmiştir. Birinci bölümde ise Latinize ettiğimiz seçme metinler bulunmaktadır. Bu bölümde klasik Osmanlı edebiyatı, sanatı ve kültürü ile ilişkili olan yazılar bulunmaktadır ("96, 102" sayılarında bulunan makalelerin orijinali Latin harfli yazılmıştır). İkinci bölümde Latinize edilen metinlerin özetleri yer almaktadır Üçüncü bölümde ise metinlerde geçen kişi adları ve eser adlarının dizini yapılmıştır.

Yükseköğretim kurulunun tez tarama merkezinden elde ettiğimiz verilere göre, Hayat mecmuası hakkında daha önce konuyla ilgili on bir tez hazırlanmıştır. Bunların onu yüksek lisans tezidir. Bu tezlerin sekizi Türk dili ve edebiyatı, biri din, biri felsefe, bir diğeri ise eğitim bilimleri ile ilgidir. Atatürk Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Türk Dili ve Edebiyatı Bölümünde hazırlanmış olan bir doktora ön çalışmasında Hayat Mecmuasında yer alan edebiyat konulu makaleler incelenmiştir. Bir tez de doktora tezi olarak iletişim anabilim dalında hazırlanmıştır. Yapılan bu çalışmalar mecmuanın edebi faaliyetlerine, dini ve popüler kültüre yöneliktir ve genellikle de mecmuanın belli bir sayısını veya cildini ele almışlardır. Tezimizde mecmuanın 1926 – 1930 yılları arasında Osmanlı Türkçesi ile neşredilen 104 sayısının tümünde Klasik Edebiyatı ve Kültürü ile ilgili yayımlanmış yazılar üzerinde bir çalışma yapmayı hedefledik. Özellikle Köprülüzade Mehmet Fuad ve Ali Canip'in ve diğer yazarların yazdığı makaleleri incelenerek hazırlanan çalışmanın teferruatlı ve işlevsel bir çalışma olması amaçlanmıştır.

Bu çalışmanın konusunu belirlenmesinde ve çalışmanın gerçekleşme süresince her yönden değerli bilgilerini, tecrübelerini, zamanını ve desteğini esirgemeyen çok kıymetli hocam Dr. Öğr. Üyesi Sevda ÖNAL KILIÇ'a sonsuz saygı ve şükranlarımı sunarım. Aynı zamanda eğitim süresince gerek maddi gerek manevi desteğini benden esirgemeyen canım annem ve babama sonsuz teşekkürlerimi sunarım. Ayrıca bu çalışma esnasında her an yanımda olan ve yardımını esirgemeyen çok kıymetli kardeşim Alperen Bedirhan COŞKUN'a teşekkür ederim.

GİRİŞ

1. HAYAT MECMUASI HAKKINDA GENEL BİLGİLER

1870 senesinden günümüze kadar basın yayın tarihimizde günyüzüne çıkmış mecmualar içinde, Hayat ismine ilk defa 1873 yılında İstanbul'da yayın hayatına başlayan ancak aynı sene kapanan İstanbul gazetesinde rastlıyoruz.

İkinci olarak 1911 senesinde yine Hayat ismiyle karşılaşıyoruz. Maalesef bu da önce çıkan aynı isimdeki mecmua gazete gibi kısa ömürlü günlük bir gazetedir. Ahmet Muhtar tarafından neşir hayatına geçen bu gazete kuruluş tarihi yılında kapanmıştır.

1921 yılında başka bir Hayat gazetesiyse Samsun'da karşılaşıyoruz, Ömer Niyazi ve Ethem Veysi tarafından hazırlanan gazete, Müdafaa-i Hukuk cemiyeti tarafından yayım hayatına geçirilmiştir. Bu gazetenin yayım süresince toplam 24 sayısı çıkmıştır.

Hayat mecmuası çıkmadan önce 1920 – 1925 yılları arasında çıkan dergilerin Türk Edebiyatına olan katkılarını belirtmenin önemli olduğu kanaatinde olduğumuzdan dolayı mezkur mecmuaları burada vermeyi uygun görüyoruz.

- 1- *"Gamlı, İlim, fenni, edebi, içtimai, siyasi, sıhhi ve mezheplerden bahseden risale-i mevkute (malum günlerde çıkan mecmuadır) 2 Kanun-i Evvel 1920 sahibi ve yönetim müdürü Refik Firaki*
- 2- *Anadolu Duygusu, İlim, fenni, edebi, içtimai mecmuadır. Sahibi ve yönetim müdürü İbrahim Turgut, yıl 1921.*
- 3- *Milli Gaye, içtimai, edebi, fenni, içtimai dergidir. Sahibi müdürü Avni, İstanbul 1922.*
- 4- *Türk Edebiyatı Mecmuası, İlmi ve edebiyata hizmet eden resimli mecmuadır. Sahibi müdürü Orhan Midhat, 1 Eylül 1923, İstanbul.*
- 5- *Yeni Hilal, İlmi, edebi, felsefi mecmuadır. Sahibi Ali Nüzhet Göksel, Ağustos 1924 Diyarbakır.*
- 6- *Yeni Fikir, İlmi, edebi mecmuadır. Sahibi ve muharriri Naci Fikret, 1 Kanun-i Sani 1925 Konya¹."*

¹ Oğuz ŞENSES, *Hayat Mecmuası* 4.5.6. Cilt ve yeni tertip, inceleme, tahlili fihrist, seçme metinler, yüksek lisans tezi, Fatih üniversitesi, İstanbul, 2008, s. 2.

Son olarak Cumhuriyet'in ilanından üç yıl sonra ilk baskısı İstanbul'da yapılmakla beraber Ankara'da 2 Aralık 1926 tarihinde yayım hayatına giren, bazı kaynaklara göre haftalık, bazı kaynaklara göre ise aylık Hayat mecmuası, 30 Aralık 1930 senesine kadarki süreç içerisinde 146 sayı çıkarmıştır. Mecmua birinci cildten beşinci cilde kadar kesintisiz olarak yayın hareketini ikmal etmeyi başarmıştır. Altıncı cildin dördüncü bölümüne kadar kesintisiz ve düzenli bir şekilde haftalık olarak yayımlanmıştır. Daha sonra üç hafta arayla 135. sayısı neşredilmiştir. Bu neşir kesintisiyle bundan sonraki yayımlar iki hafta arayla 30 Aralık 1929 tarihine kadar devam etmiştir. Bu durumdan sonra neşriyatta olan kesintileri ve düzensizliği gidermek için yeni düzenleme altında 1930 senesinden itibaren, ayda bir defa neşredilmek üzere birinci sayıdan başlayarak ikinci kanun yeni tertiple yeniden neşir hayatına devam etmiştir. Lakin bu durum ve gösterilen çaba çok fazla sürmemiş, Mayıs 1930 tarihi beşinci sayısı yayımladıktan sonra mecmua, neşrine son verilip kapatılmıştır.²

Bu tarihten sonra Türk basın tarihinde Hayat ismine sık sık tesadüf edilmiştir. 1939–1940 yılları aralarında İstanbul Kültür Dergisi, 1956–1987 aralarında İstanbul'da 1145 sayı olarak çıkarılan haftalık dergi 1980'den sonra İstanbul'da Kemal Uzun tarafından yönetilip neşir hayatına geçirilen magazin Dergisidir.³

İncelememize konu olan Hayat mecmuası Ankara'daki siyasi iradenin teşvikiyle, özelde aydınlar genelde okuryazarlar arasında yaygınlaşması ve kabul görmesi için yayım hayatına atılmıştır. Hayat aynı mahiyette bir başka dergi bulunmadığından, kapanışıyla kültür hayatında bir boşluk meydana getiren Yeni mecmuanın 1917 – 1923 yerini alabilen bir dergi olmuştur.⁴

Özellikle baş makaleler bu amaca hizmet eden yazılardır. Burada yazan Mehmet Emin, Mehmet İzzet, Fuat Köprülü, Ali Canip gibi yazarlar bu yazılarında inkılapları daha önceden gündeme taşımış ve savunmuştur. Bilhassa Cumhuriyet inkılaplarının ve Cumhuriyet rejiminin dayandığı fikrî ve kültürel temellerin oluşturulmasında, bu isimler okuryazar kitle tarafından benimsenmesinde önemli bir rol oynamıştır.⁵ Çok kapsamlı bir mecmua olan Hayat'ta içtimaiyat, tarih, resim, felsefe, iktisat, heykel ve müzik bu gibi pek çok yöne ait bilimsel yayınlarla beraber yoğun bir edebi faaliyet yürütülmüştür. Fikri ve edebiyat tarihimiz için oldukça değerli olan Hayat mecmuasının Cumhuriyet'in ilk yıllarına ait edebiyat araştırmalarına kaynaklık yapabilecek kapasiteye sahip neşriyatlardan biri olduğu açıkça söylenebilir.

1926 – 1929 yılları arasında haftalık olan dergi, her sayı, -kapak dışında- yirmi büyük sayfa şeklinde, altı ciltten oluşan 146 sayılık bir koleksiyon meydana getirir. İlk yayımlandığı sırada Arap alfabesi ile yazılan daha sonra Latin alfabesinin kabul edilmesi üzere 1928 yılı Ağustos ayından itibaren okuyucusunu Latin harflere alıştırdıktan sonra, 105. sayıdan sonra tamamen Latin harflerle basılıp yayımlanmıştır. Bu derginin ilk sayısından 3 Mayıs 1928'e kadar 75 sayı Mehmet Emin Erişirgil'in sorumlu müdürlüğü ile hazırlanıp neşredilmiştir. Daha sonra görevi vekâleten devralan

² Mustafa PARLAK "Hayat Mecmuası'nın 1. 2. 3. Ciltlerindeki Edebi Metinlerin ve Tahlili Fihristi" Doktora Ön çalışması, Erzurum, 1982, s.5.

³ Mustafa PARLAK, a.g.e.

⁴ Abdullah UÇMAN, Hayat, İslam Ansiklopedisi Cilt 17, TDV, İstanbul, 1998, s.12.

⁵ Abdullah UÇMAN, a.g.e, s.13.

Nafi Atuf Kansu 76. 77. ve 78. sayıyı yayımlayarak 3. cildi tamamladıktan sonra görevi Faruk Nafiz Çamlıbel'e devretmiştir. Dördüncü cildin başından yani Mayıs 1928 tarihli 79. sayıdan Mayıs 1930 kapanış tarihine kadar Faruk Nafiz görevini devam ettirmiştir.⁶

Her sayının ilk sayfasında Hayat başlığının hemen altında yer alan Alman filozofu Nietzsche'nin (Hayata, daima hayata.... Dünyaya daha çok hayat katalım) sözü adeta derginin ilkelerini ifade etmektedir. Hayat'ın ilk yazarlarından Mehmet Emin Bey'in mecmuanın birinci sayının musahâbe kısmında Hayat'ın bakış açısını bu sözlerle ifade ediyor.

*Hiçbir devrin gençliği bu günün ve yarının Türk münevverleri kadar mesuliyet karşısında kalmamıştır. Büyük inkılabımız müstakil ve milletler arasında mevki sağlam bir Türkiye yarattı. Mazinin saltanatları kırıldı, medeniyet aleminde mevki tutabilmeliğimize mani olan engeller yıkıldı. Gençlik büyük inkılaba olan borcunu ödemek mecburiyetindedir. Borç ancak Türk milletinin refahına ve saadetine masruf bir şey ile ödenebilir. Bu şeyin tarzını istikametini ancak ilim tayin eyleyebilir. Yani Türkiye inkılaptan sonra bir takım iktisadi ve içtimai meseleler muvacehesindedir. Bugünün ve yarının münevverleri bu meseleleri ancak ilim ve irfan düşüncesiyle hal eyleyebilir. Her devrin ziyade bugünün gençliği hakiki bir ilimle mücehhez olmak mecburiyetindedir. Hayat gençliğin ilme karşı sevgisini artırmağa çalışacaktır. Hayat kimsenin malı değildir. Bütün münevver zümrenindir. Onların temayülâtından kuvvet olarak onların müşterek mefkuresini söyleyecektir. Böyle olduğu için ferdi hayat gibi fani olmayacaktır.*⁷

Mehmet Emin'in yukarıda ifade ettiğimiz sözlerinden de anlaşıldığı üzere Hayat dergisinin toplumsal bir maksadı olması sebebiyle olsa gerek tüm dikkatleri üzerine çekmeyi başarmıştır. Lakin bu mefkurenin ilim sevgisini sanat zevkine malik yaygın bir çevre temin edebilir. Hayat böyle geniş bir çevrenin tercümanı olduğu gün ve sanata muhabbetin artmasına katkı sağladığı sürece büyük bir vazife icra etmiş olacaktır. Görüldüğü üzere mecmuanın çıkış hedefi genç camianın ilim ve sanat sevgisini ve zevkini oluşturmak biçiminde özetlenebilir. Bu amaçla mecmuanın garp düşünceleri ile ulusal kaynakları uzlaştırmayı amacı olduğu söylenebilir. Bu amaçla yayımlanan Hayat mecmuası teşekkül ettiği yıllardan Cumhuriyet fikrinin sesi olan bir düşünce ve edebiyat dergisi olmuştur.⁸

Hayat mecmuası konu edildiğinde ilk başta akla gelen bir başka mecmua Yeni Mecmua'dır. Hayat mecmuasının yayımı, Yeni mecmuanın neşir hayatından çekilmesinden üç yıl sonra görülmüştür. Birçok kimse Yeni Mecmuanın kapanış sebebiyle ortaya çıkan boşluğu doldurmak için Hayat Mecmuasının neşir hayatına geçtiğini söyler. Hilmi Ziya Ülken bu konuyla ilgili şunları ifade etmektedir.

⁶ Mustafa PARLAK "1926 – 1930 Seneleri Arasında Yayımlanan Hayat Mecmuası'nın Kültür ve Edebiyat tarihindeki Teri" Milli Kültür, 47. Aralık 1984, s. 24-25.

⁷ Mehmet Emin, "Hayat Niçin Çıkıyor", Hayat 1.C. S.1, Kanun-i Evvel 1926, s. 1.

⁸ Mustafa PARLAK, a.g.e.

Yeni Mecmua gibi geniş bir bilgi zümresini toplayan bu dergi 1928'e kadar Arap alfabesiyle 1930'a kadar Latin alfabesiyle çıktı, Mehmet Emin bu derginin ilk dört cildinde faal rol oynadı ve Avni Başman'la birlikte dergiye pragmatizm ve hayat felsefesi rengini verdi.⁹

Dergi yazarlarının sık sık işledikleri konulardan biri de özellikle II. Meşrutiyet'ten sonra farklı şekillerde yorumlanan milliyetçilik kavramıdır. Yazılarında zaman zaman Ziya Gökalp'in milliyetçilik anlayışına da karşı çıkan bazı yazarların yeni yorum ve tarifler getirerek milliyetçiliği Türkiye sınırları içinde çağdaş bir devlet oluşturma şeklinde ortaya koydukları görülür. Aynı konuları dergide de yazan Mehmet İzzet, *Milliyet Nazariyeleri ve Millî Hayat* (İstanbul 1923) adlı kitabında milliyeti, "bir vâkıa olmaktan ziyade ilmî ve felsefî bir terbiyenin mahsulü bir mefkûre, bir irade, şuurlu bir iman gibi" kabul ederek Hayat mecmuasının birinci sayısının kapağı inanç gibi kabul ederken Muhammedzade Fuad Köprülü'de Cumhuriyet kuruluşunun yıldönümü adı altında yazmış olduğu milliyetçiliğin gayesini şu sözlerle ifade etmektedir. Milletimizi Avrupa'nın en mesut ve müreffeh ve en mütemeddin memleketleriyle aynı seviyeye çıkarmadan evvel gayenize vardığımızı ve istirahat hak kazandığımızı iddia edemeyiz. (sayı 49, 3 Teşrinisani 1927, s.441).¹⁰

Uzun süre dergiyi işgal eden konulardan biri de Bursa'daki Amerikan Koleji öğrencilerinden üç Türk kızının Hristiyanlığı kabul etmesidir. Olayın üzerine hassasiyetle giden dergide hadiseyi tahlil eden, sebep ve sonuçlarını ele alan yedi makale yayımlanır (62-67, 2 Şubat-8 Mart 1928). Bunlarda yabancı okulların din ve kültür misyonuna dikkat çekilmekte ve bunun bir kültür buhranının işareti olduğu belirtilmektedir. Köprülüzâde, Mehmet Emin ve Mustafa Şekip'in yazdığı makalelerde, hadisenin sadece Müslümanlık'tan değil daha da önemlisi Türklük'ten çıkmak şeklinde düşünülmesi gerektiği vurgulanmaktadır.¹¹

Mecmuanın şekli şu şekildedir: "Mecmua neşir süreci boyunca 130. sayıya kadar 32x24, 131. – 146. Sayı 30x22,5 ve ikinci kanun yeni tertiple neşir de 22x15 boyutlarında çıkmıştır. Birinci sayıdan itibaren üç sütunlu yirmi sayfa çıkan mecmua 3. Cilt 73. – 75. ve 83. Sayı yirmi dört sayfa, 28 Haziran 1929 tarihli sayısı on altı sayfaya indirilmiştir. Teşrinievvel 1929 tarihli 142. Sayı önceki eksikliği doldurmak için otuz iki sayfa olarak çıkarılmışsa da 143. Sayıdan 149. Sayıya kadar tekrar 124. Sayıda olduğu şekli gibi on altı sayfaya indirilmiştir. 1930 itibaren ikinci kanun yeni tertiple beraber tekrar yayım hayatına giren Hayat mecmuasının başlık ve boyutları öncekine göre çok farklıdır boyutlarda küçülme yapılırken sayfa sayısı 95'e yükselmiştir".¹²

Hayat dergisinin ilk sayılarında makale yazan yazarlardan özellikle de Ali Canip ve Mehmet Fuat Köprülü yazdıkları yazılarda edebi eserlerimizdeki aksamalara eleştiriler yönelterek, Hayat mecmuasına mütenasip edebi mahsullerde nelere ehemmiyet verilmesi gerektiğini açıklayarak izah etmişlerdir. Edebi eserler konusunda kuramsal yazılar yazarlar, şair ve yazarlarının Türk ruhuna göre milli, içtimai ve çağdaş

⁹ ŞENSES a.g.e, s. 3.

¹⁰ Abdullah UÇMAN, "Hayat", *DİA*, C. 17, İstanbul 1998, s. 124.

¹¹ UÇMAN, a.g.e, s. 14.

¹² Salih BOYRAZ, *Hayat Mecmuası* Etrafında Edebi Faaliyetler 3. C. Yüksek lisans Tezi, Gazi Üniversitesi, Ankara 2005, s.36.

örnekler vermesi gerektiğini belirlemişlerdir. Derginin daha sonra yayımlanan sayılarındaki birtakım yazılarda şairlerin şiirlerinde rastlanan aksaklıklara eleştiri yöneltilmektedir. Bu gibi yazılar bir dönem sonra polemikleri beraberinde getirmiştir.¹³

Hayat mecmuasının ilk basım yeri İstanbul, idari yönetimi ise Ankara'dır. Derginin birinci cildi 1. – 28. adete kadar İstanbul Milli Matbaa'da, daha sonraki adetler ise İstanbul Devlet Matbaası'nda basılmıştır. İlk sayıda Ankara'daki merkezi yönetim merkezi İstanbul Caddesinde Ankara Maarif Eminliği yanındaki daire, İstanbul yönetim merkezi ise İstanbul Babıali Caddesinde Resimli Perşembe idari konut karşısındaki dairedir. Ankara merkezi mutlak değişmezken İstanbul merkezi 16. Sayıdan sonra değişmiştir. İstanbul yönetim idaresi hep adres değiştirdiği için 137. Sayıdaki künyede yalnızca idari yönetimin Ankara olduğu ifade ediliyor 140. Neşriyatta da Hayat'ın yönetim kadrosu tamamen Ankara'ya taşındığı bilgisi verilmiştir.¹⁴

Hayat mecmuasının bazı özel sayılarında ilaveler de neşredilmiştir. 2. sayıdan itibaren her sayıda Faust ilavesi verilmiş ve ilerleyen sayıların sayfalarında bedai, ilmi konulara ilişkin yazılar resimli ilavelerde eklenmiştir. Nisan tarihli 1927, 21. Sayı Ankara'ya mahsus olarak yayımlanmıştır. Edebi, şehir fikri, tarihi, zirai, iktisadi ve kültürel tarafıyla etraflıca ele alınmıştır. Ayrıca mecmuanın neşredilen sayılarında uzun dizi yazıları da yer almıştır. Mustafa Şekip'in Terakki Fikri Menşei ve Tekamülü yazısı 29. Sayıda tamamlanmıştır. Mehmet Servet'in Fikir Hayatımız yazısı 12. Sayıda tamamlanmıştır.¹⁵

Mecmuada yazı biçimine de önemle dikkat edilmiştir. Konularına göre yazılan yazılar malum sayfalara yerleştirilip has sütunlar içerisine konularak yayımlanmıştır. Dergilerin kitaplara göre yazıları ve içeriği farklıdır. En belirgin farkı da güncelliğidir. Dergi de canlı, yeni fikirli ve günümüzle ilgili konular yer alır. Mecmuanın her sayısında güncel bir konuya (Musahabe yazıları) kesinlikle yer verilmiştir. İç sayfalarda resimli yazılara yer verilmiştir. Bu tür yazılar genellikle güzel sanatlar, sanat tarihi ya da bilimsel gelişmelerdir. Bu gibi yazılarla Vahit ve Kazım Sevinç imzaları orta sayfalarda sıklıkla görülen isimlerdendir. Bazı tarih yazıları da bu sayfalarda yer almıştır. Figür, resim, tarihi yerler, camiler, yerli ve yabancı tablolar dergiye başka bir canlılık katmışlardır.¹⁶

Hayat mecmuasının müellif kadrosunda ilk sıralarda yer alan isimler şunlardır. Mehmet Emin (Erişirgil), Mehmet Fuat Köprülü, Mehmet İzzet, Mustafa Şekip (Tunç), Sabri Esat (Siyarüşgil), Hasan Ali (Yücel), Mehmet Servet, Ali Canip (Yöntem) Zeyneddin Fahri (Fındıkoğlu), Hikmet Şevki, Nahid Sırrı (Örik).¹⁷

Yükseköğretim kurulunun tez tarama merkezinden Hayat mecmuası üzerine elde ettiğimiz verilere göre daha önce konuyla ilgili on bir tez hazırlanmıştır. Bunların onu yüksek lisans tezi, sekizi Türk Dili ve Edebiyatı, biri din, felsefe, bir diğeryse Eğitim

¹³ Salih BOYRAZ, a.g.e.

¹⁴ Zeynep Rumeysa CORA, *Hayat Mecmuası Analitik İndeksi ve İslam Düşüncesi Açısından Tahlili*, Yüksek lisans Tezi, Marmara Üniversitesi, İstanbul, 2010, s.3.

¹⁵ Salih PAYRAZ, a.g.e.

¹⁶ Salih POYRAZ, a.g.e.

¹⁷ Mustafa PARLAK, a.g.e.

ve ğretim anabilim dalında hazırlanmıştır. Bir tez de doktora tezi olarak iletişim anabilim dalında hazırlanmıştır. Bu güne kadar bu çalışmalar mecmuanın edebi faaliyetleri, dini ve popüler kültür yöneliktir ve genellikle de mecmuanın belli bir sayısını veya cildini ele almışlardır.¹⁸ Bizim bu çalışmamızda mecmuanın 1926 – 1929 yılları arasında neşredilen 146 sayısının tümünde Divan Edebiyatıyla ilgili yayımlanmış yazıları üzerinde bu yönde bir çalışma yapmayı hedefledik. Özellikle de Köprölüzade Mehmet Fuat ve Ali Canip'in makaleleri incelenerek yapılan çalışmanın teferruatlı ve işlevsel bir çalışma olduğu kanaatindeyiz.

¹⁸ <https://tez.yok.gov.tr/>

2. HAYAT MECMUASI HAKKINDA YAPILMIŞ ÇALIŞMALAR

Cumhuriyet tarihi boyunca Türk edebiyatını, cemiyetini, kültürünü vukuf noktasında Hayat Mecmuası önemli bir yer almaktadır. Bugüne kadar Üniversitelerin Türkiyat Araştırmaları Enstitüsü, Türk Dili ve Edebiyatı bölümlerinde bu mecmuaya ilgili birçok lisansüstü tez yapılmıştır. Ulaşabildiklerimizi şöyle sıralayabiliriz.

- 1- Hayat Mecmuası Analitik İndeksi ve İslam Düşüncesi Açısından Tahlili. Yazan. Zeynep Rumeysa CORA. Danışman, Doç. Dr. Muhittin Macit, İstanbul Marmara Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Felsefe ve Din Bilimleri Anabilim Dalı, İslam Felsefe Bilim Dalı. Konu Din ve Felsefe, Dizin, Cumhuriyet ideolojisi, dergiler, din bilim çatışması, harf inkılabı, hayat mecmuası, yeni hayat, inkılaplar, İslami söylem, İslamiyet. Yüksek Lisans tezi. Yıl 2010, 192 s. Yükseköğretim kurul tez tarama merkezinde kayıt numarası 273978.
- 2- Popüler Kültür ve Hayat Mecmuası. Yazar, Burcu Sabuncuoğlu. Danışman. Doç. Dr. Cüneyt Akalın. İstanbul Marmara Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, İşletim Anabilim dalı, Genel Gazetecilik Bilim dalı. Konu, Gazetecilik. Dizin, dergiler, hayat mecmuası, popüler kültür. Doktora tezi. Yıl 2010. 263 s. Yükseköğretim kurul tez tarama merkezinde kayıt numarası 258488.
- 3- Hayat mecmuası 4. 5. 6. Cilt ve yeni tertip inceleme, tahlili ve seçme metinler. Yazan Oğuz ŞENSES. Danışman, Yrd. Doç. Dr. Ali Yıldız. İstanbul Fatih Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Türk Edebiyat Bölümü, yeni Türk Edebiyatı Anabilim dalı, Türk Dili ve Edebiyat Eğitimi bilim dalı. Konu Türk Dili ve Edebiyatı. yüksek lisans tezi. Yıl 2008. 532 s. Yükseköğretim kurul tez tarama merkezinde kayıt numarası 239461.
- 4- Hayat Mecmuası'nın Eğitim Açısından İncelemesi 1926 – 1930. Yazan, Yasemin IŞIK. Danışman, Prof. Dr. Yahya AKYÜZ. Ankara Üniversitesi, Eğitim Bilimleri Enstitüsü, Eğitim bilimleri Anabilim dalı, Eğitim Programları bili dalı. Yüksek lisans tezi. Yıl 2007. 435 s. Yükseköğretim kurulunun tez tarama merkezinde kayıt numarası 234268.
- 5- Hayat mecmuası etrafındaki fikir faaliyetler 1927. Yazan, Banu DURMUŞ. Danışman, Prof. Dr. Belkıs GÜRSOY. Ankara Gazi Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Türk Dili ve Edebiyatı anabilim dalı, Yeni Türk Dili ve Edebiyat bilim dalı. Konu Türk Dili ve Edebiyatı. yüksek lisans tezi. Yıl 2006, 432 s. Yükseköğretim kurulunun tez tarama merkezinde kayıt numarası 172815.
- 6- Hayat Mecmuası Etrafında Gelişen Sanat Faaliyetleri 1. Cilt. Yazar Musa Demir. Danışman Y. Doç. Dr. Ülkü GÜRSOY. Ankara Gazi Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Türk Dili ve Edebiyatı anabilim dalı, Yeni Türk Dili ve Edebiyatı bili dalı. Konu Türk Dili ve Edebiyatı. Yüksek lisans tezi. Yıl 2005. 827 s. Yükseköğretim kurulunun tez tarama merkezinde kayıt numarası 159297.
- 7- Hayat Mecmuası etrafında Edebi Faaliyetler 3. Cilt. Yazar Salih BOYRAZ. Danışman, Prof. Dr. Belkıs GÜRSOY. Ankara Gazi Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Türk Dili ve Edebiyatı anabilim dalı, Yeni Türk Dili ve edebiyatı bilim dalı. Konu Türk Dili ve Edebiyatı. yüksek lisans tezi. Yıl 2005. 650 s. Yükseköğretim kurulunun tez tarama merkezinde kayıt numarası 162887.

- 8- Hayat Mecmuasında Edebi Muhteva Şiir ve Hikaye 1926 – 1929. Yazar Mehmet GÜNEŞ. Danışman Prof. Dr. Sema UĞURCAN. İstanbul Marmara Üniversitesi, Türkiyat Araştırmaları Enstitüsü. Türk Dili ve Edebiyatı anabilim dalı, Yeni Türk Dili ve Edebiyatı bilim dalı. Konu Türk Dili ve Edebiyatı. Yüksek lisans tezi. Yıl 2004. 371 s. Yükseköğretim kurulunun tez tarama merkezinde kayıt numarası 149073.
- 9- Hayat Mecmuasındaki Fikir ve İlmi Makalelerin İncelemesi 1926 – 1927. Yazar Nebahat DALGA. Danışman Prof. Dr. Sema UĞURCAN. İstanbul Marmara Üniversitesi, Türkiyat Araştırmaları Enstitüsü, Türk Dili ve Edebiyatı anabilim dalı, Yeni Türk Dili ve Edebiyatı bilim dalı. Konu Türk Dili ve Edebiyatı. Dizin dergiler, edebiyat, edebiyat dergisi, hayat dergisi, yeni Türk edebiyatı. Yüksek lisans tezi. Yıl 2002. 303 s. Yükseköğretim kurulunun tez tarama merkezinde kayıt numarası 111246.
- 10- Hayat Mecmuasındaki Edebi Metinlerin Latinizesi İndeks. Yazar Rukiye AYVAZ. Danışman Yrd. Doç. Dr. Abdullah ACEHAN. Domlupınar Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Türk Dili ve Edebiyatı anabilim dalı, Yeni Türk Edebiyatı. Konu, Türk Dili ve Edebiyatı. Dizin, dergiler, Edebi metinler, hayat dergisi. Yüksek lisans tezi. Yıl 2001. 364 s. Yükseköğretim kurulunun tez tarama merkezinde kayıt numarası 101894.
- 11- Hayat Mecmuası'nın 1. 2. 3. Ciltlerindeki Edebi Makaleler ve tahlili Fihrist. Yazar, Mustafa PARLAK. Danışman, Doç. Dr. Orhan Okay. Erzurum Atatürk Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü. Konu Türk Dili ve Edebiyatı. Yüksek Lisans Tezi. Yıl 1982. 896 s. Yükseköğretim kurulunun tez tarama merkezinde kayıt numarası 367294.¹⁹

¹⁹ <https://tez.yok.gov.tr/>

3. İNCELEMeye TABİ TUTTUĞUMUZ YAZILARIN DÖKÜMÜ

1. Cilt

1. Sayı 2 Kanun-i Evvel 1926

- Köprülüzade Mehmed Fuad – Selçuklular Devrinde Anadolu Şairleri Hoca Dehhani

2. Sayı 9 Kanun-i Evvel 1926

- Ali Canip - Onuncu Asrın İki Büyük Şairi – Fuzuli – Baki
- Köprülüzade Mehmed Fuad - Onuncu Asra Ait Vesikalar

3. Sayı 16 Kanun-i Evvel 1926

- Köprülüzade Mehmet Fuad - Türkiyat Sahasında Yeni Tetkikler
- Ali Canip - Teceddüt Tarihimizde Dikkate Şayan Bir Simadır. Garplaşmağa İlk Çalışanlardan – Sadık Rıfat Paşa

4. Sayı 23 Kanun-i Evvel 1926

- Ahmet Refik - On İkinci Asırda Hayat

5. Sayı 30 Kanun-i Evvel 1926

- Köprülüzade Mehmed Fuad - İnkılap ve Edebiyat
- Ali Canip - Teceddüt Perver Vezirlerden, İbrahim Paşa

8. Sayı 13 Kanun-i Sani 1926

- Köprülüzade Mehmet Fuad – Fuzuli'ye Ait, Merhum Süleyman Nafiz Bey'in (Fuzuli) Namı Altında 1926'da Neşir Olunan Kitap Münasebetiyle.
- Ali Canip - Keçecizade İzzet Molla ve 1243 Seferinin Temadisine Muhalefette Kaleme Aldığı Vatanperverane ve Cesurane Bir Layihadır.

9. Sayı 27 Kanun-i Sani 1926

- Köprülüzade Mehmet Fuad - Nevşehirli İbrahim Paşa'ya Dair Yeni Vesikalar.
- Ali Canip - Edebi Mesleklere Ait Tetkiklerden Sembolizm.
- Ahmet Refik - On ikinci Asırda Türk Kadını.

10. Sayı 3 Şubat 1927

- Köprülüzade Mehmet Fuad - İnkılabı Karşı Vazifelerimiz

11. Sayı 10 Şubat 1927

- Köprülüzade Mehmet Fuad - Osmanlı İmparatorluğunun Kuruluş Meselesi.

12. Sayı 17 Şubat 1927

- Köprülüzade Mehmet Fuad - Osmanlı İmparatorluğunun Kuruluş Meselesi, Gibbons ve Gize'nin Eserleri Münasebetiyle.

14. Sayı 3 Mart 1927

- Köprülüzade Mehmed Fuad - Mısır'da Türk Abideleri.

15. Sayı 10 Mart 1927

- Köprülüzade Mehmed Fuad - Memleket Bilgisi.
- Mustafa Nihat - Eski Edebiyatta Güzel ve Güzellik.

16. Sayı 17 Mart 1927

- Köprülüzade Mehmed Fuad - Damat İbrahim Paşa – Baltacı Muhammed Paşa Hakkında Yeni vesikalar.
- Ali Canip - On İkinci Asır Edebiyatının Meşhur Simalarından, Seyyid Vehbi.

17. Sayı 24 Mart 1927

- Köprülüzade Mehmed Fuad - Pinti Hamit.
- Ali Canip - On İkinci Asır Edebiyatının Meşhur Simalarından, İzzet Ali Paşa.
- Muhammed Halit - Latifi Tezkiresi - 1 -

18. Sayı 31 Mart 1927

- Ziya Nur - Fatma'nın Matemi.

19. Sayı 7 Nisan 1927

- Köprülüzade Mehmed Fuad - Müstakbel İlim ve Sanat Müesseselerimiz.
- Muhammed Halit - Latifi ve Tezkiresi - 2 –
- Ziyaeddin Fahri - Mecmua-i Mevlana -1-

20. Sayı 14 Nisan 1927

- Ali Canip - On İkinci Asır Edebiyatının Meşhur Simalarından Çelebizade Asım.

21. Sayı 23 Nisan 1927

- Köprülüzade Mehmed Fuad - Ankara ve Ahiler.
- Ali Canip - Ankara'da Yetişen Meşhur Simalardan, Ankaravi İsmail Efendi.

25. Sayı 19 Mayıs 1927

- Köprülüzade Mehmed Fuad - Eski Nazım Şekillerine Ait.
- Ali Canip - Şeytan Diyor Ki Ye Dair

2. Cilt

27. Sayı 2 Haziran 1927

- Ali Canip - On İkinci Asır Tezkirecilerinden, Ramiz Efendi ve Eserleri.
- Köprülüzade Mehmet Fuad-On Altıncı Asır Ait Edebi Menbalar, Sam Mirza ve Tezkiresi.

29. Sayı 16 Haziran 1927

- Ali Canip - Türk Edebiyatında Pastoral Nevi.

30. Sayı 23 Haziran 1927

- Ali Canip - Türk Edebiyatında Didaktik Nevi.

31. Sayı 30 Haziran 1927

- Köprülüzade Mehmed Fuad - On yedinci Asır Şiirine Ait Bazı Mülahazalar.

32. Sayı 7 Temmuz 1927

- Ali Canip - Edebi ve Tarihi Tetkiklere Yarayacak Eserler Bazı Mecmualara Dair.

33. Sayı 14 Temmuz 1927

- Ali Canip - Bugünün Hayati Meselesi Orta Tedrisatımızda Edebiyat.

35. Sayı 28 Temmuz 1927

- Ali Canip - Türk Edebiyatında Lirik Nevi.

36. Sayı 4 Ağustos 1927

- Ali Canip - Bugünün Hayati Meselelerinden Orta Tedrisatta Edebiyat Programına Dair.
- Köprülü Mehmedzade Fuad - Bir Nefi-i Şakirdi.

37. Sayı 11 Ağustos 1927

- Köprülü Mehmedzade Fuad Orta Tedrisatta Edebiyat Programı Meselesi.
- Ali Canip - Dördüncü Murat Devrine Dair Kadızade'nin Bit Manzumesi.

38. Sayı 18 Ağustos 1927

- Köprülüzade Mehmed Fuad - Saz Şairlerimize Ait Notlar, Kayıkçı Mustafa, Hicri On Birinci Asır Halk Şairlerimizden.
- Ali Canip - Bugünkü Programın Akameti ve Sakameti.

42. Sayı 15 Eylül 1927

- Köprülüzade Mehmed Fuad - Said Emre.
- Ali Canip - Tababet Tarihimiz Nokta-i Nazardan Mühim Bir Eser, Cerrahiye-i Haniye.

45. Sayı 6 Tışrini Evvel 1927

- Ali Canip - Edebiyat Tetkiklerinde Mecmuaların Rolü.

46. Sayı 13 Tışrini Evvel 1927

- Velet Çelebi - Süleyman Çelebi Mevlidü Meahizleri.

50. Sayı 10 Tışrini Sani 1927

- Ali Canip - Üç yüz Sene Evvel Yaşamış Bir Adamda Modern Zihniyet, Katip Çelebi'de Liberallik.

3.Cilt

55. Sayı 15 Kanun-i Evvel 1927

- Köprülüzade Mehmed Fuad - Klasik Türk Nazmında Rubai Şeklinin Eksikliği.

56. Sayı 22 Kanun-i Evvel

- Ali Canip - Konya Müzesindeki Kütüphane.

57. Sayı 29 Kanun-i Evvel 1927

- Hasan Ali - Mevlana'nın Rubaileri.

58. Sayı 5 Kanun-i Sani 1927

- Hasan Ali - Mevlana'nın Rubaileri.

59. Sayı 12 Kanun-i Sani 1928

- Hasan Ali - Mevlana'nın Rubaileri.

60. Sayı 19 Kanun-i Sani 1928

- Hasan Ali - Mevlana'nın Rubaileri.

61. Sayı 26 Kanun-i Sani 1928

- Hasan Ali - Mevlana'nın Rubaileri.

64. Sayı 16 Şubat 1928

- Hasan Ali - Mevlana'nın Rubaileri.

65. Sayı 23 Şubat 1928

- Hasan Ali - Mevlana'nın Rubaileri.

67. Sayı 8 Mart 1928

- Ali Canip - On İkinci Asır Edebiyatının Meşhur Simalarından, İshak Hocası Ahmet Efendi.

68. Sayı 15 Mart 1928

- Ali Canip - On İkinci Asır Edebiyatının Meşhur Simalarından, Mirzazade Neyli.
- Hasan Ali - Mevlana'nın Rubaileri.

70. Sayı 29 Mart 1928

- Hasan Ali - Mevlana'nın Rubaileri.

71. Sayı 5 Nisan 1928

- Ali Canip - On İkinci Asrın Meşhur Simalarından Türkçe ve Türkiyat'la Meşgul Olmak İsteyen Gençlerimize, Şuuri ve Esat Efendiler.

72. Sayı 12 Nisan 1928

- Muhammed Halit - Âşık Çelebi.

4.Cilt

82. Sayı 21 Haziran 1928

- Köprülüzade Mehmed Fuad - XIV. Asırda Bir Azeri Şairi.

86. Sayı 19 Temmuz 1928

- Nahit Sırrı - Seyahat Edebiyatı Hakkında Düşünceler.

87. Sayı 26 Temmuz 1928

- Ali Canip - Şair ve Tabib Şifa-i Şaban Efendi, On İkinci Asır Edebiyat ve İrfanının Meşhur Simalarından.

89. Sayı 9 Ağustos 1928

- Ali Canip - On Birinci Asra Dair Bir Vesika, Manzum Bir Eser.

92. Sayı 30 Ağustos 1928

- Ali Canip - Hanım Şairlerimizin En Muvaffakı, Fıtnat Hanım.
- E. Hikmet - Memleketimizce Meçhul İki Türk Şaire, Nadire – Natüvan.

93. Sayı 6 Eylül 1928

- Ali Canip - Dokuzuncu Asır Şairlerinden Atayi'nin Tuyuğları.

94. Sayı 13 Eylül 1928

- Ali Canip - Şah-Nameden Mütercem Parçalar.

96. Sayı 27 Eylül 1928

- Prof. Köprülüzade M. Fuad - Müsteşrikler Kongresinde.

102. Sayı 8 Tişrinisani 1928

- Mehmet Halit - Arşı Hakkında Düşünceler.

103. Sayı 15 Tişrinisani 1928

- Prof. Köprülüzade M. Fuad - Selçuklular Devri Edebiyatı Hakkında Bazı Notlar.

104. Sayı 22 Tişrinisani 1928

- Muhammed Halit - Edebiyat Tarihinden Yapraklar, Rami Paşa.

4. HAYAT MECMUASI'NIN KÜTÜPHANE KAYITLARI

- Atıf Efendi Kütüphanesi; 136,C I-V, 1-5, 17-21, 24-105. 2 Kanun-i Evvel 1926 – 29 Teşrin Sani 1928, Fatih, İstanbul.
- Beyazıt Devlet Kütüphanesi, O.68 C I-V (1- 104) 2 Kanun-i Evvel 1926 – 29 Teşrin Sani 1928. Fatih, İstanbul.
- Atatürk Kitaplığı, İ.H Sevük 1245, Tö- 621\1-2, I-II, 1-52, 2 Kanun-i Evvel 1926 – 1927. 60, 62, 63, 73, 74, 78, 83, 85, 86, 93. Taksim, Beyoğlu, İstanbul.
- Hakkı Tarık Us, D 267\1-4. I-IV, 4-8, 10-12, 14-35, 37-105. 1926 – 29 Teşrin Sani 1928.
- İstanbul Üniversitesi, 05 (496. II) 92.35 H.32, 1-105 2 Kanun-i Evvel 1926- 29 Teşrin Sani 1928. Fatih, İstanbul.
- İstanbul Üniversitesi Edebiyat Fakültesi, SA 103, 69\2980. I-II, 5,9, 14,15, 18, 22, 24, 26, 28, 31, 33, 68. 1926 – 1928.
- İstanbul Üniversitesi Türkoloji Bölümü, 6075 I-II, 1-61, 63-66, 68-76, 95-97,105. 2 Kanun-i evvel 1926 – 29 Teşrin Sani 1928.
- Süleymaniye Kütüphanesi İİH. O. 4289-95, I-IV, 6-7, 9-48, 50-105. 1926 – 29 Teşrin Sani 1928. Fatih, İstanbul.
- Atatürk Üniversitesi, Seyfettin Özege Kütüphanesi, 426 SÖ 1926, Erzurum.
- Milli Kütüphane, Hayat Mecmuası C I,1956, SA 18 – C II, 1957 SA 18 – C III, 1957 SA 18 – CIII, 1957, SA 18, Ankara.

BİRİNCİ BÖLÜM

LATİN HARFLERİNE AKTARILAN METİNLER

HAYAT MECMUASI

Sayı: 1

2 Kanun-i Evvel 1926

EDEBİYAT

Sayfa: 4

SELÇUKLULAR DEVRİNDE ANADOLU ŞAİRLERİ HOCA DEHHANÎ

1- Hicri 1119'da istinsah edilmiş bir nüshası Millet kütüphanesinde ve diğer yeni bir nüshası da Darülfünun Kütüphanesi'nde 14104 numarada mukayyet bulunan Türkçe mensur bir Karaman Tarihi vardır ki, Şikarî Şehnâmesi namıyla maruftur. Eserin baş taraflarında verilen malumata göre, Selçukî hükümdarı Sultan Alaeddin Kaykubat, Firdevsî'nin Şehnâmesi'ne nazire olmak üzere Farisî bir Selçukî Şehnâmesi tertibini Dehhanî adlı bir şaire emretmiş, muahhiren de Karamanoğulları'ndan Alaeddin Bey (793-757) bunu takliden Yarcanî mahlaslı bir şaire aynı tarz ve mahiyette bir Karaman Şehnâmesi tanzim ettirmiş. İşte Şikarî Farisî olduğu cihetle şöhret bulmayıp rağbetten düşen bu eseri Türkçe'ye tercüme etmiştir. Bu Selçukî ve Karaman Şehnâmeleri'nin tarih itibarıyla ehemmiyetleri pek sarîh ise de maalesef, bu eserler bize kadar gelememiştir. Yalnız bu tafsilattan Selçuklular devrinde Dehhanî mahlaslı bir şairin mevcudiyetini öğreniyoruz.

2- İlk tezkirelerde ve tercüme kitaplarında hiç ismine tesadüf edilmeyen bu şair acaba kimdir ve Türkçe şiirler de yazmış mıdır? Bize göre, Camiu'n-Nezair'de ve hususi kütüphanemizde mevcut 8. 9. Asr-ı hicri, şairlerinin eserlerini muhtevî bir mecmuada Türkçe iki gazeline tesadüf ettiğimiz Dehhanî, Selçuk Şehnâmesi'ni yazmış olan zattır. Şeyhoğlu'nun Kenzü'l-Küberâ nam eserinde tafsilat için ilk mutasavvıfların kitabiyat kısmına müracaat onun "Benim ol hümayı devlet ki bu aşiyana geldim" mısrasını naklederken koyduğu "Merhum Hoca Dehhanî buyurur" kaydından, onun 803'den evvel ölmüş ve mamafih şöhreti halen unutulmamış bir şair olduğu anlaşılıyor.

3- Kenzü'l-Kübera istidlal edilen netice ile Şikarî Tercümesi'ndeki malumatı birbiriyle mizaç edince, şu netice çıkar; Selçukî Şehnâmesi sahibi ile Türkçe şiirlerin sahibi Hoca Dehhanî'yi aynı şahıs olarak kabul edebilmek için, Selçuk Şehnâmesi'nin Birinci Alaeddin Kaykubat tarafından değil ancak Onuncu Alaeddin (697-707) tarafından

yazdırıldığını kabul etmek lazımdır. Çünkü Dehhanî'nin elimizde mevcut eserlerini, lisan itibarıyla bundan daha eski bir zamana ircaı biraz müşkilcedir. Esasen tarihi delillerde bunu müeyyid bulunuyor; Birinci Alaeddin eğer bir Selçuk Şehnâmesi yazdırmış olsaydı, mesela İbni Bibi gibi tarihi menbalarda, bu hadise, büyük bir ihtimalle, tespit edilecekti. Halbuki ne öyle bir kayda nede Hoca Dehhanî ismine tesadüf edilmemektedir. Esasen Şikari Tercümesi'nde de Alaeddin Kaykubat'ın hangi Alaeddin olduğu tasrih edilememiştir. Üçüncü Alaeddin'in, Selçukî ailesinin o sırada şiddetle sarsılmış olan nüfuz manevisini takviye için böyle bir Şehnâme yazdırmağa teşebbüs etmesi, pek kolay anlaşılacak bir hadisedir.

4- Dehhanî mahlasının, bazılarının zannı vechiyle Dehhanî değil mesela Körüşî Çoma mecmuasında, C,1, s. 415 Dehhanî olduğu gerek Kenzü'l- Kübera'dan gerek bizzat kendi gazellerinden anlaşılıyor. İbni Haldun meşhur Mukaddime'sinde, mamur ve müterakki büyük şehirlere mahsus sanatkârları tadat ederken Dehhan'lardan bahsetmektedir (Kitabu'l-İber, C,1, s.335, fasıl, 5, 17 mukaddime-i İbni Haldun tercümesi, C, 2, s. 316; Tabhî at'ime-i lezize ve ihraç edhan tayyibe ve nesc elbise-i fahira da mahir tah ve dehan ve nesaclar zuhur edip...) Halbuki İbni Haldun mukaddimesinin Baron Döslan tarafından yapılan tercümesi münasebetiyle Dozi tarafından Journal Asiatique'e yazılan makale-i tenkidiyede (altıncı seri, C 14, numara 53 Ağustos Eylül 1869) bunun Sahip Efendi tarafından da tercüme edildiği vechile güzel kokulu yağlar çıkarıp satan ıtriyatçı değil, nakkaş manasına geldiği İdrisî'deki kelimat fihristi s. 303 izah olunmaktadır (s. 161) Bu izahat bizim Hoca Dehhanî'nin mahlas meselesini de kafi derecede tenvir edebilir.

5- Bütün bu izahattan sonra, Selçukiler'in son devirlerinde yetişen bu saray şairi hakkında oldukça sarih bir fikir edinebiliriz; hicrî yedinci asrın son nısfında yetişerek Konya sarayına intisap eden Hoca Dehhanî muasırları arasında kudretiyle temeyyüz ve iştihar etmiş, hatta Selçukî Şehnâmesi yazdırmak mevzubahis olunca, hükümdar bu vazifeyi sairlerine tercihen ona havale eylemişti. Mamafih Hoca Dehhanî yalnız Selçukî sarayının sevgili ve müntehap lisanı olan Farisî'yi değil, o devir de yavaş yavaş saraylarda ve tekkelerde bile ehemmiyet kazanmağa başlayan Türk dilini de kullanıyordu. Elimizdeki bir iki parça eseri, onu Anadolu'da klasik Türk edebiyatının temelini kuranlar arasında sanmağa bizi mecbur eder. Lisanı, muasırı sayabileceğimiz Gülşehri'nin lisanından hemen hemen farksız ve zamanına göre oldukça temeyyüz ve

musaffadır ki bu, şairimizin nazım tekniğine layıkla vakıf olduğunu gösterebilir. Yedinci asır sonunda aruz veznini ve bu veznin oldukça müşekkel şekillerini bu derece muvaffakiyetle kullanmak büyük bir şeydir. Bu gazelleri mesela Sultan Veled'inkilerle mukayese edince, bunun ehemmiyeti daha iyi anlaşılır. Sonra "Benim ol humayı devlet ki aşiyana geldim" mısrasını muhtevi gazel hariç olmak üzere bu gazellerde göze çarpan diğer mühim bir nokta da, bunlarda tasavvuf tesirine hemen hiç tesadüf edilmemesidir ki, bu nokta-i nazardan Dehhanî'yi lâ-dinî bir şair saymak hiç de yanlış değildir. Ondan evvel mevcudiyetlerini ve eserlerini bildiğimiz Anadolu şairleri, ya halk edebiyatının tesiratından henüz tamamiyle kurtulmamış halk sufileri, ya aruz vezniyle ahlaki ve sufiyane eserler yazan dervişler, yahut Salsalname tarzında dinî kahramanname hikayeler yazan hikayecilerdir. Daha ziyade halk kitlesine hitap eden ve sanat gayesiyle hemen hiç mukayyet olmayan bu adamlar arasında sanat gayesini düşünen veznin sufiyaneden ari aşk ve şarap şiirleri de yazan Hoca Dehhanî şüphesiz mühim bir mevki işgal eder. Klasik edebiyatımızın tarihinde bu lâ-dinî aşk ve şarap şiirlerinin Anadolu'da daha eski numunelerine de tesadüf edileceğini tahmin etmekteyiz, lakin şimdiye kadar bu vadiye elimize geçen ilk eserler Dehhanî'ye aittir. Şöhretinin dokuzuncu asır mebadisine kadar kuvvetle gelmesi çünkü Şeyhoğlu, onu ve eserlerini şüphesiz pekiyi biliyordu Aşkî, Caferî, Hilmî, Şeyhî gibi şairlerin ona nazireler yazmaları, hatta bir eserinin Camiü'n-Nezair'e kadar girmek suretiyle onuncu asır mebadisine kadar intikal edebilmesi, bu kıymetli şairin öyle pek çabuk unutulmadığını gösterebilir.

Zeyl

1

Dehhani'nin iki gazelini-eski imlasını muhafaza ederek-aynen neşr ediyoruz.

Bahar irşidi vü kıldı cihanı nurânî
Gelün teferrüc idelüm gül ü gülistanı

èAceb ne sihr okıyup seher yili ürdi
Ki cennet itdi gül-i terle bağ u bustanı

Cemal-i talèatı Leyli güle mi viridi èaceb
Ki itdi èâşık-ı Mecnun hezar-destanı

Eger gül urmadısa bülbülün yüregine ok
Niçün buluşdı kızıl kana şeyle peykani

Kadeh elümde vü saki nedim ü karşuma gül
Disün hasud görüben zi èayş-ı sultanı

Geçürme fursatı boynun egüp benefşe bigi
Ki gül bigi geçer uş tiz èömr devranı

Süci yirün kanıdur yir yutmadın sen iç
Bu gül deminde ki Karun-ı muhteşem kanı²⁰

Çü èömr baki degüldür gül ü şarab ile hoş
Bu baki èömrünü sür ta ki èömrdür fani

Nice nedim ü nice dost dedi kumrı bigi
Yârinden ayru düşelden bu resme Dehhani

2

Sabr eyle göñül derdüne derman ire umma
Can atma oda bihude canan ire umma

Gözün sadefinden ince dürdane dökersin
Şol dişi güher dudağı mercan ire umma

Gül vaslı dilersen ko bu feryadı bülbül
Gül gonca lebi ağzı gülistan ire umma

İnceldise hecr ile karınca gibi bilün
Firkat nice bir ola Süleyman ire umma

²⁰ İzâhat: Edalum: idelim, Yüragine: yüregine, Buluştu: bulaştı, Bigi: gibi, Süci: sucu, şarab

Ya kub bigi hüzn ile katlan bir iki gün
Bir gün haber-i Yusuf-ı Ken an ire umma

Feryad u figan itme-i bülbül dahı a zun
Yum gonca gibi yine gülistan ire umma

Maksud etegi kim ele d   var iri  r
Yırtma yakanı el ne asan ire umma

A yar elinden sana  ol yar irimez
A kar ola bir gün pinhan ire umma

Bu resme ki Dehhani-durur  em  gibi zar
Ba dan ayağa hem yana payan ire umma

K pr l zade Mehmed Fuad
 stanbul Darülfünun'da Türk Edebiyatı Tarihi Müderrisi.

ONUNCU ASRIN İKİ BÜYÜK ŞAİRİ FUZÛLÎ-BÂKÎ

“Az müddetde eşi ca-i nazmım ile şehirler ve vilâyetler doldı”

Fuzuli

“Bu mülk içinde benem pâdişâh-ı mülk-i suhan

Bana sunuldı kasîde bana virildi gazel”

Bâkî

Sanatta ve edebiyatta deha, her şeyden evvel yaratmak iktidarı demektir. Her büyük sanatkâr kendine mahsus bir monde d'image (hayal dünyası) ibda eder. Bütün sanat eserlerinde; bir bestede, bir tabloda, bir heykelde, bir binada, bir şiirde hayran ve takdir-han olduğumuz şey budur, sanatkârın ibda iktidarındır. Fuzuli bir elem dünyası yaratmıştır, kendisini;

Men kimem bir bî-kes ü bî-çâre vü bî-hân mân

Tâli'üm aşüfte ikbâlüm nigûn bahtum yaman

diye anlatan bu şair yarattığı elem dünyasını şöyle hülâsa eder;

Menem ki kâfile-sâlâr-ı kârbân-ı gamem

Müsâfir-i reh-i sahrâ-yı mihnet ü elemem

Hakir bahma mana kimseden sağınma kemem

Fakîr-i pâdişeh âsâ gedâ-yı muhteşemem

Sirişk taht-ı revândur mana vü âh alem

Cefâ vü cevri mülâzım belâ vü derd haşem

Ruhî temayüller içtimai vaziyetlerin mahsülüdür. Fuzuli'nin "muttasıl gamhane-i sinemde yüz gamı mihman" deyişinde yaşayış tarzının birinci derecede müessir

olduğuna şüphe yoktur. "Dokuz eflake istiğna ururken o kafdanı tokuz akçe vazifeye kanaat etmek" zaruret ve mecburiyeti onun nasıl bedbaht ve fakir bir hayat sürdüğünü gösterir. Buna rağmen o "dokuz akçeye" nail olamayış üzerine kendisine delalet eden Nişancı Paşa'ya yazdığı mektubun sonunda bu hakiki aynen okuyoruz;

Tâli'imdir bana cefâ getiren
Her bir ânında bin belâ getiren

İşte taliin bu cilvesidir ki Fuzulî'ye bir elem dünyası ibda ettirmiş ve onu plaisir De la douleur (elemden haz almak) garabetine müptela bir hasta gibi tanıttırmıştır. Yoksa bütün bu göz yaşlarından mütevellit görünen bedii mefkuresine rağmen kendisinin nükteden, zarafetten haz aldığına şüphe yoktur. Fuzulî esas itibarıyla sarcastique (pek acı müstehziyane) bir mizaca maliktir. Bu adamın en ziyade kızdığı belahet ve cehaletdir.

Divanında "üç taife-i bed-nihaddan masûn ve mahrus" kalmasını Allah'tan temenni ediyor; biri ol kâtib-i nâkabil ve mimli cahil ki came-i muhalif, tahrir-i tişe-bünyan-ı ma'rûftur. Gâh bir nokta ile muhabbeti mihnet gösterir ve gâh bir harfle nimeti nikmet okutur. Ve birisi ol nakış-ı bed-sevadır ki tab-ı na-mevzun ile mecalis ve mehafilde dava-yı istidat kılıp şiir okudukda nazmı nesirden seçilmeye ve eda-yı süstî ile şahid-i mana cemalinden nikap açılmaya... Ve biri ol hased-i cefa-pişe ve manend-i hata-endişe ki cahiller huzurunda beyhude beyhude laflar urup ve herze herze duhuller eyleye, ta ki şiirden zevk-i istimâe gide.

Eski nesrin emsalsiz bir bediası olan meşhur şikâyetname'sinde büyük şairin piqant (dokunaklı) zekâsı pek vazıh görünür; "Selam verdim, rüşvet değil diye almadılar" cümlesi ezelden ebede kadar bakir bir sehl-i mümtenidir. (Kin) mukaddestir. O kuvvetli ve kudretli gönüllerin istikrahı, bayağılığı ve budalalığı tahkir edenlerin mücadelecî ruhunda da görüyoruz; büyük şairin bayağılığı tahammülü yoktur. Hatta garib mahlasını bile ibtizalden korktuğu için intihap etmiştir. Bed-bînîsinde, yaşadığı çorak muhitte bir arkadaş bulamayışının da tesiri görülüyor;

Yok dehrde bir muvâfık-tab'-ı harîf
Kim sohbeti dil-güşâ ola tab'ı zarîf

Feryâd ki nâ-cins müsâhibler ile
Bî-fâide zâyî' oldı evkât-ı şerîf

Fuzulî'nin elem ve hicran terennüm eden şiirlerinin içinde gözyaşlarıyla müterafik zarafetler ve nükteler vardır; o lirik şair aynı zamanda itinakâr bir sanatkârdır;

Dün sâye saldı başıma bir serv-i ser-bülend
Kim kaddı dil-rübâ idi refât-ı dil-pesend

Güftâra geldi nâgeh açup la'l-i nûş-hand
Bir piste gördüm anda döker rîze rîze kand

Sordum meğr bu dürc-i dehendir dedim dedi
Yok yok devâ-yı dür-i nihânın durur senün

* * *

Seyr ile saldı bağa güzer ol semen-'izâr
Envâ'-ı zîb ü zînet ile fasl-ı nev-bahâr

Dökmüş gül üzre sünbül-i gîsû-yı eşk-bâr
Yakmış ayağına yine gül-berk tek nigâr

Nesrine reng-i lâle nedendir dedim dedi
Gamzen hadengi döktüğü kanın durur senin

Parçalarında spirituel (fatin) bir ruh sezilir. Mesela Mecnun'a Leyla'nın mezarı başında söylediği şu beyitler, onun bu hususiyetini belagatle anlatır;

Zülfine, mu'âruz olma ey mâr
Kim anda mukîmdir dil-i zâr

Hâline ta'arruz etme ey mûr
Kim bağlıdır anda cân-ı mehcûr.

Türkçe Beng ü Bade'siyle Farisî Sakinâme'si en basit mevzuları lezzetle okutacak birer eser haline nasıl ifrak edecek iktidarda olduğunu tamamen gösterir.

Fuzulî'nin bir kanaati de ilimsiz şiirin esası yok duvar gibi oluşudur. Bu kanaatle, zamanında mevcut her ilimi okumuş, hatta "hasıl-ı ömrünü bi'l-iktibas fevaid hikemi ve hendesi" kılmıştır. Malumatının derecesi zatın eserlerinde pek vazih görünür ancak âlim olmanın kâfi olmadığına kani olan şair ârif olmak lüzumunu hissetmiştir, der ki:

İlm kesbiyle pâye-i rif'at
Ârzû-yı muhâl imiş ancak
Aşk imiş her ne var âlemde
İlm bir kîl ü kâl imiş ancak

Tasavvuf bâdesi Fuzulî'yi ser-gerdan etmiştir. Divanı bu vecd ü istiğrak şarabının verdiği heyecanlarla doludur;

Kılmasın dünyada sultanlar bana teklîf-i cûd
Bes durur başımda tevîk-i kana'at efseri

Her cihetden fârigim âlemde hâşâ kim ola
Rızık için ehl-i bakâ ehl-i fenânın çâkeri

Kendisi "dokuz akçe vazife"yi çok görenler hareketini Allah'tan eba edip gayri dergâha iltica edişinin, fakr iktidarını efser-i kanaatle ve kalbi itibarını halet-i uzletle müzeyyen kılıp... Hâkim ale'l-ıtlak memalik-i fakr u fena iken dünya hırsına duçar oluşunun haklı bir mücazâtı olarak telakki ediyor. İstidad-i takaddüm ve istihkak-i takerrüm davasında bulunuşuna mukabil elinde hiç bir işe yaramayan beratın kendisini adeta cemi gedalardan ve belki behaimden ve topraktan ahs u edna bil emrini verdiği kani oluyor. Fuzulî'nin ruhu mistik aşkın bir mevlüdüdür.

Mecnûn oda yandı şule-i âh ile pâk
Vâmık suya batdı eşkden oldu helâk

Ferhâd heves ile yele verdi ömrün
Hâk oldular anlar benüm şimdi ol hâk

Fuzulî'nin sufiyane tahassüslerle meşbu olup milliyetperver olmasına mani olmamıştır; cüz-i azim tertib-i âlem ve sınıf-ı ekser-i nev-i beni Âdem" dediği Türk'ü ve Türklüğü çok sever. Hadikatü's-Süeda'sını, Leyla ve Mecnun'unu bilhassa bu şevki uğrunda yazdığı ve Türkçe'ye mükemmel bir lisan haline sokmak için Allah'tan tevfik temenni eylemiştir.

Bâkî

Bakî'de aynı asrın Fuzulî'den daha çok ve daha çabuk şöhret almış büyük ve aynı zamanda bahtiyar şairdir. Bâkî'nin de ibda ettiği hayal dünyası vardır. Bu hayal dünyası rindlikten, kalenderlikten müterekkaptır.

Mey içüp mest-i harâb olmayacak ey Bâkî
Ne gönül bağlasun âdem bu harâb-âbâda
diyen şâir:
Dilâ bezm-i cihânda kimse âhır pâ-y-dâr olmaz
Müdâm elden ayağı koma fırsat ber-karâr olmaz

kanaatindedir. Şu gazeli Bakî'nin bütün temayülleri hülâsa etmiştir diyebiliriz.

Sâkî zamân-ı 'ayş-ı mey-i hoşgüvârdur
Birkaç piyâle nûş idelüm nevbahârdur

Bûy-i nesîm ü reng-i gül ü revnak-ı bahâr
Âsâr-ı fazl u rahmet-i Perverdigâr'dur

Gâfil geçürme fursatı kim bâğ-ı 'âlemün
Gül devri gibi devleti nâ-pây-dârdur

Eyyâm-ı zühd ü mevsim-i zerk u riyâ degül
Hengâm-ı 'ayş ü işret ü geşt ü güzârdur

Zâyi geçürme ömri bu dem künc-i gamda
 kim
 Menzil kenâr-ı bâğ u leb-i cûybârdur

Dil zevrakını lücce-i gamdan hevâ-yı aşk
 Elbette bir kenara atar rûzgârdır

Bakî nihâl-i ma'rifetin meyve-i teri
 Arif katında bir gazel-i âb-dârdır

Bütün gazellerinde hemen bütün image (hayalleri) bezm ve mey mefhumları
 etrafında toplanır;

Pür olup devr idicek meclis-i mestânı kadeh
 Çarh olur halka-i rindân meh-i tâbânı kadeh

Felek-i 'işrete bir ahter-i ferhunde iken
 Yine Mirrih-sıfat turma döker kanı kadeh

Meclis-i mey ki bedenlerle hisâr olmışdur
 Şehr-i 'işretdür anun âfet-i devrânı kadeh

Devr-i meclis ki şaf-a câmi 'inün çenberidür
 Âb-ı rengin ile kandil-i fûrûzânı kadeh

Yaraşur halka-i rindâna disem ey Bâki
 Hatem-i Cemdür anun la'l-i Bedahşânı kadeh

Gülsitân-ı bezme sâgar gonce-i sîr-âb ise
 Âteş-i ruhsârı sâkînin de bir gül-nârdır

Her gedâ-tab' anlamaz âyîn-i Cem'dir bezm-i mey
 Bunda bir şâhâne tavr u aşka âlem vardır

Bâkî için hayat, Fuzûlî'nin kabul ettiği şey değildir:

Hoş geldi bana meygedenin âb ü hevâsı
Billah güzel yerde yapılmış yıkılası

diyecek kadar şakrak davranan şairin bütün felsefesi şu beyitte toplanır;

Yokdur sebât çünkü cihan-ı harâbda
Birdir hezâr-sâl ile yekdem hisâbda

Ve aşk u alâka onun için bir eğlencedir:.

Ol sanemden Bâkîyâ bir bûse da'vâ kıl yûri
Söylemezse öp hemeri ağzın sükût ikrârdır

* * *

Iyd-gehde varalum dolâba dilber seyrine
Görelüm âyîne-i devrân ne sûret gösterür

İstanbul saraylarının içinde yaşayan, ruhu dünya zevkleriyle pek yakından istinas eden bu şairde mistik temayüllerden eser yoktur. Baki maddiyat-perest bir adamdır. Divanında tesadüf edilen;

Meyden safâ-yı bâtın-ı cemdür garaz hemân
Erbâb-ı zâhir anlayamazlar murâdımız.

Bâkî çeker mi bâde-i engûr minnetin
Her kim ki mest-i cur'a-ı câm-ı elest olur.

Îlâhî tab'-ı Bâkî'den rûsûm-ı gayri mahv eyle
Ki hergiz kalmaya kalbinde nakş-ı mâsivâdan haz

gibi sözlerin hemen her dîvân şâirinde görülen mutâd fazla bir ehemmiyeti yoktur:

Güzeller mihribân olmaz demek yanlıştır ey Bâkî
Olur vallâhi billâhi hemân yalvarı görsünler

beyti onun zevk ü sevdasındaki mânâyı pek samîmi gösterir.

Eşya ve tabiatı bile yaşadığı devrin, gördüğü debdebenin, zekâsında ibda ettiği mazmûnlarla tasvir eder:

Urunup başına bir tâc-ı mücevher sünbül
Oldı iklim-i çemen tahtına server sünbül
Şeh-levendâne şikest eyledi taraf-ı külehin
Göğsünün düğmelerin çözdü ser-â-ser sünbül

* * *

Farkına bir nice per takınır altun teli
Hayli ezhâra meğer zanbak olupdur serdâr

Dikdi leşker-geh-i ezharâ sanavber tûğın
Haymeler kurdı yine sahn-ı çemende eşcâr

Fuzulî'nin yüksek, lahuti heyecanını Bakî'de görmeyiz. Kendisinden bir buçuk asır sonra yaşayan Nedîm gibi o da hayatın geçici heveslerini terennüm etmiş ve tıpkı Nedîm gibi bu hevesleri çok zarif, çok cana yakın yazmıştır;

Subh-dem ey fâhte bîhûde efgân eyleme
Çün girersin her gice bir serv-i bâlâ koynuna

beytini söyleyen üstât Bâkî'nin -bu nokta-i nazardan enteresan olan- şu gazelini okuyalım:

Müje haylin dizer ol gamze-i fettân saf saf
Gûyiyâ cenge girer nîze güzârân saf saf

Seni seyr itmek için reh-güzer-i gülşende
İki cânibde durur serv-i hırâmân saf saf

Leşker-i eşk-i firâvân ile cenk eylemeğe
Gönderir mevcelerin luccce-i ummân saf saf

Câmi' içre göre tâ kimlere hem-zanûsın
Şekl-i sakâda gezer dîde-i giryân saf saf

Gökde efgân iderek sanma geçer hayl-i küleng
Çekilür kûyuna mürgân-ı dil ü cân saf saf

Ehl-i dil câm-ı gamın ni'metine müstağrak
Dizilirler keremin hânına mihmân saf saf

Vasf-ı kaddinle hırâm itse âlem gibi kalem
Leşker-i satrı çeker.defer ü dîvân saf saf

Kûyun etrâfına uşşâk dizilmiş gûyâ
Harem-i ka'bede her cânibe erkân saf saf

Kadrini seng-i niusallâda bilüp ey Bâkî
Durup el bağlayalar karşına yârân saf saf

“Hâtem” gibi “sünbül” gibi kafiyeyle sürçmeksizin uzun kasideler kaleme alan bu dîvân sanatkarı aynı mahiyette gazeller de yazmıştır:

Jâlelerden takınur tâcına gevher lâle
Şâh olupdur çemen iklimine benzer lâle

Saltanat bâr-gehin kurdı yine fasl-ı bahâr
Taht-ı Cemşîd çemen-tâc-ı Sikender lâle

Bûy-ı müşğîn bahâr irdi dimağ-ı dehre
Yakalı dâmen-i kühsârda micmer lâle

Âl fânûs ile geldi giceden gül-zâra
Verdi sahn-i çemenin yollarına fer lâle

Erguvanlar tutuşup hırmên-i gül yakmak için
Gülsitân mülküne âteş kodı yer yer lâle

Dâğ-ı hicrân elemin kılmağa dilden bîrûn
Sahn-ı gülşende dutar gül gibi sâgar lâle

Jâle nakdin kadehe koydı çemen bezminde
Cem' idüp saklamadı gonca gibi zer lâle

Şol kadar doğradı şimşîr-i firâkın ki gören
Dil-i hûnîni hayal eyledi katmer lâle

Muasırların bu iki büyük şair hakkındaki mütalaalarından bazı parçalar almağı münasip gördüm;

Fuzulî hakkında mütalaalar;

Mezkur Bağdadî'dir. Ol canibde olan şuaranın üstadıdır. Vilayet-i Bağdat ve Diyarbakır zürafasının neşideleri onun inşadıdır... Filhakika gönül asker-i aşk-ı harab-abadıdır. Onunçün hak-sar güya fena bulup serv-i samandan aba düşdigine ve şiiri ateşengiz olduğuna heva-yı aşk-ı badiyedir. Eşarı rasin ve muhkem ve nizamı metin ve mübrimdir.

Âşık Çelebi

Evvel-i hayatından dem-i vefatına gelince şiir ve inşaya guşış ve nazm-ı dil-güşaya veriş üzerine bir şairi alâü'l-münşîdir. Nevaî tarzına garip bir üslup bedi ve semt-i garibi vardır. Hakka ki tarzında ferid, ve semtinde vahid bir şair-i belagat-şiar ve bir nazm-ı fesahat-dessardır.

Kınalızade

Nazmı fesahat-karini tavr-ı Nevai'de bir tarz-ı nevayin üzerine vaki olmuştur.

Riyazi

Bâkî hakkında mütalaalar;

Füsaha fıkrasının birisi de Bâkî'dir. Şiir ezmeresinin şehre-i emasil ve afarıkından fazıl huzurunda makbul olan kaydın fazlı, huzurunda mukbil olan kavabilin makbulüdür.

Âşık Çelebi

Ekabir-i şuara ve efazıl-ı bülaga ve emasil-i ulemadan dibace-yi divanı kemal, fihrist-i unvanı hüsn-i makal, meclis-i efruz-ı nükte-i sincan şairi, latife-amuz gırılsirayan sahiri, sultanı şairan memaliki Rum ve belki husrev ü hakan-ı nazıman her merzubum, dilber arsa-ı ilm ü fehm ve hüsrev ü alemgir-i iklim-i nazm...

Kınalızade

Ol bülbül-i gülzar-ı suhen ve tuti-i şekker-şiken eşar-ı pür-suzi ve ebkar-ı dilefruzu meşhur âlim ve manzur dide-i beni âdemdir. Ale'l-husus tarz-ı gazelde manend-i helal-elfaz Lamiî ve darb-i meselde Seyfî gibi nassı kati ve üslup kaside de tarzı emidi gibi selis ve hemvar.

Ahdi

Habbezâ nazım-ı belagat-şiar ki ebriz-i nazm-ı halisi ahsen kalıba mesbuk ve sikke-i şiir-rayici nam ve şanı iştiharla meskuk kemali ruşena-yı elfaz tab-darından pîr-i saffetan me'ani-i namustur ve serenkeşti kalemi rişti-yi sûtura keşide kıldığı lal-i şayeste buhur-ı hurdur.

Riyazi

Ali Canip

ONUNCU ASRA AİT VESİKALAR

Şimdiye kadar Türk tarihi hakkında icra edilmiş olan tetkikat, hemen umumiyetle siyasi tarihe aittir. Medeniyet tarihimize ait şeyler adeta yok diyecek derecede mahduttur. Hatta lazım olan vesikaların yokluğundan dolayı, birçokları bir Türk Medeniyeti Tarihi vücuda getirmenin imkânsızlığına kanidirler.

Acaba bu müdde ne dereceye kadar haklıdır ve eski Türk hayat ve medeniyet ne dereceye kadar ihya olunabilir? Milli tarihle uzun senelerden beri uğraştığımız için bu suallere sıhhat ve katiyle cevap verebiliriz; eski Türk hayatı ve içtimaî müesseseleri hakkında malumat almak için, muayyen ve mürettep menbalar yoktur, lakin hakiki bir tettebbu adamı hiçbir zaman bundan nevmid olmamalı, mütemadiyen tetkiklerine devam etmeli, her türlü vesikaları kendi nokta-i nazarına göre araştırmalı, yeni yeni menbalar aramalıdır. İlmin bugünkü usulleriyle muciz ve terkip kabiliyetine malik bir damak, azimkâr olmak şartıyla, hiç malumat bulamayacağını zannettiği cihazlarda bile birçok şeyler bulup çıkarabilir. Fakat bunun için geniş bir tetkik sahası, ihatalı bir kafa lazımdır. Mahdut ve muayyen birkaç menbaa saplanıp kalmakla iktifa edenler veya hazırlanmış, tertip ve tasnif edilmiş vesika bekleyenler, ilelebed bir şey yapamamağa mahkumdurlar.

Eski zamanlardaki Türk adet ve ahlakını gösteren eserler arasında, şimdiye kadar müverrihlerin ehemmiyet vermedikleri birtakım seyahat-nameler, surnameler, veladetnameler, şehrengizler, mesnevi tarzında manzum ve mahalli hikâyeler, şiir mecmuaları vardır ki, içtimai hayatın tekâmülünü anlamak için en mükemmel menba hükmündedirler. Bu gibi menbaların öyle namütenahi olduğunu zan etmemeli, fakat o mahdut menbaların bile hala tetkik edilemediğini hatırdan çıkarmamalıyız. İşte bu makalemizde, onuncu asır Türk hayatını, içtimai sınıflarını gösteren eski ve meçhul bir eserden bahsedeceğiz.

Eski tezkire-i şuaraları Türk hayat ve medeniyetine ait malumat toplamak maksadıyla tetkik eden her hangi dikkatli bir göz, onun Fakirî adlı bir şairden bahsederken yazdığı şu satırlar üzerinde durur; Fakirî; Rumeli'de Üsküp civarında

Kalkandelen nam kasabadandır ki anın bir adı Tetva'dır. Hayli murg-ı me'anî şikâr eder, şehbaz-tab şairleri kopar meşhur yuvadır. Kendi suhtelik âleminde geda-şive ve şuride-dil, bi-gışş ü gıl, şiire müstagil idi. Hemane ki ol halden tebdil-i ahval etmeden ve suhtelik payesinden nerdüban-ı istidada gitmeden fevt olmuştur. Cemi-i tavaifi muhtelifeyi ve huruf-ı muhterefeyi şehrengiz türünde ve tarifat üslubunda be-her cüzde birer beytile eda eylemiştir. Herkes bir hevse dürüşür ol dahi bunu payda eylemiştir.

Der vâsf-ı Çavuşân

Nedir bilir müsün âlemde çavuş
Huzur uçurucu merd-i gazab-puş

Gehi mansıba eyler müjdegânı
Gehi birbirine urur cihânı

Elinde bir demirden şeş-peri var
Sanasın ejderhadır heft-seri var

Der Vâsf-ı Ulağ
Nedir bildin mi âlemde ulağ
Vilayette gezer bir kanlı bağı

Terehhüm eylemez vermez amânı
Savulamaz bir kaza-yı azgehânı

Demâdem peykidir ah-ı kazanın
Îlâhî saklagıl şerrinden anın

Âşık Çelebi bundan sonra Fakirî'nin bir iki parçasını daha zikredip başka bir şey ilave etmiyor. Tezkire sahibi Hasan Çelebi ve Latifi, Sultan Selim devrinde öldüğünü ilaveden başka bir şey söylemiyorlar. İşte Risale-i Tarifat adlı bu küçük fakat mühim eserin kütüphanelerimde muhtelif nüshaları mevcuttur. Şair burada altışar mısra ile o

devrin muhtelif zümrelerini tasvir etmekte, bazen kıyafetlerine psikolojilerine kadar anlatmaktadır.

Fakîrî iptida vezirlerin tarifiyle başlayarak onları muayyen din ve devlet, fahr-i âdem, nizam-ı memleket tarzında methettikten sonra kadıaskerlere geçiyor; kadıaskerlerden hiçbir kadı memnun değildir çünkü istediğine mühim mansıplar verip lütuf eder, istemediğini azledip canını alır. Şair defterdarlar hakkında buna benzer mütalaa yürütüyor; onlar mal ve define sahibidir, istediklerinin işini altın, istemediklerini mazul ve mağbun ederler. Nişancılar âhkama unvan verirler, ağalar beyler daima zevk ü sefa ile ömür sürerler, debdebe ile divan ederler solaklar tıpkı süleymankuşlarına benzerler yanlarındaki ok muhafızları altın kanat gibidir. Şair, yeniçerileri kıyafet itibarıyla sığırcık kuşlarına benzetiyor; sorguçları inbiği, bıçakları kuyruğu benzer, muharebede tüfeklerle saf-ı harp yaparlar. Bütün bu tafsilat o zamanın kıyafetlerini anlamak hususunda ne kadar müfit ise halkın bu muhtelif sınıflar hakkındaki müşterek telakkisini göstermek itibarıyla da belki daha ziyade manidardır.

Fakîrî müftülerle kadılar hakkında, umumi telakkiye tercüman olarak pek ayrı ithamlarda bulunuyor; müftünün ne yaptığını sorarsan anlatayım; zavallının birisi kapıya düştü mü, bir iki günde işim biter sanır, hâlbuki haftalarca dolaşmadan işi bitmez verdiği hükümde hiç hakikate oynamaz. Kadının yaptıkları ise bundan beterdir, hele Naip Efendi yalın yüzlü güzeller meclisinde daima mesrurdur. Onun sürdüğü zevk kadıdan çok fazladır. Bab-ı rüşveti açmış, istediği gibi oynar. Bu tafsilat, o devirdeki adliye teşkilatımızın bozukluğunu açıkça göstermektedir. Esasen bütün tarihi vesikalar, halk arasında şayi hikâyeler, meseller, Türk ruhunun, bir türlü alışamadığı ve yabancı teşkilat hakkında hiçbir zaman iyi bir fikir beslemediğini anlatmaktadır.

Risale-i Tarifat'ta şeyhlerden, müderrislerden, imamlardan, vaiz ve hatiplerden, sufilerden bahsedilirken, o devirde oldukça taammüm eden merailin aleyhinde iyi şeyler söyleniyor. O zamanlar camilerde, mahfillerde mevzun beyitler okuyan hoş-hanlarla muarrefler olunduğunu mahalle mekteplerinde, hâce efendilerin çocuklara dayak attıklarını öğreniyor. Mâmâfih o devir erbab-ı zarafet ile nisvan-perestleri hakkındaki tafsilat da pek mühimdir. Erbab-ı zarafetin vasi ve tavrı mükafidir. Dilbendi daima biraz eğri vaziyettir. Her yerde zarafet satar, şiirler okur. Zen-perestlere gelince, onların gözleri daima etraflı tahrirdedir. Başlarında kakülleri ellerinde yüzükleri, bellerinde turuncu dest malleri vardır, parmaklarının bir ikisi mutlaka kınalıdır.

Eski şairlerimizde Türk kelimesinin kaba saba manasında ve tahkir-amiz bir mahiyette kullanıldığını maalesef sık sık görürüz. Fakirî, Arap, Acem, Rumî, Türk kelimelerinin halk arasında nasıl mana aldığını ve ne suretle telakki olunduğunu bize gösteriyor; Arap afyon-keşliğinden geri durmaz, ekseriya tahta kalede reml döker. Acemler daima ayş u işretle meşgul rafizîlerdir. Rumîlere yani garp Türklerinin erbab-ı danışine gelince, onlar zarif âlimdirler, yalnız aralarında nifak eksik olmaz Türk'ün üstünde gör ki, başta börgi külahı olur. Bu tarif, Türk kelimesinin o zamanlarda köylü, göçebe, medeniyetinden mahrum manasında kullanıldığını anlatıyor.

Tarihen pek mühim olan bu küçük risale, sade ve teklifsiz bir lisanla yazılmıştır. Lakin sanat itibarıyla kıymeti yok gibidir. Fakirî nazım kaidelerinin teşkilatına galebe edemeyerek eserini baştanbaşa zihafı ve imalelerle doldurmuş, kafiye kaidelerine riayet edememiş mısralarına his ve hayal katresi koyamamıştır. Esasen eser, mevzuı itibarıyla da buna müsaid değildir. Nazım, kitabının sonunda itiraf ettiği gibi zamanın bütün efalini bilmiş, cihanın hayatın o zamanını münazaralarını sadakatle tasvir etmek istediği için bazı cihetlerde çok laubali ve açık olan şairi, bu kadar realist olduğundan dolayı tahtıye hiç hakkımız yoktur.

Köprülüzade Mehmed Fuad

İstanbul Darülfünun'da Türk Edebiyatı Tarihi Müderrisi

TÜRKİYAT SAHASINDA YENİ TETKİKLER

Yalnız bizde değil Avrupa'da ve Rusya'da da Türkiyat ile uğraşanlar, Zeki Velidi Bey'in bu sahadaki kıymetli mesaisine pekiyi vakıftırlar. Muhtelif vesilelerle Leningrat, orta Asya, Meşhed, Kabil kütüphanelerinde çalışmak fırsatına nail olan ve son senelerde Berlin ve Paris yazmalarını da etraflıca tetkik eden Zeki Velidi Bey, bir seneden beri İstanbul kütüphanelerinde yorulmak bilmez bir gayretle çalışmaktadır. Türkiyat sahasında bütün Avrupa ve Asya'da yapılmış tetkikata etraflıyla aşına olan ve bu hususta da pek çok yeni ve kıymetli menbalarda elde eden Zeki Velidi Bey, İstanbul kütüphanelerinden de bir yoğun malumat hazinelerine tesadüf etmiş ve bunları ahiren İstanbul kütüphanelerindeki kıymetli eserler namıyla altı yüz sahifelik büyük bir cildde toplamıştır. Türkiyat tetkikleri için birçok sahalarda yeni yeni ufuklar açmak ve şimdiye kadar meçhul ve muğlak kalmış birtakım meseleleri aydınlatacak mahiyette olan birçok kıymetli eserin bir an evvel intişarını bütün kalbimle temenni etmekteyim.

Büyük bir dikkat ve istifade ile müsvedde halinde okumak fırsatına nail olduğum bu eserin intişarına intizaren, şimdiden, Zeki Velidi Beyin elde ettiği ilmi neticeleri Türkiyat ilim âlemine tanıtmak istiyorum. Barthold ve Markuart gibi büyük âlimlerin derin bir alaka gösterdikleri bu çok mühim keşiflerin, tarih ve lisaniyat ile az çok alakadar olan herkes tarafından ehemmiyetle telakki olunacağından eminim. Malumatın doğruluğu, kable'l-milad bu nehrin Hazar denizi'ne aktığı, nehrin aşağı kısmında Moğol devrinde vücuda gelen Uzboy mecrasından değil belki Karakum çöllerinin cenubundaki Kalif Uzboy denen mecradan aktığı, müteahhir devirlerde Harezmi'nin garbinde muahhir Moğol devrindeki Uzboy mecrasını hazırlayan birçok göl ve bataklıklar vücuda geldiği, orada da Peçenek Türkleriyle ari kavimleri Alan ve As kavimlerinin oturduğu anlaşıyor. Biruni bu Alan Asların şimalî Kafkasya'da şimdiye Asetin tesmiye olunan Alanların şarkında yaşayan bir kısmı olduğunu, mezkur mecranın bir aralık kuruması neticesinde o Alan Asların da garba muhaceret mecburiyetinde kaldıklarını biliyor ki, cenûb şarkî Avrupa tarihi için fevkalade mühimdir. Yine aynı müellifin, Avrupa'da ancak nakıs nüshaları mevcut bir takım eserleri de

kütüphanemizde mükemmel bir halde mevcuttur. Zeki Velidi Bey, bu yeni nüshaların tetkiki sayesinde, miladi onuncu asır orta Asya ve İran tarih ve coğrafyası için şimdiye kadar hiç bilinmeyen kıymetli neticeler elde etmiştir.

El Biruni'nin memleketi olan Harezmi yani bugünkü Hayve sahasında vaktiyle Harezmi kavmi bulunurdu ki, bu kavim müehhiren münkariz olmuş ve lisanlarından tek tük bazı kelimelerden başka hemen hiçbir şey kalmamıştır. Zeki Bey, İstanbul kütüphanelerinde bulduğu eski bazı fıkıh kitaplarıyla Zemahşeri'nin bir eserinden o münkariz lisanına ait 113 kadar müteferrik cümle bulup toplamıştır. Eski İran lisanları tetkikiyle uğraşan lisaniyat âlimleri için bu cümlelerin ne kadar zengin ve ehemmiyetli bir mevzu teşkil edeceği meydandadır. Bu keşiften hususi surette haberdar olan Avrupa âlimleri ve İranîyat mütehassısları, buna çok büyük bir ehemmiyet vermektedirler.

Mamafih Türkiyat tetkikleri için bundan daha mühim bir cihet, Zeki Bey'in, Reşidüddin Tayyib'in eserleri hakkındaki tetebbuatından çıkan neticedir. Miladi on üçüncü asır sonlarında ve müteakip asrın başında Tebriz'de İlhanlılar sarayında yaşayan Reşidüddin, Türk-Moğol tarihi hakkında en mühim bir eser olan Camiü't-Tevarih'in ve daha sair birtakım ilmi eserlerin müellifidir. İstanbul kütüphanelerinde gerek Camiü't-Tevarih'in gerek o diğer eserlerin mükemmel nüshalarına tesadüf ediyor. Zeki Bey bunların tetkiki neticesinde İlhanlılar devrinde arada bir nevi Uluğ akademisi mevcut olduğunu, Reşidüddin ile maiyetindeki mesai arkadaşlarının yalnız İslam âlimleriyle değil Çin, Avrupa ulemasıyla da sıkı münasebette bulunduğunu, bu akademi tarafından vücuda getirilen eserlerin yalnız Arabi ve Farsî değil hatta Moğolca ve belki de Türkçe lisanlarıyla da yazıldığını ve Moğol hükümdarı Olcayto'ya o Moğolca nüshaları taktim edildiğini anlamıştır. Reşidüddin ve eserleri hakkında Katirmer'den Beluşe ve Barthold'e kadar bir asırdan biri Avrupa ilim âleminde birçok tetkikat yapıldığı halde, İstanbul kütüphanelerindeki nüshaların tetkik edilmemesi itibarıyla, bu cihetler şimdiye kadar meçhul kalmıştı. Türklerin hars tarihi noktasından, bu yani neticelerin ehemmiyeti izahında müstağnidir.

Zeki Bey medeniyet tarihimizi şiddetle alakadar eden bu eserlerden başka, Türk filolojisi hususunda da pek kıymetli eserler bulmuş ve onlar hakkında etraflı tetebbuat icra etmiştir. Mesela Moğol hâkimiyeti devrinde Azerbaycan'da konuşulan ve yazılan Türkçe hakkında İbn-i Mühenna'nın meşhur lügat kitabında mevcut malumata ilaven, o devre ait olarak bulduğu dört beş sahifelik eski bir Azerî-Türk metnini tetkik ve

neşreyliyor. Onun fikrine göre bu lehçenin esası Ağaçeri, Kenger gibi Türk kabilelerinin lisanıdır ki şive hususiyetleri itibarıyla onda Peçenek lehçesi hususiyetleri galiptir. Bunlardan sonra Harezmi-Altınorda sahasının edebi ve tarihi hayatı nokta-i nazardan pek mühim ve hicri 8. 9. asırlara ait bir takım eski ve bugüne kadar adeta meçhul birtakım Türkçe eserler hakkında pek etraflı tetkikler geliyor. Mukaddimetü'l Edeb, Muînü'l-Mürîd, Nehcû'l Feradis, Keşfu'l-Hüda gibi nadir eserler hakkında verilen malumat, medeniyet tarihimizin çok karanlık bir sahifesini iyiden iyiye tenvir etmekte ve Türk filolojisi tetkikatı için yepyeni, zengin bir saha açmaktadır. Bunlardan sonra Berlin kütüphanesinde ve Topkapı'da bulunan birtakım Çağatay eserleri hakkında malumat verilmektedir ki, bunlar arasında Şeybani Han'ın şiirleri hakkındaki izahat ve Anadolu-Türk edebiyatının Çağatay edebiyatı üzerindeki mütekabil tesirlerini gösteren cihetler fevkalade şayanı dikkattir. Bu büyük cildin sonunda üç mühim makale daha vardır.

Birincisi, Divanü Lügati't-Türk'deki coğrafi ıstılahlar hakkında fevkalade etraflı ve müdekkikane yazılmış bir monografidir ki kurun-ı vusta'da Türk memleketlerinin tarihi coğrafyası hakkında bundan daha iyi bir tetkik mevcut değildir.

İkincisi, yedinci asr-ı miladide garbî Asya vakaiyyinde Türklerin rolü meselesine ait olup, mukaddimen Edvar Şavan'ın bu hususta yaptığı tetkikatı her nokta-i nazardan ikmal edecek bir mahiyettedir. Yedinci asrın ilk nısfında Arapların garbî Asya'daki muvaffakiyetlerinin, şarkî İran'daki Türk tazyikatından ileri geldiği neticesine varan Zeki Bey, Şavan nazariyesini teyit ederek cihan tarihinin mühim bir noktasını aydınlatmıştır.

Üçüncü monografi ise Türklerin milli enmüzeçleri ve simaları hakkında yapılmış bir tetkiktir ki, antropoloji ve etnoloji noktasından fevkalade ehemmiyetlidir. Türklerin antropolojik hususiyetlerine ait memleketimizde son zamanlarda uyanan alaka, bu monografinin neşriyle mükemmel surette tatmin edilmiş olur ve bu hususta müstakbel tetkikata sağlam bir zemin hazırlanabilir.

Aziz arkadaşımızı, memleketimizde değil Avrupa'da da emsali nadir tesadüf edilen bu kadar zengin, etraflı bir külliyyat vücuda getirdiğinden dolayı tebrik ederek, bu eserin bir an evvel neşrini de kemal-i hararetle temenniden geri durmuyorum. Artık Türk milletinin ilim sahasında da taklitten ve kapitülasyonlardan kurtulup rüşd ve tahkik yoluna girdiğini, bu gibi eserlerle en müşekkel garp âlimlerine bile tasdik ettireceğimize eminim. Çünkü yalnız Türkiye'deki değil bütün cihandaki Türkiyat

mütevaggılları için, bu eserin neşri mühim bir hadise teşkil edecek, ve o sayede müstakbel tetkikat için yeni zengin bir ufuk açılacaktır.

Köprölüzade Mehmed Fuad
İstanbul Darülfünun'da Türk Edebiyatı Tarihi Müderrisi

TECEDDÜD TARİHİMİZDE DİKKATE ŞAYAN BİR SİMADIR
GARPLAŞMAĞA İLK ÇALIŞANLARDAN SADIK RIFAT PAŞA

Bundan dört sene evvel Tanzimat devri ve Tanzimat adamları hakkında bir tetkikname hazırlamak istediğim zaman cem ve tespit ettiğim eserler arasında ufak ufak risalelerden mürekkep Müntehabat-ı Asar-ı Rıfat Paşa unvanlı büyük bir mecmua bilhassa nazar-ı dikkatimi celp etmişti. Bu mecmuanın sahibi Tanzimat devri vezirlerden Sadık Rıfat Paşa idi. Hâlbuki şimdiye kadar bu adam ve bu eserler hiç dikkati celp etmemişti.²¹

Kanaat getirdim ki Rıfat Paşa arkadaşları arasında dikkate çok şayan bir simadır. Eli kalem tutuyor, zamanına göre iyi ve hatta kuvvetli yazıyor, kendisini zihniyetini nokta-i nazarını, aynı zamanda o devir müceddidlerinin fikirlerini vuzuhla gösterir hayli mütalaaları var. Müntehabat-ı Asar-ı Rıfat Paşa unvanıyla vaktiyle tab ve neşir edilmiş olan bu mecmuasının içinde ola muhtasar bir Rusya muharebesi tarihi görünür. Bu vukuat-ı haliyenin mehmaemken sıhhat üzere zaptıyla erbab-ı basirete yadigâr olmak üzere bin iki yüz kırk üç senesi Devlet-i aliyye ile Rusya beyninde küşad olunan ebvab-ı muharebenin iptidasından inikat-ı maslahaya kadar geçen vukuatı hülasa etmektedir. 1243 seferi Türkiye için bir felaket olmakla beraber bizi Asyailik uykusundan uyandırmaya çabalaması itibariyle mühim bir hadisedir. Türkiye'nin bu muharebede perişanlığını müteakip sulh için Rusya'ya gönderdiği Kaptan-ı Derya Halil Paşa memlekete döndüğü zaman şu sözleri söylemiştir. Rusya'dan avdet ediyorum. Her zaman ziyade kani oldum ki eğer Avrupa'yı taklide müsaraat etmezsek bizim için Asya'ya dönmek mecburiyetinden başka çare yoktur.²² İşte Rıfat Paşa otuz beş sahife içinde bu muharebeyi hülasa etmiştir. İkinci risale sanayi nesriyede istimal olunur bazı tabirat hoş-ayendeyi asar-ı bedia ehl-i maariften ahz u telakki birle cem ve tahrir ettiği Gülbün-inşa, bu resmi hususi muhtelif mevzulara dair yazılacak şeylerde nasıl tabirler ve ifadeler kullanılabileceğini gösterir. Alaeade eski tarzda bir inşa kitabıdır. Rıfat

²¹ Yalnız bundan iki buçuk sene kadar evvel Abdurrahman Şeref Bey hakkında kısa bir makale yazmıştır ki ahiren intişar eden Tarih müsahabelerinde münderectir.

²² Türkiye ve Tanzimat, sahife 6.

Paşa'nın birinci derecede mütalaaya layık eserleri Viyana'da iptida ki safaretinde Avrupa'nın ahvaline dair yazdığı risale, İtalya'ya azimetinde kaleme aldığı SeyaHatename, 1254 tarihinde yani Tanzimat'ın resmen ilanından bir sene evvel yine Viyana'da iken husul-i saadet-hal-i Devlet-i Aliyye hakkında kaleme bazı mutalaat ile İdare-i hükümetin bazı kavait esasiyesini mütazammın risaledir. Bu eserleri onu uyanık fikirli, siyasi ve içtimai mülahazaları ekseriyye musip bir adam olarak tanıtıyor. Bunlardan başka bir hayli ıslahat layihalarıyla emirname, tahrirat müsveddeleri aynı ehemmiyeti haiz olarak göze çarpmaktır. Teceddüt tarihimizin mebdelemelerine şiddetle taalluk etmesi hasebiyle Rıfat Paşa'dan ve mülahazalarından hayatın kıymetli karilerine bahsetmeği munasip buldum. Risalelerine muhteva olan mecmuanın başında ve ata tarihinin ikinci cildinde tercümei hali yazılıdır.

Rıfat Paşa 1222'de İstanbul'da doğmuştur. Babası mesarifat nazırı Hacı Ali Bey'dir. On beş yaşına kadar tahsil gördükten sonra saraya alınıyor. Anasının yegâne erkek çocukları olduğu için ricaleri üzerine bir sene sonra Mektube-i Sadaret odasına çıkar ediliyor. 1250'de Reşit Paşa, Paris sefiri olunca onun yerine amedci vekil oluyor. Sonra isaleten tayin ediliyor. O devirde Akif Paşa ile Pertev Paşa arasındaki meşhur muhasama ve rekabet devam etmekte olduğu için Rıfat Paşa, Pertev Paşa'nın mahmillerinden olması hasebiyle Akif Paşa Mülkiye nazırı olur olmaz azlediliyor. Fakat liyakatli bir genç olmakla Hariciye müsteşarlığı payesiyle Viyana sefirliğine tayin olunuyor. Meşhur Metternich, zatına ve kabiliyetine riayet ve dikkat ve devletçe meseil-i vakianın hal ve teshiline müteallik kendisiyle pek çok sohbet ettiği gibi Rıfat Paşa bir aralık İtalya'ya kadar seyahat ederek hayli yerler görüyor. 55'de İstanbul'a dönüyor ve Mısır meselesi hakkındaki kararı Muhammet Ali Paşa'ya bildirmek ve cevap almak üzere İskenderiye'ye gidiyor. Dönüşünde Tanzimat'ın taşralarda vaz' ve tesisi hususunda çok çalışıyor. 57'de vezaret rütbesiyle Hariciye nazırı oluyor. Mutedilane ifa-yı memuriyet etmekte ve kaide-i ihtiyat-karıya riayet her tarafı gözetmekte iken ilkaat muhalifinden dolayı dokuz ay sonra azlediliyor ki işte yine o mecmuası içinde görülen Risale-i Ahlak'ını bu mazuliyet devrinde yazmıştır. 58'de Meclis-i vala-yı âhkam-ı adliye azalığına ve biraz sonra azalık uhdesinde kalmak üzere tekrar Viyana sefaretine tayin ediliyor. Fakat rüfekasından kesb-i ikbal ve davası teferrüt ve istiklal edenlerin mizaçlarına tevfiq hareket ve suret matlubede tamamıyla mümaşat edememesi hasebiyle yirmi birinci ayında mansıptan devir oluyor.

Bundan sonra hayatı mütemadi bir azl ve nasb ile geçiyor. Ve Kudüs meselesini amal-i sanat latifü'l-hayl ile tekalif-i saireden bi'l-tefrik mübayenet-i miyane-i tarafını surat hoşnudide fasıl ve tefrik edebiliyor. O aralık Reşit Paşa hariciyeye geçince, Rıfat Paşa Meclis-i vala riyasetine nasbediliyor. Daha sonra 1271'de teşkil edilen Meclis-i Âli-i Tanzimat'a aza oluyor, mütalaalarındaki isabetle ve bilhassa madde-i vahide üzerine birkaç vecihle beyen raye iktidarı vird u kabulü bahsinde delail-i adideye ibtirarı nazar-ı dikkati celp ediyor.²³ Nihayet 1173 (1856)da henüz elli bir yaşında olduğu halde duçar olduğu illet-i kalbiyye tesirinden ayağına arız olan şiddet ıstırabın indifa için icra olunan ameliyat cirahiyeden hastalığı ziyadeleşip vefat etmiştir.

Fikir ve mülahazalarına gelince; Rıfat Paşa Avrupa'nın terakkiyatını her şeyden evvel huzur ve sükününde buluyor. Bunun için kendisi mutlak surette sulhçudur. Mütalaa-namelerinde daima bu fikri müdafaa etmiştir. Viyana'da ilk sefirliğinde Avrupa'nın ahvaline dair yazdığı risalenin mukaddimesinde âdetâ kadime-i zamaniye üzerine kafe-i akvam beyninde cari olduğu mesellü Avrupa hükümdarını meyanında dahi mukaddimedede nice nice ceng ve peykar vukua gelmiş ise depr-i müddetden beri inkılabat-ı sabıka-i harbiye ve içtima-ı hükümdaran ile bi'l-ittifak karar-gir olan musalaha-i umumiye üzerine asayiş-i mülk ü millet kaziye-i nafiası her devlette mültezim tutulmakta yani cemi zamanda sulh, harp üzerine merci olup hususıyla imaret mülkiye ise musalaha-i mütemadi ve istirahat-i kamile-i teba ile hasıl olduğundan bahsediyor ve harp ile bir devlet zahiren şan ve itila itse bile istila politikasının temeddüne düşman ve hail olduğunu ileri sürüyor.

1254'de Viyana sefiri iken kaleme aldığı Mutalaa-namesinde de yine Sulhculuunu ileri sürüyor:

Dahilen ve haricen sebepli ve sebepsiz muhaba kapıları açmak farza bir fayide-i malhuza zımnında mahazir-i adide ihtiyar kılınmak mesellu muhatarat, elbet kuva-yı memlekete halel iras edildiği kabil-i inkar olamaz diyor ve Avrupa'da ekser münazaaların diplomatik muhaberelele hal edildiğinden bahsediyor.

Rıfat Paşa Avrupa'yı nasıl görüyor? Bu cihet bi'l-vesile o zaman ki devlet adamlarımızın ne raddelere kadar nüfuz edebildiklerini de anlatması itibarıyla enterasandır. Viyana sefaretinde yazdığı risalede şunları okuyoruz:

²³ Abdurrahman Şeref Bey anlattığına göre günün birinde azadan biri Paşa siz, hanenizde iyice düşünüp karar kati verdikten sonra buraya gelseniz iyi olur. Muhtelif beyanatınızla zihnimizi darmadağın ediyorsunuz diye kendisine sitem etmişti tarih müsahabeleri, sahife 130.

Avrupa'yı şimdiki sivilizasyonu yani usul-i menusiyyet ve medeniyet iktizasınca menafi-i mülkiye-i lazimelerinin ilerlemesini ancak teksir-i efrad-ı millet ve imar-ı memalik ü devlet ve istihsal-i asayiş ü rahat esbab-ı adidesiyle icra ve istihsal etmek ve bu meselli menfaat-ı külliye ile ilerleyip yekdiğer üzerine halen ve itibaren kesip meziyet eylemektedirler. Bundan sonra, Avrupa'daki terakkinin, umranın saadettin sebeplerini sayıyor; evvela orada hükümdarların keyfi muameleden, gaddar ve cebrden nasıl ictinap ettiklerini, kanunun kuvvet ve ehemmiyetini izah ediyor. Padişahın zıllullah fi'l-arz zan edildiği bir devirde Rıfat Paşa şunları söylüyor ki ne kadar mühimdir.

Efrat ve ibad ve bunca bilâd yalnız devletler için halk ve icat olunmayıp belki bunca hükümdaran-ı cihan ancak hafz-ı ibad ve imar-ı bilade hami ve nazır olmak üzere nail-i lütfi yezdan olduklarından idare-i emr-ı hükümette hukuk-ı millet ve Kanun-i devlet üzere hareket edip bir güne vech-i gadr ve cebr muamelesi vuku bulmaz. Hiçbir hükümdar ve vükelası dahi ol Kanun-i meraya mugayir kavı-ı hudi ve celb-i nefy ü def-i zaruri zımında hüküm ve irade edemez. Tabayi-i mütehalife, beşeriyenin tefriki ve islahı yalnız kuvva-i cebriyye-i düveliyye ve hükümet-i mutallaka-i kahriye ile hasıl olmayıp belki tabiat-i munise-i insaniyenin ferikate olacağı emniyet-i kalbiyye ve itibaret-i zatiye-i mütemadiye ve istirahat-i tabiiye misilli celb kılıp tebaa ve naşı mucip olan tedabir-i refkiye ve riayet-i hukuk-i insaniye dahi menut ve merbut olduğundan, ekser Avrupa hükümetlerinde bu usul-i hikmet şumule dahi itina olunmakta ve bu kaza-i makule devletlere küll-i kuva-i maneviye vermektedir.

Saniyen Avrupa'da vazifelerin namuslu ve ehil memurlara tefviz olduğundan bahsediyor. Rüşvetin mazarratını anlatarak bize de memurlar atilerinden emin olmadıkları için işe başından para biriktirmekten başka bittabi çare bulamadıklarını söylüyor. Avrupa'da ise herkes atisinden emin olduklarını anlatıyor.

Salisen; orduların intizam ve inzibatını izah ediyor ve bilhassa zabıtların zeki ve malumatlı adamlar olduğunu söyleyerek Asakir-i nizamiye zabıtları her bir de muteber olarak hatta bir yüz başının imparator sefresinde taâm etmeğe kadar istihkak ve meziyeti olabilir diyor.

Rabian; Avrupa'da maarif ve tahsil bahsine temas ediyor. Ve leyli ve tali mektepleri anlatarak programlarını hülasa ediyor. Bundan sonra Avrupa'da matbaacılık gazetecilik, ithalat ve ihracat siyaseti, sergiler, nakliyat vasıtaları, şirketler, asar-ı atika,

belediye imarları, banka muameleleri ve nihayet içtimai hayat ve ahlak cihetlerini izah ediyor.

Kitap tab ve neşri hakkında serd ettiği mülahazalar arasında şu satırlarda okunmaktadır; İşbu basma maddesi Fransa ve İngiltere tarafında serbest olarak devlet ve mezhepleri hakkında türlü şeyler tab ettirip bu madde filhakika ezhan Nasi ifsat edecek şey olduğundan mazr ise de düvel-i saire de böyle serbest olmayıp basılacak şeylere ol emirde mahsus nazırları tarafından bakılıp aynı ve mezhep ve usul devletlerine mugayir şey yoğ ise tabına ruhsat veriliyor.

Avrupa hayatı hakkındaki müşahedeleri arasında bilhassa şu mütalaası da dikkatte şayandır. Ekser ahalisi seyr u ayş mail olduklarından eyyam-ı sayfte köylerde ve mesirelerde müzika ve sair eğlenceler ve geceleri tiyatro ve hengâm, şitada balo ve süvare cemiyetleri ve ziyafetler ile imrar-ı evkat edip zevk ve şevkten bir gün fesadet düşünmeye vakitleri olamaz.²⁴ Mamafi bu rütbe müsaade ile yine bir güne nizamsızlık olmayıp ve ala ve edna kimse kimseye el kaldırmayıp bi'l-farz bir güne münazaa olsa derhal polis tabir olunan zabıttan tarafından ahz ve kavanin meriyye üzerinde tecrim olunur.

Şu son satırlar da hoştur. Sokaklarda geda makulesi kesret üzere görülemez... Eşya u hamule bargirler el arabararıyla naklolunup fitrat-ı insaniyeye yakışmayan arka hammallığı misilli sanat-ı müşkile yoktur. Daire-i hükümetin bazı kavaid-i esasiyesine dair yazdığı risalede Rıfat Paşa'yı zamanına göre çok uyanık ve hatta cesur buluyoruz.

Devleti şöyle tarif ediyorum; devlet denilen heyet-i müctemia, adalet-i müntazama ve kuva-i maşlahadır ve her devlet ve hükümetin medar-ı kuvvet ve hayatı ve devam ve sebat-ı adaletidir. Ve madde-i muzırî inhitat ve zevâl dahi zulm ve sitemdir. Adalet esas-ı devlettir. Ve adalet dahi mutlaka menfaat umumiye-i mülk ve milletin hüsün muhafazası kazıyasıdır. Hükümet mevhumî hakkında da asri bir hüküm veriyor.

Hükümetler, halk için mevzu olup yoksa halk, hükümetler için mahluk değildir. Laf ile vakit geçirmek, nazariyat sahasında kalmak gibi şeylerin lüzumsuzluğunu anlatıyor; İdare-i mülkiyede tedabir mücerrede-i kavliyye faida vermeyip icraat filiyye elzemdir.

²⁴ Rıfat Paşa bu doğru mülahazasıyla o devirlerde Türkiye'de bütün fesat ve kil kalın işsizlikten, eğlencesizlikten mütevellit olduğunu anlatan oluyor.

Kuvvetli hükümet lüzumu anlatıyor; hükümet kanaati esasi üzere idare olunursa olunsun behemehal merkez-i idarede kuva-i icraiye mükemmel olmak farz gibidir. Eğer kuva-i icraiye de zaf-ı hal mahsus olursa nihayeti ihtilal-i mülk ve tebaayı daidir.

Türkiye'de nüfuz azlığı, Avrupa'da nüfuz kasefetini düşünerek diyor ki; Bir devletin kudret ve mekaneti mutasarrıf olduğu arazinin vüsati ile kıyas olunmayıp meslekinin memuriyeti ve tebaai mevcudasının kesret ve vefratı ile itibar olunur.

Bunlarından sonra muntazam bütçe lüzumundan ve varidat ve mesârifâtın tevazini lüzumundan, kanunların ammenin hukukunu siyanet noktasından tedvini icap ettiğinden bahsederek şu hükmü veriyor:

İnsanı ıslah ve terbiye eden ancak kanun ve nizamettir. Ve tehzip-i ahlak ise kavanin ve nizamât-i hüsneden tevellüt eyler.

Müteakip ve zımnen Türkiye'deki sefalet ve fecaati anlatıyor.

Rıfat Paşa bu risalesinde hükümdarın kendi kanaatine göre manevi bir simasını çiziyor; İcra-i hükümet için bir hükümdara yalnız cesaret ve dirayet ve maharet kifayet etmeyip adalet ve hilm ve rıfk ve vefa-yı ahd ve hüsn-i halk lazım gelir. Bir taifayı hükümet etmek için halim ve mütefazi olmak mütekebbir ve şedit olmaktan ula ve akdemdir. Kendisini tebaasına sevdiren hükümdaran tebaasını korkutan hükümdarandan ziyade maslahat-ı ammenin hüsnü idaresine muvaffak olur.

Rıfat Paşa, kendi itikadına göre bir ıslahat programı tanzim etmiştir. Bunun başında evvela Türkiye'yi kabil-i ıslah buluyor. Yani nikbin davranıyor, diyor ki; vücuda saltanat-ı seniyyenin tahsil-i kuvvet ve sıhhat etmesi müstahili olduğuna dair bazılarının zinyat ve ifadet-i vakiaları adem-i neşet etmekle bu mütalaa kabul ve teslim olunamaz. O, bazı idari esasların tatbikiyle hemen tealinin mümkün olacağına kanidir:

Devlet-i Aliye'nin iade-i sıhhat ve kesb-i hüsn-i hal etmesi tedabir-i icabiye ile mümkün ve tesirat-ı nafiası müddet-i yesire zarfında eshel görünür.

Rıfat Paşa ıslahatı üç esasa irca ediyor: istirahat mülkiye 2 servet meliye 3 kuvai askeriye. Burada yine evvela sulhculuğu ileri sürüyor, ve üç esasa göre on bir madde ve bir hatime ile programını çiziyor.

Birinci maddede memlekette huzur ve sükuni temin için bütün harici gailelerin diplomasi usulüyle halline çalışmasını tavsiye ediyorum.

İkinci maddede orduya son derece ehemmiyet verilmesi lüzumunda ısrar ediyor. Mütetkip maddelerde maliye ıslahatını, bilhassa vilayetlerde istihdam edilecek memurların intihabında nasıl hareket edilmesi lazım geleceğini, ziraat, ticaret ve sınaatta ve dolayısıyla milletin zengin olmasına çalışılması lüzumunu ve ihracat ve ithalat meselesini, siyasi vaziyette göre Avrupa devletlerinin herhangisından mevki ve politika iktizasınca nefi ve emniyet ve hulus -----hasıl ve tecrübe olunmuş ise ol tarafın ziyade hıfz ve meveddeti esbabına itina olunması münasip olacağını anlatıyor.

Sekizinci maddede maariften bahsetmiştir. İlmin lüzumuna Bittabi kanidir. Yalnız hayatın ----- sayesinde Rönesans ve biz unvanlı makalemizde de temas ettiğimiz üzere avam-ı nasın ----- her bir şeyi yani üzerine lazım olmayan bazı dakayık ----- bir nevi ----- serbest ve nihayette adem-i itaat gibi ----- mucib olabileceğine nazaran o makulelerin çok ----- öğrenmeleri iktiza etmediğine kaildir. Bu gibi ----- sakat fakat zamanı için zaruri mülahazaları istisna edilirse Sadık Rıfat Paşa'nın cidden iyi revşeli bir devlet adamı olduğunu kabul etmek icap eder.

Bilhassa unutmamalı ki yukarıdaki hulasa ettiğimiz mülahazaları 1354'de yani ikinci sultan Murad'ın son senelerinde, yani Türkiye'nin henüz ----- bile olmadığı karanlık istibdat beklemesinde düşünmüş ve yazmıştır.

Ali Canip

ON İKİNCİ ASIRDA HAYAT

On ikinci asırda İstanbul hayatını tetkik için en mühim menbalar, hazine-i evrak vesikalarıdır. Fakat bu vesikalar ancak o devirde İstanbul'un idari, iktisadi ve beledi hayatına dair bize müteferrik bazı malumat verebilir. Fakat bu devri bütün kıyafetleri, renkleri ve en tabii manzaralarıyla gözlerimiz önünde canlandıranlar, o devirde İstanbul'a gelen ecnebi ressamlardır. Bunların en mühimi ve en faili de Flamandır'lı ressam Vanmour'dur.

Vanmour 1671'de Valensiya'da doğmuş, 1731'de İstanbul'da vefat etmiştir. Mezarı Galata'da Sen Benua kilisesi civarında idi. Vanmour, İstanbul'da oturduğu müddetçe, İstanbul'un muhtelif manzaralarını, sultanın ve sadrazamın elçileri kabul merasimini, saray ricalinin resimlerini yapmış, bir salon dolduracak derecede mütenevvi ve kıymetdar resimler vücuda getirmiştir. Vanmour'un tabloları seyredildiği zaman, on ikinci asırda İstanbul bütün manzaraları, kıyafetleri ve adetleriyle göz önünde canlanır. Bir tabloda Belgrad ormanlarında geçen neşeli saatler, diğerlerinde saray merasimi, düğünler, mektebe başlanışlar, o zamanın en hakiki kıyafetleriyle nazar dikkat önünde tecessüm eder.

Filhakika, on ikinci asırda Belgrad ormanları civarındaki köyler yazın ecnebilerin sayfiyesi hükmünde idi. Felemenkli Someri burada geçen hayatı hatıratında şu suretle tasvir ediyor;

İngilizlerle Fransızların muteberini hep buraya toplanırlar. Bu mevsime kadar şehirlerde adata meclis hayatı geçiren kadınlar zevk ve neşelerine orada germi verirler. Onlar, birbirini veli eden eğlencelerin atada ruhu mesabesindedirler. O derecedeki, bazı vaktin nasıl geçtiğinin farkına varamaz. Bazen Karadeniz sahillerinde gezintiler yaparlar. Burada, suret mahsusa da kurulan çadırların altında müdebdeb bir surette kurulmuş sofralar görülür. Daima dalgalı olan deniz, sahile dalgalarını öyle bir zemzeme ile çarpar ki, bu zemzemeler birçok musiki aletinin nağmelerine karışarak, esasen yemeklerin nefaseti ile açılan iştahı bir kat daha attırır. Bazen Belgrad bentlerine gidilir. Burada yumuşak ve rahat minderler üzerine gelişigüzel uzanılarak suların

zemzemesiyle sizi latif bir uykuya daldıran tatlı bir rüzgâr hissedilir. Bentler de ayrıca bir zevktir. Burada, günlerce oyunlar, ziyafetler, zevkler tevali eder ve bütün gün hiç can sıkılmadan geçer.

Sabahleyin saat sekizde altı av borusu birden çalınır. O zaman herkes çayını, kahvesini veya çikolatasını içmek için büyük bir salona toplanır. Saat dokuzda herkes çekilir ve öğleye kadar canının istediği gibi eğlenir. On bir buçukta av borularıyla öğle yemeğine davet olunur. Sofraya oturulur, sofradan ancak kahveyi içtikten sonra kalkınır. Saat sekizde av boruları akşam taâmı ile baloyu haber verir. İşte o zaman mükemmel kurulmuş bir sofra ortaya çıkar. Geceyarısı dans başlar ve saat ikiye kadar devan eder. Ondan sonrada her şey biter.

Vanmour, bu eğlencelerin hepsine iştirak eder, onları bütün sahneleriyle tersim eylerdi. Vanmour'un bu sahneleri tasvir eden iki tablosu vardır ki, biri Boğaziçi'nde eğlence, diğeri de İstanbul'da padişahın emri ile madam Marki de Bonnac'a verilen ziyafettir. Bu tablolardan birincisi Amsterdam müzesinde, diğeri de Borberi şatosundadır.

Tablo boğazı tasvir eder. Kenarda cesim ağaçlar altında ufak bir çeşme. Çeşmenin önünde, şark hayalleri üzerinde Madam de Bonnac. Sağında ve arkasında Mösyö de Bonnac, Madam de Bonnac'ın yanında, gayet zengin esvaplarla birçok kadınlar. Bu grup, bu çingene karısı ile ufak bir çocuğun oynamasını seyr ile meşguldür. Çingene karıları def, zilli maşa ve saz çalıyorlar. Çeşmenin etrafındaki yalağın basamakları üzerinde bir yeniçeri ile ufak bir gülle emre muntazır duruyorlar. Bir elinde uzun bir çubuk tutuyor, öbürü su içiyor. İlk safta Rum hizmetkârlarından bir kısmı da kahve hazırlıyorlar. Solda, ağaçların altında, padişa tarafından gönderilen muhafızlar, yeniçeriler ve bostancılar. Eğlencenin tertibine de iki kişi nezaret ediyor. Sağda şark kıyafetinde birçok kadınlar. İkinci safta, boğazın kenarına kurulan çadırlar. Daha uzakta da, karşı sahil boğaz görünüyor. Bu tablo, teferruat itibarıyla Borber şatosundaki tablonun hemen aynısı gibidir.

Vanmour'un huzura kabulleri tasvir eden tabloları birkaç tanedir. Bunların içinde en maruf olanları 14 Eylül 1727'de üçüncü Sultan Ahmed'in Felemenk elçisi Kalkoen'i huzuruna kabul edilişi ile huzura kabulden evvel vezir-i azamın divanda elçiye ziyafet vermesidir. Bu iki tablo da Amsterdam müzesindedir.

Birinci tabloda görülen bina, arz odasıdır. Solda, tahtında oturan, üçüncü Sultan Ahmed. Daha solda vezir-i azam Nevşehirli İbrahim Paşa. Sağında, başları mücevvezeli devlet ricalinin önünde, arkasına beyazlar giyinmiş elçi. Elçinin sağında, soldaki iki mücevvezli zatın ortasında Divan-ı hümayun tercümeni. ----- Kısa boylu, sıra ile dizilmiş görülenler, ----- hadimi. Daha arkadaki şapkalılar da -----maiyetidir.

Elçilerin huzura kabulleri merasimi mahsusa yapılır, resm-i kabulü müteakip elçiye semmur ----- ve maiyeti erkanına da hilatler giydirilirdi. Vanmour'un huzura kabul merasimine dair tablolar vücuda getirmesinin sebebi vardır. ----- Şark kıyafetlerine dair yaptığı resimlerle ziyade büyük bir şöhret kazandıktan sonra, ----- kralın şarkta ressamı tayin edildi. Vanmour'a bu unvanı tevcih ettiren, Fransa ----- Mösyö de Bonnac'tı. De Bonnac, gerek onun ve gerek vezir-i azam huzuruna nasıl bulunduğunu, yazdığı mufassal raporlarda izah ----- gibi, Vanmour'da bu tasvirleri nefis ile canlandırır.

İkinci tabloda, en ortada, başında kallavi, ----- Felemenk sefiri ile sofrada oturan vezir-i azam Nevşehirli İbrahim Paşa. Sağında başlarında koca araklarla yemek yiyenler, Rumeli ve Anadolu kadı askerleri, soldakiler reisü'l küttap, kapudan paşa. Daha soldakilerde kubbe vezirleriydi.

Vanmour'un on ikinci asırda İstanbul hayatını tasvir eden yetmiş mütecaviz eserleri meyanında, birde Felemenk elçisi Kalkoi'ninportresi vardır. Bu tablo uzun müddet Lay etnografi müzesinde idi, Kalkoi'nin Vanmour'a ısmarlamış olduğu birçok tablolar meyanında bulunuyordu. Kalkoin bu tabloları, vefatında yeni Abraham Kalkoi'ne, onun âdem kabulü halinde de Amsterdam şark ticaret cemiyetine verilmesini vasiyet etmişti. Bu tablolardan el-yevm dokuzu Amsterdam müzesi Kraliyesinde, diğerleri de Lay etnografi müzesindedir. Kalkoi'nin Türkiye'de bulunduğu hengâmda yapılan bu tabloların mecması 57 tanedir.

Vanmour'un Rum ve Ermeni düğünlerine, o devrin kadın kıyafetlerine dair de müteaddit tabloları mevcuttur ki, bütün bu tablolar sayesinde on ikinci asırda İstanbul hayatı ile o devrin bütün kıyafetlerini hakiki bir surette tespit etmek mümkündür.

Filhakika, milli tarihimizin en büyük noksanı, içtimai hayata ve bilhassa muhtelif devirlerdeki kıyafetlere dair pek az malumatı ihtiva eylesidir. Bu noksanın edebi eserler üzerinde de büyük bir tesiri vardır. Mesela kıyafetlere dair doğru malumat elde edilmeden tarihi bir piyes veya bir roman yazmak imkân haricindedir. Onuncu

asırda Türk kıyafetlerini gösterir tek eser vardır ki, o da Lokman'ın Hüner-name'sidir fakat bu da çok noksandır. On birinci asra ait hemen mühim bir eser yok gibidir. Fakat on ikinci asırda Türk kıyafetleri hemen kâmilen ecnebi ressamlar ve seyyahlar vasıtasıyla tespit edilmiştir. Başta ressam Vanmour olduğu halde, Hiler, Liyutar, bu devrin bütün kıyafetlerini zengin tablolarıyla sanatkarana bir surette tespiti muvaffak olmuşlardır. Bu meyanda, Pasarofça muahadesi akit edildiği sırada İstanbul'a gelen İngiliz elçisi Montagu²⁵'nin zevcesi Lady Montagu'nun Şark Mektupları da mühim menabidan sayılabilir. Lady Montagu, büyük bir edebi kıymeti haiz olan bu mektuplarında, on ikinci asırda şark hayatını adeta bir ressam gibi tasvir etmiş, bilhassa kadın kıyafetlerini, sarayda sultanların ve konaklarında vüzera haremalarının elbiselerini en ufak teferruatına varıncaya kadar bütün incelikleriyle kaydetmeye muvaffak olmuştur.

Büyük Ata

Ahmet Refik

²⁵ Montesquie olabilir

İNKILAP ve EDEBİYAT

Milli zaferi takip eden büyük inkılap yılları, edebiyat ve sanat âleminde ne gibi cereyanlar doğurdu? Kurun-ı vusta köhne müesseselerini ortadan kaldıran, hayat ve kâinat hakkında yeni yeni telakkiler yaratan muazzam inkılap hamlesi, sanatkârlarımızın ruhunda acaba nasıl izler bıraktı? Sanat sahasında da, eski kıymetler yerine kaim olan ve yeni hayat ile hem ahenk yeni kıymetler meydana çıktı mı? Dünkü ve bugünkü hayatı ayıran müthiş uçurum, hayatın makesi olmak icap eden edebiyatta nasıl ve ne şekilde görünüyor? Dünkü sanat telakkileri, umumi hayat ile birlikte bir İnkılap geçirerek bir inkılap edebiyatı yaratabildi mi? İşte bir takım sualler ki, fikir ve sanatla az çok alakadar her ferdin ağzında dolaştığı halde, bir türlü müspet bir cevap almak kabil olamıyor. Mesela ben, bu mesele üzerinde uzun müddet düşündüğüm halde itiraf edeyim ki, henüz sarıh bir neticeye varabildiğimi zan etmiyorum. Buna rağmen, bu hususta düşündüklerimi kısaca söylemek, sanıyorum ki büsbütün faydasız olmayacak. Kim bilir, belki bu suretle bazı muhtelif nokta-i nazarların meydana çıkmasına bir yol açılmış olur.

Evvela derin bir tesirle itiraf etmek icap eder ki, henüz büyük inkılabımızın ruhunu ve mahiyetini samimiyetle duyan ve duyuran ciddi bir sanat eserine nail olamadık. Bazı küçük istisnalardan sarf-ı nazar, bugünkü edebiyatımızda, dünden sarıh bir şekilde ayrılmış, yeni bir ruh ile mütehassis ve yeni bir hayatı müterennim hiçbir mahsul göze çarpıyor. Üç dört seneden beri yazılan romanlar, küçük hikâyeler, piyesler, şiir parçaları meydanda! Acaba bunların hangisinde bugünkü Türk cemiyetinin mefkurelerini bulabilirsiniz? Eski hayattan yeni hayata yani eski içtimai kıymetlerden yeni kıymetlere geçerken cemiyetimizin geçirdiği buhranlar ve o buhranların ferdi ruhlar üzerindeki tesirleri hangi sanatkârımızda ve hangi sanat eserimizde mevcut? Hâlbuki bugünün edebiyatı, Türk milletinin geçirdiği inkılap safhalarına ve inkılap mefkurelerini, romanlarında, şiirlerinde, piyeslerinde bütün kuvvet ve vuzuhuyla yaşatabilmeliydi, o eserleri okuyan yabancı bir kari Türkiye hakkında hiçbir şey bilmese bile, bugünkü hayatımızın umumi istikametini ve bu hayatı doğuran içtimai âlimleri açık açık anlamalıydı. Mademki edebiyat bugünkü hayatın bir makesidir, o halde hani

bizim hayatımızın makesi olan edebiyat? Bugünkü edebiyatımız acaba hayat ile hiç rabitası olmayan, büsbütün sahte, yabancı bir mahsul müdür? İşte ibtida edilmesi lazım gelen mesele!

Fikir ve sanat hayatımızda, şu son beş on sene edebiyatımız kadar berbat, sahte, milli ruha ve milli hayata yabancı bir edebiyat devresi nadir bulunur! Tiyatromuz nasıl Fransızların fuhuş ve zina piyeslerini adapte etmekle meşgul olduysa, matbuatımızda, mütemadi bir faaliyet aynı cins roman ve hikâyeleri ailelerimizin harimine kadar soktu, Güya milli hikâyecilerimiz bu pis edebiyatın bayağı taklitleriyle ortalığı doldurdular; İstanbul hayatının en kirli, en mütereddi safhalarını, adata büyük bir zevk ve lezzetle ortaya dökmekle vazifelerini yaptılar. Edebiyattan bahsedilirken Hakiki ve mukaddes sanat dairesinden şiddetle uzak tutulması lazım gelen bu müstekreh mahsullerin hiç adını anmamak, bekli daha doğru gibi görünüyor. Lakin, memleketin her köşesine yüz binlerle nüshası dağılan bu şeylerin, memleket için ne kadar mazarr ve felaketli olduğunu genç nesilleri zehirlemek hususunda ne korkunç ve ne tahripkar mahiyet aldığını asla unutmamalıyız. Vaktiyle Emile Zola itiraf eden bazı münkitler, hayatı olduğu gibi tasvir iddiasına karşı, bütün hayatın sade fuhuş ve rezaletten ibaret olmadığını ve hayatta yüksek, ahlaki şeylerin de mebzulen bulunduğunu çok olarak ileri sürmüşlerdi. Emile Zola gibi bir sanatkâra karşı bile kuvvetle der-meyan edilen bu itirazı, bizdeki fuhuş ve zina edebiyatı taraftarlarına tevcih etmek yanlış mıdır?

Esasen edebi hiçbir kıymeti olmayan bu gazete ve mecmua edebiyatını bir tarafa bırakarak, hakiki sanat eserlerini, pek mahdud bazı romanları ve şiir mecmualarını tetkik edecek olursak, elde edecek netice yine memnuniyet bahş değildir. Romanların kahramanları ekseriyetle, milli seciyeden mahrum, halkla yabancı ve ecnebi harslarını yarattığı marazi tiplerdi bu eserlerde göreceğiniz hayat köşeleri, ya eski ananelerin yaşadığı metruk mahalle sahneleri yahut gülünç bir şekilde Avrupalılaştırmış tatlı su Türklerinin manasız sosyeteleridir. Filhakika kurun-ı vusta hayatından muasır medeniyet hayatına geçmeye çalıştığımız şu sırada yani cemiyetin şu buhran ve intikal devresinde, bütün bu mazi döküntüleri ve yabancı harslar perestîş-karları içimizde yaşıyor. Romancı, şüphe yok ki, bunları da ihmal edemez ve etmemelidir. Lakin bugünkü Türk cemiyetinin bugünkü Türk hayatının asıl mümessilleri bunlar mıdır? Milli zaferi kazanan milli inkılabı yaratan asil ve orijinal Türk ruhu, binlerce senelik istiklal ve hâkimiyet hayatının yoğurduğu o hürriyetine müştak, yabancı harsların

esaretinden müteneffir Türk seciyesi, edebiyatımıza daha giremedi? Bize Anadolu'nun saf ve temiz Türk halkının hayatını ve esaretini anlatacak ve gayrimeşru duygularımızı şuurlu bir hale sokacak milli şahesere ne zaman nail olacağız? Eserlerinde Türk hayatının asıl sağlam, orijinal ve kuvvetli taraflarını göstermemek hususunda şairlerimiz de romancılarımız gibidir. Son şiirlerimizin büyük bir kısmı, Avrupa edebiyatlarının soluk ve adi bir taklidinden, oralarda artık kıymetini kaybetmiş cereyanların manasız istidlallerinden ibarettir. Filhakika lisan ve vezin itibarıyla, şu son on beş senelik milli edebiyat cereyanının tesiri altında, çok bariz ve süratli bir terki mahsus oluyor. Lakin bu millileşme yalnız şekli ve harici kalmayarak ruha da tesir etmelidir. Bizde sanatın milli hayat ile ne kadar az alakadar olduğunu göstermek için küçük bir misal söyleyeceğim:

Meş'um mütareke devresinde, memleket müstevlilerin korkunç ve zalim esareti altında inlerken, edebi mecmualarda sütun sütun Sadabad şarkıları neşir olunurdu... Bugün, hür ve müstakil yaşadığımız topraklar üstünde yeni bir hayat yaratmak istediğimiz bir esnada, şiirlerimiz bedbin tamamıyla maraz bir ruh ile malum! Hayat ile bu kadar alakasını kesmiş, bu derece ferdi ve hodbin mahiyet almış bir edebiyat, sahte ve maraz değildir de nedir?

Bütün bu müşahedeler bize bir hakikati anlatıyor; dünkü hayat telakkilerinin yaratmış olduğu sahte, marazi, ferdiyetçi edebiyat artık son günlerini yaşamaktadır. Milli hayata istinat edemediği, halkın ruhuna yabancı kaldığı, sadece Avrupa modellerinin taklidiyle vakit geçirdiği için, eski imparatorluğun maddi ve manevi bütün müesseseleri gibi bu eski ve sahte edebiyat da artık bakmıyor. Edebiyat tarihimizin bu dönüm noktasında, bütün sanatkârlarımıza, münekkitlerimize, edebiyat nazariyecilerimize düşen vazife, o yıkılan, temelsiz binanın yerine nasıl bir abide kuracağımızı tayin etmektedir. İçtimai hayatın her sahasındaki derin inkılaplarla hem ahenk olarak, ortaya bugünkü hayatın istediği yeni bedii kıymetler sanata yeni cereyanlar vermeğe mecburuz. Bu yeni edebiyat, asıl ilhamlarını milli harstan halkın ruhundan alacağı için tamamıyla asri ve hayati bir mahiyette olacak ve bu suretle Türk ruhunun asliyet ve hususiyetini gösterebilecektir. Bize öyle bir edebiyat lazımdır ki, ilahi nağmeleriyle en bedbin ve hasta ruhlara ümit ve faaliyet versin, ferdiyetleri içtimai mefkureler içinde ayırıtsın, yaratacağı kahramanlarla Türk seciyesinin faziletkârlıklarını tecessüm ettirsin, eski hayat şekillerinin uyuşturucu telakkilerine, yabancı harşların meşum tahakkümüne isyankar bir gençlik yaratsın. İşte Türk inkılabı, edebiyat ve sanat

sahasında böyle bir hareket bekliyor ve ancak böyle bir hareket, inkılabı itmam edecektir.

Köprölüzade Mehmed Fuad
İstanbul Darülfünun'da Türk Edebiyatı Tarihi Müderrisi

TECEDDÜD-PERVER VEZİRLERDEN İBRAHİM PAŞA

1130'dan 1143'e kadar Türkiye'yi Damat İbrahim Paşa idare etti. Ne istediye onu yaptı. Vaktin hükümdarı üçüncü Sultan Ahmed Paşa'nın elinde bir oyuncaktı, bu itibarla şu on üç senelik ve dikkate çok şayan devir, Damat İbrahim Paşa saltanatı unvanıyla yâd edilirse yanlış olamaz. Hükümdar oluncaya kadar gayet feci bir mahpus hayatı süren Osmanlı padişahları gitgide pak cahil ve gafıl yaşamağa başlamışlar, tahta geçtikten sonrada aşiret ve şehvetle bunamışlar, alıklaşmışlardır. İşte Üçüncü Ahmed de bu kabileden bir hükümdardı. Bereket ki Damat İbrahim Paşa, birçok vezirler gibi milletin parasını yağma ederek memlekete karşı büsbütün lakayıt davranmış bir adam değildi. On üç senelik vezareti esnasında her nokta-i nazardan çok medeni faaliyetler gösterdi. Tarih onu açık fikirli, ilme, edebiyata, bedayi hürmetkâr olarak tanıtıyor. Fakat nede olsa, indirâs uğraşmış gayr-i milli ve gayr-i şuuri şark terbiyesi gören bir adamda elbet muayyen bir prensip, kawai bir irade bulunamayacağı derkârdır; İbrahim Paşa'nın şahsında da böyle hassaları müşahade edemiyoruz. Hatta bütün zekasına muhakkak olan hüsn-i niyetine rağmen sefahat girdaplarına dalmış ve kurtulamamıştır. Bir zamanlar teklif edilen vezareti vakitsiz bularak kabul etmeyip devr-endişlik göstermişken sadrazam olduktan sonra İstanbul sarayına mensup adamlarla birlikte çuşaçuş bir zevk u sefa hengâmesi ihdas etmiş, hatta bazı hususi tarihlerin iddiasına bakılırsa bu sefahatler rezalet derecesini bulmuştur.²⁶ Seneler geçtikçe halk, İbrahim Paşa'dan, taraftarlarından memnun olmamağa, için için kin bağlamağa başladı. Bazı vakalarda bu memnuniyetsizliği bu kini besledi, büyüttü. 1138 senesi baharında İstanbul'da veba

²⁶ Şemdanizade Süleyman Efendi'nin Meri ül Tevarih unvanlı kronolojik eseri bu bapta dikkate şayan malumat verir. Meri ül Tevarihin üçüncü asra kadar ki değersiz kısmı mülga maarif nezareti tarafından tab ettirilmiştir. Matbu kısmının tashihlerine bakan tarih encümeni azasından Tevhit Bey kaleme aldığı mukaddimede Bu eser hususundan ziyade avamın istifadesini tatmin edecek surette yazılmış diyor. Ve Halen ve atiyen mehaz ittihaz olunabilecek bir eser muteber değildir. Neticesinde vasil olur. Meri ül tevarihin baş tarafları Kâtip Çelebi'nin Takvim üt Tevarihini şerh yolunda kaleme alındığı için filvaki Süleyman Efendi Takvimin faidesi tevarihde rasih olan zevata has olmakla tamim için şerhine şüru ettiğini söyleyerek halka hizmet etmek istediğini kayıt eder. Fakat bu eserin müteakip kısımları ve bilhassa on ikinci asra ati yazılar o kadar alaka bahıştır ki Türk tarihinin bu devrini tetkik edecek olanlar "Meri ül Tevarih"den müstağni olamazlar. Niketim allame Cevdet Paşa Şemdanizade'nin eserini, meşhur tarihi için müracaat ettiği mehazkerinden biri olarak gösteriyor. Cevdet tarihi cilt 1, s. 85 maari vekâletinin bu mühim eseri ikmalen tab ettirmesi son derece temenniye şayandır.

zuhur etti; Halkın ekseri ciğer-hun ve nice kimseler firak-ı yar ve hem-ser ve hasret-i ferzende ve püser ile mağmum ve mahzun olduklarından maada bîm-i can ile herkes de perişanlık ayan oldu.²⁷ Üç dört gece Beşiktaş sarayı meçhul eller tarafından taşlandı. O kadar tarassude rağmen bir şey görülemedi. Bu da kâfi gelmemiş gibi dahl-i şehirde ve hariç-i surda nice erkân-ı devletin ve ashab-ı cah ve meskenet dahi hanelerinde geceleri bu halet-i vukuai meşhud oldu. Bunlar İbrahim Paşa'yı ve taraftarlarını ikaz edecek hadiselerdi. Fakat onlar keyiflerine devam ettiler. Halkı hiçe saydılar. Saray-i sultanîyi nezaret mertebesi kurbiyeti olan nice menazilin ashab-ı hanelerinden ihraç edildi ve padişah korkudan Zilhicce'nin sekizinci çarşamba günü Beşiktaş sarayını terk ederek Karaağaç bahçesine nakil etti.²⁸ Şair Nedim'de ber mutat rint ve lakayd sarayın taşlanması hadisesini şu kıta ile hüsnü tevil etti;

Saray-ı şehir-i yarı bir acep bağ-ı müsrettir

Kurulmuştur esasi izz u cah iftihar üzre

O bağın her derhat-i mive-dar azv-ı devlettir

Atarlar taşı elbette draht-ı mive-dar üzere

Bir hafta sonra İbrahim Paşa Sadabad'da hükümdara mutat ve mutantan ziyafetlerinden birini daha verdi; gâh cirid-bazlar ve tefettük endazların seyr ü teması ve gâh sazendegan u bazendeganın istima avaze ve nevası ile hengâm-ı asra degin ziyafet-i samia u basira buyurup bade taam, koşu için adat olunan esban cevadın beşer beşer musabakatlerini seyr ettiler. Yazın Çırağan safaları, kışın helva sohbetleri teakup etti. Nihayet 1142 senesi Muharrem'inde bir sabah zamanı Balat kapısı haricinde balat meydanına nazır mescidin tahtında vaka-i mahzunlerin birinden bir yangın çıktı.²⁹ Şiddetli bir rüzgâr vardı. Ateş Yahudi evlerini sardı. Kol kol uzandı, Sultan Selim, Zincirlikuyu, Drağman, Çukurbostan, Hırka-i şerif, Salma tomruk, Edirne kapısı, Eyüp, Karagümrük yirmi dört saat içinde silinip süpürüldü. Halk sokaklarda kaldı. Bütün bu felaketler, zeki, hüsnü niyet sahibi, fakat zevk-perest İbrahim Paşa'nın feci akıbetini

²⁷ Çelebizade Asım tarihi, sahife 397.

²⁸ Çelebizade Asım tarihi sahife 398.

²⁹ (Vaktül fazail) unvanlı pek muteber bir telifin Ayasofya kütüphanesinde mahvuf üçüncü cildinden intinsah ettirdiğim nüsha sahife 207'den itibaren

ihzar eden amillerden biri oldu. Tabian harbi sevmeyen İbrahim Paşa İran'ın zafından istifade ederek oralarda kolayca bazı yerleri ele geçirmişti. Sonraları Nadir şah diye şöhret alan Avşar aşireti reisi Nadir Ali sufiye sülalasinden Şah Tahmasb'ın hizmetine girmiş, İran'a musallat olan Afganlıları mağlup etmişti. Şah Tahmasb müteakiben Türkiye'ye müracaat etti ve İbrahim Paşa'nın zabtettirdiği yerleri geriye istedi. Sulhperver sadrazam Tebriz, German, Şahan ve Hamedan eyaletlerinin tahliyesine razı oldu. Fakat Nadir Ali bunlarla kanaat etmedi.

Naçar İran üzerine bir ordu sevk edilmek ıztırarı hâsıl oldu. Üsküdar'da hazırlığa başlandı. Padişahın otağı da kuruldu. ----- Rahata, sefaya alışan Üçüncü Ahmed bir türlü Üsküdar toplanan ordunun başına geçmek istemedi Üsküdar'a ----- etmek ihtimalim yoktur diye cevap verdiklerinde ----- müşarileyh, mütehayyir ve bişuur ve akıbet karineye müncer olacağını fehm eder ki gayri makdur olmakla bir zaman dembeste ----- kaldı.³⁰ Orduya iltihak eden halk elindeki avcundakini mühimmata sarf etmiş, borca girmişti.³¹ Bittabi dedi koydu baş gösterdi. Padişah belaheti neticesi olarak ne yapılacağı kestirilemedi. Gâh Safer ayının on sekizinci günü, gâh ----- Rebiülevvel ve gâh müteakip mevlid-i şerifte hareket edeceği, bazen padişahın da beraber, bazen İbrahim Paşa yalnız gideceği, bazen de bir serasker gönderileceği günlerce söylendi, devirdi.³² Müzevverler İbrahim Paşa vatanı sattı yolunda iftiralarla -- ----ileri vardılar. Padişaha büyük oğlu Şehzade Süleyman Şeyhülislam Abdullah Efendi, İbrahim Paşa hakkında ----- kıl u kalden bahsettiler. Üçüncü Ahmed, ----- sadece Şeyhülislam Efendi senin hakkında fena şeyler söylüyor! dedi. Padişah Erbab- cifr ve tecvid-i ahber mücerrebeleri iktizasınca daha zaman-i ikbalimiz çoktan cevabını verdi. Ve şeyhülislamı susdurmak için müteaddi üzere iltifatlarını ziyadeleştirdi.³³ İş çığırından çıkmıştı. Ehl-i arz ----- kendini nihan edip han âlem görelim ne suret kararda olur diye herkes evlerine girip kapılarını sed eylediler.³⁴ Zuhur edecek ihtilali ----- aydınlar tarafından Şeyhülislam Abdullah Efendi ve Ayasofya kebir u aza Espiri-zade Ahmed Efendi'ye tezkireler izah-ı arz ma-fi-zamir olunup ve bu mana-yı mutazammın -- --- camia dahi kağıt bırakmakla devranlarından olan ----- ve fesadı izhar

³⁰ Suphi tarihi, varak 5.

³¹ 1143 ihtilalin yegâne tarihçesi olan Abdi tarihinin Esat Efendi kütüphanesinde mahvuz nüshasından istinsah ettirdiğim suret, sahife 42'den itibaren.

³² Suphi tarihi, varak 5'in arkası.

³³ Netayicü'l-Vukuat, cilt 3, sahife 31.

³⁴ Abdi tarihi sahife 48.

edeceklerinden ocak ihtiyarlarını ve ----- habir ettiler.³⁵ Bazı hayır-hahlar azam kethüdası Muhammed Paşa'ya mütakayyız davranmak için ettiğini söylediler. Fakat aldırış etmek ----- dursun kendisine müracaat edenleri huzurundan ----- etti. Nihayet bütün tafsilatı Abdi tarihi'nde muharrer -----, ihtilal 1143 senesi Rebiülevvel'in on beşinci perşembe günü sabahleyin alınır -----saat üç buçukta Beyazıt cami ----- kaşıkçılar kapısı önünde toplanan birkaç ----- şamatasıyla başladı. Hükümetin tereddüt ve azfindan devlete tevessü etti. O aralık İstanbul'da bulunan Mısır beylerinden Ali Bey, kaptan Mustafa Paşa'ya Bizim Mısır'da ----- karışıklıklar olur, fakat hemen isyanların üzerine asker sevk ederiz. İhtilali başladığı yerde söndürürüz. Beş yüz kadar adam tedarik ediniz. İhtilalcilerin üzerine varalım isyanı bastıralım! diye teklif etti.³⁶ Fakat taban gayet mülayim bir adam olan Mustafa Paşa'da böyle bir şeye teşebbüs edebilmek ihtimali yoktur. Hâlbuki ihtilalcilerin evvela gayet çekingen davrandıkları tarihen muhakkaktır. Ne çare ki İbrahim Paşa'nın gözü yılmıştı. Sarayda meşveretle vakit geçirdi. Ahali evlerine kapanıp kafes arkasından ahvale nigeran oldular. Ayak takımı meydana çıktı, evler basılmağa başladı. Akibeti idrak eden Paşa sarayda toplanan mecliste "Ben ölüm eri oldum" diye cesaretini gösterdiği halde Şeyhülislam Abdullah Efendi Ben ihtiyarım, aman canıma kıyılmasın diye yalvarmıştır.

Padişah nâ-çar kaldı. Muharrem'in on yedinci cumartesi günü akşamı vezaret mührünü İbrahim Paşa'dan aldı ve pazar günü sabahleyin taç ve tahtını kurtarmak hırsıyla daima merbutiyat ve muhabbetten bahsettiği damadını, kaptan Mustafa Paşa ve kethüda Muhammed Paşa ile birlikte boğdurdu, naaşları bir öküz arabasına bindirerek ihtilalcilere teslim etti. İhtilalciler naaşları parçaladılar İbrahim Paşa'nın bunca insan ve inamına nail olanlar bittabi aldırmadıkları halde şair vakanüvisi Şakir Bey, veli nimetinin cesedinden bakiye kalan bazı azaları yine asilere para ile toplattı. Geceleyin şehzade başındaki kütüphane ve sebilin caddeye nazır olan bahçesine defin ettirdi. Nihayet Sultan Ahmed de saltanatı terk etmek mecburiyetinde kalınca aklı başına gelir gibi oldu. Muharrem'in on dokuzuncu pazartesi günü gece saat dörtte birinci Mahmud'un içeriden getirtti, tahta çıkardı ve kendisine nasihat yollu bazı şeyler söyledi. "Ez-cümle vezirine teslim olma ve daima ahvalini tecessüs et! Beş on sene birini vezarete müstakil istihdam eyleme! Müsrif olup hala hazinelerde olan malı izaat eyle itimat eyleme! Tamakar ve zalim musahip ve bi-akl nüdema elinde kalan padişahlar

³⁵ Suphi tarihi sahife 56.

³⁶ Abdi tarihi.

felah bulmaz. Sırrını asla her adama ve evladına dahi zinhar ifşa etme!" dedi.³⁷ Filvaka birinci Mahmud'un saltanatı vezirlere itimatsızlıklarla devam etmiştir. Her sadrazam yerinde birkaç ay, azami bir iki sene durabilmiş, makul, namakul sebeplerle nagehan kapı arasına sevk edilerek bazen katil, bazen nefy edilmiştir. Mahaza netice hep bir yola çıkmış, Osmanlı saltanatı cehil ve zulümden baş alamayarak indirastan kendini kurtaramamış, iktidar mevkiine gelenler ceplerini doldurmaktan başka bir şey düşünmemişlerdir.

Bütün sefahat ve lakaydsine rağmen Damat İbrahim Paşa, Türkiye tarihinin dikkate şayan bir simasıdır. Seleflerinin tedhiş siyasetini takip etmemesi, vakitli vakitsiz işleyen siyaset satırını ki Naîmâ tarihi'ni okuyanlarca malum ve maruftur. Muattal bırakarak ahaliye nefis aldırması, bazı zaruri sürgünler istisna edilecek olursa nefy ve icla itiyadini ortadan kaldırması, ilme, edebiyata ehemmiyet vermesi, etrafına devrin âlimlerini, sanatkârlarını toplaması, zamanının edebiyatını himaye ederek divan edebiyatına bir altın devir açması, İstanbul'u baştanbaşa güzelleştirmesi, hasenatini seyyiatine faik ve galip gösterir. Cevdet Paşa merhumun İbrahim Paşa hakkında "israf ve sefahatten başka bir şey düşünmeyip hele asker ve muharebe sözü indinde kelimeyi küfür gibi ad olunurdu."³⁸ Deyişin de biraz haksızlık vardı, bilhassa on birinci asır zarfında tamamen çürümüş olan bu kühne idare teknesiyle birbirini takip eden mağlubiyyet ve izmihlal fırtınalarından sonra muharebe ummanına açılmak akıl karı değildi. İbrahim Paşa'nın sulh-perverliği hasenatı idadine girecek makulettendir. Nitekim Cevdet Paşa da bu mülahazasını müteakip İbrahim Paşa'nın suret-i sulhi ele alması için itiraz etmek hak ve sevap olmayıp ama bu kadar zevk ve sefahate dalması için her ne dinlese itiraz bila cevaptır demektedir ki sözün de en doğrusu budur. Şair Nedim Efendi'ye Münecim başı tarihi'ni tercüme ettirmesi, Osmanzade Taip Efendi'ye bir hayli müfit risaleler kaleme aldırması kabilinden teşebbüslerden başka devrin münşi ve âlimlerinden Seyit Vehbi, Nedim, Şakir, Çelebizade Asım, Neyli Ahmet, Razi, Mirzazade Salim Efendilerle İzzet Ali Bey sonradan Paşa olmuştur ve daha birçok zatlara bir içtimaa davet etmiş ve her birini mazhar firavan ve ihsan buyurduktan sonra Buhari ve Hedaya şarihi imam Bedreddin ayninin İkdü'l-Cüman fi-tarihi ehli'z-zaman unvanıyla meşhur tarihin tercümesini emretmişti. Bu iş başarılı başarlılmaz Süleyman

³⁷ Abdi tarihi, sahife 72, 73.

³⁸ Cevdet tarihi, cilt 2, sahife 31.

Necefi, meşhur yek-çesm Dürri Efendinin kardeşi Saidi gibi zatlara Farsi lisanıyla yazılmış muteber tarihlerden Habibü's-Siyer tercüme ettirmiştir.³⁹ Çelebizade Asım Efendi'nin bu muarrazda Farsi tarihlerin müfassalatından Ravzatü's-Sefa nam tarih meşhurun müellifi Mirhavand'ın hahezadesi Havand Mir'in rikimizde belagat semiri olan Habibü's-Siyer nam tarih muteber deyişini Ahmet Refik, Bey her nasılsa ters anlayarak (âlimler ve sanatkârlar, sahife 336) tercüme edilen kitabı Ravzatü's-sefa sanmıştır.

İbrahim Paşa, saray dâhilinde bir kütüphane vücuda getirmiş, devrin meşhur fazıllarından Selim Efendi'ye yevmiyye iki yüz akçe vazife ile ders-i am tayin etmiş, ilk dersi on ikinci asır âlim ve edebiyatları huzurunda verdirmiştir (1132). Yine aynı sene zarfında Şehzadebaşında kendi namına bir Darü'l-hadisle bir kütüphane yaptırarak başta Şeyhülislam olmak üzere bütün vezirleri ve âlimleri davet etti. Kahve ve şerbet ve buhur gelip merasim-i ikram kema hüve mutat itmam olunduktan sonra müderris tayin buyurdıkları Fazıl bi-adil Numan Paşa hocası denilmekle arif olan vücud-ı şerif, pişgah-ı hazreti Asif ve Şeyhülislam da oturup ilk dersi verdi. Herkes bir mutat Sadrazam tarafından iltifat ihsanlara gark edildi.⁴⁰

Damat İbrahim Paşa bir taraftan İstanbul'a yeni yeni mesirelerin ziynet vermeğe başladı. 1133'de kağıthanede Ali Bey köyünün arkasında ağaçlık yeri tanzim ettirdi. Üç büyük havuz yaptırdı, mermer oluklardan sular akıtarak orasını fevkalade müzeyyen bir mesire haline soktu. Vakanüvisi ve şair Reşat Efendi bu mesireye Hüsrevabad namını verdi. Bir sene sonrada Kağıthane deresi kenarında meşhur Sadabad mesiresi meydana çıktı; evvela nehr-i mezburi mecra-i kadiminden tahrif ve Humbarahaneden sekiz yüz zira mahalleden iki tarafı mermer ile mebnî ve mecra-i kadiminden âriz bir mecra-i hemicivar ve müstakim hafr olunup kenâr-ı nehirde otuz sütun mevzun üzerine bir kasır ve pişgahında bir havz-ı vasi ve ab-ı nehrin havuza dökülecek mahallinde olan mermer teknelerden pişgah-i kasırda selsebil-asa havuza cereyan ve Karaağaç bahçesine cari olan sudan, borularla mermer sed içinden kasrın biri tarafına geçirilen ab-ı hoşgüvardan kasırda vakı fiskıyyeden maada derunı havuzda istisnâ olunan ejder ağzından fevvere var, feveran ettiğinden gayri yine derunı havuzda yekpare mermerden masnu iki havz ser-şar ve kasrın karşı tarafında sahil-i nehrin iki tarafından su revan olur. Bir çeşme-sar ve bundan maada baruthane tabir olunan mahall-i marufa varınca sahil-i nehirde

³⁹ Çelebizade Asım tarihi, sahife 358-613.

⁴⁰ Raşid tarihi, cilt 5, sahife 176-207.

mütaaddit kaşaneler ve ger-mâye-i rahat-bahşa ve sair levazim sekineyi müştemel muazzam Sadabad mesiresi vakanüvisi Reşat Efendi'nin dediği gibi birkaç senede bile bitmesi gayrimümkün görünürken İbrahim Paşa'nın ısrar ve ehemmiyetiyle altmış günde kemal edildi.⁴¹ Sadrazam Şevval'in yirmi yedinci günü büyük bir ziyafet tertip etti. Devrin büyük adamları, âlimler, şairler hep davet edildi. Yemekler yendi. At koşusu yapıldı, türlü eğlenceler birbirini takip etti. Davetlilere kürkleri, ihsanlar verildi. Bu alayı temaşa için gelip toplanan halk arasında bile yayan koşular yaptırıldı. İbrahim Paşa bu koşuda muvaffak olanları da sevindirdi. Bundan sonra Sadabad mesiresi dillere destan oldu. Devrin şairleri nice nice şarkılar yazdılar. Bu meyanda çıkan Nedim'inkiler emsalsizdir.

Sürmeli gözlü, güzel yüzlü gazelan anda zer-kemerli, beli hançerli civanan endüh bihusus aradığım server-i hıraman anda nice akmaya gönül su gibi Sadabad'da ilh.

Mısraları Sadabad'ı bütün renk ve şumulüyle tersim etmektedir. Müteakiben Boğaziçinde Üsküdar'da, hatta Fenerbahçesi'nde nice nice kasırlar ve mesireler İstanbul'da ve Üsküdar'da güzel çeşmeler yapıldı.

İbrahim Paşa'nın en kıymetli bir hizmeti de matbaacılık. Memlekette tesisi için teşebbüs edenleri fevkalade bir alaka ile himaye etmesidir. Medrese taassubunun en kör bir devrinde bir çocuklarının menfaatine dokunmakla beraber ber-mutat bidat sayılacak böyle bir işi hulus ile samimiyetle başlaması, onun ne kadar uyanık fikirli adam olduğuna delildir. 1133 senesinde Yirmi Sekiz Çelebi demekle maruf Muhammed Efendi sefaretle Fransa'ya gitmiş, oğlu Said Muhammed Efendi'nin -ki sonradan Paşa olmuştur- Paris'te kitap basılması nazar dikkatini celp etmişti. Avdetinde dergâhı al-i müteferrikalardan İbrahim Efendi ile konuştu. İstanbul'da matbaa tesisini düşündüler. Müteferrika İbrahim Efendi, Vesile tibaa unvanıyla bir risale kaleme aldı, Damat İbrahim Paşa'ya takdim etti. Sadrazam Şeyhülislamdan bir fetva aldı, din kitaplarından maada tabına müsaade edildi. İbrahim Efendi'nin Sultan Selim semtindeki evinde matbaa alat ve edevatı hazırlandı. Ve ilk defa olarak sıhah cevheri tercümesi Vankulu Lügatı basıldı ve işte bu suretle garp medeniyetinin bir mahsulü memleketimize girmiş oldu.

⁴¹ Raşid tarihi, cilt 5, sahife 440.

Muharrem'in yirmi üçüncü günü birinci Mahmut kılıç alayı tertip etti ve ber mutat Eyüb'e gitti. Aynı günde Sadabad'ın yakılması mı yoksa yıkılması mı daha muvaffak olacağı münakaşa edildi. Âleme karşı yıkılmasının ayıp sayılabileceği düşünüldü. Herkes üç gün zarfında kendi köşkünü yıkması takarrür etti.⁴² Dellaller bağırды. Fakat ne kadar ipten kazıktan kurtulmuş serseri varsa Kağıthane'ye koştu. Bir yağmadır gitti. Üç gün sonra güzel, emsalsiz Sadabad'ta topraktan başka bir şey kalmadı. İhtilalciler, akıllı başında kimseler değildi, Yeniçeri baldırıçıplaklarından ibaretti. Eline bir bayrak alan istediği kapıyı çalıyor, yağma ediyordu. İnzibatsızlık bir müddet sürdü. Hükümet nihayet baştan Arnavut Patrona Halil olmak üzere şakileri tepeledi. Fakat yerinde yeller esen Damat İbrahim Paşa saltanatından da hala İstanbul'u güzelleştiren birkaç nefis çeşmeden başka yalnız bir masal kaldı.

Ali Canip

⁴²Abdi tarihi, sahife 78.

HAYAT MECMUASI
İLİM HAREKETLERİ

Sayı: 8

13 Kanun-i Sani 1962

Sayfa: 142

FUZULÎ'ye AİT

Merhum Süleyman Nazif Bey'in Fuzulî namı altında 1926'da neşir olunan kitabı münasebetiyle;

Süleyman Nafiz Bey son seneler esnasında eski edebiyatımıza ait tarihî tetkiklerle de uğraşıyordu. Bunlar arasında en mühimi, 1926'da neşredilen Fuzulî'sidir. Kitap baştanbaşa Fuzuli'nin Sünniliğini ispat etmek ve ilk defa meydana koyduğum Fuzuli'nin Şiiliği hakikatini reddetmek maksadıyla yazılmıştır diyebilirim. Merhum 2 Haziran 1926'da kitabının bir nüshasını bana hediye ettiği zaman, bu maksadını açıktan açığa itiraftan çekinmemiş ve kitabı hakkındaki düşüncelerimi serbestçe yazmamı istemişti. Bugün merhumun bu arzusunu ifa ile Fuzulî hakkındaki cildi kısaca tahlil ve tenkit edeceğim.

Müverrih ve münekkid olmak için icap eden sükun ve itidalden mahrum ve tamamıyla hasiyetine mağlup bir sanatkâr olan Süleyman Nazif Bey, bu 170 sahifelik eseri yazarken bir maksat gözetiyordu. Fuzuli'nin Şii olmadığını ispat etmek! Bundaki başlıca sâik de, tamamıyla hissi ve vatanparveraneydi; çünkü o, kendi arzusuna rağmen, gayri meş'ûr olarak Şiiliği İranîlik addediyor ve ona karşı müthiş bir husumet besliyordu. 1914'de Türkçüler aleyhinde yazdığı makalelerin birinde Şii mezhebinde bir Türk'e kız vermeyeceğini itiraf suretiyle, kurun-ı vustaî mezhep düşüncelerinden kurtulamadığını göstermişti. İşte yine bu tesir altında bu kitapta Şah İsmail Safavîyi talî'in ve tarihin şımarık bir çocuğu bir sarhoş addedecek kadar tarihi tahriften çekinmediği gibi, onun şairliğini de adata inkâr etmek istiyor. Şah İsmail'in millet kütüphanesi'ndeki çok eksik ve yalnız dinî manzumelerini muhtevi bir mecmuayı görebildiği için, Nazif Bey'in bu hususta aldanmasını mazur görebiliriz, lâkin Safavi saltanatını kurmak gibi büyük bir tarihi hadisenin kahramanı olan bu Türk hükümdarını alelaide bir şımarık çocuk addetmek, tarihen çok yanlıştır. İran'ın bu devir tarihini ancak Osmanlı vakanüvislerinin aleyhdar gözleriyle gören Süleyman Nazif Bey bu hususta kurun-ı vustaî manasıyla Osmanlı vatanperverlik yapmakta, hatta benim Şah İsmail'e karşı fazla teveccühkâr olduğumu söylemektedir. Hâlbuki benim yaptığım, her

müverrihin takip etmeye mecbur olduğu bi-terafane hareketten başka bir şey değildir. Eski Osmanlı vakanüvisi gözüyle değil bugünkü müverrih gözüyle bakıldığı zaman, Şah İsmail'in cidden büyük bir sima-yı tarih olduğu, vücuda getiren eserin azamet ve ehemmiyetiyle derhal anlaşılır.

İşte bu izahat, Fuzulî hakkındaki bu kitabın mahiyetini ve ona tarihi bir kıymet isnat olunamayacağı pekala gösterebilir. Çünkü eser, baştanbaşa, Fuzuli'nin SünNeyliğini ispata çalışan bir müdafaanamedir. Hâlbuki ben, Fuzuli'nin Şiiliğini ortaya koyduğum zaman, elime gecen muhtelif tarihi vesikaların neticesini göstermekten başka bir şey yapmamıştım. Sam Mirza tezkiresinde, Sâdıkî'de Âlî'de Hasan Çelebi tezkiresinin muhtelif mahallerinde, Keşfü'z-zünün'da Fuzuli'ye ati malumatı ilk defa bulup toplayan ve neşreden benim, Külliyyat-ı Fuzuli'ye mukaddime olarak yazdığım makale, Fuzuli için hazırladığım büyük bir monografinin çok küçük bir hülasasından ibarettir. Süleyman Nazif Bey, benim gösterdiğim mehazlardan azami nisbette istifade ettiği halde, onları kendi bulmuş gibi, bundan hiç bahsetmemekte, ancak beni tenkit etmek istediği noktalarda ismimi zikretmektedir. Maalesef bu türlü hareketler, bütün ilmî teamüllere münafi olduğu gibi, haddizatında da başkasına ait olan bir hakkı gasp mahiyetindedir. Nazif Bey'in Fuzuli'yi Sünni yapmak için gösterdiği misalleri evvelce kâmilten görmüş ve hepsine ayrı ayrı cevaplar vermiştim. Binaenaleyh bu kitapta yeniden cevap vermemi icap edecek bir şey bulmadım. Yalnız Nazif Bey bu eserde sair birtakım kelime oyunları ve mugalatalar arasında, yeni bir iddiada bulunuyor ki, onu da göstermek ve cevabı vermek isterim; büyük Türk âlimi Kâtip Çelebi Fuzuli'nin Hükâme ve İmamiya mezhebine göre yazdığı Matla'ül-itikad adlı bir eserini gördüğünü söyleyerek, Fuzuli'nin Şiiliği meselesini bir bedahet haline sokmaktadır. Süleyman Nazif Bey, bunu reddedebilmek için, bu ifadenin müşevveş olduğunu ve bir adamın aynı zamanda Hükema'den ve İmamiye'den olamayacağını ileri sürerek Kâtip Çelebi'yi teşhil ediyor. Bu meseleleri Süleyman Nazif Bey'den ve emsalinden çok iyi bilen, okuduğunu anladığında kimsenin şüphesi olmayan Kâtip Çelebi'ye karşı bu yolda itiraz, çok cüretkârına bir harekettir. Bu kitap yeni çıktığı esnada, müderris Ahmet Nâim Bey'in de bulunduğu bir mecliste Nazif Bey'le bu meseleyi münakaşa ediyorduk. Nazif Bey, bir adamın aynı zamanda Hükema'dan ve İmamiye'den olup olamayacağı hakkında Nâim Bey'in mütalaasına müracaat etti; Nâim Bey pek tabii olarak Kâtip Çelebi'ye hak verdi. Osmanlı istilasından sonra zavallı Fuzuli'nin Sünni taassubu korkusundan ister

istemez yazmağa mecbur olduğu beş on mısraı ileri sürerek bütün o tarihi delilleri red ve inkâra kalkışmak için, ya bugünkü tarih usullerine tamamen bigâne olmak yahut kurun-ı vustâ'ya has mezhep taassubundan hala kurtulamamak icap eder. Süleyman Nazif merhumda bu iki şart aynı zamanda mevcuttu; binaenaleyh vatanperverane bir gayretle Fuzuli'yi Sünnileştirmek istemesini tabii görmeliyiz.

Fuzuli risale'sinde, Büyük şairin hayatına ve zamanına ait yeni hiçbir şey yok gibidir. Külliyyat-ı Fuzuli mukaddimesinde verdiğimiz malumattan fazla olarak bu eserde yalnız iki küçük nokta göze çarpıyor:

1- Kâtip Çelebi'nin matbu Keşf'z-zunun'unde Fuzuli'nin vefat tarihi 971 olarak gösterildiğinden bunun yanlışlığını mukaddimemde söylemiştim. Müellifin bizzat yazdığı nüshayı tetkik eden Süleyman Nazif Bey Kâtip Çelebi'nin doğru olarak 963 yazdığını söyleyerek bu yanlışlığı tasfiye etmektedir.

2- Sıhhat u Maraz risalesinin asıl ismi Ruhname olduğunu Doktor Hüseyinzade Ali Bey'deki nüshadan naklen söylemektedir. İşte bu 174 sahifelik kitapta şimdiye kadar bilinmeyen yeni malumat, sadece bu iki küçük fıkradan ibarettir. O devrin tarihi ve edebi hayatı hakkında ve bilhassa çok meçhul bir sahada olan Azeri edebiyatına dair pek iptidai malumat sahibi olan Süleyman Nazif Bey, Külliyyat-ı Fuzuli mukaddimesindeki malumatı şahsi mütalaalarıyla tevsii ve tezyinininden başka bir şey yapmamış, hatta oralardaki bazı yanlışlıklarımızı da aynen almıştır. Meselen sahife 62'de Fuzuli'nin memduhu olan İbrahim Sultan'ın İbrahim Han Musullu olduğunu aynen kabul ve zikir etmektedir. Hâlbuki müvehhir tetkikatımıza göre bu İbrahim Sultan Cahî muhlisiyle güzel şiirler yazan sanatkâr Safavi şehrizadesi İbrahim Sultandır. Kezalik onun memduhlarından Veyis Bey, Bayat kabilesine mensup ümeradandır. Sonra, Süleyman Nazif Bey Fuzuli'nin mensup olduğu Bayat kabilesi hakkında çok iptidai malumat veriyor, hâlbuki Türkiyat mecmuasının birinci cildinde Oğuz etnolojisine ait notlar unvanlı makalemizde bu hususta uzunca malumat vermiştik. Leyla ve Mecnun hakkında edebiyat fakültesi mezunlarından Ali Nihat Bey'in nezaretim altında hazırlamış olduğu pek kıymetli doktor tezine müracaat edilmek elzemdi, Nazif Bey küçük bir haşiyede bundan bahis ettiği halde, her nedense ona müracaat lüzumunu his etmemiş ve Leyla Mecnun'un basit bir hulasasını vermekle iktifa etmiştir. Fuzuli'ye kimlerin nüfuz ve tesiri oldu ve Fuzuli'yi ehlaflar nasıl takdir etti ser nameli bahislere gelince, müellifin bu ağıyar ve müşkül mebâhisi yazabilmek için, Türk edebiyatının

muhtelif lehçeleriyle yazan şairleri pek etraflı bir surette tetkik etmiş olmak yani edebiyat tarihimizi etrafiyla bilmek icap ederdi. Mâmâfih, ilim âlimi için yeni malumatı ihtiva etmemesine ve çok yerlerinde tarihi hakikatlerle tamamen zıt ve indi mütalaalarla mala mal olmasına rağmen, değerli bir sanatkârın Fuzuli hakkındaki tahsislerini göstermek itibarıyla eserin dikkate şayan olduğunu da ilave edelim.

Köprölüzade Mehmet Fuad.

İstanbul Darülfünun'da Türk Edebiyatı Tarihi Müderrisi.

HAYAT MECMUASI
EDEBİYAT TARİHİ

Sayı: 8

13 Kanun-i Sani 1926
Sayfa: 143

**KEÇECİZADE İZZET MOLLA ve 1243 SEFERİNİN TEMADİSİNE
MUHALEFETLE KALEME ALDIĞI VATANPERVERANE VE CESURANE
BİR LAYİHADIR**

Ma'lûmdur ki fisk ile olmaz cihân harâb
Eyler anı müdâhene-i âlimân harâb

İzzet Molla

Mora ihtilali üzerine ora Rumlarına imtiyaz verdirmek isteyen Rus, İngiliz, Fransız hükümetleri bir gün nâgehânî Navarin önüne donanmalarını sevk ettiler ve limanda yatan Türk filosunu yaktırdılar (1243-1827). Sonra kabahati Türk kaptanlarına yükletmeği kâfi görmeyerek Mora hristiyanları hakkında istediklerini tekrar ve teşdit ettiler. Sefirleri İstanbul'dan gitti ve istediği şeyleri kabul ettiremeyen ve Türk askerlerinin teheşşüdünü gören Rusya altı ay sonra hudutlardan tecavüze başladı. Türkiye'nin elinde asker yoktu. İki sene evvel yeniçeriler ortadan kaldırılmış, Nizam-ı cedid teşkilatı da henüz ve bittabii tekâmül ettirilememişti. Rus orduları kolaylıkla memlekete girdi. Tulçı, İsakçı, İbrail gibi kaleleri aldı. Varna'yı karadan, denizinden sıkıştırmağa başladı. Biraz sonra da zabtetti. Mora kendi haline bırakılmış, zahîre gönderilememiş, serasker bulunan Mısır valisi Muhammed Ali Paşa'nın oğlu İbrahim Paşa da memleketine dönüvermişti. Fransızlar kolaylıkla Mora'ya girdiler ve bir Yunan idaresi teşkil ettiler. Buna rağmen Türkiye, Fransızlarla bozuşamadı. Bilakis İngiliz, Fransız elçilerini İstanbul'a çağırdı. Her ikisini hürmet ve iltifatlarla karşıladı. Mora meselesi hakkında kendileriyle hemen müzakereye başladı. Bu itibarla muharebeye pek manasız girilmiş oldu. Daha doğrusu Mora imtiyazına razı olduktan sonra muharebede devam ve ısrar budalalıktı. Rusya durmuyordu; Rum ilinden ilerlediği gibi Anadolu tarafından da Ahışa, Kars kalelerini alarak içerlere sarktı. İki sene süren muharebenin sonlarına doğru bir taraftan Edirne'ye, öte taraftan Erzurum'a dayandı. Türkiye elim bir hezimete uğradı. Edirne muahedesiyle düşman neler istediye hepsi pek çok fazlasıyla kabul edildi (1245-1829). Zavallı Türkiye, Yunan hükümetini tanıdı, birçok yerleri bir

hayli tazminatından başka Rusya'ya bıraktı. Memleketine, Sırbıye'ye imtiyazlar ve arazi verdi.

İşte bu muharebe hengâmesinin ortaklarına doğru, yani mağlubiyet kat'i bir hezimet şeklini daha almadan şair Keçecizade İzzet Molla harbin sulha tahvilindeki hayır ve menfaati mutazammın defterdar kisedarı Elhac Ömer Râsim Efendi ile birlikte gururi ikbal ile biraz dürüş ve dürüşçe bir layiha kaleme aldı⁴³ padişahı ikaz etmek istedi. Ata tarihinin, hâkimbaşı Behçet Efendi'den naklen ifadesine göre Layihayı takdim ettikde serasker Hüsrev Paşa ile kaymakam Ahmet Hulusi Paşa ve ecille-i rical devlet aliyyeden fart-ı ikbalde hemen aslafına yanaşmış olan reis Pertev Efendi huzura celp ve layihayı mezkure kendilerine irâe ve reylerine talep zemininde Şu layihayı beyninizde mütalaa edin. Eğer mealine imtisal lazımsa bir kerede ibraz ve icra-yı şurayı umumiye'den sonra tarafıma arz edin. İktizası vechiyle hareket edelim. Eğer mefadi-i safsata ve hurafattan ibaret ise kailine kaleme cevap redd ü meskut ita olunsun idaresiyle layihayı mezkûre meşarünileyhime ita edilmiş ve İzzet Molla onların tahrikiyle gasba uğrayarak sürülmüştür. Vakanın esası bu layiha olmağla beraber hakikatın, Ata tarihi ifadesinden biraz farklı olduğu bazı vesikalardan, ezcümle Keçecizade Reşat Fuat Bey merhumun bir makalesiyle⁴⁴ serasker Hüsrev Paşa'nın evrakı arasından çıkan ikinci Mahmut'un bir tahriri idaresinden sarahaten anlaşılıyor. Reşat Fuat Bey diyor ki:

.....Muharebe aleyhinde yazdığı layihayı huzura takdim etmeden bazı ehıbbâsına göstermesi yüzünden hâsıl olan tesirat ve ezcümle Cevdet Paşa merhumun şifahen taraf-ı acizaneme vaki olan ifadesine göre bu aralık huzurda bulunan reisü'-letıbbâ Behçet Efendi'ye İzzet Molla'nın bu yolda bir lâyiha ihzar ettiği karin sem'i Alî olduğu beyan buyurulması üzerine müşarünileyh Behçet Efendi tarafından:

- Evet, öyle bir layıhası var!

Yolunda vaki ifâdat, gaspı tahrik ve teşdit eylemiştir. Bu layiha vatanperver şairin felaketine sebep olduğu için saraydan yetişen Ata Bey'in ikinci Mahmut'u sıyanet eder bir ifadeyle vakayı biraz aykırı kaleme aldığı hissediliyor. Pertev Efendi Paşa'nın şairi katilden kurtardığı hükümdarın tahriri idaresinde sarahaten okunmaktadır. Muhakkak olan bir şey varsa İzzet Molla'nın mütalaa namesinden gaspa gelen padişah,

⁴³ Ata tarihi, cilt 3, sahife 116.

⁴⁴ Tarih encümeni mecmuası, cüzi 41.

meşhur Akif ve Pertev Efendi Paşalara müşterek bir Layihayı Cevabiye kaleme aldırılmıştır ki her iki zat, Padişah'ın fikrine zıt bir mülâhaza dermeyanına cesaret edemedikleri için müdâhene ile İzzet Molla layiha'sın hatalı göstermişlerdir.

Bütün bunlardan daha sonra bahis etmek üzere ola İzzet Molla'nın şahsiyetini ve hayatını biraz anlatmak istiyorum:

İzzet Molla'nın mensup olduğu aile, an-asıl Konyalıdır. Dedesinin babası orada bir Keçe dokuyucusu idi ⁴⁵

1150'de doğan babası Salih Efendi ilmiyeye suluk etmiş, Çelebizade Asım Efendi'ye intisapla bazı hâkimliklerde bulunmuş, 1200'de kadılıkla Selanik'e gitmiş, Bir mukteza-yı hiddeti mizaç ehliyle imtizaç edemeyerek epeyce gürültülere sebep olmuş, nihayet halkın gözünü yıldırıp istediği gibi hüküm sürmüştür. İzzet Molla'nın bizzat anlattıklarından istidal ediyoruz ki babası da doğruyu söylemekten kaçınmaz, müdâhene bilmez bir adammış. Zamanını azil ve nefy ile geçirmiştir. Ömrünün nihayetlerine doğru evvela Anadolu, sonra Rumeli kazıaskeri oldu. 1214'de vefat etti. O zaman İzzet Molla on dört yaşında bir çocuktur. Kardeşleriyle kendisine İstanbul'da avrat pazarında eski bir konaktan başka bir şey kalmadı. Hayli zaruret geçti, hatta intihar bile etmek istedi. İyi bir tahsil görmüştü. Nihayet meşhur Halet Efendi'ye intisap etti. Merzifonî Kara Mustafa Paşa neslinden bir hanımla evlendi.

Budur İzzete çâr-bâğ ola şâd

Fuâd ü Reşâd u Murâd u Sedâd

Beytiyle işaret ettiği üzere dört çocuğu oldu. En büyükleri tanzîmat vezirlerinden cerbezisiyle ve hazır cevaplığıyla meşhur Fuat Paşadır. İzzet Molla'da nükteden, cerbezeli, hazır cevap bir adamdı. Muasırı meşhur hatta Yesarizade İzzet efendi'den bahis ederek demiştir ki:

- Onunla ikimiz adam olabiliyoruz. Ben okuyorum, o yazıyor!

Lugat sahibi meşhur Hançerli Beyin hristiyan olduğu halde ilim hadise vukufuna hayran olan sarıklı fakat ümmi bir adamın:

- Canım şu zat bu kardeşi biliyor da niçin müslüman olmuyor?

Deyişine de İzzet Molla:

⁴⁵ Devhatü'l mehamid fi tercümetü'l valit İzzet Molla.

- Sen bu kadar cehaletinle neden tanassur etmiyorsun?

Cevabını vermiştir:

Fuat Paşa'ya bir gün nasihat yolu demiş ki:

- Oğlum her şeyi öğrenmeye gayret et, velev ki takla atmak bile olsa!

Mihnet Keşan ünvanlı eserinde kendisini şöyle tasvir eder:

Aceb şâ'ir-i pâk azbü'l-beyân
Suhandân-ı sihr-âferin-i zamân

Edîb ü natûk u vazâif-şinâs
Lebîb ü halûk u letâif-şinâs

Uzun boylu köseç cesîmü'l-vücûd⁴⁶
Cihânda adîli adîmü'l-vücûd

Meşhur Halet Efendi 1238'de Konya'ya nefy ve hemen katil edildiği zaman taraftarları da birer tarafa sürüldü. Her nasılsa İzzet Molla yakasını kurtardı. Hatta hamisinin vefatına bir mersiye tarihiyede yazmıştır ki şöyle biter.

Ben nân u ni'metiyle dil-sîrim itmem inkâr
Yâ Rab o zât-ı mükrim ukbâda mükrem olsun

Gitdi o kân-ı himmet târih yazdı İzzet
Hâlet Sa'îd Efendi pîrâne hem-dem olsun

Fakat Molla sözünü çekinmez bir adamdı sahneperdazlık vadisinde Halet Efendi'nin methine ve iddiasının kadhine dair söz söylemekten hâlî değil idi. Hatta evvel esnada:

⁴⁶ Bahar efkâr ünvanlı büyük divanında azr hal az zeban ve mir vasıf şirn makal ser levhalı şu kıtasını okuyoruz:

Ey Selman-ı zaman biz iki ehl-i sehtiz
Cismimiz fil kadar kısmatımız müverrakdır
Bu cesamet var iken bizde sen insaf ile
Yok cihanda yermiz hanei zenbur kadar

Hâletın cânını Hak, mâlını aldı mîri
Kaldı ehl-i hasede hâyeleriyle kiri

Beytini nazım eylemiş ve sadrazam aleyhine söz söylemiş olduğu mesmu olmakla Cemadiyü'l Ahirenin on beşinci günü Keşan'a nefy olundu⁴⁷ işte demin bahis ettiğimiz Mihnet-keşanı burada yazmıştır. Pek zarif nüktelerle dolu olan bu mazmun hatıratında evvela kendisinin aleyhindeki dedikoduları ve nasıl sürüldüğünü anlatır;

Galata kazâsında hâkim idim
Ne sâhib-adâlet ne zâlim idim

İdüp dûdman-ı kazâ iltihâb
Tutuşdı bizim dâmen-i intisâb

Ne hâlet ise oldu oh ber-taraf
Yine kavl-i âlem olup muhtelef

Kimi der ki: "Urma", kimi der kim "Ur"!
Adûlarda hiç yoğıdı dur otur

Kimi der ki "nefy eylemişler bugün, "
Kimi der "götürdi çavuş anı dün"!

Kimi der ki; "dün ağzını kokladım
Bakayım ne dermiş diyü yokladım"

Kimi der ki; "asla degül hâceti
Yerinde herifin yine devleti"

Mecâlisde nefyim havâdis idi
Benim kıl ü kâlim mebâhis idi

⁴⁷ Cevdet tarihi, cilt 12, sahife 68.

Beş ay böyle itdi zamânım mürûr
O pençe bana haylice geldi zûr...

Kaçıp gitdim İstavroza bir zamân
Yine kalmadı bildiğinden cihân

Sükût eyledim "kahrı var" dediler
Biraz. söyledim "zahrı var" dediler

Şaşırdım hulâsa pes ü pîşimi
Bıraktım Hudâ'ya bütün işimi

Velâkin cihâna ne tavr eyledim
Sitanbulluya ben ne cevri eyledim

Kimin hânesin eyledim tarumar
Neden bu belâya ben oldum dûçâr

Yedim Hâlet'in nân u ihsanını
Çalışdım halâs itmeğe cânını

Kaderle meğri pençeleşmek imiş
Demir pehlevânla güleşmek imiş

Müteakiben Hâlet Efendi'nin mağdûriyetinden bahseder, mamafih ondan da sözünü saklamadığını, yanlış hareketlerini kendisine ihtar ettiğini, hattâ Efendi'nin gazâba uğramak üzere iken Şeyhülislâm'ın irşâd ü delâleti ile kurtulduğunu anlatır ve der ki:

Mudârâyâ mecbûr olup âkıbet
Virirdim hoş-âmed ile tesfiyet

Hudâ Kârını itdi anın tamâm
Nola bizde çeksek ziyân bî-kelâm

Sebeb-i intisâbım olup Hâlet'e
Düşürdi felek böyle bir mihnete

Keşan'a Edirne vilayeti dâhilindeki kasabaya varıp yerleşinceye kadarki halleri yani bütün eseri hep şu muttarid vezniyle yazdığı için biraz can sıkar. Fakat pek tatlı tarafları da vardır. Mesela bitmez tükenmez yolda malihulyaya dalmaktan başka çare bulamıyor. Bunu şöyle anlatır;

Ağaçlar iderdi bana san kıyâm
Bayağı geçerken virirdim selâm

Virüp seyfime dem-be-dem iltihâb
Acemler helâk eyledim bî-hesâb

Olup gâhice dahı müfti'l-enâm
Nice bî-kesânı iderdim be-kâm

Beher gün virirdim nice bin rû'us
İderdi mevâli gelip dest-bûs

Kurardım bu sahrâya çok hâneler
Ne âlî binâlar ne kâşâneler

Yapıp kendime bir saray-ı metîn
Ser-â-pâ müzeyyen zamân ü zemîn

Kendisini menfâya götürmeye me'mûr câhil çavuşun münâsebetsiz tesellilerini de böyle tasvir eder:

Riâyetde hiç eksiği yok idi
Abes tesliyetler katı çok idi

Hamâkat ider kim zarâfet sanur
Beni görse nâz eyleyüp utanır

Hulâsa eşeklikte mümtâz idi
Kulağı başından ser-efrâz idi

Keşan'da başından geçen vak'aları da pek zarîfâne kaleme almıştır. Meselâ

Mahalle Bekçisi" tam nâdân bir tiptir.
Fakat giceler vardı bir pâs-bân

Bed-elhân ü bed-sûret ü bed-zebân
Aceb bekçi kim pâs-bân-ı felek

Sadâsın işitdikçe ürkmek gerek..!
Çıkık göğsü mânende-i dümbelek

Sesi hırre vü kaz ile müşterek
Katı bû'l-aceb heykeli var idi

Başında biraz da keli var idi
Acebdir ki hem kel idi hem fodûl

Olur olmaza çalmaz idi davul
Yarım nağmecik eksik itmek muhâl

Bütün dinlemezsen ider infi'âl
Gelip ibtidâki gice çaldı sâz

Nedir çâresi dinlemişdik biraz
İkinci gice geldi ol bed-sadâ

Hudâ kimseyi itmesin mübtelâ..!
Mukadder imiş dinledik üç gice

O üç giceden görmedim güç gice
Kedi mavlasa bekçi geldi sanup

Okurdum iki yanıma uyanup
Bir ay çıkmadı nağmesi gûşdan
Berî itdi kâfir beni hûşdan

Bekçiden kurtulur kurtulmaz zavallıya Keşan Camii'nin imamı musallat oluyor.
Molla'yı saz şâiri sanan imam, kendisinden bir iki nağme istiyor:

Keşân Cami'inde imâm-ı sagîr
Sagîr idi ama sığırdan kebîr

Didi bir iki mâh sabr eyledik
Dil-i zâra sabr ile cebr eyledik

İşitdik ki, siz şâir-i şâhsız
Maârif semâvâtına mâhsız

Değil haddimiz gerçi çaldırma sâz
Gönül bir iki nağme eyler niyâz

Molla'nın nefyine telmihen verdiğı meşhûr cevap, ne rengîndir:

Didim bedce çıkmışdı âvâzımız
Sitanbulda terk eyledik sâzımız

Mihnet-i Keşân'da bir de hazîn menkıbe vardır: Bir Rum kızının bir Müslüman delikanlısına alâkası. Şâir bunu pek sûzişli anlatır:

Zavallı İzzet Molla menfâsından hükümdara, sadrâzama kasîdeler takdim etmiş, hayliistirhâmâmeler göndermiştir. Bir manzûmesinde:

İzzet garîk-i bahr-ı hatâdır
Devletçe yokdur lâkin günâhı

Diyor. Nihayet affedildi. 1239'da İstanbul'a döndü. Yine itibar gördü. 1243'te Haremin müfettişliğine tayin edildi. İşte o esnada makalemizin başında bahis ettiğimiz Rusya muharebesi zuhur etti. Vakanüvis Lütî Efendi'nin ifadesine nazaran meşihat dairesinde içtima eden bir mecliste ola harp lehinde söz söylemiş iken, sonradan fikrini değiştirmiş ve yukarıda bahsettiğimiz layıhayı kaleme alarak gaspa uğramıştır. Molla'nın evvela harp taraftarı olduğuna dair Lütî Efendi'nin iddiasını tarih sahibi Ata Bey ilk meşverette bir defacık harp lehvarı iken muktezai akıl ve dirayetle harp aleyhine döndüğünü söylemek suretiyle, teyit ediyor. Reşat Fuat Bey ise Öyle bir meclis umumide harp lehinde beyanı mütalaa ettikten sonra bilahire aleyhinde layıha kaleme alması muvaffak akıl ve hikmet, bilhusus Molla'nın maruf olan metanet ahlakı ile haiz münasebet olamayacağı varesteyi kaydî eşkâli ve huzur meclisteki ifâdatının düşmanlarınca o suretle tahrifen telakki ve işaa olunmuş olması akvai ihtimaldir. Diyor Sadık Rıfat Paşa'da⁴⁸ Bu vecihle seferi hümayuna teşebbüs olunduğunu takbih ettiğinden bahsederek Molla'nın sefer iptidasından itibaren harp aleyhidarı olduğuna işaret ediyor. Zavallının Sivas'a nefy edildiği tarihi, günü güne tespit eden Letayifî Enderun sahibi Hafız Hızır İlyas'tır⁴⁹ 25 Rebuu'l Ahir 1244 Hafız İlyas Efendi İzzet Molla Efendi'nin zamir Müniri Ruşen ve kendisi bir şairi şuh u şen olmaktan naşibitehaşi bulunduğu mecâlis ve mefahilde acılan seferi pür hatari takbih ve sulh ve selahi cenge tercih ettiğini kaydediyor ki, buda yine Reşat Fuat Bey'in mülâhazasını teyit edecek bir ifadedir.

⁴⁸ Muntehabat asar Rıfat, Rusya harbi hülasası kısmı.

⁴⁹ Latayif Enderun, sahife 448.

Her ne hal ise İzzet Molla'nın, kati hezimet ve felaketten evvel sulha çare aramak lüzumu tavsiyesinin sultan Mahmut'u iğzap ettiğine şüphe yoktur. Şairin nokta nazarına karşı gafil padişahın;

Asker istekli... Galip gelmeden sulh nasıl yapılır. Düşman ne isterse kabul etmeli miyiz? Diye kızdığı Letaifi Enderun'da musarrahtır. Yeniçeriliğin ilgisiyle askerliğin hemen mükemmelleştirdiğine kail olan padişahın bu amiyane gafletini kaydeden Sadık Rıfat Paşa'da Bir kıta layiha kaleme alarak icap eden mahalle takdim etmeksizin şuan buna irâe ve kiraet etmiş olduğu vasılı semi âlî olarak zikrolunan layiha huzura celp ile ledelkıraa mumi ileyhın bu vecihle tefavvuhve harekete iptidarının felaketine sebep olduğunu anlatıyor. Zaten Hüsrev Paşa'nın evrakı arasında çıkan hükümdarın Hattı meseleyi katiyen hal etmiştir. Bundan anlaşıldığına göre Hüsrev Paşa'ya, reisü'l-küttap Pertev Efendi Paşa'ya kaymakam Ahmet Hulusi Paşa'ya İzzet Molla hakkında verilecek ceza hakkında müzakere etmeleri emir edilmiş, onlar tarafından Pertev Efendi Merkumun tarikden hak olunduğundan bahis ile evlatlarına merhameten idamı hususunda af u merhamet kılınması bir tezkire ile saraydan rica olunmuş. Fakat ikinci Mahmut buna razı olmayarak bu Hattın da Gerek sıran ve gerek alenen tertip cezaları iktizayı hal'den görünür diyor. İzzet Molla'nın evvele Kıbrıs'a nefy edilmesi tasavvur ediliyor. Hatta hakkında Uygunsuz bir irade de sudur ediyor. Sonra Bazı şefaitle kalebent olmak üzere Sivas'a sürülüyor.

İzzet Molla bir sene sonra menfesinde vefat etmiştir. Ölümünün sebebi kati surette malum değildir. Sadık Rıfat Paşa Derdi canına maraz ile müptelayı enin u ah u akıbeti evvel tarafta mütevarii hak siyah oldu diyor.

Harabat da:

Kendi başını kodı belâya,
Sivas'ta uğradı kazâya

Beytini okuyoruz.

Sicill-i Osmani Kazaen vefat ettiğini yazıyor. Abdurrahman Şeref Bey Tarih musahabeleri sahife 47 vefatı alarivayetten kazaen vuku buldu diye kaydediyor. Reşat Bey merhum affedildiğini ve fermanın şehre vürudundan bir iki saat evvel öldüğünü

söylüyor bundan birkaç sene evvel kemikleri İstanbul'a getirilmiş ve avrat pazarında babasının yanına defin edilmiştir.

İzzet Molla, layıhasını Âta tarihine nazaran 6 Rebiu'lEvvel 1244'te yazmıştır.⁵⁰ Akif ve Pertev Paşaların Layıha-ı cevabiyelerinin tarihide 19 Rebiu'l-evvel 1244'tür. Hâlbuki Letaifi Enderun Molla'nın 25 Rebiu'lAhir de sürüldüğünü söylüyor. Padişahın hiddet ve şiddetine nazaran kendisine bu kadar mühlet verilemeyeceğine göre her iki eserde kaydedilen tarihlerden birinin hatalı olması pek mümkündür.

Lâyıhasının müfадına gelince; biraz tok ve sert ifadesi vardır. Evvela Bir devlet beş yüz sene bir halde olmayacağı Tevarih aşınayanı eslafa malumdur. Kar akıl oldur ki şerr-i cüz'iyi ihtiyar eyleyip adaye izhar melayemet ile kendi işine nizam verip vaktin minel evkat ahzı sara didedüz olmak iktiza eder. Nemçe devleti iki bin seneden beri birkaç defa suret inkıraza yüz tutmuş iken düşmana medar ve tedbir ashabı akıl ve daha ile tahlisi gariban eylemiştir. Mütalaasını ileri sürüyor. Sonra Yıldırım Beyazıt'ın Timurlenk'e karşı lüzumsuz hiddetine ve akıbetine telmih ederek Vak'ai Tiymuriye'de kangı devlet, ahın sıfat Timur'u bilip izhar mülayemet eylediyse reha yaftei kibr u kini olup ba'de Timur'un sevre-i batilesi inkızasından sonra meliklerine mutasarrıf olarak emir Timur'un ihtar eylediği Memelikedahi bervechi suhulet malik olmuşlardır diyor. Ve Rusya'ya karşı bu yolda hareket etmek lazım iken beyhude yere kafa tutulduğundan ve mağlubiyet başladığı halde muzafferiyet hulyalarıyla vakit geçirilmekte olduğundan, din gayretini ileri sürerek laf u güzaf ile zaman ziya edildiğinden şikâyet ediyor. Nihayet; Hulasa kelâm yalnız akla erbap cah olmayıp bunca niam didegan saltanat sineden her şeye akli erer adamlar vardır. Her sınıfla bir iyice müzakere olunmak lazımı halindendir. Benim bildiğim terfiye memalik, tevsia memalikten şimdilik hayırlıdır. Diyerek telafisi gayrikabil bir felaketten evvel sulh çarelerini tavsiye ediyorum.

Akif Paşa'nın kaleme alarak Pertev Paşa'nın tashih ve ilaveleriyle müştereken ortaya koydukları cevapta, İzzet Molla'nın mütalaanamesi Müdara ve memaşat tarikine gidilmesi tarafı devlet aliyeye hayırhahlık suretinde kal ve kaleme alınmış bir layihayı acibe diye tavsif edilmektedir. Bir seneden beri Rus orduları Rumeli'de ve Anadolu'da mütemadiyen ilerlerken iki devlet adamı sırf Padişaha müdahene zaruretine mebni Elhaletühezihi esbabıfevz ve galebe meydanda ve her vecihle teyidati rabbaniye müşahede olunmuş ve olunmakta bulunmuş iken sulha yalvarmayı muvaffak

⁵⁰Ata tarihi, cilt 3, sahife 355.

bulmamışlar, şairin korkunç hakikati dosdoğru görüşüne mukabil bu devlet adamları cevaplarını Havl ü kuvveti hazreti Huda ile cihan bir taraf olsa yine ehli İslam gâlip ve muzaffer olacağına şek ve şüphe yoktur. Diye bitirmişlerdir. Hulasa işin ruhu Mora meselesiydi. Muharebeye bu uğurda girilmiş, fakat girildikten sonra imtiyaz verilmek için İngiliz ve Fransızlarla müzakereye girildiği ve Mora filen elimizden çıkmış bulunduğu halde ejderha gibi vatana saldıran Moskoflar'a karşın bir idaresizlik ve askersizliğe rağmen muharebeye devam edilmiş, daha garibi İzzet Molla'nın işaret ettiği üzer bir iki mevzu muvaffakiyetle Tevsii memalik emellerine bile düşülmüştür. Hükümdar ve hükümet bu kadar sersemdi.

Neticede vatan harap oldu ve nahak yere zavallı şair mahvolup gitti.

İzzet Molla'nın Bahar-ı Efkâr ve Hazân-ı Asâr unvanlı iki dîvânıyla Mihnet-i Keşan'ından başka birde Gelişen-i Aşk-ı vardır. Şiirlerinin tahlili ayrı bir makaleye muhtaçtır.

Ali Canip

NEVŞEHİRLİ İBRAHİM PAŞA'YA DAİR YENİ VESİKALAR

Tarihin me hazları yalnız resmi ve hususi vaka-nameler, muhaberat ve vesâik-i resmiye, divan defterleri, fermanlar, vakfiyeler, kitabeler ilh. gibi şeylerden ibaret değildir. Bütün bunlardan başka, divanlarda, tezkirelerde, inşa mecmualarında, hususi mecmualarda, muhâzarat kitaplarında tesadüf olunan birçok ufak şeyler vardır ki, bunlar sayesinde tarihin asıl iç yüzü samimi ve hakiki surette anlaşılır. Vakanüvisler bir hükümet adamının resmi simasını, yaptığı işleri, yani harici görünüşünü anlatırlar ve bu anlatışları bin türlü kayıt ve şüruta tabidir. Hâlbuki herhangi hususi bir mecmuada veya bir muhâzarat kitabında, bu endişelerden külliyyen azade ve resmiyete bigâne bir müşahidin bitarafane bir görüşüne rast gelinebilir. Şüphesiz, bu tesadüf edilen şeylerin hepsi aynı derece-i kıymette değildir. Bazı çok manalı şeyler yanında hiçbir şey ifade etmeyen abes fıkralara da tesadüf olunur. Lâkin her ne olursa olsun, ehemmiyetli veya ehemmiyetsiz, büyük şahsiyetlere ait bu gibi küçük şeyleri toplamak, tarih nokta-i nazarından büyük bir fayda temin edecektir.

Hususi kütüphanemde Ahmed-i Sâlis (Üçüncü Ahmet) devrinde telif edildiği anlaşılan müellifi meçhul bir kitap vardır. Tıpkı Afî'nin meşhur Camiü'l-Hikâyat'ı, Gaffarî'nin Nigaristan'ı tarzında muhtelif hikâyelerden, tarihi fıkralardan mürekkep olan bu eserde, Nevşehirli İbrahim Paşa'ya ait bir iki fıkraya tesadüf ettim. İbrahim Paşa hakkında sair birçok tazimkarane ifadeler sırasında süreyya-menzilet, sipihr-ziynet, baykara-bezm, neriman-rezm sıfatlarını ibzalinden çekinmemek suretiyle arz-ı hulus eden müellif, onun faziletlerini sayarken birçok büyük işleri başardıktan başka, hazineyi doldurduğunu, telhislerin kendi kaleminden çıktığını, fermanlarla kaimeleri bizzat tashih ve tenkih ettiğini, köşkler ve tenezzüh yerleri yaptırdığını, padişahı eğlendirmek için ziyafetler, çırağanlar, surlar tertip ettiğini, pazartesi ve salı günleri divan tatili olduğu halde narhlara nezaret için ekseriya o günlerde bile teferrüç-i tenezzühten mahrum kaldığını, bütün erbab-ı ticareti şahsen ayrı ayrı tanıdığını yazıyor ve bu son müddeayı teyit için bir fırıncı ile paşa arasındaki şu vakayı naklediyor. Dar-ı meymenet şümül-ı İslambol'da bir habbaz-ı pakbaz var idi ki meyl-i terazisi istikametle ser-efraz

olup daima işlediği nan-ı aziz kurs-ı afitab gibi paklıkta sim-ham idi. La-cürm ol destur-ı bi-nazir la-zal mukrunan bi-inayetü'l mülkü'l kadir burç-ı mizana tahavvül edip afitab gibi rahş-ı esed-peykere süvar olup tadil-i esar için geşt ü güzâr küçe ve pazar buyurduk da habbaz merkumun nan-ı mîzanda bir vech-i narh-ı mutad belki beşer onar dirhem ziyade bulunup dirhemine göre dinar ihsan ile taraf-ı asafanelerinden lütf ü ihsanı mazhar olurdu. Bir gün ol kimse veda âlemi fani edip velidi makamına kaim oldu. Lakin pederinin tarikesine sülûk etmemekle yevmen min eyyem ol yiğidin bir bölük habbaz ile nanları na-tamam tutulup Divan-ı âlî'ye ihzar olundular. Ol vakte gelince hurufat-ı mezbure ashabı meyanlarında bu makule kimse meşhud dide-hurda beyanları olmadığından, tefahhus buyurup, falan dükkânda işleyen habbazın oğludur dediklerinde, vezinde na-tamam işleyip mazhar-ı ihsanı olagelen şahsın peser-caneşini olduğuna intikal buyurup malum saadetleri olacak, sair habbazanın cinayetlerine göre cezaları tertip olunup ol yiğidin pederinin istikamet salfesi hukukuna hüsn-i vefadan nâşi bir dahi böyle kabahate cesaret etmemek üzere tenbiye birle af buyurdular.

İşte bu küçük fıkra bize İbrahim Paşa'nın İstanbul'daki es'ar meselesiyle şahsen meşgul olduğunu ve hafızasının sağlamlığını göstermektedir. O zaman, memleket ve millet, ancak padişahların keyif ve havasını tatmin için bir alt makamında olduğundan, vezir-i azamların başlıca vazifesi, hükümdarı eğlendirmek, pay-i tahtta gürültü çıkmasına sebebiyet vermemekti. O eski şekil idarenin zaruri bir neticesi olan bu halden, İbrahim Paşa'nın da kurtulamayacağı pek tabiidir. Huluskâr müellif bu hikâyeyi yazdıktan sonra, İbrahim Paşa'nın bu hareketindeki hikmeti ve büyüklüğü şu suretle teşrih ediyor Bir vezir-i alişan temyiz-i semih ve sekim için teveccüh buyurduk da, hain mekhur pençe-i gaspı olduğu gibi eminde mesrur olamazsa, pişesi dükkânın çalmağa münhasır olan ihtisap ağasından ne farkı kalır? Bu küçücük cümlede, o zamanın bir nevi zabıta-i belediye amiri demek olan ihtisap ağalarının vaz-i zalimanesi hakkında bir ima saklı değil midir?

İbrahim Paşa bazen resmi kıyafetiyle ve maiyeti erkânıyla dolaştığı gibi, bazen de tebdili kıyafet ederek mahalleleri gezer ve muhtaçlara yardımda bulunurmuş. Müellifin, Müderrisin zümresine mensup bir dostundan naklen anlattığı şu ikinci fıkra bize bunu gösteriyor.

Müderrisinden bir dostunuz nakleder ki ıyd-ı Ramazan karîb olduğu esnalarda idi ve harçlığım dahi tükenip bir şeyim kalmamıştı. Oğulcuğum yanımda bir yolda

giderken hatırıma geldi ki ıyd-ı şerif geldi, hele ben ve ehlim ne hal ise geçinebiliriz, lakin bu oğlancık aktan ve gökten bir libaa-ı cedit ister, alıvermek lazım, almazsan uşaklar içinde mahzun olur. Oğuldur, anın hüznü ile ben ve validesi gam-nak olup ıyd günleri bize eyyam-ı gam ve keder olacağı emr-i mukarrerdir ve anı tatyib edecek kadar libas şu kadar akçeye ancak olur. Bir yerden ümit yok. Ahbaptan istikraza haya ederim, acaba ne işlesem diye gittikçe bu fikir beni aldı ve deryayı hayrete daldım. Bu elem ve endişe ile giderken, ardımdan bir tebdil çuhadarı:

-Al Efendi, şunu devletü Efendimiz ihsan eyledi.

Diyerek elime biraz altın koydu. Etrafıma nazar edip gördüm ki evvel dest-gir-i zaafa, kuvvet kılıp fıkra tebdil gezmeye çıkmış. Bir müstahak-ı inayet ve şayeste-i merhamet var mı diye etrafa nazar ederek geliyor. Bana sefa ve sürur bigaye ve huburbinihaye hâsıl olup;

Firak geldin ederken figan bigaye
Hızır yetişt i çemeni andelib şeydaya.

Manaların tezekkür ederek bir canibe çekilip o altınları saydım. Mukaddime hayalimde oğlumun ıydiyyesi şu kadar akçeye ancak olur dediğim meblağdan ne bir akçe eksik ve ne artık zuhurundan, bu husus feryad-res olduklarından dahi ziyade madde-i taaccüp olup, şükr-i Yezdan birle an-samimi'l kalp dua-yı devam devlet-ruzi efzun ederek ol saat-i ıydiyye iştirasına mübaşeret eyledim diye hatm-i kelam eyledi.

Müellif, bu hikâyesiyle adeta İbrahim Paşa'ya keramet isnat ediyor. Mâmâfih mübalağasında tecrit edilse bile yine şu netice çıkarıyla bilinir ki, İbrahim Paşa halkı ve efkâr-ı umumiyyeyi kendi lehine kazanmak için şehri dolaşarak ötekine berikine ihsanlarda bulunuyor ve bu suretle eski ananeye ittibâ ediyordu. Bu hikâye mecmuasını zaman telifinden biraz sonra istinsah eden bizzat, eserin İbrahim Paşa'ya takdim edildiğini ve ondan dolayı bu gibi medhallerle dolu olduğunu söylüyor ki, pek akla yakındır. Lakin müstensihin bu ifadeyi takiben ancak şehid-i mümâ-ileyh, asrında olan erbab-ı hünere ve ashab-ı kemalata ziyadesiyle ikram ve nasık-ı asayiş-i derun ve zevk u şevkine ziyade say ve bu kadar mesire-gahlar anın asarı ve andan maada Arabi ve Farisi ibare nice tevarih ve sair kitapları bezl-i emval ile tercüme ve bu vechile nâse intifa-i himmet buyurduklarından nar-ı hased-i husudan alınıp şahadetine ikdam ettiler demesi,

munsif ve doğru gören bir adam olduğunu göstermektedir. Herhalde bu iki küçük fıkra, Nevşehirli İbrahim Paşa'nın manevi şahsiyetini tenvir hususunda oldukça manidar yeni vesikalardır.

Köprölüzade Mehmed Fuad
İstanbul Darülfünun'da Türk Edebiyatı Tarihi Müderrisi

EDEBİ MESLEKLERE AİT TETKİKLERDEN SEMBOLİZM

On dokuzuncu asrın ikinci nısfının sonlarına doğru İngiltere'de, Almanya'da, Fransa'da, Belçika'da yetişen bir kısım şairlerin mesleklerine, telakki tarzlarına verilen bu unvan klasisizm gibi, romantizm gibi azametli, şümüli, zengin bir devri ifade etmez. Fakat pek ince, pek hulyavi, pek lirik bir şiir nevini hatırlatır. Max Nardau gibi filozof edipler, Teedol Ribo gibi üstat ruhiyatçılar, bu tarzın izahıyla dikkatlice meşgul olmuşlardır. Bizim edebiyatımızda Fecr-i Âti gençleri arasında sembolizme en yakın numuneleri Göl Saatleri ve Piyale şairi Ahmet Haşim Bey vermiş ve hemen hemen onun şahsi ve eserlerine münhasır kalmıştır. Zaten bedî temayülü pek hulyavi ve lirik olan Haşim Bey ilhamlarının örneklerini Fransız sembolistlerinden alıyordu. Arkadaşları arasında o şairlerin ince ve mühim duygularını his ve temsil edenlere tesadüf edemedik. Onlar sadece Haşim Bey'i taklit ettiler.

Biz bu makalemizle sembolizmin mahiyetini psikolojik bir noktadan izah etmek istiyoruz. Çünkü matbuat âlemimizde şimdiye kadar böyle bir izah tarzını görmedik.

Sembolizmin iddiası şudur; mademki şiir, gönülde yaşayan heyecanlardan ibarettir. Bu heyecanlar tarif ve tasvir edilemez ancak telkin olunabilir. Sembolistlerin kanaatine göre musiki ile şiir arasında hemen hemen fark yoktur. Her iki sanatın vazifesi eşya ile kendi ruhumuz arasındaki Les secreter affinites (gizli sıhriyet)i ifade edebilmektedir. Kainat iki âlemden müteşekkildir. Biri Monde Phisiquel (maddi dünya) ki karşımızda duruyor; gök, yer, deniz, kırlar ve ağaçlar..... Öteki Monde Moral (manevi dünya) ki benliğimizden, ruhumuzdan, ruhumuzun bin bir türlü tahassüslerinden ibarettir. Bu iki dünya arasındaki gizli sıhriyeti ne eski klasiklerin estetiklerin esas olan İdees (fikirler), ne romantiklerin heyecanlarına kalıp ittihaz ettikleri Images (hayaller) ifade edebilir. Hatta realistlerin ve realizmin şiirde bir tecellisi demek olan parnasyen tarzının tarif ve tasvir usulü de kâfi gelmez. Fakat ruhta doğan heyecanların vasıtasız tebliği mümkün müdür? O halde ne yapmalı! İşte mesele bu noktaya dayanınca sembolizm nazariyatçıları demişlerdir ki mesela maviye mavi demek yahut maviyi tarif etmek neye yarar. O rengin ruhunda hasıl ettiği tesirleri

göstermelidir. Kayık bir çiçektir. Adını söylemekle yahut tasvir etmeye çalışmakla şiir yazılmış olmaz. Leylakın bizde uyandırdığı tahassüs telkin etmelidir. Bu da ancak maddi dünya ile manevi dünya arasındaki Gorrespondance (murasale)ye delalet edecek yegâne bir vasıta olan symbol (sembol) timsallerlele temin edilebilir.

Bahis bu noktayı bulunca bir istitrad yapmak lüzumunu hissediyorum; sembolün bu şairlerce kabul edilmiş hususu ve pek ince manasından büsbütün ayrı umumi ve alelaide bir manası vardır. Mesela Tevfik Fikret merhum, bu umumi ve alelaide mana ile sembolik bazı şiirler yazmıştır; Kahkaha-i Yeis gibi Öksüzlüğüm gibi Rubab-ı Şikeste sahibi bu manzumelerin her birinden iki mana kasdetmiştir. Bu şiirlerin zahiren gösterdiği manzaralar, öteki Kahkaha-i Yeis'de vatanperverane teşebbüsler Öksüzlüğüm, Girit Faciası'dır. Bu tarzdaki yazıların garp sembolizmi ile hiç bir alakası yoktur.

Sembolizmi anlatmak için içlerinden yalnız bir adamı ve o adamın da birkaç şiirini hatırlatmak kafidir. Çünkü hepsi birbirine pek benzerler. İşte meslekin mefküresine en çok yaklaşanlardan Belçikalı Geordes Rodenbach Lambalar diye on üç, Pencere Camlarında Akşam diye on yedi, Gözlerde Seyahat diye yirmi, Sukut diye yirmi beş hem de seri halinde şiir yazmıştır. Bu basit mevzularda yığın yığın yazılmış şiirlerde bahsedilen Lambalar, Pencere Camları, Gözler, Sukut hangileridir? Bu sorunuzun cevabı yoktur. Çünkü bunlardan hiçbir unvanlarında gösterilen mevzuları tarif ve tayin etmez. Yalnız okuduğunuz zaman tatlı, marazi bir hulya içinde pek nadide birçok müphem duyguların size telkin edildiğini anlarsınız, hatta anlarsınız demek bile doğru değildir; anlar gibi olursunuz. Meçhul birbirine girift bir takım rüya parçalarının, gözler gizlemi görüyorsunuz, kulaklar gizlemi işitiyorsunuz, pek farkına varamadığınız akislerini ruhunuzda canlanmış bulursunuz. Demek oluyor ki o lambalar, o pencere camları, o gözler, o sukutlar birer sembolden, birer misalden ibarettir. Şair sizi muayyen hiçbir lambayla, hiçbir pencere camıyla, hiçbir gözle, hiçbir sukutla meşgul etmiyor. Onların delaletiyle hasta, zarif, malihulyai gönlünün elemelerini telkin ediyor. İşte garbın sembolizmi! Her meşgul olduğu mevzu gibi sembolizmde pek aykırı bakan Max Nordau'nun bir az haklı olarak dediği gibi bu vuzuhtan azade hulyavi şiirin karşısında herkes bir şey anladığını zanneder, fakat anladığı yalnız kendi seciyesine, hayati vaziyetine, terbiye ve tahsilinin derecesine göre sırf kendi ruhunda uyanan hususi duygulardan ibarettir.

Muallim Ribo sembolizmi Hislerin Ruhiyatı unvanlı pek mühim bir eserin Heyecanların Tecridi bahsinde tettebbu etmiştir. Çünkü yukarıda izah ettiğimiz üzere bu mesleğe mensup şairlerin mazmunlarında heyecanlar bir zaman ve bir mekân içinde teheyhüz etmez. Tamamı tamamına mücerrettir. Vakıa, sembolist bir şiirin içinde bazı hadiselerden bahsedilir. Fakat bunlar hangi memlekette, hangi devirde, kimler tarafından yapılıyor belli değildir. Bakarsınız şair bir ormanı yahut bir şehri gösteriyor. Fakat bu, hiçbir muayyen orman ve muayyen şehir bir değildir. Sadece birer sembolden ibarettir. Bu semboller ara sıra elle gibi zamirlerde olabilir. O adam, o kadın kimdir. Bunu ne şair söyler, ne siz tahmin edebilirsiniz. İşte bunun için der ki sembolistlerin manzumeleri tatlı bir ibham çeşnisi verir. Mesela Ahmet Haşim Bey'in Piyale'sinde tesadüf edilen:

Nasıl istersen öyle dinle bakın
Dalların zirvesindeyiz ancak
Yarı yoldan ziyade yerden uzak
Yarı yoldan ziyade mahe yakın

Şiiri bu mesleğin estetiğinden haberdar olanlar için yadırganacak bir şey değildir. Nitekim aynı eserin mensur mukaddimesi de sembolik şiire müteallik ve münhasır olması hissiyatıyla pek doğrudur.

Sembolist, iddiasında muvaffak olmuş ve gayesini, bulmuş mudur? Bu marazda söylenecek en münassafane söz Ribo'nun bulmamışsa da aramıştır fikridir. Yalnız hemen her sembolist şair aynı şeyleri; hüznü akşamları, abajurlu lambaları, sakın ve kimsesiz kırları, bitmez tükenmez sükutu ve bunlar dolayısıyla meçhul kederleri, usançları terennüm ettiği için bu marazilik aksü'l-amelden hâli kalmıştır. Beşerin bedii vicdanı, her noktadan mahdud bir edebi mektep içinde mahpus kalmağa müsait değildir. Klasiklerin mutaassıp kaidecilikleri nasıl pervarsız bir romantizmin infilakına sebep olmuşsa, romantiklerin coşkun, hudutsuz tahayyülleri nasıl itina-kâr ve tasvirici bir realizmi meydana çıkmışsa sembolizmde bütün şiir ihtiyacını tatmin edemeyecedeği der-kardı. Nitekim aksü'l-amel niye kendi içlerinden başladı. Sembolizmin istihlaf ettiği parnasyen mesleği hususi bir manaya göre şiiri sanat haline sokmuştu. Parnasyenlerin estetiğinde kelimecilik ve şekil mükemmeliyeti esastı. İçlerinden yetişen Eradya gibi

üstatların manzumeleri mahir bir kuyumcu elinden çıkmış bir mücevher kadar parlak ve tıraşideydi. Sembolistler vakıa bunun aksine olarak kelimecilikten, şekil mükemmeliyetinden kaçınırlar; lisanı bünyenin icabına, hatta vezin ve kafiye'nin mutad şartlarına riayet etmediler. Fakat onlar da şiiri başka şekilde bir sanat haline koymuş oldular; meçhul, fakat muttarid ve elemli hulyalar sanatı... Şiir bu suretle hürriyetten ve samimiyetten gaip etmiş oluyordu. İşte bunu gören şairlerden Fernangreg tam yirmi dört sene evvel Figaro'da neşrettiği bir makaleyle, bir zamanlar kendisinin de mensup olduğu mektebe karşı şiddetli bir hücumda bulundu. Dedi ki; parnasyenler gibi sembolistlerin de çok defa ihmal ettikleri şey insanlık idi. Onlar yalnız sanatkâr olmak istediler ve öyle oldular. Düşünmediler ki bizi sanatkâr ruhunda alakadar eden şey insan oluşudur. Çünkü şairle bizim aramızda yegâne müşterek mikyas da insanlıktır. Biz pek vecdli, pek samimi, pek geniş bir sanat, canlı bir sanat tasavvur ediyoruz, onu bir kelime hulasa edebilir; insani sanat! Biz bir şiir istiyoruz ki insanı anlatsın ve sade tahassüsleriyle değil, fikirleriyle duygularıyla... Her devrin bütün büyük şairleri, sanatkâr oldukları kadar, aynı zamanda insandılar; yani baba, oğul, âşık, vatandaş, filozof, mutkad. Onların şiirlerini vücuda getiren kendi hususi hayatlarıydı. Güzellik için güzelliği esas olarak kabul eden parnasyen mektebinden, hülya için güzellik iddiasında bulunan sembolist mektepten sonra, hayat için güzelliği müdafaa eden mektebin teşkili, zamanı gelmiştir... Biz semboli kaldırmıyoruz. Fakat o vuzuh olmalı. Karanlık bir sembol, anahtarı olmayan güzel bir çekmecedir. Sembolistlerden çok evvel gelen Alfred Vinyi'de de sembol vardır, fakat anlaşılır.

Fernangreg uzun makalenin sonunda her şairin hür ve serbest bütün ruhunu yani sade hulyalarını değil fikirlerini, ihtiraslarını, duygularını bütün samimiyetle terennüm etmesi iktiza ettiğini söyleyerek sözlerine “insan olalım!” diye nihayet veriyor. Bu mesleğin tarihçesine gelince:

İngiltere'de on dokuzuncu asrın ikinci nısfında meydana çıkan Preraphaeliste (Prerafaelist) unvanlı bediiyatçılar güzelliği hakikatın bariz ifadesinden kaçınmakta, hülya ve ibham içinde aramakta bulmuşlardı. Almanya'da da Vagner-kari musikinın revaç buluşu sembolist mesleğinin tesisine mühim bir amil olmuştu. Fransa'da bu tarz muayyen bir meslek olmadan evvel yetişen Alfred de Vinyi ve Charles Baudelarie gibi şairlerin manzumeleriyle beraber bilhassa Stephane Mallarme'nin mülâhaza ve iddiaları nevin moda hâkimi almasına bâis oldu. Stephane Mallarme yüksek bir şair değildi. Otuz

sene İngilizce hocalığıyla meşgul olmuş bir adamdı. Bu sebeple İngiliz şairlerinin perrafaelizminden nasıl müteessir olduklarını biliyordu. O zaman Fransız şiirine parnasyen tarzı hâkimdi. Hep plastik, adali manzumeler yazılıyordu. İşte Mallarme tenkidi mülahazalarıyla yeni başlayacak sembolik nevin inkişafını propaganda etmiş oldu. Hulasa o bir nazariyeci sıfatıyla kendi pek liyakatli bir şair olmadığı halde liyakatli şairleri yetiştirmiş oldu. Yine o seneler zarfında Paul Verlaine, parnasyenlerin arasından sıyrılmış, pek emsalsiz pek heyecanlı şiirler yazmağa başlamıştı. Yeni Fransız nesli onu sultan-ı şuara itibar etti. Fakat sözün doğrusu Pelisyen'in dediği gibi o ne prenstir, ne bir mesleğin reisidir. Bu mükemmel, fakat kendi salikasından başka bir şey tanımayan serseri şair, beşeriyete hulya esrar ile dolu, ruhun bin bir fani samimiyetini terennüm eden pek devrini şiirler bırakmıştır. İşte Fransız sembolistleri bu şiirlerden çok şey aldılar.

Hulasa sembolistlerin ince, zarif, hulyavi şairler olduğunu şüphe yoktur. Fakat sembolizm şiir için yegâne bir tarz ve bir mektep olamaz. Beşeriyet zaman zaman her şeyden hoşlanıyor ve her şeyden bıkıyor. Ruhî hayatınız mütevellî bir amel ve aksü'l-amelden ibarettir. Esasen ne kadar dil-firib, ne kadar cazip olursa olsun bir mektebe bağlı kalmak, şiir ve sanat âleminde pek tehlikelidir. Çünkü sanatta mektep şahsiyetin mezarıdır. Hele insanlığın koskoca ve pek muhrip bir harpten birçok zelzelelerle, buhranlarla çıktığı, yeni idealle yeni kıymetler yaratmak için bocaladığı bir zamanda narin, rüyalı, müphem, bilhassa maraz bir tarzın muhayyileleri ve zevkleri tatmin edebilmesine imkân yoktur.

Ali Canip

ON İKİNCİ ASIRDA TÜRK KADINI

Geçmiş asırlarda Türk kadınlarının içtimai ve hususi hayatına dair tarihlerimizde pek az malumat vardır. Yalnız nikâhlarda, devletce muayyen bir resim alındığı için, kanunnamelerde bu nokta layıkıyla tavzih edilmiştir ki, bu da en ziyade, Arus resmine mütealliktir. Mesela Süleyman-ı Kanuni zamanında tanzim edilen Kanunnametü'l Osman'a göre cihazlı kızıdan almış, avrattan kırk akçe arus resmi alınırdı. Anadolu'da sipahilerin timâr ve zeamet suretiyle kendilerine kılıç hakkı olarak verilen topraklarında oturan defterli reraayanın kızlarından biri olursa, erkekten altmış akçe resm-i arus alınırdı. Eğer bunlar yörük değilse, resm-i arus otuz akçe idi. Zemmi reaya kızı ise, bakir için otuz, seyyibe için on beş akçe erkek vermeye mecburdu.

Nikâh meselesine gelince; resmi nikâh îla ve edna olmak üzere iki derece idi. alası için bir dinar, ednası için iki akçe alınırdı. Mutallakasını tekrar alanlardan yalnız nikâh resmi alınır, Gerdek resmi alınamazdı⁵¹. Bir kimse kız ve kadın kaçırıp zorla nikâh ettirse, kız ve kadın kendisine zorla boşattırılır, nikâh eden imamın sakalı kesilir ve kendisine muhkem dayak atılırdı.⁵²

Filhakika taaddüd-i zevcât cari idi, fakat memleketin yüksek ricali bu müsaadeden istifade etmezlerdi. Madam Montagu⁵³ diyor ki; bütün ekâbir arasında tanıdıklarından yalnız defterdarın birkaç odalığı var. Bu odalıklar efendi dairesinin bir kısmında oturuyorlar... Fakat bu dediğim defterdara da herkes çapkın nazarıyla bakıyor ve hiç hürmet etmiyorlar. Zevcesi hep kendi evinde oturuyor ve zevcini görmek bile istemiyor.

Kadınların harici ve dâhili hayatı hükümetin daima kontrolü altında idi. Her mahallede kadınların etvar ve hareketi tetkik edilir, gayr-i meşru münasebetlerde bulunanlar hapsolunurdu. Onuncu asırda, birkaç kadının Galata'da bu suretle hareket ettikleri haber alınmış. İmam, müezzin ve cemaat kadınların evini basmışlar. Kadınlar ehemmiyet bile vermemişler, hatta “imamınıza, kadınıza ve şeriatınıza lanet” diye

⁵¹ Kanunname, El-Osman, s.39.

⁵² Keza, s.7.

⁵³ Madam Monte Künk mektupları, tarih Osman encümeni mecmuası, numara 22.

bağırılmışlardı. Nihayet kendilerine ceza olarak evleri zorla sattırılmış, hepsi de sürgün edilmiş⁵⁴. Bu kadınlar, Arap Fati ile Narin, Giritli nefise, Atlı Ases diye şöhret alan Kamer ve Balatlı Aynî idi.

Bununla beraber, on ikinci asırda fuhuş İstanbul'da pek fazla idi. Buna da sebep, 1904'te başlayıp 1110'da Karlofça muahdesiyle nihayetlenen uzun harbin İstanbul'da tevlit eylediği müzayaka ve sefaletti. Birçok kadınlar, yeniçeri kıyafetinde oldukları halde erkeklerle beraber yakalanırlardı. Mâmâfih bunlara karşı gayet ağır cezalar tatbik olunurdu. Birinci Mahmud zamanında şeytan ümmiyesi demekle meşhur ruzikâr olan kahpe-i haliatü'lazar ruz-ı ruşende bahçe kapısında Sergi iskelesi denilen mahalde ala melai'n-nas boğulup mürde-i nim-can iken endachte-i bahr-i zehir ve ten-i uryanına iksa mâ-i hare-i mevce-dar kılındı. Bâdehu birkaç delale-i muhtale-i fitnekâr ve fahişe-i marufa-i namdarın dahi izale ve ademleri ile kar-ı siyaset itmam buyruldu.⁵⁵

Aynı cezalar Birinci Abdülhamid zamanında da tatbik olundu. Birinci Abdülhamid'in beyaz üzerine bir hatt-ı hümayununda şu satırlar vardır; Salma Tomruğu'nda olan müslime-i avrat elbette zemmi-i mersum ile efal şeniasi olduğu hane sahibi rayü'l-ayn müşahedesi oldukda avrat-ı mezkure zatta izale ve deryaya ilkazı mı mersumun dahi tertib-i diğer zem-i vaz' gören olmak üzere ceza-yı amelleri meşruiyeti üzerine icra olsun nev-cehle edse yine taraf-ı hümayuna arz edesin.⁵⁶

Hükümet, kadınların kıyafetlerini, latif-endamlarının zarafetini attırmak için kullandıkları sırmalı ve ipekli kumaşları bile kontrol altında bulundururdu. Filhakika, bu devirde kadınların kıyafetleri gayet nefisti. Madam Montagu diyor ki;

Evvela gayet geniş bir şalvarım var. Bu şalvar bacaklarımı örterek terliğime kadar iniyor. Şalvar gayet ince, gül pembesi, kenarı sırmalı damiskadan. Terliklerim beyaz deriden ve sırma işlemeli. Şalvarın üzerine beyaz ipekten, etrafı kâmilin işlemeli bir tül gömlek sarkıyor. Gömleğin kolları geniş ve gömlek yarısına kadar. Yakası bir elmas düğme ile ilikli. Gömlekten sinenin renk ve şekli tamamen görünüyor. Entari, adeta vücuda göre biçilmiş bir ceket. Fakat benimkinin kenarı sırma işlemeli, beyaz şam kumaşından. Bunun kolları uzun olmakla beraber kenarı da gayet kalın sırma işlemeli. Bunların düğmeleri de elmas ve inciden, bu kollar arkaya doğru sarkıyor. Entarim da şalvarımın kumaşından. Bu esvap vücuduma tamamen uygun. Uzunluğu ayaklarıma

⁵⁴ Üçüncü asırda İstanbul hayatı, s.55, 56.

⁵⁵ Tarih Suphi, s.34.

⁵⁶ Hazinei evrakta mahfuzdur.

kadar. Onunda kolları uzun, dar ve sarkık. Üzerine takriben dört parmak önünde bir kemer bağlanıyor. Zengin hanımların kemerleri hep elmaslar ve başka kıymetdar taşlarla müzeyyen. Fazla masraf etmek istemeyenler, kemerleri işlemeli satenden yapıyorlar. Kemerler önden elmaslı bir toka ile bağlanıyor. Kürn, Türk kadınlarının bazen kullandıkları, bazen de kullanmadıkları bir ev libası. Kürnler, giranbaha dibaden, içleri kakum ve sumru kaplı. Kolları omuzlarından aşağı iniyor. Benimki yeşil, kenarı sırmalı. Başa hotoz denilen bir serpuş giyiliyor. Kışın inci veya elmas işlenmiş kadifeden, yazın gayet ince ve gayet parlak sırmalı bir kumaştan yapılıyor. Hotoz yalnız başın bir tarafına konuluyor, birazda yana doğru yıkılıyor. Üzerine ya elmaslı bir gül veya gayet kibarane işlenmiş bir çevre ile beraber altın bir iğne takılıyor. Başın o bir tarafına da saçlar toplanıyor. Üzerine ne yakışırsa mesela çiçek ve sorguç konuluyor. Mâmâfih en çok moda, muhtelif taşlardan yapılmış büyük bir demet takmak. İnciden çiçek goncaları, muhtelif renkte yakuttan güller, elmastan yasemenler, sarı yakuttan fulyalar vardır. Bütün bu şeyler o derece sanatkârane yapılıyor ki bu kabileden bu derece güzel bir şey tasavvur etmek imkân haricinde. Saçlar bütün uzunluğu ile arkaya dökülüyor. İncilerle, kurdelelerle süslenip birçok örgülere ayrılıyor. Ömrümde buradaki kadar güzel, bu derece gür saçlı kadınlara tesadüf etmedim.⁵⁷

Madam Montagu kadınların ferace ile gezdiklerini, zevçlerinin bile sokakta kendilerini tanıyamadıklarını, Musevi dükkânlarında sevgilileriyle buluştuklarını, zenterestanın ekseriya bu kabil dükkânlardan alışveriş ettiklerini zikrettikten sonra, şuna karar veriyor; Hulasa şuna kâni oldum ki, Türkiye'de en hür insanlar, kadınlardır.

Madam Montagu bu noktada haklı idi, fakat kadınların kıyafetlerini bile zevk-i selimlerine uydurmalarına hükümet daima büyük bir engeldi. Ziyet eşyası bile ara sıra hükümetin kati emriyle yasak edilirdi. Mesela buruncun üzerine dal sırma işlemeli kumaşlar, ağyar sırma işleme çekmeler, sırma püskül ve saçaklar, saçaklı ve sırmalı yemeniler, bükme gaytanlar ibadullah bu yüce akçeleriyle aylak ve zaat olunmasına ve simin kılleti ile darphane-i amirenin tatiline bahsoluyor⁵⁸ diye mani edilmişti (1128).

Sadabad seyrancıları ve lale sefaları kadınların kıyafetlerinde de tesirini gösterdi. Esasen dahili kıyafet müstesna bir zarafeti haizdi. Fakat devrin zevk ve ihtişamına kadınlarda tabi oldular. Gönüller yakan hüsnlerinin sihrine cazip bir tesir vermek için kıyafetlerini de müheyyic arak şehvet olacak bir hale koydular. Hatta kûçe ve pazarda

⁵⁷ Madam Mont Künk mektupları tarih encümeni mecmuası numara 2.

⁵⁸ On ikinci asırda İstanbul hayatı gayri matbu.

bile bu kıyafetle gezmeye başladılar. Nihayet, her türlü ihtişama nefsi için mesağ veren Nevşehirli İbrahim Paşa bu zarafeti kadınlardan kısılandı. Kadınların bir şibrden ziyade yemeni ve bir asbadan artık şerit istimal etmelerini men' eyledi.⁵⁹

Filhakika bu memnuiyet zaman zaman ortaya çıkardı. Fakat asıl yapılacak şey, kadınların kıyafetlerini düzeltmekten ziyade seviyelerini yükseltmekti. Bu devirde birçok kadınlar hastalıkta kurtulacağız diye üfürükçü hocalara giderek göbeklerine yazdırırlardı. Bunu divan bile haber almış, Münecim İsmail namında olan üfürükçü kendi halinde olmayıp şarap hamr ve ibadullah ıyaline taarruz ve nisa makulesinin göbeğin yazıp hilekârlıkta bulunduğu için kendisini Bozcaadaya nefy eylemişti.⁶⁰ Mâmâfih hükümetin bu memnuiyetine rağmen kadınlar yine bildiklerinden şaşmazlardı. Vakanüvis Suphi diyor ki; mukaddime icra-i siyasette rehavet velad ve hükkâm ve televvünat sudur-i ahkâmından nâşi zümre-i heva-perestan-ı rical ve nisvan, irtikap eyledikleri kar-ı na-sezalarının adem-i vuku-ı mücazatından bim u hiras-nâs olmalarıyla bi-edebane evza ve etvardan katen tehâşî etmez olmuşlar idi. Ez cümle ekser zaman şehir-i İstanbul on değirmiden yirmi değirmiye dek belki dahi serfiraz-ı ricale mahsus olan destardan dıraz münakkaş yemeniler serpuş ve feslerine bağlayıp ince yaşmak ve makremeleri altından renkdar ve pudi nümayanve yakaları iki zira miktarı atlas zencefili han ve suf çuhadan sıkma feraceler kev-cihad çarşı ve esvak ve sair mecme' nâs olan temaşa-gah ve zुकaklarda nice kendi hallerine meşgul müslümanları şeyâtin-i melâin gibi iğva ve tazlil ile mağlup nefis zulüm ve cehul ettiklerinden kadınların bu kıyafetle sokağa çıkmaları men' edildi.⁶¹ Hele Koca Ragıp Paşa sadaretinde mezburelere tayin-i hudud ve men'-i ara-i vücut ve hudud kılınıp mesirelerden men' ve mevzu-ı töhmet olan mahallelerden pay-i tecavüzleri ref⁶² kılındı.

Aynı memnuiyeti Üçüncü Selim de tatbik etti. Beyaz üzerine bir hatt-ı hümayunda şöyle yazmıştı; Nisa taifesi çarşı pazarda açık renk feraceler ile gezip edepsizlik ettikleri mesmuum ve manzurum oldu. Fî-ma-ba'd açık renk ferace ve hadden ziyade yaka giymeyip herkes arz-i edebiyle olması iktiza edenlere tenbih ve terzilere dahi bu makule edepsiz esvapları diktirmeyip şayet men' ve yasak edesin. Bu makule şeylere aralık aralık bakılmak ve yakalar kesilmek ve bazı edepsizleri nefy-i bilâd

⁵⁹ Çelebizade Asım, s.275.

⁶⁰ Hazinei evrak, muhimme defteri, numara 117.

⁶¹ Tarih Suphi, s.34.

⁶² Tarih Vasıf, cilt 41, s.152.

eylemek lazım iken niçin bakmıyorsun her kim olur ise olsun men' ve elbette def eyleyip halkı edebiyle gezdiresin.⁶³

Üçüncü Selim kadınların açık renk ferâcelerini uzun yakalarına çok gördüğü, hatta hükümet ziynet eşyasını bile halka yakıştırmadığı halde saray kadınlarının ziynetleri emsalsiz bir ihtişamı haizdi. Madam Montagu, İkinci Mustafa'nın gözdesini ziyarete gittikten sonra, dostlarından birine yazdığı mektupta ziynet ve ihtişamını şu suretle tasvir ediyor;

Elbisesi o kadar kıymetdardı ki, size bunu tasvirinden kendimi alamayacağım. Arkasında dolama denilen bir gömlek vardı. Bu gömleklerin kaftanlarından farkı, kollarının daha uzun ve yukarı doğru sıvanmış olmasıdır. Rengi kırmızı, boylu boyuna, yakasından eteğine kadar ve kollarının etrafı, buradaki kadınların esvaplarındaki düğmeler kadar ayrı ve zarif elmaslarla süslü idi. Milordem elmasları kadar ayrı diyemem, fakat bir nohut büyüklüğünde diye bilirim. Bu dökmelerin üzerinden, tıpkı bir prensin devr-i senevi merasimi yapıldığı zaman giyilen esvaplara konulan altın ziynetlerin biçiminde ayrı elmas müzeyyenat sarkıyordu. Gömlek sapları ayrı elmaslarla müzeyyen daha küçük iki iğne ile kemere tutturulmuştu. İç gömleği baklava şeklinde iki büyük elmas düğme ile iliklenmişti. Kemerı gayet geniş ve serapa elmaslarla müzeyyendi. Gerdanında üç dizi var ıdı ki, dizlerine kadar iniyordu. Biri, ayrı incilerden yapılmıştı. Ucunda bir Hint tavuğu yumurtası kadar ayrı bir zümrüt görülüyordu. O biri gayet koyu yeşil, her biri ufak para büyüklüğünde üç ile altı altın kalınlığında zümrütten yapılmıştı. Hepsi de birbirine yapıştırılmış ve gayet güzel tanzim edilmişti. Üçüncüsü de yusuvarlak ufak zümrüttendi. Küpelerinin şaşaası öbür ziynetleri gölgede bırakıyordu. Küpeler armudi fındık büyüklüğünde iki elmastı. Trabuşunun etrafında gayet parlak dört dizi inci vardı ki, artık bundan mükemmeli görülemez. Her birinde düşes Domalburg'un gerdanlıkları gibi dört gerdanlık yapılabilecek kadar inci mevcuttu. Bu dizilerin her biri, etrafı yirmi elmasla müzeyyen ayrı bir yakutla yekdiğerine rabt edilmişti. Saçları kâmilten zümrüt ve elmas iğnelerle süslü idi. Bilezikleri hep elmastı. Parmaklarındaki yüzük, Mösyö Peyet'tekiler müstesna olmak üzere, şimdiye kadar gördüğüm yüzüklerin en büyüğü idi. Bunlara kıymet tahminini artık kuyumculara bırakıyorum. Fakat İngiltere'deki taşların fiyatına göre sultanın yalnız üzerindeki mücevherat yüz bin İngiliz lirası değer. Eminim ki Avrupa'da bu ziynetlerin yarısı

⁶³ Hazinei evrakta mahfuzdur.

kıymette ziynete malik hiçbir kraliçe yoktur. Vaka imparatoriçenin mücevheratı gayet zarif ise de, hakikatte bugünkülerin yanında pek bayağı kalır.⁶⁴

Gariptir ki, İkinci Mustafa'nın yalnız gözdesinde bu derece servet olduğu halde Tuna serhatlerinde kan ve ateş içinde çarpışan orduya ulufelerini vermek için İstanbul'da mangır kesiliyor, Anadolu'da biçare halk ayırık günü ile gıdasını temine çalışıyordu.

Büyük Ada
Ahmet Refik

⁶⁴ Madam Mont Künk mektupları, tarih encümeni mecmuası, numara 31.

İNKILABA KARŞI VAZİFELERİMİZ

Şu son haftalarda, sanatın ve edebiyatın milli inkılabımıza karşı borçlu olduğu hizmetlerden, takip etmesi lazım gelen istikametten uzun uzun bahis edildi. Bütün münevver zümrenin inkılaba karşı ifasıyla mükellef olduğu birçok vazifeler ve erken, münhasıran sanatkârlarımızı tahta-i etmek, itiraf edelim ki bir haksızlıktır. Hani yeni hayatın esaslarını tespit eden mütefekkirlerimiz? Nerede inkılabın amillerini tahlil ve teşrih eden müverrihlerimiz? İktisadi inkişafımız için müktesitlerimiz ve maliyecilerimiz acaba ne düşünüyorlar? Yapılan inkılaplar karşısında hukukçularımızın düşünceleri nedir? İşte bir yığın sualler ki, cevapları ancak menfi bir mahiyettedir. Ve bu sarıh vaziyet karşısında, bugünün münevverlerine düşen vazifelerin ifa edildiğini asla iddia edemeyiz. Bu satırlar bir muaheze, bir tenkit değil, bir hasbihal hatta bir itiraf mahiyetinde olduğu için, bu hakikati bütün açıklığıyla söylemek kabildir.

Her idare şeklinin kendi mahiyetine göre istinat istinatgâhları vardır. Müstebit ve mutlakîyetçi idareler kurun-u vusta-i esaslara, hükümdarın mukaddes hukukuna ve menfaatine hükümdar ile müşterek olan ruhani sınıfın ve saray adamlarının iktisadi menfaatlerine dayanır. Osmanlı imparatorluğu buna bir misaldi Sultan ve bendegânı ile Medrese ve Tekye halkı istismar için el ele çalışıyorlar, Hür fikre ve Serbest münakaşaya meydan bırakmayarak halk kitlesinin Cehaletine dayanıyorlardı. Milli mefkureye Milli harsa, hülâsa bütün asri mefhumlara düşman olan bu saray idaresinin şeametini asırlarca çekti bu idare sisteminde tamamen makus bir mahiyette olan Milli cumhuriyet idaresine gelince, bu sistem tamamıyla İlim istinat eder; Türk milletinin umumi idaresini temsil ettiği cihetle, imtiyazlı sınıfların değil bütün halk kitlesinin müşterek menafına çalışır. Mili şuurun ve Milli harsın inkişafı ve müesseseler ikamesi, hür fikre ve serbest münakaşaya azami meydan bırakılması, bu sistemin en bariz seciyeleridir. İmparatorluk idaresinin istinat ettiği Münevverler ya medreseden yetişen Arap Acem harsıyla meşbu softalar yahut Türk harsına bekana züppelerden ibaretti, hâlbuki milli cumhuriyet idaresinin Münevverleri, hal içinden çıkan, Milli hars ile Milli mefkure ile mücehhez ve hakiki manasıyla asri ve Avrupa'yı insanlar olmayandır. Bütün

asri cemiyetler gibi bugünkü Türk cemiyeti de halk kitlesinin menafii azami muvaffakiyetle temin için başlıca İlme ve İhtisasa istinat edecektir.

Yeni hayatın kurulmakta olduğu şu sıralarda, Türk münevverlerine, ilim ve ihtisas adamlarına düşen vazifelerin ne kadar büyük, ne kadar mesuliyetli, lakin aynı zamanda ne kadar şerefli olduğu kolayca anlaşılıyor. Eğer münevver zümre, kendisine terettüp eden vazifeleri muvaffakiyetle yapmağa azim etmezse ve bu uğurda azami fedakârlık, feragatle çalışmazsa, ister istemez, halk kitlesinin hürmet ve itimadını kayıp etmeye mahkumdur. Kurun-ı vusta-i cemiyetler de İlmin ve sanat sarayları için bir nevi ziynetten, hükümdarların ve imtiyazlı sınıfların gurur ve tahavvülatlarını okşamakla mükellef tufeyli insanların oyuncaklarından ibaret gibiydi, meselen Osmanlı imparatorluğunun medrese âlimleri sultanların keyif ve arzusuna göre her gün başka başka fetvalar vermekten utanmazlardı.

Hür fikrin, serbest münakaşanın memnua olduğu, dini âhkâmın bütün dünyevi işler üzerinde tasallut ettiği devirler için bu bir zaruretti. Hâlbuki, milli cumhuriyet idaresinde âlimler ve mütehassisler için en geniş ve faslı bir faaliyet sahası açılmıştır, onlar, kendi ihtisaslarına taalluk eden bütün milli meseleler üzerinde düşünmek ve çalışmakla, efkar umumiyeyi tenvir etmekle mükelleftirler. Her türlü garaz ve ivazdan ari olarak, ilmin haysiyet ve istiklaline yakışan bir ciddiyetle fikirlerini açık açık söylemek, inkılap esaslarını en geniş halk kitleleri arasına yaymak, mürteci nazariyelerle şiddetle çarpışmak, milli hars ile mücehhez ve milli mefkureye malik her âlim ve münevver için en mukaddes bir vazifedir.

Bazı gazete ve mecmualarda arasına tesadüf edilen garip ve hatta mızır bir düşünce var güya İnkılap İlmin ile zıt bir mefhum imiş, binaen aleyhi bize ilmin lüzumu yokmuş ilimde, inkılabı da bundan daha ağır ve daha cahilane bir bühtanda bulunulmaz. Eğer ilimden maksat kurun-ı vusta medresesindeki ilim ise, o vakit bu mütalaa doğru olabilir. Hâlbuki hakiki ilim inkılabın başlıca istinatgahıdır. Müstebit Osmanlı imparatorluğunun cehalete istinat etmesine mukabil, milli cumhuriyet idaresi münhasıran İlme istinat etmektedir. İnkılabın bütün büyük esasları, bugünkü ilmin vardığı neticelerden başka bir şey midir?.. Yeter ki bütün münevver zümre, âlimlerimiz, mütehasssılarımız, sanatkârlarımız, mürebbilerimiz, inkılabı karşı vazifelerini ihmal etmesinler ve hakiki ilmin fazlı hâkimiyetini hayatın her sahasında kuvvetle

kurabilsinler. Yıkmadığımız eski hayatın mütefessih kıymetleri yerine yeni kıymetler koymak ve yeni bir milli hayat kurmak için, ilimden başka hiçbir istinatgahımız yoktur.

Köprölüzade Mehmed Fuad
İstanbul Darülfünun'da Türk Edebiyatı Tarihi Müderrisi

OSMANLI İMPARATORLUĞUNUN KURULUŞ MESELESİ**1**

Osmanlı İmparatorluğu'nun tesis meselesi, yalnız Türk tarihinin değil belki bütün kurun-ı vusta tarihinin en mühim meselelerinden biri addolunabilir. Buna rağmen bugüne kadar bu büyük tarih muammasının halen halledilemediğini görüyoruz. Harbert Adams Gibbons'un 1916'da neşrettiği eserin tenkidi münasebetiyle Profesör Gize tarafından yine bu unvan altında meydana konan küçük bir makale (Alman Şark mecmuasının sâmiyat ve teferruatı kısmı, C.2, sayı 2 tercümesi: Türkiyat mecmuası, C1) bu hususta bazı yeni nokta-i nazariyeleri ihtiva etmektedir. Bu nokta-i nazariyeleri de ne gibi tenkide mazur kalırsa kalsın, Gize'nin nokta-i hareketi yani "Osmanlı yalnız başına dört yüz aileden mürekkep bir Türkmen kabilesi ile Osmanlı Devleti'nin temelini kurduğu fikirden artık tecerrüt etmek lüzumu" bugün hiçbir müverrih tarafından inkâr olunamaz. Yazılarımda ve derslerimde uzun senelerden beri müdafaa ettiğim bu nokta-i nazarın ilim âlemince nihayet bir mütearife gibi kabul edileceğine ve müstakbel Türkoloji tetkikatının bu esas üzerinde yürüyeceğine eskiden beri kaniydim. On beş seneden beri edebiyat tarihi sahasında çok müsbet ve oldukça zengin neticeler veren bu nokta-i nazar, daha doğru tabiriyle bu ilmî görüş tarzı, sair içtimaî müesseselerin tetkikinde de şüphesiz birçok müsbet neticeler verecektir. Mamafih, hiçbir suretle unutmamalıyız ki, Osmanlı Devleti'nin mukaddem Anadolu tarihinin muahhar bir safhası gibi tetkiki de, başlı başına, feyyaz ve velut neticeler veremez. Bunu, ilmi tarihçiliğin tahlili ve terkibi bütün esaslarına riayet ederek, yani, kuvvetli bir tahlil ve tenkitle müterafık ve ona müstenit tam integral ve canlı bir terakki şeklinde vücuda getirmeye çalışılmıştır. Bunun için ise yalnız siyasi ve askeri vakalardan yani tarihin harici safhasında ziyade, içtimaî müesseselerin mahiyetini anlamak zaruretindeyiz; din tarihi, iktisat tarihi, etnoloji ve filoloji tetkikatı sayesinde ki Osmanlı İmparatorluğu'nun tesisi muammasını bugünkü haline nazaran bir az daha aydınlatmak kabil olacaktır.

Osmanlı İmparatorluğu'nun ilk devirlerine ait menbalar ve milli vesikalar, biliyoruz ki çok az ve na-kafidir; Gize neşrettiği anonim Tevarih-i Âl-i Osman, Babinger neşrettiği Oruç Bey Tarihi, sonra Behcetü'l-Tevarih, Rûhî, Aşık Paşazâde, Neşrî, Ahmedî gibi menbalar bizi bu hususta pek az tatmin edebildiği gibi, bir encümen-i mahsus tarafından tasnif edilen eski Topkapı Sarayı'ndan müntakıl evrak arasında da bu devirlere ait ancak mahdut vesikalar çıkabilmiştir. Feridun Bey münşaatında bu eski devirlere ait vesikaların kamilen musanni ve mürettep olduğunu da düşünürsek, bu hususta nasıl bir yoksulluk içinde bulunduğumuz tebeyyün eder. İlk devirler için kısmen şifahî halk an'anelerine isnat eden ve eski halk destancılığının bir nevi istidalesi olan vaka-nâmelerimizin bu mahiyetini ve onlardan istifade için pek sıkı bir tenkid-i tarihiye müracaat mecburiyetini de asla unutmamalıdır. Eski vaka-nâmelerin bu tenkit dâhilisi ihmal edildiği taktirde ne gibi yanlış istidlal yol açılabileceğini en son defa Giboons meydana koydu.

Eski vaka-nâmelerden bazılarının Ertuğrul'a bazılarının Osman'a isnat ettikleri meşhur rüya menkabesine tarihi bir mahiyet atfederek bundan Osman'ın iptida müşrik olduğu halde muahharan ihtidası neticesini çıkaran Giboons, Osmanlı İmparatorluğu'nun kuruluşunu da bidayeten buna istinat ettirmektedir. Bu rüyanın eski menbalardaki muhtelif şekillerini gösteren Gize, pek haklı olarak, Giboons'un bu fikrine iştirak etmiyor, bu menkıbede basit şerait-i hayatiyeyi haiz bir muhitten yükselmiş olan Osman'ın sülalesine küçük Asya'daki diğer Türk kabileleri üzerine hegemonyasını kurmak için ilahî bir meşruiyet vermek arzusunu görüyor ki, tamamıyla doğrudur. Eğer Gize, Türkler arasında o devirdeki dinî vaziyet hakkında daha fazla tetkikatta bulunsa ve bilhassa bu rüya menkıbesinin eski bir Türk ananesinin tahrifi ve taklidinden ibaret bulunduğunu bilse Giboons'un nazariyesi külliyyen hükümden ıskat edebilirdi. Filhakika Reşididdin Tabib'in Camiü'l-Tevarih'deki Tarih-i Oğuz ve Türkân ve Hikayat-ı Cihangir kısmında, Oğuz ananesinin kaydettiği hükümdarlar içinde bir Tuğrul ile Duvak ve Arslan adlı iki kardeşinden bahsedilir. Bunların babası, daha oğullarının mevki-i iktidara geçmesinden çok evvel bir rüya görür. Kendi göbeğinden üç büyük kuvvetli ağaç çıkarak her taraftan dal budak salıvermiş ve tepesi göklere yetişmiş. Bunu kabilenin kahinine söyleyerek tabir ettirir. Esasen bu kabile içinden büyük bir hükümdar çıkacağını evvelce keşfetmiş ve söylemiş olan kahin, bu adama, çocuklarının padişah olacaklarını tebşir ederek bu sıra kimseye söylememesini ekîden

tenbih eder. İşte bizim fikrimize göre Osmanlı tarihinin mebadisinde gördüğümüz rüya menkıbesi, hiç şüphesiz bu eski ananenin mukallit ve muharrif bir şekildir ve bu küçük misal, ilk menbalarımızın kuvvetli bir tenkid-i dahilî maruz bırakılmasındaki lüzum ve fevaidi pek bariz bir surette gösterebilir.

Bu nokta-i nazarımı teyit için diğer bir misal daha göstermek isterim; Bilecik fethi hakkında eski menbaların zikrettiği bir hikaye vardır; güya Osman Gazi ağırlıklarını göndermek bahanesiyle Bilecik'e hud'a ile muharebeler göndermiş. Halbuki bu hikâyeye, daha Selçuklular zamanında tespit edilmiş olduğu bildiğimiz Danişmend-name'de de tesadüf etmekteyiz. Bilecek fethi hakkındaki bu ananenin de, herhalde Danişmend-name deki ananeden alınmış olduğu kolaylıkla tahmin olunabilir.

Osmanlı İmparatorluğu'nun tesis muammasını hal için ittiba edilmesi icap eden diğer bir nokta-i nazar da, daima tekrar ettiğim vechile, içtimaî müesseselerin mutlaka tekevvünî (genetique) ve tekâmülî (Evolutionniste) bir surette yani umumî Türk tarihi çerçevesi dahilinde ve mukayeseli (gamparatif) bir surette tetkiki lüzumdur. Bu, şüphesiz bugünkü ilmî tarih tetkikatında bir mutaariftir, lakin tatbikat sahasında, Osmanlı tarihi tetkikatiyle uğraşanların bu mütearifeye riayet ettiklerine hemen hiç tesadüf olunmaz. Meselâ Osmanlı tarihinin mebadisinde alamet-i imaret olarak gönderildiğini gördüğümüz tabl ü alem, daha Türklerin Çinliler ile münasebeti zamanından kalmış eski bir adettir. Kezalik hükümdarın kafes arkasından müzakeratı dinlemesi usulü, Harezmîlerden müntakıl bir ananedir, ilh. Hülasa, Osmanlı saltanatı müesseselerinin mahiyetini anlayabilmek için, en eski Türk devletlerinden başlayarak, Anadolu Selçuklular'ın ve sair küçük Anadolu imaretlerinin müesseselerini öğrenmeye ihtiyaç vardır. İşte ancak böyle bir tarz hareket neticesindedir ki Osmanlı İmparatorluğu'nun kuruluşunu mehmâ-emken anlamak ve izah etmek kabil olacaktır.

Köprülüzade Mehmed Fuad

İstanbul Darülfünun'da Türk Edebiyatı Tarihi Müderrisi

OSMANLI İMPARATORLUĞU'NUN KURULUŞ MESELESİ
GİBONS ve GİZE'NİN ESERLERİ MÜNASEBETİYLE**2**

İlk makalemizde bu büyük tarih muammasının hali için nasıl bir usule riayet lazım geldiğini anlatmıştık. Bu usulün tatbiki sayesinde elde ettiğimiz neticeleri ileride müstakilen neşredeceğimiz cihetle, burada o hususta izahata girişecek değiliz. Yalnız, Gize'nin makalesi hakkındaki bazı mütalaalarımızı söylemek istiyoruz. Evvela şunu itiraf edelim ki Gize, Giboons'un eseri hakkında bazı kuvvetli tenkitler serd etmekle beraber, Osmanlı İmparatorlu'nun kuruluşu muammasını hal için, geçen makalede tavsiye ettiğimiz uzun, zahmetli tarz-ı mesaiden uzak durmuş ve yalnız Ahilik teşkilatını nazar-ı itibara alarak meseleyi yalnız bu noktadan halle çalışmıştır. Gize diyor ki;

Birçok Müslüman taifelerinde müşahede ettiğimiz vechile, Ahî cemaatleri pek çok seneler mütevazı ve sessiz bir hayat geçirdikten sonra, siyasî kudret ve istidada malik reisleri tarafından müheyyc sözlerle hal-i faaliyete geçilirmiş ve Sufî Âhî cemaatler yeni bir devlet kuracak mazbut ve muntazam bir ordu vücuda gelmiştir. Bu hususta en yeni olarak mehdi misaline malikiz. Osman için de aynı şeraitin mevcut olup olmadığı bir meseledir. Filhakika bu dini zümrelerin Osmanlı Devleti'nin teşkilinde haiz-i ehemmiyet olup olmadığı mevzuuna Huvar ve Köprülüzâde tarafında temas edilmiştir. Fuad'ın ilk mutasavvıflar adlı eserinde Osmanlıların ilk muharebelerindeki Âhîlerden bahsetmiş, fakat bunların Hurufiler ve Bektaşîlerle beraber İslamiyet'ten huruclarını kabul ederek Batiniyye'den olduklarını söylediği için meseleyi takip etmemiştir. Ben bu meseleyi her iki âlemden ayrı olarak tetkik ettim. Âhî zümresinin, Osmanlı hükümdarlarının kudretlerini tesis için istimal ettikleri bir cemaat olduğu hakkında delaile serd edecek mi zannetmekteyim.

Gize'nin nokta-i nazarları hakkında mütalaata girişmeden evvel şunu söyleyeyim ki, 1922'de Edebiyat Fakültesi Mecmuası'nda neşrettiğim “Anadolu'da İslamiyet” unvanlı makalelerimde kısaca, Osmanlı İmparatorluğu'nun ne gibi dinî şerait altında

teşkil ettiğini anlatmış ve kuvvetli Âhîler zümresinin bu saltanatın tesisinde büyük bir amil olduğunu ve idare-i merkeziye kuvvetlendikten sonra bunun sadece esnaf teşkilatı mahiyetinde kalmadığını ilave etmiştim. Demek oluyor ki Osmanlı İmparatorluğu'nun teşkilinde ahilerin ehemmiyetli rolleri, yalnız Gize tarafından değil ondan evvel benim tarafından da ileri sürülmüştür. Bu tevafuk-ı efkâr, ikimiz için de mucib-i memnuniyettir. Yalnız bana göre, Gize'nin bütün bu muamma-yı tarihîyi yalnız Âhîlikle izaha kalkışması kâfi değildir. Bu meselede alakadar olan bütün amilleri, ilk makalemde söylediğim gibi ayrı ayrı tetkik lazımdır.

Gize Âhîler teşkilatının esas itibarıyla Batınî olduğu hakkındaki nokta-i nazarıma uzun uzun itiraz ediyor ve Türk fütüvvet-nâmelerinde ilk üç halifeye mühim bir mevki verildiğini, Arapça fütüvvet-nâmelerde ise buna tesadüf edilmediğini bir delil olarak ileri sürüyor. Eski Türk fütüvvet-nâmelerinde yalnız Ali'ye ve evladına mevki verilmiş olan nüshalar da vardır. İlk üç halifenin ismi ise, bilhassa üçüncü asırdan itibaren yazılmış nüshalarda göze çarpar. Esasen o asırda tamamen esnaf teşkilatı mahiyetinde kalmış olan Âhîlik cereyanı büyük şehirlerin sünNeylikleriyle müttefik olarak, eski mahiyetini kaybetmiştir. Binaenaleyh, Gize'nin bu nokta-i nazarı aslen doğru değildir. Nitekim Kleman Huvar ve Masinyon gibi âlimlerin fikirleri de bizim fikirlerimizle tetabuk etmektedir. Gize'nin Âhîlerin cereyanının bütün İslam dünyasındaki tecellilerini ve bilhasa Anadolu Selçukluları zamanındaki vaziyetini tetkik etmediği için, tabiatıyla aldanmıştır. İlk mutasavvıfların neşredildiği 1919 senesinden beri bu mesele ile bilhasa iştigal ettiğim için buna ait tetkikleri ayrıca çıkarmak emelindeyim.

Gize kendi nokta-i nazarını müdafaa için, Orhan'ın kardeşi meşhur Alaeddin Paşayı da Ahilerden olarak gösteriyor ve bu hususta Mesalikü'l Ebsar'ın bir fıkrasıyla İbn-i Batuta'ya istinat ediyor. Mesalikü'l Ebsar'da, Anadolu şehirlerinden Nik şehirde Saruhan'ın biraderi ve komşusu Ali Paşa'nın hükümrân olduğu ve bu hükümdarın sekiz şehirle otuz kalaya ve sekiz bin süvari ile bir miktar piyadeden mürekkep kuvve-yi askeriye malik bulunduğunu zikredilmektedir.

Gize, bu Nik'in İznik olacağını, İznik ise Bizanslardan sonra Osmanlılara geçtiği cihetle Saruhan'ın biraderi fıkrasının Orhan'ın biraderi şeklinde okuması lazım geldiğini ileri sürerek bu Ali Paşa'nın Alaeddin Paşa olacağını iddia etmektedir. İbn-i Batuta ise İznik'e giderken Alaeddin isminde maruf bir âlime misafir olduğunu söyler. İşte Gize bu

iki ifadeyi birbiriyle mezcederek bu ikinci Alaaddin'in yukarıdaki Ali Paşa ile aynı şahıs olması imkânı çok mühim bulmaktadır.

Halbuki hususta hiç de böyle uzun istidlalere lüzum yoktur. Filhakika dekini Mesalikü'l Ebsar'daki bu Nik'i İznik okumuş, hatta Katermer de tercümesinde bu hatadan kurtulamamıştı. Hâlbuki mesele gayet basittir. Buradaki Nik "Nif"tir, ve orada Saruhan'ın biraderi Ali Paşa'nın hüküm sürdüğünü de bütün tarihî menbalar kaydeder. Bu cihet anlaşıldıktan sonra, Gize'nin Alaaddin Paşa hakkındaki istidlalleri kendiliğinden sakat olmaktadır.

Gize bu ahilik meselesinden sonra Osmanlı ordusunun tekâmülünü tetkik ederek şu neticelere vasıl oluyor ki, pek doğrudur. Evvela Yeniçerilik, Orhan zamanında değil Murat zamanında tesis etmiş ve Hacı Bektaş bu tesiste amil olmamıştır. Hacı Bektaş'ın Yeniçerilerle münasebetiyle meselesini Anadolu'da İslamiyet makalelerimizde biz de buradakinden daha uzun ve daha etraflı bir surette tetkik ederek aynı neticeye vasıl olmuşuk. Mamafih, vaktiyle söylediğim vechile Yeniçeriliğin teessüsünde Bektaşilikle ahiliğin pek mühim rolleri olduğu saraheten göze çarpmaktadır. Hammer'den Haver'e, Masinyon'a, Yakup'a, Bravan'a kadar Babinger'e, kadar Avrupa müsteşrikleri bu meseleyi tamamen yanlış anlamışlardır. Bektaşiliğin menşeleri adlı makalemde bu umumî yanlışlığı ilk deva olarak tashih etmiştim Beynelmilel Tarih-i Edyân Kongresi mesaisi, "tâbi-i şampiyon" 1925 ikinci cildinde münteşir Türkçe tercümesi "Türk Yurdu"nda çıkmıştır. Gize'nin Giboons'u tenkit ettiği diğer bir nokta da devşirme meselesi hakkındadır. Giboons bu usulün Birinci Murat zamanında tesis edildiğini söylemektedir. Hâlbuki Mortman'ın kıymetli tetkikatı sayesinde, bunun İkinci Murat zamanına müsadif olduğu tamamen meydana çıkmıştır (İslam ansiklopedisindeki devşirme maddesine bakınız.) Ahmet Refik Bey'in de, Edebiyat Fakültesi Mecmuası'nın son nüshasındaki makalesinde Mortman'ın tetkikatından bi-haber kaldığı için aynı hataya düştüğünü itiraden kaydedelim. Halbuki tarihin bu meselenin ehemmiyeti pek büyüktür; devşirme usulüne İkinci Murat zamanında yani imparatorluk Anadolu ve Rumeli'nde layıkıyla tesis ettikten sonra müracaat edilmiş olması, ilk fütuhatin doğrudan doğruya Anadolu'daki Türk teşkilatının da mühtediler değil halis Türkler tarafından vücuda getirildiğini anlatmaktadır.

Her halde gerek Gezi'nin makalesi, gerek Giboons'un kitabı, bütün kusurlarına ve eksikliklerine rağmen, ilim sahasında birer adım telakki olunabilir. Artık eski

vakanüvisî zihniyetini bırakarak, ilk makalemizde tavsiye ettiğimiz usuller dairesinde milli tarihimizin meçhul sayfalarını tenvir ve izaha çalışmak genç tarihçilerimize düşen bir vazifedir.

Köplürüzade Mehmed Fuad
İstanbul Darülfünunun'da Türk Edebiyatı Tarihi Müderrisi

MISIR'DA TÜRK ABİDELERİ

Madam "De Vönşir"ın Müslüman Mısır ve abidelerinin müesseseleri unvanlı eseri münasebetiyle 164 büyük sahife Tabii Mezon Nevokar Paris 1926 metinden hariç muhtelif tablolarla müzeyyen.

Mısır'ın İslam devrinde vücuda gelmiş mimari abideleri, hemen umumiyetiyle, Türk eseri olarak telaki edilebilir. İslam ve Türk sanatı tarihinde cidden mümtaz bir mevki işgal eden bu abidelerin Türk mahsulü olduğunu anlamak için, bu sahanın tarihine süratli bir nazar kifayet edebilir. Daha Abbasiler zamanından başlayarak burada Türk askeri kuvvetlerine tesadüf ediliyordu. Mısır'da halis bir Türk sülalesi olan Tolunlar hâkimiyetinin tesisinden itibaren, Fatımîler devri de dâhil olmak üzere, Türk unsurunun orduda ve devlet teşkilatında bir nevi askeri aristokrasi teşkil etmek üzere mütemadiyen çoğaldığını görüyoruz. Lakin hâkimiyetin yeniden Türkler eline geçmesi, asıl Eyyûbîler sülalesiyle miladi 1169-1250 başlar. Büyük Selçukî İmparatorluğu'nun istitalelerinden biri olan bu devletin kuvve-i merkeziyesini ve istinat-gâhını Oğuzlar teşkil ediyor, Selahaddin Eyyûbi'nin ordusunda ve sarayında Türkçe konuşuluyor, o devrin bütün müverrihleri ve şairleri bu devleti sadece Türk devleti telaki ediyorlardı. Filhakika Eyyûbîlerle beraber Mısır'a Selçukî medeniyeti anasırının ve Türk ananelerinin girdiğini, askeri tımarların ahdes olunduğunu, Fatımîlerin şiiiliğine karşı sünNeylik cereyanının kuvvetlendiğini, hülâsa mezhebi akidelerden idare teşkilatına, sanayi-i nefiseye, yazıya kadar medeniyetin her şubesinde yeni bir devre başladığını görüyoruz ki, buna tereddütsüzce Türk devresi diyebiliriz. Bu Türk devresi yalnız Eyyûbîler sülalesi zamanına değil, onun takip eden Türk Memlûkleri (1250-1382) ile müteakip Çerkez Memlûkleri (1383-1517) zamanına da şamildir. Ondan sonra, Birinci Selim'in Mısır fethiyle, burada Osmanlı İmparatorluğu'nun hâkimiyeti başlar. İşte salıp muharebeleri de ihtiva eden bu devre esnasında, Mısır'daki bu Türk imparatorluğu dünyanın en büyük siyasi kuvvetlerinden biri mahiyetini almış, kurun-ı vusta tarihinin merkez-i sıkleti adeta şarkî Akdeniz'e nakledilmiş, İslam ve Hristiyan âlimlerinin çarpışmaları bu sahada olmuştur. Muntazam ordularıyla ehl-i salıp mücadelelerini İslam

dünyası lehine halleden, Moğol istilasını durduran İlhanlılara karşı Altınorda Devleti ile atak eden bu devlet, ister Eyyûbiler isterse Memlûkler namı altında olsun, kurun-ı vustanın en kudretli İslam imparatorluklarından biriydi.

Mısır'ın yerli halkına nisbetle pek küçük bir ekalliyet, bir nevi aristokrasi mahiyetinde olan ve Eyyûbi sülalesinden sonra devletin hâkimiyet-i âliyesini de kendilerine tahsis eden bu Memlûkler arasında Türklerden başka unsurlar da mevcut olmakla beraber, ekseriyyet mutlaka Türklerden teşkil ediyordu. İşte Mısır medeniyet itibarıyla en yüksek ve siyaseten en parlak devirlerini bu Türk hâkimiyetine borçludur. Mısır'ın en muazzam mimari abideleri, en yüksek ilmî ve edebî inkişafı, iktisadî refahı bu Türk hâkimiyeti devresine tesadüf eder. Birbiriyle daima mücadele eden bir avuç Türk kölesinin, imtiyazlı bir sınıf, bir nevi askerî derebeyliği teşkil ederek kendilerine tamamen yabancı bir halk üzerinde asırlarca hükümran olmaları, Salıp ve Moğol harpleri gibi çok büyük sadmelere muvaffakiyetle göğüs germeleri ve dahili harici binlerce gaile arasında haricen nüfuz ve şevketlerini idameye, dahilen birçok imaret ve ıslahata muvaffak olmaları, ilk nazarda bir muamma gibi görünmektedir. Hâlbuki Türk milletin o fitrî fütuhât ve teşkilat-ı kabiliyetine istinad eden bu siyasi teşekkül kudreti ve hayatiyeti muhtelif âmillere ibtina eder. Bir nevi ıstıfa neticesinde mevki-i iktidara yüksek şahsiyetlerin geçmesi, harici tehlike karşısında sınıfı şuurun derhal yarattığı kuvvetle tesanüt, Memlûk emirleri arasındaki rekabet sebebiyle terbiye-i askeriyenin fevkalade müterakki bulunması, dahilen takip edilen mahirane siyaset, dini ameller gibi ziradan alınan oldukça ağır vergilerden, Mısır ve Suriye'nin tabii servet-i menabiinden başka, bilhassa Hind ticaret yolunun Mısır'dan geçmesi dolayısıyla elde edilen azim-i varidat, imparatorluğun o muazzam ve muğlak teşkilatını yaşatmağa kâfi geliyordu.

İşte, Mısır'ın İslam devri tarihi hakkında şimdiye kadar epey şayan-ı dikkat eserler neşreden madam "De Vonşir" in "Müslüman Mısır ve Abidelerinin Müesseseleri" adlı son eseri, bize 127 sahife içinde bütün bu tarihi hülâsa ediyor. Müellifin maksadı Mısır tarihi hakkında mufassal bir monografi vücuda getirmek yahut sadece mütehassisleri alakadar eden yeni nazariyeler söylemek değildir. Lane Pool Moyer gibi müelliflerin vaktiyle Mısır'ın müslüman devrine ait neşrettikleri eserlerden, bilhassa müteveffâ Van Berchem'in, Kahire kitabeleri hakkında meşhur tetkikatından azamî nisbette istifade eden Madame De Vonşir, karilerini sıkılamak için, uzun tafsilattan, âlimane haşiyelerden vazgeçerek eserine daha umumî bir mahiyet vermek

istemiştir. Mısır'ın kurun-ı vusta tarihindeki ehemmiyet-i fevkaladesini kaydeden müellif, bu tarihi bilen ve ondan bir hisse gurur duyan Mısırlıların ne kadar az olduğunu kemal-i hayret ve teessüfle kaydediyor. Bir Avrupalı için bu hayret, gayet tabiidir. Lakin Avrupa medeniyetinin şiddetle nüfuzu altında kalarak birdenbire onun mahiyetini anlamayan ve o şaşkınlıklam Millî harsı ve millî tarihi istihkar eden insanlar değil Mısır'da, millî hissin Mısır'a nazaran pek çok meterakki olduğunu memleketimizde bile maalesef halen mevcuttur.

Burada bir nokta üzerinde bilhassa durmak isterim: Ahmet bin Tulun'un maruf abidesinden (miladî 879) başlayarak Osmanlı devrinin mahsulü olan Sinan Paşa Camii (1571)ne kadar Kahire'nin bütün büyük mahsulüdür. Ahmet bin Tulun, camiiyle Şarkî Türkistan Türk sanatı arasındaki sıkı rabıtalara mahiyeti halen kemal-i ehemmiyetle tetkik edilmektedir. Eyyûbîlerin ve bilhassa Memlûklerin bıraktıkları muhteşem eserlerde, Türklerin medenî mahsullerinden başka bir şey değildir. Bu itibar ile Mısır tarihinin bu Türk devri mahsullerine karşı biz de alakadar olmak mecburiyetindeyiz. Madame De Vonşir'in kitabı, bu nokta-i nazardan, her münevver Türk'ün kolaylıkla okuyabileceği basit, toplu ve mamafih her suretle itimada şayan bir eserdir. Metin haricinde ilave edilmiş olan otuz dokuz levha, Kahire abideleri hakkında karie iyi etraflı bir fikir verebilecek kadar temiz basılmış ve pekiyi intihap edilmiştir. Ayrıca, İslamiyet'ten Osmanlı fethine kadar Mısır'daki valilerle hükümdarların bir cetveli, oldukça mufassal ve güzel bir kitabiyat kısmı ve en sonuna da alfabe tertibiyle bir ilam cetveli ilave olunmuştur ki bu suretle bu küçük kitaptan istifade imkânı büsbütün tezyit edilmiş oluyor. Lisanımızda bu mevzua ait herkesin okuyabileceği toplu ve itimada layık bir eser mevcut olmadığından, bu kitabın Türkçe'ye tercümesi pek müfit olur zannındayım.

Köprülüzade Mehmed Fuad

İstanbul Darülfünun'da Türk Edebiyatı Tarihi Müderrisi

MEMLEKET BİLGİSİ

Geçen sene Sovyet Cumhuriyetleri ittihadı dahilinde dolaşırken, bir şey bilhassa dikkatimi celp etmişti; her cumhuriyet dahilinde o cumhuriyetin maddi ve manevi bütün hususiyetlerini tetkik maksadıyla teşkil edilen tettebbu cemiyetleri ve bunların teşkilat ve faaliyet tarzları. Bakü'de toplanan Türkiyat kurultayında ulum akademisi kâtib-i umumisi Profesör Oldenburg tarafından bu cemiyetler hakkında verilen izahatı dinledikten ve bilhassa Bakü'deki Azerbaycan tetkik ve tettebbu cemiyetin mesaisini gördükten sonra, bu hususta daha sarîh bir fikir edinmiş oldum. Memleket bilgisi namı altında toplayabileceğimiz her türlü mahallî tetkikler için Anadolu'nun muhtelif merkezlerinde bu gibi ilmî heyetler teşkiline biz de ne kadar muhtacız. Meselâ Türk ocaklarıyla muallim birlikleri teşrik-i mesai isteseler, yer yer böyle feyyaz bir faaliyete başlayamazlar mı? Muntazam bir plan dairesinde sevk ve idare edilmek şartıyla, Anadolu'nun başlıca şehirlerinde bu cins tetkik ve tettebbu heyetleri teşkil olunabileceği ve memleket bilgisi hususunda onlardan pek güzel istifade edeceğimizi tahmin ediyorum.

Memleket bilgisinin arziyyata, tabii coğrafyaya ait kısımları hakkında nasıl çalışmak lazım geldiğini ve eldeki vesaitle neler yapabileceğini bilemem. Yalnız, etnografi, tarih ve arkeoloji sahalarında az zamanda çok faydalı neticeler elde etmek kabildir. Bunu söylerken, bugünkü ilmî kuvvetlerimizin azlığını düşünmüyor değilim; lakin bir taraftan istikbal için mütehassıslar hazırlamakla beraber, şimdiden, ileride üzerinde çalışıla bilecek birçok maddeler toplamak imkân ve lüzumuna kaniyim. İptida kuvvetli ve salahiyyettir bir ilmî merkez vücuda getirerek iyi bir mesai planı hazırladıktan sonra, o merkezin ihzar ve tamim edeceği vazih ve mufassal programlar dairesinde muhtelif şehirlerde kurulacak şubeleri çalıştırmak zor bir iş değildir. Memleketin muhtelif köşelerinde bazı himmet sahiplerinin millî harsı alakadar eden şeylerle uğraştıklarını ve bu cins mesainin gitgide çoğaldığını memnuniyetle görüyoruz. Lakin bu ferdî mesai muntazam bir ilim teşkilatı dâhilinde toplanacak ve muayyen bir usul dairesinde yapılacak olursa, şüphesiz, daha büyük neticeler elde edilebilir. Daima

tekrar ederim; “Anadolu’nun Türkler devri” tarih için adeta meçhul bir sahadır. Türklerden evvelki Anadolu hakkında Avrupa âlimleri her gün yeni yeni tetkikat yapıyorlar ve en eski, en meçhul devirleri yavaş yavaş tenvire çalışıyorlar. Hâlbuki o eski zamanlara nispetle çok yakın olan Türk devri halen büyük bir meçhuliyet perdesi altında örtülü durmaktadır. Bu meçhuliyet perdesini kaldırmak maksadıyla yani memleket bilgisi için teşkil edilecek bir ilmî merkezin etnografi, tarih, arkeoloji, filolojiye ait mesai programı şöyle tasavvur ediyorum;

1-Şubelerin mesaisi için mufassal rehberler ve hatta numuneler neşrederek, meselâ etnografinin ve lisanî maddelerin ne gibi usullerle toplanacağını, kitabelerin nasıl zabtolunacağını en basit bir tarzda anlamak ve böylece her taraftaki mesainin aynı usul dairesinde ve ilmî mahiyette cereyanını temin etmek.

2-Anadolu Türk tarihine ve coğrafyasına ait elde mevcut Arap, Acem, Türk eserlerini cem ve tasnif ve tab etmek.

3-Bizans, Gürcü, Ermeni ve sair garp hristiyan menbalarında Anadolu Türklerine ait malumatı cem ve tasnif ve tercüme etmek.

4-Umumî İslam tarih ve coğrafyalarında Anadolu'ya ait mevadi toplayıp neşretmek.

5-Anadolu'daki mehakim-i şeriyeye sicillâtını, tapu kuyudatını vukufnameleri cem ve tasnif ve neşretmek.

6-Anadolu kitabelerini kemal-i itina ile toplamak.

7-Ale'l-umum sanat eserlerinin fotoğraflarını cem ile onlar hakkında malumat toplamak.

Anadolu'nun muhtelif merkezlerinde teşkil edilecek mahallî tetkik cemiyetlerine düşecek vazife de umumi hataları itibarıyla şöyle tasavvur olunabilir.

1-Muayyen usüller dairesinde etnografinin maddeleri toplamak. Bunu bütün teferruatı ve usulleri hakkında küçük büyük mükemmel rehberler tertip olunmalıdır.

2-Yine muayyen usül ve talimat dairesinde kitabeleri ve mezar taşlarındaki yazıları zabt ve tespiti etmek.

3-Mehakim sicillatını, tapu kayıtlarını, vukufnameleri toplamak.

Görülüyor ki bu mahallî heyetlerin başlıca faaliyetleri etnografya sahasında olacaktır. Şimdiye kadar Anadolu etnografyası hakkında hemen hiçbir şey yapılmadığı için muayyen ilmî usuller dairesinde icra edilecek mesai neticesinde pek kıymetli malzeme elde edilebileceği pek tabiidir. İlmî merkezle şubeler arasında sıkı ve samimi

bir teşrik-i mesai ve usul çalışma sayesinde memleketimizi yavaş yavaş öğrenmek kabil olacaktır. Alakadar merciler tarafından ehemmiyetle telakki olunduğu takdirde, memlekette az çok mevcut bütün ilim müesseselerinin de iştirak-i mesaisiyle, böyle bir teşkilatın esasını kurmak o kadar müşkil ve külfetli bir şey değildir sanırım.

Körülüzade Mehmed Fuad

ESKİ EDEBİYATTA GÜZEL ve GÜZELLİK

Ankara'da umumî kütüphane fihristini karıştırırken, 1045 numarada, Cafer Çelebi'nin Heves-name ismindeki eserinin mevcut olduğunu gördüm, kitabı istedim. İlk sahifesinde kurşun kalemle ve talik bir hatla li-Cafer Çelebi yazılmıştı. Birkaç sahife açınca Cafer Çelebi'nin bu isimdeki eseriyle bunun arasında hiçbir münasebet bulamadım. Çünkü Türkçe ve manzum olan Cafer Çelebi'nin eserine mukabil bu kitap Acemce ve kısmen mensur idi. Eserin kütüphaneye mal edilmeden evvelki sahiplerinden biri isim iltibası dolayısıyla Cafer Çelebi'yi hatırlamış ve kurşun kalem ile ismini yararak, bu yanlışlığın kütüphane kayıt ve fihristinden devamına sebep olmuş. Bu ufak hadise kütüphanelerimizde hemen her zaman cereyan eden bu gibi yanlışlıklardan biriydi. İstenen el yazısı kitab-ı mecmua muhakkak isteyenler için keşif edilmemiş bir kıta gibiydi. Kayıtların rastgele, kitabın ötesine berisine bakılarak edinilmiş sathî bir fikre, yahut yukarıdaki hadisede olduğu gibi, isminin çok şöhretli bir hatıra uyandırmasından aslını tahkike meydan vermeyecek kadar lakaydıye istinat etmesi bunun başlıca sebeplerden biriydi.

Bu, arzu ettiğim kitap olmamakla beraber meraklı bir eserd. Mevzuuna geçmeden evvel üzerinde gördüğüm diğer bir kayıttan bahsetmek isterim. Kitap, bir aralık, 1624 (1034)de ikinci defa olarak, Tırnova kadılığında bulunurken, Nevzade Atayî'nin eline geçmiş. Bundan sonra tesahüp eden bir iki kişinin daha mührü var. En sonrada kütüphanede o sırada bulunan zatın verdiği malumata nazaran, Velet Çelebi Efendi'nin kütüphaneye verdikleri kitaplar arasında zuhur etmiş.

Müellifin, kitabın başlangıcında, Edirne'de Beyazıt medresesi Müderrisi iken boş vakitlerini doldurmak için Enisü'l-Uşşak üslubunda bir eser yazmak hevesi gönlünde doğduğunu, eksik olduğunu gördüğü Enisü'l-Uşşakı tamamlamak için Heves-name ismini verdiği bu eseri 1486 (891) tarihlerinde yazdığını söylüyor.

Kitabın talim ettiği hüner bu; güzelleri ve onların güzel azalarını tavsif için, şiirde ne gibi teşbihler yapılabilir, hangi sıfatlar kullanılabilir ve böylelikle hangi mazmunlara intikal edilebilir. Bunların Arapça ve Acemcilerinin tasnif eden şair her

lügati, üstad Acem şairlerinden alınma bir ve icabında birkaç meselle tevsik etmiş. Edebiyatımızda bu yolda yazılmış talimî eserler eksik değildir. Bir mecmua toplayan şiir meraklısı herkes bu kabil teşbihleri ve sıfatları bir hatıra kabilinden kaydetmiştir. Fakat bunun, binnisbe eski olması ve bu kabil lügatleri toplu bir halde göstermesi itibarıyla bir hususiyeti var.

Kitap evvela hüsn ile aşk hakkındaki Arap ve Acem ibarelerini kaydettikten sonra sıra ile bir güzelin saçı, eli, kulağı, kaşı, gözü, kirpikleri, gamzesi, yanağı, burnu, hat ve hali, dudağı, ağzı, dişleri, dili, çekesi ve çene altı, gerdanı, bir pistanı, kolu, eli ve bazusu, parmağı, tırnağı, boyu, beli, beden ve endamı hakkında kullanılabilecek kelimeleri yazıyor.

Böylelikle, divan edebiyatımızda terennüm edilen güzel ve güzelliğin asırlarca değişmeyen mazmun menbaları bir kül halinde, bir düstur-ı adviye gibi elimizde bulunuyor.

Eskilerde şiir; aruz ve kafiye ilmini öğrendikten sonra kendilerinden evvel gelen üstatların eserlerini ezberlemek, sonra bu eserlerden çıkarılacak kelimelerle yeni mazmunlar yapabilmek kabiliyetiydi.

İran edebiyatı tesiri altında inkişaf eden İslamî Türk edebiyatının verdiği ilk numunelerden başlayarak, Tanzimat'tan sonra bile pes zinde yaşayan şairlerin eserlerine kadar güzel aynı lügatlerle medhedildi, aynı lügatlerle doğurduğu mazmunlarla anlatıldı.

Şiir için lazım olan şeyler, zaten her okuyanın bilmesi zarurî, klasik malumattı. Onun için her okumak bilen gazel ve kaside yazabiliyordu. Fakat bu kadar muayyen ve dar bir sahada dolaşmak zaruretinde bulunan bu zavallılar nihayet şiiri kelime oyununa, nükte sarf etmeye tahsis ettiler. Garabet ve iptizale düştüler. Kendilerinden evvel gelen meşhur, gayri meşhur yüzlerce kişinin sarf ettiği teşbihlerle mazmun yapmak için ne kadar fikr-i hokkabazlık yapılacağı tasavvur edilebilir.

Zahiri çokluğa rağmen iyi bir tasnifle fıkra mahdutluğu göze çarpacek olan bu sıfat ve teşbihler harç-ı âlem olmuştu. Mesela göz, kirpik, gamze gibi en canlı ve en hareketli aza karşısındakine olan gadrinden öldürücü aletlerle tavsif edilebilir; tiğ, seyf, şemşir, hançer, tir, keman, nâvek, peykan, nize, sehm, harbe, hışt, suzen, sih, nişter ve sonra bunlarla yapılan terkipler; hançer-güdaz, tiğ-zen, tir-endâz, keman-keş, keman-

dar, nâvek-endaz, nâvek-efgen, peykan-ı zehr-alud, nize-baz, tiğ-baz, hunin, huni, hun-har, hun-riz, hun-aşam ilh.

Ve yine melesâ az çok farklarla yanağı ifade eden reh, ruhsar, arız, izar, hadd hakkında bir gül sıfatından; gülizar, gülistan, gülşen, gülben, gülberk, varak-ı gül, gülrenk, gülgün, gülfem, gülfüşan, gülbadam, gülnar, gülnargûn, gülnarî, gülmünakkaş, güldeste, laleden; lalezar, lalefam, lalegûn, lalesitan, berg-i lale, lale-varak, varak-ı lale, lale-i numan, lale-i hatayî, lale-bûs gibi terkipler yapılır.

Bugün eski şairlerin pek muvaffak olanlarından maadasını okuyamadığımız, okurken sabrımızın taşıdığını duymamız bundan ileri geliyor. En büyük şairlerimizden isimleri ancak tezkire sahifelerinde kalan yüzlerce, o kadarcık bir mazhariyette erememiş olan binlerce şairin hepsi bunları kullandı. On beşinci asrın ilk nısfında yaşamış olan, Ahmet Paşa'nın muasır ve kuvvetli rakibi Nizami;

Hilâl ebrûna benzerdi eğer olsa güneş yüzlü
Güneş rûyına benzerdi eğer olsa hilâl ebrû

dediği gibi ondan iki yüz sene kadar sonra gelen Aklî (vefatı 1687);

O âşık kim şeb-i hicranda ebrûnu hayâl eyler

diyor ve muasır Famî (vefatı 1693) de;

Görenler ebrûvânın nâzır olmazlar meh-i ıyda

diyordu. Bu üç şairin hilâl-ebrudan çıkardıkları mazmun rastgele ve ufak bir numunedir. Herhangi bir divanın bir sahifesi açılrsa yüzlerce misal bulunabilir.

Nefî'nin;

Müjgânlarınla seyr eden ol ebrûvânı der
Birden bu denlü tîr nice der-kemân olur

Demesinden yüz sene sonra Macit isminde bir şair;

Tîr-i müjene sînemiz amaç olsun
Can isterse sînenen ihraç olsun

Diyor. Şiiri kelimededen ve kelime oyunundan mürekkep telakki edenler için bu hal tabii bir netice idi. Büyük şairler ancak kendi kudret ve samimiyetleri ile, aynı kelimeleri kullandıkları halde, adlarıyla kendilerini iptizalden kurtarıyorlardı.

Ahmet Paşa'nın;

diye Hadeng-i gamze tasvirini kullanmasından sonra Fuzulî;

Hadeng-i gamzene piveste ey kemân ebrû
Ciğerde sakladığım bu ne yadigârındır

diye (hadeng-i gamze) tasvirini kullanmasından sonra Fuzulî:

Nesrine reng-i lale nedendir dedim dedi
Gamzen hadengi döktüğü kanındurur senin

diyor, Halim Giray da derin bir esefi anlatmak için;

Gamzen hadengi düşmedi bir kere yanıma

Resmini çiziyor. Mamefih büyük şairlerin divanlarında bu yoldaki garabet, iptizal pek nadir bulunmaz. Asrının üstatlarından sayılan Sabit, çah-zenehdan misk-hal, zülf-çengel, sıfat ve teşbihlerini şöyle bir beyitte topluyor.

Düşmese çah-ı zenahdâne o miskin haller
Eylemezdi cüstücü zülfün salıp çengâller

Bu umumî misaller nihayeti gelmez derecede uzundur. Aynı kelimeyi kullandığı halde, söyleyecek sözü olan şair maksadını anlatıyor. Fakat söyleyecek bir şeyi olmayıp da, yalnız kuru kelimededen bir manzum çıkarmak isteyenlerle, kendisinden evvel

gelenlerden bu suretle ayrılabilmek gayretini sarf edenler için şiir ancak bir dimağ ve cambazlık işi olmuştu.

İşte asırlarca, şiirimizin büyük bir sahasını teşkil eden aşk ve güzel nasıl tasvir edildi, nelere benzetildi, bu lügatleri, teşbihleri göstermek için Heves-name'deki bahisleri nakletmek istiyorum. Bunları, mümkün olduğu kadar, edebiyatımızdaki misalleriyle göstermeği diğer bir makaleye bırakıyorum.

Mustafa Nihad

HAYAT MECMUASI
TARİH MUSAHABELERİ

Sayı: 16

17 Mart 1927
Sayfa: 304

DAMAT İBRAHİM PAŞA BALTACI MUHAMMED PAŞA HAKKINDA YENİ VESİKALAR

1134 senesinde müneccimbaşı olan İstanbullu Mustafa Zeki Efendi'nin, garip olduğu kadar şayan-ı dikkat bir mecmuası vardır. Evza-yı kevakibin hadisat-ı künye ile münasebetini ispat ve izah etmek gibi garip bir maksatla vücuda getirilen bu seksen sahifelik risalede, müellifin bizzat gördüğü yahut pek yakından bildiği bir takım mühim tarihi hadiseler hakkında işitilmemiş tafsilata tesadüf olunuyor. Vezir-i azam Ali Paşa namına ithaf edilmiş olmakla beraber Damat İbrahim Paşa mensubiyetinden olan müellif, eski efendisi hakkında her vesile ile medhiyeler iradından geridurmamaktadır. (1136 senesi ramazanın yirmi dördüncü gecesini bu fakirin tali-i tahvil-i sal-i ömri bir suret üzere bulunup sahib-i sanî talide ve müşteri-i saniyede selim bulunmuştu. Evvel sene merhum ve mağfurla sadrazam İbrahim Paşa bu fakire bir mertebe ihsan ederdi kim her gördükçe on ve on beş altın verirdi. Hatta o mertebeye vardı kim görünmeğe hicab eder oldum.)

Tarihin birçok karanlık, küçük, lakin bazen pek mühim noktalarını tenvir eden bu gibi perakende vesikaların ehemmiyetinden daima bahsederim. Hatta Damat İbrahim Paşa'ya ait bu gibi bazı vesikaları yine bu sütunlarda neşretmiştim. İmparatorluk tarihinin mühim bir siması olan İbrahim Paşa ile meşhur Baltacı Mehmed Paşa hakkında Mustafa Zeki Efendi'nin risalesindeki bazı malumatı, tarihimizin bu mühim safhasıyla alakadar olanlarını nazar dikkatine arz edeceğim. Müellif İbrahim Paşa lütuf-ı dideleriden olması, mütalaatının az çok taraf-girane bir mahiyet almasını mucib olabileceği iddia edilse bile, eserin müşarünileyhin şehadetinden sonra yani artık kendisinden hiçbir şey beklenemeyeceği bir zamanda yazıldığı düşünülünce, bu iddianın büyük bir kıymeti olmayacağı kendi kendine tezahür eder. Ondan başka, İbrahim Paşa hakkında vaktiyle neşrettiğimiz vesikalar, Mustafa Zeki Efendi'nin verdiği malumat ile tamamen tetabuk etmektedir. Baltacı hakkındaki fıkra da onun mahiyetini göstermek itibarıyla pek manidardır. Mustafa Zeki Efendi İbrahim Paşa'nın kaymakamlığı, sadareti ve nihayet taliinin tebdil-i esbabını ahkâm-ı nücumdan istihrac

ederek bu hususta üç cetvel de tertip ettikten sonra, müşarünileyhin şahsiyet-i manevisini ve kendisine karşı iltifatlarını ayrıca tasvir ediyor ki, asıl mühim olan cihet budur.

On üç sene-i şemsiye kadar zaman vezaretleri mümtet olup devlet-i padişah, ruy-ı zeminde arız ve amik vezaret sürdüler. Merhum mebrurun hisal-i hamide ve sıfat-ı mahmudesinin haddi yoktu. Keremde bir emkeyi fersah fersah geçip ray ü tedbirinde Aristo-pesend idi. Her ramazanda adını mertebe münasebeti olanlara ıydiye-yi boğça verir idi. Vüzara ve ulema ve ayan-ı devlete verdiğiinden maada, keşt ü güzâr dest ü derya etdikte rast geldiği fukaraya altın ita ederdi. Bir sene Ramazan-ı şerifte ıyd-i damen-busunda divan sadrazamıye çok müderris gelmişti. İyd-i gayri arifesinde Müderrisin damen-bus ettiklerinde mine'l-bab ale'l-mihrap Müderrisine beşer altın ihsan buyurdular. Bu fâkir ol ıyd-ı saidde maen idim. Velinimetim sebab-i refetim idi. Müddet vezaretlerinde mazhar olduğum inam ve ihsana had yoktur. Bir gün bir husus için bir vakit ihtiyar edip sureti zayıf-i ihtiyarî hak-i paylarına iblağ ettiğinde hazinede bulunup ihbar olundukda gelsin diye ferman etmekle bu fakir dahi hazine odasına girdim. Varakaya bir miktar dahi nazardan sonra hitap edip;

Makremen var mıdır?

Dedi, ben dahi yastık üzerinde bir vafir boyama makreme görmüşüm.

İşte sultanım makremeler

Dedim. Birini eline alıp piş-tahteyi açıp bir kabza fındık ve bir kabza fındık nısfıyesi, bir kabza para, bir kabza ufak akçe ve bir miktar anber-i eşheb bir miktar avdı maverdi, birkaç boyama ve makreme birkaç kase şerbet ve iki şişe buhar suyu velhasıl bizzat zevaya-yı hazineyi arayarak her ne var ise bir miktar ihsan ve inam buyurdular. İki üç iç ağası göçle dışarı çıkarıp hudamıma teslim ettiler. Bin yüz kırık üç şevvalinin yirmi birinci günü müddet vezaretleri on üç sene-i şemsiye tamam olup on dört seneye duhul etdikte tali tahvil-i sal-i vezaretleri bu suret üzere olup rabb-i talii Utarit beyt-i habs ve zindanda muhterik aşır Zuhal ile menhus bulunmakla tahvilden yüz kırık beşinci günü bostancıların hapsinde mahnukan vefat ettiler. Rahmetü'llahi Teala. Bu hesap üzere müddet-i vezaretleri on üç sene-i şemsiye yüz kırık dört gün olur.

Kendi ifadesi vechile “bin yüz otuz dört senesi Zi'lkadesinin bi-hasebü'l rüya yirmi dokuzuncu Cuma günü Afıtap ve Kamer ve Utarit, sünbülide müctemi iken merhum ve mağfur-lehü sadrazam Şehit ve Sait İbrahim Paşa huzurunda riyaset-i

müneccimîn libasını giyen” Mustafa Zeki Efendi'nin bu küçük risalesinde, tarih itibarıyla şayan-ı kayd birçok cihetler daha vardır. Meselâ burada Baltacı Mehmed Paşa hakkında münderic bazı fıkralar onun şahsiyeti hakkında bize pekiyi malumat vermektedir. Müellifinde bizzat teyit ettiği vechile, Baltacı Muhammed Paşa gayet sade dil, yapacağı işi yapmadan evvel âlime duyurur, saf bir adam imiş. Burada, Baltacı'nın her işi yettiği şeye bile muhakeme inanacak kadar saf olduğunu gösteren bir hikâyede vardır.

Mezburenin sade-dil olduğunu müşar bir hikâye vardır. Şudur ki mezbur Baltacı vezir Mehmed Paşa Kastamonulu idi. Bir hemşerisi vardı, Hasip Çelebi derlerdi, merhumum mahremlerindendi. Hasip Çelebi kendi bu fakire nakletti. Süleyman Paşa Kayasultanzade'nin zevci idi. Mezburenin Üsküdar'da yalısı var idi. Evvel zaman Üsküdar'da İrac Abdullah Efendi namında müderrisinden bir naip var idi. Süleyman Paşa'ya gahi varır imiş. Ol irac-i naip, Şeyhülislamü's-seyyid Ali Efendi'ye dahi müntesip idi. Bir gün Üsküdar'da bir kimsenin hanesinde imiş. Hasip dahi yanında imiş. Lakin irac, Hasibi ve kim olduğunu bilmez imiş. Esna-i kelimada; hele Süleyman Paşa'yı Şeyhülislam eliyle vezir yaptık, demiş. Ertesi gün tatil günü olmakla Hasip Saray sadrazamı'ya gelip Paşa dahi pîş-hazır olmakla oda kapısı yanında iskemleye oturup çizmesini giyer iken kulağına naip Abdullah Efendi'nin efsanesini naklettikde vezir-i azam sade dil olmakla inanıp peşinden feragat edip ve defi için cenap Şeyhülislam'a bir vafir hediye gönderir. Dimez ki vezaret şuna mı kaldı ki Üsküdar naibi gibi fer ü maye ve pespaye adam eliyle yapıyla. Böyle şey olmuş mudur demeyip mezburun efsanesine itikat ve itimat eder.

İşte tarih nokta-i nazardan pek mühim olan şu birkaç fıkra, Mustafa Zeki Efendi'nin risalesinden bilhassa on ikinci asır tetkikatı için ne kadar istifade edilebileceğini göstermiştir sanırız. Bu gibi tali mahiyette hususi vesikaların, bazen, meçhul bir meseleyi, tarihi bir muammayı, vakanüvis eserlerden ve divan kayıtlardan daha iyi hal ettiği nadir değildir. Bu nokta-i nazardan, tarih müttebileri bu cins eserlerde lüzumî derecesinde ehemmiyet vermek mecburiyetindedirler.

Köprülüzade Mehmed Fuad

İstanbul Darülfünun'da Türk Edebiyatı Tarihi Müderrisi

HAYAT MECMUASI
FİKRİYAT

Sayı: 16

17 Mart 1927
Sayfa: 305

**ON İKİNCİ ASIR EDEBİYATININ MEŞHUR SİMLERİNDEN SEYYİD
VEHBİ**

Devrin Reis-i Şa'iranı mağrur-ı müteazim Osman-zade Ahmet Taib Efendi tarafından vak'anüvisi ve şair Raşid'le beraber hasr ü mülk-i ma'ani vasfı verilen bu adam, asrında büyük bir şöhrete mazhardı. Bunun için Mirzazade Salim Efendi'nin güftar-ı latifeleri hayret-fermâ-yı her tab'-ı arif ve evc-i maarifte hüma ile hemser, belki dahi bela ve berter, tab-ı alisi ulvi rütbede sipihre beraber diye medhedişi zamanı itibarıyla pek doğrudur. Ayasofya arkasındaki meşhur ve nefis çeşmenin üzerinde menkuş olan "kaside-i tarihiyye" de bunun eseri olmakla zamanımızda bile büsbütün unutulmuş değildir.

Vehbî nazmda Nâbî'ye hayrû'i-halef benem
İrs ile girdi zabtına mülk-i sühan-veri

Diyen Seyyid Vehbi kendinden evvel gelip geçen şairler içinde en ziyade Nabi'yi beğenmiş, birçok gazellerini tanzir etmiş ve on beşinci asra tamamen tahakküm eden büyük Urfalı şairin edasını taklit ederek mesela;

Etdik hayâl-i vasl hatâmız budur bizim
Düşdük 'azâb-ı nâra cezâmız budur bizim

Feryâd dest-i hâr-ı sitemden ki gül gibi
Sad-pâre-sâz-ı ceyb-i kabâmız budur bizim

Olsa aceb mi meş'ale-efrûz-ı nâle dil
Kûy-ı habîbe râh-nümâmız budur bizim

Vehbî-veş istikâmetedir istinâdımız
Ancak bu na'ra-gehde asâmız budur bizim

Sırr-ı kemâli bizde n'ola eylese zuhûr
Nâbî Efendi'nin ki babamız budur bizim

Ol gitse pîrsiz kalur erbâb-ı ma'rifet
Hakkâ ki pîr-i tâze-edâmız budur bizim

Gibi gazellerde istidadını tecil ettiği gibi Nabi'nin ölümünden sonrada;

Dir idi rûh-ı Nâbî görse Vehbî kâle-i nazmım
Sevâd-ı safhanı bender-geh-i şehr-i Haleb sandım
demiş ve:

Münşe'ât-ı dehre Nâbî tâze bir mazmûn ise
Nazm-ı kevnin biz de Vehbî mısra'-ı mevzûnuyuz

Maktaında kendini onunla hem-ayar saymıştır.⁶⁵Fakat genç şair Nedim yetişip emsalsiz gazelleriyle bütün muasırlarının dikkatini celbedince Seyyid Vehbi de onu heyecanla takdir etti. Damat İbrahim Paşa dairesinde dost oldular. Müşterek kıta-i tarihiyeler yazdılar. Ahmet Naib 1133 de reis-i şairan olduğu zaman manzum bir teşekkür-name kaleme almış devrin birçok şairlerinden bahsettiği halde Nedim'in ismini yâd bile etmemişti. Muasırlarına karşı zaten müstagni davranan genç şair, bir kasidesinde hoş-tab-ı dana unvanını verdiği reis-i şairanın bu haksızlığa karşı;

Zâhirde egerçi cümleden ednâyız
Erbâb-ı nazar yanında lîk a'lâyız

⁶⁵ Seyyid Vehbi'nin gösterdiği bu muhebbete rağmen birçok şairler gibi Nabi hakkında o da açt sözler söylemiş, eski bir mecmuada tesadüf ettiğim şu hicviyyeyi yazmıştır:

O yeşilli hahamı eylediler taki beled
O selanik'e ışıksız ve aramaz kim abarr
Nabi'ye bendurelim fitne basılsın yoksa
O Yahudi şekkim deyu kıyamet kopar

Saymazsa hesâba n'ola ahhâb bizi
Biz zümre-i şâirânda müstesnayız

Rubaisiyle pek zarifane mukabelede bulunmuştur. Fil-vaki Ta'ib:

Eğer kim selb-i küllî eylemem her fırkanın vardır
Sezâ-yı hüsn-i tevcîh-i nazar pâkîze-gûyânı

diye zımnen haksızlığını itiraf ettiği gibi

Vekilîmdür benim Vehbî-i mu'ciz-dem beyân itsün
Sunûf-ı tâze-gûyânı gürûh-ı yâve-destânı

demiş ve işte bunun üzerine Nevşehirli İbrahim Paşa'nın emriyle Seyyid Vehbi uzun bir kaside şeklinde meşhur Vekalet-name'sini kaleme almıştır ki bunda evvel Nedim-i nükte-perdazın ismini hürmetle yad etmiştir. Seyyid Vehbi ayrıca Nedim'in iki gazeline tahmis yazmıştır. Bunlardan biri nükte-perdaz şairin;

Zannetme duhter-i rezi rind ile gizlidir
Anınla Şeyh Efendi de babalı kızlıdır

matla'lı gazeline aittir. Şöyle başlar:

Bintül-ineb ki gül gibi rengin benizlidir
Bir zevk esîri câriyedir İngilizlidir
Her meşrebin muvâfıkı yârân ağızlıdır
Zannetme duhter-i rezi rind ile gizlidir
Anınla Şeyh Efendi de babalı kızlıdır

Öteki:

Tâ ki çerb-i leb-i şîrîninle medhûşum
Sâkiyâ câm-ı mey-i telhe değişmem gûşum

gazeline aittir. O da böyle başlar:

Bâde-i vashıla leb-teşne-dil-i pür-cûşum
 Bâz kaldı leb-i hamyâze gibi âgûşum
 Bezme gel sög bana ey mâye-i akl u hûşum
 Tâ ki çerb-i leb-i şîrîninle medhûşum
 Sâkiyâ câm-ı mey-i telhe değışmem gûşum

Seyyid Vehbî'nin kanaatimce en güzel bir eserî olan şu muvaffak gazeline "Nedîm"ın üslûbu ne tatlı his ediliyor:

Kâkülünde fitne pâ-beste dil-i şeydâ gibi
 İşve çeşminden nümâyan neşve-i sabhâ gibi
 Zahm-ı şemşîr-i tegâfülden sakın ey dil yine
 Gamze hançer der-kef olmuş mest-i istiğnâ gibi
 Zabt-ı mülk-i hüsne hüccetdir hat-ı rûyun senin
 Ebruvan üstünde satr-ı evvel-i imzâ gibi
 Zîr-i müjgândan nigâh-ı lutfi olmuş der-kemîn
 Perde-i elfâzda pinhân olan ma'nâ gibi
 Pençe-i fermân gibi itmiş perîşan perçemin
 Gûşa salmış gîsuvânın zülfüne tuğra gibi
 Vehbiyâ ben gayra itmem ilticâ şimden gerü
 Bir efendim var cihânda ol peri-sîmâ gibi.

Seyyid Vehbî, Fuzûlî, Bâkî, Nefî, Riyâzî, Nâbî, Neylî, Râşid... gibi birçok şâirlerin de gazellerini tahmîs ve tanzîr etmiştir. Kendisinden sonra gelen hem-nâmı "Sünbül-zâde"ye şâirlik itibariyle fâik olduğuna bizce de şüphe yoktur. "Dîvân

edebiyatı" tekniğini onun kadar bildiğine, istediği zaman cinaslı, musanna manzumeler yazdığına ise şu gazeli mükemmel bir delildir:

Şebâne meclise gelse o şem'-i tâbende
Yanup yakılmağı pervâne görse tâ bende

O şûh hâl ü hatın dâm ü dâne itdi bana
Dili çalışdı giriftâr idince tâbende

Dirîg kûy-ı visâle irişmedi dil-i zâr
Reh-i gamında veli oldu çok şitâbende

Nifâk-pîşedir a'yâra i'timad itme
Olur ise sana ey şâh sûretâ bende

Sitem-keşân ne çeker bilmez idim ey Vehbî
Mey-i mahabbeti nûş itmeyince tâ ben de

Vekaletnamesi o devir şairleri hakkında bilfiil edebiyata dahil bir adamın mülâhazalarını ve aşağı yukarı Damat İbrahim Paşa asrının mütekarrir nokta-i nazarını ihtiva etmesi itibarıyla mühimdir. Şiir söylemek gazel yazmak merakı o hengamede o kadar çoğalmıştır ki Ta'ib;

Sudâ' îrâs ider nakli sayılmaz mahlas erbâbı
Kimi Şehri kimi Mâzenderânî kimi Dihkânî

diye şikâyet ettiği gibi Seyyid Vehbî de:⁶⁶

⁶⁶ Tezkire Sahibi Salim Efendi'de, her gün bir mahlas değiştiren bazıtıfâl keftar ile bazı bul-hesan tıfâl güftar ile bazı şeyh sabî siretten şikâyet eden diğer ki

Kimi hindi, himi bedhişani, kimi Rumi kimisi deşkani ettiği şikâyetler hep bakılsa yerindedir yekser.

Ne kaldı lalanın esmâsı ne mektûbun elkâbı
Alup mahlas idindi bir nice tıfl-ı debistânî

.....
Eğer temyîz olunmaz böyle kalursa metâ'-ı nazm
Çeker tüccâr-ı bendergâh-ı isti'dad hursânı

.....
Kimisi kendüsin Firdevsî-i Tûsî Kıyâs eyler
Virir zu'miyle haltıyyâtına Şehnâme unvanı

.....
Mevâliden neler var kendüyi şi'riyle hicv eyler
Değilken rütbe-i sâmîsine şâyeste nâdânı

.....
Kimi işkembeden söyler ciğerden nâleler eyler
Döner fırfır elinde hâmesi çün sîh-i biryânî

Yolunda aynı şikâyetleri tekrar eder. Vekalet-name'den anladığımız şudur ki Nabi'nin vefatından sonra o asırda kati nüfuzunu bütün muasırlarına teslim ettirmiş, herkesçe üstad-ı sühan tanınmış kimse yoktur. Şairden müteşairi tefrik için Taib, Seyyid Vehbi'yi vekil ediyor. Seyyid Vehbi, erbab-ı istidadın defterini tanzim maksadıyla Nedim'i mütevellî gibi gösteriyor ve kendisine ayar şiir-güyanı tanıtmak için, defteri Selim Efendi'ye ⁶⁷ vermesini tavsiye ediyor. Daha aşağıda;

Eğer kâdî-ı belde olur ise Sâlim-i mahdûm
Bilür haddin idenler da'vî-i zûr-ı sühandânı

Meğer Kâmi-i kâmil Neylî-i fâzıl ola nazır
Edîbân-ı sühandan ideler temyîz nâdânı

Bana kalsa ben eylerdim hakem İshak Efendi'yi
Ki haddin bildirir te'dîb idüp hod nâ-şinâsânı

⁶⁷ Selim Efendi, İbrahim Paşa devri âlim ve şairlerinin en şöhretlilerindendir. 1138'de vefat etmiştir.

Mehâdimi kulun Râşid Efendi eylesün ta'rîf
Tehaffus itsün İzzet Beg dahi kitâb-ı dîvânı

Diye vazifeyi Mirzazade Salim, Kami, Neyli, İshak, Raşit, İzzet Ali Paşa gibi birçok şairlere dağıtıyor. Bu, her fırkanın erbabını tayin edecek, üstatlığı herkesçe müsellemler bir sahib-i salahiyetin mevcut olmadığını zımnen, pekala anlatıyor. Seyyid Vehbi bil vesile;

Ne gördüm bir uyuz dellâlin olmuş zîver-i dûşu
Biraz türki biraz varsağı birkaç şarkı vü mani

.....
Çalup almaca mazmûn sanmanın bâzârı germ oldu
Çöğür şâirleri tutmuş makâm-ı nûkte-sencânı

Diyerek her divan-ı edebî gibi halk şairlerinden, aşıklardan nefretini göstermiştir.

**

Aynı devirde Sefai Efendi Bey'in elli tarihinden sonra tezkireci yetişmediğini görerek bu yolda bir eser kaleme almıştı. Asrın tanınmış edipleri bu kitaba takrizler yazdılar. Bunlardan biri de Seyyid Vehbi'dir. Seyyid Vehbi'nin takrizi gayet uzundur Elhak bu kitap bedi-i zurufun sevad-ı hurufi bir benttir pesend-i manadır ki diye acemane medhlerle başlar. Her makalesi bir musavvir-i meclis-i şahname-i zaraif'dir ki nice Rüstem ne-berd arsa-i endişenin zûr dest-i iktidarları menkıbesini mani-i muyin kalem tetkik saf-şikaf mesaf-ı tahkik göstermiş diye medhde guluve verir:

Billâhi Safâyî-i sühan-güstere tahsîn
Bir tuhfe getirdi yine yârân-ı safâyâ

Cem' eyledi bir encümene tezkiresiyle
İtdi hele tertîb-i ziyâfet şu'arâyâ

Geçmişlerini itdi benî nev'inin ihyâ
Hakkâ babalık eyledi ashâb-ı vefâya

Nakdîne-i tahsîn bizim câizemizdür
Vâbestedir ihsân-ı mükâfi küremâyâ

kıt'asıyla sözüne nihayet verir. Böyle olduğu halde "Vekâletnâme"sinde zavallıya:

Safâ'î tezkire tezyîl edermiş havfım oldur kim
İder şâir Fasîhi gibi mecnûn ile vartanı
diye muhakkırâne tarîz eder⁶⁸

Hulâsa kendisini:

Sühan-ver ana dirler kim kaçan âğâz-ı nazm itse
Ola sandûka-ı zer gibi pür-gevher kalemdânî

Benimle söyleşir var ise gelsün imtihân olsun
Huzûr-ı âsafide idelim arz-ı sebak-hânî

Zemîn-i kâfiye ta'yîni şartiyle bedîhîce
Kasîde yazup isbât idelim da'vâ-yı irfânı

diye övmesi Ayasofya arkasındaki çeşme üzerinde menkûş musanna' "kasîde-i musammata" hatırlandıkça haklı görünür.

Hayatına gelince; İstanbullu, hatta Hadikatü'l Cevami'nin rivayetine göre Kabataşlı'dır. Babası mevaliden İmamzade Efendi'nin kethüdası Hacı Ahmet'tir. Muallim Naci'nin zannı gibi baba cihetinden değil, Müstakimzade'nin tasrih ettiği üzere

⁶⁸ Küçük Çelebizade Asım Efendi'nin anlattığı üzere safai tevazu ve meskeneti Müslüm, atvari papayana birinin nefis adamı. Onun bu sıfatı muasırlarına istihza sermayesi olmuş, mesela elmas Muhammed Paşa sadrazamken defter emanetine tayin edilince meşhur Üsküdarlı Sera

Dedi atarıl gül gör belayı

Defter emini oldu safayı

Dediği gibi, kendinden sonra TezkiretüşŞuara yazar Mirzazade Salim Efendi'de biçareyi fırsat buldukça tezyif etmiştir.

anası tarafından nesli erbab-ı mücahidenin ser-bülendi Hasan Hüsameddin Efendi-nam pîr-Azize müntehi olur. Bunun için kendiliğinden Hüsami mahlasını kullanmış, hatta ciddi siyadet ashabından sayıldığından Üçüncü Ahmet'e verdiği bir kasidenin sonunda;

İdüp sipârîşini gayra mâ-bihi't-tercih
Hüseyn Vehbî'yi eyle mütettiş-i Haremeyn

Dediğini Seyyid unvanını da aynı sebeple isminin başına geçirmiştir.⁶⁹ Ona Vehbi mahlasını veren yine Müstakimzade'nin tasrihine nazaran üstadı şair Ahmet Neyli'dir. 1143 ihtilali esnasında pek kısa müddet Şeyhülislamlıkta bulunan Mirzazade Şeyh Muhammet Efendi'den vaktiyle tilmiz etmiş, 1108'de mülazım, 1123'de dostlarından birinin “aferin ders okuyup medrese aldın Vehbi” tarihiyle işaret ettiği üzere müderris olabilmıştır. O devrin muallimliği demek olan bu meslek, pek hasis ve mensupları iltimaz ve himaye görenler müstesna pek bedbaht idiler. 1132'de hala küçük bir müderris olduğunu şu beyitleriyle anlıyoruz.

Senin lütfunla girmişken tarîk-i ilm-i terdîse
İkinci dâhile on yılda geldim ey kerem-kânı

Cihârem sâldur bir bük'a-ı vîrânede kaldım
Şeb u rûz âh ü efgân eylerim çün bûm-ı virânî

Aynı senede Damat İbrahim Paşa'nın maarifperverliği sayesinde mûsile-i Sahn'a terfî etti. Bir aralık Halep'e naiplikle gitti, Tebriz'in fethinde ilk kadısı Vehbi oldu. Müteakiben Manisa, Kayseri, Halep vilayetlerinde bulundu. Şair Manisa'yı çok sevmiş olacaktır ki o şehrin medhiyesine tahsis ettiği bir gazelinin maktanda;

Safâ-yı heşt-behişte iderdi istiğnâ
Olaydı bir dahi Vehbî dûçâr-ı Manisa

diye tahassürünü göstermiştir. Aynı maksadla kaleme aldığı şu gazelini okuyalım:

⁶⁹ Diğer bir kasidesinde sen alilik edip evlat Ali'ye rahmet et, hürmet et silsile-i pak Resul Allah'a gibi sözlerle aynı noktayı işaret etmiştir.

Dil virüp bir saçı Leyla'sına Mağnisa'nın
Düşdi gönlüm yine sevdâsına Mağnisa'nın

Bu ne ni'metdür olur her gice bir sohbet-i hâs
Hiç doyulmaz hele bozasına Mağnisa'nın

Kûh u sahrâsına ey bâd beyân it şevkim
Arz-ı a'lâsına ednâsına Mağnisa'nın

Virelim her ne ise mâ-hasal-ı seyr ü sefer
Müjdegânî-i temâşâsına Mağnisa'nın

Halkının ba'is-i asâyîşidir ey Vehbî
Hak safâlar vire monlasına Mağnisa'nın

Dem-i cân-bahş-ı Mesîha eser-i 'adli ile
Oldı el-hak sebeb-i ihyâsına Mağnisa'nın

Böyle âli-himemi kendüye itmiş teshîr
Âferîn himmet-i vâlâsına Mağnisa'nın

Halep kazasında bulunurken vakitsiz azledilmekten korktu. Arkadaşlarından Çelebizade Asım Efendi'ye müracaat etti. Şeyhülislam İshak Efendi onun kayın biraderiydi. Asım Efendi Seyit Vehbi'nin ağzından İshak Efendi'ye bir mektup takdim etti. Bunda Kaza-yı Halep fi'l-asl mukteza-yı tahammül bi-irtibat bir mansıp idüğü malum ve mücerreb olup hususa sinin-i adideden beri istila-i kaht u gula ve tahsil-i mühimmat sefer-i İran'a bi'z-zarure itina hasbiyle ayan ve eali ve belki bi'l-cümle ahalisinin manendi diyelim gisu-yi şahit halleri perişan ve dirhem olmakla nice müddetten beri bi'z-zarure tahammül olunan bar-girani divanın tahfîfi için seferlerinden daha noksan bir müddette azl ile telh-gam edilmemesi rica edilmektedir. Kendisinden talik hattı taallüm eden Müstakimzade'nin ifadesine göre Halep'ten infisalinde mezunen hacca gitmiştir. Bu 1147 tarihine tesadüf eder. Hâlbuki Üçüncü Ahmet'e takdim ettiği

bir kaside de “ziyaret-i Haremeyne çün oldu mezunen” mısraına tesadüf ediliyor ki bu sarahat karşısında Süleyman Sadedin Efendi'nin zühul ettiğine hüküm edilebilir. Her ne ise Halep'ten infisal edip İstanbul'a döndüğü zaman hastalandı, Aksaray'daki evinde vefat etti. Mezarı Cerrahpaşa civarında Canbaziye Mecsidi bahçesindedir. Arkadaşlarından şair ve Devhatü'l-kitap unvanlı eserin sahibi Suyolcuzade Muhammed Necip Efendi şu iki tarihi söylemiştir.

Âh Vehbî-i hüner-pîşe cihândan gitdi.

1149

Göçdi ukbâya emîrû'ş-şu'arâ-yı dâna

1149

Seyyid Vehbi'nin divanından başka Sulhiye ve bilhassa Sur-name gibi bir iki eseri vardır ki bunlardan birincisi 1130'da akdedilen Pasorofça Müsalahasına aittir. İbrahim Paşa'nın emriyle kaleme alındığı anlaşılan bu küçük risalede Varadin mağlubiyeti, müteakiben Belgrad'ın ziyâ ilave-i humum ve ekdar olmakla halk aleme ıyd-ı matem, Şevvali Muharrem etmeyin. Bu tama-i kübrayı tezelzül, memalik-i İslamiye'yi badi bir dahiye-i dehâ olmakla sulh etmekten başka çare kalmadığı ve rikab-ı kaymakam İbrahim Paşa'nın bu emri hatıra bil-istiklal mamure olarak işi muvaffakiyetle başardığı hikaye edilmektedir. Şair mecmuasını:

İlâhi ömrün efzûn eyle İbrahim Paşa'nın

Odur âsâyışine bâ'is ü bâdi bu dünyânın

Derûnîdir sözüm ömrümü zamm it ömrüne anın

Budur senden niyâzı daima Vehbî-i şeydânın

Kıtasıyla bitirmiştir.

İstirdaden kaydedeyim ki İbrahim Paşa'nın nevazişlerinden şair çok mütehassis olmuş ve bu tahassüslerini fırsat buldukça yaşatmıştır. Halep niyabetiyle İstanbul'dan ayrılırken takdim ettiği manzum veda-namesinde şu sözleri söylüyor ki okuyanlara tarihimizin dikkate şâyân bir siması olan İbrahim Paşa hakkında vuzuh fikirlerde verir.

Ben kendimi bildim bileli itmedi kimse
Ehl-i dil ü irfâna efendim gibi rağbet

Dîvânını kim görse görüp lutfunı değmez
Şükr eylemeden nevbet-i takrîr-i şikâyet

.....
Endûh ile girdikçe neşât ile çıkardım
Buldukça dühûl-i der-i iclâline ruhsat

Ammâ bu ziyâret ki vedâ' itmek içündür
Gördüm behem ülfet oluyor hüzn ü meserret

.....
Şehbâyı anup geçmiyelim olmasa lutfun
Ben kanda idim kanda Haleb kanda niyâbât

.....
Hem beyne'l-ahâli iderem kesb-i tefâhur
Tâ'ib kuluna hem iderem da'vî-i şirket.

Sûr-nâme büyük bir eserdir, 1132 senesinde yapılan meşhur sünnet düğününü fasıl fasıl bütün teferruatıyla tasvir eder. Bi'l-vesile İstanbul'un o asırda renk ve hususiyetini, âdetlerini, resimlerini göstermesi itibarıyla tarih için daima bir vesika sayılsa sızdır.

Eserin baş tarafında;

Hamd ana ki nüh-sipîhr-i manzûr
Sun'îyle yapıldı sûr-der-sûr
Ol dâver-i mülk-i lâ-yezâlî
Razzâk-ı esâfil ü eâlî

Diye bir münacat şeklinde başlayan, müteakip nat ve hükümdarla İbrahim Paşa hakkında methiyeyi bi'l-vesile düğünün bazı kısımlarının tasvirini ihtiva eden uzun bir mesnevi vardır. Debdebe ve şaşayı pek seven İbrahim Paşa bütün yaptıklarını kitaba

geçirmek, okumak, okutmak, eğlenceler geçtikten sonra bile hatıralarını yad etmek isterdi. (Sûr)un pek etraflı kaleme alınması için eserin mensur yazılmasını bilhassa tenbih etti. Şairde bu mesneviyi müteakip sadrazamın arzusuna göre hareket etmiştir. Vüzara-yı etrafa gönderilen mektuplardan başlayarak Okmeydanına kurulan otağların, çadırların renk ve şekillerine, şehzadelere takdim edilen hediyelere, vüzaraya, ulemaya, hâcegane verilen ziyafetlere, esnaf alaylarına, alayların geçtiği yollara, oyunlara, sennet-i rasimesinin icrasına, hülâsa doğrudan doğruya süre ve dolayısıyla birçok hususlara dair tafsilatı ayrı ayrı yazmıştır.

*

*

*

Damat İbrahim Paşa'nın kendine has semahatı devrin şairlerini adata şımartmış, vakitli vakitsiz her şey için kendisine müracaat ettirmiştir. Bu umumi halden bile yalnız Nedim'i ayrılmış görüyoruz. İbrahim Paşa'nın bunca insanına mazhar olduğu halde bazen ziyaretlerini seyre gelmiş, saraydaki hafız katipliği sıkletini artırdı dedirtmemek için istememiş, Paşa tarafından tayin edilince efendisinin kerametine hükmetmiştir. Hâlbuki Seyit Vehbi diline doladığı siyadeti daima ileri sürerek istemediğini bırakmamış, mesela;

Geldim şikeşte beste yine âsitânına

Oğlum kapunda eyler ümîd-i mülâzemet

Diye oğlu Münif'in mülazımlığını böyle istida eylemiştir. Birinci Mahmut sadrazamlardan Hâkim oğlu Ali Paşa'ya da Vehbi-i bi-kesede de rahm edecek dem geldi yolunda türlü türlü manzum istirham-nameler takdim etmiş, hale;

Ey cihân Husrevinin âsaf-ı müstesnâsı

Lafz-ı cûd u kerem ü merhametinin ma'nâsı

Matla'lı kasidesinde yirmi üç senede Kayseri'ye kadılığına güç hal ile na'il oluşundan, mağduriyetlerinden uzun uzadıya şikâyet eylemiştir.

Seyyid Vehbi'nin Sûr-nâme ve Divan'ı, matbu olmadığı gibi yazma nüshaları da pek mebzul değildir.

Ali Canip

HAYAT MECMUASI
TARİH MUSAHABESİ

Sayı: 17

24 Mart 1927
Sayfa: 322

PİNTİ HAMİT

Eski edebiyatımızda hissetin olarak daima Pinti Hamit'in ismi geçer. Eski letaif kitaplarında onun hissetine dair muhtelif fıkralara tesadüf olunduğu gibi, şairlerimizde sık sık ondan bahsederler. Edebiyatımızda bu cins tipler pek nadir olduğundan, bu hususta şimdiye kadar elimize geçebilen bazı vesikaları ilk defa olarak bir arada neşretmek istiyoruz.

1102'da Şam'da vefat eden İstanbullu Ahmet Sükuni, hezel ve hicv ile maruf bir şairdir, Nabi, Musahip Paşa kethüdalığından azl edildiği sırada ona bir hicviye yazmıştır ki, burada Pinti Hamit'ten de bahis eder;

Şöhret-i Pinti Hamîd'i mahv kıldı hissetin
Habbezâ kim mel'ânetde eyledin tahsîl-i tâm

Oldu nasbınla ömürî asitane herc ü merc
Buldu azlinle yine külli nizam ve intizam

Kezalik on birinci asır şairlerinden meşhur Edirneli Güfti'de hezel-amiz manzum Tezkire-i şuarasında İsmeti'den bahsederken Pinti Hamit'i zikretmiştir.

Bunun ihsanı bibahane değil
Vazı lütfü kıldırana değil

Bundan olmaz mı bu tarika buyit
Öle miras huvar Pinti Hamid

Ola her vait lütfi taze zuhur
Masrafı zor kar duradur

Mamafih bunlardan evvel yani onuncu asırda da Pinti Hamit'in edebiyatımızda maruf olduğunu biliyoruz; 941'de İstanbul'da vefat eden şair Basirî yalnız şiirleriyle değil lütufları ve nükteleriyle de o devirde büyük bir şöhret kazanmıştı. Basirî bir gün bazı arkadaşlarıyla beraber şair Revanî Bey'in ziyaretine gider, Revanî Bey bunlara hiçbir ikramda bulunmadığından karınları aç olarak davete mecbur olurlar. Bunun üzerine Basirî şu manzumeyi yazar;

Revânîyle meger Pinti Hamîd'ün
Bir aradan yaradılmış revânı

Birinün vasf-ı nânı lâ-yezûkûn
Birinün na't-ı âbı len-terânî

Ne denlü nânı var Pinti Hamîd'ün
İki ol denlüdür âb-ı revânı

Basirî ile aynı devir adamlarından olup müellifatın kesirâtı ve tenvi-i itibarıyla Cami-i Rum unvanıyla maruf olan Bursalı şair Lamii Çelebi'nin meşhur bir letaif mecmuası vardır. Lamii bu mecmuasında Pinti Hamit'in bir fıkrasını zikrederek, onun İstanbul'un zengin tacirlerinden olduğunu kaydeder. Muahhiren Faik Reşat Bey merhum tarafından Külliyyat-ı Letaife'de derc edilen bu fıkra, Pinti Hamit hakkında dest-res olabildiğimiz en eski kayıttır. Fıkra, hulasa şundan ibarettir.

İstanbul'un zengin tacirlerinden Pinti Hamit hisset ve denaet tabiiyle meşhurdu. Bir gün hastalanır kendisiyle muamelesi olan tacirlerden biri istifsar-ı hatra gelir. Bir de kesilmiş tavuk getirir. Pinti Hamit'in babasından kalma Devlet adlı emektar bir cariyesi varmış. Evin her işini o görürmüş. Pinti Hamit kadını çağırır, şu tavuğun suyuna bir çorba pişir. Tavuk dursun. Eğer ölmezsem yarın yine çorba yaparsın der. Böyle üç beş gün geçer. Tavuk her gün kaynaya kaynaya artık posa halini alır. Nihayet bundan bıkan Devlet bir gün çömlekle beraber tavuğu Pinti Hamit'in önüne getirip koyar, der ki: Efendi, tavuğun işi bitti, kaynamak canına yetti, bir daha kaynarsa parça parça olur, şunu şöylece yiyiver. Bunu işiten Pinti Hamit müteessir olur ve çorbasını bana içirirsen,

ölümünden sonra seni azat etmelerini vasiyet ederim der. Devlet efendisine şu cevabı verir; Sağ ol efendim. Lakin ben azatlıktan vazgeçtim, sen canın için şu tavuğu azat et.

Pinti Hamit'in hisset ve denaetini gösteren diğer bir fıkrayı da on üçüncü asır üdebâsından Süleyman Faik Efendi meşhur mecmuasında kaydetmiştir ki aynen naklediyoruz;

Kemal-i hisset ve denaetle meşhur olan Pinti Hamit bir gün hasta olup kendüye mualece etmek için bir tabip getirtmiş. Tabip geldikde hastanın hastalığını bildiğinden peşin kendüye kırk kuruş verilirse tebabet ederim deyip cevap vermegin, pinti-i mezkura yarın değil, sana cevap vereyim demiş. Tabip gittik de mahalle imamı çağırıp sual eder ki “Ben vefat edersem kaç kuruşla kaldırırsın?” imam dahi “yirmi kuruş ile kaldırıyorum” dedikte, Pinti Hamit bu surette “ölümüm tabibe baktırmaktan karlı oluyor” diyerek tabibi tardeylediği menkuldür.

Bütün bu zikrettiğimiz kayıtlar, Pinti Hamit'in onuncu asırdan evvel hastalığı şöhret kazanmış zengin bir tacir olduğunu ve menkabelerinin asırlarca unutulmadığını gösteriyor. Muahhiren Gelibolulu Âli'nin Nasihat'ül-Müluk'ünde tesadüf ettiğimiz bir fıkra, Pinti Hamit'in Fatih devri adamlarından olduğunu ve hatta Fatih'in kendisinden ara sıra para aldığını sarahaten anlatmak suretiyle, bu husustaki şair vesikaları ikmal etmektedir;

Ba-husus İstanbul Fatih'i merhum Sultan Muhammed Han Said-i evvel zamanın mütemevvili Pinti Hamit'ten gah muavaza yüzünden nice bin altın almak ve gah leşker guzata muaveneten mutalebe ile mezbure defaten nice kîse-i fukuri salmak vaki olurdu.

İşte edebiyatımızda hisset timsali olarak asırlarca zikredilen Pinti Hamit hakkında elimize geçen vesikalar, şimdilik, bunlardan ibarettir.

Köprülüzade Mehmed Fuad

İstanbul Darülfünunun'da Türk Edebiyatı Tarihi Müderrisi

HAYAT MECMUASI
EDEBİYAT

Sayı: 17

24 Mart 1927
Sayfa: 323

**ON İKİNCİ ASIR EDEBİYATININ MEŞHUR SİMLERİNDEN İZZET ALİ
PAŞA**

Nev-zemin-i tazede eyle Nedim'e pey-revi
İzzetâ şi'rin biraz ham olsa da mani değil

Diyen İzzet Ali Paşa, Nevşehirli İbrahim Paşa devrinin şöhretli şairlerinden ve Nedim-i taze-zebanın ehvan-ı safasından biriydi. Gayr-i matbu Divanı'ndaki gazellerinin hemen hepsinde değilse bile, pek çoğunda Nedim'in şuhluğu, şetareti görülür. Denebilir ki İzzet Ali Paşa, onun en muvaffak bir mukallididir. Bunu bir hamlede anlamak için Nedim'in;

Sabâ ki dest ura ol zülfe müşk-i nâb kokar
Açarsa ukde-i pîrâhenin gül-âb kokar

Ne berk-i güldür o leb çiğnesem şeker sanırım
Ne goncadır o dehen koklasam şarâb kokar

Aceb ne bezmde şeb-zindedâr-ı sohbet idin
Henüz nergis-i mestinde bûy-ı hâb kokar

Nikâb ile göremezken biz onu vâ-hayfâ
Rakîb o gerden-i simîni bî-nikâb kokar

O ten ki hâk ola aşkın güdâz-ı sûzundan
Biten giyâhı dem-i haşre dek kebâb kokar

Seni meger ki gül-efsûn-ı nâz terletmiş
Ki sîb-i gabgabın ey gonca-leb gül-âb kokar

Nedîm sen yine ma'nî-şikâflıkda mısın
Ki nevg-i tîğ-ı kalem hûn-ı intihâb koka

Gazeliyle ifade ve etrafınca hemen hemen müsavi olan şu manzumesine dikkat etmek kâfidir sanırım;

Ol afetin ruhu huygirdesi kilap kokar
Şemimi dane halin miski nab kokar

Kiminle hem kadeh bezmi ayş idek kâfir
Ki hokka dehenin kokladım şarap kokar

Yine kimin ciğerin yaktı gamzeyi mestin
Dimağı cane bu mecliste bir kebab kokar

Ruhun mu berk Süreyya semen midir bilmem
Hamur mayası gülden midir güllap kokar

Lebin akide gibi aldım ağzıma İzzet
Hemen çu rayiha misk o lalı nap kokar

Bu iki şair birbirini çok severlerdi. Nükte-perdaz Nedim'in "Utarid-menkıbet, Bercis-Fıtnat bu âli tıynet" diye methettiği Cenab-ı Mir İzzet arkadaşını göremezse;

İzzet mükedderiz hele bir iştiyak eyle
Bilmem Nedim zar ne âlemedir acep

Yolunda samimi tahassürler gösterirdi. Şair Nedim "kemend-i gisu-yı Çin ve hoten ahuları ve Babil-zemin caduları şikâr olmamak mümkün değildir" diye güzelliğini

tavsif ve itiraf ettiği mahbubesi Ayşe ile nagah bir şeb-i pür-şagabda buluşmuştu. Burası, Lale devrinin maruf ve mahut meclislerinden biriydi. Herkes hem-zanuyı bezm-i işret olduğu mahbube-i mergubesiyle mülatafata ağaz etmişti. Mecliste şairin;

Gâh engüşti muhannasın gehi lalini emüp
Dane inap ile nuş şarap etmez misin

Ey kaşı ya yüzün beri dönmez misin dahı
Ey gurre ümit görünmez misin dahı

Beyitlerini ihtiva eden gazelleri okunuyordu. Biraz vakit sonra mülatafatı enva-i mülaabatı müntec oldu. Herkese karşı serkeşlikleri ile kuşe-gir-i inziva ve ahire meyl ve rağbetten bir çide daman-ı istiğna olan Ayşe, hem-nişin-i meclis sohbeti olan Nedim-i bi-insafa temayül etti. Fakat tafsilatı İzzet Ali Paşa'nın Nigar-name'sinde muharrer olduğu üzere nagam ve nale-künan kaldı. Çünkü ince ruhlu Nedim bu meclistekilerin rezaletlerine uymamış ve idare-i kase-i şarap şerm-endaz ile mahcubiyetini izale edememişti. İzzet Ali Bey, Nedim'im bu hicabını tasvir yolunda;

Ey hoş ol şeb kim bana arz-ı cemal eyledi yar

Mısrasıyla başlayan pek açık saçık bir gazel yazmıştır ki Nedim'in buna bir tahmis-i mutarrafi vardır. İzzet Ali Bey bununla da iktifa etmedi. Ayşe'nin lisanından Nedim'e bir mektup yazdı, fakat sonunda zarif ve vakar şairin gücenmemesi için “haşa sümme haşa” cenap saadeti ağzap ve takdir kasdıyla yazamadığını tasrih etti. Nedim de “Benim deryayı kar-ı na-yab-ı hulusum öyle midir ki degme bir rüzgâr ile müteharrik ola. Bu latifelerin bais keder değil, sebab-i sürur ve inşirah olduğunda iştibah buyrumaya” cevabını verdi. Hülasa;

Keremi inan şevk edip İzzet kemiyeti hameyi
At sürsün de Nedim'e arsa tanzirde

Diyen şair, gazellerinde devrino mümtaz yeke taze yine mümtaz...ına bütün edasıyla en çok yaklaşan bir kalem sahibidir. İşte bir manzumesi daha;

Hoştur bize meyhane ki işret var içinde
Ol gözleri mahmur ile sohbet var içinde

Kimdir o hanım iğnesi kayıkla geçenler
Almış ele yelpaze bir afet var içinde

Bir yerde sual eyleme eyyamı firakı
Bin dert ile sad güne felaket var içinde

Ol afeti kıl hali hıramanda temaşa
Bin şive ve bin türlü nezaket var içinde

Düş nam ile İzzet lebin öpmek o nigarın
Bir badeye benzer ki hararet var içinde

Reis-i şairan Osmanzade Ahmet Taib Efendi'nin;

Eğer meşk etse mektubi defterdar İzzet Bey'in
Ederlerdi reis zümreyi nazmı averan anı

Diye takdir ettiği bu zat, Damat Mehmed Paşa'nın oğludur. Mehmed Paşa Mevkufat baş-halifesi Ahmet Efendi namında bir zatın kölesiydi. Efendisi öldükten sonra kasapbaşı Ali Ağa'ya damat olduğu için Damat Mehmed Paşa diye anılmıştır. Hadikatü'l Cami'nin onu, Dördüncü Mehmed'in damadı göstermesi bir zuhuldür. Mehmed Paşa üçüncü Ahmet devrinde hayli mühim işlerde bulunmuş ve bilhassa Defter-i şikk-ı evvel olmuştur. Müverrih Raşit Efendi'nin haklı olarak kaydettiği üzere selimü't-tab ve hüsnü'lhalk ber-düstur-ı vakur olunup vazı ve şerife dil-nevazane muamele ve beytü'l-mal-i müslümeyni dahi ale'd-devam-i siyanet ve mücanebet ile meşgul olmakla defterdarlıkları müddetinde kendisinden kimsene zarar-keşide olmamıştır. Oğlu da babasına çekmiş ve bütün hayatında ehliyet ve istikametini ispat etmiştir.

Müstakimzade'nin Tuhfetü'l Hattatîn'de anlattığı üzere İzzet Ali Paşa ulum ve maarife say ve tahsil ve Cabizade Abdi Ağa'dan Sülüs ve Nesihî meşk ve tekmiil eyleyip Rika ve Şikeste ve Talikte hususa divanında eser-i kalemleri düstur-ı amel maarif-güsteran olmuştur. İbrahim Paşa yazın Çırağan eğlenceleri, kışın helva sohbetleri veya ilmî, edebî içtimalar akd ü tertip ettirdikçe devrin âlimlerini şairlerini hazır bulundururdu. İzzet Ali Bey de bazen bu meclislerde görünmektedir. Sadrazam bilhassa tarih meraklısıydı, Çelebizade Asım Efendi'nin dediği gibi fenni merkumun mufassalatından manzurları olmadık kitap nadir idi. 1138 senesinde bir gün kethüda Muhammed Paşa kendisine Aynî'nin "Akdü'l-Ceman fi't-Tarih-i Ehl-i Zaman" unvanlı Arapça tarihini taktim etti. Bu meşhur, fakat nüshası ender bir eserdi bunun diğer bir nüshası da Edirne'de Selimiye Camii kütüphanesinde bulunuyordu. İbrahim Paşa onu da İstanbul'a getirtti. Çarçabuk Türkçeye naklettirmek için devrin muktedir adamlarından bir komisyon teşkil ettirdi. Bunların içinde Mirzazade Salim, Neyli, Seyyid Vehbi, Nedim, Asım gibi mevaliden, Müderrisinden birçoklarıyla libas-ı avamde bulunan husustan bir iki zat ve ez-cümle İzzet Ali Bey var idi. Cömert taltif-kar İbrahim Paşa'nın himmetiyle Nicessinin ve avamda cem ve telifi müşkil olan kitabın az zamanda tebyizi müyesser oldu.

İzzet Ali Bey hayli müddet defterdar mektupçuluğunda bulundu. 1141 de şıkk-ı evvel defterdarlığa da terfi etti ki Nedim şu tarihle tespit eylemiştir.

Ali Bey'le efendim buldu defterdarlık izzet

1143 ihtilal baş gösterince İbrahim Paşa mensuplarından birçokları gibi o da saklandı. Fakat müverrih Suphi Efendi'nin dediği gibi defterdarlık umurunda kemal-i mahareti cümleye zahir ve ayan ve iki seneye karip müddetten beri ol makule cah-ı celil ala itibarda müstahdem iken meydan-ı ricali meyanında dahi nam-ber-nam makul töhmet ile zebane gelmemek. Gayet iffet ve istiğnasına burhan olmakla teng-nan-i ihtifadan zuhuru babından hanesine ferman gönderildi. İzzet Ali Paşa meydana çıktı, vazifesine başladı. İhtilalcilerin elebaşısı mahut Patrona Halil birçok adamlara musallat oluyordu. Bir gün de İzzet Ali Bey'in Şehzadebaşı'ndaki evine çıkageldi. Burasını sabık defterdar İbrahim Efendi yaptırmış, sonra Miri tarafından zabtedilmişti. İzzet Ali Bey'in babasından kalan evi uzakta bulunduğu için İbrahim Paşa'nın tensibiyle bu eve taşınmıştı. Patrona;

Senin bu evden başka evin var mıdır?

Diye sorunca aralarında şu muvahere cereyan etti;

Vardır. Esasen burası benim değildir, Mirinindir.

Bu ev bana lazımdır. Yarın sabahleyin çık. Kendi evine git. Fakat hiçbir odanın döşemesini kaldırma!

Zavallı İzzet Ali Bey kethüdası Osman Ağa'ya hemen emretti. Ertesi gün alessabah babasından kalma eve geçti.

Cahil ihtilalcilerin yapmadıkları kalmıyordu. Her gün birkaç ev basıyor, şundan bundan tehdit ile para alınıyordu. Koca şehir birkaç baldırı çıplağın baziçesi olmuştu. Sadrazam Muhammed Paşa bunların ortadan kaldırılması lüzumunu hissetti ve itimat edildiği muayyen zatlarla hazırlığa başladı ki bunlardan biri de İzzet Ali Bey'di. Suphi tarihinde ve bilhassa ihtilalin etraflı bir tarihçesi olan Abdi vaka-namesinde tafsil edildiği üzere iş muvaffakiyetle neticelendi. İzzet Ali Bey en tehlikeli günlerde vazifesi başından ayrılmamış, Zümre-i garet-giran-ı fitnekarana beytü'l-mal-ı müslümanı şeb u ruz terk-i hab ve rahat u taşdit, ikfal-i vikaye ve siyanet ile telef ve yağma ettirmeyip ocakların bi'l-cümle zabıttan ve neferatına verilecek mevacicp ve bahşiş ve enamatının bila münakaşa ve niza ve kavga mükemmelen ashabına teslim ve edasını temin eylemişti. Bu hizmetlerine mükafat olarak 1144 Rebiü'l-ahirinde uhdesinde defterdarlık baki kalmak üzere vezir oldu. Üçüncü Ahmet saltanatından çekilirken halifi Birinci Mahmut'a bazı nasihatlarda bulunmuş ve ez-cümle beş on sene birini vezarette müstakil istihdam etme demişti. Birinci Mahmut, amcasının bu sözüne ehemmiyet vermiş olacak ki bütün hükümdarlığı esnasında mütemadiyen sadrazam değiştirmekle meşgul olmuştur. İşte 1144 senesi Ramazanında vezir-i azam Osman Paşa'yı nagehani azletti. Ve yerine Tebriz seraskeri Hekim oğlu Ali Paşa'yı geçirdi. Fakat yeni sadrazamın gelmesi zamana mütevakıf olduğundan defterdar İzzet Ali Paşa'ya defterdarlık vazifesine ilaveten kaymakamlık tevcih etti.

Pek faal bir adam olan İzzet Paşa; Damat İbrahim, Kaptan Mustafa kethüda Muhammed Paşaların medfun ve mevcut nukutuyla ihtilalcilerin muhalefetinden alınan paraları, satılan eşyanın bedellerini muntazam defterlerde tespit etti. Bunların yekünü yirmi dokuz bin beş yüz yirmi dokuz sikke ile üç yüz kuruş tutmuştu. Sadrazam Zilkade içinde İstanbul'a muvasalat etti. İzzet Ali Paşa, kaymakam sıfatıyla kendisine Üsküdar bahçesinde Muhammed Paşa kayseri'nde bir ziyafet verdi. Fakat on beş gün sonra Anadolu eyaleti mansıbıyla defterdarlıktan azledildi. İstanbul'dan çıkarıldı. Bir müddet

Revan muhafızlığında bulundu. Sonra İran hududu seraskeri oldu. 1147 de Revan'da vefat etti. Şair Münif şu tarihi söylemiştir.

Geldi bu beyti murassa tarih
Cevherin harfi Münifa çu lail

Rab İzzet Ali Paşa'nın ide
Menşedin cilvegehi mehri cernal

Tezkire sahibi Ramiz Efendi'nin ifadesine göre Behçetî namında bir şair de böyle bir tarih düşürmüştür.

Kul havallahi ahadle tarih
Bula İzzet Ali Paşa ya Rab

Metrukatından bir hayli kitap Ayasofya kütüphanesinde mahfuzdur ki Birinci Mahmut tarafından musadere edilmiş olması çok muhtemeldir. Bunların hemen hepsinde 1140 tarihi ve güzel bir talikle Ali Mir İzzet imzası okunmaktadır.

İzzet Ali Paşa'nın pek sevdiği bir arkadaşı da yine o devrin tanınmış şairlerinden Mustafa Atıf Efendi'dir. Seyyid Vehbi vekalet-namesinde onu güzel, hoş-lehçe bir şair diye tavsif etmiştir. Birinci Mahmut devrinde üç defa defterdarlık hizmetinde bulunan bu zat, İzzet Ali Paşa aynı vazifeyi ifa ederken mektupçuluğunu yapmıştır. İzzet Ali Paşa onu uzunca bir kaside ile medh etmiş, ez-cümle;

Evvel mir kim güzide şim bir kemal ile
Afaka verdi velvele avazı şöhreti

Üstat tabı hamayi güheri nisar ile
Vermektedir sahaif-i afaka ziyneti

Hasiyeti hakikat ile kehriba gibi
Cezp kılıp etmededir hüsni sîret

.....

Nam aver kemal olalı nazm u nesr ile
Ziri nigîn kıldı diyarı fesahati

.....

Alayışı cihan ile şûğî etmeyip müdam
Tahsil ilm ü danîşedir mey ü rabet

İnşası iştihar bulup hüsni sebk ile
Gümnam etti Veysi sahibi fazliyeti

Reftarı taze tavrını seyret aceb midir
Eylerdi zatı pakine imza belagati

Muzmunı dilnişini unutturdu saibi
Nazik terini hayalle sebk etti şevketi...

Atıf Efendi'nin divanında da;
İşte davayı teferrüt ne kadar bercadır

Sedefi bahri meanide dürri yektadır.
Fahri erbabı kalem hazreti izzet Bey ki

Rütbe-i marifeti kadri gibi baladır

Zati bir nüshayı gümyabı fûnun şetta
Hamesi nadire güftar u suhen piradır

Diye devam eden bir medhiyesinden başka İzzet Paşa'nın kasidesi vezin ve kafiyesinde bir manzumesi okunmaktadır;

Tabı Bülent kadri gibi miri İzzetin
Gülzarı dehri tuttu sadayı letafeti

Ol miri pür marifi Pakize gevherin
Reşk avar oldu âleme rüşd ü fetaneti

Etmekte tutiyanı sühendani zevk yap
Güftar-ı sükkerini eda-yı belagati...

Bunlardan başka her iki dost şair birbirinin gazellerini tahmis etmişler, nazireler söylemiştir. Atıf Efendi'nin münşeati arasında arkadaşına yazdığı latife-güne tezkireler okunmaktadır.

Bildik kumaşı marifeti kimse almıyor
Atıf meta bahtı satını bilir misin

Yolunda Nabi'yi hatırlatan gazelleri arasında Nedimane olanları da vardır;

Yekke taz olmak Nedim asa tekliftir sana
Atıf a piruluk ile sahayı tanzirde

diyerek nükte-perdaz şaire müftülüğünü itiraf etmiştir.⁷⁰

**

İzzet Ali Paşa şu noktadan dikkate şayan bir şairdir ki İbrahim Paşa devrinin zevk ve neşesi gazellerinde bariz intibalar, akisler bırakmıştır. Nedim müstesna, o cuş a cuş hengâmeyi hiçbir şair İzzet Ali Paşa kadar renkli gösterememiştir. İzzet Ali Paşa, divan edebiyatının mücerret hünerlerinden aşarak mahiyetleri makbul olsun olmasın

⁷⁰ Atıf Efendi'nin gayri matbu küçük bir divanı vardır. Kendisi 1155'de vefat etmiştir. Üsküdar'da Karaça Ahmet mezarlığının Haydar paşa civar tarafında medfundur. Vefada bir kütüphanesi vardır. Ramiz tezkiresi ismini yanlışlıkla Muhammed Emin Atıf olarak göstermiş ve galiba o satırdan iktibasen Süreyya Beyde sicilinde aynı hatada bulunmuştur. Atıf Efendi hem şair, hem hattat, hem değerli bir riyazidir. Sene-i şemsiye ve kamariyenin tefavüt ve tedahülüne dair kaleme aldığı risale müstakimzadenin dediği gibi senelerce mamul bi ehil hesap olmuştur.

zamanın samimi ve canlı tahsislerini taze bir lisanla terennüm etmiştir. O lisan ki mucidi Nedim'dir.

Revihsin cana gönülde bir mekân lazım sana
Gevheri yek danesin elbette kan lazım sana

Nakdi gönlüm aldın ama güheri an yapdır
Sakla sultanım olur bir gün aman lazım sana

Sine-i billurunu çeksem nola aguşuma
Ey gönül avarsin bir aşıyan lazım sana

Sen sen ol her gördüğün nadana dil verme sakın
Çünkü şairsin güzelde nüktedan lazım sana

İzzet a ben bildiğim dilberse mahbubun eğer
Cevrine billah çok tab u tüvan lazım sana...

Çeküp kemanını ta tarafı ebruvanına dek
Geçirdi tirini uşşakın istihvanına dek

Bana kalırsa değişmem o hal-i Hinduyi
Eğer ki verseler İran'ı İsfahan'ına dek

.....

Eder mi faide hiç ıstırabı tabı ucul
Husul kame tevakkuf gerek zamanına dek

Bu şebi nigar gelip came-i habıma İzzet
Uyutmadı beni kâfir sabah ezanına dek

gibi şakrak, çapkınca gazelleriyle;

Bir mücella sineyi âlem güdaz ister gönül
Dilberi bala bülend ü serfiraz ister gönül

Turfedir ama bu kim bi cevri ü naz ister gönül
Yeni bir mehpere-yi aşık-ı nevaz ister gönül

Bir nigah ettikçe zir-i eskefi fesden nigar
Eylese bin aşıkı avareyi berden şikâr

Bir bakışla eylese âlemleri aşiftekâr
Yeni bir şahin bakışlı dilnevaz ister gönül

Tarzında gamdan azade, neşeli şarkıları;

Âlemi feyzi bahar açmış güli rana gibi
Bağ gür nakş u nigar olmuş yeşil diba gibi

Gülñihalanı çemen giymiş libası tazesin
Muceryiz olmuş güli hamra kızıl hara gibi

Şahı gülde andeliban çemeni demsaz olup
Gonciler yek laht-ı ülfet peykeri cevza gibi

Cay edinmiş şekten güller gülub-ı şişeyi
Meclisi işrette konmuş penbe-i mina gibi

Yolunda bahariyeleri, kasideleri vardır.

Hülasa İzzet Ali Paşa, Damat İbrahim Paşa devrinin Nedim'den sonra, en şakrak ve samimi bir müterennimidir.

Ali Canip

LATİFİ TEZKİRESİ

1

Bizde tezkireciliğin banisi Sehi Bey, onu takiben bu mesleğin tam manasıyla teessüsünü, temin elden de Latifi'dir. Latifi'nin asıl ismi, “Abdüllatif” ve mevlidi Kastamonu'dur. Bu iki noktada müttefik olan tarih ve tezkire-nüvislerimiz, müverrihin doğduğu zaman ile babasının ismini tayin edemiyorlar. Yalnız, ceddinin Fatih'in son senelerinde vefat eden şair Hamdi Çelebi olduğunu, ailesine de “Hatibzâde” denildiğini kendisinden öğreniyoruz.⁷¹

Latifi, çocukluğunu mevlidinde geçirdi, tahsiline yine orada başladı, evvela ilim tarikine sülûk etti ise de, bilahare bundan vazgeçerek şiir ile iştigale heveslendi. Onda bu hevesi uyandıran, bizzat iddia ettiğine göre, münhasıran tabiatı ve muhiti idi.⁷² Latifi, şiire kabiliyetini Hakk'ın bir lütfu olarak telâkki ediyor, bununla mağrur oluyordu. İndinde şairler iki kısma ayrılmıştı. Bir kısmı hilkaten diğeri kesben şair olanlardı ve bunların arasında ne kadar çok büyük fark vardı. Latifi'ye nazaran şiir “Tab-ı selîkiden sâdır ve nâşi” olmadıkça ruhlu, halavetli olamazdı. Kendisinin eserleri ise, karihasından doğmuş, bunun için “halk nezdinde makbul olup şüyû vü şöhret” bulmuştu.⁷³

Şiirle iştigali, Latifi'yi, maişetini temin edecek bir meslek ihtiyarından alıkoymadı, Kastamonu gibi fakir bir edebî muhitte edebiyat, maddi ihtiyaçlarını tatmin edecek bir vasıta olmak kudretini gösteremiyordu, binaenaleyh refah ve saadetinin anahtarını o da, birçokları gibi, devlet hazinesinde aramakta gecikmedi, bir hizmet tedariki arzusuyla Kastamonu'yu bırakarak Rumeli'ye geçti, bir müddet Belgrad civarında memuriyetle dolaştı. Oradan, 95 senesinde İstanbul'a geldi. ⁷⁴96 tarihine kadar bazı imaret kitâbetlerinde bulunduktan sonra Eyüp Vakfı'na kâtip oldu.⁷⁵

⁷¹ Latifi Tezkiresi, s.145, 397, 298, 299

⁷² Latifi Tezkiresi, s. 245, 397, 298, 299

⁷³ Latifi Tezkiresi, s. 145, 397, 298, 299

⁷⁴ Aşık Çelebi Tezkiresi'ne nazaren

⁷⁵ Kendisi ile senesittin esnalarında mücâleset ve musahabetimiz vuku bulmuştur. Ol tarihte bazı amâyir kitâbetlerine iptiladan sonra Hazret-i Ebi Eyyube'l Ensarî vakfına kâtip ve şair Yahya Bey mütevellî-i muhasib idi. [Alî: Künhü'l Ahbâr]

Gerek imaret kitâbetleri, gerek Eyüp Vakfı Latîfî'yi, maişet endişesinden kurtarmamıştı, geçinmek, yaşamak kaygısı kıymetli tezkiyesini mütemadiyen rahatsız ediyor, şiirine, hünerine rağmen eteğini bırakmak estemiyordu; ne kadar gayret gösterirse gösterebilirsin, Latîfî, bir türlü vüs'ata erememiş, geniş bir nefes almaya, ferda düşüncesinden azade kalmaya muvaffak olamamıştı, bilakis bunlara iştîyak hissettikçe tâlî ondan yüz çeviriyordu. İşte bu sebeple Eyüp Vakfı kitâbetinden azlolundu. Elinden tutan, ona yol gösteren kimse yoktu; fakat hayatını kazanmak mecburiyetinde idi, ikbalden ümidini kesmiş olsa bile, ömrünü sürüklemek için vasıta aramaktan geri duramaz, bir köşede inzivaya çekilemezdi, Eyüp Vakfı'ndan azlini müteakip İstanbul'u terk etti, Rodos'a giderek orada küçük bir imaret kitâbetinden temin eylediği ile birkaç lokma kefâfa çalıştı. Mamafih Rodos'ta ikâmeti de muvakkat oldu, belki azlolunduğu için, belki de son demlerini daha müsterih geçirmek emeliyle Mısır'a hicret etti. Müverrih Âlî, Mısır'da kendisine "Bazı müfitçe kitâbetlerle riayet olunup سدرمق hasıl olmuştu." diyor.⁷⁶

Latîfî, ne mevlidi Kastamonu'da ne İstanbul'da, Rodos'ta, nihayet Mısır'da saadet yüzü görmedi:

Bana bu tâlî-i bedden mi yârab bunca mihnetler?

Feryadiyla bahtından mütemadiyen şikayet etti.⁷⁷ Eğer yatağında ölmek gibi son bir lütfâ mazhar olsaydı, hayatında çektiği ıstıraplara mukâbil bunu küçük bir teselli, yahut mükâfat telakki edebilirdi. Halbuki ona bu da müyesser olmadı. 99 tarihinde⁷⁸ ihtimal yeni bir maişet vesilesi aramak niyetiyle Mısır'dan Medine'ye giderken, çıkan şiddetli bir fırtınadan bindiği gemi battı, Latîfî de, diğer yolcularla beraber, dalgalar arasında kayboldu.⁷⁹

Latîfî'nin evlenip evlenmediğine, çocuğu olup olmadığına dair me hazarımızda, velev ki müphem olsun, bir imare, işaret yoktur; fakat rızkını elde etmek gayesiyle ihtiyar ettiği müteaddit seyahatlere kolaylıkla karar verebilmesinden istidlalen diyebiliriz ki bahtı bu hususta da müsait davranmamış, aile kurmak, aile babası olmak hazzını ondan esirgemiştir.

⁷⁶ Künhü'l Ahbâr'a nazaran

⁷⁷ Künhü'l Ahbâr'a nazaran

⁷⁸ Keşfü'z Zünûn, birinci cilt, s 274

⁷⁹ Kefevî'nin matla olarak zaptettiği bu hadiseyi Riyazi, Latîfî'nin Mısır'da vefat ettiğini söylemekle tekzip eder görünüyor. Kefevî ile Riyazi'den başka Latîfî'nin nerede öldüğünden bahseden bulunmadığına göre, bu iki rivayetten ikisini de şimdilik teyide muhtaç addetmek yanlış olmaz

Hayatının seyir ve cereyanından anlaşılmıştır ki, Latifî, devrinde takdir olunmuş, himaye ve muavenet görmüş değildir. Bir tarafta sarayın ihsan ve inayetleriyle, vezirlerin, şeyhülislâmların caizeleriyle mes'ut ve müreffeh yaşayanlar varken, o, diğer kuvvet lâ-yemutunu bile bulmakta müşkülâta uğruyordu. İstifâde ettiğimiz menbalar; Latifî'nin ne için zarurete, mahrumiyete düştüğünden bahsetmiyorlarsa da bunun sebebi aşikârdır: Eserine nazaran kıymetli tezkire-nüvis özü, sözü doğru bir adamdı, düşündüğü gibi söylemeyi sever, riyadan, müdâhaneden hoşlanmaz, hatta nefret ederdi. Bu tabiatı hemen hemen herkes dilgîr etmiş, etrafının kin ve garazla ihatasına başlı başına âmil olmuştu. Latifî'nin, bir müddet beraber çalıştığı Arnavut Yahya, Müverrih Âlî, Âşık Çelebi, Zaifî gibi ilim ve sanat yolcularından nice tanıdıkları vardı. Bunların her biri muhitleriyle kaynaşmayı bilmişler, dost kazanmışlar, bu suretle işlerini tanzim etmişlerdi. Latifî'nin bu tarzda hareket edememesi, biraz hodbin ve mağrur olmasından ileri gelmiş olabilir. Çünkü o da herhalde akran ve emsaline yetişebilecek, iltifat ve teveccüh celp edecek derecede muktedir, hassaten çalışkandı. Eserleri gerek iktidarının, gerek faaliyetinin belîğ şahitleridir.

Tezkiresinde bizzat kaydettiği vechle Latifî'nin Divanıyla Tezkire-i Şuarası da dahil olduğu halde on iki eseri vardır. Osmanlı müellifleri sahibine nazaren bunlardan “münazara” ve merhum Faik Reşad Bey'e nazaren “Rebiat-i Ezhâr” Tevfik Efendi namında biri tarafından 1287'de “Muhâvere-i Latifî” ünvanıyla bastırılmış ve Tezkire-i Şuara'sı da 1314'te tab edildiği gibi, ayrıca Şaper tarafından telhisen Almancaya tercüme olunmuştur.

Latifî'nin eserleri arasında bizi en evvel ve hepsinden ziyade alâkadar eden tezkiresidir; Latifî, tezkiresini 953 tarihinde İstanbul'da yazdı, kendisini tezkire tertibine sevk eden, o sıralara Sehî Tezkire'sinin mahzar olduğu rağbet ve itibar idi.⁸⁰ Sehî, tezkiresini tanzîm ederken, nasıl karşılanacağını pek kestiremiyordu. Fakat Latifî'nin önünde bir misal vardı, işte Sehî'nin eserine, muhiti ihmal olunmaz bir kıymet vermişti. Mamafih Latifî, telifine yine birden bire başlayamadı, o da Sehî gibi, epey tereddüte düştü, Şair Zaifî olmasaydı, ihtimal ki teşnesini intaç edemeyecekti, Zaifî kendisini teşvik etti, Latifî, eserini tahririne mani olacak hususâtı birer birer sayarken arkadaşı bunları vehimden, mübalağadan ibaret buluyor, ona cesaret veriyordu. Nihayet maruz

⁸⁰ Âşık Çelebi Tezkiresi

kaldığı ibrâma dayanamadı, “münazara ve muârazadan rücû ve tahrir tezkireye şürû etti”⁸¹

Latîfî, tezkiresini yazmadan evvel uzun uzadıya hazırlandı, bahsettiği şairlerden her birinin nazımlarını hayli müddet aradı, Türkçe ne kadar divan, risale, destan, makale varsa tettebbu etti ve mütemadiyen “Sal-hürde ve rüzgâr dide, sühan şinas ve efsah ras azizlerden istifsar ve istilam edip fazla sohbetlerden ve bülegâ cemiyetlerinde mahal ve münasebetle okunan şiir rengini ve sahaif-i havâtır-ı yarânda ve defatir-i zamair irfanda bulunan nazmı güzini şuara-i Rumun müellifât ve musanefatıyla cem” etti. ⁸² Mevzuuyla yakından münasebetdar olması itibariyle her şeye takdimen Camî’nin “Baharistan”ı ve Nevaî’nin “Mecâlisü’n Nefâis” tetkik etti ki, Sehî ve tezkiresini vücuda getirirken, bu iki eserden istiane etmiş, hatta onları taklid eylemişti⁸³ ehl-i...

Latîfî Tezkiresi, bir mukaddime ve iki fasıl ile 953 senesine kadar yetişen şairlere tahsis edilmiş büyük bir kısımdan mürekkeptir. Şiirin fazilet ve meziyetini, şairlerin vasıflarını, kitabını nasıl ve ne için telif ettiğini mukaddimede nakleden müellif, birinci fasılda “vilayet-i Rum’da Vaki olan veya diyar-ı Rum’a gelüb Rumilikle şöhret bulan şuara-yı meşayih”den, ikinci fasılda Osmanlı hanedanından şiir ile meşgul olanlardan bahsetmiş, üçüncü kısmını ise hece harfleri sırasıyla diğer şairlere hasreylemiştir. Bu tasnif, şüphesiz ilmi bir esesa müstenid değilse de, Sehi Tezkiresi’nin manasız tabaka taksimatından daha makul, daha ciddi ve daha mazbuttur. Aşık Çelebi diyor ki: “Latîfî ile fakir bir tezkire-i şuarâ demek fikr idüb ol zaman tertibin ve fakir-i esâmı tertibin ihtiyar ettikdi. Sonra monla-yı mezbûr benim tertibime sarkub yarân lokmasına tam etdü ki ecelden ben dilgir olub feregât edip on beş yıldan ziyade cem etdüğüm evrak-ı takçe-i ihmalde emtruk ve nihâde kaldı.”

Aşık Çelebi’nin, makalemize hatme olarak aldığımız, şu ifadesinden de anlaşılıyor ki, Latîfî, tezkiresini evvel zaman tertibi ile yazmayı düşünmüş, bilahare her nedense bundan sarf-ı nazar etmiştir.

Muhammed Halit

⁸¹ Latîfî Tezkiresi, s.17, 32, 228

⁸² Aynı eser, s.34, 35

⁸³ Hammer Tarihi, birinci cilt, s.34

FATMA'NIN MATEMİ

Bu gamlı sonbahar akşamlarında
Sonsuz bir hüznün var gözyaşlarında
Hicranla çağlayan bir selsin Fatma.
Akşamın gölgesi köye sinince
Bir ağaç altında sen ince ince
Aşkına ağlayan güzelsin Fatma
Üzüntü her gecen, elem her günün
Acaba bin dertle yanan gönlünün
Pek fazla derin mi yarası Fatma?
Üç yıldır soluyor yüzün kederden
Nişanlın gelemmez gittiği yerden
Buraya çok uzak orası Fatma
Sen onun senelerce matemini çek
Fakat ne de olsa bir gün dinecek
Kalbinde yer eden bu sızı Fatma
Yalnız usanmadan o günü bekle
O zaman olursun bu güzellikle
Yurdumun biricik yıldızı Fatma.

Ziya Nuri

MÜSTAKBEL İLİM VE SANAT MÜESSESELERİMİZ**Maarif Vekilimizin Son Beyanatı Münasebetiyle**

Avrupa'daki tetkik seyahatinden dönen maarif vekilimiz, maarifimiz hakkında kıymetli mütalaaları arasında bir de büyük tebşirde bulunuyor; milli harsa ait müesseselere bundan sonra daha büyük bir ehemmiyet verilecek ve hükümet merkezimizde darülfünun, müze, milli kütüphane, milli tiyatro gibi Türk milletinin şeref ve kudretiyle mütenasip muazzam ilim ve sanat müesseseleri vücuda getirilecek. Bir milletin manevi ve medeni mevcudatını temsil eden bu büyük müesseseler için milletimizin hiçbir fedakarlıktan çekinmeyeceği tabiidir. Binaenaleyh, maarif vekilimizin bu muazzam milli işi muvaffakiyetle ifa ve ikmal edeceğine şimdiden kaniyiz. Ankara'da yeni bir darülfünun, yeni bir müze, yeni bir tiyatro, yeni bir kütüphane ve bunlarla alakadar diğer ilim ve sanat müesseseleri vücuda geldiği zaman, Anadolu Türklüğü için yeni bir medeni inkişaf devresi açılacak, Ankara yalnız siyaset değil, ilmen de Türkiye'nin merkezi olacaktır.

Acı olmakla beraber itirafa mecburuz ki medeni mevcudiyeti temsil eden ilim ve sanat müesseseleri hususunda, sair milletlere nazaran çok, pek çok fakiriz. İstibdat devri bu cins müesseselere kıymet vermek şöyle dursun, milli harsa ait her teşebbüsün mahvı için çılgıncasına çalışmıştı. Meşruiyet senelerinde de bu hususta büyük bir şey yapılamadı. Küçük bir hatıra olmak üzere nakledeyim; 1915'te tesis etmek istediğimiz Türkiyat Encümeni, o zamanın heyet vükelası tarafından ismi Asar-ı İslamiye ve Milliye Tetkik Encümeni'ne tahvil edilmek suretiyle meydana çıkabilmiş idi. Darülfünunumuz başta olmak üzere ilim ve sanat müesseselerimizin canlanmağa başlaması ve hükümetçe bu müesseselere ehemmiyet ve kıymet verilmesi, ancak cumhuriyet idaresinde kabil oldu. Fakat buna rağmen, birçok medeni müesseselerden henüz mahrum bulunduğumuz ve elimizdekilerinde daha pek çok himmet istediği muhakkaktır. Meselâ umumi bir kütüphanemiz, milli müzemiz, milli tiyatromuz, hazine evrakımız halen yok. Arkeoloji, etnografi gibi ilim şubeleriyle mütevaggıl bir tek adamımız mevcut değil. Milli harsımıza ait tetkikat, bir iki saha müstesna olmak üzere,

iptidai bir halde resim ve heykeltıraş, mimari, temaşa sahalarında çok büyük bir faaliyete ihtiyaç var. İşte ancak Ankara'da kurulacak olan ve kuvvetli yeni ilim ve sanat müesseselerimiz sayesinde, bu noksanlarımızı telafiye, bu mili ihtiyaçları tatmine çalışmak kabil olacaktır.

Bazıları, Ankara'da yeni ilim müesseseleri vücuda getirilmesinin İstanbul'daki mümasil müesseselerin zararına olacağını zannediyorlar. Bu zannın bir galat-ı ruyetten ileri geldiğini açıkça söyleyebiliriz. Mümasil ilim müesseseleri birbirinin rakibi değil, mütemmimidir her hangi bir ilim şubesine memlekette verilen ehemmiyet çoğaldıkça, ona ait müesseselerde çoğalır. Eski müessese için en çok savunacak cihet, kendi içinden yeni bir müessese doğurabilmek kudretini göstermesidir. İstanbul Darülfünun'u mesela yarın Ankara'da ikinci, öbür gün İzmir'de üçüncü bir darülfünun vücuda geldiğini görürse, Türkiye'nin en eski darülfünunu olmak haysiyetiyle bu yeni teşkillerden kendisi için büyük bir gurur ve iftihar hissesi çıkarmakta halklıdır. 1919'da İstanbul darülfünunu ilmî muhtariyetini kazandığı zaman, ilk teşkil eden darülfünun divanı, Anadolu'nun ortasında ikinci bir darülfünun tesisi lüzumuna hükümetin nazar-ı dikkatini celp etmeyi müttefiken kararlaştırmıştı. Sakıt imparatorluk devrinde bile kendini duyuran bu ihtiyaç, Ankara merkez olmak üzere tesis eden milli cumhuriyet devrinde artık daha fazla ihmal edilemez. Bu emelin tahakkukuna çalışmak, bütün Türk münevverleri için millî bir vazifedir, İstanbul darülfünunun bu hususta ahdesine tertip eden vazifeyi tamamıyla ifa edeceğinden asla şüphe etmemelidir.

1923'te Ankara'da ilk defa toplanan maarif heyeti ilmiyesinde bu mesele mevzua bahsolduğu zaman, büyük bir ekseriyet Ankara'da milli ilim ve sanat müesseseleri vücuda getirmek lüzumunda ittifak etmişti. Ben de bu fikrin en hararetli müdafilerinden biri ve hatta bu husustaki projenin muharriri idim. Lakin, o zamanda bu büyük teşebbüsün muayyen ve etraflı bir plan dairesinde ve maddi tatbikine manevi bütün vasıtayı hazırlanarak tamamıyla asrî ve tekamül bir şekilde mevki müriyete konulması lüzumunda ısrar etmiştim. Bazı arkadaşlar, hazırlığa hiç lüzum görmeden, eldeki vasıtalı derhal tatbikata girişmek fikrini müdafaa ettilerse de, ekalliyette kaldılar. Ve bu şüphesiz çok iyi oldu.

Maarif vekilimizin beyanatına, Ankara'yı hars merkezi yapmak için muhtaç olduğunu müessesatın, Türk milletinin manevi şerefiyle mütenasip ve en asrî vasıtalı olarak yapılacağını gösteriyor. Bu nokta-i nazarın ne kadar musip olduğunu söylemek

zaittir sanırım. İmparatorluk devrinde, kısmen eski göçebelik ananelerinin ve kısmen de yapmaktan ziyade yapıyor görünmek kaidesinin tesiriyle, konaklarda (Darülfünun), barakalarda (Laboratuar) tesis edilirdi. Milli cumhuriyet idaresinde bu gösteriş ve muvakkat tedbirlerle idare-i maslahat usullerinin edemeyeceği pek tabiidir. Yapacağımız müesseseler madden ve manen, sair medeni memleketlerdeki emsalinden tamamıyla farksız olma mecburiyetindedir.

Ankara'daki müstakbel ilim ve sanat müesseselerimizin suretle mükemmeliyeti için, bir taraftan maddi vasıtayı hazırlarken, diğer taraftan da oraları için muhtaç olduğumuz manevi unsurları da muayyen bir program dairesinde hazırlamağa başlamak lazımdır. Maziden kalan müesseselerimizde, zaruri olarak bir takım kusurlar, mantıksızlıklar, zayıf noktalar vardır, hâlbuki yeni kuracağımız müesseselerde, iyi bir plana, bütün o kusurlardan kurtulmak ve müstakbelen mütemadi bir inkişafa mazhar olacak faal bir hayat yaratmak pek kolay olur. Şiddetle muhtaç olduğumuz bu manevi unsurları şimdiden layıkla hazırlamak, sanıyorum ki, maddi vasıtayı tamamlamaktan çok daha karışık ve çok daha fazla itinaya muhtaç bir meseledir. Ve bilhassa, her şeyden evvel bir zaman meselesidir. Onun için, maarif vekaleti, hatta bu seneden başlayarak, bu hususta faaliyete girişmeli ve müstakbel müesseselerimizin manevi unsurlarını en mükemmel şerait dahilinde hazırlamağa başlamalıdır. Ankara'da bu milli hars müesseselerinin kurulup faaliyete başladığı gün, milli tarihimizin en mesut büyük günlerinden biri ve cumhuriyetimizin yeni bir zaferi olacaktır!

Köprülüzade Mehmed Fuad

İstanbul Darülfünunun'da Türk Edebiyatı Tarihi Müderrisi

LATİFİ ve TEZKİRESİ

2

Latifi tezkiresi'nin asıl dikkati celp eden ciheti tasnif ve tertibi, yani harici kıyafeti değil, bilakis derini mahiyetidir. Latifi, tezkiresini alelade bir tercümei hal mecmuası şeklinde tedvin etmeği aklına getirmiş, meşhur olsun olmasın, memleketteki şairlerin mikdarını, liyakatlerini, kudret ve istitaatlerini, birbirlerine nazaran vaki ve meziyetlerini, edebi nevilerden hangisinde daha fazla muvaffak olduklarını, nerede, ne zaman yetişdiklerini, eserlerinin adedini, isimlerini, telif veya tercüme olduğunu sıhhat ve katiyle tespit etmek suretiyle ona bir tarih çeşnisi temin etmek, tarihi müdavenet arasında bir yer ayırmak istemiştir.⁸⁴ Tezkiresi tetkik olunursa görülüyor ki, Latifi, arzularından çoğunu fiil sahasında hakikate kalp edebilmiştir. Bahsettiği şairlerin liyakatlerini, istidatlarını ekseriya yanılmaksızın tartmış, birbirlerine nazarlarına meziyet ve mevkilerini ince bir itina ile tayin etmiş, edebi nevilerden hangisinde muvaffak olduklarını tebeyyün ettiği gibi, eserlerini birer birer saymış, bunların telif veya tercüme olduğunu söylemediği de unutmamıştır.

Latifi, temas ettiği şairleri herkesin gözü önünde tahlile tabi tutmaktan hoşlanmaz, bunlar hakkındaki fikrini daima bir terkip, bir hüküm suretinde toplu bir halde ifade eder. Bu terkipleri nasıl ihzar ettiği, bu hükümlere nasıl vasıl olduğu, yani mesainin mekanizması meçhul bulunmakla beraber, bugünkü zevkimizin miyarıyla ölçtüğümüz takdirde bile, yine onları pek zayıf ve esassız bulmayız. Çok deva şaşırmayan kuvvetli müşahedesiyle, derin ve temyiz hissiyle beğenip seçtiği mahsullerin bünyesinde mutlaka, hüsnün sıcak, asil kanı vardır. Latifi, mütalaalarında her vakit bi-taraftır, fena bulduğuna iyi ve güzel demeği hatırına getirmemiş, iyi ve güzel dediklerine de hiçbir tesir altında kıymet biçmemiştir. Denilebilir ki tezkirecilerimiz arasında Latifi'den ziyade tetkiklerinde hür kalmış kimse yoktur. O, mefkuresinin şahadetinden başka bir şeye inanmamış, muhakemesinin tahkiklerine istidatlarına istinat etmeği fikri faaliyetinde yegane gaye bilmiş ve bundan

⁸⁴ Latifi tezkiresi, s. 35.

uzaklaşmamıştır. İhtiyar ve takip ettiği mesleğin esası, mübalağadan ihtiraz ve yalnız mavaka-ı nakil ve izahtan ibaret olup, bu hususta gösterdiği dürüstü ile hemen bütün tezkire-nüvislerimizin fevkine çıkar.

Latifi tezkiresi ihtimamsız, noksan veya hatalı tarafı varsa, o da şairlerin muhit ve zamanlarına müteallik satırlarıdır. Latifi ekseriyetle öğrenemediği için birçok şairlerin nerede, ne zaman yetiştiklerini yazarken yanlışlıklar yaptı, tezkiresinin diğer noktalarını işlemeye pek cesaret edemeyen muasırları, onu bu vesile ile insafsızca muaheze ediyorlar.⁸⁵

Bunun haricinde başka bir kusur atfedilemeyen Latifi tezkiresini takdirde, eski tarih ve tezkire nüveslerimiz müttetik gibidir.

Latifi'nin nesri, sade, açık, metindir. Aşık Çelebi, Kınalızade gibi Acem-perestleri itiraza sevk eden üslubunun en büyük kıymeti, tezkiresine hakikat yakışmış olmasıdır. Mamafih Latifi lisanını süslemeği büsbütün ihmal etmemiş, devrinin zevkini memnun edecek seciler, asarlar icadına, kitabında yer yer beyitler, kıtalar, meseller iradına uzanmıştır. Buna rağmen ifadesi yine zarif ve yumuşaktır. Yorulmaksızın, kolaylıkla takip olunabilir. Bhusus bazı şairleri tarif ederken çizdiği tasvirler, yıldızlar gibi yüksek bir seviyede parlayan nefis incilerdir.

Latifi, tezkiresinde üç yüzü mütecaviz şairden bahsetmiş ise de bunların hepsine şair vasfını layık görmemiş, birçoğunu alelade nazım, bazılarını mütercim, bazılarını da katip ve münşi telakki ve o suretle tetkik etmiştir. Müverrih Hammer, “hayret ve istiğrapla zamanî şuarasını üç yüze kadar çıkarmıştır” derse de, Latifi yalnız kendi devrindeki şairleri değil, Osmanlı saltanatının tesisinden itibaren yetişen şairleri tezkiresine derc eylemiş olduğuna göre, hayret ve istiğrabı pek yerinde sayılmaz.

*

*

*

Tezkiresinden sonra Latifi'nin mühim olan eseri, beş yüz gazel, otuz üç kaside ile murabba, muhammes ve saireden mürekkep⁸⁶ büyük divanıdır. Nisyanan kurtararak

⁸⁵ Tezkiresinde birçok şairlerin, bu arada hatta Edirleni olmakla maruf Necati'nin Kastamonu'ya mensubiyetini ileri sürmesi dolayısıyla Âşık Çelebi ile Kınalı zade, latifiyi şiddetle tenkit ve eserlerini kastamonu name demek suretiyle tezyif ediyorlar. Müverrih Hammer de Latifi'nin kastamonululara şair unvanı vermekte pek cömert olduğunu söylemekle bu iki tezkire Nüvese nevumma iştirak ediyor.

⁸⁶ Âşık Çelebi tezkirei şuarası makbuldür, matbu erbabı suhengüzardır eyu tettebbu etmiştir. Sehi Bey ile ne inşa, ne terdipte münasebeti yoktur. Dediği gibi, Ali'de; vilayet Rum'da tezkirei şuarası cem'i ola Sehi Beyden, saniyen bundan sadır olmuştur. Elhak hub ede iylemiş ve şuh ve mergup inşa etmiştir. Ve bulağa meslekine gitmiştir. diyor. Yalnız Hasan Çelebi zamanında şiir u inşa ile şöhet bulup tezkire şuarası tahrir

ona hakiki ve payidar bir şeref ve şöhet temin eden tezkiresi olmakla beraber, kendisi şairliğini tezkire-nüvisliğe mürecceh bulmakta hazırdır. İndinde şairlik yapısı, her hangi bir mansıp ve izzetle ölçülemez. Onun için bizzat, şiirine, tezkiresinden çok fazla ehemmiyet vermiş, şairlik sıfatını bütün unvanlardan ziyade benimsemiştir.

Eski müverrihlerle tezkireciler arasında Latifi'yi şair olarak tanıyan pek azdır. Sehi, hakkında; “kitap kısmındandır” dediği gibi, Aşık Çelebi şiiriyle inşasını hem-ayar görmüş, Katip Çelebi de, şiirini hiç kale almaksızın, sade tezkiresini kayıt ile iktifa etmiştir. Hasan Çelebi evvela; “şiiri inşasından bih-ter idüğü muhakkak ve mukarrerdir” tarzında bir mütalaa serd ediyorsa da biraz sonra; “eşarı dahi vasat-hal olduğu malum-ı erbab-ı mukalliddir” diyerek Latifi'nin şiirde müstesna bir mertebeye yükselememiş olduğunu itiraf ediyor.

Eski tarih ve tezkire-nüvislerimiz, Latifi'nin şiiri hakkındaki fikirlerinde yanılmamışlardır. Elde mevcut nazımlarına nazaran Latifi, şiirde mahir ve üstat addolunamadıktan başka, hatta vasatın iyi dünunda kalır. Kendimizi icbar etsek dahi sanatından yine zevk alamayız. Bu itibar ile divanı, asırların tozları içince unutulup gitmiş, fakat ismi, tezkiresi sayesinde, ciddi bir hürmet celp ederek bugüne kadar yaşamıştır. Ömrü felaketlerle malamal olan tezkire, tezkire-nüvis için bu, taliin geç kalmış bir tarzıyesi olsa gerektir.

Muhammed Halit

ve imla etmek zahmetine müptela olmuştur. Tettebbu ahbar şuarada levazim ve meham karı mera etmediğinden gayri halavet ibarat ve latafet istiaretten biri, hatır efsarda dalan gibi latafetten ari olup i!cali akdah inşa eden erbab belagat ve beraatin meclis itibarlarında

HAYAT MECMUASI
HARS TETKİKLERİ

Sayı: 19

7 Nisan 1927
Satfa: 363

MECMUA-İ MEVLANA

1

Maarif Vekaleti kütüphanesinin yazma eserleri içinde edebiyat tarihimizin büyük mümessili olan Mevlana'yı tenvir edecek bazı vesikalar var. Bunların içinde, şairin yaptığı tesirlerin delillerini toplayan bir eser kendine göre mühim bir mahiyete haizdir. Mecmua-i Mevlana, hak-i pay-i mevleviyan derviş Vasıf-ı pür-isyan tarafından tertip edilmiştir.

Mevlevi Vasıf'ın hayatı hakkında bir şey bilmiyoruz.⁸⁷ Eserde de hiçbir tarih yoktur. Yalnız muasır denebilecek Mevlevî dedelerinin Mevlana hakkındaki düşüncelerini ihtiva ettiğine bakılırsa on dokuzuncu asra atfedilebilir.

Mecmua, takriben büyük hacimde iki yüze yakın sahifeyi ihtiva ediyor. Tarzına bakılırsa son nısf-ı asrın mahsulü olan güzel ve sanatkârane bir rika ile yazılmış, Mevlana hakkında muhabbetkâr hislerle, takdir ve minnet düşünceleriyle kaleme alınan methiyelerle, gazeller, tahmisler hiç tertip gözetilmeden tespit olunmuştur. Bütün sahifeler, büyük mutasavvıf arkasından koşan gönüllerin sıcak ve samimi ihtizazları ile meşbudur. Mevlana'nın şahsiyeti hakkında edebi bir takım tasvirleri, ney ve semaa ait parçaları ile nazar-ı dikkatimizi celp eden mecmuanın ilk sahifesinde Şeyh Galib'in Mevlana redifli manzumesi;

Görünse her ne taraftan hammâl-i Mevlânâ
Gelir zebânlara ism-i Celâl-i Mevlânâ

Beytiyle başlıyor ve onu Hemdem'in ney methiyesi takip ediyor, işte ilk parçası;

Erişti semt-i ervâha sadâ-yı nây-i Mevlânâ
Tolandı nağme-i hikmet güşâ-yı nây-i Mevlânâ

⁸⁷ Mevlana redifli kasidelerden biriside kendisine aittir şu halde aynı zamanda bir Mevlevi şairidir.

Ademden rû-nümâ kıldı bu mevcûdâtı sertâser
Salâ-yı yâ Muhammed'le nidâ-yı nây-i Mevlânâ

Nazif, Latifî, Enver, Zihnî, Fazıl, Kuddusî, Nafi, Niyazî gibi Mevlevî şairleri tarafından yazılmış, hepsi Mevlana redifli, takriben elli kadar parça, hep bu mealde devam etmektedir. Bunların içinde Şuhudî'nin semaa dair manzumesi güzeldir.

Gönül razın eyler semâ-yı şevk-i Mevlânâ
Ciger kanın revân eyler semâ-yı şevk-i Mevlânâ

Seher keşf-i habâb etti keremden feth-i bâb ett.
Bizi mest ü harâb etti semâ-yı şevk-i Mevlânâ

Muhib isek eger sâdık-ı sengdir şânına layık
Cünûn zinciridir âşık semâ-yı şevk-i Mevlânâ... ilah

Bir kısım parçalarda Mevlevî redifli altında devam ediyor. Şöyle böyle elli kadar var.

Şeyhî, Hamdî, Nebil, Ramiz, Galip, Şahidî, Sakıp gibi muhlislerle yazılan bu manzumeler, Mevlana'nın şahsiyetinden ziyade, Mevlevilik müessesesinin klasik bir lisan ve nazım ile tasvirinden ibaret bulunuyor. Manzumelerden lâ-ale't-tayin aldığımız şu beyitler bu noktayı göstermeye kâfidir.

Şule- î tab şem-i heyetdir külâh-ı Mevlevî
Nurdan fânûs-ı hikmetdir külâh-ı Mevlevî

Ramiz

Olduğunca şevkle meydan-ı aşk içre semâ
Çarh-ı eflâk muhabbetdir külâh-ı Mevlevî

Fasih

Bu gönül sırça saraydır anda gözle nurın
Olmasun sofî şikest bu tahtgâh-ı Mevlevî

Rıza

Varis-i ilm-i ledündür Mevlevî
 Vakıf-ı esrar-ı kündür Mevlevî

Vehbi

Kıblegâh üns ü candır bargâh-i Mevlevî
 Ebrû-yı can ü cihândır kıblegâh-i Mevlevî

Sakıb

Müteakip üç manzumede Mesnevi'nin takdirlerini taşıyor. Kabulî'ye ait olan
 birinci kaside çok uzundur. Son iki beytine bakınız;

Gâfilân zan eyledi nutk-ı celseddindir.
 Bilmediler kim kelâm-ı kibriyâdır Mesnevî

Ey Kabulî rûz şeb nazar ile im'ân ile
 Zer eder ahın dili bir kimyâdır Mesnevî

Mesnevîlerin kıymetini gösteren tasvirleri Sema methiyeleri veli etmektedir.
 Mevlevî raksının tasavvufî esaslarına ait bir teşrih mahiyetinde düşünebileceğimiz bu
 methiyeler yirmi parçadan ibarettir. İlk kaside Sakib'e ait olup çok uzundur. Şu beyitleri
 bu parçadan alıyoruz.

Feyz-i câmindan bulur erbâb-ı hâlet taze can
 Ruh-ı şayan-ı fütûha ruh-ı reyhândır semâ

Hem-inân olmaz ana tayy-ı menâzilde verâ
 Vadi-i lâhut peymâ berk-i cevândır semâ

Meclisinde edemez ârâm pay-ı zühdi hûşk
 Dâfi-i bâr-ı hilaf-ı cins-i yârândır semâ

Zerreden hûrşîd ü bahri katreden seyr ettirir
 Dürbîn-i çeşm-i can can-ı binâdır semâ

Diğerleri de hep bu mahiyette ve ekserisi bu vezindedir. Diğer tasavvufi tarikatlardan kısmen raksa verdiği kıymet ve ehemmiyet ile ayrılan Mevlevilik, sema telakkilerini bu kasidelerden çıkarmak mümkündür. Nitekim Sakip, bu vesile ile zühd-i huşku, zevk-i İstiğrak ile çarpıştırmış ve galebeyi ikinciye vermiştir.

Şimdi medh sırası Ney'e geliyor. Mevlevi Vasıf, Mevlana, mevlevi, mesnevi methiyelerinden sonra neye taalluk eden parçaları toplamıştır. Yirmiyi mütecaviz olan bu manzumeler, Mevlevilik'in güzel sanatlara ve hassaten musikiye verdiği eflatuni kıymeti ne canlı gösteriyor! Aynî'nin şu parçasına bakınız;

Rûy-ı zemîne velvele saldı sadâ-yı ney
Nüh çarhı hep sema'a götürdü nevâ-yı ney

Gevher-şinâs vahdet olur mübtelâ-yı ney
Gavvâs-ı bahr-ı hayret olur aşinâ-yı ney

Gûş eyleyen karar edemez bir makamda
Sahrâ-yı lâ-mekân evidir tengnâ-yı ney

Rinde hayat ü haste-i aşka şifâ verir
Hoş safâ-yı mey-i nagam canfezâ-yı ney... ilah

Bundan sonra Mecmua-i Mevlana'da; "Hazret Mevlana'dır, Monla-yı Rum, ya veliyullah, Mevlana'yı, Mevlevi'yim, Mevlana değil" redifli kasideler sıralanmış olup mevzu itibarıyla yukarıda numunelerini kaydeylediklerimizle münasebettardırlar. Hepsi büyük mutasavvıfın serptiği mihnet ateşi, sanki alevli bir manzumedir.

Kangı âşıkdır o kim mevlâsı Mevlânâ değil
Mısraı, bu manzaranın rengini tersime kâfi değil midir?.

Aynî'nin, Şeyh Galip'in, Niyazî'nin Mevlana'dan mülhem müseddeslerini ve tesdislerini de eserde görmekteyiz. Mevlevi Şeyh şairlerinin ekserisi tasavvufi

terbiyelerini asıl dergâhta, Konya'da almışlardır. Bunlardan biri olan Niyazî, bakınız, ne diyor;

Ey dilâgân ulûm-ı dâniyaya geldim ağlarım
Zat-ı ekmel daniş-i valâyaya geldim ağlarım

İnfihâm-ı remz her imâyaya geldim ağlarım
Kesb-i fen nûkte-i ma'nâyaya geldim ağlarım

Hakipâ-yı Hazret-i Mollaya geldim ağlarım
Feyz-i kudsi-i cezb için Konya'ya geldim ağlarım

Bu, müseddesin birinci parçasıdır. Diğerleri de aynı samimiyet ve hararetle devam ediyor. Son beyit, hepsinde tekrar etmektedir. Cazim tarafından şaire Leyla'nın;

Rehnümâ-yı sâlikândır Hazret-i Mollâ-yı Rum
Şem-i bezm-i aşıkardır Hazret-i Mollâ-yı Rum

İle başlayan manzumesi, İzzeti tarafından da Şeyh Galip'in;

Hoş çalınub nevbet-i Mollâ-yı Rum
Oldu ayân savlet-i Mollâ-yı Rum

Gazeli tahmis edilmiş, daha başka birçok tahmisler bunları takiben esere kaydolunmuştur. Yalnız bunların içinde Nefi'nin Mevlana için yazdığı Aynî'nin tahmis eylediği parça, ayrıca şayan-ı zikirdir.

*

*

*

Mecmua-i Mevlana'nın gazeliyat kısmını, ayrı bir makalede tetkik edeceğiz. Yalnız şurada şunu söyleyelim ki, Mevlevi Vasıf, büyük Türk şairi Mevlana'nın felsefesini ve hususiyle felsefenin tesirini tetkik edecek müdekkik için çok kıymetli bir muaheze hazırlamıştır. Bu itibar ile eser, edebi tarihimizin menbaı ve müracaatgahları arasında müstesna bir mevkie sahiptir.

Ziyaeddin Fahri

HAYAT MECMUASI
EDEBİYAT

Sayı: 20

14 Nisan 1927
Sayfa: 383

ON İKİNCİ ASIR EDEBİYATININ MEŞHUR SİMALARINDAN ÇELEBİZADE ASIM

Tarihimizin değerli müdekkiklerinden İhsan Beyefendi'ye

Reîs-i Şâ'irân Osman-zâde Tâ'ib Efendi:

Müderislerde ancak 'Âsım-ı hoş-gû müsellemdir

Ki nazm u nesr ü fazl u ma'rifetde yokdur akrânı

Diye onun genç yaşında bile değerli ve şöhretli bir şair olarak tanıldığını anlatıyor. Nitekim Mirzazade Salim Efendi'de “eşarı melahat-nisar-i maye-i neşat hatır vü güftarı letafet şiarı pesendide-i asagır ve ekabirdir” cümlesiyle aynı seneler zarfındaki itibarını teyit ediyor. Filvaki on ikinci asır zarfında şunun ve hatta bazı tanınmış edebiyat müntesiplerinin, şairlerin vücuda getirdikleri hususi mecmualarda Nabi'den, Sabit'ten, Nedim'den sonra en çok eserlerine tesadüf edilen adamlardan biri de Çelebizade Asım'dır. Bu mecmualar sırf sahibinin zevki ve yazıldığı devrin ilhamıyla kaleme alındıklarına nazaran bir şairin o devirdeki mevkiini en sahih ve samimi bir kuvvette gösterir.

Asım'ın belli başlı eserleri, Raşit'i tezyilen yazdığı maruf Tarih ile Divan'ı ve Münşeât'ıdır. Bunların her üçü de matbudur. Bizzat anlattığı üzere Naima'yı takiben vakanüvisi olan Raşit Efendi 1134 senesinde celb-i mevleviyetine nail olunca Damat İbrahim Paşa, Asım'ı bin yüz otuz beş senesi şehri Ramazan'ül mübarek'inin yirmi sekizinci günü hizmetimiz burada istihdam ile mehsut akran ve Mevlana-yı merhumun şah-name-i kuyı hame-i şirin edası hatm-i kelim eylediği mahalden destan-seralığa ağaz etmeyi ferman buyurmalarıyla bin yüz otuz dört senesi Zilkade-i şerifesi vakainden tahrir iptida ve ağaz u beyan u kayide Mevlana-yı mezburun mehma-emken eserine iktifa kılıp lügat-ı nadire ve emsal irad ve istimali ile şive-i hüner-furuşaneden ihtizaz etmiştir. Vakanüvisler içinde Naima ile Cevdet Paşa istisna edilecek olursa hepsinin eserleri tarih meraklarını ikna edecek kuvvetten mahrumdur. Hele “Asım'ın tarihi için

Nevşehirli İbrahim Paşa'nın mensur ve sathi bir methiyesinden ibarettir” dense pek mübalağa edilmiş olamaz. Baştanbaşa mahud Çırağan safalarını, helva sohbetlerini, Sadabat eğlencelerini anlatır, içtimaî hayata hemen hemen temas etmez, veba ve yangın gibi İstanbul'un iki korkunç belasını birkaç cümle şaklabanlığıyla geçirir. Asım tarihini 1141 senesi nihayetlerine kadar yürütmüş, kendisinden sonra vakanüvisi olan şair Sami Bey'de 1143 senesinden başlamış olduğu için siyasete mühim vakaların cereyan ettiği 1142 senesi mensi kalmıştır. Senelik vukuat; “Vakaü'l-Füzala”, “Meri't-Tevarih”, “Abdi Tarihi” gibi eserlerle bazı ufak tefek risalelerden tettebbu edilerek kısmen ikmal edilebilir.

Divan'ı 1268 Ramazan-ı şerifi'nin evasıtında Ceride-i Havadis matbaasında litografya ile basılmıştır. Bu, pek itinasız bir tabdır, hayli yanlışlar vardır. Yazma nüshaları içinde en muteberi bugün Beyazıt kütüphanesinde 5644 numarada mukayyet ve mahfuz olandır ki esasını merhumun hazinedarı Rumeli eşrafından Ali Efendi kaleme almış ve Asım Efendi tarafından tetkik edilerek eksikleri kenarlarına kendi kalemıyla yazılmıştır.

Münşeati da merhumun mensuplarından ve ulamadan Lütfullah Efendi tarafından toplanmıştır ki yazdığı mukaddimede mekatibin kütüp ve tahririne Asım Çelebizade'nin kalem muacciz rakam inayetleriyle mahv u ispat ve ıslah ettiğini ve işte o musahhah şekillerin bu mecelle-yi celileye cem ve tertip olunduğunu söylemektedir. Münşeati sahaf Esat Efendi marifetiyle 1286 senesi Camediyel-Ahire'sinde hurufatla tab edilmiştir.

İsmail Asım Efendi Müstakimzade'nin Tuhfetu'l-Hattatin'de yetmiş yedi yaşında vefat ettiğini kaydetmesine nazaran 1096 tarihinde İstanbul'da doğmuştur. Babası Reisül-küttap küçük Çelebi Muhammed Efendi olduğu için ihtisaren Çelebizade diye şöhret bulmuştur. Vasıf tarihi ile Devhatü'l-meşayih'da yek-meal tercüme-i hali mukayyettir. 1120 senesi Receb'inde mefti ala-nam bulunan Ebezade Abdullah Efendi mahdum mumaileyhin kabiliyetine nazar ve medrese reisiyle kadrini bala-ter edip Şeyhülislam İsmail Efendi'ye damat ve bu takrip kibar-ı ulamaya cihet-i karabetle rabita-bend itizad ve devre-i mutadeyi bade't-tekmil Yenişehir Fener kazasını tahsil etmiştir. Müteakiben Bursa, Medine, İstanbul kadılıklarıyla Anadolu ve Rumeli

kadıaskerlerinde bulunmuş, 1172 de Şeyhülislam olmuştur. Vaktin sadrazamı ve kendisinin eskiden beri dostu olan Koca Ragıp Paşa şu tarihi söylemiştir.

Binde bir ancak düşer bu resme târîh-i latîf
Câh-ı fetvâ olsun İsmâ'îl Efendiye sa'îd

Şaire Fıtnat hanım da şu tarihi yazmıştır;

Harf-i menkût ile yazıp târîh
İki mısra'a kıl-k-i sihr-âyîn

Yümn-i devlet ile bi-hamdi'llâh
Oldı Âsım Efendi müftî-i dîn

Halil Resâ Efendi'nin de şöyle bir tarihi vardır:

Oldı İsmâ'îl Efendi 'izz ile müftî'l-enâm

Fazıl-ı devran terkibi de meşihhatî senesini gösterir. Bu makamda sekiz ay kadar bulundu. Pek ihtiyardı. Sadrazam Koca Ragıp Paşa'ya yazdığı şu mektuptan onun ömrünün sonuna doğru ne kadar halsiz ve bitap düştüğünü anlıyoruz;

“Benim devletlü inayetlü mürüvvetlü semahatlü efendim. Sultanım hazretleri, kumaş peride-renk ru-yı niyaz, cilvegah-ı semend basralarına guster-ayende ve pa-yı endaz kılınmak siyakında ariza-yı devamı hah-ı bi-iştîyak budur ki bugün rikab-ı müstetab-ı cihan-baniye ruy-mal ile şeref-yab olmak için dua-yı kuy-ı kem-terleri davet buyrulmuş. Lakin bu esnada insibab-ı nüzulattan bünyan-ı tabiatın hali harap olup zaafa kuvvet gelmekle dünkü gün hukuk-ı mevruseye riayet kastıyla İsazâde merhumun adı namaz-ı cenazesi için cami şerif-i Muhammed Hani'ye hareket olunmuştu. Esna-i avdette ru-nüma-yı zuhur olan ıstırap tamam zimam-ı rubayı aram olup hezar-tab ve zahmetle avdet olundu. Bu hal ile saray-ı valalarına vusul ve neredübanlara suud u nüzul kudret ve takat olmamakla bugün be-her hal-i maiyyet ile hareketin lüzumu olmayıp ancak dailerine ikram kastıyla hareket teklifinden af buyrulup kudret hareket hasıl

olunca bir iki gün ihmal buyrulmak niyaz olunur. Bu mektubu yazdıktan sonra pek çok yaşayamadı. Birkaç günden beri münharifül miza olup illeti kabul-i ilaç etmediğinden 1173 Cemadiye'l-Ahire'sinin yirmi sekizinci gecesi vefat etti. Şair Nevres şu tarihi söylemiştir.

Âsım İsmâ'il Efendi kıldı firdevsi mekân

Mezarı Molla Gürani'de Reisül Etibba kadıasker Ömer Efendi'nin Müderrisi bahçesindedir. Müstakimzade Tuhfetül Hattatin'de Asım'ın Ömer Efendi'ye damat olduğunu yazar Ramiz Tezkiresi'yle Hadikati'l-Cami'de bunu teyit eder. Yukarıda kayıt ettiğimiz üzere Vasıf Tarihi ve bizzat Müstakimzade'nin Devhatu'l Meşayih'i onu Şeyhülislam İsmail Efendi'nin damadı olarak gösterdiğine nazaran sonradan Ömer Efendi'nin kızını aldığı anlaşılmaktadır.

**

Çelebizade Asım Efendi hem pek hayır-hah, hem pek doğru bir adamdı. Gençliğinde Şeyhülislam İsmail Efendi'ye damat olarak kibar-ı ulemaya karabetle rabita-i bend itizat olmuş, bilhassa ada-yı udusi bile rüchan u müsellemiyetini teslim edip hin-i iktisada güftarından hoş-gülüğün tasdik ü ikrar etmiş bulunduğu için pek çok dost kazanmış, bu sayede arkadaşlarından kimin başı sıkışmış ise tanıdığı zatlara tavsiyeler kaleme almıştır ki münşeatında munderic tezkireler onun bu hayır-hahlığını teyit edecek vesikalardır. Maheza icabında sert ve bi-amanade hareket ettiğini görüyoruz. Mesela Şeyhülislam iken usulsüz bir tarzda birini iltimas ve iltimasnamesine bir de hediye ilave eden devrin nüfuzlu adamlarından birine şu mektubu göndermiştir;

Saadetlü Esat Efendi hazretlerine Mekke-i Mükerreme payesi tevcihi hususunca iki defa tezkire tahrir ve irsal olunmuş. Matla-ı mansıbımızda mucip ve mukteza yoğ iken mezbur paye arz-ı karini müsaade-i Hümayun olacağı mahall-i iştibah olduğundan maada medhul olacağımız bir emirdir. Bilad-ı Erbaa erbabından hala Mısır kadısı Kirmani efendi gibi fazıl ve Bursa'dan mazul hala fetva eminimiz Osman Efendi gibi kamil adamlara bila-mucip takdim olunmasına mezburlar razı olurlar mı ve rical-i tarik bu hususi istihsan ederler mi? Mezbure dahi bu payenin hayr u nefi Halep kadısı iken tahsil ettiği Edirne payesi gibi olacağı nümayandır. İnşallahü Teala Haremeyn-i Muhteremeyn kazaları tevcih olundukda münasebet bulunduğu surette eğer emine say ve ihtimam olunur. Ancak elhaletü hezihi meramına müsaade, fakire göre hayz-ı

imkânda değildir. İhda buyurulan nüsha-i Künhü'l-Ahbâr'ın bizde tamamı olmakla kabulünden sonra bizim hediye olmak üzere taraf-ı şerifinize irsal olunmuştur. Erbab-ı muttalibden hediye kabulü filasl meşrebimize mugayir olup hususa bu makamda iken habbe kabulü mümkün değildir. (Aleladetü'l-tetrik) kaidesi malum-ı saadet olmakla hatr-ı şerife gubar kondurmayasız.”

Bir arkadaşına yazdığı mektubun şu satırları da onun mizaç ve seciyesini pek bariz göstermektedir;

“...Bizim fakirane adet ve meşrebimiz sizlere ve belki ekser-i nasa malum idi ki bilibtastır. Ol emirde bir adama alaka ve muhabbetimiz suret ve siretine meyl ve rağbetten neşet edip ya kendisi panihadeyi alay-ı meratip ve münasip, yahut ol makule devlet-mendlere şiddet-i temahhus ile müntesip olduğu için olmayıp alakamız zatiye olmakla azl ve nasıp ve ikbal u edbarı halleri fakire nispetle yeksan, belki hüzn ve inkisarı vaktinde riayet-i hatır ve itibari yanmada mansıbı için zaruri iktiza eden teveddüt ve senakarlıktan ziyadedir...”

Asım, her zeki adam gibi nükte-perdaz ve zarifti. Tezkire sahibi Ramiz Efendi'nin dediği gibi; zahm-ı şemşiri zebanı olan anyesirde şifa-yab merhum lisanı olup behemehal meclis-i nefislerinden mahzun-ı davet adim bir zat-ı hüccetse hısal idi. Mesela bir bayram günü kendisini Hacegandan biri ziyarete gelmiş, adamcağıza doğru ilerlemiş, Şeyhülislam Efendi'yi etkilemek istemiş. Asım huşunetle muhalefet etmiş; “Be hey adam var şurada otur” diye azarlamış. Meclis kalabalıkmış. Biçare bozulmuş, kalmış. Gelip geleceğine pişman olmuş. Asım zavallının haline acımış;

“Efendiler ziyaretime teşrif buyuran zat pek değerlidir. Bir gün vezir olacağına şüphe yoktu. Ben, vaktiyle eteğimi öpenlerden çoğunun ellerini öpmek mecburiyetinde kaldığımı gördüm. İşte birkaç gün sonra elini öpeceğimiz böyle kıymetli bir zata eteğimizi öpmeye müsaade etmekte ne sefa vardır?” diye pek zarifane gönlünü almıştır.

Asım Efendi aynı zamanda zamanın tanınmış hattatlarından biri idi. Müstakimzade'nin dediği gibi şikest talikte Arif Efendi'den temeşşuk ile elhak bir tavr-ı has peyda eylemiştir ki kemal-i teraveti Nergisizade'ye göz açtırmaz ve fasih söz söyletmez ve Durmuşzade şöyle dursun mabee'l-iftihar cümle-i ehl-i kemal idi. Asım kitap meraklısı bir adamdı. Müverrih Vasıf Efendi cem ettiği kütüb-i latife ve divan-ı nefise hariç hadd-i ihşa ve imzasıyla bu fakirin müşahede eylediği kütüb-i uluf derecelerine resadır der. Filvaki bugün bile muhtelif kütüphanelerde vaktiyle onun

elinden geçmiş eserlere tesadüf edilir. Ezcümle Nur-ı Osmaniye kütüphanesinde 3729 numarada mukayyet ve mahfuz Zemahşeri'nin Rebiü'l Ebrar'ından mahlası bir Ravzetü'l Ahyar tercümesi vardır ki zuhurunda Asım Efendi'nin güzel şikeste hattı ve imzası görülmektedir.

Çelebizade'nin kitapları arasında baba yadigarı müzehhep ve nefis bir Tarih-i Vassaf vardı. Şehit Ali Mahir nasılsa bunu eline geçirmiş, iade etmemişti. Kitabının namını telaffuza mecali emr-i muhal olduğunu bilen Asım Efendi, Paşa'nın vefatından sonra kaymakam Mustafa Paşa'nın himmetiyle malını kurtarabilmişti. Mustafa Paşa kendisindeki nüsha-i nefise mukabil ve tahsis olunduktan sonra kitab-ı merkumun teslim olunacağını söylemişti. Fakat seneler geçtiği halde vadini ifa etmedi. Çelebizade münşeati meyanında rical-i Devlet-i Aliyye'den biri ile hâcegan-ı divan-ı Hümayun'dan Dürrî Efendi'ye⁸⁸ yazılmış iki mektup vardır ki kitap meraklısı bir adamın malını kurtarabilmek için nasıl heyecan ve ıstırapla yalvardığını pek samimi ifade eder.

Müstakimzade'nin ifadesine göre Enis Recep Dede Efendi'nin tarik-i Mevlevi'de derviş-i münibi idi.

**

Şiirlerine gelince:

Ser-â-pâ ehl-i 'aşkın şekvesi agyârdandır hep
Benim feryâdım ancak dest-i cevri-yârdandır hep

Gülün etrâfı hâr u hârın olmak sâha-i gül-şen
Galat-kârî-i çarh-ı bâz-gûn-reftârdandır hep

Gönül derdi cihâna oldu medd-i âhdan zâhir
Bu denlû nağmeler bir sâzda bir târdandır hep

Ne hâletdir ki her serde virir bir neşve-i diğeri
O mey kim bir sebû bir câm bir hamârdandır hep

⁸⁸ Dürrî Efendi'de bilhassa damat İbrahim Paşa devrinde şöhret ve kıymet bulmuş bir şairdir. Bir gözü görüldüğü için yekçesm diye anılır. şikk sani defter darlığında bulunmuş, İran'a sefir gitmiş, baş muhasebeciliğe terfi etmiş 1135'de vefat etmiştir. Kardeşi Sadi çelebi'de az çok tanınmış bir şairdir.

Cihân müstagra-k-ı ihsânı olmuşken bu şekvâlar
Galat-bahşî-i çarh-ı nâ-be-câ etvârdandır hep

Rakîb ü yârdan şekvâsı yokdur 'Âsım-ı zârm
Anın feryâdı ancak baht-ı nâ-hemvârdandır hep

Ve:

Hulûs ile cihânda kimsede ülfet mi kalmışdır
Bu kişverde rûsûm-ı köhneden 'âdet mi kalmışdır

Giderdi bir iki câm ile dilden renc-i sad sâle
Bu meylerde meger ben gördigim hâlet mi kalmışdır.

Gibi gazelleriyle şöhret-şiar ve üstad Nabi-tarz u üslubuna temayülünü gösteren
Asım, sonraları hemen bütün muasırları gibi Nedim-i taze-zebanın kalemindeki füsuna
müsaahhar kalmış;

Âferin tab'ına teşhîs idemem eş'ârın
'Âsımâ nazm-ı Nedîmâ ile yek-reng midir

Diye nükte-perdaz şairlerle kendisini hem-ayar sayarak o yolda manzumeler
kalem almıştır, işte bir tanesi ki Nedim'in tesiri baştanbaşa hissedilmektedir;

Gül den uçmuş reng gelmiş rûy-ı âl olmuş sana
Müşğ-i Çînî nâfeden çıkmış da hâl olmuş sana

Bir yere gelmiş sabâh-ı 'ıyd ile bâd-ı bahâr
Biri sîne biri nutk-ı bî-mecâl olmuş sana

Hasta mı 'âşık mısın bir yerde yok ârâmişin
Ey dil-i şûrîde hiç bilmem ne hâl olmuşsana

Nûr-ı zâtındır Hudâyâ nakş-ı kevni gösteren
Âsumanlar sanki fânûs-ı hayâl olmuş sana

Ey kalem var ise bir mûy-ı miyân fikrindesin
Rişte-i endîşe-i bârîk nâl olmuş sana

Kâbil-i temyîz olmazken Nedîmin nazmı hîç
'Âsımâ bilmem neden fikr-i muhâl olmuş sana

İşte aynı mahiyette bir başkası:

Bâde-nûşân-ı hevâdan zümre-i zühhâda dek
Eylemişdir şimdi bir 'ayyâr tersâ-zâde dek

Şu'le-i âvâz-ı mutrıb cânına kâr eyleyüp
Nâle-i ney çıkıdı bâm-ı perde-i feryâda dek

Ey sitem-ger zahm-ı gamzen görmedik var mı meger
Dîdeden dilden cigerden hâtır nâ-şâda dek

Çamlıca seyri mükerrerdur Hisâr ba'îd
Necm-i bahtım gidelim gel bârî Sa'd-âbâda dek

'Âsımâ nâ-refte râh açmış Nedîme âferîn
Kûçe-i teng-i kalemden mülk-i isti'dâda dek

Hülasa on ikinci asır edebiyatının meşhur simalarına tahsis ettiğim makaleler silsilesinden şimdiye kadar neşrettiğim ve şimdiden sonra neşredeceğim kısımlarla tayin etmiş ve edecektir ki genç Nedim emsalsiz şiirleriyle birdenbire gözleri kamaştırmış, ihtiyar ve genç hemen bütün muasırlarını kalemine meftun etmiş, nazireler söyletmiş, taklit ettirmiştir. Bu adamlardan hepsi Nedim'e benzemenin ne kadar müşkil olduğunu anlamışlardır. Nitekim Asım bir gazelinin sonunda;

Ma'nî-i rengîn degil 'Âsım kümeýt-i hâmeye
Kan kaşandırdım Nedîm'e vâdî-i tanzîrde

Diyerek ona yetişmek için ne zahmetler çektiğini itiraf ediyor. Naçiz tetkikatımla meydana çıkıyor ki şair Nedim yaşarken de muhmel ve münsi kalmış değildir. Kalamazdı, çünkü hepsi ayrı ayrı birer inci olan o şiirlerin nazar-ı dikkati celp etmemesi için o asırda zevksizlik hükümlerine icap ederdi. Halbuki Nevşehirli İbrahim Paşa asrı, divan edebiyatının ve ale'l-umum incelik, zevk ve sanatın bir altın devri idi. Hülâsa Nedim yaşarken kadri bilinmiş bir şairdi.

Bundan evvelki makalemizde bir ikisinde de arz ettiğimiz üzere 1134 senesinde İran'dan İstanbul'a Murteza Kulı Han isminde bir elçi gelmişti. Namî mahlasıyla Farsi ve Türkçe pek güzel şiirleri olan bu mümtaz adamı İbrahim Paşa, devrin şairleri edebileriyle temas ettirmişti. Namî Han bazı gazeller yazmış, sadrazamın fermanıyla bizim şairlerde nazireler söylemiştir. Bunlardan biri;

Her çend bu Rûm içre gam u renc bulunmaz
Ammâ sana bir mûnis-i pür-genc bulunmaz

Matlûludur ki Nedîm:

Çeşmin gibi bir sâhir-i pür-genc bulunmaz
Hattın gibi bir nüsha-i nîrenc bulunmaz

diye başlayan bir nazîre yazdığı gibi Âsım da şunu kaleme almıştır:

Her sînede kim 'aşkın ile renc bulunmaz
Bir külbe-i vîrândır o kim genc bulunmaz

Yokdur dil-i 'âşıkda yeri tohm-ı riyânun
Gül-bâgçe-i mey-gedede benc bulunmaz

Yâ Rab nice olur ehl-i dilin hâli o yerde
Kim def'-i gama bâde-i efrenc bulunmaz

Her gün nola hurşîd görünmezse şitâda
Her bâr zemistânda nârenc bulunmaz

Tahmînîm odur mülk-i Acem'de hele 'Âsım
Nâmî kadar üstâd-ı suhan-senc bulunmaz

dîvânına, Türkçe:

Yâ Rab bu ma'nâyı bilür hep 'âlem
Kim 'abde sezâ cürm ü 'atâdır sana hem

Ben bana düşen işde kusûr eylemedim
Hâşâ cenâbın itmeye lutf u kerem

Ve Fârisî:

'Âsım dil-i men 'aşk-ı İlahî dâred
Nî ragbet-i husrevî vü şâhî dâred

Ber-vahdet-i âferîd-gâr-ı 'âlem
Her mûy-ı vücûd-ı men güvâhî dâred

rubâîleriyle başlayan şâir, mecmûasını evvelâ tevhîd ve na'tleriyle tezyin etmiştir.

Bunlardan birinde ölümü düşünerek:

Kalmaz bu çâr bâg-ı 'anâsırda nev-bahâr
Bâd-ı semûm-ı mevsim-i germâ vezân olur

dedikten sonra şu doğru, fakat bir na't içinde garip sayılacak mülâhazayı serdediyor ki kaydetmeden geçemiyeceğim:

Cem' itdigin hıtâm ile mîrâs-hâreler
Muhtâc-ı nân-pâre iken kâm-rân olur

Mâtem degil helâk ile ol derd-mendler
'Tyd eyleyüp safâlar ile şâdmân olur

Encâm-ı kâr böyle iken merd-i huşyâr
Mâle tılsım gibi nice pâsbân olur...

Asım İbrahim Paşa'nın mahmillerinden olduğu için divanı onun metihleriyle doludur. Bu şair kasidelerine ekseriya gazel-i müzeyyel şeklinde başlar, Asım bu tarzda muvaffak olan bir şairdir. İşte bir iki misal;

Ne hâletler var ol çeşmin nigâh-ı nîm-hâbında
Neler yokdur gör ol mey-hânenin nâzik şarâbında

Seherden saldı pertev meclise bir câm ile sâkî
Güni toğdı yine rindin yaturken câme-hâbında

Tegâfûl gibi vird-i çâre-sûzun eylemiş pinhân
Devâsın ol tabîb-i nâ-müselmânım 'itâbında...

* * *

Bakılmaz diyü mir'ât-ı cemâl-i sâf-ı dil-dâra
Karaltı asdılar kehhâller çeşm-i remed-dâra

Geçid virmez hayâl-i yâre seyl-i eşk-i hûnînîm
Dirîgâ bağlanıldı hayli demdir râh-ı enzâra

Revân olmazsa seyl-i eşk gerd-i gam virir âzâr
Göz açdırmaz bu gülşende felek birden dil-i zâra

Müjeyle merdüm-i çeşmin su sızmazken meyânından
Remedden oldı peydâ arasında bahr-ı hûn-hâra

Yine Âsım görürdüm şâhid-i maksûdı bî-perde
Çekeydim tûtiyâ-yı hâk-i pâyin çeşm-i hûn-bâra...

1130-1143 arasındaki cûş u hurûşun, zevk ü sefâhetin intibâlarını Âsım'ın kasîdelerinde de görürüz:

Nev-bahârın gerçi seyr-i gül-şen ü sahrâsı var
Zevk-i sermânın velî andan dahı a'lâsı var

Gündüzi hûrşîd-rûlar cilvesi germ-âbede
Giceler meh-pârelerle sohbet-i helvâsı var

Sîne-ber-sîne yatup bir pister içre subha dek
Yârden kâm olmağa bâ'is şeb-i yeldâsı var

Gonce-veş itmez zükâm-âzürde rindi hârı yok
Câm-ı mey nâmında bir zengîn gül boyası var

Hak budur kim nev-bahâra hep şitâ tercîh olur
Fasl-ı sermânın hezârân hâlet-i zîbâsı var...

İbrahim Paşa'nın semâhatine dair umûmî, husûsî tarihlerde mecmûalarda kayd ve izâh edilen şeyleri Âsım da kasidelerinde anlatmaktadır:

Hıdîv-i bende-nevâzâ ayâ 'atâsı ile
Zamâne halkını bi'l-cümle eyleyen hoş-hâl

Bu müdde'âda benim ehl-i dil güvâhımdır
Ki devletinde senin ey zâhir-i ehl-i hayâl...

Zamân-ı devletinde ehl-i dâniş nâz iderler hep
Felek didikleri dûn-perver ile baht-ı gaddâra

Husûsâ bende-i dîrînesi 'Âsım tarîk içre
Düşüp kalmış iken hayretle ser-gerdân o bî-çâre

'Înayet kıldı ana dest-gîr oldu kerem itdi
Anı lutfiyle mahsûd eyledi hep yâr u agyâra

Âsım'ın Dîvân Edebiyatı içinde pek hünerli sayılacak bir rubâîsiyle sözüme nihâyet veriyorum:

Şimden girü hep zevk u safâ sürmelidir
Ceyş-i gamı mülk-i 'ademe sürmelidir

Bir lâle-ruh u gül-feme dil virdim kim
Nergisleri kühl-i nâz ile sürmelidir.

Ali Canip

ANKARA ve AHİLER

Şu son zamanlara kadar yazılan bütün tarih kitaplarımızda, Osmanlı Devleti'nin Ankara şehrini Âhilerden aldığı zikredilerek bunlara adeta küçük bir devlet mahiyeti isnat olunduğu görülür. Mükaddemâ “Ankara Ahileri” hakkında bir makale neşretmiş olan Ahmet Tevhit Bey (tarih mecmuası, 19) İlhanlılar Devleti zamanında Ankara umur-ı dahiliyesinin Âhiler elinde olması ihtimalinden bahsetmekte ve bunları da adeta tevaif-i mülük sırasına idhal eylemekte idi. Halbuki Ahiler hakkında iptida “Türk Edebiyatında İlk Mutasavvıflar”da (237-242) mücmel fakat oldukça etraflı malumat vermiş olduğum gibi, müverrihen “Anadolu’da İslamiyet” adlı makalelerimde de o husustaki muahhir tetkikatımın netaicini pek muhtasar olarak arz etmiştim (66-67). Bunların Osmanlı İmparatorluğu’nun teşkilindeki mühim rolleri hakkında “Hayat”ın 11 ve 12 numaralı nüshalarındaki makalemde کافی izahate tasadüf olunabilir. Son zamanlara kadar bu iktisadî-dinî teşkilat hakkında yalnız İbn-i Batuta’nın şehadetlerine istinat eden istişrak âlemi Ahiliğin Osmanlılar devrine ait olduğunu zannediyordu. Halbuki umumiyetle Türk tarih-i dinîsi hakkında senelerden beri icra ettiğim tetkikat neticesinde bu meselenin mahiyeti hakkında oldukça sarih fikirler edinmeğe muvaffak oldum ve ahilerin fütüvvet-name dedikleri kitaplarından sekiz on tanesini etrafiyla tetkik ettim. Anadolu tarih-i dinîsi hakkında tettebbuat namıyla neşrine hazırlandığım külliyyatının bir cildini de bu mesele teşkil edecektir.

Anadolu’da şimdiye kadar zannedildiği gibi Osmanlılar zamanında değil daha Selçuklular devrinde inkişaf ettiği bütün tarihi menbalardan anlaşılan ve daha ziyade Ahiler namıyla maruf olan fütüvvet zümreleri Ramsey’in iddiası vechiyle eski Anadoludaki buna mümasil mahallî teşkilata değil, İslam âleminin hemen her sahasında göze çarpan esnaf teşkilatına marbuttur. Romalılar zamanında, sonra Bizans’da mevcut olan esnaf teşkilatıyla İslam-Türk âlemindeki mümasil müesseselerin alaka ve müşabehetleri meselesi başlı başına tetkike değer bir mevzudur. Mamafih İslamiyetteki bu esnaf teşkilatının tarihi, henüz layık vechile tetkik edilememiştir. Horasan’ın, İran’ın, Irak’ın, Suriye’nin ve Mısır’ın, Türkistan’ın sanayi merkezlerinde teşkil eden esnaf

cemaatleri, Masinyon'un büyük bir nüfuz-ı nazarla takdir ve tahmin ettiği gibi, "Kıramta" dailerinin İsmailî, Batınî propagandalarıyla sıkı surette alakadardı. Eski Anadolu ahilerinin Batınıyeden addedilmesi hakkında mükaddemen ileri sürdüğümüz Kleman Hevar tarafından da tasvip ve kabul edilen nokta-i nazar, Masinyon'un bu mülahazasıyla tamamen tetabuk ve hatta bir nokta-i nazardan onu ikmal etmektedir. On üçüncü ve on dördüncü asırlarda Anadolu'da gördüğümüz Ahiler, fütüvvet mesleğine salık olup silsilelerini hazret-i Ali vasıtasıyla Peygamber'e kadar isal ediyorlar ve diğer sufilerin hırkalarına mukabil fütüvvet şalvarı; seravil-i fetva giyiyorlardı. İçlerinde birçok kadılar, müderrislerde bulunan ahilik teşkilatı, o zaman alelade bir esnaf cemiyeti değil, adata o teşkilat üzerine istinat eden, akidelerini o vasıta ile yayan, anarşi zamanlarında siyasi bir kudret iktisap eyleyen bir nevi tarikattı. İbn-i Batuta bunların siyasi ehemmiyetini açık açık söylüyor; bu biladın adetince bir mahalde sultan bulunmadığı takdirde hâkimi ahi olup gelen gidene at ve libas ata ve kudretine göre ihsan eder. Emr ü nehy ve rukubi aynıyle muluke müşabihtir (C. 1, s. 326). İşte Ankara ahilerinin eski müverrihlerimiz tarafından adeta bir devlet telakki olunmasının sebebi şüphesiz budur. Yalnız on dördüncü asırda değil, on beşinci asır esnasında Anadolu'da hükümran olan anarşi devirlerinde de bunların pek mühim rolleri göze çapmaktadır.

Ahiler teşkilatıyla aynı zamanda Anadolu'da mevcut olan Gaziler teşkilatı arasında eskiden beri pek sıkı bir münasebet mevcuttur. Umumiyetle Anadolu tarihinin daha doğrusu kurun-ı vusta İslam tarihinin layıkıyla anlaşılması için bu Gaziler teşkilatı hakkında derin tetkikata ihtiyaç varsa da Alman müşteşriklerinden Doktor Vitek istisna edilecek olursa, bu meseleye şimdiye kadar hiç kimse atf-ı ehemmiyet etmemiştir. Âşık Paşazade'nin "Gaziyan-ı Rum", Âşık Paşa'nın "Alplar" sair bir takım tarihi menbaların da "Alperenler" unvanını verdikleri zümre, yalnız Selçukî İmparatorluğu'nun sukutu devrinde değil daha Anadolu'nun ilk istilas zamanında mevcut bir içtimaî teşkildi, Selçukluların, Atabeyler, Danışmendilerin ordularında bunların mevcudatı pek tabii olmadığı gibi, daha evvel yani Samaniler zamanında Horasan ve Maveräu'n-nehirde bu gazilerin bulunduğunu biliyoruz. Geçinecek bir toprağa ve kendini yaşatacak bir işe malik olmayarak iktisadî zaruretler karşısında medar-ı maişetlerini kurun-ı vustanın mütemadi harplerinde ve iğtişaşlarında arayan böyle tufeyli bir sınıfın vücuda gelmesi pek tabiidir. Devlet teşkilatının mahdut ve zayıf olması, hükümdarların ve umeranın dahili ve harici düşmanlara karşı sıkı sıkı icraatli asker ve taraftar bulmağa mecbur

kalmaları, yalnız hudutlarda değil siyasi-medeni büyük merkezlerde de böyle bir zümrenin tesisini intaç etmiştir. Hicri ikinci asır sonlarında Bağdat'ta Abbasi hanedanının dahilî mücadelelerinden bi'l-istifade kuvvetlenen ve beşinci asrın son nısfında şehri adeta haraca keserek vergi toplayan “Ayarlar Teşkilatı”na pek müşabih olarak, Maveräu'n-nehirde de dördüncü asırda Gaziler teşkilatının mevcudatını ve ehemmiyeti pek kolay anlaşılır. Bunların Maveräu'n-nehir hudutlarındaki kafirlerle yani büt-perest Türklerle cihat ettiklerinden dolayı dinî bir unvan-ı mefharet olan “gazi” lakabını almışlardı. Kemiyet itibarıyla ehemmiyetli oldukları cihetle teşkilatları hükümet tarafından resmen tanınmakta idi. Bunların reislerini müverrih “Behki” “Sipehsalar-ı Gaziyan” unvanıyla zikrettiği gibi yine o devrin müverrihi Atabi bunlar hakkında “Reisü'l-Feteyân” yani “fetîlerin, ehl-i fütüvvetin reisi” lakabını kullanmaktadır. Gazilerle ehl-i fütüvvet revabıt-ı samimiyesini gösteren bu tevafuk, çok manidardır. Çünkü o devri pekiyi bilen Atabi'nin iki muhtelif zümreyi birbirine karıştırması ihtimali asla varid olamayacağı gibi, bu revabıtın Anadolu'da da uzun müddet devam ettiğini ve bir adamın aynı zamanda Ahi ve Alp yani Gazi lakabını kullandığını göreceğiz. Selçuklular devrinde bu lakabı ne kadar taammüm ettiğini Seyyid Battal Gazi, Danışmend Gazi gibi birçok unvanlardan anladığımız gibi, ilk Osmanlı hükümdarlarının bu unvanı alması, hatta dokuzuncu ve onuncu asırlarda da muhtelif Türk sahalarında buna mebzulen tesadüf olunmasında pek manidar hadiselerdir. Gerek bu cins içtimaî teşkilatlar, gerek bunların birbirleriyle alaka ve revabıtları hakkında Osmanlı İmparatorluğu'nun tesisi meselesi namıyla Türkiyat mecmuasında neşredeceğimiz büyük bir tettebbu-namede etraflı tafsilat mevcuttur. Kurun-ı vusta İslam cemaatlerinin o zamanki iktisadî ve içtimaî hayat şartlarından doğan ve işsiz kaldıkları zaman anarşi vakitlerinde büyük merkezlerde tahakküm ve tagallüp eyleyen, fütuhât devirlerinde kıymetli işler gören bu zümreleri, Moğol istilasından evvel ve sonra Maveräünnehir, Horasan, İran, Irak ve Anadolu sahalarında “Culgiyan, Ayaran, Zenatra, Feteyan veya Fütüvvet-daran” Selçuklular devrinde de çok defa “Renud” namı altında tanımak mümkündür.

İşte bütün bu izahat, bize Ahiler hakkında tetkikatın ne kadar vasi ve etraflı bir şekilde yapılması lüzumunu pekala anlatmaktadır. Bu hususta hazırlamakta olduğumuz tetkik-nameyi bu nukat-ı nazara ittibaen vücuda getirmeye çalıştığımız için, henüz layıkla tamamlayamadık. Bunu itmam ve neşre muvaffak olabilirim, Türklerin din ve

iktisat tarihleri daha doğrusu kurun-ı vusta İslam-Türk medeniyeti tarihi biraz daha tenevvür edecektir ümidindeyiz.

Köprülüzade Mehmed Fuad
İstanbul Darülfünunun'da Türk Edebiyatı Tarihi Müderrisi.

ANKARA'DA YETİŞEN MEŞHUR SİMALARDAN ANKARAVÎ İSMAİL
EFENDİ

**Bi'l-vesile Mesnevî'nin yedinci cildi meselesine ve on birinci asırdaki meşhur fakat
lüzûmsuz dini münakaşalara ve taassuba dair izahat**

İslamî edebiyatın müstesna bir şaheseri olan Mesnevi'yi şerh edenler arasında en çok şöhret bulan Ankaralı İsmail Rusuheddîn Efendi'dir. O kadar ki bir Tezkiretü'ş-Şuara'nın dediği gibi şerrah-ı kiram içinde bir mevki-i mahsus-ı imtiyaz almışlar ve şarih diye mutlak zikrolunarak “Şarih Rusuhî” veya “Şarih İsmail” gibi bir kayd-ı iradından vareste bulunmuşlardır. Allame Kâtip Çelebi bile fezlekesinde Ankaravî'den hürmetle bahsederek onu meslek ve tarikinde pek mümtaz görüyor ve sözünü bunlara nazir gelmemiştir diye bitiriyor.

Onuncu asrın ikinci nısfında Ankara'da doğan İsmail Efendi tezkire sahibi şair Esrar Dede'nin ifadesine göre “fi'l-asl Ankara'da, meşayih-i tarikat-i Bayramiyye'den iken” göz ağrısına uğruyor ve Konya'ya giderek “hak-i pay-i hazret-i Hudavendigâr'a ruy-ı mal-i iftikar” olduktan sonra Mevlevilik'e intisap ediyor. Sefine-yi Nefise sahibi Sakıp Dede ise “Ol bostan-ı marifetin nahl-ı bar-averi olan mürebbilerin libas-ı külâh-ı keramet dest-gahlarında indifa-ı remd ü sebl ile salık-i sebil-i şükran ve nadir-i şerh-i şeş mücelled Mesnevi-i Mevlevi olmakla vefa-yı nezrlrine muvaffak” olduğunu söylüyor. İsmail Efendi evvelce Bayramî şeyhi olduğu muhakkak olmakla beraber Mevlana'ya muhabbeti ve Mesnevi'yi şerhe başlaması göz ağrısına uğramasından sonra değildir. Çünkü “Fütihat-ı Ayniyye” unvanlı küçük eserinin, “ki Fatiha tefsirinden ibarettir” mukaddimesinde bizzat diyor ki “Bu gözlerim bina iken Mesnevi'nin şerhine meşgul olurdum. Hikmet-i ilahi cild-i salisin şerhi mütenahi oldukta dide-i remd didelerime ab-ı sepîd nazil ve ismet-i nurla merdümün dide-i miyanına bir perde gelip hail olup müddet-i medide ve uhud-ı baide bu gözlerim hutura ve sutura görmeden dur oldu. Pes bir zaman sonra ol mülk-i müteal, bu fakir-i pür-melale bir sahib-i hal-i kühhal irsal eyleyip bir meyl ile ol perdeyi gözlerimden izale kıldıkta fi'l-hal gözlerim

ruşen u pür-nur oldu. Pes hamdulillahü Teala ve şükran. Ali enama Sure-i hamd ve şükri tefsir eylemeğe şuru kıldım. Bu mecmuayı pür-maani bin otuz yedi tarihinde mah-ı Receb'in aşr-ı ahirinde tamam oldu.” mahaza ifadesi içinde “dide-i remd didelerime” tabirine bakılırsa İsmail Efendi'nin öteden beri göz ağrısına müptela olduğu tahmin edilebilir.

Ankaravi büyük umumi şerhine başlamadan evvel Mesnevi'nin Arabi olan ebyatını ve Ayat-i kerime ve Ehadis-i nebeviyeyi mütezammına olan kelimatını cem edip “Cemiül-Ayat” ünvanlı eserini ortaya koymuş, sonra “Kelimat-ı Müşkile ve Ebyat-ı Muazele-i Farsiye”sini şerh ve izah edip “Fatihül-Ebyat”ını meydana getirmiştir. 1034 tarihinde her iki eseri “Mecmuaül Lataif ve Matmuratül Maarif” ünvanıyla bir kitap halinde topladı ki bunun o zaman kaleme alınan ve itimada en şayan olan nüshası Halet Efendi kütüphanesinde 204 numarada mukayyet ve mahfuzdur.

Bu kitap ciddi bir tettebbu mahsuludur. İsmail Efendi eserini yazmadan evvel muhtelif ilimlere ait nice menbalara müracaat etmiştir. Mukaddimede der ki “Bu kitab-ı müstetabe, “Mecmuaül Lataif ve Matmuratül Maarif” tabir olursa sevaptan hali değildir. Şu cihetten ki kütüb-i mutebereden bunda maarif-i celile ve letaif-i kesire cem olunmuştur. Talibine teraggup ve ragıbına tahriş için ol kütüb-i nefisenin esamisi tahrir olundu;

Tefasir-i mütaallika olan kütüb; Ebu'l Leys ve Mealimül-Tenzil ve Medarik u kadı ve Ebussuud ve Tefsir-i Kebirdir. Ve dahi Kaşani ve Keşşaf ve Mecmaül-Beyan ve Teysir'dir.

Ehadis-i müteallik olan kütüb; Müslim ve Buhari ve Mesabih ve Meşarik ve Tergip ve Terhip ve Camiül-Sagir'dir.

Tasavvufa mütaallik olan kütüb; Fütuhât-ı Mekkiyye ve Fususül-Hikem ve Divan-ı İbn-i Fariz ve Evarifül-Maarif ve Kitab-ı Tarif ve Istılahat li's-Şeyh Abdürrezak El-Kaşani ve İcazü'l-Beyan li's-Şeyhül Kebir'dir.

Kelâma müteallik olan: Şerh-i Mevâkıf ve Şerh-i Akâyid.

Hikmete müteallik olan: Heyâkil

Şer'iyyâta müteallik olan: İhya ve Şerh-i Şir'a ve Miskâtül-Envâr.

Fıkha müteallik olan: Hidâye ve Sadrüş-Şerî'a

Lûgate müteallik olan: Sihâh ve Nihâye-i ibn Esir'dir..

Ve bu cemiyete bais ve dai oldur ki Mesnevi-han olanlar ve bu kitaba mütalaa kılanlar Ayat-ı kerime ve Ehadis-i nebeviyeyi ve kelimat-ı taife-i aliyeyi bila-tekellüf ve la tettebbu-ı mahalle münasib-i hazır bulalar.

Mevlana'nın şaheseri olan mesnevi altı cilttir. 1035 senesinde yedinci cilt olmak üzere bir kısım daha meydana çıkmıştır ki Kâtip Çelebi'nin kayıt ve işaret ettiği üzere bilhassa Ankaravi'nin iltifatı ile şayi olup ana dahi müstakil bir şerh yazmıştır işte bu yedinci cildi o zamandan bu güne kadar birçok zatlar kabul etmezler. Yedinci cildi Mevlana'nın eseri olarak propaganda ettiği için İsmail Efendi'yi muaheze ederler.

1035 tarihinde meydana çıkan nüsha ki -Kâtip Çelebi'yle Ataî, bin otuz'da zuhur ettiğini yazarlar- 814'te istinsah edilmiş. Fakat bazılarının kanaatine göre içinde Muhyiddin Arabî'ye hayli tarizler olan bu cildi on birinci asra da musallat olan Kadızade tarafından mutaassıp softalar kasden meydana koyulmuştur. Burada bi'l-münasebe görüyorum; Kâtip Çelebi "Mizenü'l Hak"⁸⁹da etraflıca anlattığı üzere Kadızade Balıkesirli'dir. Bir zamanlar Ebussuud Efendi ile dini münakaşalarda bulunan Birgili Muhammed Efendi'nin şakirdlerinden ders gördü. Birgili makulattan fenn-i mantıkı ittikan üzere tahsil edip şatr-ı ömrünü ona sarfetmişti. Lakin sair hikemiyat meşrebine muvaffak olmamakla teliflerinden inkâr edip ve örf ve ahval-i nasa vukuf için tevarih dahi görmeyip müteşerri ve menfi yani tam manasıyla softa olduğu için mutasavvıfane fikir ve hareketlere düşman kesilmişti. İşte aynı rahlede terbiye gören Kadızade Mehmed Efendi de aynı zihniyeti taşıyordu; Semt-i tasavvuf meşrebine muvafık gelmeyip tarik-i nazara süluk eyledi. Kadızade kendi fikir ve mülahazalarına zıt fikir besleyenlerle, ezcümle, Sivasî Efendi diye şöhret bulan Abdülhamit Efendi ile şedid mücadelelerde bulunmuştur. Bu iki adamın arasındaki kil u kal İstanbul'u ikiye ayırmış, faydasız, manasız münakaşa ve müşatemeler zuhur etmiştir. Akıllı erenler bu iki adamın münakaşa sayesinde şöhret ve mevki kazandıklarını anladılar; hamakat edip anların bez davasını süregitmek neden? Bize bundan zarardan gayri nesne olmaz diye bitaraf kaldılar. Nitekim işin çığırdan çıktığını gören hükümet gitgide kürsilerde

⁸⁹ Mizanü'l Hak fi ihtiyar ahak sede lisanla yazılmış küçük bir risaledir. Cehl ve hamakattan zanniyat ve vehmiyyata düşen gafil mutaassıpların birkaç meselede niza ve taassup batıl marazına müptela olup selefde geçen taassup çengileri gibi bu erbap hamakatın batıl cidalleri kıtale müeddi olacağını gören açık fikirli Türk mütefekkeri amma, niza ve cidal maddesi nedir, ne makule semereyi müntic olur, bileler ve hamakat vadilerinden dönüp kuru gavgalardan farig olalar maksadıyla bu pek kıymetli eserini kaleme almıştır. Muhtelif tab'ları vardır. Mazisinde medrese taassubunun ne bi-sud ve bi-faide ve bi faide münakaşalarla halkı meşgul ettiğini anlatmak için Mizanü'l hakı okumak gençlere ve alelumum tarih meraklılarına pek lazımdır.

birbirine tan taşını atarak lisanla muhavere seyf ve sinanla muharebeye müeddi olmaya yaklaştığını anlayınca hocaların ve taraftarlarının bir çoğunu sürdürdü, tedip etti. İşte on birinci asrın ortalarında zuhur eden bu hadise esnasında Katip Çelebi'nin ifadesince taassup derdine düşüp kuru kavgaya müptela olanlar Kadızadeli diye anılır. Kadızade natuk bir adam olduğundan bizzat Katip Çelebi bir zamanlar onun vaazlarına ve derslerine devam etmişti. Fakat ekser dersi “kuşrice basit” olmakla beraber makulat-ı semti ile aşinalık etmediğini görmüş bilmediğini zem-vird eden bir adam olduğuna kanaat getirmiştir.

Mesnevi'nin yedinci cildi bu gürültülü devirde meydana çıkmıştır. Tasavvuf taraftarları onu Mevlana'ya izafe etmemişler ve şerhine çalışmadığı için Ankaravi'ye kızmışlardır. Ankaravi şerh ettiği yedinci cildin mukaddimesinde bu muarızlarının fikirleriyle onlara karşı verdiği cevapları kaydeder.⁹⁰ Der ki “cild-i vahit, içinde yedinci cilt bir mesnevi beyne'n-nas zuhur kıldı ve ahirü'l-emr sevk-i ilahi ile bu fakirin eline geldi ve ol cild-i sabii min evvelihî ila ahirihi mutalaa kıldıkta anın evani-i ebyat latifesinden zülal-i can-bahş esrar-ı maarif-nüvis kıldım ve zulümat-ı huruf ve kelimatında abı hayat-ı mani ve letaifi buldum. Pes sohbetimizde olan yaran-ı sefa ve ihvan-ı vefa dahi bu defter-i ziba ve defter-i dil-güşayı mütalaa eylediklerinde Mevlana kelimâ olduğunu bilip ve ikrar-ı bi'l-lisan ve tasdik-i bi'l-cinan kılıp istinsah kıldılar ve ebyat-ı şerifesini vird-i zeban eylemeye şüru eylediler. Ama şekil ve suretimizde olan bazı ihvan ve resim ve heyetimizle teressüm ve tevessüm kılan birkaç huvvan, bu defter-i ali-şanın evani-i ebyatında mevzu olan esrar ve maani abını nuş etmeye kadar olamayıp ve ol ab-ı hayvanın lezzet ve çeşnisi ne günah ettiğini bilemeyip ve idrak kılamayıp bu semtte olanlara muhalefet edip eşedd-i inkar ile inkar ettiler ve agraz u itiraz tarikine gittiler....

Ankaravi, yedinci cildi kabul etmeyenlerin itirazlarını dört nokta üzerinde tespit ediyor, onlar diyorlarmış ki;

- 1- Bu Mevlana'nın kelimâ değildir, Acem şairlerinden birisi tarafından söylenmiş ve Mesnevi'yi zeyl olmak üzere ilhak edilmiş olsa gerektir.
- 2- Mevlana'nın, hayatına dair ilk ve en mühim vesika olan Sipehsalar menkıbesinde Mesnevi'nin yalnız altı cildinden bahsedilmektedir.

⁹⁰ Bu cildin pek okunaklı bir nüshası Halet Efendi kütüphanesinde 178 numarada mahfuz ve mukayyettir. Aynı kütüphanede 325 numarada mukayyed ve Nahifi'nin manzun tercümesiyle birlikte cilt ve müzehhep nüshanın zayı olduğu bu naçiz makalenin ihzarı esnasında matla oldum.

3- Mevlana altıncı cildin evvelinde

“Piş-keş mi aramet ey manevi
kısım-ı sadis dert tamam Mesnevi”

diyerek Mesnevi Şerifin altı cilt olmasına işaret ediyor.

- 4- Altıncı cildin sonunda Mevlana'nın oğlu Sultan Veled'in manzum ifadesi eserin altı cilt olduğuna ve Kıssa-i şehzadeganda nihayet bulunduğu, Mevlana'nın andan maada nutka gelmemesine ve ahirete intikal kılmalarına ve altıncı cildi hatim eyledikten sonra çok geçip vefat eylemelerine şahadet ediyor.

Yedinci cilt muhaliflerinin bu itirazlarına karşı muhitte hasıl olan tesiri Ankaravi şöyle anlatıyor; “Çünkü bunlar bu gûne sözleri söylediler ve delail ve burhan ibraz edip itiraz eylediler. Bu Safer-i şerife itikat eyleyen ıhvanın kulubu mahzun oldu ve nice sade-diller dahi bunların ahvaline vakıf olamayıp ve akvalinin maani ve hakikatini bilemeyip bu sefer maarif-i meşhumun kitabetinden ve mutalaa ve kıraatinden feragat edip fevaidinden mahrum ve menafiinden mabun kaldılar. Pes, ıhvan-ı safa ve yaran-ı vefa bu hali gördüklerinde bu fakir ü gedadan bunların irat eyledikleri delaile cevab-ı şafi yazılmağı ve bu cild-i şerife vafi ve kafi bir şerh-i latif düzülmeğı rica eylediler ki bu kitab-ı müstetabın vücuha maanisinden ol şerh keşf-i nikap kıla ve anın hüsn-i tabiri ve dest-i takriri hicap-ı şüphe ve irtiyabı dafi ola. Yaran-ı safanın bu sözlerini her vechile makul ve ricalini makbul tuttum. Badehü cild-i hamisin şerhi bi-avnullah ve tevfikeyn tamam olduktan sonra evvela mutarızların edillesine ala hıde cevap verip andan sonra bu cildi celilü'l kadrin şerhinin tahririne şüru ettim.

Ankaravi, dört itiraza karşı dört uzun cevap vermektedir. Hülasaları şudur;

- 1- Bu başkasının eseri değildir. Çünkü dibacecesinde “mücelled heftem ezcümle-i defatir-i Mesnevi ve tavamir-i manevi” ibaresi vardır. Manzumenin başında ise;

Ey Ziyaü'l-hak Hüsameddin Sa'id
Devlet-payinde fikarat ber-mezid

hitabı nazara çarpıyor. Bu diğer ciltlerde mudattır. Yine bu manzume içindeki

Mesnevî-i heftümîn gez gayb cüst
Şeşsad u heftâd tarih-i veyest

beyti yedinci cildin altı yüz yetmişte meydana geldiğini gösteriyor. Mevlana'nın 672'de vefat ettiğinde ise bütün menakıp sahipleri müttefiktir. Kendi ismini ketmederek başkası namına eser kaleme alan bir şair işitilmemiştir.

2- Muarızlar sipehsaların yazdığı menkabenin manasını layıkıyla anlayamamışlardır. Çünkü onun Menakıb-namesinde Mevlana'nın mesnevileri hemen şeş mücelled olup andan gayri olmamasına ve sonra sabî diyip zuhura gelmemesine asla ve kata bir delil ve işaret yoktur.

3- Mevlana'nın, altıncı cildinin evvelinde

Piş-keş mî âramet ey ma'nevî⁹¹

Kısm-ı sâdis der-tamâm-ı Mesnevî

demesi yedinci cildin olmamasına delalet etmez. Fi'l-vâki bu beytin manası “Ey manevi,⁹² mesnevî tamam olunca sana altıncı kısmı getiririm” demektir ki bu Mesnevi, mutlaka altıncı kısmın sonunda tamam olacaktır manasına gelmez. Zaten mesnevi'nin altıncı ciltte tamam olmadığına iki mühim delil vardır. Biri şudur ki; her müellif ve musannif kitabının sonunda kendi ismini tekrar eder. Hiç olmazsa itmam ve ihtitamına dair bir söz söyler. Allah'a, Peygamber'e münacat ve salavatta bulunur. Altıncı cildin sonunda ise böyle bir şey yoktur. Bilakis yeddinci cilt münasip bir münacatla ve Hüsameddin Efendi'nin ismi geçerek bir dua ile hatime eriyor. İkinci delil budur ki Sulat Veled babasıyla olan muhaveresini nazm ve altıncı cildin sonuna ilave etmiştir. Bu suretle Mesnevi'nin altı ciltte hitam bulmadığı meydana çıkıyor. Filvaki mesela; Şeş cihet-ra nur-deh zin şeş suhuf, ki yatuf havlehü men lem yutuf” beytine tesadüf ediyoruz. Bunun manası Ey Hüsameddin Çelebi, şeş cihette bu şeş suhuftan nur ver yani bu şeş mücelled Mesnevi'den altı canibe envar-ı ulum ve esrarı ırgör. Ta kim anın havline dolanmayan kimse hevali ve etrafına dolana ve andan nur-ı manayı istifade kıla” demektir. Buradaki şeş suhuf tabiriyle Mesnevi'nin yalnız altı suhuf yani cild olması

⁹¹ Mevlana'nın vefatı ibret 672.

⁹² Mevlana Ey manevi diye mesnevinin meydana gelmesi iltimas eden Hüsameddin Çelebi'ye hitap etmiştir.

anlaşılmaz. Çünkü dördüncü cildin evvelinde de “Hin ziçarem nur-deh hurşid-var, ta-be-tabet ber bilad u ber diyar” beytine tesadüf edilir; Dördüncü cildin güneş gibi dört tarafa nur ver, ta ki beldeler ve diyarlar üzerine parlasın demekle dördüncü ciltten sonraki ciltleri yazmamış olmadı.

- 4- Oğlunun altıncı cilde, mazmun bir hatime yazmasında Mevlana'nın Mesnevi'yi bu ciltte bitirmesine asla delalet etmez. Sultan Veled'in ilave ettiği parça şöyle başlar; “Müddeti zin mesnevi çün validem, Şed hamş gufteş velet ey zinde dem” “Kıssa-i şehzadegan named beser, Maned binuhufte seran yek peser”⁹³ bu parçaya Ankaravi şöyle mana verip tavis ve izah ediyor; Çünkü valid-i azizim bu mesneviden bir müddet hamuş oldu ve sukut kıldı Sultan Veled, ol hazrete dedi “Ey demi zinde ve ey kelamı ferhunde pederim. Şehzadelerin kıssası başa gelmedi ve tamam olmadı, ol bir püserin sırrı gizli kaldı.” Çünkü Sultan Veled hazretleri ol bir şehzadenin kıssasının na-tamam olmasından ve onun sırr-ı nutka gelmeyip mahfi kalmasından hazret-i Mevlana'ya sual eyledi. Mevlana cevap verip buyurdular; “Ey Veled! Benim nutkum bu mahalden sonra işter gibi yattı ve ol yek peserin sırrını haşre dek hiç kimseye demek yoktur.” Hülasa Ankaravi'nin fikrine göre kıssa-i şehzadeganın na-tamam olması kasdîdir. Mevlana üçüncü çocuğun sırrını faş etmek istemiştir. Ankaraviye göre Sultan Veled'in ilavesinde tesadüf edilen “vakt-i rihlet amed” tabiride uzun delillerle izan ve ityana çalıştığı üzere Mevlana'nın altıncı cildi mütaakip hemen vefat ettiğine delalet etmez.

Bu yedinci cilt meselesi kati bir hale iktiran etmemiştir. Hatta Cevdet Paşa merhum, bundan kırk sene evvel mesnevi'nin son şarihi Abidin Paşa'ya yazdığı bir mektupta⁹⁴ şunları söylüyor: Eser ber-güzidenizin on dokuzuncu sahifesinde Mesnevi-i Şerif altı ciltten ibaret olup altıncı cildin nısf-ı sanisiyle yedi cilt olur diye buyurulmuş. Bundan meram ne olduğunu anlayamadım. Hep mesneviler altı defter bir cilt olarak eyaid-i enamda tedavül edegelmiştir. Şarih-i mesnevi İsmail Ankaravi'nin şerhinde her cilt için bir dibace olmak üzere altı

⁹³ Bazı nüshalarda esasen daha evlede olan bu beyit şöyledir.

Kısa-i şehzadegan namd peser
Mand nâsüfte dür-i siyum püser

⁹⁴ Mektep risalesi, üçüncü cilt, adet 33.

dibece görülür. Necefi dahi⁹⁵ Mesnevi'yi altı cilt olarak nazmen tercüme edip altıncısı ikiye taksim etmemiştir. Vakıa Mevlana'nın vefatından üç yüz altmış üç sene sonra yani bin otuz beş tarihinde Mesnevi-i Şerif'in cild-i sabii olmak üzere meydana bir manzume çıkmıştı ki onda piş-vay-ı rical-i sufiye olan Şeyh-i Ekber'in⁹⁶ kadeh ve zemmine dair nice ebyatı bulunmakla Şeyh Ekber olan kadızadelerin atıp tuttukları zaman bu cild-i sabie ehemmiyet verilmiştir. Tarikat-ı Mevleviye ricali ise ol manzumeyi sahibi, Mesnevi-i Şerif'e ilhak eylemiştir diyerek anı eşedd-i inkâr ile inkâr edegelmişlerdir. Cevdet Paşa mütaakiben yedinci cildin Mevlana'ya ait olamayacağını hiddetli bir ifade ile anlatır. Ve Ankaravi'nin hareketini hükm-i zaman icabınca Kadızadeler'e cem ile göstermek şeklinde tefsir eder. Cevdet Paşa gibi belki Arabî derecesinde Farsî'de de sahib-i kelim olan bir alamenin yedinci cilt hakkındaki mülâhazalarını tenkit etmek hakkımız değildir. Yalnız Ankaravi'nin kanaeti hakkındaki ittiham tarihi hakikate menafidir. Binaenaleyh bu nokta-yi tasrih etmek isterim. Ankaravi ile aynı asırda yaşayan Katip Çelebi Kadızade'nin Mevleviler'i "düdük çalanlar" diye tezyif ettiğini, Ankaravi'nin de ona mülhid ve zındık dediğini Mizeü'l-Hak'de vazihen yazmaktadır. Sefine-i nefise sahibi Sakıp Dede de Ankaravi'nin Kadızade'ye karşı Esliha-i ulüm ve maarif ve dafia-i himmet-aliya ve mukabelayi teveccühât nafize ile meydangiri tashir kılıp olduğunu etraflıca ve ehemmiyetle kayıt eder. Ve hükümdarın yalnız Kadızade'nin sözlerine itimat etmeyerek muhaliflerinede tahriri cevaplar yazdırdığını, İsmail Ankaravi'nin üç gün zarfında yirmi bir kıta risale kaleme aldığını söyler. Filvaki Ankaravi'nin Hüccetü'l Sema ünvanlı küçük eseri⁹⁷ sufiye zihniyetine tan ve münkir olanlara karşı cevap-ı şafi olmak üzere yazılmıştır. Hülâsa yedinci cilt Mevlana'nın eseri olsun olmasın Ankaravî onu Kadızadeler'e hulus çakmak için kabul ve şerh etmemiştir. Onların fikirlerini ret ve cah için eserler yazmıştır. Cevdet Paşa'nın bu hususta her nasılsa haksızlık ettiği muhakkaktır. Muhyiddin Arabî meşhur Füsüs'ünü Nakşü'l Fusus namıyla ihtisar etmiştir ki Ankaravî onu da Zübdetü'l Fühüs ünvanıyla Türkçe'ye

⁹⁵ Hahifi on ikinci asır şairlerindendir. Yakında hayat ve eserlerinden Hayatta bahsedeceğim.

⁹⁶ Muhyeddin Arabî'ye Şeyh Ekber deNeylir.

⁹⁷ Bu eser, yine Ankaravi'nin menahicü'l fukara unvanlı kitabıyla birlikte 1256'da Mısır'da Bulak matbaasında tab' edilmiştir.

nakletmiştir. Bu tercümesinin başında Muhyiddin Arabî hakkında uzun sitayişlerde bulunur ve zamanının Taliban-ı tarik-ı iykan ve Şariban-ı Rahik-i irfan olan ihvanına bu eserlede hizmet etmek istediğini anlatır. Bu vaziyette bir adam Şeyh-i Ekber'e hasım olanlara taraftarlık etmeyeceği bedihidir. Menhacü'l Fukara'da ise baştanbaşa Kadızadelilerin mutaassıp ve dar kafalarına giremeyecek derin ve geniş bahisler takrir ve izah eder.

Mesnevi şerhine gelince altı büyük cilt olarak Mısır ve İstanbul'da ayrı ayrı zamanlarda tab edilmiştir. Mısır basması daha doğru ve makbuldür. Muhtelif eski kütüphanelerde nefis yazma nüshalarına tesadüf edilir.

Ankaravî şerhinin makbul oluşu, alelade tercüme ve izahla iktifa etmeyerek bilvesile muhtelif meselelere ve bilhassa tasavvufa dair malumat vermesi, beyitlerin manalarına sufiyane bir mülahaza ile eda etmekten ayrılamamasıdır. Bu itibarla diğer şerhler kadar vuzuh ve basit görülmez. Mahaza itina-kar kalemiyle Şeyh Galip gibi Mesnevi'nin medlul ve manasını herkesten iyi kavrayan büyük bir şairin takrir ve hürmetini kazanmış, ona;

Ey kâşif-i esrâr-ı nihân hazret-i şârih
Rû-pûş-ı tecelli-i ıyân hazret-i şârih

Beytiyle başlayan ve:

Gâlib sana bir bende-i nacizdir el-hak
İrşâdına olmuş nigerân hazret-i şârih

Beytini ihtiva eden meşhur methiye yazdırabilmiştir. Vefatı 1041 senesine tesadüf eder;

Söyünder Cami'in rûşen çerağı

Esrar Dede Tezkiresi'nde Ankaravî'ye tahsis edilen satırlar arasında "istihlafları evan-ı istidrac-ı Vâni-i fesad-ı mebanîye tesadüf edip... mubahaseleri husn ü hasin selamet ve iskat-mürde-i Vâni ile Sultan Murad'a bais-i ihtibah ve nedamet olup müsellemlü'l-kül vakitleri oldular" ibaresine tesadüf edilir ki Semahane-i edep'te biraz ifadeyi değiştirerek aynı mülahazayı tekrarlar. Esrar dede, tarihte iki meşhur mutaassıp

olarak zuhur eden Kadızade ile Vâni'yi birbirine karıştırmıştır. Ankaravî muasırını yukarıda uzun uzadıya anlattığımız üzere birinci adamdır. Şeyh Vani ise Müverrih Raşit Efendi'nin söylediği gibi bazı cevamide vaaz ve tezkir ve taassub-ı tam ile nice erbab-ı devleti teshir eden diğer bir adamdır ki Avcı Sultan Muhammed'e intisap etmiş ve huşunetinden dolayı nihayet Bursa'ya sürülmüştür ve 1096'da vefat eylemiştir. Bununla Ankaravî'nin bir münasebeti olmayacağıdır derkardır.

“Rusûhî” mahlasıyla sufîyane şiirler de yazan Ankaravî İsmail Efendi on birinci asırda dar medrese zihniyetiyle mücadele eden adamlardan biridir. Şarih ise, Mesnevi hakkında tetkikat yapanlar için her zaman bir müracaarkardır.

Ali Canip

ESKİ NAZIM ŞEKİLLERİNE AİT

Hicri dokuzuncu arın son nısfında, Timur hafidlerinin saltanat kurdukları sahada, bilhassa Sultan Hüseyin ve Nevai'nin teşvik ve himayeleriyle parlak bir medeniyet merkezi halini alan Herat sarayı etrafında Türk şiiri çok büyük bir inkişafa nail olduğu gibi, Türk musikisi de aynı suretle fevkaleda terakki etmişti. Ali Şir Nevai'nin Mizanü'l Evzan'ıyla Babür Şah'ın Aruz Risalesi'nde, o devirlerde şark Türklerine mahsus olan nazım şekilleriyle onların besteleri hakkında bazı kıymetli izahat vardır ki, Türk klasik edebiyatının hususi nazım şekilleri olmak münasebetiyle bilhassa dikkate şayandır. Filhakika bunlar daha ziyade besteleri itibarıyla yani musiki nokta-i nazardan daha ehemmiyetli olmakla beraber, edebiyat tarihi noktasından ihmal edilemez. Halk edebiyatımızla klasik edebiyatımızın rabitalarını göstermek itibarıyla da bu şekillerin tetkiki çok istifadelidir.

Bu şekillerin birisi ve belki en mühimi Koşuk türküdür. Bu şekil hakkında İlk mutasavvıflar da ve mukaddime Yeni Mecmuada münteşir bir makalemde biraz malumat vermiştim. Nevai'ye nazaran bu şekil dokuzuncu asırda Orguştak denilen bir musiki üsulunde şayi imiş ve Remel murabba-ı mahzuf ile yani Failatün, Failat, Failatün, Failat vezniyle söylenmiş, sonra, Sultan Hüseyin Baykara devrinde bu servet Remel müttemin-i mahzufa tebdil edilerek onunla birçok şiirler yazılmış, birçok besteler vücuda getirilmişti. Hatta bizzat Sultan Hüseyin bu vezni pek çok sevdiği için bütün divanını bu vezinde gazellerden tertip etmişti. Cami ve Nevai gibi o devir şairlerinde bu vezin çok kullanıldığını görüyoruz. İşte koşuk tarzı Sultan Hüseyin Baykara devrindeki tebdilden sonra Türkî, Türkü adına alınmış ve Timurların da büyük rağbet kazanmıştır. Hatta bu tarzda eserlerle şöhret kazananlara Türki-guy lakabı veriliyordu. Babürname'de bilhassa bahsedilen koşukçuların da bunlar olduğu kolayca tahmin olunabilir.

Bu eski şekillerden bir de evlenglerdir. Babür Şah Aruz Risalesi'nde bahr-i münerihden bahsederken bu bahirdeki yirmi müstamel veznin beşincisinde bunlar hakkında malumat verir. Ona göre düğünlerde söylemeye mahsus olan bu evlengler bu

vezinde söylenirmiş ve her mısradan sonra yar yar lafzı ilave olunurmuş. Pavedokurtey Çağatay Lügati'nde, bunun düğünlerde söylenen bir nevi türkü olduğunu genç kızların gelin evinde damadın ve güvey önünde ise gelinin medayihini terennüm ettiklerini anlatıyor. Filhakika, daha Nevai'nin İskender-name'sinde, o zamanki düğünlerde “hay evleng hay” nakaratlı türküler söylendiğini anlıyoruz. Türkistan'da Özbekler arasında hala mevcut olan bu evleninlerin Türkistan Çini Türklerinde de mevcudiyetini Garunar anlatıyor. Ona göre ora Türklerindeki izdivaç merasımı, İslamiyetten evvelki kavmi ayinlere pek ziyade müşabihdir, ve evlengler Radlofa nazaran, KazakKırgızlar arasında da pek şayi imiş.

Nevai'nin bahsettiği nazım şekillerinden birisi de, zifaf ve kız götürme marasiminde söylenen Çengelerdir Nevai'ye göre, bu, gayet müessir bir nağme imiş, iki nevi imiş, bir nevi aruzun hiçbir kısmına uymazmış, bir nevi ise Munsarih matvi-i mevkuf bahrinden olurmuş. Redif makamında yar yar lafzı kullanılmış. Bu malumat aynen Pavedokurtey lüğatinde da mezkurdur. Babür'de mezkur olmayan bu şekli-i nazım hakkında Süleyman Efendi'nin Çağatay Lügati'nde verdiği izahat ve bilhassa Nevaî'nin İskendername'sinde getirdiği misal şayan-ı dikkat olup “Mizanü'l Evzan”daki malumatı ikmal etmektedir; Çenge-çengilerin arusi karşıladıkları vakit, raks ederek, def çalarak çağırdıkları bir lahn-ı mahsustur. Ekseriye “yar yar” lafz-ı ahirine redif ederler. Nevaî'nin yukarıdaki ifadesinde başlıca iki nokta dikkate şayandır:

- 1- Anlıyoruz ki, Çengenin, heceyi halk vezniyle yazılan ve aruz kalıplarından hiç birine uymayan bir şekli vardır ki, şüphesiz asıl halk Çengesi budur. Müverrihen medeni merkezlerde İran edebiyatının ve aruz vezninin tesirâtı tamim ederek, eski halk edebiyatı unsurlarıyla İran edebiyatı unsurlarının imtizacından yeni klasik Türk edebiyatı şekilleri doğmağa başladığı sırada, aruz vezniyle o eski Çengi bestesiyle söylenecek Türkçe şiirler de yazılmağa başlamıştır. Bunların eski heceî şekillerinin 11'li olduğunu da kolayca tahmin edebiliriz; Çünkü esasen heceî çengelerede redif olarak ilave edilen “yar yar” kaldırılacak olursa, mütabakki kısım on birli hecelerle taadül eder, yani on bir heceli halk nazımlarına “yar yar”ın ilavesi onu aruzun Bahr-i münserih matvisi haline sokar.
- 2- Evlenglerin muahharan teşekkül eden aruzî şekilleri yani Bahr-i münserih matviden olduğuna göre onların eski halk şekillerinin de on bir heceli olduğuna istidlal edebiliriz. Gerek evlenglerin gerek çengelerin bu aruzî şekillerinin, orta

Asya Türk edebiyatında hicri dokuzuncu asırda doğmuş olsa bile, çok büyük bir ihtimalle, bu asrın ikinci nısfında inkişaf ettiğini tahmin edebiliriz. Bunları daha evvelki zamanlara irca etmek, fikr-i mizaca, kabil değildir.

Bunlardan başka tarhani, muhabbet-name, müstezade, gibi hususi bestelerle terennüm edilen o devre mahsus bazı nazım şekilleri daha vardır. Türkiyat Mecmuası'nın ikinci cildinde bunlar hakkında etraflı malumat vereceğimiz cihetle burada sadece isimlerini zikrile iktifa ediyoruz. Netice olarak şunu söyleyelim ki, Türklerin yalnız halk edebiyatı değil, hatta klasik edebiyatı da sadece esirane bir taklitten ibaret değildir. Sair İslami edebiyatlarda bulunmayarak yalnız Türk klasik şiirinde meydana çıkan ve münşilerini halk edebiyatımızdan alan bazı hususi nazım şekillerimiz buna güzel bir delil olabilir. Hâlbuki Türk edebiyatı müdakkiklerinin şimdiye kadar hiç düşünmedikleri bu mesele, edebiyat tarihimizin pek mühim mesailinden birini teşkil etmektedir.

Köprülüzade Mehmed Fuad

İstanbul Darülfünunun'da Türk Edebiyatı Tarihi Müderrisi.

EDEBİ TETKİK, ŞEYTAN DİYOR Kİ'YE DAİR

Fazıl Ahmet Beyin son günlerde bir eseri intişar etti: “Şeytan Diyor Ki” kitap vaktiyle yazdığı ufak ufak makalelerden musahabelerden mürekkeptir. Kari bu değerli muharririn hangi yazısını eline alsa derhal neşelenmeye hazırlanır. Hemen herkes müttefiktir :”Fazıl Ahmet mükemmel bir mizah-nüvistir.” Evet doğru... fakat ben şu satırlarla onun evvelen psikolojisinden bahsetmek isterim. Çünkü, o kanaatteyim ki eğer bunu izah edebilirsem eserlerini ve o miyanda “Şeytan Diyor Ki” sini daha esaslıca anlatabileceğim

Eserinin muhtelif yerlerinde cehle, istibdada, saltanata karşı gayzını göstererek çocuğuna “... tarihin daha تنها, gösterişsiz semtlerinde oturan, şurada burada tek tük görülen bazı adamlar işiteceksin: Alimler, mütefekkirler, şairler, vesaire gibi. İşte asıl onlara ehemmiyet ver Müşfik ve bil ki mazinin bütün dehlizlerini dolduran firavun kıyafetli sanâdîdi bir gün göğünden tamamıyla doyuracak ve her ferdi kendi aleminde bir Sultan yapacak olan medeniyet peygamberleri, onlardır. Onlar ki müstakbel insaniyete ilim ve zeka mabudu tarafından resul olarak bahis edilirler. İşte sana tavsiye ederim, sen de o peygamberlerden birine gönül bağla...” nasihatini veren Fazıl Ahmet Bey dünyaya “idealist” olarak gelmiştir. Evet “adi fikir menfaat temayüllerinin üstünde olan gayeleri kovalamaktan aciz bir ruh benim nazarımda topal ve kötürümdür. Hatta ekseriyetin gıptalarını köpürten maddi servetler kazansa da! Zira istemem ki insanın batınında tutuşmuş bir iştiyak, yalnız karnın, doyurmak için uskumru sürülerinin peşine düşen bir yunus balığına benzemiş. Düşün Müşfik yazık değil mi ki aşk, zeka nevinden muhibbeleri, güzelliğin, hakikatin fedaisi olarak kullanmayalım da adî vakur bir tazi sürüsü halinde bayağı ihtiraslarımızın arkasından koşturalım” diyen bu mümtaz muharrir bir idealist olarak dünyaya gelmiş; fakat hayatın hakikati karşısında fazla inat ve belki fazla mukavemet etmeğe lüzum görmemiş: “... Ben de kaniyimdir ki fitratın Sokrat’ı bütün cihan için tertip ettiği ahlak desturunu pek başka bir mantıkla vücuda getirmiş. O kitabın içinde ne bizim ahlak-ı alaî sahibinin, ne de meşhur (Kant)ın düşüncelerine uyar bir satır okumak ihtimali yoktur. Arzu, haset, ihtiras, sonra, hiddet,

kin ve gazap, daha sonra kuvvet, musâraa. İşte hilkatin ahlak-ı mücellesinde şimdiye kadar okunabilmiş hiyeroglifler...” diyerek “pesimist” denilen bedbinler adadına girmekten çekinmemiştir. Fakat zannedilmemelidir ki “pesimizin”de onu esir edebilmiştir. Hayır: “Karyola, elektrik, duş, futbol, teyyâre, dans ilah... gibi şeylerde bizim muhteratımızdan değil mi? Tabiatla hiç telsiz telefon veyahut elbahr gördüğünü 1264 hatırlayan kimse var mıdır? Fakat bunlar toprağın içinden mantarlarla beraber bitmiyor diye biz onlara iltifat etmiyor muyuz?... Veleve sadece insanların birbirine zarar vermesini temin için bile olsa fazilet tohumunu her kalbe ekmek lazım. Ve bunun için ruhumuzda, vicdanımızda saban sürmek, nadas ameliyeleri yapmak zarureti var...” diyor ve idealizmin mukavemet ve mücadelesine lüzum görüyor. Şu mukaddimeyi yapmaktan maksadım, Fazıl Ahmet’in sade ve basit bir mizah-nüvis olmadığını göstermektir. Onun mizahı daima bir fikre müstened ve bir fikirden kuvvet alır mizahtır. Unutmamalı ki bu müstesna fıtratta adam bazılarının tahmininden çok kuvvetli bir irfan sahibidir. Bu, vakıa biraz dağınıktır. Fakat yazılarına tam bir gıda verecek kadar esaslı ve rasîndir.

Hulasa kanaatime göre Fazıl Ahmet idealist yaratılmış bir adamdır. Fazla ısrarı gaflet saymış, “pesimizm”e yürümüştür. Ancak bu zarurî yürüyüş onu idealinden ayıran hayatın hakikatine karşı kindar etmiştir. İşte Fazıl Ahmet’in bütün mizahı bu kini ifade eder. “Fantezi” kabilinden yazdıkları istisna edilecek olursa kaleme aldığı satırlar sadece bir neşe ve bir eğlence halinde kalmamıştır. Fazıl mizahıyla tabiat ve hilkatin küçüklüklerini hicvetmiştir. Her eserinde ve bu miyanda “Şeytan Diyor Ki” de baştan başa bu mücadeleyi görürüz.

Bahis şuraya gelince: Bize nice şakrak yazılar yazan, ilk ve hele de ciddi meselelere lâkayt görünen muharririn “gelecekte nevmid olmak benim prensibim dahilinde değildir. Taş devrinden bu günkü seviyeye çıkmış olan insanıyet –der ki bizde onun bir kavliyiz –elbette bu mertebeden tekrar mağara hayatına inmeyecek... Her millet için, dünü unutmamak ve yarından ümidini kesmemek desturunun bir nass-ı necat olduğuna kaniim... İktidar sahibi bir kalem için ihtiras ve zina haricinde de pek güzel mevzular bulunabilir. Ve biz onlara daha ziyade muhtacız... gibi sözlerindeki ciddiyeti, samimiyeti, Hulûsi artık pekiyi anlarız.

Siz bu mizah-nüvisin bizzat “Fazıl, meğer çok basit kafalı, ve pek istidatsız doğmuş bir adammışsın! Emin ol, ben seni bu kadar anlayışı gevşek ve idaresi çözükle

bilmezdim. Meğer tahmin edemeyeceğim kadar köksüz ve hasiyetsiz bir otmuşsun Fazıl! Yosunun, deniz kadayının sana nispetle çok fazla akli vardır ve tabi senden pek ziyade yararlığı! Dünyada senin gayen nedir a kuzum? Ve zannına göre kimdir ki senden müstefit olur?...” deyişine ve edebî âmmedeki umumî zanna pek itimat etmeyiniz. Fazıl sade bir şakacı değildir. Bir fikir adamıdır. Ve mizahî ahlak üzerine müsteneddir. Zaten alelumum mizah bu noktadan tahlil edilirse edebiyatın ahlaka en 1265 münasebetdar bir nevi olduğu anlaşılır. Ancak unutulmamalıdır ki mizahî ferdiyetinin, ihtirasının, gayzının silahı olarak kullananlarda vardır. Fazıl Ahmet ne bir muhteris ne de bazılarının zannı gibi bir lâkayttır. Kanaatimce o samimiyete, fazilete, gayr-ı endişeliğe, teceddüde aşık ve bu mefhumların düşmanlarına düşmandır. Bütün mizahi bu noktada toplanır.

İşte “Şeytan Diyor Ki”nin emsalsiz sayfalarından muhtelif mevzulara ait birkaç numune:

Terbiye ile uğraşan adamların pek çoğunda gördüğüm en gülünç şey nedir bilir misin? Mantığa ehemmiyet verişleri!

Tuhaf söylüyorsun. Zavallı akılla mantığa ithatçılar ehemmiyet vermez, peki deriz. İtilafçılar kulak asmaz, sesimizi çıkarmaz. Gazeteciler itibar etmez, yine kârımız sükut-bari lütfen, atfeten bırak da biçareye ilimle uğraşan adamlar biraz tatlı yüz gösterebilir! Emin ol, bizim toprağımızda akl-ı selime karşı açılan mücadeleyi ne sıtmaya, ne ihtikara, ne filoksera ile tifüse reva görmüşüzdür. Artık sen bile eline altı patlar olarak münzevi, yatalak ve her himayeden mahrum kalmış mantığın üzerine hücum edersek biçarenin hali nasıl olur? Biraz insaf ve Mürvet lazım azizim. İdrak-ı beşeri kara ağaç mezbahası mı zannediyorsun?

Sözlerin öyle hoşuma gidiyor ki!... Fakat sebebi ne bilir misin?

Mantıksız oluşları! Gayet sinirli, hiddetli söylüyorsun. O bütün güzellik oradan geliyor! Yoksa hüsnün iptila ve heyecanın yanında mantık dediğim o mutasallif, softa bozuntusu, akla mütekaiddi, kılık düşkün ve züğürt, çopur ve sevimsiz şeyin ne ehemmiyeti olur?

Demek ki senin için akıl, itidal gibi şeyler adeta ihtiraslarımızın yoluna dökülmüş bir çakıl, arzularımızın eteğine takılan bir nev deve diken, yahut zevkimizin şarabına katılmış bir çeşme suyu nevinden öyle mi?...

Hiç öyle değil ama hiddetimden böyle söylüyorum. Mantık ilimde, fende en keskin makas; fakat beni nevimizin büyük bir ekseriyetine karşı, emin ol ki en kör ve en küflü silah o! Zavallıyı çok defa bizim mutfaktaki kör satıra benzetiyorum. Bazen aynı mantığı sulfatoya, İngiliz tozuna teşbih ettiğimi de oluyor. Evet faydalı şey! Anladık ama lezzetine ne dersin? Dünyada iğdeyi bile büyük bir iştiha ile yiyen insanlara tesadüf edilir. Fakat kansızlıktan ölen bir adam dahi lezzet duyarak kana kana içebilir mi?... Hangi çocuk vardır ki nasihat yerine şekerleme veren bir mürebbiyi sevimli, vefakar bulmayacak kadar zihnen ihtiyarlamış olsun? Binaenaleyh halka iyilik etmek, ona bir 1266 şey öğretmek, bir hakikat kabul ettirmek-nasıl anlatayım. Âmmeyi mantıkileştirmek isteyenler her şeyden evvel kuru ilimden, garnitürsüz hakikatten ihtiraz etmeli! Halk her şeyi yiyip yutar. Fakat dikkat et ki hazırladığın yemek hem zarif bir tabak içinde olsun ve hem de lezzetli!...”

“— En girift ve ehemmiyetli meselelere dair mütalaa yarışı edenlerin bu koşu esnasında pek celî ve şamil bazı hakayık-ı külliyei çiğnemekte oldukları sık sık görülür. Hatta bazı gazeteler, düşünce sakatatı ile insicam yırtıklarının ve vicdan seretanlarıyla dirayet ormanının teşhirine mahsus bir nev teşrih-i marazi müzesine dönmüştür.

Mesela?

Mesela bir gün insafı, idraki total; fakat cüret patırtısı pâyânsız bir kalem görüyoruz. Kalpakçılar başında otomobil yarışı, Mahmut paşa yokuşunda motosiklet tecrübesi yapar gibi yazılarla ortaya fırlıyor. Mantık, akıl ve bilgi hatta zavallı sarf ile nahv derhal tekerlekler altında! Şimendifer önünden, tramvayla kamyon sadmesinden kaçan müthiş bir halk gibi mantıkla adalet, nezahatle hakikat perverlik canını atacak, başını kurtaracak yer aramakla meşgul! Ve hepsinin gözleri dışarıya fırlamış halde. Ne oluyor? Bu kadar şamata ne içindir, anlamak kabil değil! Sonra insan ortalığa bakınca fark ediyor ki bazen birkaç sütun içinde sayılamayacak kadar mecrûh ve maktûl serilidir. Yirmi yerde imlayı, sarf ve nahvı tecavüze uğramış sayılıp sağana çevrilmiş buluyoruz. Fark yerde kazazede bir mantığın iniltisi, paralanmış bir umdenin vaveylası var. Hasılı bir sütun yazı, zelzeleden sonra Yokohama şehri gibi!... Emlin ol ki hem acemî, hem kör kütük sarhoş bir arabacı en kalabalık bir caddeden alabildiğine geçse, ne bu kadar adam ezebilir ne bu miktarda tabela ile dükkan doyurup yıkmak kabiliyetindedir!”

“Divanî hattıyla bakkal defteri nerede tutulur? Hint abâdisinden şeker külâhı yapılır mı? Keşmir şalından mavna yeleğini kim görmüş? Öd ağacını kıyma tahtası imalinde nasıl kullanırsınız? Halbuki edebiyat bunların hepsini yapıyor. Bazı genç kalemler malûmat ve mantıklarıyla yoğuramadıkları hamurları edebiyattan bir oklava ile açmak istiyorlar. Acaba bu hareketin münhasıran bir zaaf alameti olacağını kestiremiyorlar mı?... zira mesele pek sarîh. Malumdur ki hakikat sırmalı lakırdılara 1267 değil, doğru söze derler. Ve asıl olmayan bir iddianın müdafaasına belagat ve sanatı avukat tayin etmek, insanın gönlünde doğruluk muhabbeti bulunmadığına delildir. Fazla ne mukaddimelerle iftiraya varmaya yalnız soğuk bir şeye addetmiyorum, böyle ne mukaddimelerle iftiraya varmaya yalnız soğuk bir şeye addetmiyorum, böyle hareketler bana gitmek kadar da gülünç görünüyor...

“Şeytan Diyor Ki”nın güzide muharriri meşhur şahsiyetlerin “portre”lerini de pek büyük muvaffakiyetle meydana koyar. İşte size iki misal: “

Ziya Gökalp Beyin zekasını neye benzetirim bilir misin? Kuyuya! Hakikaten bana öyle geliyor ki bu büyük ve muhterem odamın zihni ağzı dar fakat kaidesi geniş bir kuyudur. Ama gayet derin, yüz kulaç, bin kulaç derinliğinde bir kuyu!

Ben de tamamen senin fikrindeyim. Hakikaten üstadın dehası bin kulaç bir kuyu ... Der-akab görürsün ki bu suda pek mühim havas-ı şifaiye vardır. Birçok iyi gelebilecek maddeler orada متغ akdetmiş gibidir. Lakin hiçbir şeye yaramayacak tarzda Vişi gibi, Çitli, Kisarna gibi mide rahatsızlıklarına tavsiye etsen, görürsün ki içindeki kükürt buna müsaade etmez. Yok, egzamalıyım desen bu defa da dokuz yüz doksan metre derinliğinden su çıkarak hazne değil, hatta kurna doldurmaya kolların dayanmaz... Hakikaten pek sevdiğim Ziya Beyin mefkuresi Göksu’daki kavanoz ve testi imalathanelerindeki usta başılar gibi çalışır. Önünde sosyoloji tezgahı muhtelif ilimlere bağlı bir nazariyât kayışı ile her vakit karanlıkta duran gizli bir motor sayesinde hareket-i devraniyesini icra eder. Tezler, meseleler, nazariyeler, tabî ki o destilerin fıçısındaki balçık gibi şekilsiz, yumuşak, lakin her kıyafeti almaya amade durmaktadır.

Hiç sıkılmadan git üstattan rica et: Efendim. Bugün mefkûrevî bir katun sürahisi istiyorum. Göreceksin ki Ziya Bey yanındaki çamurdan bir miktar alıp önündeki çarka koydu mu, senin istediğin şeyin evvela boynunu, sonra karnını, ve nihayet çabucak kulbunu hazırlayıverecektir... Ziya Bey, sosyoloji hamuruyla, dünyanın bütün anânisini yapmaya kudret kazandı. Fakat dahası hassaten vücuda dünyanın bütün avânisini

yapmaya kudret kazandı. Fakat dahası hassaten vücuda getirdiği eserlere taktığı kulplarda sabit olmuştur. Zira kendisi belki imalatla büyük bir sanatkar; fakat kulp bahsinde büsbütün harika!...”

Ziya Gökalp’ın düşünüş ve bilhassa buluş kabiliyeti, muhtelif felsefe ve ilim adamlarının nokta-i nazarlarını nasıl kendi şahsiyetle, telakkileriyle mezc ve hassaten tevil ettiğini bu ince ve zeki satırlarına neşeli ve büyük kudretle anlatmaktadır.

İşte bir parça daha:

“(Süleyman Nazif Beye) üstat, hakikaten ne Rüstem-âne bir gürz vuruşunuz ne Hindenburg-vâri bir pala çalışınız var. Ve bu, bütün usât-ı sarf ile tugat-ı nahve yani alelumum esra-yı lisana karşı !... Belli bir hâlik-i levh ü kalem, kişver-i üslupta ferman-ferma bir cihangir kamus olmanızı murat buyurmuş. Evet hiç şüphe yok, ferâine-i edepten intikam edebiyatı alacak yegane كایم zamansınız... Belinize bin bir terkipte şatranclı, rengarenk bir peştamal, bir nev lahur belagat sardınız. Ve gördünüz ki Türkçemiz, önünüzde hamur tahtası olmuş, birdenbire asa-yı Musa ebadında bir oklava şekli alan kaleminiz ise, onun üstünde yufka açmakla meşgul!... Evet üstat, karileriniz için alicenap bir tabak nefais oluverdiniz ve igbirar-ı edibiniz eski karim hanları gibi a’dâ-yı edebe yani lisan-ı Moskoflarına akın salarken âtîfet-i asleniz de biz müştaklarınıza Tatar böreği ikram etti... Merhamet buyurun üstat devavin-i kadime emniyet-i can ü maldan mahrum kalmasın ve saniyen Mehmet Emin Beyefendi mahlasınızdan rica edin, hidemât şakaya mahkum bilcümle zuafâ-yı terâkip ile mağdurin-i izafat hakkında afu-ı umumi ilan buyursun...”

Şuna çok itimadım var ki Fazıl Ahmet Beyin namı ve şöhreti nisyan pençesinden kendisini kurtaracaktır. Bu nesilden istikbale kalacak mahdut şahsiyetlerden biri mutlaka odur ve “Şeytan Diyor ki” bir sanat bediasıdır

Ali Canip

2. CİLT

HAYAT MECMUASI
İLİM HAREKETLERİ

Sayı: 27

2 Haziran 1927

Sayfa: 2

ON ALTINCI ASRA AİT EDEBİ MENBALAR SAM MİRZA VE TEZKİRESİ

On altıncı asırda yetişmiş Türk ve İran şairleri ve bilhassa “Azeri” yani “Şarkî Oğuz” Türk edebiyatı hakkında malûmat olmak için müracaat edilecek başlıca menbalardan biri de, Safevi şehzadesi meşhûr “Sam Mirza”nın “Tuhfe-i Samî” adlı eseridir. Şaik ve garp erbâb-ı tettebbunun eskiden beri dikkat’ini celbeden bu eser hakkında malûmat vermeden evvel, müellif “Sam Mirza”nın hayatı ve şahsiyeti hakkında biraz izahatta bulunalım.

“Sam Mirza” meşhûr Şah İsmail’in oğlu ve “Şah Tahmasb”ın kardeşidir. Kendisi kitabın mukaddimesinde mahlasını “Fakir Müsteham İbn İsmail El-Hüseyin Sam” diye tesrih ediyor. “Habibü’s Seyr”de Sam Mirza’nın 923 şubatının yirmi birinci günü dünyaya geldiği ve “Mevlana Ahmet El-Hakim”nin “Kevkeb-i burc-ı şehnişini” tabirini tarih düşürdüğü mukayyiddir. (C.3, 4, S.84) Sam Mirza’nın siyasi hayatı ilk senelerde oldukça karışıktır. Şark saraylarının o devirdeki ananelerine tebaen daha pek küçükken Horasan valiliğine tayin edilerek, birçok rica-i mühimmenin refakatiyle 928 Şubatı nihayetinde Horasan’a dahil oldu; ramazanın üçüncü Pazar günü makarr-ı eyalet olan “Herat” şehrine bu haber erişerek küçük şehzade merasim-i mu’tâde ile istikbâl edildi. Horasan vilayeti o esnada Safevilerle Özbekler arasında daimi bir cidâlgâh teşkil ettiği cihetle siyaseten fevkalade mühimdi. Yılmaz bir kahraman olan Özbek hükümdarı Abdullah Han ilk defa Herat muhasarasına geldiği zaman, “Durmuş Han”ın şiddetli bir mukabelesine maruz kalmış fakat bundan yılmayarak 943 senesine kadar altı defa Horasan’a hücum etmiştir. 930 tarihinde Herat muhafazasına memur olarak “Tüklü” cemaatini görüyoruz. Fakat Abdullah Han’ın muhacemelerine karşı bu cemaat pek aciz oldu gibi reisleri “Gazi Han”ın fena hareketleri de ahaliyi gayr-ı memnun bıraktığından, “Şah Tahmasb” Herat’a tekrar “Sam Mirza”yı gönderiyor ve “Ağrıvaz” Hanı da şehzadeye lâlâ ve emirü’l ümerâ nasb ediyor. Fakat şarktaki eski anane yani ş ehzadelerin istiklal davaları burada da kendini gösteriyor; “Sam Mirza” lalasının vesair

bendegânının ağvalarıyla kardeşine isyan ederek Kandahar zaptına kalkışıyor. Burada genç şehzadenin uğradığı mağlûbiyet pek fecidir: “Ağrıvaz Han” maktul düşüyor; bundan mütenebbih olan şehzade, kendisini isyana teşvik edenleri idam ile arz-ı sadakat için başlarını kardeşine yolluyor. Bundan sonra “Sam Mirza”nın siyasî hayatta o kadar mühim bir rolünü görmüyoruz. Yalnız “Mecmaü’l Fusahâ da bir müddet “Geylan”da 1279 valilik ettiği musarrah olduğu gibi “Şah Abbas”ın kitapçısı “Sadıkî” de onun evahir hayatı hakkında malûmat vermektedir: Ona göre Horasan’da uzun müddet hükümferma olan ve Şah Tahmasb’ın enis-i daimisi bulunan şehzade, nihayet “Şeyh Seyfeddin” asitânesinde firâş yani hadim ve mücavir olarak dünya ailelerinden çekilmiş ve münhasıran şairlikle iştigâl eylemiştir.

Muhtelif ilim ve sanat şubelerinde mütehassıs üstatlardan okuyarak yüksek ir terbiye-i fikriye alan ve şiirlerinde “Samî” mahlasını ihtiyar eyleyen bu Safevî şehzadesinin en mühim eseri “Tuhfe-i Samî” adlı tezkiresidir. “Cami”nin Baharistan”ıyla “Nevâî”nin “Mecâlisü’l Nefâis” ine bir zeyl olarak yazılan bu Farisî tezkire, mutantan bir mukaddime ile yedi kısımdan mürekkebdır birinci bab Şah İsmail ile evlad ü ahfadından ve muasır hükümdarlardan, ikinci bab sâdât ü ulemadan, üçüncü bab şairlik mesleğini daima iltizam etmekle beraber arada bir şiir söyleyen ağzımdan, beşinci bab asıl şairlerden, altıncı bab “tabaka-i türkân ile Türk şuarâ-yı ma’rûfasından”, yedinci bab avâm arasında yetişmiş sair şairlerden bahistir. Bunların kısm-ı azamî Farisi yazmış şairler olmakla beraber, arada bir Türkçe eserler vücuda getirmiş şairlere de tesâdüf olduğu halde Tuhfe-i Sâmî’de yalnız Farisî eserler yazmış gibi gösterilerek Türkçe eserleri hiç nazar-ı itibâre alınmamış bir takım şairler de mevcûttur. İstanbul’da ve Avrupa kütüphanelerinde müteaddid nüshalarına tesâdüf edilen bu eser, bilhassa, Safeviler devrinde İran’da hükümran olan halet-i zihniye ve ruhiyeyi göstermek itibâriyle, on altıncı asır Türk medeniyetinin tetkiki için pek mühim bir menbadır.

O asrın bütün şehzadeleri gibi edebî bir terbiye alan, ailesi itibâriyle efkârında koyu bir reng-i tasavvuf bulunan “Sam Mirza-yı Hüseyinî” bütün manasıyla mutaassıp bir “Şîî”dir. Şairler hakkındaki mütalaalarında bile siyasî ve dinî kanaatlerinin tesirinden kurtulamaz. Bilhassa Osmanlı hükümdarlarıyla selîlinin müferrit müdafileri ve Safevilerin rakibi olan “Şeybanî” ailesine mensup Özbek prenslerinden bahsederken, bu tarafgirlikte ne kadar ileri gittiğini anlarız. Mesela “Çaldıran” galibinden bahsederken onu hunharlık ve gaddarlıkla, kardeşini ve hatta babasını öldürmekle

itham eder. Sonra Safevilerin elinden “Bağdat”, alan “Süleyman Kanuni”den bahsederken, Osmanlı devletinin “Deli Osman” tarafından kurulduğunu zikir ve bu hususta bir de efsane naklettikten sonra, Firdevsî’nin şu beyitlerini ilave eder:

Yekî raz-ı hak-i siyeh ber-keşed
Yekî raz-ı taht-ı Keyan der-keşed

Ne zîn şad başed ne zan derdmend
Çünin est resm-i sipihr-i bülend

Sam Mirza’nın Süleyman Kanuni hakkındaki husumeti pek barizdir: Onun afyon keşlik ve cinnet derecesine varan hayâlâtı garibe tesiriyle birkaç defa İran’a hücum etmekle beraber bir şey yapamadığını söyler. Şeybani ailesine mensup prensler hakkında da aynen bu gibi kaba ve tarihe mugayyer iftiralar vardır. Mesela, kendi devrinin bir nokta-i nazardan pek bariz bir edebî şahsiyeti olan ve milli zevke uygun eserler yazmakla beraber milli lisan ve edebiyata da büyük kıymet veren “Şeybani Han”, “Budala”, “Abdullah Han”, bayağı bir zalim göstermek, tarihi hakikatlerle hiç telif edilemez. Bir Safevi şehzadesinin, Safevi saraylarındaki mümâsil-i hadiseleri unutarak siyasi rakipleri aleyhinde bu cins sözler söylemesi, garip bir şeydir. İşte bu nokta-i nazardan, “Sam Mirza”nın eserini tarihi bir vesika olarak kullanırken, onun siyasî ve dinî husumetlerini nazar-ı itibâre olarak, söylediklerini sair tarihî menbaların ifadeleriyle karşılaştırmak lazımdır. Fakat, her ne olursa olsun, 957’de yazılmış olan bu eser, on altıncı asırdaki Azeri şairlerini ve Safeviler devrinin maddî ve manevî hayatını tanımak için fevkalade ehemmiyetli bir menbadır. Onun ilmi bir tab’ı yapılacak olursa, yalnız edebiyatımıza değil, İran edebiyatına da büyük hizmet edilmiş olur.

“Habib-ül Seyr”, “Tarih-i Nâsırî”, “Tarih-i Ekberî”, “İhsanü’t Tevârih”, “Âlemi Ârâ-yı Abbâsi” gibi yazma ve basma tarihlerle, “Ateşgede”, “Tezkire-i Sâdıkî”, “Fahrii Herevî Tezkiresi”, “Mecmaü’l Fusahâ” gibi şuarâ tezkireleri ve bilhassa doğrudan doğruya “Tuhfe-i Sâmi”.

Köprülüzade Mehmed Fuad

İstanbul Darülfünunun'da Türk Edebiyatı Tarihi Müderrisi

ON İKİNCİ ASIR TEZKİRECİLERİNDEN RAMİZ EFENDİ VE ESELERİ

Tezkire bir şeyi hâtırda tutmağa vesîle olan şey mânâsına gelir. Kâmûs tercümesi, "fi'l-asl masdardır. Ba'dehû isim olmuştur. Ahbâba irsâl olunan varakaya tezkire ıtlâkı bundandır" der. "Tezkiretü's-şu'arâ" birtakım şâirlerin hayat ve eserlerini hâtırda tutmağa vesîle olan kitaptır ki bugünkü tabirle aşağı yukarı "edebiyat târihi" demek olur. Türkler'de ilk tezkireci olarak onuncu/on altıncı asırda, yaşayan "Sehî" Bey tanılır. Meşgul olduğumuz on ikinci/on sekizinci asırda bazı ufak tefek risâleler şöyle bir tarafa bırakılırsa başlıca Safâî ve Sâlim Efendilerin kaleme aldıkları eserler hatırlanır. Bunlar hakkında mufassalca bir tedkiknâme hazırladım ki müelliflerinin el yazıları gösterilmek, ilk müsveddelerinin mahiyetleri izâh edilmek, bi'l-vesile eski Dîvân nesrinin usûl ve adâbı bu müsveddelere göre tahlîl edilmek şartıyla "Türkiyat Mecmuası"nın üçüncü sayısına derc edilecektir. Bugün hayatından ve eserinden bahsetmek istediğim Râmiz Efendi'ye gelince: Şâir Nedîm'in muasırlarından ve ulemâdan, Mustafa Na'im Efendi'nin oğludur. Na'im Efendi "Aziz-zâde" diye anılır. "Atâ Târihi" bu zâtı meşhûr müverrih Na'imâ zannederek kendisinden bahsederken "Râmiz Efendi nâmında istihlâf ettiği mahdûmu tahsîl-i ilm ü kemâl ederek bi-hakkın müderris olmağa epeyce ilerlemiş ve hattâ bir güzel tezkiretü's-şu'arâ dahi te'lif etmiştir"⁹⁸ demiştir ki Ahmed Refik Bey bu yanlışlığın farkında olmayarak "Na'imâ'nın bir oğlu kalmıştı. O da müderrislikte temeyyüz eden bilâhâre, bir tezkire-i şu'arâ tertib eyleyen Râmiz Efendi'dir"⁹⁹ diye tekrarlamıştır. Râmiz Efendi'nin müverrih Na'imâ-zâde olmasına evvelâ maddeten imkân yoktur. Atâ ve Ahmed Refik Beyler buna dikkat edebilirlerdi . Çünkü o 1128-1715'de vefat etmiştir. Halbuki Râmiz 1130-1717'den sonra doğmuştur. Sâniyen Râmiz Efendi, ağabeyi Mehmed Emin Efendi'den bahsederken¹⁰⁰ "Ba'is-i vücûd-ı tâb-dârım vâlid-i şefkat-medârım Aziz-zâde Mustafa Na'im Efendi" diyor ki bütün tereddütleri kökünden koparacak bir sözdür. Na'im Efendi 1149/1736'da vefat etmiştir. Râmiz Efendi, şâir Feyzî nâmında bir zâtın tercüme-i

⁹⁸ Atâ Târihi Cilt 3. s. 40

Âlimler ve Sanatkârlar , s. 264⁹⁹

¹⁰⁰ Kitaplarım arasındaki nüsha, s. 20

hâlimden bahsederken "bu fakîr-i mürettebü'l- hurûfun hâl-i fezâil-i semîridir... Hâl-i fezâ'il-hisâlleri Ebe-zâde birâder-zâdesi , Mektûbî Mustafa Efendi ... ve vâlidleri ceddimiz merhûm Balçıklı Lûtfî-zâde Ahmed-Efendi" ibarelerini yazdığı gibi bi'l-vesîle birkaç yerde "hâl-i hasta-hisâlimiz Şeyhülislâm Ebe-zâde Abdullah Efendi" diyor ve kardeşinin tercüme-i hâlini yazarken kendisinin "Ebe-zâde birâderi Hüseyin Efendi"nin torunu olduğunu tasrîh ediyor. "Osmanlı Müellifleri" sahibi Bursalı Tâhir Bey bu sebebe binâen olsa gerek ki Râmiz Efendi'yi (Balçıklı) göstermektedir. Yalnız "Aziz-zâde"liği her nasılsa "Arab-zâde"liğe tahvîl etmiştir ki bunun yanlış olduğuna şüphe yoktur. Râmiz Efendi'nin ne zaman vefât ettiği mechûldür. Yalnız "Atâ Târîhi"nde 1209/1795 senesi kaydı görülüyor.

"Tezkiretüş-şu'arâ"sına gelince: Bunu Sâlim Tezkiresine zeyl olarak kaleme almıştır.¹⁰¹ Kendi hatt-ı destiyle muharrer yegâne nüshası Es'ad Efendi kütüphanesinde mahfûzdur. Matbû' defterde "Sâlim Tezkire"si olmak üzere mukayyedir. Bu nüsha müsvedde halindedir. Kenarlarında hayli tashihler, mülâhazalar okunur. İbnü'l-Emin Mahmûd Kemal Beyefendi'nin lûtf-ı ikâzlarıyla bunlardan çoğunun meşhûr Müstakîmzâde Sadeddin Efendi tarafından yazıldığını anladım. Şöyle ki bu yazılarla kitaplarım arasında mevcûd ve Sadeddin Efendi'nin hatt-ı destiyle muharrer bir eserin yazılarını karşılaştırdım. Aynı olduğunu gördüm. Esasen Râmiz Efendi "Bâhir" mahlâslı bir şâirden bahsederken "Garîbdir ki merhum-ı mezbûr ve âti't-tercûme Servet Efendi mağfûrun, ferdâ-yı irtihâlleri mâh-ı Safer'de vâki' olmağla Müstakîm-zâde Efendi Saferi hayr lafzını tetebbu' iderken târih vâki' olmuştur" der. İşte bu ibareyi muhtevî sahifenin kenârında "her vefât tarihinde bizi yazmak yakışmaz. Meğer hoş ola" mülâhazasına tesâdüf edilmektedir ki Mahmûd Bey'in keşiflerini red edilmez bir kuvvette te'yîd etmektedir. Müstakîm-zâde bu eseri imlâ ve sarf u nahiv noktalarına varıncaya kadar tashîh etmiştir. Meselâ Râmiz Efendi'nin "... Bin yüz altı hilâlinde..." diye yazdığı bir satırın hizâsına "Bunda hilâl hâ iledir, esnâ ma'nâsına" ve "mesned-i 'uzmâ" diye kullanıldığını terkîbin hizâsına da "mesnedin sıfatı olan 'uzmâ müennes olmaz. Zirâ mesned müzekkerdir" gibi şeyler yazmıştır. Râmiz, tezkiresini 1198/1783 senesi vukûâtına kadar yürütülmüş buluyoruz. İçinde hemen hemen dört yüze yakın şâirin tercüme-i hâli vardır. Fakat bunlardan birçoklarını ikmâl edememiştir. Boş sahifelerden sonra meşhûr şâir Nedîm'in tercüme-i hâlini buluyoruz. Fakat bu da nâtamamdır. Şöyle

¹⁰¹ Kezâ s. 45.

ki: "Begpazarî İbrahim Efendi yerine Sekban Ali Efendi medresesi bâdî-i tevkîr ü" i'tibârı olup ol esnâda vukû' ve sadrâzam İbrahim Paşa ve MehmedKedhüdâ'nın dâirelerine şiddet-i intisabları olan zevât-ı âlî-kadrin mübtelâ oldukları renc ü kudûret mûmâileyhin mesmû'ı oldukda havf sirâyet ile giriftar olduğu illet-i vâhimedden tahlîs-i can idemeyüp sene-i mezbûre cümâde'l-âhiresinde:

Beyit:

Rahm itmedi kimesne anın âh ü zarına

Âhir getürdi anı da miskîn mezârınâ

Nesr: "mealince" deyip kesiyor ki ibârenin revîşinden "vefât etmiştir" diyeceği vâzihen anlaşılmaktadır. Burada bi'l-vesile bir istidrat yapmak lüzûmunu hissediyorum. Nedîm'in ihtilâl esnâsında damdan düşüp öldüğüne dâir bir rivâyet vardır. 1143/1730 ihtilâli birdenbire infîlâk etmiş bir hâdisе olmadığı için bu rivâyete, hele Râmiz Efendi tarafından büyük şâirin ihtilâlden üç ay sonra hâlâ yaşadığı tasrîh edildikten sonra bir efsâne diye bakmak zarûri oluyordu . Geçen gün bir kütüphanede tesâdüfen elime Müstakîm-zâde Sadeddin Efendi'nin "Mecelletü'n-Nisâb fi'n-Nesebi Ve'l-künâ Ve'lelkâb" unvanlı bir eseri geçti . Bu Arabî ibâreli küçükçe, fakat çok faide-bahş "ansiklopedi" mahiyetinde bir kitaptı. Sadeddin Efendi kitabın ismini tevsîdine târih düşürdüğünü söylüyor. Bu itibarla 1168/1754'de yazıldığı anlaşılmaktadır. İçinde "Nedîm" hakkında yazılmış şu ibâreyi okudum:

"Muhlis Ahmed el-müderriş İbn. Mehmed el-kâzi'l-asker el-maktûl ve min nesli'l-azizi el-müftî't-devleti'l-aliyye min tarafı ümmihî tüveffâ sâkıtan an sakfı dârihi havfen min fitnetin vaka'at âme hile's-sultân Ahmed es-sâlis." Târihi tedkîkâtında i'tinâkâr olmakla beraber Nedîm'in arkadaşlarından birçoklarıyla esâsen dost olduğunu bildiğimiz Müstakîm-zâde'nin bu sözüne inanırız. Demek Nedîm muhakkak damdan düşerek vefât etmiştir. O halde bunu yine kendisinin nazar-ı tashîhinden geçen Râmiz Tezkiresi'nde okunan şekil ile te'lîf etmek iktizâ eder. Kanaatimce Râmiz Efendi de doğru söylüyor. Nedîm ihtilâli işitince ölüm korkusundan "illet-i vâhime"ye dûçâr oluyor. "Âh ü zâr"a başlıyor. İbrahim Paşa devri geçtiği için kimse zavallıya "rahm" etmiyor. İhtilâl, Rebî'u'l-evvelin on beşinci perşembe günü başlamıştı. Patrona ve tevâbi'i iki ay kadar atıp tuttular. Nihayet hükûmet hepsini tepeledi . Fakat zavallı Nedîm "illet-i vâhime"den kurtulamadı. Cemâziye'l-âhire içinde -anlaşılan- hâlâ

Patrona'nın hüküm sürdüğü vehmiyle âh ü zâr eden şâir kendisini evinin dâmından aşağı attı. İşte Râmiz Tezkiresi'nin yarım kalmış ifâdesi (Mecelletü'n-Nisâb)ın verdiği haberle ancak bu suretle te'lîf ve itmâm edilebilir.¹⁰²

"Osmanlı Müellifleri" Râmiz Efendi hakkında şunları söylüyor: Fenni-i Sakkdan Zahîr-i Hükâm" isminde bir eseri, tezâkir-i şu'arâdan Sâlim'e 1198/1783 tarihine kadar (Âdâb-ı Zurâfâ) nâmında bir zeyli, (Hadîkatü'l-Vüzerâ) ile (Devhatü'l-Meşâyih)e zeyilleri, (Keşfü'z-Zünûn)a bir miktar ilhâkâtı olduğu (Zübdetü'l-Vâkı'ât) ismindeki eserinin mukaddimesinde zikreder. (Zübdetü'l-Vâkı'ât) Sultan Hamid-i evvel zamanında 1188/1774 senesine kadar geçen altı senelik vekâyi'i hâkîdir...

"Sâlim Tezkiresi esasen 1132/1719'da itmâm edildiği için Râmiz Efendi'nin kaleme aldığı eser, Damad İbrahim Paşa devri edîb ve şâirlerinin bu tarihten sonraki hayatlarını anlatması itibariyle pek mühim bir vesika sayılsa lâyıktır.

Hâmiş: Almanya'da bulunan arkadaşım Nermi Bey'den iki üç gün evvel bir mektup aldım. Şu satırlar birçok kârîelerimizi alâkadar edeceği için naklediyorum: "Biraz evvel Dresden Kütüphanesi müdürü Profesör Bulleret ile birlikte idim. İsteddiğin şeyler hakkında şöyle böyle malûmat vereceğim. Bulleret, kitap tezyînâtı târihi husûsunda büyük bir salâhiyettir. Onun için kitapların nasıl muhafaza edildiğine dâir yalnız umûmî malûmatı vardır. Bulleret'in söylediğine göre, bu, kendi başına ehemmiyetli bir ihtisâs sahası imiş. "Dresden"de yalnız iki sipesiyalist varmış. Bunlarla beni görüştürecektik. O vakit tabîî sana çok etraflı malûmat vereceğim. Kitapların muhafazasına dâir Almanca'da pek çok kitaplar varmış, bir tanesini bana tavsiye etti: Echt oder Falchung: Müellifi: Albert Neubulger. Yazma kitapları kuru ve güneşsiz yerlerde muhafaza etmeli, senede bir defa mutlaka elektrikli emme makinesiyle tozlarını almalı, temizlemeli, yapraklarına hava aldırılmalı imiş. Bu yapılırsa kimyevî tahallül olmazmış. Kurt, güve tahribâtına uğramış kitaplara gelince: Onları da kurtarmak imkânı varmış. Kitaplar iyice temizlenmeli, bozuk sahifelerin her iki tarafına -sahife boyundayeni şeffâf kâğıt yapıştırmalı ve üstünü "zapson" denilen bir mayi' ile yağlamalı imiş. Bu mâyi' ile yağlanan kâğıtlara böcekler saldırmazmış. Her halde "Dresden"deki iki muhafaza mütehassısı bu mevzû'a dâir istersen "Hayat"ta da birkaç makale yazabilirler." Bu makalelere hepimiz iştîyak ile muntazırız. Maarif Vekâleti bütün kütüphaneler hakkında i'tinâ ve ihtimâm sarf ederken hepimizi ve bu meyânda bahası

¹⁰² Yine Mecelletü'n-Nisâb'ın iddiasına göre meselâ şâir Nef'i "Alaeddin Zaviyesi"nde medfûndur

takdîr edilemeyecek hazînelerin muhafazaları demek olan kütüphane me'mûrlarını bu yazılar irşâd edecektir. Lûtf-ı delâletinden dolayı Nermi Bey'e burada alenen teşekkür ederim.

Ali Canip

TÜRK EDEBİYATINDA PASTORAL NEVİ

Edebiyatımızda bu nevin mevki ve derecesini tayin etmeden evvel mahiyetinden bahsetmeği münasip buluyorum.

Pastoral tabiri Latince "çobanlara dair" manasına gelen "Pastoralis" kelimesinden azmandır. Frenkler, kırların, köylerin güzelliklerini tersim eden, köylülerin, çobanların yaşayışlarını anlatan şiirlerin heyet-i umumiyesine "Genre Pastoral" unvanını vermişlerdir. Bu nev'e "Bucolique" de denilir ki Sağırtnac manasını ifade eden Yunanca "Boukolos"den alınmadır. Bazı zatların bunu eşar-ı raiyane terkibiyle lisanımıza nakil ettikleri görüldü. Beynelmilel mahiyet almış tabirlerin, ıstılahların, Türkçe'ye aynen naklini hiç de zararlı bulmuyorum, bundan dolayı derslerimde, makalelerimde, pastoral nevi deyip geçiyorum.

Ümmet devrinin bedii zevkini ifade eden Divan edebiyatı'nda Pastoral nev'e tesadüf edilemez. Vakıa kasidelerin, bilhassa Bahariye denilen kısmında tabiat tasvirleri görülür. Fakat bunlara aldanmamalıdır. Çünkü her kaside-serânın gayesi asla tabiatı tasvir değildir. Bir kerizi müteakip muayyen maksadına yürümekdir. İşte Fuzûlî;

Hava arayış-i gülzara oldu çehre-küşâ
Bahar-ı gülşene giydirdi hulle-i hadrâ

Çemen eyâletine oldu nasb husrev gül
Havaya ebr-sıfat hükmün etmeğe icrâ

Yazıldı sebze-i nev-hizden hati-i ahkâm
Çekildi saye-i matbu-ı serverden tuğrâ

Sarîr-i âb-ı revan sagîr-i murg-i çemen
Nikat-ı tehniyet mukaddem ettiler inşâ

Zeban-ı süsen-azad u sebze-i nev-hiz
Sena-yı rıfat ü iclâle oldular güyâ

Şakayık alnı zemîn-bûsden olup mecrûh
Benefşe kameti oldu tevazu ile düta

Müretteb eyledi bir bezm-i gülşen içre bahâr
Ki verdi zevk-i temaşa-yı neşve-i sahbâ

Anadil etti beyan-ı meratib-i nağamat
Kumar oldu terâne-keş ü sürûd-serâ

Diye bahâriye tasvir eder görünüyor, fakat okumaya devam edelim:

Hayal-ı mahz sanıp kâinat-ı nergis-i mest
Kılırdı cehl ile nefy-i hakayık-ı eşyâ

Ederdi bülbül-i kâfir-nihad secde-i gül
Tab-ı sanem ile tutub necâta recâ

Sözleriyle devrin edebiyatının tekniğine vâkıf olanların tahmin edecekleri yola girdiğini
ihlas ederek hemen kerizini buluyor;

Nesîm vakıf olup bu fesadı men etdi
Ki ey gürûh-ı perişan tutun tarik-i hedâ

Bu kârhâne-i ber-istâddan değıl hâlî
Gerek bu kudrete elbette kâdir ü dâna

Manzûmenin bundan sonraki kısmında bahârdan zerre bulunamaz, o artık bir
münâcâtan ibarettir. Sözü uzatmak için başka divan şâirlerinden misal getirmek
istemiyorum. Tabiatı tasvir ediyor gibi görünen şiirlerin esas mahiyeti bundan ibaretti.

Şu kadar kaydedeyim ki Divan edebiyatı'nın farikası, zihni nüktelere müstenid hüner-verliktir. Divan şairi neden bahsederse etsin ister bağdan, bahçeden... ister aşkıtan, gönülden... Bütün zekâsı bir noktaya masruftur; muayyen sanatlara tabiiyyet ederek hüner ve nükte göstermek! Fuzûlî'nin, Bâkî'nin, Nefî'nin, Nedîm'in.... İşte en lirik bildiğimiz şu dört üstâdın divanlarını bu noktadan tettebbu ediniz, dediğimi bulacaksınız.

Asıl Avrupayî pastoral nev'e gelince, gayesi şehir halkına kırların köylerin, tarlaların zevkini, güzelliğini aşılamaktır. Başlıca iki şekilde görülür.

1- "İdyl" idil

2- "Eglogue" eglog

İdil Yunanca "Küçük tablo" manasına gelen "eidullion" kelimesinden azmandır. Latince "İdillium" denilirdi. İdil, ince duyguları ifade eden bir resim, bir tablo mesabesindedir. Bunun Eglog'dan farkı (Action) fiil ve hareketten mahrumiyettir. Eglog, bilakis, kırlara, çobanlara, köylülere dair bir piyes demektir. Eski Yunan şairlerinden Teokrit'le Latin şairi Virjil bu nevin iki lâ-yemût simasıdır. Avrupa milletlerinin gözlerini mücerredâtdan kurtaran, hayat ve tabiatın aslına çeviren romantizm cereyanı lirizm ile beraber pastoral nev'e de geniş bir saha vermiştir. Bunu romantizme tahsis edeceğimiz makalemizde izah edeceğiz. Bizim edebiyatımıza gelince; pastoral nevin madde ve gayesine uygun ilk misal, Abdülhak Hamit Bey'in Sahra'sıdır. Sahra, şehir halkına köylerin, kırların zevkini, güzelliğini aşılama için yazılmıştır. Şair mukaddimede: "Sahra, nesteren gibi yalnız mukaffa değil, hem mukaffa hem manzum bir tecrübe-i nev-zemindir" diyor ve demekle büyük bir hakikat söylemiş oluyor. Evet sahra "Bir tecrübe-i nev-zemindir." Türk edebiyatında pastoral nev'in ilk numunesidir. Eserin mesela:

Bir koyun yavrusuyla dağda meler
Karaca yardan eder pür-tâb
Bir bayırdan dahi iner sürüler
Gâh gâh akseder sadâ-yı gülâb
Bir kadın destisiyle suya gider
Erkeği baltasıyla ormana
Yayı omzunda oğlu bir yana

Ötede süt sağar fakat duhter
 Gösterip sonra pîr-i aile yer;
 Toplanırlar sımat bir yana
 Kayd-ı mazi ve derd-i istikbal
 Olmayınca gelir saadet-hal

Gibi rakik mısralarını okuyanlar şerh ve izah ettiğimiz nokta-i nazardan teamül etmeyecek olurlarsa yeniliğini haklı olarak anlayamazlar. Pastoral nev'i Avrupa'da Rönesans'ı müteakip kadim şah eserler model sayıldığı devirlerde inkişaf etmiştir. Bizim Rönesansımız diyemeyeceğim, Rönesans'a doğru ilk adımımız Siyasî Tanzimat hareketidir. Onunla beraberdir ki kurun-ı vustayı şark hayatını bırakmak, asrî garp hayatına atılmak iştıyakı memlekette uyandı, fakat Hayat'ın ta birinci sayısında bu mevzua hasrettiğimiz bir makalemizde de söylediğimiz gibi asrileşmek için işe başlayışımız çok nakıstı. Ve asriliğin manasını Tanzimat siyasetçileri kavrayamamışlardı. Daha doğrusu kavrayamamak zaruretinde idiler. Nitekim siyasi Tanzimatı takip eden yeni edebiyatta da asrilik layıkla anlaşılmıştı. Ve garp mukallidi Türk edebiyatı pek zayıf bir bünye ile meydana çıktı. İşte Hamid'in Sahra'sında görülen zaafi, seneler geçtiği halde pastoral zengin misallerine edebiyatımızda tesadüf edilemeyeişi hep bu noktada, Avrupa kültürünün memlekete ancak katre katre ve nâ-kâfi miktarda girişinde aramalıdır. Yoksa Sahra, Türk edebiyatında Rönesans'ın ilk edebi ifadesi olması haysiyetle her zaman bir tecrübe-i nev-zemin, bir yeni başlangıçtır.

Bir zamanlar karargâhım idi
 Bedeviler gibi beyâbânlar
 Buna mucib de iştibâhım idi
 Nasıl imrâr-ı vakit eder anlar
 Belde halkında görmedim hayfa
 Gördüğün ünsi ehl-i vahşetde!
 Bedeviler sükun u rahatta
 Sürdüğü daima gamınla sefâ
 Beledi muttasıl esir-i cefa
 İntiaş âleminde zulmette

Biri endişeden aman bulmaz
Biri endişeye zamân bulmaz

Diyen şair, asırların Türkiye'de bütün kalemleri esir ettiği kelime ve nükte edebiyatından kaçınmış, edebi ammeyi büsbütün başka bir ufka götürmek istemiştir. Fakat Türkçe'de kendisinden evvel bu nev'i, gayesine tam bir mutabakatla tecrübe edilememiş olduğu için nâçare gayr-i muvaffak kalmıştır. Hamit'ten sonra Servet-i Fünuncuların, hassaten Fikret'in şiirleri arasında pastoral parçalar görüyoruz, işte bir tane:

Bir An Huzur
Seyr eyliyorum çeşm-i hayalimle uzaktan
Bir külbe-i mesûd
Üstündeki fersude, her medîde-i uçakdan
Yükselmede bir ince duman, mail ve mumdûd
Safi, lekesiz karların altında cevânib
Mahfûf-ı sükûnet
Bir köy bu sükûnetle izlenmiş gibi gâib
Her yer bu sükûnetle hem aramış-i cennet
Ben sürmediğim şimdi hayalimle bu köyde
Bir köylü hayatı,
Karşımda ocaktan süzülen dud-ı sefide
Kalb olmada hep leyl-i hayatın zulümâtı

Yeşil Yurt

Bahâra benzetilen bir yeşil saadettir
Gülümseyen ovanın vech-i pür-gubarında

Köpek uyur gibi müstağrak-ı sükûnettir
Bütün hayatı ufak bir çayın kenarında

Uzak yakın bütün ufka neşreder saffet
Tabiatın o samimi tevekkül-i safi

Şu yanda bir meşe dalgın, vakur, pür-şevket
Kucaklıyor gibidir kollarıyla etrafı

Bu günde her gece birkaç dakika meks ederim
Olup hayalime pey-rev seyahat eylerken

Duhûr-ı mazlumenin sine-i melâlinde
Ve bir dakikacık olsun sükut edip keder

Yavaş yavaş duyarım bir inilti halinde
Kaval sadaları tar-ı alil-i şiirimden

Daha yenilerde de aynı mevzularda şiirler buluyoruz. Ezcümle Orhan Seyfi'nin Gönülden Sesler'inde eglog tarzını andırır, genç bir çobanla esmer, beyaz, sarışın kızların muhaverelerini gösterir güzel bir parça vardır.

Şunu da kaydetmeliyiz ki cihan halk edebiyatları içinde zenginliğiyle birinci dereceye muhakkak işgal eden Âşık edebiyatımız'da bu nevin kadrosu içine girecek pek nefis şiirler mevcuttur.

Ali Canip

TÜRK EDEBİYATINDA DİDAKTİK NEVİ

Frenkler, bir sanatın veya bir ilmin prensiplerini öğretmek gayesiyle kaleme alınan mensur ve manzum eserlere “Didactique” (didaktik) derler. Eski Yunanca aslı “Didaktikosdur.” Bu tabiri lisanımıza “talimi” kelimesiyle geçirenler de vardır. Biz bu makalemizde yalnız mazmun kısmından bahsedeceğiz. Didaktik nevine dahil olan şiirler için mevzu payansızdır. Dini, ahlaki, felsefi, edebi fikirlerden tutunuz da nücûma, ziraata, alelumum fene ait esaslar, “badin” (şakalı) sözlerden vezin ve kafiye ile imtizaç ederek Didaktik nevi vücuda getirirler. Dünyanın ve Latinlerin en büyük didaktik şairlerinden Lokoros, “Nature” unvanıyla büyük bir manzume kaleme almıştır ki bütün felsefesini hat esası üzerine istinat ettiren Yunan filozofu Epikür’ün fikirlerini telkin eder. Mesut yaşamak için insanın sade ihtiraslarına, duygularına tabiyeti lüzumunu gösterir. Yine Latin şairlerinden meşhur Virjil Georgique, “Ekincilğe Dair” namındaki uzun manzumesinde ekinciliğe. Ağaç, asma yetiştirmeye, ehlî hayvanlar beslemeye, arıcılığa ait malumat verir. Bu iki eser şiirle fikri pek mükemmel mizaç ettikleri için zamanımızda bile deha mahsulü sayılmaktadır. Eski Yunan şairlerinden Aratos, biri “Les Phenemenes Hadiseleri” öteki “Les Pronostics” unvanlı iki uzun manzume kaleme almıştır ki heyete, cevvi hadiselerle daire malumatı ihtiva eder. Meşhur Latin şairi Horas’la yine meşhur Fransız şairi Bualo Boileau’nın “Art Poetique” (şairlik sanatı) unvanlı eserleri doğrudan doğruya edebi usul ve kaideleri, edebi nev’leri anlatır. Fransız şairlerinden “Berşu’nun da “La Gastronomie” (şikem-perverlik) sanatı namıyla bir manzumesi vardır ki pek zarif nüktelerle bize matbahın tarihinden, sofrâ hizmetlerinden bahseder. Şu misaller didaktik nevin şümûlünü, ehemmiyetini bize vazıhan anlatıyor sanırım. Şümûlünü ve ehemmiyetini diyorum, çünkü didaktik şiirler vakıa lirik parçalardaki vecd ve heyecandan, taşkın ve coşkun ruhtan mahrumdur. Ve şiirin esas itibarıyla hassasiyet mahsulü olduğuna ve hassasiyete hitap etmesi lazım geleceğine göre bunun ola zekâyı alakadar etmesi bir nakisa gibi görünür. Fakat yukarıda gösterdiğimiz birkaç misal ve umumiyetle edebiyat tarihlerinde verilen paya, didaktik nevin kıymet ve servetine bariz delillerdir. Muvaffak bir didaktik parça muhakkak bir sanat ve hatta

bazen bir daha eserdir. İşte Mevlana'nın Mesnevisi! Bize bütün İslami âlemin ve edebiyatların müşterek felsefesini, vahdet-i vücûdun mahiyetini öğreten bu la-yemut kitap, dünya didaktik parçalarının en yüksek bir şaheseridir.

Türk edebiyatında bu nev'in mahsullerine gelince. Pek mebzuldür. Bugün için en eski numune olarak Kutadgu Bilig'i hatırlıyoruz. Acemlerin Siyaset-nameleri mahiyet ve mevzuun da bir eser olan Kutadgu Bilig hicrî 462 tarihinde Kaşgar'da "Buğra Karahan'ın" has hacibi "Yusuf" tarafından yazılmıştır: Türk cemiyetini teşkil eden muhtelif zümrelerin ve saflarını, hükümdarların bu zümrelere karşı muamelesini izah eder. Yüksek edebi bir kıymeti yoktur, fakat lisanı tetkikat itibarıyla mühim bir vesikadır. Modelini Acem edebiyat ve zihniyetinden alması, aruz vezniyle yazılmış olması haysiyetiyle Kutadgu Bilig Türk, Divan edebiyatı'nın ilk mahsullerinden sayılır.

Yazma iki nüshası yalnız Ayasofya kütüphanesinde mahfuz bulunan Hibetü'l Hakayık¹⁰³da İslami bir ahlak telkini için yazılı Türkçe didaktik eserlerin en eskilerindendir. Tekke edebiyatının ilk numunesi sayabileceğimiz Divan-ı Hikmet de malum ve muayyen fikirleri propaganda maksadıyla nazmedilmiş tamamen didaktik bir eserdir. Yalnız Tekke edebiyatının değil, bütün Türk edebiyatının zekâ ve heyecan noktalarından en yüksek bir şaheseri sayacağımız Yunus Divanı da pek heyecanlı lirik parçalarla pek zarifane didaktik manzumelerden mürekkeptir. Yunus'un, mensup olduğu fikir ve zihniyeti öyle ustalıkla, öyle harikulade bir telkin edişi vardır ki bu sanatın mahiyetini izah etmeye çalışmak ayrı birkaç makale ile mümkün olabilir.

Eski devirlerde Türk lisanıyla didaktik neva dâhil eserler çoktur. Bunları sırasıyla saymak bu makalenin vazifesi değildir. Burada yalnız yine edebi olmaktan ziyade lisanı kıymeti haiz Âşık Paşa Divanı'nı hatırlatmakla iktifa ediyoruz.

Müverrih devirlerin mahsullerine gelince bunların en evvel hatıra geleceklerinden ikisi, mesela meşhur Urfalı Nabi Efendi'nin Hayriyesi'yle Sümbülzade Vehbi Efendi'nin Lütfiyesi'dir. Her iki eser İslami bir ahlak telkin ettiği gibi bi'l-vesile o devirlerin örf ve adetine temas eder alaka-bahş ve tamamen didaktik uzun birer mesnevidir. Divan edebiyatında vezin ve lügat öğretmek maksadıyla yazılmış manzum eserler de vardır.

Yeni Avrupa'yı edebiyatımız içinde en kuvvetli ve yüksek didaktik eser Haluk'un Defteri'dir. Kanaatimce edebi bünyesinin en kuvvetli cephesi didaktik olan

¹⁰³ Bir nüshaya nazaran aybetü'l hakayık.

Fikret, bu eseriyle çocuğuna garp fikir ve idaresini aşlamak istemiştir. Asyaî bir kafayla Avrupayî bir kafanın farkını anlatmak, Acem taklidi edebiyatla Frenk taklidi edebiyatın arasındaki mesafeyi göstermek için Haluk'un Defteri ile mesela Hayriye'yi karşılaştırarak tahlil ve tenkit etmek ne kadar müfid olur.

Avrupalı müellifler didaktik nevin belli başlı kısımları olarak "fable" (efsane)yi, "Conte" (menkıbe)yi "Satire" (hicviye)yi sayarlar.

Efsane ahlaki bir umdeyi istarevi bir hikâye şeklinde anlatan manzumdir ki içinde örfün hususiyetleri, insanlık hayatının zayıf ve kepaze cihetleri görünür. Bize bi'l-vesile bir ders verir. Tasvir ettiği sahneye ekseriya hayvanları, eşyayı çıkarır. Bunlar beşeriyetin timsalleri vazifesini görürler. Efsane denince hatıra Fransızların la-yemût şairi La Fontaine gelir. Bizim edebiyatımızda bu müstesna adamın efsanelerine ilk alaka gösteren Şinasi Efendi'dir. O, bir kısmını adapte bir azını da tarzî taklit etmek suretiyle efsaneler kaleme almıştır. Müteakiben Recaizade Ekrem Bey'in La Fontaine'den parçalar naklettiğini görüyoruz. Tevfik Fikret'in Şerrmin'i için de lisanen ve teknik itibarıyla muvaffak efsaneler vardır.

Vatani ve tarihi bir hakiki anlatmak veyahut sarf-ı zevk ve neşe vermek maksadıyla kaleme alınan "Conte (menkıbe)ler de" demin söylediğimiz gibi didaktik nev'e dâhildir. İzzet Molla'nın Mihnet-keşan'ı, Ziya Gökalp'in bazı parçalarıyla Fikret'in mesela "Rubab-ı Şikeste'sinde okuduğumuz "Seza", "Zekâ" gibi manzumeleri birer menkıbedir. Satire'e gelince bunu yalnız bir adamı kepaze etmek maksadıyla yazılmış manzum küfür manasına almamalıdır. Hiciv, beşeriyetin fezahatlerini tasvir ve tenkit eden mühim bir didaktik tarzıdır. Türk edebiyatında tam edebi kuvvette eski bir metin olarak Şeyhi'nin Har-name'sini hicvin pek yüksek ve zarif bir numunesi diye hatırlamalıyız.¹⁰⁴ Nefi'nin Siham-ı Kaza'sında bir iki parça istisna edilecek olursa mütebaki kısım bütün kıymetlerden ari vezinli bayağı küfürlerden ibarettir. Yeni Avrupayî edebiyatımızda Hamid'in Bir Vaize Mevize'si, Fikret'in Cenab'a Cevab'ı, Han Yağması, tarzın güzel numunelerindendir. Ziya Paşa'nın Zafer-name şerhiyle Eşref'in kabına erişilmez şaheserlerini, hatta Neyzen Tevfik Bey'in geçenlerde bir iki küçük broşür içinde bir kısmı intişar eden bedialarını bu marazda takdir ve hayretle yâd

¹⁰⁴ 826'de vefat eden Şeyhi kendisinden sonra gelen şairlere pek ziyade tesir etmiş bir divan edebiyatı üstadıdır. Maalesef eserleri gayri matbudur. Divanının nüshalarından en eskisi bugün millet kütüphanesinde mahfuzdur. Bu nüshanın tarihi 842'dir.

etmeliyiz. Üflediği Ney kadar yazı yazdığı kalem de ateşin olan Tefvîk Bey kanaatimce bazen üstadı Eşref'i gıbtaya düşürecek kudrette hicivler vücuda getirmiştir. Ne çare ki, Allah'ına karşı:

Serserinin düştüm aşkınla meye
Nasıl girdin elimdeki şu neye

Hem seversin beni neyzenim diye
Hem de ser-hoş diye destan edersin

Mısralarını havi bedî' bir "nefes" yazan bu müstesna, bu ele avuca sığmaz adam, zekâ muvazenesizliğine kurban olmuştur.

*

*

*

Hülasa didaktik nev'i geniş bir şümül ve ehemmiyeti haiz bir tarzdır. Türk edebiyatının muhtelif şubelerinde bu tarzın pek muvaffak numuneleri vardır.

Ali Canip

ON YEDİNCİ ASIR ŞİİRİNE AİT BAZI MÜLAHAZALAR

On altıncı asır, Anadolu Türklerinin klasik edebiyatında en zengin bir devir, bir inkişaf ve kemal devresidir. Bu asır yalnız Baki gibi büyük şairler yetiştirmekle kalmayarak, birçok kıymetli nesirler, mütercimler, müellifler, müverrihler, tezkireciler, coğrafyacılarda yetiştirmiş, hülâsa Anadolu Türkçesi bu asırda büyük bir imparatorluk ilim ve sanat lisanı olmak haysiyetiyle Arapça ve Acemce ile rekabette hem de büyük bir muvaffakiyetle, muktedir olmuştur. Asırlardan beri büyük acem şairlerini taklit ve temsile çalışan şairlerimiz, on altıncı asırda artık azami muvaffakiyet göstermişler, aheng ve eda itibarıyla Acem örneklerinden hiç aşağı kalmayan eserler vücuda getirmişlerdir. Bu suretle Acem klasisizmin yanında bir de Türk klasisizmi teşkil etmiş oluyordu. Aralarındaki bütün iştirak noktalarına rağmen, bu iki sanatın ayrı hususiyetleri de yok sayılamaz.

İşte bir taraftan on beşinci asır sonlarıyla on altıncı asırda yetişen büyük şairlerin ehemmiyetle Türk klasik mektebinin kemal mertebesine gelmesi, diğer taraftan İran edebiyatının on altıncı asırda nüfuz ve ehemmiyeti Türk klasik şairleri tarafından da tanınabilecek büyük şairler yetiştirmesi neticesinde şairlerimiz, artık İran edebiyatının Türk edebiyatına faik olmadığına inanmağa başladılar, eski tercümelerin, iktibasların yanında mevzularını mahalli hayattan alan eserlerde çoğalmak istidadını gösterdi. Bilhassa on beşinci asrın başında yetişen şairlerde, bu Acem edebiyatına tefavvuk kanaati gayet barizdir. On altıncı asırda Osmanlı ve safavi hanedanlarının temsil ve idare ettiği Sünni-Şii mücadelesi gibi, İran ile Anadolu Türkleri arasında bir nevi medeni ve fikri rekabet de bundan müessir olmuştur.

Baki'nin rakibi ve refiki şair Nev'i'nin oğlu Atai on yedinci asır başlarında yetişen şairlerimizin en mühimlerinden sayılabilir. Bilhassa mesnevi tarzında gösterdiği kudret, muasırları tarafından büyük takdirlerle karşılanmıştır ki, o mesnevileri tetkik edince bu mütalaaya iştirak etmemek imkânsızdır. Hamsesinde eskiler gibi tercüme ve taklit vadisine gitmekten ziyade mahalli mevzulara fazla ehemmiyet veren bu şairin meşhur bir Saki-namesi vardır. Şair bu büyük mesnevisinde “Bais-i tahrir-i hame” ve

“Sebeb-i nazm-ı saki-name” ser-levhası altında, kendisinin bulunduğu bir bezm-i hasdan bahseder:

Karışmış nice rind-i sahib-i kemal
Olup meh talat şir u şeker misal

Saçar dürr u güher Sühan-pîrine
Süreyya-veş uymuş biribirine

Derilmiş dönüp silk-i pür-gevhere
Kuşlar Sühan-riştesin bir yere

Ki mevzuî şiir oldu mahbub u mey
Hikayat-ı saki vü muganni vü ney

Niçin itmesün bunda bir dâstân
Zuhurı pesendan-ı Rûmî-zebân

Edüp müstakil yani bir mesnevi
Unutdurmaya şive-i Husrevî

Hususa bu mana buluptur sübut
İder bahs iden mülzem olup sukut

Ki medh u tegazzülde Rûmî-kalem
Olup galib-i sahiran-ı Acem

Çü şemşir-i hun-riz-i Osmaniyan
Zuhur etti ruhcan Türki zebân

Velakin kalub şive-i mesnevi
Sözi anda Acemin oldu kavi

Bu parça, o devrin edebi mahfillerinde, kaside ve gazel vadisinde Türkçenin Acemce'nin faikiyeti kanaatinin hâkim olduğunu ve şairlerimizin mesnevi tarzında yeni bir vadi açmak için çalıştıklarını sarahatle gösteriyor. Filhakika daha bundan bir asır evvel Heves-name sahibi Tacizade Cafer Çelebi, Acem mesnevicilerini taklit etmeyerek sırf kendi zade-i tabiatı olmak üzere Heves-nameyi yazdığını fahr ü gurur ile kaydetmişti. Lakin Nevizade Atayi'nin şu yukarıki parçasında gördüğümüz gibi Medh ve tagazzülde Türkçenin Acemce'ye faikiyyetini sarahatle söylememiştir.

Nevizade'nin bu kanaatinde münferid olmadığını ve sair muasırlarının da tamamen ona iştirak ettiklerini ispat etmek için diğer bir misal daha göstereceğiz. Yine bu asrın maruf şairlerinden Ganizade Nadiri'nin meşhur bir Şah-namesi vardır. O da eserinin “sebeb-i telifi kitap ve bais-i tafsıl ayn-ı fasl'ul hitab” kısmında, tıpkı Atai gibi, bir udeba meclisinde hazır bulunduğunu anlatarak, oradaki edebi musahabeleri hülâsa ve nakil maksadıyla şu mısraları söyler:

Biraz şiire düştü misak kelam
Kavanin-i nazma verildi nizam

Anındı tafasil-i şiir Arab
Denildi nikat-ı fûnun-ı edeb

Muhit olmaz anı nıtâk-ı beyân
Gerektir ola semte atf-ı anan

Çü eşar-ı Acam'a geldi saded
Ne mümkün anı eylemek kimse red

Makam-ı Aceme nidâ ettiler
Nice nazm-ı paki edâ ettiler

Gelüb şi'r-i Rûmın dahı nevbeti
Ana hayli gösterdiler râğbeti

Beraber tutub Farisi nazmıla
Bu davayla hükmetdiler cezmile

Veli içlerinden bir ehl-i kemal
Dedi kim Müslüm değil bu makal

Kaside gazel tarzına Rûmiyan
Verirler Acemler kadar gerçi şan

Kanı Rûmda öyle bir mesnevi
Ki mana vü lafzı ola hep kavi

Bu tahkike herkes edüp itiraf
Buna etmedi kimse hergiz hilaf

İşte Nadiri'nin bu parçası da, kaside ve gazel tarzlarında Türk şairlerinin kendilerini Acem şairlerinden asla aşağı görmediklerini, yalnız mesnevi tarzında Acemlerin faikiyyetini teslim ettiklerini göstermek suretiyle Nevizade Atai'nin fikirlerini aşağı yukarı teyit ediyor. Ale'l-icap daha başka şairlerin eserlerinden de bu nokta-i nazarı teyit edebilecek misaller getirilebilir. Her halde bunlar gösteriyor ki, Türk şairleri on yedinci asırda artık Acem kaside ve gazellerinin kendi eserlerine müreccah olduğunu, Acemce'nin edebi lisanı olarak Türkçeye faikiyyetini teslim etmiyorlardı. Hâlbuki daha evvelki asırlarda bu kanaat sık sık tezahür eder. Filhakika on yedinci asırdaki edebi Türkçe, Acem unsurlarıyla çok karışmış olmakla beraber, eda ve aheng itibarıyla Acemce'den asla geri kalmayan, klasik sanat dairesinde kemal mertebesine erişmiş bir lisandı, o devrin Türk klasik şiiri de, Acem klasik şiirinden sanat itibarıyla asla geri sayılamaz.

Köprülüzade Mehmed Fuad

İstanbul Darülfünunun'da Türk Edebiyatı Tarihi Müderrisi

**EDEBİ VE TARİHİ TETKİKLERE YARAYACAK ESERLER BAZI
MECMUALARA DAİR**

Her cephe ve her safhasında Türk tarihinin bugüne kadar tettebbu şöyle dursun, menbaların bile layığıyla tespit edilmemiş olduğu bir mütearifedir. Bu marazdan uzun söz söylemek istemem. Yine beyan ve izaha hacet yoktur ki Frenklerin müverrih sıfatını verdikleri adamların kudretinde bir mütebahhirimiz de hala mevcut değildir. Tarihin maddelerini ve inşa maharetine, vakaları hususi bir surette tettebbu etmek liyakatine, tahminlerinde, takdirlerinde nafiz ve pek dikkatli bir tenkit hasletine malik olmak icap eder. Kanuna, hukuka, fen-harbe, iktisadi ve mali hususlara, siyasi ve idari teşkilata, Ecnebi lisanlarına Lisaniyat denilen ilme, coğrafyaya, sosyolojiye dair esaslı vukuf sahibi olmak ciddi bir müverrih için ilk şartlardır. Hiçbir şeye kızmamak ve yine hiçbir şeye taraftarlık etmemek gibi mesleki bir ahlaka bir İmpartialite (bi-taraflıka) malik olmak ve hadiseleri takiplerine, yekdiğeriyle olan münasebetlerine göre sıralamak, yani hadiseleri L'art de grouper (küme küme) ayırmak sanatına vakıf olmak pek büyük bir iştir.

Malum olduğu üzere tarihin menbaları şifahî tevatürler, ananelerle bir bina veya mezarın üzerine mahkuk kitaplar, tak-i zaferler, sikkeler, beratlar fermanlar, hatıratlar, muhabereye ait yazılar, gazetelerdir. Avrupalı bir mütetebbin "Rivayetler tarihe menba olmaktan çıkıyor. Toprakların altından çıkarılan abideler ağızlarını açıp bize tarih için en sahih ve kuvvetli hakikatleri ifşa ediyorlar" dediğini bu marazda unutamamalıyız. Türk mazisini kaplayan Asya, Avrupa, Afrika toprakları ise esas itibarıyla hala örtülü duruyor. Bu muazzam işi istikbale bırakmaktan başka çaremiz yok. Bugün için yapabileceğimiz şeyler kütüphanelerdeki tettebbulardan ibaret kalmaktadır. Edebi ve tarihi tetkikler için mesela İstanbul'da el sürülemedi nice nice eserler vardır. Bunların en mühimlerinden bir kısmı ise mecmualardır. Bu mecmualar şunun bunun, hatta bazen tanınmış adamların, edebilerin, şairlerin, âlimlerin kaleme aldıkları ekseriya muhtelif, hatta birbirini tutmaz yazıları muhteva eserlerdir. İstanbul kütüphaneleri ilmi ve itinalı bir tasnife tabi tutulmadan bu mecmualar meçhul birer hazine olarak kalmak

zarurettedir. Tettebbu meraklısı gençlerimize ve alelumum tarihle, edebiyatla iştiğal eden karilerime bir hizmet olmak, daha doğrusu bunlar hakkında bir fikir vermek üzere elime geçen mecmuaların bazılarında şu makalemde la-ale't-tayin bahsedeceğim:

- 1- Nur-ı Osmaniye kütüphanesinde 4904 numaraya mukayyet ve mahfuz büyük mecmua, müzehheb ve nefistir. Maalesef cildi ve şirazesı yıpranmıştır. 940 tarihinde kalma alınmıştır. Ehemmiyeti, avamî tasavvuf edebiyatına dair mühim bir menba oluşudur. Birçok halk şairlerinin, ezcümle Yunus ve Kaygusuz gibi adamların nice nice manzumelerinden başka Seyyid Nesimi'nin meşhur tuyuğlarını da muhtevidir. Malum olduğu üzere pek mühim bir edebi şahsiyet olan Yunus'un matbu Divan'ı baştanbaşa yanlıştır. Yazma nüshaları içinde ise pek eskileri bulunmamaktadır. 940'da yazılmış olması haysiyetiyle bu mecmua erbabı nezdinde gayet mühim bir vesika ve menba sayılmalıdır.
- 2- Yine Nur-ı Osmaniye'de 3704 numarada mukayyet ve mahfuz¹⁰⁵ cilt içinde Neteyicü'l Ezhar unvanlı bir risale vardır ki on ikinci asrın iptidalarında kaleme alınmıştır. Kendisini “Elhac Muhammed bin Ahmet Ubeydi Hatip bi-cami Şehramini” diye anlatan müellif, eserinin mukaddimesinde Hala beyne'n-nas perveriş bulan “Ezhar-ı Gûnâgûn” kimden zuhur etti ve kimlerin eseridir? Tevahhus-ı tam ve say ve ihtimam ile ekserine ittıla-ı tamam hasıl ettim. Pes ömr-i nazenini bu kadar eyyâm telef ettim. Bari seleften mürur eden ezhar-bânın eserleriyle isimlerini cem ve tahrir edip bir risale terkîm eyledim... diye maksadını ve mevzunu anlatıyor. Çiçekçilik tarihimize dair kıymetli bir kitaptır.
- 3- Halis Efendi kütüphanesinde 2660 numarada mukayyet mecmua. Bu, meşhur Süleyman Faik Efendi tarafından kaleme alınmıştır.¹⁰⁶ içinde Osmanzade Taip, Ragıp Paşa, Haşmet, Naşit İbrahim Bey, İzzet Molla gibi meşhur edebilere ait hayli fıkralar ve manzumeler vardır.
- 4- Halet Efendi kütüphanesinde 763 numarada mukayyet mecmua. Büyük, müzehheb ve nefistir. Meşhur Damat İbrahim Paşa kendisine takdim edilen kasideleri bir araya toplatmak istemiş ve bu işe şair Faiz Efendi ile Şakir

¹⁰⁵ Basma defterde kitap tuhfetü'l ahabab unvanıyla muharrerdır.

¹⁰⁶ Süleyman Faik Efendi Devhatü'l Meşayih ve Sefinetü'r-Rüesâ gibi eserleri de tezyil etmiştir. Hayli memuriyetlerde bulunmuştur. Vefatı 1253 senesine tasadüf eder.

Bey'i memur etmiş. Onlar da müştereken bu muazzam cildi vücuda getirmişlerdir. Mecmua başında reis-i şairan Osmanzade Taip Efendi'nin bir kasidesi vardır. Müteakiben o devir şairlerinden hemen hepsinin manzumelerine tesadüf edilmektedir. Faiz ve Şakir'in "Eser-i tab-ı nadire-gûy-i Nedim Çelebi" diye kayıt ve işaret ettikleri kasidelerle matbu Nedim Divanı'ndaki suretler arasında bazı farklar seziliyor. Mesela meşhur;

Bu şehir-i Sitanbul ki bî misl ü bahâdır
Bir sengine yekpare Acem mülki fedâdır

Diye başlayan Bedia'nın hatta Halil Nihat Bey'in neşrettiği nüshada bile beyit mecmuları 28'dir. Burada 32'dir şöyle ki;

Düşürmededir saçtığı ihsanı şeb ü rûz
Pir-i feleğin onun için kaddi dütâdır

Beytini müteakip şunları okuyoruz;

Serpençe seng-namı lisan-ı germâdır
Derya-yı himem kân-ı kerem bahr-ı atâdır

Endişesinin künyesi tomar-ı nesebde
Nur-ı İbn-i Sehil İbn-i Reşat İbn-i zekâdır

Daha sonra:

Ey sadr-ı cihânân eder hak devletin efzûn
Kim devletin erbab-ı dile lütf-ı Huda'dır

Beyti;

Devrinde senin fırka-ı erbab-ı maarif
Asude-i cevri felek bî ser ü pâdır

Mısraları takip ediyor. Kasidenin sonu ise şöyledir:

İhlas ile bende nedir eya sadr-ı kerem-kar
Kulluktan onun pişesi dahi niye kadar

Bunlardan başka mevcut beyitlerin bazı tabirleri de değişmektedir. Mesela;

Camiilerinin her biri bir kuh-ı tecelli
Ebrû-yı mülk andaki mihrab-ı duâdır

Beytindeki “andaki” “onlara” şeklindedir ki daha muvaffak düştüğüne şüphe yoktur. Nedim'in doğrudan doğruya takdim ettiği kasidelerden istinsah edilmiş olması haysiyetiyle bu mecmuadaki suretlerin erbabınca muteber sayılacağı bedihidir. Edebiyat meraklısı olanlar buna göre tashihat yapabilir. Damat İbrahim Paşa devrinde lalenin ehemmiyeti malumdur. Şair Sahip Efendi'nin türlü lale isimlerini havi bir kasidesi erbabınca alaka-bahş sayılsa becâdır. Yine Nedim'in;

Sepîde dem ki olup dide-i hâbdan bîdar

Diye başlayan meşhur hamamiyesi burada;

Bu şeb düşümde olup dide-i habdır bîdâr

Şeklindedir.

- 5- Esat Efendi kütüphanesinde 2236 numarada mukayyet mecmua. Birinci Sultan Ahmet'e ait hat ve talhisatı havidir. O devir için bittabi mühim bir vesikadır.
- 6- Millet kütüphanesi. Emiri Efendi kitaplarının tarih kısmında 154 numarada mukayyet ve mahfuz risale. Sahibi Şemadânizâde Süleymân Efendi'dir.¹⁰⁷ bu, Kâtip Çelebi'nin meşhur Takvimü't Tevarih'una zeyl olarak kaleme alınmıştır. Risalenin evvelce Reisü'l etibba meşhur Abdülhak Molla'nın malı olduğu zuhurundaki kayıttan anlaşılmaktadır. Müellif birçok tarih mütevaggillerce hala meçhul olan bu eseri hakkında mukaddimede şunları söylüyor; Ve ba'da bu abd-i fakir yani İslambol kısmet askeri mahkemesi

¹⁰⁷ Şemedenizade Süleyman Efendi'nin Merrü'l Tevarih isminde bazı noktalarca mühim ve büyük bir telifi vardır. Tam nüshası kütüphaneyi umumide mahfuzdur.

katiplerinden Fındıklı Süleyman Bin El-Hac Muhammed Şemadânîzâde bir kitab-ı müstetab, yani Takvim-i Tevarihi mütalaa ve çok şüpheyi hal etmekle şevk hasıl oldu ki hubutdan sene-i hicriyenin bin altmış yedi tarihe gelince merhum Katip Çelebi tasnif ve takvim edip bin altmış yediden bin yüz kırk beş senesine gelince Emir Buhara Şeyhi Muhammed Şeyhi Efendi¹⁰⁸ zeyl edip bin yüz kırk beş senesinden bin yüz kırk altı senesine gelince bir senelik dahi Basmacı İbrahim Efendi¹⁰⁹ zeyledip ala tarik-i icmalisinin maziye-i derununda zuhur eden vakai beyan buyurmakla Esami-i Şerifeleri lisan-i ümmet-i Muhammed aleyhisselamda mezkur ve nail-i Fatiha olmalarıyla bu abd-i aciz dahi sene-i mezbure yani bin yüz kırk altı Muharrem'inde bed edip hilak-i mazi ve müstakbel celle celale hazretlerinin müyesser ettiği vakte değil ala tarik-i ihtisar sene-be-sene tesvid-i murat ederim. Lakin iptidaî El Osman'dan bin yüz kırk üç tarihine gelince Âli merhum ve Nime Çelebi ve Raşit Efendi ve Çelebizade Efendi ala ale't-tafsil tedvin buyurdıkları kitab-ı tevarih'in ekseri basma olmakla teksir olunmuş olup ilm-i icmalisi takvim tarihinden hasıl olup ilm-i tafsilisi iktiza ettikde zikrolunan kütüb-i mufasssalata müracaat olunur. Lakin bin yüz kırk üç senesinden beri zuhura gelen vakayı, vakanüvisi Efendiler gerçi alettafsil imla buyurup tedvin ederler ama tab olunmakla¹¹⁰ nadir olduğu halde kalıp kudreti olana vasil olur, olmayan merhum olmakla mufasssalattan müstagni ve kaidei takvimden vasi tatvil ve taksirden ihtiraz ederek inşa edelim. Ve cetvel-i Selatin-i Azam ve cetvel-i Vüzera-yı ve Meşayih-i İslam ve cetvel-i Sudur-ı Rumeli ve cetvel-i Sudur-ı Anadolu ve cetvel-i Kaza-yı İslambol ve cetvel-i Ağa'yı Yeniçeriyan ve dahi başka başka iş bu zeylin haşiyesine tastir olundu.

Bu risale, müellif hattıyladır na-tamamdır. 1184 vukuatına kadar yürütülmüş olduğunu görüyoruz. Metinde on ikinci asra ait bazı alaka-bahş malumat vardır. Mesela Damat İbrahim Paşa'nın metrukatından bahsile deniyor ki İbrahim Paşa ve Muhammed Kethüda'dan çıkan mal yirmi dokuz bin beş yüz yirmi dokuz kese ve üç yüz kırk kuruş.

¹⁰⁸ Şeyhi'nin en meşhur telifi Atayı'nın şakik numaniye zilini tezyillen kaleme aldığı üç ciltlik "vakayıül fuzala"dır.

¹⁰⁹ Yani ilk matbaacımız müteferrika İbrahim Efendi.

¹¹⁰ Çelebizade tarihini takip eden Suphi tarihi 1191'dw tab' edilmiştir.

Zikrolunan meblağ zorbalar fes tavlasi, onun tavlasi altın alıp yağma olunandan fazladır. Merhum İbrahim Paşa on dört sene miktarı vezaretinde misl-i gayr-i mesbukurical ve nisaye bezl-i mal etmişken ve müceddeden âli saraylar, ve silah-haneler ihdas ve altın ile tezyin ettikten maada şükufeye rağbette ifrat edip her biri bin kuruş lale soğanı alıp hazine sarf etmişken ve müteaddit cevami ve ¹¹¹ Aliye cari ve selsebil icra ve maskat-ı râsi olan karye-yi müteaddit cevami u hamamat ile tezyin edip Nevşehir tesmiye etmişken ve sigar u kibar rical ve nisaye la-yadu ve la-yahsa kerem ile bezl-i mal etmişken yeni terekeleri eşkıya-yı ağna ettikten sonra bu miktar zuhur etti. Merhum ya defineye malik idi, ya ulum-ı garibeden bir ilme malik idi der idik. Lakin baht-ı küşade bir zat olmakla zamanında madamlı zuhur edip bi-kıyas-ı sîm ve zer hasıl olurdu rahmetullahi aleyh. Gerçi Sultan Süleyman'ın sahib-i mahir olan vüzerasından İbrahim Paşa'yı dahi seha ve kerem ile Alî merhum tarihinde vasfeder ama onun yirmi saninin aşar aşiri olamaz...

7- Esat Efendi kütüphanesinde 2047 numarada mukayyet ve mahfuz ve hattat Hüseyin Hamit ve tilmizi Salih Namık Efendiler tarafından kaleme alınan mecmuaki içinde nefiszadenin Gülzar-ı Sevak veya Gülizar-ı Sevak'ıyla Esmâ'ül-aklem ve Tercüme-i Mizan-hat gibi İslami sanatların en müstesnası olan yazıdan bahis risaleler vardır. Bilhassa Rumi denilen Türkiye hattatlarının imzalı ve tarihli Hat destlerini ve ayrıca 1188 de vefat eden Bıçakcızade Kara Muhammed Efendi'ye kadar hattatlar silsilesini gösteren uzun bir cetveli muhtevadır. Türk hattatlığına dair kıymetli bir vesikadır.

8- Hamidiye kütüphanesinde 1206 numarada mukayyet ve mahfuz büyük Mecmua-i münşeat 1129, 1130, 1131, senelerine ait bazı siyasi muhaberatı ihtiva eder ki bunların içinde Nemse Çesar'ının başvekilinden sadrazam hazretlerine Leh kralına ve Mosko çarının başvekiline sahib-i devlet tarafından yazılan müteaddit mektuplarla Bosna valisinden, Nişin muhafızından.... Şıkk-ı sâni ve sâlis-i defterdarlarından gelen kaimeleri, tezkireleri, musâlaha hakkında bir hayli muharrerâtı ihtiva etmektedir. Bu mecmuanın tarih encümenince taba ve neşir edilmesi temenniye şayandır.

¹¹¹ Burası silinmiş okunmuyor.

- 9- Hamidiye kütüphanesinde mülhak Lala İsmail kitapları içinde 737 numaralı mecmua bir hayli vakfiye suretlerini, ayrıca Hoca Saadettin Efendi'nin ve Kara Çelebizade'nin ufak tefek tezkirelerini havi olması itibarıyla mühimdir.

Şu yukarıda bahsettiğimiz eserler eski kütüphanelerimizi dolduran bitmez tükenmez mecmuaların şümul ve mahiyetine misal olmak üzere lâ alâ't-tayin iktibas edilmiştir. Bu marazda muntazam sistematik biyografi malumatı vermek şu küçük makalenin vazifesi değildir. Bi'l-vesile kaydedeyim ki bigâne nüshası kütüphane-i umumiye de mahfuz Camiü'n-Nezair ile Nur-ı Osmaniye'de yine bu mahiyette iki büyük cilt mecmua bilhassa edebi tetkikler için emsalsiz menbalardandır. Kütüphanelerimizin muntazam katalogları mevcut olmadığı için tarih tettebbuatı yapmak haklın iğne ile kuyu kazmak tabirine müsadık pek müşkül bir iştir. Her kütüphanede yüzlerce mecmua bulunur. Bunların ne olduğu, içinde neler bulunabileceği tamamen meçhuldür. Mesela yüz sahifelik ma-la-yaniyat içinde fevkalade mühim bir iki satır bulmak ve onunla falan devrin karanlık bir safhasını tenvir etmek veya bir tarihi simanın vaziyetini, seciyesini tayin eylemek her zaman mümkündür.

Makalemizin mebdeinde söylediğimiz gibi kütüphanelerimizin hassaten mecmualar kısmı ayrı bir hazinedir.

Ali Canip

BUGÜNÜN HAYATİ MESELESİ ORTA TEDRİSATIMIZDA EDEBİYAT

Bütün Muallimlerimize

Garp âlimleri, edebiyatçıları Orta tedrisatta gençliğe hangi edebi eserleri okutmak lazım geleceği meselesiyle pek esaslı surette meşgul oluyorlar. Çünkü bunlardan birine, Profesör Alfret Kuravazunun dediği gibi Bedii hassasiyet haz ve neşei içinde mündemiçtir. Haz ve neşei ise bir kuvvettir işte garp âlimleri gençlik terbiyesinde bu kuvvetten azami derecede istifade etmek istiyorlar. Senelerden biri cilt cilt eserler neşretmişler. Konferanslar vermişler, konferanslarına kitap suretinde ayrıca basmışlardır... O adamların bütün istedikleri, zamanımızın esasi abidesi olan Demokrasi ile Edebi tedrisatı telif etmek, gençliği asri fikirlerle, duygularla, kudretlerle gıdalandırmak, Yeni adam olarak yetiştirmektir.

Meşhur âlimlerden Salamon Ronakın bir pedagoji kongresinde Orta tedrisatı işgal eden on yedincin asır edebiyatı yerine on sekizinci asır edebiyatı konulmalıdır iddiasını ortaya atması üzerine yalnız Fransa'nın değil, bütün dünyanın hem en büyük edebiyatı mfüverrihlerinden biri, hem de bir terbiyecisi olan Profesör Gustave Lanson verdiği konferansta Salamon Rönakın noktaı nazarını teyit On yedinci asır mı, on sekizinci asır mı? unvanıyla mütalaalarını yürütmüştür. Bizim için son derecede alaka bahş olan bu mülahazalardan bahsetmek istiyorum;

Orta tedrisatta asri tetkikler serlevhalı başka bir konferansında sarahaten Edebiyat tarihi yüksek tedrisata tahsis edeceğim, çünkü tarihi ehemmiyeti haiz, fakat estetik noktasından kıymeti pek aşağı eserlerden bahsetmeksizin edebiyat tarihi yapılamaz. Orta tedrisatta da esas müntahip metinlerdir. Şu kadar ki öğrenilmesi kolay ve muhakeme ve tenkit formüllerinden tamamıyla tasfiye edilmiş küçük ve muhtasar bir kronoloji, okunacak eserleri sıralamağa yardım edebilirim...¹¹² orta tedrisatta da edebiyat tarihinden ne kadar korkarsam beşerî hayatı tasarrut ve müşahedeye merbut edebi tetkiklere o kadar ehemmiyet veririm. Talebemiz vereceğimiz metinlerle, hatta

¹¹² Nitekim Fransız liselerinde yardımcı kitap olarak böyle küçük bir Edebiyat tarihi talebenin eline verilir.

bunların en ciddileriyle alakadar olacaklardır., eğer biz azimkar, muztarip, mücadele ruhları gösterecek olursak!... Çocuk, küçük yaştan itibaren insanların hareketlerine bakmağı, gördüğü şey hakkında mülahazatta bulunmağı sever ve küçük bir tecrübe toplamış olur. Bunu tevsî edelim. Ona edebiyatta bitmez, tükenmez birçok hayat manzarası verelim, öyle birçok hayat ki yaşanılanların en zengini olsun Diyen Edebiyat tarihi Müderrisi Gustave Lanson On yedinci asır mı, on sekizinci asır mı? meselesinde evvela bizden çok uzak olan on yedinci asır, ortadan kalkmış bir dünyanın hayali ve mahsulüdür diyor. O on sekizinci asır ki Fransız dehasını tetvic eden malerpler malherbe Bovalolar, Korneyleyler, Rasinler, Molyerler, Lafontenler La Fontaine Dekartlar, Paskallar, Roşfokolar, La Bruyerler, Bosueleyler, Fenelonlar tarafından cihan fikir ve edebiyatının birincisi seviyesine yükseltilmiştir. Ve bu yükselişin kıymet ve ehemmiyetini Müverrih Gustave Lanson Gusta ve Lanson bela istisna herkesten ziyade tanır. Fakat Mürebbi Gustave Lanson düşünüyor ki on sekizinci asır edebiyatı sade zihni unsurlara, dahili hayata ve monden yaşayışa bakmıştır. Bu edebiyatın içinde içtimai duygu pek zayıftır. Halka ait menfaatlerin idaresi krallık işidir. Gustave Lanson bu mühim konferansında diyor ki bu günün mürebbiyi, on yedinci asırda mevcut olmayan şeyi bilakis on sekizinci asırda bulur; eski hükümet tarzının idealist ve imli tenkidini, içtimai duygunun hararetini, ilmi tecessüsü, demokratik idarenin esasları olan hürriyet, musavat, halk menfaati fikirlerini La servitude döğme sakidelerin cizyesinden kurtulmuş bir cemiyete rehberlik eden akıllı taharrileri, ilmi terkileri hep orada bulur. Şüphesiz, on sekizinci asır edebiyatının be tenkidi ne ilmi, ne felsefesi, ne siyasi mefkuresi bizimkilerin aynı değildir. Hiçbir netice, hiçbir bilgi, hiçbir usul yoktur ki biz onu tebdil ve ıslah etmiş olmayalım. Lakin içinde yaşadığımız zihni ve içtimai nizamın menşelerini biz o devirde buluyoruz. Bugün hala hareketimizin muharrikleri olan duyguları o devirde tanıyoruz. Volter, Monteskiyö, diderot, Ruso, Büfon, bize daha yakındırlar. Bizim mirasımızı toplamak ve cehdimiz devan etmek hususunda Rasin'le, Bosue'den ziyade olanlar çocuklarımızı daha iyi tenvir ederler....

Gustave Lanson, orta tedrisatta on sekizinci asrın bugünün çocuklarına on yedinci asırdan daha çok fikir ve his malzemeleri vereceğine Salamon Rönak derecesinde kanidir. Fakat aynı nokta-i nazarda o daha ileri gidiyor. Ve Mösyö Rönak niçin on sekizinci asrı istemekle iktifa etti? On dokuzuncu asra ayrılacak pay onun kadar, hatta daha büyüğüdür. Benim hissime göre lisan sebebiyle orta tedrisat için

büyük bir kısmı itibarıyla memnu olan on altıncı asırla, tahdit edilecek olan on yedinci ve tevsi edilecek on sekizinci asırlar arasında şeref mevki on dokuzuncu asra ait olmalıdır. Bu asır bir edebi merhaleyi tavsiyeye şayan bir hale getirecek her şeye maliktir. Eserlerin zenginliği, güzelliği, ciddiyeti AccessibiliteMunislik'i gibi. Lisan ve fikirler on dokuzuncu asır eserlerini bize pek yaklaştırıyor. Bütün Fransız medeniyeti, her yerde olduğundan ziyade gençlik için hem de kabil temsil bir mahiyetinde bu asırdadır.

Lanson bundan sonra on sekizinci asrın bir mahzuruna temas ediyor. Malum olduğu üzere klasik devrin yani on yedinci asrın git gide bediiyat noktasından şekli bozulmuş, inhitat etmiştir ve Bittabii onu takip eden on sekizinci asır şekil bozukluğundan, o inhitatdan müteessir olmuştur. On dokuzuncu asırda bu mahzur yoktur. Zevk ve edebi hasalar itibarıyla şatobriyan, lamartin, Hügo, Mişle, Renan on yedinci asrın Rasin'i, lafonten'i, Böüsü, kadar terbiyeye hizmet ederler hem daha hür, hem de Pedant dogmatisme superstitieux ethurafe ve taslifkarane dogmatizmden azada olarak!.. on dokuzuncu asra bu kadar ehemmiyet veren Gustave Lanson bilvesile acı bir latifede bulunuyor. Bir tabin bu asra mensup büyük muharrirlerin eserlerinden bir müntahabat yapabilmek için, kanuni sebeplerle ve varisleri zarı edebilmesindeki müşkilatı hatırlatıyor; Bu hususta lazım gelen diploması, Ruslarla Japonları telif eden diplomasiden daha mühimdir! diyor şu tafsilattan sonra sanırım ki bütün alakadar karilerim düşüneceklerdir.

Ya biz yapacağız, orta tedrisatımızda çocuklarımıza hangi eserleri vereceğiz ki onları asrın manevi kuvvetleriyle teçhiz edebilsin?

Yüksek tedrisatımızda bilhassa Türk edebiyatı lazım ve layık olduğu şekilde tedris edilecek bir sisteme irca edilebilmiştir.

Merhum Ziya Gökalp, Türk tarih ve hayatının bir gül olarak tettebbu edilmesi lüzumunu ilk defa ortaya attığı gibi bugünde bilhassa çok çalışkan arkadaşım Köprülüzade Muhammed Fuat Bey Türk edebiyatının da bu şekilde ve ta menşeinden itibaren muhtelif lehçelerinden, muhtelif tezahürlerinden, muhtelif kavilerinden hiçbirini ihmal edilmeksizin tetkiki lüzumunu anlamış ve anlatmıştır.

Fakat Orta tedrisatımızda vaziyet acıklıdır. Türk çocuğunu Lisede frenk çocuğunun teçhizatından mahrum bırakmaktayız. Gustave Lanson Bizden çok uzak olan on sekizinci asır, ortadan kalmış bir dünyanın hayali ve mahsulüdür diyor. Heyhat ya

Divan edebiyatı ile bizim aramızda ki mevcut olan ve mevcut olması lazım gelen ü mesafe ! şüphe yok bir Fuzuli, bir Baki, bir Nevi, bir Nedim sade Türkler için değil, her millet için büyük sayılacak şairlerdendir. Mesela nasıl Korney, için, Rasin için, bugün hala yeni yeni tetkikler yapıyorsa elbet Fuzuli, elbet Baki, elbet Nevi, elbet Nedim için tetkikler yapmakta devam edeceğiz. Bu tamamen başka bir iştir. Fakat lise talebesine bu adamların edebiyattan ne kadar şey verebiliriz ve bu verdiğimiz şeyler Türk çocuğunu bugün ve yarın için ne kadar hazırlayabilir?

Koskoca on yedinci asır ki felsefesiyle, edebiyatıyla tek başına bir büyük cihandır. Onu en iyi bilen bir adam, bu Sorbon Profesörü bugünün Fransız çocuğuna katiyen kafi görmüyor. Düşünmeli ki trajedinin yanında kasidenin ne hükmü kalır? O kasidenin ki muayyen ve mahdut mazmunları ifadesinden başka bir rolü yoktur. Ve bütün Divan edebiyatı nihayet malum ve muayyen bir perendebazlıktır! Demiyoruz ki Türk çocuğuna Fuzuli'yi, Baki'yi, Nefi'yi, Nedim'i tanıtmayacağız, demiyoruz ki maziye liseden silip süpüreceğiz. Hayır, bizzat kendimin eseri, bu edebiyatın nevilerini, hünerlerini gösteriyor ve bütün Türkiye liselerinde okunuyor, nitekim Fransızlarda bizim divan edebiyatıyla mukayese edilemeyecek kadar zengin ve resin olan ve hiç şüphesiz çok daha hayati ve yeni olan on yedinci asır edebiyatını nisyan çukuruna fırlatmamışlardır. Fakat onun bugünün Fransız çocuğu için pek gayri kâfi görüyorlar. Noksanını telafi maksadıyla daha yeni zamanlara inmek mecburiyetini his ediyorlar. Unutmamalı ki büyük mürebbilerin noksan buldukları on yedinci asır edebiyatı Rönesansın mahsulüdür. Bizim divan edebiyatı ise tamamen Kurun-ı vusta'nın! Ne yapacağız? Türk rönesansının başlangıcı olarak kabul edebileceğiz. Tanzimat devrinden sonra ki edebiyatımız, acaba Divan edebiyatının açığını kapatabilecek halde midir? Heyhat!.. divan edebiyatı, hiç olmazsa kendi cinsi ve nevi içinde tam ve mükemmeldir. Bu devrede yetişen Türk şairlerini, aynı zihniyette ki Arap ve hassaten üstatları olan Acem şairleriyle mukayese edebiliriz. Fakat Şinasi'yle başlayan mektebin mensuplarını Avrupalı kalemtaşlarıyla bir yapıda düşünmeğe imkân yoktur. Elbet Namık Kemal'den, Hamit'ten, Fikret'ten bugünün Türk çocuğuna verilecek şeyler vardır. Öyle şeyler ki onun içtimai duygularını canlandırabilir. Fakat kâfi midir, asla! Niçin asla? Çünkü evvela Kemal'in, Hamid'in, Fikret'in yazıları, asrın edebiyatlarına nazaran her noktadan zayıftır. Mesela Türk çocuğuna hayatın pitoreskini, insanın psikolojisini gösterecek dramatik eserlerimiz yok denecek derecelerde ehemmiyetsiz. Diğer nevilerde zengin

değildir. Lisan hususuna gelince; bu edebilerimiz tamamen demodedirler. Bugün Türk çocuğu, Kemal gibi, Hamit gibi, hatta Fikret gibi, Halit Ziya gibi bir lisan kullanamaz! Kullanmayacağı lisanın sahibi olan adamlar ile onun ihtiyacını tatmin edemez, nerede kaldı ki ona bu noktadan model olsunlar!... Ne garip bir hadisedir ki Türk edebiyatının lisanı, Türk edebilerinden daha süratli! Bugünün yazı diliyle Rebabı şikestenin veya Mavi siyahın ifadesini birlikte hatırlamak bu hadisedeki garabetin derecesini idrak için kâfi gelir.

O halde Orta tedrisat âleminde Türk çocuğunu asri unsurlarla teçhiz için garp edebiyatlarından mühim miktarda iktibaslardan başka çare kalmıyor. O Türk çocuğu ki bugün ki hayatın manasını ve ihtiyacını anlamak mecburiyetindedir! Binaenaleyh bizim nesle düşen vazifede tedrisat programımızı onun ihtiyacına göre yeni baştan tanzim etmektir!

Ali Canip

TÜRK EDEBİYATINDA LİRİK NEVİ

Lirik kelimesi Latince İyricus den alınmıştır ki eski Yunancada asıl Lurikostır. Kelimenin iştikak ettiği İyre maruf bir çalgıdır. Bu çalgıya Latince İyra, eski Yunancada Lura deNeyliyordu. Edebiyatımızda bu gibi bedii ıstılahlar, tabirler kullanılmak mecburiyeti baş gösterince Lir Rebap ve Lirik Rebapitabirleriyle tercüme ve ifade edilmek istenilmiştir. Hüseyin Danış Bey'in Liriki Gınai diye tercüme ettiğini hatırlıyorum. Kamus rebap için Sehap veznindedir diyor ve birkaç medlulünden sonra Emançe tabir olunan saza denir. Nispetinde rebapi denir. Memdut bin Abdullah elvası'trübabi kemançe çalmakta pek mahir olmakla ana nispet olunmuştur. Ol babda mezbur darbı mesel olmuştur. diye ilave ediyor. Ferhenk nasırı kamusı teyiden Rnin fetha ile okunacağını işaret ettikten sonra Saz maruf diyor ve Acemce Revare den muarrap olduğunu kayıt ediyor. Ferhenk şuuri yine Rnin fethasını kabul ederek Meşhur sazdır. Arabi'dir Farsisi şeştadır ama bu ibaretle istimali şayidir. demekte, Şeşta için de Türki'de çeşte dedikleri sazdır ki şeştar dahi derler. Bazı ferhenkde rebap manasınadır mütalaasını yürütmektedir. Şemsettin Sami Bey Lyre kelimesinin karşısına Birabıt çeng lafızlarını koymuştur. Kamus tercümesi Elbirabıt; Cafer vezninde ut ismidir ki saz envainden laguta ve Türki kadime de kapuz dedikleri sazdır. birabıt Farsi muarrabidir ki kaz göğsü demektir. Bilteşbiye itlak olunmuştur. mütalaasını yürütüyor. Çeng için Ferhenki Nasiri birçok manaları meyanında evvela Eğri demek olduğunu göstererek meşhur bir saza bu manadan alınarak verildiğini kayıt ediyor.

Bugün Lirik vasfı, bir duyguyu çok pervasız, çok serbestyani kalpten doğduğu gibi ifade eden, zihni unsurlardan musaffa coşkun şiirlere ve şairlere verilmektedir. Avrupalı müellifler her lirik şiirde adata müşterek bir damağa bulurlar; Lirik şiir mutlaka spontane kendiliğinden doğmuş bir mahiyet arz eder derler. Her milletin ilk şairleri eserlerini sazlarla terennüm ederlerdi. Lyre-lir de bir saz olduğu için, sonraları gönülden gelen heyecanları ifade eden şiirlere umumiyetle Lirik tabir edildi. Eski Yunanlılar böyle sazlı şiirlerine "A-hid" değerlerdi. Türklerden Oğuz boyu Uzun

Kızgırlar "Baksı" Altay Türkleri Kam.....Tabirlerini kullanmışlardır. Bunlar şiirlerini Kopuz delinen sazlarlaterennüm ederlerdi.

Etnograflerin tetkiklerinden iktibas ederek Köprülü zade Muhammed Fuat Bey Türk edebiyatı tarihinde bunlar hakkında bazı malumat veriyor; Baksı, aynıyla bizim çalgıcılarımızın ve yula neseli vazı ettikleri gibi, kopuzu önüne koyar. Ve baso kemanının yanına müşabih bir yayı onun üzerine temas ettirir. Kopuzun üzerine, bu gülmüş at kılından iki giriş gerilmiş ve sapına birçok demir ziller rabıt edilmiştir. Çalgıcı kemanı kımıldattığı zaman, şakırdayan bir gürültü hasıl olur. Baksının bundan başka bir de asası vardır ki ucuna dört köşe bir tahtak yerleştirilmiş ve etrafına müteaddit ufak demir parçaları asılmıştır. Baksı efsunuyla hemaheng bir tiğini refakatinde kopuzu çalmağa başlar. Sonra asayı yakalayarak şiddetli bir raks esnasında fırlıdak gibi döndürür ki, bu suretle, müthiş bir gürültü peyda olur. Bunu ekseriya iki Baksı birlikte icra ederler.; biri kopuz çalar, diğeri de asa ile sıçrayarak raks eder...¹¹³

Bu Ozanlar Baksılar sade şair değildiler. Bütün güzel sanatların menşei dini ayinler olduğu için bunlar aynı zamanda Üfürükçü ve Hekim idiler. Zıplayarak, hoplayarak hastaları iyi etmeğe çalışırlardı. Nitekim eski Yunanlıların "A-hid"leri de hem şair, hem bir nevi Papaz demektir. Git gide şiir, dinden ayrılmış müstakil bir sanat olmuştu. Uzunların, gel zaman git zaman âşıklara inkılap etmiştir ki bunlarda artık Kutsi sıfatı görünmez. Sade şiirle musiki görünür.

Eski Yunanlılarda ilk lirik şairler asatiri birer mevcudiyet halindedirler. Bunların en eskilerinden biri Orphee Orfe'dir Orfe güya milattan on üç, on dört asır evvel Trakya'da yani Paşa ilinde dünyaya gelmiştir. Kendisi bir mutat bir Ele zadedir. Mısır'a seyahat ediyor. Orada bir yılan, zevcesini topuktan sokarak öldürüyor. Orfe zevcesiyle buluşmak için ahirete sefer ediyor. Fakat ortaya konulan şarta riayet edemiyor. O şartta şudur; Ahiretten davet edinceye kadar zevcesinin yüzüne bakmamak. Şair dayanamıyor, bakıyor zevcesinden ebediyen mahrum kalıyor. İşte bu azim tesir Orfe'ye Lirik şiirler ilham ediyor. Şair mersiyelerini bütün hayattan terennüm yaşıyor. Orfe'nın nağmeleri hayvanları, nebetleri, hatta kayaları vecde düşürmüştür. Şu masal lirik nevin mahiyetini pek belik anlatmaktadır. Orfe'ya dair nice ressamlar tablo yapmışlar, nice edipler dramlar, operetler vücuda getirmişlerdir.

¹¹³ Bu babda fazla malumat almak isteyen karilerimiz Fuat Bey'in kitabının 77 sahifesinden itibaren bütün dördüncü mebhasi okumalıdır.

Orfe'den başka lirik şair olarak Linus, Linusi görüyoruz. Linus musikin ve şiirin mucidi olarak tanılıyor. Bu şairde lirik şiir daha ziyade dindarına bir mevzu içinde tecelli eder. Yine Yunanlıların Tyrtee Tirte ve Pindare Pindar adlı iki lirik şairi vardır ki bunlarda şiir vatanperverlik mahiyetinde görüyoruz. Müteakiben yetişen Sapho Safu aşk ve şehveti terennüm etmiştir.

Türk edebiyatında eserleri hala mevcut en eski lirik şair olarak Yunus Emre'yi hatırlıyoruz. Hicri 707 tarihinde sağ olduğunu kendi ifadesiyle vazıhen bildiğimiz bu harık ade adamda coşkun, derin bir hassasiyetle pek ince, pek dokunaklı bir zekâ imtizaç etmiştir. Yunus divanı için çekinmeksizin en yüksek Lirik şiirlerle en zarif Didaktik parçaları havidir. Diye iddia edebiliriz. Onun altı asır evvelki ifadesinde saffet ve samimiyete hayran olmamak elde değildir. Vaka bu şiirler, müteakip devirlerin tasfiyesine uğraşmıştır. Fakat elimizde dört yüz sene evvel yazılmış Yunus ilahileri durmaktadır, NurOsmaniye kütüphanesinde 4904 numaralı büyük mecmua. Bütün tekye edebiyatı ve hassaten Bektaşî nefisleri Yunus ilahilerinden azami derecede müteessir olmuştur.

Türklerin yetiştirdiği en büyük liriklerden biride;

Bende Mecnundan fuzun âşıklık istidadı var

Âşık Sadık benim Mecnunun ancak adı var

diye divan şairi Fuzuli'dir. Hars ve heyecanı harık ade bir sanatla mizaç eden bu Bağdatlı şair, emsalsiz bir Elem cihanı yaratmış ve Türk edebiyatına yıkılmaz bir abide olarak hediye etmiştir.

Âşık edebiyatı dediğimiz saz şiiri içinde Lirik nevin pek yüksek numunelerine tesadüf ediyoruz. Bu meyanda Âşık Hasan namına mukayyet öyle nefis koşmalar vardır ki hayran olmamak insanın elinde değildir. Fakat bu güzide şiirlerin sahipleri ekseriya bizce meçhuldür. Mesela hayli manzumelerini elde ettiğim bu Âşık Hasan kimdir. Acaba Köprülüzade Fuat Bey'in bahsettiği Temeşvarlı bu mudur, kati bir hüküm verilemez ki! Âşık Kerem Âşık Garip gibi halk edebiyatı mahsullerinden görülen derin lirizm ise bu marazdan asla unutulmamalıdır.

Yeni Avrupa'yı edebiyatımız içinde En büyük lirik vasfını Abdülhak Hamit Bey muhafaza etmektedir. Çünkü yazılmış değildir. Ölümü izah edememekten mütevellit

feryat mukbir derecesinde kudretli tekrar eden şiir yalnız Türk edebiyatında değil, hemen hemen her edebiyatta nadir bulunur. Makber bir Mersiye telakki ederek okumak insanı aldatır. O bir mersiye değildir. Makber Fatma hanımın vefatından mütevellit tesir ve yeisten ziyade Ölüm denilen hadisenin, bir şair ruhunda uyandırdığı birbirine uymaz. Girift, çeşit çeşit duyguları ifade eder.

Yetiştirdiği büyük şairler ve bilhassa halk edebiyatının esas seciyesi düşünülerek hüküm edilir ki Türkün ruhu pek liriktir. Ah bu lirik ruhun en kuvvetli eseri olan halk musikisi¹¹⁴fakat yalan yanlış değil olduğu gibi tespit edilse Anadolu'nun bağrından fişkıran heyecanlar muhakkak dünyayı mest edecektir. Ona gönülden kopup dökülen bedii terimlerdir

Ali Canip

¹¹⁴ Yani Âşık edebiyatının beste cebhesi.

**BUGÜNÜN HAYATİ MESELELERİNDEN ORTA TEDRİSATTA EDEBİYAT
PROGRAMINA DAİR**

Muallim Hafızı Tefik Bey Vakit gazetesinde iki gün süren uzun bir makale neşretti. Bu, benim Orta tedrisatta edebiyatın hangi esaslara göre gösterilmesi lazım geldiğini izah eden mülâhazalarımın cevap olarak kaleme alınmıştır. Ben garbın en büyük terbiyecisi ve mütehassıslarının Orta tedrisatta edebiyat derslerine tahmil ettikleri ve pek mühim vazifeleri madde madde sıralamıştım. Hafızı Tefik Bey açıkça söylemeliyim ki en çabukluğuna getiriyor, hassaten Orta tedrisatta hangi eserleri seçeceğiz unvanıyla yazdığım makaledeki fikirlerimi ortadan gaip ederek edebiyat derslerinden gaye talebeye zevk ve neşeyi vermek değildir diyor. Bu hükümle karşılaşan kari Ali Canip, galiba edebiyat dersini eğlence menzilesine indirmek istiyormuş demektedir. Allah cümlemizi düşman diyemeyecek dost şerrinden esirgesin! Gözüm öyle yıldı ki Hayatın 3334. Sayılarını heyecanla açtım. Çok şükür her kelime, hatta şu satırlar bile yerli yerinde duruyordu;

Talebe daha derin duymakla ve daha canlı tahayyül etmekle kalmamalı, daha doğru, daha sağlam bir tarzda düşünmeğe ve edebiyatı yalnız doğru tefsire değil, aynı zamanda salim ve makul bir tarzda hayatımıza tatbik etmeğe de sevk olunmalıdır.

Hafızı Tefik Bey'i akıl ve izanı yerinde bir zat olarak tanıdığım için hepimizle beraber Amerikalı mütehassısların müşterek raporlarından çıkarılan şu mülâhaza karşısında hulus ve samimiyetle peki diyecek tahmin ederim. Mamafih maazallah! Hayır da diyemiyor. Bunları makalemde görmemiş davranıyor, yalnız, bir dostunu yani beni satır bin bir adam olarak teşhir ediyor.

Yazı yazmağa başladığım ilk günden beri nasyonalist tanıtıldığım, milliyetperverlik cereyanının ta mebdinden karınca kararınca bir hadimi olduğum halde talimin ne hazin ve garip cilvesidir ki Hafızı Tefik Bey'in tarafından orta tedrisatı kozmopolitlike sevk etmek istediğim ihsas edilmektedir ve ondan edebiyatın asıl hedefi çocuğu kendi harsına, kendi benliğine, kendi muhit ve tarihine hürmet ettirmektir gibi mühim bir Türkçülük dersi almış oluyorum;

Çıkdım semavâta hâk- ber- ser
İndim semavât ile beraber

Hafızı Tevfik Bey bu dersle kanaat etmemekte, beni okuduğunu yanlış anlar bir sersem gibi de göstermektedir; Gustav Lanson'un fikirleri Ali Canip Bey'e hak verecek bir şekilde değildir. Lanson nihayet asırların ehemmiyetine göre bir tasnif yapılmasını söylemektedir. Yoksa Fransız çocuğuna kendi edebiyatını bırak, Alman edebiyatını tetkik et, ondan ilham al, ondan haz ve neşeyi al dememektedir diyor. Gustav Lanson'un mülâhazalarından ancak benim bahsettiğim miktarda haberdar olan Hafızı Tevfik Bey, o büyük adamın şu esasi umdesine dikkat etmelidir. Sistematik edebiyat tarihi yüksek tedrisata tahsis edilmelidir. Orta tedrisatta, terbiyevi gayelere göre seçilmiş parçalar esastır. Hafızı Tevfik Bey bizim mevcut programı müdafaa etmek istediğine nazaran evvela bu esasi umdeyi kabul etmiyor demektir. Bu esasi amide ki yalnız Fransa'da değil, bütün medeni dünyada makbuldür. Lanson'a inhisar etmeyen bu nokta-i nazar, terbiye ve tedris âleminde bir mütearife olmuştur. Hafızı Tevfik Bey bu mütearifenin zıttını ileri süren bir garp mütefekkeri biliyorsa haber versin, istifade edelim, illa Gustav Lansonun fikri belki de sadece bir fikir olarak münakaşaya şayandır. Fakat bir mektep programı yaparken nihayet kendi edebiyatında bir mütehassıs olmaktan fazla bir ehemmiyet verilmesi lazım gelmeyen bir adamın hisse istinat eden umumi bir mütalaasıyla hareket etmek biraz aceledir diye diye gibi koca müverrih ve koca terbiyecî mütefekkeri beğenmemesi ancak eğlenceli bir manzara vücuda getirir! İlahi Hafızı Tevfik Bey! Sen, ben, hatta şu, bu kim oluyoruz, Gustav Lanson kimdir! Himalaya'nın karşısında Çamlıca tepesi bile değil de nihayet ve nihayet mercimek tanesi! Lanson Fransız çocuğuna kendi edebiyatını bırak, Alman edebiyatını tetkik et, ondan ilham al, ondan haz ve neşeyi al diyememiştir. Bende Hayat'taki iki makalem her halde yerlerinde duruyor sanırım! Lanson'a böyle bir söz isnat etmedim. Fakat şunu da Hafızı Tevfik Bey'e söylemiş olayım ki Fransız edebiyatının zengin asırlarına ve bitmez tükenmez hazinelerine rağmen lisede o milletin çocuklarına bilhassa bugünkü Avrupa medeniyetinin menşei olan eski Yunan ve Latin edebiyatlarından başka İngiliz, Alman, İtalyan, Rus, İspanyol lisan ve edebiyatları öğretilmektedir. Nitekim Alman çocuğu da orta tedrisatta, muasır medeniyetin anası olan Yunan ve Latin edebiyatlarının yeni dramın teşkilindeki rolünden, Rasin ve Kornei'den tutunuz da Hugo'nun "Notre Dame

de Paris”ini ve “La legende des siecles”ine kadar nice eserleri hem görüyor hem de kendi edebiyatıyla mukayese ediyor.

Avrupalılar kendi çocuklarını asrın manevi silahlarıyla teçhiz için milli edebiyatları bizimkinden tasavvur edilemeyecek derecelerde zengin olduğu halde ecnebi eserlerinden katiyen müstağni davranıyorlar. Kanaatimce milliyetperverlik Türk çocuğunu yirminci asrın fikir ve harsından istifade etmektedir. Daha ileri gidiyorum; benim anladığıma göre milliyetperverlik garbileşmek demektir.

Türk milletinin bir mazisi var. Onu tanıyacağız. Fakat Türk milleti mazi içinde kalacak değildir. İşte bundan dolayıdır ki hayatın 34.sayısında münderiç “Orta tedrisatımız için hangi eserleri seçeceğiz” unvanlı makalemde edebiyatımızın esaslı konularını saymış, Divan edebiyatından, Âşık edebiyatından Tekke edebiyatından, siyasi Tanzimat müteakip zuhur eden Avrupa'yı edebiyattan terbiyevi gayeler gözetilmek şartıyla intihaplar yapabileceğimizi hepsinin kıymet ve noksan taraflarını ölçerek göstermiş ve ez-cümle; Türk milletine mensup bir zümrenin iştigalini ve zevkini öğretmek, ve kısmen biraz muhayyilesini oynatmak, bedii hazzı okşamak itibarıyla Divan edebiyatına orta tedrisatımızda çok vakit ve itina ile tayin edilmiş mahdud bir mevki elbet vereceğiz. Heyet, umumiyeti itibarıyla Âşık edebiyatı tahmis noktasından bize pek yakındır. Koşmalar, destanlar, türküler içinde talebenin muhayyilevi ve heyecan hayatını genişletecek, derinleştirecek hayli parçalar bulabiliriz... Avamî tasavvuf edebiyatına ait eserler arasında da pek coşkun ve pek dokunaklı olanları vardır. Vahdet-i vücud felsefesinin rıza ve teslim umdesini düşünerek bu geniş düşüncenin daha evvel temas ve işaret ettiğimiz sebeplerden dolayı fikri ve asri kıymeti çok olamayacaktır. Türk çocuğu kendi bedii ihtiyaçlarını en ziyade dördüncü havilde, siyasi Tanzimat'ı müteakip zuhur eden Avrupa'yı edebiyat içinde arayacaktır. Çünkü ancak bu edebiyat ile nesir heyet umumiyesi itibarıyla okunur bir hale gelmiştir. Hele on on beş senelik yazılarımız ona pek yakın ve fevkalade fayda-bahşır. Çünkü on on beş seneden beridir ki Türk edebiyatı, lisan itibarıyla asrileşmiş, yani konuşulan güzel Türkçe'yi bütün dünyada olduğu gibi kendisine beyan vasıtası yapmıştır. Bu noktanın haricinde kalan unsurlar yani çocuğun muhayyilevi, heyecanî hayatını derinleştirmek, içtimai ve vatani duygu ve fikirlerle onun hassasiyet ve zekâsını tenmiye etmek itibarıyla yeni Avrupayî edebiyatın başında Namık Kemal olmak üzere Hamit, Sezaî, Recaizade Ekrem, Ahmet Rasim, Süleyman Nazif, Hüseyin Rahmi, Halit Ziya, Tevfik Fikret,

Cenap Şahabettin ve daha yenilerin eserleri elbet müracaat edilecek vasıtalar. Fakat Kemal'in, Hamid'in Fikret'in ilh. yazıları asrın edebiyatlarına nazaran her noktadan zayıftır. Mesela Türk çocuğuna hayatın pitoresk, insanın psikolojisini gösterecek dramatik eserlerimiz yok denecek derecelerde ehemmiyetsizdir. Diğer neviler de zengin değildir. Bu mühim noksanı talebemize garp edebiyatlarından numuneler göstermekle telafi mecburiyetindeyiz demiş ve nihayet; hülâsa Türk çocuğu, kendi milletine mensup muhtelif zümrelerin meydana koydukları edebi tezahürlerden gafil kalmamalıdır ibaresini kayıt etmiştir.

Hafızı Tevfik Bey bu mülâhazalarıma temas değil, tekrarp bile etmeksizin beni Türk çocuğunun benliğini gaip ettirmek isteyen bir adam gibi gösteriyor ve Bu ise en büyük tehlike, zararlı bir kozmopolitleşmektir ki gençliği asri fikirlerden yeni adam olmaktan büsbütün uzaklaştırır. Çünkü bugünkü yeni adam; kendisini, kendi milletini, kendi harsını, kendi mazisini, bilen ve tanıyandır diyor.

Ben yani Ali Canip; kozmopolit, o; yani Hafızı Tevfik Bey; nasyonalist! Hey ulu Tanrı beni başka türlü cezalandırmaz mıydın?

Türk edebiyatında ancak Siyasi Tanzimatı müteakip görünen içtimai vatani duygular, fikirler, Asya'dan değil, Avrupa'dan gelmiştir. Bugün ve yarın her manevi kudret yine oradan gelecektir. Büyük vatan şairi Namık Kemal, bilhassa on sekizinci ve on dokuzuncu asırlar Fransa'sında ders alarak ihtirazi veya ihtiraz eder görünüşü ne yazık ki gavur oluruz diye şapka giymek ve giydirmek istemeyen bir softa bozuntusunun hareketini hatırlatıyor!

Yine Hafızı Tevfik Bey; işi serinkanlılıkla kendi muhit ve ihtiyaçlarımıza göre düşünerek hal etmek en tabii bir vazifedir diyor. İşte benim hayatta intişar eden yeni makalem bilhassa bu vazife uğruna kaleme alınmıştır. Kendi muhit ve ihtiyaçlarımızı, görebilmek için evvel emirde yüksek garp terbiyecilerinin Orta tedrisat da intihap edilecek eserler hakkında söyledikleri şu mülâhazaları rehber ittihat etmeliyiz.

- 1- Edebiyatın ilk hedefi talebenin zihni ve manevi ufku genişletmektir.
- 2- İntihap edilecek parçalar evvela şeklen ve esasen kuvvetli olmalı, yalnız tarihi kıymeti haiz, bedii kıymetten mahrum eserlerin, yahut büyük fakat ihmalkar bir muharrir ve sanatkar kaleminden çıkmış bozuk düzen yazıların

orta tedrisatta işi bu kadar normal ve sahih surette sanat maddelerine hizmet eden muharrirlerden garibin kabul etmeyeceğiz. Saniyen maraz, Vicieux karakterler büyük bir sanatla çizilmiş olsalar bile gençlere gösterilmemelidir.

- 3- Edebiyat dersleri talebeye her edebi nevi hem en yüksek modaları izah etmiş olmalı, hem de bu nevilere birine mizaç bigane kalmak zaruretinde bulunan genci başkalarıyla tatmin edebilmelidir.

Garbın terbiyecileri, mütefekkirleri bu noktalarda ittifak ediyorlar, o halde bize Orta tedrisatta edebiyat meselesini ancak bunlara göre halledebiliriz. Aksi iddiada bulunanlar varsa itirazlarını İşagoci'ye göre değil, bu mülahazalara zıt fikirlerin kitapta yerini göstermekle yapabilirler.

Yüksek tedrisatla Orta tedrisat arasındaki farkları pek güzel tefrik ve izah eden Profesör Paul Cruze, ikinci devirde Fransızca metinlerin tetkiki unvanlı makalesindeki evvelce verdiği uzun bir konferansın hülasasıdır bizi ikaz edecek mühim fikirler sert etmektedir. Ez-cümle Yüksek tedrisatın âlemine mülahazaları orta tedrisat için ekseriya bir “facheuse infinence” mülim nüfuz olmuştur. Mesela talebenin eline on yedinci asır edebiyatına ait metinleri eski imlasıyla vermek yahut bu metinlerin en hurda taraflarına kadar şerh ve izah ettirmek gibi! Fransız lisanının yüksek tedrisat için ilmi bir şerh ve izah ideali vardır. O hadd-i zatında mükemmeldir, fakat bizimle yani lise ile münasebeti yoktur. Talebenin muhtaç olduğu şeylerle âlimlerin ihtiyaçları bir değildir diyor, bundan sonra Orta tedrisatta edebiyat derslerinden beklenen şeyleri sayıyor. Paul Cruze'a göre tıpkı Gastov Lanson gibi lisede edebi metinlerin tetkikinden hasıl olacak bir fayda da “yazmak usulü”nü öğretmektir. Hâlbuki bu faydayı Yüksek tedrisat müderrisi aklına bile getirmez, hatta güler. Fakat orta tedrisat muallimi şunu söylemekten ictinap etmez; Fransızca'yı bilmeyen talebem var¹¹⁵ onlar liseye bunu öğrenmek için gelmiştir. İşte şu metinler onlara bunu öğretmek için bir vasıta der.

Orta tedrisatta metinlerin tetkiki bedii zevkin inkişafını da temin etmelidir. Halbuki bu maksat yüksek tedrisatın meşguliyetlerine doğrudan doğruya dâhil değildir. Orta tedrisat için ise kati bir lüzumdur. Profesör Paul Cruze bedii zevki iyice teşkil

¹¹⁵ Fransız mualliminin Fransızca'yı bilmeyen talebem var değişindeki mana büsbütün başkadır. Bizim liselerimizdeki çocuklardan bir kısmının kendi lisanındaki gafiliyetle, imlasızlığıyla, maksadını ifade edemeğiyle bir değildir.

etmemiş talebe tam adam olmayacaktır diyor. Makalem hayli uzadığı için bu kıymetli muallimin her satırı mühim ve alaka-bahş olan mülâhazalarından burada daha fazla bahsedemeyeceğim.

İmdi Türk harsı yalnız Fuzuli veya Baki, Nefi veya Nedim gibi birkaç şairlerden ibaret değildir. Eski tezkire sahiplerinden, müverrihlerden, Türk ahlakçı ve fikriyecilerinden bir lise talebesine kifayet edecek kıymet ve kifayette malumat vermek zaruridir diyen Hafızı Tevfik Bey, yukarıyı esasları gözden kaçırmamak şartıyla eski edebiyattan parçalar alabilir; fakat bilmelidir ki alırken hayli zahmet çekecektir. Çünkü onlar kolay kolay Arap mütefekkirlerinin yukarıda hülâsa ettiğimiz nokta-i nazarlarıyla telif edilemez. Ben Türk çocuğu müfredatın programı mucebince numunesini görsün diye kendi kitabıma da eski nesirden parçalar aldım. Fakat izahat verirken Medrese tahsili münevver zümreyi halktan ayırdıkça münevver zümre halka ve halkın diline tenezzül etmemeği başladıkça lafız şaklabanlıklar dolu acip, hatta münasebetsiz bir divan nesri meydana çıkmıştır demeyi ihmal etmedim. Yüksek tedrisatta eski tezkirecilerden, müverrihlerden ahlakçılardan, fikriyecilerden inceden inceye bahsedilmemelidir. Mesela bizzat ben, şahsın bu adamlarla meşgul oluyorum. Fakat lise talebesinin onlarla yakın bir akası yoktur. Bir nesir ki esasi muamma! Bir felsefe ki gayesi rıza ve teslim, bir ahlak ki dayandığı nokta nihayet kadardır! Düşünüyorum, düşünüyorum da;

Mütevassıt ola hâl ü mâlın

Ötesin pek arama ikbâlin

Felsefesine Hafızı Tevfik Bey'in bu kadar ehemmiyet veriri görüşünü anlayamıyorum.

Maarif vekaletinin hazırlatmak üzere olduğu broşürler, doğrudan doğruya ders kitabı değildir. Talebe kütüphanelerini teşkil edecek eserlerdir. İşin esasını pekala bilen hülâsa Hafızı Tevfik Bey'in kasten, hele birde bunlar hülâsa edilmeğe gidilirse öyle zan ediyorum ki yalnız eser değil, eseri kürsüde okuyan muallim de bizzat gülünç olur deyişi gayeyi tahriftir. Hülâsa denilen şey bütün dünyada mevcut müntahap eserler şeklinden ibarettir ki bizzat Hafızı Tevfik Bey de bunu müfit görmüş ve birkaç broşür vücuda getirmek için müracaat etmiştir. Kendisini tanıyanlara, şu garip hareketine karşı

onu bir mürteci sanacak, muallim Hafızı Tevfik Bey istikbale ait hazırlıklara karşı niçin muhalefet ediyor? Diye düşünecek!

Böyle müntahap eserler faydasının derecesini ispat için Avrupa'da, hatta Balkan milletlerinde bile bu gibi ecnebi ve milli eserlerden vücuda getirilmiş sayısız ciltleri hazırlamak kâfidir. Bir gün genç ve kıymetli romancı Reşat Nuri Bey bana dedi ki “Çocuktum. Ahmet Şuayb hayat ve kitaplarında Madam Bovari’yi iktibas ettiği ufak tefek parçaları okudum. İşte beni yazmağa sevk eden amil, onlar olmuştur” binaenaleyh lise talebesinin istifadesi için meydana okunacak bir broşürler niçin zararlı olsun!¹¹⁶

Şimdiye kadarki mülahazaları mı ortaya atmadan garp milletlerinin Orta tedrisat hakkında neler düşündüklerine, neler yaptıklarına dair hayli hazırlıkta bulundum. Hafızı Tevfik Bey Fransız liselerinin müfredat programını silah gibi beyhude kullanmak istiyor, o programın en yenisi... beraber elimizdedir. Tedrisatın esası müntahap parçalara istinat eder. Nazari ve mufassal bir edebiyat tarihine değil! Elbet o müntahap parçalar programda asır asır sıralanır. Fakat notla izah edilir ki Muallim be-her sene şerh ve tafsil edeceği eserleri bu liseden intihap edecektir. Almanya'da böyledir. Maarif nazaratının programı boşama mahiyetindedir. Muallimler boşamayı istedikleri gibi tadil ve tevsî etmek salahiyatını haizdirler. Onun için bu programlara, Almanlar yol gösteren hatlar adını vermişlerdir. Vaka Alman mekteplerinde bütün medeni memleketlerde olduğu gibi müntahap parçalar esas olmakla beraber Alman dilinin teşkiline dair izahat, lisan atlasına göre Alman lehçeleri gibi malumatta verilmektedir. Fakat bu noktada sırası unutulmamalıdır ki Alman lisanının meçhul kalmış bir parçası yoktur. Türkçenin mazisi ve bugünkü lehçesi müstakbel ve uzun tetkiklere muhtaç bir haldedir. Alman orta tedrisatına dair evvelki gün bana pek müfit bir mektup yazan arkadaşım Nermi diyor ki bunun bizde imkânını göremiyorum. Liselerimizin edebiyat ve fikriyat tedrisatını biraz yoluna koymak istiyorsak derhal Yunan, Latin, Fransız, Alman ve İngiliz klasiklerini temiz bir Türkçe ile tercüme etmeliyiz. Fakat biz divan şairlerimizi Fransız, İngiliz, Alman... klasikleriyle bir tutuyorsak o vakit mesele çok değişir; elekten geçirdiğimiz vakit, elin üstünde yalnız bir iki mısra bırakan meşhur şairlerimizi, ruhu inkişafımıza yardım edecek seviyede görüyorum.

¹¹⁶ Maarif vekaletinin hazırlamakta olduğu buruşlar eski Yunan, latin, Fransız, İngiliz, Alman, İtalyan, Rus klasik ve muasır edebiyatlarından başka Arap Acam ve bizim divan, âşık ve Tanzimat edebiyatlarına ait eserleride ihtiva edecektir. Ayrıca Nermi Bey Almandan, Muhammed Ali Tevfik Bey İngilizceden iki büyük Müntahabat hazırlayacaklardır.

Bizim şairlerimiz çok küçük farklarla orta zaman filozoflarına pek benzerler. Birbirinin kopyasından başka bir şey değiller. Faust yerine Hadikatü's-Süeda okutmak pek tuhaf bir şey!.... Nermin'in tuhaf diye tavsif ettiği şeyi Fazıl Ahmet Bey Asri softalık diyor.

Hülasa bugünkü program, Türk çocuğunun ihtiyacına göre değildir. İcabında daha ziyade teşrih etmek üzere şimdilik bu programı tadil edeceğiz diyerek sözümü kesiyorum.

Ali Canip

BİR NEFİ-İ ŞAKİRDİ

Bütün büyük şairlerimiz gibi zavallı Nefi de şimdiye kadar layık olduğu ehemmiyetle tetkik olunamamış, hayatı, eserleri ve tesirâtı hakkında ciddi bir tetkik ortaya konmamıştır. Abu Ziya Tevfik merhumun küçük risalesindeki mahdut malumat, o zamandan beri Nefi hakkında yazılan şeylerde mütemadi tekrar edildi, lakin ona hiçbir ilave yapılmadı. Hâlbuki on birinci asırdan başlayarak, edebiyatımızda Nefi'nin şöhreti ve tesirâtı asırlarca devam etmiştir. Bu büyük üstat için hazırlanmış olduğumuz uzunca bir tetkikat-namenin neşrine intizaren, şimdilik Nefi'nin on birinci asırda oldukça şöhret kazanmış bir muakkap ve takdir karı hakkında biraz malumat vermek istiyoruz;

Asıl adı Hüseyin olan bu Adanalı ve ya Edirneli şair hakkında Rıza tezkiresinde üç beş satırlık malumat vardır. Buna nazaran, aslında züamadan iken mülazemete başlayarak erbain payesine nail olmuş ve sonra infisal etmiş. Rıza taze kullukta pir ü Nefi olup her zaman zaman taze icadına mail ve nazım ve nesirde kâmil bir şair sihri aferin idi diyerek şairlikteki kudretini teslim ettikten başka, müellefeti dahi kasaîd ve gazeliyatı gibi bi-şumar beyne'n-nas “Urî-i sanî” diye şöhret-şiar idi cümlesiyle, şöhretine ve sair eserleri olduğunu da kayıt ve tespit ediyor Safai Tezkiresi'nde de buna ait biraz izahat vardır vefâtı İstanbul'da 1058 tarihindedir. Safai dergah âli müteferrikalarından olduğunu söyler.

Hususi kütüphanemizde Ali'nin bir divançesi bulunduğu cihetle, bu malumatı kısmen o sayede ikmal edebiliriz. Dördüncü Murad'a vermiş olduğu uzun bir kaside de ailesinin yüz elli yıldan fazla bir zamandan beri devlet hizmetinde olduğunu, uzun zahmetler çektikten sonra Genç Osman devrin de üç bin akçelik bir dirlik elde ettiğini söyleyerek onun tecdiden ihsanını istiyor ve ne maztar bir vaziyette kaldığını anlatıyor;

Bu denlû her gedâlık eyleyib ikdam kılmazdım

Felekde mâlik olsam bir akar u bağ u bostân

Rikab-ı asafide peyk puyân olmağı her dem
Değişmezdim şekve vü şevket-i Cemşid u Hakana

Velikin zaafı ol denlü bi-tab ü tûvânım kim
Anı hiç ihtiyacım yoktur izharıyla ilâna

Diğer bir kasidesinde de yoksulluktan aynı suretle şikâyet ediyor;

Reva mıdır ki benim gibi bir sühândânım
Ola zaman-ı şerîfinde ey kerem-kâni

Ne bir vazifesi ne üç bin akçe tımarı
Ne kar u bar-ı akarı ne bâğ u bûstânı

Zavallı Ali bu müteaddit müracaatlar neticesinde üç bin akçe dirliğini elde ediyor, lakin, esasen bozulmuş olan mâlî vaziyeti bununla düzelemediği gibi, vücutça da sefere iştirak edebilecek bir halde değildir. Bunu bize değer bir kasidesi açıkça göstermektedir.

Nice zülf-i şahit-i mana perişan olmasın
Damen-i dil nice gamdan nice olsun emân

Üç bin akçe dirliğim vardır felekte vesselam
Gayri ne bir ait ü raci ne bir bâğ u dükkân

Cins-i esbab-ı sefer nabut ve hizmetkâr hem
Esb ü ester bir taraf cisimde yok tâb u tuvân

Dirhem u dinâr kısmından ise ancak benim
Sîm eşk mühre-i dağ-ı derunumdur hemen

Nimet-i feyz-i gazâdan kim kaçardı neyleyen
Olsa filcümle vücudumda hele bir pâre cân

Mamafih bu ricallerin de müsmir olduğunu, kendisinin hem sefere iştirakinden af edilerek hem de ayrıca ihsan aldığını diğer bir kasidedeki şu parça anlatıyor:

Hem seferden afv edip hem nice ihsân eyledik
Eğilip ahvalime aynı inayetle nigâh

Ker medet kar olmasa ihsânın olmuşum hemân
Ya âdem mülkine ya mülk-i fenâyâ rûberâh

Yoğ idi bir dâne zira arasam ker kîsede
Dirhem u dinâr kısmından bir ay harc-ı râh

Hem şu deñlü var idi zafım ki düşse üstüme
Bana bir kuh-ı girân gibi gelirdi berg- gâh

Hayatı hakkında bu kadar az malumata malik olduğumuz Ali divanının tetkikatla anlaşılıyor ki Talip ve Urfi gibi Acem üstatlarıyla Nefi'nin tesiri altında kalmış değerli sanatkârdır. Rıza'nın bahsettiği eserlerden kendisi de bir kasidesinde bahsederek;

Sekiz pâre mücelled her biri bir fenn-i alîde
Ki telif eyledim nâm-ı şeh-i cemcâh-ı zişâne

Ne çâre neyleyin ammâ ki olmaz biri de vâsıl
Cenab- ı âsitân âsmân-fersâ-yı sultâna

Beyitlerle bunları sekiz parça olduğunu da tasrih ediyor. (Bunlar hakkında malumat almak için Bursalı Tahir Bey'in Osmanlı Müellifleri'nin üçüncü cildine bakınız; sahife 4) İnşasıyla da maruf olan Ali'nin münşeatında üstadı Nefi'ye gönderdiği hürmetkârına mektuplar mevcuttur. Ali halk arasında Urfi-i Sâni diyecek derecede şöhret kazandığı ve:

Nola dirlerse bana ey Alî
Talib-i Rûm ve Urfi-i Sâni

Tarzında birtakım fahriyeler de yazdığı halde, Nevi şakirdi olmakla iftihar edecek derecede ona hürmetkârdır.

Sen ol şakird-i has Nefi-i mucizdem Rûmem
Ki sözde Galibem üstad-ı zerdûz-ı Horasan

Bu nazm-ı saf ü câri kim nice vechile râcihdir
Selasetde safâda selsebil ü âb-ı hayvâna

Cenab-ı tabına arz olmak ol sultân-ı irfânın
Hemân güldeste arz etmek gibidir bâğ-ı rızvâna

O hâkân-ı sühandır ben de olsam nola hâkânî
Ki hâkânî denir mensûb olan elbette hâkâna

Hatta bu hürmetini izhar için Nefî vasfında “sühan” redifli bir kaside de yazarak
üstadına merbutiyetini ilandan çekinmemiştir.

O kahraman-ı sühan kim yazılmış elkâbı
Sipeh-şikaf-ı hayal ü cihân-sitan sühan

O şeb-çerağ-ı belagat ki olsa layıktır
Nisar-ı bezm-gehi genc-i şâyıgân sühan

Sütûde pâdişâh-ı kâmrân-ı manâ kim
Eder cenâbına hep secde hüsrevân Sühan

Cenab-ı Nefi muciz-i beyan ki olmuş ezel
Veli peygamber-i ahirü’z-zaman-ı sühan

Yegâne gevher-i âlem-firuz-ı güftârı
Gül-i şukûfte-i Hurşid-i âsmân sühan

Nihangüşa-yı zamira nühüfte fehm-i dilâ
Eya yegâne Hüdavend-i gaybdan sühan

Maksadımız Ali'nin şiirleri hakkında tahlilata girişmek değil, sadece Nefi'nin daha hal –i hayatında nasıl büyük bir üstat addolunduğunu göstermek olduğu için, bu makalemizde bu kadarla iktifa ediyoruz. Mamafih onun Ali'den başka birçok muakkipleri ve takdir karları daha olduğu gibi, hayatında birçok kuvvetli muarız ve muhasımları da bulunmuştur ki, onlar hakkında başka bir münasebetle malumat vermek ümidindeyiz.

Köprülü Mehmedzade Fuad

İstanbul Darülfünun'un'da Türk Edebiyatı Tarihi Müderrisi

ORTA TEDRİSATTA EDEBİYAT PROGRAMI MESELESİ

Lisede edebiyat tedrisatı meselesine dair Ali Canip ve Hafızı Tevfik Bey'ler arasındaki münakaşayı dikkatle takip ettim. Bu mesele, iki nokta-i nazardan yeni alakadar etmektedir. Evvela, mevcut programı yapan heyet içinde canip Bey'le beraber bende vardım, Saniyen, liselerin bilhassa son devresi darülfünuna talebe hazırlamak vazifeyle mükellef olduğu için liselerdeki edebiyat tedrisatının darülfünundaki edebiyat tedrisatıyla pek sıkı bir alakası vardır. Liselerde ve onların teşkilinden ol idadilerde lisan ve edebiyat tedrisatıyla iştigal ettiğimi, Nazım ve eşkal-i nazım, milli vezin ve milli nazım şekilleri ile Cihan edebiyatındaki edebi neviler mübahasenin resmi programlara iptida benim teklifimle idhal edildiğini, hatta liselerdeki ilk Tarih edebiyat programının da takriben 16-17 sene evvel benim kalemimden çıktığını ilave edecek olursam, bu işlere büsbütün bigane olmadığımı anlatmış olurum. Bu mukaddimeyi sert etmekten maksadım, Orta tedrisata ait bir meseleye ne karışyorsun! şeklinde bir itiraza karşı şimdiden mazarratımı anlatmaktır.

Ali Canip ve Hafızı Tevfik Beylerin makalelerinde o kadar müteaddit meselelere temas edilmiştir ki, ayrı ayrı onların hepsi hakkında düşündüklerimi yazmak çok uzun olur. Birçok noktalardan iki muarız arasında hiçbir ihtilaf olmadığı halde, aynı şeyleri başka şekiller altında ifade ederek birbirleriyle anlaşımadıklarını görüyorum. Canip Bey'in başlıca fikirleri eğer yanılmıyorsam şunlardır.

- 1- Bugünkü edebiyat programı Türk çocuğunun ihtiyacına göre değildir. Çünkü, tedrisat, sistematik bir edebiyat tarihine istinat ediyor.
- 2- Gostav Lansonun dediği gibi Sistematik edebiyat tarihi yüksek tedrisata tahsis edilmelidir. Orta tedrisatta terbiyevi gayelere göre seçilmiş parçalar esastır.
- 3- Türk çocuğu kendi milletine mensup muhtelif zümrelerin meydana koydukları edebi tezahürlerden gafil kalmamalıdır. Mamafih en ziyade son devir eserlerine ehemmiyet verilmelidir. Bu eserler Avrupa edebi eserlerine nazaran o kadar kuvvetli olmadığından hem bu ikisi tamamlamak hem de bizde numuneleri

bulunmayan muhtelif nevileri öğretmek için garp edebiyatlarından numuneler gösterilmelidir.

- 4- Orta tedrisatta edebi tedrisattan beklenen gaye talebenin zihni ve manevi ufkunu genişletmek, yazmak usulünü öğretmek, bedii zevkin inkişafını temin etmektir.

Bu meseleler hakkında düşündüklerimi yazmadan evvel, bilhassa tasrih etmek istediğim bir nokta vardır; ne kadar büyük olursa olsun herhangi bir âlemin her hangi bir mütalaasını Hakikat mutlaka olarak kabul etmek ve o mepdaie istinaden istidlallerde bulunmak bence doğru bir usul değildir. Mesela Gostav Lanson Fransız edebiyatının muayyen devirleri için mütebahhir bir üstattır. Lakin onun mesela edebiyat tarihi usulü hakkındaki mütalaaları asla birer Hakikat mutlaka değildir, bundan on dört sene evvel Türk edebiyatı tarihinde usul namıyla yazdığım uzunca bir makalede, Lanson'un birtakım fikirlerden çok tenkit ve muaheze etmişim, ardından on dört sene geçtikten sonra, hala bugünde o tenkitlerde kendimi haklı görüyorum. Mesela Lanson hiç nazar itibara almamasını şiddetle tenkit ettiğim Muhtelif zümre edebiyatlarının mevcudatını meselesinde, Ali Canip Bey, son makalesinde görüldüğü vecihle Himalaya tepesine benzettiği Lanson'a ittiba etmeyerek benim nokta-i nazarıma iştirak etmiştir. Herhangi bir mesele hakkında muhtelif nokta-i nazarlar olabilir, neden onlardan birini Değişmez bir hakikat gibi kabul mecburiyetinde kalım? Serbest tekfirimizi neden falan destur içinde hapis edelim? Avrupa'da tedrisat programlarının elli altmış seneden beri geçirdiği tahavvülat, bize her şeyde olduğu gibi Pedagoji nazariyelerinde de sabit bir hakikat mevcut olmadığını göstermiyor mu?

Bence bugünkü edebiyat programımızda Sistematik bir edebiyat tarihi tedrisat kabul edilmiş olması, bir kusur değil bilakis bir meziyettir. Ancak bu ders sayesinde ki Türk çocuğu kendi milletinin uzun asırlar esnasında vücuda getirdiği Harsı yani Milli medeniyet tarihini öğrenip anlayabilecektir. Beş on Osmanlı şairlerinin tercümei halini ve eserleri hakkında basma kalıp mütalaaları ezberletmekten ibaret olan kurun-ı vustai tarz tedris yerine, Filoloji ve Tarihe istinat eden milli bir Edebiyat hars tarihi ikame etmekle, son programımız büyük bir terki hutvası atmıştır. Bunu Darülfünuna ait olduğunu ve Lise seviyesinin fevkında bulunduğunu söylemek hiç doğru değildir. Tarih edebiyat tedrisatının başladığı beşinci sınıfa gelinceye kadar, talebe lisan ve edebiyat hususunda lazım gelen istihzaratı itmam etmiş olabilir. Ulum riyaize ve tabiiye, milli ve umumi tarih, felsefe, içtimaiyat gibi dersler okuyan talebenin şüphesiz muhtasar bir

şekilde ve kâfi derecede metin tetkikatına müstenetbir Edebiyat tarihi okumaları hiç müşkül bir şey değildir. Canip Bey'in bir numune olmak üzere gösterdiği Fransız liselerinde ve sair orta tahsil müesseselerinde de talebenin elinde mutlaka sistematik Fransız edebiyatı tarihi manüelleri bulunur; Fernand Van Deprem 1922 de Fernan neşir ettiği tarih edebiyat manüellerimiz unvanlı makalelerinde, Lanson'ın eseri de dâhil olmak üzere Fransız orta tahsil müesseselerinde talebenin elinde bulunan sistematik edebiyat tarihlerinden bahsetmişti. Kezalik Lanson da meşhur Fransız edebiyat tarihinin mukaddimesinde bu eserin lise ve kolej talebesi için de müfit olacağını bilhassa kayıt etmiştir.

Demek oluyor ki bugünkü Fransız liselerinde Kompozisyon ve Metin şerhi ile beraber tarih edebiyat kitapları da tedrisata esas teşkil etmektedirler resmi programlarda yazılı olsun olmasın, Fransız liselerindeki Fili vaziyet bundan ibarettir. Yer yüzünde hiçbir medeni millet yoktur ki lise tahsilini bitiren bir genç, kendi milli edebiyatının ve milli medeniyetinin umumi tekâmülü hakkında sarih fikirler edinmiş olmasın. Milli şuurun ve milli harsın henüz kâfi derecede kuvvetlenmediği memleketimizde, Edebiyat tarihi tedrisatının her yerden daha fazla ehemmiyetli telakki olunması zaruridir kanaatindeyim. Felsefe, içtimaiyat, milli ve umumi tarih okuya bilen ve anlaya bilen bir lise talebesi, sistematik bir Edebiyat tarihini neden anlamasın? Bu Edebiyat tarihi şüphesiz Darülfünun 'da okutulan nispette mufassal ve etraflı olacak değildir, nitekim lisede okunan bütün derslerinde darülfünunlarda müteaddit kürsileri vardır. Umumi tarih ilk mekteplerde de, orta mekteplerde de, darülfünunlarda da okutulur. Mesele sadece bir nispet meselesidir. Yeryüzünde henüz birkaç memleketin resmi programına germiş olan içtimaiyat dersleri, memnuniyetle söyleyebiliriz ki, bizim orta tedrisatımıza girmiştir. Başka memleketlerde yok diye onu da mı programlardan kardıralım?

Orta tedrisatta metin şerhleri için terbiyevi gayelere göre seçilmiş parçaların intihap olunması, pek tabiidir, bu intihabın o kadar müşkül olmadığını da temin edebiliriz. Canip Bey'in eski nesir için Muamma demesi ve eski felsefenin gayesi Rıza ve teslim olunduğunu ve eski Ahlakın kadara dayandığını söylemesi, her halde Hafızı Tevfik Bey'le münakaşanın tevlit ettiği bir eseri ifrattır, yoksa eski nesrin yalnız Muammadan ibaret olmadığını ve eski Türk ordularını Tebriz ve Viyana önlerine götüren manevi âlimler için o kadar sathi ve acele hüküm verilmeyeceğini Canip Bey pek ala bilir. Talebeye Hadikatü'ssüeda bahsetmenin niçin Asri softalık olduğunu, itiraf

edeyim ki, anlamadım, talebeye o eserde bütün bir devrin sâri bir şekil tahassüs ve tekfirini göstermek ve bu vasıta ile o devir cemiyetinin bir cephesini tenvir etmek, hiç lüzumsuz bir şey sayılamaz.

Lisan ve edebiyatımız şekil tekâmülündeki hususiyet itibarıyla, talebenin ne eski nede yeni eserler karşı büyük bir incidap his etmeyeceği ve yalnız onlar vasıtasıyla lisan ve zevk terbiyesi verilmek kabil olmadığı muhakkaktır. Biz bu hususta Fransızlardan tamamıyla ayrı bir vaziyette bulunuyoruz; değil Fuzuli ve Nedim'in, kemal ve Fikret'in, Halit Ziya ve Süleyman Nazif lisanları bile talebeye numune olacak bir Türkçe değildir. Benim fikrime göre talebe lisan ve zevk terbiyesini mektep muhitinden ve hocasından değil, harici muhitteki, edebi ve fikri cereyanlardan gazete ve mecmualardan, kitaplardan alır, herhangi bir muallimin, talebesini kendi zevk edebisine göre terbiye etmeğe kalkışmasa müfit olmaktan ziyade mızırdır, sanatkârlar, şairler, sanatkâr münkitler nazarında Kendi zevkini talebesine dairesinde kalan yeni zamanlar için vaziyet çok müşküldür. On dokuzuncu asırdan bahseden tarih edebiyat kitaplarının bu hususta talebeye ne yanlış fikirler verdiği 1922 de Fransa'da büyük bir münakaşa açmış ve bu münakaşa Meclisi Mebusan'a kadar girmişti.

Şimdiki edebiyat programımızda talebeye Ecnebi edebiyatları hakkında malumat vermek, bilhassa, büyük edebi nevilerin cihan edebiyatındaki başlıca numunelerini göstermek esaside ihmal eylememiştir. Beşinci sınıfın haftada üç saatten ibaret olan edebiyat saatlerinden birisini de buna tahsisi etmek pek muvaffak olur. Maarif vekaletinin hazırlatmakta olduğu Tercümelerin bu hususta müfit olacağını zan ediyorum. Mamafih talebenin eski Yunan Latin eserlerine, hatta on dokuzuncu asırdan evvelki garp edebiyatı mahsullerine o kadar fazla alakadar olacağını tahmin etmiyorum. Her ne olursa olsun bu cins eserlerin meydana çıkması, müstakbel neslin edebi terbiyesi için çok iyi olur, şu şart ile ki tedrisatın merkez sıkletini, çocuğa kendi milli harsını tanıtmak, sevdirecek ve Milli şuurunu teşkil itesin Oğuz destanını Dede korkut kitabını, Yunus Emre'yi bilmeyen ve bilmediği için hakir gören bir Türk çocuğu, cihan edebiyatlarının allamesi olsa bile Türk şuurundan mahrum, Türk cemiyeti için muzır bir kozmopolittir. Bugünkü edebiyat programı, işte bu noktalar gözetilerek yapıldığı için, hüsün suretle tatbikine mukteza vasait ikmal edildiği takdirde, muvaffakiyetle tatbik olunabilir ve Canip Bey'in makalelerinde edebiyat tedrisatından beklenen bütün gayeler pek kolay temin edilir.

Köprülü Metmedzade Fuad

DÖRDÜNCÜ MURAT DEVRİNE DAİR KADIZADE'NİN BİR MANZUMESİ

Hicri on birinci asır için baştanbaşa karışıklık devridir dense hata edilmiş olmaz. Vaka Köprülülerin idaresi bu asrın ikinci nısfında memlekete muvazene girmiştir. Fakat bu, nihayet yirmi, yirmi iki sene kadar sürmüştür, Osmanlı saltanatı sonra yine tetebedüp içinde sürüklenmiş, durmuştur. On birinci asrın bilhassa Dördüncü Murat devri korkunç bir idareden daha doğrusu bir idaresizlikten ibarettir. İşte böyle korkunç bir idaresizliği bütün amilleriyle pervasızca tasvir eden bir manzumeye tesadüf ettim. Bunu o devrin meşhur simalarından Kadızade merhum kaleme almış ve bir Nasi Hatename olarak dördüncü Murad'a takdim etmiştir. Birazdan izah edeceğimiz üzere Kadızade padişahın muhabbetini kazanan bir adamdır, fakat öyle bir müstebide bunu takdim etmek kolay iş değildir. Vaka on birinci asırda yaşayan halk şairlerinden bazılarının da devrin haksızlıklarını gösterir destanlarına tesadüf ettim, fakat onlar Anadolu'da ekseriya celali arasında yaşamış, onların lisaniyle şiirler vücuda getirmiş adamlardır. Kadı zade ise İstanbul'da, padişahın eli altında bulunuyordu. Gösterdiği cüret hayretle karşılanacak kuvvettedir. Bu itibarla şu hükümdara ve devrine dair evvela bazı malumatı şuraya kayıt etmek isterim.

Müverrih Hammer birçok memba ve vesikalardan istifade ederek Dördüncü Murad'ın şahsına dair yazdığı şu satırlar, onun seciyesini pek kuvvetli tersim eder Sultan Murat, kelimenin en şamil manasınca bir müstebit, kana ve intikama susamış bir müstebit idi... Orta böyle, fakat kuvvetliydi. Saçları kara, sakalı siyah ve kör, gözleri siyah ve parlaktı. İki kaşının arasındaki derin hatlar, çehresini bir kat daha müthiş gösteriyordu. Kaşlar hareket eder etmez, binlerce kullar yukarı kalkardı, bu tehditli hatların sıkışmasıyla binlerce başlar toprağa düşerdi. Emsali nadir derecede kavi ve çabuk olduğundan, ok ve yay oyunlarında fevkalade idi. Demir gibi bazısı okları, tüfek kurşunlarından daha ileri götürürdü. Bir cerit zorbasıyla dört yarmak kanıldığında tahtaları ve kuvvetli topuzu ile fil derisinden mamul ve gergedan derisiyle mestur hint miğferini delmeğe muktedir idi... fırtına yaklaştığı zaman kuşlar susup bakarlardı arasına gizlendikleri gibi, o yaklaşırken herkes sukut eder. Kaçardı. Sultan Murad'ın

huzurunda işaretle maksadını anlatmak ihtiyacı, dilsiz lisani son derece tevsi etti. Göz kırpmaları, dudak kımıldatmaları, diş gıcırtımlar söz yerini tutmuştu. Casusluğun mükemmeliyeti de dördüncü Murat zamanındandır. Murat at ile çıkınca yeni çeriler, halkı değenek ve taş darbeleriyle yolundan uzaklaştırırlardı.. her iki ihtiras, ilk defa olarak, işteşi Recep paşanın idamında bir milyon altının, maktulün hazinesinden kendi hazinesine intikal ettiği zaman uyanmış, Nedim'in katli suretiyle tezahür eden sipahiler kıyamı dahi kan akıtmak melanını teşdit etmişti. Biz çayırılıkta oynarken kadınları suda boğdurmuştu. Saray duvarına yaklaşan bir Paşa oğlunu kendi eliyle öldürdü. İçinde kadınlar bulunan bir kayık sarayın duvarı kenarına pek yakın gelmiş olduğu için batırıldı...¹¹⁷

Anadolu'da bir şeyh peyda olmuş, bilhassa Bolu, Mudurnu, Kocaeli cihetlerin de hayli taraftar peyda etmişti. Bu adam tarihte Sakarya şeyhi diye alınmaktadır. İşi ağdığı için üzerine asker sevk olunmuş, taraftarlarıyla iki kuvani harp edilmiş ve nihayet tutulmuş, dördüncü Murad'ın huzurunda bin bir işkence ile öldürülmüştür. O, bu tüyleri ürperten manzarayı soğukkanlılıkla seyretti. Müverrih Naim'in canlı kalemiyle öğrenelim; Şeyhi on iki adamıyla bende çıkıp Konya'da huzur hümayun götürdüler. Mehdii hariciye hitap bitap edip: bakasın. Hazret İsa'yım diğer eşimsin. Gerçek midir? edikte Haşa ben ümmet Muhammed'im. İsa Aleyh selama müntazırlarım! diye cevap verdi. Siyasetine emir ettiler. Çün itibai olan eclaf ol zaim üzere imişler ki mezbura silah kar etmeyei mezburun sine ve eknafindan develer çıkartılıp ve parmakların mufassal mufassal kestiler. Birgere of deyip bekle Kara Ali'ye¹¹⁸ hitap edip acele etme cellat ağa uyuma deyip kata cez etmediğinden seyredenler hayran oldular. Başında büyük amame ve taylasan ve bedeni aryan ve mütefariü'leknafe bir himare bindirilip orduyu hümayuna teşhir olunup badahu burnu ve kulağı, elleri ve ayakları kat olunup ordu içine bırakıldı. Ol hal ile teşsil ruh eyledi.¹¹⁹

Eski hükümdarlar umumiyetle gaddar olmakla beraber Ulamaya karşı musaafe ile hareket ederlerdi. Dördüncü Murat'ta ekseriya bunu da görmüyoruz Ulama sınıfına mensup nice adamları da kahr ve katil etmiştir. Hatta 1048'de Anadolu kadı askeri olan Muayyed Ahmet Efendi ki devrin doğru sözlü adamlarından biri idi müderrislik isteyen bir adamı haklı olarak azarladı. Padişah bunu işitti. Silahlarıyla Muayyed Ahmet

¹¹⁷ Hammer Tarihi, 9. cilt sahife 288 ve müteakiplerinden telhis.

¹¹⁸ Meşhur cellat.

¹¹⁹ Naim Tarihi cilt 3, sahife 388.

Efendi'ye Fakirleri kırmayın, mansıp versin! diye haber yolladı. Anadolu Kadı askeri; Ben rüşvet alır adam değilim, herkesin azil ve nasbını, istihkakını da bilirim. Zamanı gelince huzura arz edilir yollu sitemli cevaplar verdi. Silahtar vakayı Padişaha olduğu gibi anlattı. Dördüncü Murat Muayyed Ahmet Efendi'nin hemen azliyle Balgırda nefini emretti. Bundan üstesini yine Naim'den dinleyelim meğer otağı hümayundan kadı askerlerin çadırlarına doğru tevcih nıgah ediyorlarmış. Gasıpları teskin olmayıp karşısında Hüseyin Paşa ya tevcih hitab edip Dili ne durursun. Var şu herifin çadırını başına yık. Yıkılıb gitsin! Diye buyurdular. Hüseyin Paşa Baş üzerine! deyip vurup bostancılara emretti biçare Muayyed efendinin çadırını yıkıp tınamlarını kestiler. çerki başı üzerine kapanıp gasıp şehri yarıya bir miktar teşfi hasıl oldu... Mah mehremen devrinde Muayyed Ahmet Efendi çadır altında kalıp hasbül'emir Belgrada gitti¹²⁰ hele halkın hiçbir ehemmiyeti yoktu. Bir gün padişah Beşiktaş'ta bir öküz arabasına tesadüf etti. Yolun kabanmış olmasına kızdı. Hemen bir ok attı, arabanın sahibi olan köylüyü kolundan vurdu. Zavallı adam yere düştü. Dördüncü Murat yanındaki adama Var şu küstahın başını kes! diye emir etti. Birket ki o merhamet etti; Padişahım sen sağ ol, köylünün canı ok değer değmez zaten çıktı! dedi. Bu suretle biçare arabacı ölümden kurtulmuş oldu.¹²¹ Vezirleri de ekseriya kendi gibi gaddardı. Hele buşak Hüsrev Paşa Osman zadenin dediği üzere Eğerci sahip azim ve cezim ve basiret ve vakıf esrar merasim siyaset ve hükümet idi, ama katil nüfusu hetki perdei namusa Bittabii mail olmağa ifart cevri u sitem ve kesretü iraki dem, sebebi nizamı âlem olmak zaimiyle nice bigünahı taamen şiri şemşir ateş dem eylemiştir.¹²² Hüsrev Paşa'nın zulmüne dair yalnız bir vakayı burada nakil etmek isterim; Konya'da Koça Durmuş vardı. Ömrü serhadler de geçmiş, nice muharebelerde nam kazanmıştı. Bazı adamlar bunu sadrazama şikâyet ettiler. Otağına çağırdı. Malının miktarını sordu. Durmuş Bey Bende mal ne gezer, devlet için asker besliyorum. Bugün kazandım yarın gidiyor. diye cevap verdi. Hüsrev paşa kızdı. Emval ve eşya ki teslim et, yoksa başını keserim dedi. Durmuş Bey kükredi On param yok, var mı din devlet uğruna sar ettim. Elçim gelmemişse bana bir şey yapamazsın? diye bağırdı. Hüsrev Paşa cellada seslendi. Uzman koca kahraman be yürü seksen yaşına girdim. Vücudumda düşman kılıcından, tüfeğinden yaralanmamış yakalanmamış. Senin gibi zalimin zamanında sağ gezmekten ölmek yeğdir! Gibi

¹²⁰ Neima Tarihi cilt 3, sahife 330.

¹²¹ Neima Tarihi cilt 3, sahife 227.

¹²² Hadikatü'l vüzera, sahife 76.

sözlerle haykırdı. Cellat yetişti. Zavallının başını gövdesinden ayırdı. Naima derki Hazırından bazıları nakil etmiştir, ol pirin beden üryanında olan zahımlar sayılmış, altmış kadar zahım neşeneleri cümle gazellerde olmak üzere müşahede eylemişler.

İşte Kadızade, böyle bir devirde o manzumeyi kaleme almış ve Dördüncü Murat gibi bir müstebide takdim etmiştir. Bu eserin bedii bir kıymeti yok. Amuca Hüseyin Paşa kütüphanesinde mahfuz bir kitabın donunda muharrerdir. Serlevha olarak Sultan Beyazıd Şeyhi Kadızade Sultan Murat hazretlerine verdiği nasihat namedir ibaresi okunmakta ve şöyle başlamaktadır.

Hab-ı gafletden uyan ey Âli Osman bilmiş ol
Gider elden aç gözün taht-ı Süleyman bilmiş ol

Sen süruriyle safalar sürmede her köşede
Taşralarda doldu cümle ah u efgan bilmiş ol

Vaktidir şimdi tedarük idesiz çünkü yine
Bulunur ey padişahım sonra seyran bilmiş ol

Bir uyur arkada idin ceddinin zabtı ile
Şimdi bir yüzden dahi göründü devran bilmiş ol

Her taraftan fitneler kopdu reaya üstüne
Def'ine kadir değildir ehl-i iman bilmiş ol

Her kişi bir baş çeküb fıskyıle çevre başladı
Oldu her bir oñmadık bir şah-ı devran bilmiş ol

Yakdılar Bolu diyarın tütünü göğşe ağub
Taşra köyler dahi şimdi oldu viran bilmiş ol

Yakdılar Aydın ü Saruhan illerin cümle şerar
Nice eller var ki yok içinde bir can bilmiş ol

Aldı bin yük akçeyi kanlu Muhammed Bey dahi
Andan artık zulmeder her sonra varan bilmiş ol

Şenlik olan evlerin içinde bir ev kalmadı
Kaçdılar sarb dağlara doldu beyaban bilmiş ol

Kâfiristana esir olmağa razı oldular
Doldu hep sünnî ile mülk-i Horasan bilmiş ol

.....
Bir eşekci Farisi aslım deyü da'va kılur
Fil-hakika atları cümle küheylan bilmiş ol

Korkarım bir kimsenin şer'iyle cürmün sormağa
Ya yeniçeridir yahut sipâhân bilmiş ol

Askerinin ağniyesi ehl-i dükkân oldular
İslemezler narhı ü bozuldu mizan bilmiş ol

Herkesin ettikleri yanına kaldı gördüler
Cümle millet cem' olup gösterdi isyan bilmiş ol

.....
Bir sene beyler beyiler zabt-ı mensub eylemez
Mansıb elden tez gidecek olur arslan bilmiş ol

Ol sebebdan beylerin emrin okuyub dinlemez
Mal ile mansıb alanlar eder isyan bilmiş ol

Ber siy ü afyonı zehr-i zakkum gibiyken yidiler
Doldu kahveler içi bengiyle hayran bilmiş ol

Çiftcinin varmaz eli tohumunu yire ekmeğe
Kurudu şimdi geru hep bağ ü bostan bilmiş ol

Görmedin mi camiye çıkdıkca halkın kesretin
Kapuna geldi de güldü avrat oğlan bilmiş ol

Muttali olmaz isen bu alemin ahvaline
Açmıya cennet kapusun sana rıdvan bilmiş ol

Padişahım devletinde böyle zulm olduğına
Razı olmaya buna ol yüce sultan bilmiş ol

.....
Kande varsa askerin mansur olunmaz vechine
Zulm ile nusret müyesser olmaz ey can bilmiş ol

Kırkbir beyitten teşkil eden kasidenin belli başlı parçaları bunlardır. Manzume sahibinin asıl adı Muhammed Efendi'dir Balıkesirli Togani Mustafa Efendi namında bir kadının oğlu olduğu için Kadızade diye anılır. Memleketinde meşhur Bergili Muhammed Efendi şakirdilerden tahsil görmüş, İstanbul'a gelmiş, bir müddet müderris muayyedliğinde bulunmuş, sonra bir tekkeye intisap etmiş. Fakat Kâtip Çelebi'nin ifadesine göre Semt-i tasavvuf meşrebine muvaffak gelmeyüb tarik-i nazara süluk etmiştir. Camilerde va'z ederdi. 1045 senesi Rebiülahirenin yirmi altıncı gecesini vefat etti. Naima'nın anlattığı üzere İhtira ettiği tavır üzere ertesi bi-zikr ü tehli cenazesini Sultan Muhammed camiine götürüb namazını kılıp defnettiler. Aynı devirde Sivasi Efendi demekle meşhur bir Abdülmecid Efendi vardı ki kadızade ile aralarında zıddiyet görülüyordu. Kâtip Çelebi Mizanü'l Hak ünvanlı küçük fakat pek mühim risalesinde bunlar hakkında hayli tafsilat veriri ve hasseten şunları diğer "Mebahisin ekserinde Kadızade bir tarafı tutub Sivasi taraf-ı ahare zahib olub ifrat ve tefrit mesleğine giderler ve iki şeyhin etbai birbirleriyle niza ve cidal ederlerdi. Nice yıllar bu minval üzere iki şeyh arasında kıyl u kâl sürünüb beyhude cidalden iki kavmin arasına azim buğ ü adavet düşdü. Ekser şeyhler iki fırka olup bir tarafı tutarlar. İçlerinde akıl olan bu mana-yı taassubdan naşi bir kuru kavgadır. Ümmet-i Muhammed ve din kardaşlarıyız. Ne

Sivasi'dan beratımız ne Kadızadeden hüccetimiz var. Anlar Fazıl şeyhler idi. Birbirlerine muhalefet ile iştihar bulup Padişahın malumu oldular. Ve bu bahane ile maslahat görüp dünyadan kam aldılar. Hamakat edip anların biz davasını süregitmek nedir? Diye karışmadılar. Ama hamakat erbabı ısrar edip iki taraftan anlar gibi iştihar ümidiyle daha bazı davalar yapıştırdılar. Kürsilerde biribirine ta'na taşı atarak lisanla muhavere, seyif ve Sinanla muharebeye müeddi olmağa garip olacak taraf-ı saltanatından bazılarının nefiyle guşmal iktiza edip te'dib lâzım geldi Kâtip Çelebi Kadızadeden ders görmüştür. Fakat taassubu, dar kafalığını tenkit eder.

Ekser dersi Kaşrice basit idi. Zira maakulat semti ile aşinalık eylemeyüb tefsirde ol fenlere müteallik mahal geldik de kadı bu arada felsefeli eder idi. Der ve onu "Bildiğini zem vr red" eden bir adam olarak gösterir. Kadızade tasavvuf taraftarlarına muhalefet ettiği için sonradan dar kafalı mutaassıblara Kadızadeli sıfatı verilmiştir.

Kadızade dördüncü Murad'ın nezdinde Naima'nın tabirine göre İtibarı ve nüfuz-ı kelimatı haiz bir adamdı. Bütün bu itibarına ve taassubuna rağmen her halde pek cesur bir adam imiş ki o müstebit hükümdarın yüzüne, şahsının ve devrinin kusurlarına bir kısmını yukarıya naklettiğimiz manzume ile pervesızca vurabilmiştir.

Ali Canip

SAZ ŞAİRLERİMİZE AİT NOTLAR
KAYIKÇI MUSTAFA
HİCRİ ON BİRİNCİ ASIR HALK ŞAİRLERİMİZDEN

Evliya Çelebi Seyahat-name'sinin beşinci cildinde, Muhammed-i Rabi devri çöğür şairlerden Atakî'nim garib bir sergüzeştini anlatırken, bilmünasebe, bir takım saz şairlerinin isimlerini zikreder; “ama acib çöğür çalardı. Köroğlu, kuloğlu, Fartaloğlu, Kayıkcı Mustafa, Gedik Süleyman, Kayıkcılar Mustafası, Geda Muslu, Türebî, Gedai, Kâtibi ve sairleri ne bunun gibi çöğür çalabilirler, ne de bu güne manalı, muhrık eş’ar söylemeğe kadirdirler. Zira sözünde te’sir vardır ki üstattan feyz alıp mutasavvıfane güftarlı bir merd sühandan olmuştu”.

Evliya Çelebi'nin bu ifadesi, bu zikrettiği şairlerin onunla muassır olduğunu, hatta kendisinin onların eserlerine ve saz çalmadaki maharetlerine asla bigane kalmadığını göstermektedir. Filhakika hicri on birinci asır, saz şairlerinin pek ziyade çoğaldığı, daha doğrusu, bizim, saz şairleri hakkında belki en fazla malumata malik olduğumuz bir devir sayılabilir. Eski mecmualarımızda bu devirden kalma birçok destan, koşma, tekerleme, varsağı, ilh. lere sık sık tesadüf olunur. İşte eski bir mecmuada kayıkçı Mustafa namına mukayyet bulduğumuz küçük bir manzume, şüphesiz, Evliya Çelebi'nin bahsettiği Kayıkçı Mustafa ya aittir. Manzumenin, Murat Rabi'in Bağdat seferi münasebetiyle yazılmış olması da bunu teyit eder.

Hazret-i Ayyüb de kılıç kuşandı
 Gittiği yollara kumaş döşendi
 Kızılbaş da korkdu kendi usandı
 Sultan Murad geldi açılın dağlar

Hezaran kalkanlar yahşi kolçaklar
 Pûr silah olmuştur önde köçekler
 Baş eğin selam durun çiçekler
 Sultan Murad geldi açılın dağlar

Şairin kendisini Kul Mustafa diye zikretmesi, eski Osmanlı saltanatı ıstılahınca Kul tayfasına mensup olduğuna alamettir. Bu manzume, onu, Bağdat seferinde beraber bulunan ordu şairlerinden addettirebilir. Son parçada muhanneslik ettiğinden bahs olunan Kuloğlu o devrin maruf ve değerli saz şairlerinden olup, anlaşılan, Kayıkçı Mustafa ile aralarında bir rekabet mevcuttur ve galiba bu sefere iştirak eylememiştir.

On birinci asrın meşhur hezelcilerinden Kifri Bahâyî'nin 1056 senesinde olacak vakayi-i muhteva hezl-amiz ve mensur bir "Ahkâm-ı Külliye Risalesi" vardır. Hususi kütüphanemizde mevcut olan bu risalede, şu kayıt bilhassa celb-i dikkattir. "Ve dahi şuara tayfasının erbab-ı devlet ve ashab-ı izz ü rıfata verdikleri kasaid-i selise ve Tevarih-i nefise zımnında sıla ve ihsan ümidi memul iken cevri-i firâvân ile degenek ve kötek yemelerine, ama Kayıkçı Mustafa deyişlerine ve tekerlemelerine ziyade itibar ve tevfir etmelerine." bizim klasik şairlerin halk şairlerimize karşı besledikleri tezyifkâr hislerin bir neticesi olan bu hezlkâr ifade, iki nokta-i nazardan dikkate şayandır. Evvela, Kayıkçı Mustafa 1056 senesinden evvel iştihar etmiş bir saz şairidir. Saniyen, o devrin muhtelif saz şairleri arasında Kayıkçı Mustafa bariz bir şahsiyettir. İşte bu suretle Kifri Bahâyî'nin ifadesi de, yukarıda Kayıkçı Mustafa hakkında verdiğimiz malumatı teyit etmiş oluyor.

Yine bu devre ait bir mecmuada rast gelip bundan on dört sene evvel 19 Nisan, 1330 İkdâm da neşir etmiş olduğum bir manzumeki Bağdat'ın Acem Şahı Abbas tarafından zaptı üzerine yazılmıştır ve yukarıda manzumeden biraz daha eskidir. Yine Kayıkçı Mustafa'ya ait olacaktır.

Pirliğinde düşman sözüne uyduk
 Şâh ne akıl ettin aldın Bağdâd'ı

Malûm oldu kendi kendine kıydın
 Şah ne akıl ettin aldın Bağdâd'ı

Tuğlar çıkıp sancağımız çekilir
 Bir oda düştü cihan yanar yakılır
 Yine ilk vilayetin yakılır

Gaziler keskin tığ alıp eline
 Dökerler kanı anın çölüne
 Sır veririz imâmların yoluna

Askerle toludur dağ ile taşlar
 Akar gözlerimden kan ile yaşlar
 Âl-i Osmân serdârı Tebrîz'de kışlar

Mustafa eder gel etme inâdın
 Nice kerre kendi kendin sinadın
 Sultân Murâd kırar kolun kanâdın

Şair burada kendi ismini sadece Mustafa olarak gösteriyorsa da Kayıkçı Mustafa'nın bazen Kul Mustafa bazen de sadece Mustafa adını kullanması pek tabiidir. Evliya Çelebi'nin yukarıda ki ifadesinde Kayıkçı Mustafa ile Kayıkçılar Mustafası'nın aynı adam olduğunu ve bunun belki de bir tab ve istinsah hatasından ileri geldiğini söyleyebiliriz. Her halde Murâd-ı Râbî devrinde orduda yaşayan saz şairlerinden olduğu artık katiyle tebeyyün eden Kayıkçı Mustafa'nın, kendi nevinden, şöhretiyle mütanasip bir şairlik kudretine malik olduğu pek güzel iddia olunabilir.

Köprülüzade Mehmed Fuad

İstanbul Darülfünun'un'da Türk Edebiyatı Tarihi Müderrisi

BUGÜNKÜ PROGRAMIN AKÂMET VE SAKAMETİ

Fatin bir muhataba mazhariyet, insanı ne kadar sevindiriyor. Köprülü zade Fuat Bey, Hayatın geçen haftaki nüshasında neşir ettiği makaleyle mulahazalatıma cevap vermiş olmakla beraber fikirlerime Bittabia daim takdir ettiğim ve hayran olduğum zekâsı sayesinde pekiyi anlamış ve hatta sıraladığı dört madde ile pek mükemmel talhis etmiştir. Ayrıca vekâletin hazırlatmakta olduğu tercümelerin müfit olacağını tasdik ve Edebiyat tedrisatından beklediğim bütün gayeleri musip bulduğunda son cümlesiyle ifade etmektedir.

Fuat Beyin makalesinde şu fıkra var: “Bence bugünkü edebiyat programımızda sistematik bir edebiyat tarihi tedrisinin kabul edilmiş olması, bir kusur değil, bilakis bir meziyettir” ve bu fıkra onun esas müddeâsını gösteriyor. Ben de bunun tamamen aksine olarak “Bugünkü edebiyat programımızda sistematik bir edebiyat tarihi tedrisinin kabul edilmiş olması bir meziyet değil, bilakis gayet büyük bir kusur, hatta bir zarardır” diyorum. İşte bu makalemde şu nokta-i nazarı izah etmek emelindeyim. Bunun için de evvela liselerin onuncu, on birinci sınıflarında gösterilen “Edebiyat Tarihi” müfredatını şuraya aynen nakledeceğim:

Onuncu sınıf müfredatı;

İslamiyet'ten evvel Türk edebiyatı

Kabl-el-İslam Türk tarih ve medeniyetine umumî bir nazar- Lisan ve yazı: Eski Türk lehçeleri, Yenisey ve Orhun kitabeleri, Orhun yazısı, Uygur yazısı, Türkçede kullanılan sair muhtelif alfabeler millî Türk destanı: Oğuz, Tukyü, Uygur destanları, ilk şiirler ve ilk şairler: Ayinlerde şiir, millî musiki, ilk mevzular, vezin ve kâfiye, eski Türk edebiyatına umumî bir nazar.

İslam medeniyeti dairesinde Türk edebiyatı

İslam medeniyeti ve Türkler- İslamî Edebiyat: Garp ve Acem edebiyatlarının tarihî inkişaflarına bir nazar -İslamî edebiyatta tasavvuf tesirâtı ve mahiyeti -İslamî edebiyatta vezin ve şekil.

Moğol istilasına kadar Türk edebiyatı: Karahanîler devrinde Türk lisan ve edebiyatı: Kutadgu Bilig-Selçukîler devrinde Türk lisan ve edebiyatı tasavvufedebiyatının menşe ve inkişafı, Ahmet Yesevî ve muakkipleri Harezm ve Anadolu'da Türk edebiyatı.

Moğol istilas ve neticeleri: Moğol istilasından sonra Türk lehçeleri: Çağatay lehçesi, Oğuz lehçesi, Oğuz lehçesinin şarkî ve garbî iki şubeye ayrılması.

Timur istilasına kadar Türk edebiyatı: Bu devre kadar Çağatay edebiyatının geçirdiği devreler ve bu edebiyatın büyük şahsiyetleri –Anadolu (Garp Türkleri) edebiyatının geçirdiği devreler ve büyük şahsiyetleri (Şairler, nâsırlar, safiler, mütercimler, halk şair ve hikâyecileri) Azerî (Şarkî Oğuz) edebiyatının teessüs ve inkişafı.

Onuncu asra kadar Türk edebiyatı: Çağatay, Osmanlı, Azerî edebiyatlarının bu asra kadar geçirdiği devreler ve büyük şahsiyetleri, her lehçe edebiyatı ayrı ayrı tetkik edilmekle beraber yekdiğeriyle olan müşabehet ve münasebetleri gösterilecekti. Şairler, nâsırlar, mütercimlerden başka halk edebiyatı (meddah ve kıssahanlar, saz şairleri) edebiyat-ı sufiye ve ayrıca Hurûfiler, Bektaşîler, Kızılbaşlar gibi taifelere ait mezhebi edebiyatlar mevzu-i bahs olacaktır. Edebiyatımızın diğer komşu edebiyatlarla tesir ve aks-i tesirleri ve bilhassa Acem edebiyatının her devrindeki tesirâtı da anlatılacaktır. Büyük şahsiyetler merkez-i sıklet yapılmakla beraber, tercüme-i hal tafsilâtından ziyade edebiyat ve sanayi'-i nefîsinin, fikrî ve medenî hayatın umumî tekamülü gösterilmeli ve edebî nevlerin inkişafı ayrı ayrı esbâ-ı tarihiyeleriyle izah edilmelidir.

Derslerde mevzu-i bahs metinler üzerinde azamî nispette lisanî ve edebî tetkikat yaptırılmalıdır.

On birinci sınıf müfredatı

Onuncu asırdan Türklerin Garp medeniyeti dairesine girmesine kadar Türk edebiyatı: Çağatay, Osmanlı, Azerî edebiyatlarının tekamülü (Onuncu sınıfta takip edilen usul dairesinde devam olunacaktır.)

Garp Medeniyeti Dairesinde Türk Edebiyatı :

Tanzimat devrinde Türk edebiyatı: Yeni edebî nevlerin zuhur ve inkişafı ve teceddüt edebiyatının başlıca mümessilleri, eski edebiyatın son mümessilleri, edebiyat ve inkılâp-edebiyatta teceddüt ve irtica mücadeleleri-Servet-i Fünûn zümresi ve muakkipleri- Millî Edebiyat cereyanı, esbâb ve avamlı ve başlıca mümessilleri-Türk

edebiyatının diğerk şubeleri: Garp medeniyeti altında Azerbaycan, Kırım, Kazan, Türkistan sahalarında Türk lisan ve edebiyatının tekamülü. Edebiyat şubesine ait üç saatte eski ve yeni edebî Türk lehçelerine ait metinler üzerinde azamî nispette tetkikat yaptırılmalı, ayrıca Arap ve bilhassa Acem edebiyatının tekamül-i tarihisiyle bazı Garp (mesela Fransız) edebiyatlarının tekamül-i tarihisi hakkında umumî malûmat verilmeli ve başlıca edebî nevlerin muhtelif edebiyatlardaki tecelliyâtını göstererek talebede az çok mukayese kabiliyeti uyandırılmalıdır.¹²³

Türk edebiyatı ta menşeinden itibaren muhtelif lehçelerine, muhtelif tezahürlerine, muhtelif kullarına göre, hiçbir noktası ihmal edilmeksizin son zamanlara kadar tetkikini amr olan bir müfredat, yüksek tedrisat için mükemmel de değil, hatta ideal bir plandır diyebilir. Bundan evvel bir makalemde de işaret ettiğim üzere merhum Ziya Gökalp, ilk defa olarak, Türk tarihinin bir Gül suretinde kabulünü ve ona göre tetkiki lüzumu ileri sürmüştü. Bugünde Köprülüzade Fuad Bey aynı sosyolojik metotla memleket için müfit tetebu'atta bulunmaktadır. Darülfünun, Türk edebiyatını böyle sistematik ve geniş bir hudut ile havsalasına almağa hazırlanıyor ve almalıdır. Ve bunu temine çalışan Fuad Bey'le yalnız Darülfünun değil, bütün Türkiye iftihar etmelidir. Fakat sanırım ki şu programın ihtiva ettiği yakası açılmamış mahşer tafsilatı ihata etmiş ve edebilecek bir lise hocamız olmadığı, olmasını bir mütebehhir de bulunamaz. Bizzat Fuad Bey bu husustaki tettebularının verdiği mahsullere "Esquisse tasarlama"dan fazla bir unvan verebilir mi bilemiyoruz? Türk tarihi ve lisanı, Avrupalı âlimlerin hayli emeklerine rağmen heyet umumiyesiyle vazihin tettebbu edilmiş değildir. Bizzat Fuat Bey, mesela yirmi beş formasını neşir ettiği Türk edebiyatı tarihinde bu ciheti sırası düşünce kayıt etmiştir.

İşte birkaç numune; mesela son zamanlarda, şimdiye kadar Türk olmadıkları zan edilen Siyenpeylere ait bir lügat kitabı elde edilmiş ve bundan bu kavmin Türk olduğu anlaşılmıştır. Tokyo lardan daha eski bir devre ait bulunan bir eski Türk şubesine ait bu eserin tetkik ve neşri Türkiyat sahası için şubesiz fevkalade haiz ehemmiyet olacak ve

¹²³ Fuat Bey makalesinde mevcut programı yapan heyet içinde Canip Bey'in beraber bende vardım.) diyor. Bütün aza ve bu meyanda ben Ankara'da altıncı, yedinci, sekizinci, dokuzuncu sınıfların Türkçe ve edebiyat programlarını hazırladık. Bayram hulul etti. İstanbul'a döndük. Fuat Bey o zaman vekalet müsteşarı idi. Onuncü, on birinci sınıflara ait kısmı acık bıraktık, o bunları yalnızca doldırdı. Bilahire program meydana çıkınca herkes gibi bende haberdar oldum ve elhak bu mahşer tafsilat karşısında eşittim kaldım. A. C.

lisan tarihimiz bu sayede pek çok tenevvür edecektir.¹²⁴ Orhun alfabesinin menşei meselesi dahi henüz katiyle hal olunamamıştır.. İptida nerede ve hangi Türk şubesi içinde kullanıldığı hususta henüz kati bir şey söylenemez... İstikbalde yapılacak tetkikat ile şubesiz, bu kabilden daha birçok mahsulata tesadüf edilecek ve meselenin daha iyi anlaşılacağı tabiidir.¹²⁵ "Radloff, Botanin" gibi âlimler tarafından Türk destanı hakkında şimdiye kadar yapılan tetkiklerle Zeki Velidi Bey'in, müverrihen elde edilen yeni tarih ve etnografya malzemesine istinaden ortaya attığı yeni nokta-i nazarlar, pek yakın bir zamanda milli destanımız hakkında da daha sarîh neticeler elde edilebileceğini göstermektedir.¹²⁶ Kutadgubilig'in suret karaini hakkında muhtelif fikirler dermeyeran edilmiştir... Divanü Lugatı't Türkün meydana çıkması ve şark Türkistan'da birçok Türk eserlerinin bulunması sayesinde Türk filolojisi için adeta yeni bir devre açıldığından, Kutadgubilig hakkında bu yeni vasaitla mücehhez olarak yeni lisanı tetkike girişmek mecburiyeti vardır.¹²⁷ Hibetül hakayıktan bahs ile... Eser iptida Necip Asım Bey tarafından bulunarak, metni, Arap harfleriyle tarz nakli ve tarihi lisanı izahat ile 1334 de neşir edilmiştir. O zaman münteşir bir makalemizde, mukaddimedeki hatalar tashih ve ikmal edildiği gibi ahiren Profesör "Janduni ve kovalaksi" taraflarından da filoloji itibarıyla epeyi ağyar tenkitine uğramıştır. Eserin ikinci nüshası kitabın neşirden sonra meydana çıktığı gibi Divan lügati Türk'ün tabi de daha müverrih olduğundan tıpkı Kutadgubilig için olduğu gibi bununda filoloji noktasından yeni ve musahhih bir tabına ihtiyaç vardır.¹²⁸ Daha müverrih devirlere ait siyasi, medeni, edebi hadiselerde tamamıyla tahkik edilmiş değildir. Selçuki, hatta Osmanlı saltanatları için bile tetkik olunmuştur., dinimiz, ve bu, Avrupalıların son nokta-i nazarlara göre kendi millet ve eserleri hakkında yaptıkları yeni yeni tetkiklere ilmi keşiflere benzemez Avrupalı mütebahhirlerin ittifak etmedikleri, Darülfünun hocalarının yanıldıkları meseleler karşısında bir lise hocası tasavvur edilebilir mi ki Orhun kitabelerini, Kutadgubilig'i okuyacak ve okutacak, Arap ve Acem edebiyatların tarihi inkişaflarını anlatacak, divan hikmetten Hibetül Hakayık'tan milletler gösterecek, muhtelif devirlerin lehçeleri arasındaki farkı eserlere tatbiken izah edecek, Hurufiler, Bektaşiler, Kızıl Başlılar gibi taifelere ait milletler derlenmiş, toplanmış, neşir edilmiş gibiihata edecek,

¹²⁴ Türk Edebiyatı Tarihi sahife 33.

¹²⁵ Türk Edebiyatı Tarihi sahife 37, 38.

¹²⁶ Türk Edebiyatı Tarihi sahife 51.

¹²⁷ Türk Edebiyatı Tarihi 195.

¹²⁸ Türk Edebiyatı Tarihi sahife 205.

edebiyatımızın komşu edebiyatlarla tesir ve akis tesirlerini, bilhassa Acem edebiyatının her devrindeki tesiratını, fikri ve medeni hayatın umumi tekamülünü, edebi nevilerin inkişafını ayrı ayrı esbap tarihleriyle izah edebilecek!.. bunlar pek çok alimlerin birbirini mütemmim mesaisine muhtaç, bir kısmı gayet bakir,

Heyet umumisi ise son derece girift ve muğlak meselelerden mürekkeptir. İslamiyet'ten evvel ve İslamiyet'ten sonra ki hayatımızın muhtelif cepheleri henüz yeni yeni tetkik edilirken ve Türk tarihi lisanı ve edebiyatı esas itibarıyla kalın bir mechuliyet perdesinin arkasında saklı dururken bu mahşer tafsilatı sistematik bir tarzda takrir etmesini lise hocasından beklemek pek boşuna bir arzu ve bir hayaldir. O lise hocası ki ancak Klasik malumatı etraflıca tedris edebilirse memleketimiz için İdeal hoca unvanını bihakkın kazanmış olur.

Bugünkü şu edebiyat programı, lise için baştanbaşa kusurlu ve zararlıdır. Bilhassa, onuncu sınıfta çocuk Hayat la alakasını tamamen kesiyor, tam bir sene ahirette ediyor. On birinci sınıfında nısıf senesinden fazlası hemen hemen buna yakın uhrevi bir hengâmedir. Unutulmamalı ki her iki senede çocuk için iki satır yazı yazacak bir saat ayrılmamıştı. Bu coş ve huruş malumat arasında zatın ayrılmasına da hayran olduğum bir arkadaşım böyle amik ve sakim bir programı kaleme almasına sebep nedir? Acaba cenabı hak, Kemal mutlak ın zatına ait olduğunu bir kere daha ispat için mi memleketin güzide bir adamını bu kadar yanlış yola düşürmüş? Fakat Türk çocuğunun günahı nedir ki iki üç senedir lise tahsilini akamete uğratıyor?

Tettebbu-i birçok âlemlerle himmete ve abiste olan bu müfredatı tedris şöyle dursun ihatadan ben acizim. Tanıdığım lise muallimleri içinde sa'y, irfan ve zekasıyla, tevazu ve samimiyetle mümtaz olan zatlara da bu itirafta mütehattidler. Eğer bu müfredatın devamında bir fayda tasarruf etseydim hiç kimsenin okutamayacağı bu yığın yığın tafsilatın tedrisi için şu yegâne çareyi teklif ederim; her liseye bir radyo cihazı aldirmek ve Fuat Bey'e telsiz telefonla ders verdirmek! Çünkü itiraf ve iddia ediyorum ki bu müfredatın muhtevasını öğrenmeğe ve öğretmeğe çalışmak için Fuat Bey'in irfanına ve bilhassa cüretinden başka bir kuvvet ve kudret mütesavver değildir. Pek çalışkan muallimlerimizden Süleyman Şevket Bey Liselerin son iki sınıfına ait olan program maddelerinin hepsini tatbik etmek güçtür. İslamiyet'ten evvelki Türk edebiyatı hakkındaki izahat, talebede ciddi bir alaka uyandırmıyor. Arada yeni sanat eserlerine dair bir istitrat açmayınca ders pek tatsız ve ağyar geçmeye başlıyor. Bunu yalnız kendi

aczime atıf etmiyorum. Aramızda Orhun kitabeleriyle eski alfabelerle muhtelif örnekler gösterip ilmi izahat verecek kim var?.. Çağatay edebiyatını okutmağa fırsat bulamadım, bu muvaffakiyetsizlik iki sebebe atıf ediyorum. Biri kendi aczime aittir. O sahada şahsen tetkikat icrasına muhtacım. İkinci sebep talebeye raci'dir. Fazla vesaik göstermek teşebbüsünde bulunsa bile ilim ve sanat zevki doyamayacaklardır... Ben de gezce Azerbaycan, Kırım, Kazan, Türkistan sahalarında söylenen, yazılan, edebi eserlerin şimdilik ilme tekâmül hatırlarını çizmeğe imkân yoktur... diyor. Edebiyatta olduğu kadar terbiye meselesinde de vukufu malum olan muallim Fazıl Ahmet Bey Ben Orhun abidelerini Kutadgubilig, Hibetül Hakayık'ı ne okuyabilirim, ne okutabilirim demektedir ve tedrisat esnasındaki acizane tecrübelerimle şimdiye kadar şeref-yab iltifatları olduğum en güzide edebiyat muammalarının ifadet muhtelifesinden istihraç ettiğim fikir ve neticelere göre edebiyat tarihi programı çok esaslı bir tetkike muhtaçtır... tarih edebiyata ait tedrisatın mihverini mütun kadime ve mühimme içinden yapılacak ve mekteplerde tedrisi talebenin lisanan, zevken, tehziben tekamül ve terbiyesine hadim olacak mahiyette bulunan asar müntahaptan teşkil etmelidir. Avrupa'da Klasik unvanı verilerek talebeye tedris edilen asar manzume ve mensure ekseriyet azamisi itibarıyla hem her türlü ahlakı ve zekai kuyut terbeviyeye muvaffak olan, hem de gerek nezahet u ulviyyeti ve gerek mükemmeliyet şekliye ve lisaniyesi itibarıyla numune ittihadına elik bulunan eserler arasından müntahaptır. Hâlbuki bizim için Klasikler kelimesi bilhassa asar kadimemiz mevzu bahsi olunca aynı manayı ifade etmez. Binaenaleyh bizim edebiyat tedrisatımıza ait bir program yaparken nazar dikkatte bulundurulması pek mühim olan diğer nokta terbeviye de mevcuttur. Programlarımızın daha sade ve daha hayati bir şekil ve surette ircai mucip istifade olacaktır. mülâhazasını yürütmektedir.

Fuat Bey yaptığı programı müdafaa ettikten sonra Hüsün suretle tatbikine muktaza vasait ikmal edildiği takdirde, muvaffakiyetle tatbik oluna bilir. Ve Canip Bey'in makalelerinde edebiyat tedrisatından beklenen bütün gayeler pek kolay temin edilir. diyor ki işte bunu asla anlamayacağımı zan ediyorum. Fuat Bey'in dediği gibi Herhangi bir mesele hakkında muhtelif nokta-i nazarlar olabilir. Fakat edebiyat tedrisatı hakkında bilhassa hayatın 33. ve 34. sayılarında arz ettiğim terbevi nokta-i nazarlara muhalif ve Fuat Bey'in mülâhazalarına muvaffak bir garp terbiyecisi işitmedim. Kendi yaptığı müfredatı müdafaa eden Fuat Bey'den isterim ki Pevl karoza amarikalı mütahassıslar edebiyat tedrisatından hemen hemen yek avaz ve yek aheng olarak

bekledikleri şeyler başka mütehassısların mülahazalarıyla ret ve tekzip edebilsin. O bunu yapıyor ve hatta onları tasvip eder görünüyor. O halde vaktiyle her nasılsa ortaya attığı müfredat ne yolda müdafaa etmek istiyor. Öyle bir müfredat ki iki üç senedir, tatbik edilemiyor. Liselerdeki edebiyat tedrisatını anarşiye sürüklüyor. Farz mahal olarak tatbik edilse bile Türk çocuğunu asrın istediği manevi kudretlerle teçhizinden aciz kalacağı dergâhtır. Mademki Orta tedrisatta edebi tedrisattan beklenen gaye talebeyi zihni ve manevi ufkunu genişletmek, yazmak usulünü öğretmek, bedii zevkin inkişafını temin etmek, bilhassa onu bugünün adamı yapmaktır. Ve bütün bunlar, mesela Divanı Hikmet, Garip-name, Şeyhi Divanı, seyr veysi ve emsali, hatta bütün divan edebiyatını okutmakla temin edilemeyecektir. Hele onuncu sınıfta bugünkü müfredata göre çocuğun gözlerini, yaşanan hayata ve dünyaya kapatmak zaruridir. Böyle programın sakameti nasıl inkâr edilebilir? Bu marazda bir arkadaşın şu lütuflu sözünü kayıt etmek isterim; Bereket ki bugünkü program tamamen tatbik edilemiyor, aksi takdirde lisedeki çocuklarımız vakitsiz bu kardı!

Fuat Bey Tarih edebiyat tedrisatının başladığı onuncu sınıfa gelinceye kadar, talebe lisan ve edebiyat hususunda lazım gelen istihzarat itmam etmiş olabilir diyor, böyle dememeli. Gelip liselerde "realite" nedir, onun görmelidir. Fuat Bey'e hemen hemen bu iddiasına cevabını pek etraflı veren Profesör "Pul Kırvaza"nın mufassal bir konferansından hülasa ettiği Lise ikinci devrede Fransızca milletlerin tetkiki unvanlı makalesini tavsiye ederim. "Pul Kırvaza" Lise ikinci devrede de milletlerin en mühim vazifesi çocuğuna Fransızca yazma öğretmektir diyor.

Yine Fuat Bey Yüksek tedrisatla orta tedrisat arasındaki farkı bir Nispeten meselesi tahmin ediyor. Bunun böyle böyle olmadığını yine bütün terbiyeciler uzun uzadıya izah etmektedirler. Orta tedrisatın tabiat ve gayesi ne dair mütehassısların pek kuvvetli izahları var. Bu izahlar bize bu nevi ile Yüksek tedrisat arasındaki farkı pek vazih göstermektedir.

Fuat Bey Orta tedrisatta metin şerhleri için terbevi gayelere göre seçilmiş parçaların intihap olunması pek tabiidir. Tarihi ehemmiyeti haiz, fakat istedik noktasından kıymeti pek aşağı eserlerden bahs etmeksizin edebiyat tarihi yapılamaz diyor. Mademki Fuat Bey sistematik edebiyat tarihini dünyanın hiçbir tarafında olmadığı halde orta tedrisatımızda esas olarak kabul ediyor. Metin şerhlerini terbevi gayelere göre seçilmiş parçalara nasıl inhisar ettirebilecektir. Bu cihet pek mühimdir.

Muarazanın ruhudur Gustav Lanson. Bilhassa bu mahzuruna binaen derki orta tedrisatta edebiyat tarihine muhalefet etmektedir.

Fuat Bey benim için Eski nesrin yalnız muammadan ibaret olmadığını bilir. diyor. Fuat Bey'de muammalık haricinde kalan eski nesir kısmının divan edebiyatı istediğinin haricinde kaldığı benden daha iyi bilir. Sistematik edebiyat tarihinde mesela on birinci asır nesrini izah ederken güzel canlı evliya Çelebi'nin ifadesini değil, nergisinin bugün için berbat o zaman için ideal üslubunu ve tesirlerini göstermek zaruridir. Bu ve emsali tatsız seçe oyunları nefretten başka ne verecektir?

Eski ahlakın, vahdetin vücut felsefesini bugünkü gence vermek mecburiyetinde olduğumuz demokratik ve dünyevi terbiye ile alaka ve münasebeti Fuat Bey'e şerh ve izah etmekten teeddüp ederim. Bunları benden alabilir.

Bize orta tedrisatımız için mütevazı, tatbiki kabil ve hassaten ve hayata yakın bir edebiyat programı lazımdır. Bir program lazımdır ki Türk çocuğunu laik cumhuriyete rejime göre nasivnalisit (milliyetçi) yapsın ve Avrupalı hemseninne yaklaştırsın!

Ali Canip

Bir iki söz: Gustave Lanson'la boy ölçüşmek isteyen, Amarikalı terbiyecilerinin fikirlerini hiçe sayan Hafızı Tevfik Bey'e şimdilik söyleyeceğim söz yoktur. İsterse Fuat Bey'in, Emin Bey'in, Nermi'nin, Fazıl Ahmet Bey'in, benim takip edecek yazarlarımızı okuyabilir.

A.C

SAİD EMRE

Türk edebiyatı tarihi'nde Yunus Emre'nin san'atı hakkında izahat verdikten sonra, onun tedrisatı hakkında şunları söylemişdim; İşte bu büyük kudrettinden dolayı Yunus'un sufiyane şiirleri Anadolu'da sür'atle yayılarak az zamanda birçok muakkipleri yetişti. On beşinci asra kadar İran edebiyat-ı sofıyanesinin şiddetli te'siri altında kalan Anadolu edebiyatı, bir taraftan Mevlana, Sultan Veled, Attar, Senai, Said nüfuzuna kapılarak Acem vezin ve şekilleri her gün daha mütezayid bir muvaffakiyetle kabul ederken, diğer taraftan da, Yunus'un kuvvetli şahsiyetiyle canlandırdığı milli tarzı bırakmayarak ona da iktifa ediyordu. Aynı menbadan gelen ilham-ı sufiyane'nin böyle iki muhtelif takib etmesinde Yunus'un şübhesiz büyük rolü vardır. Eğer bu milli tarzı kendi dehasıyla ihya ve tesbit etmeseydi, büyük İran sufilerinin kuvvetli te'siriyle, edebiyatımız belki münhasıran diğer mecrayı takib edecekti. Nitekim lâdini edebiyata Yunus ayarında milli bir dahî yetişmediği için o yol asırlarca metruk kalmış ve o vadide hiçbir zaman Yunus Tarzı dediğimiz edebiyat-ı sufiye asliyet ve kıymetinde milli bir şey meydana çıkmamıştır. On ikinci mebhas, sahife 316.

Bu makalede, Yunus Emre'nin en eski muakkiplerinden olan "Said Emre" den bahsederken, Yunus te'siratı hakkındaki mütalaatımıza yeni ve kuvvetli bir delil daha ilave edeceğiz. Said Emre hakkında şimdiye kadar ilim âleminde hiçbir şey yazılmamış, hatta adı bile hiçbir yerde zikir edilmemiştir. Yunus Emre'nin şiirlerini muhteva eski bir cönkün sonunda Min kelamı kudvetil vasilin Said Emre Rahmetullah ser namesi altında ve aynı şekilde ve adeta on beş yirmi manzumeye tesadüf eden Profesör Ritter bu parçaları bana aynen tebliğ etmek lütfunda bulundu, ve işte bu sayede Said Emre hakkındaki bu satırlar yazılabiliyor.

Said Emre'nin manzumeleri Yunus'un şiirlerinden tamamıyla farksız bir şekil ve edada yazılmak istenmiştir. Binaenaleyh elimizdeki parçalarında ne lisan ne üslup, nede efkâr itibarıyla hiçbir bariz hususiyet yok gibidir.

Zahir batın bir gerek birlik eri halinde
Dünya ahiret bir adım aşk erinin yolunda

Zahirini bırakmış küllî batına bakmış
Sıfat-ı aşka akmış varlığı aşk elinde

Ayrılığı unutmuş birlik kendüde bitmiş
Varlığını gark etmiş yağmur ile selinde

Kendi adını etmez kendüden kabul etmez
Bile lâkin unutmuş ayrılık yok yolunda

.....
Edem göyüne göyüne halimi döne döne
Düştük aşkın oduna can gönül yana yana

Ne olduk bilmeziz bir yerde ölmeziz
Aklımız derimiziz ne diyelim sorana

Aklu can yadı kıldık sermest ü şeyda olduk
Yüz bin can feda kıldık bizi bizden alana

İşte bu birkaç parça da gösteriyorki Said Emre her nokta-i nazardan Yunus Emre'nin mukallid ve muakkibidir? Acaba bu sufi şair hangi zamanın adamıdır? Hangi şeyhe ve hangi tarikata mensuptur? Eserlerinden istidlal edilebileceği vecihle Yunus'a çok yakın mıdır? Şu suallerin cevabını, onun bir manzumesinin makta beytini gösteriyor.

Zihi hil'at zihi devlet zihi ata zihi himmet
Said eder yüz bin minnet hâcım bana benim dedi

Buradaki Hâcem çok büyük bir ihtimal ile Hacı Bektaş Velinin meşhur halifesi Hâcem sultandan başka biri değildir. Hacı Bektaş'a ait vilayet nameler ve bilhassa Cudi tarafından neşir edilen Vilayet namei Hâcem Sultan Türkeş'e bibliyotek cüzii 7, 1914

sayesinde, Hâcem sultanın bilhassa Germiyan sahasındaki büyük propaganda faaliyeti hakkında epey sarıh malumatımız vardır. Vilayet namenin hurafelerle dolu satırları altında, onun o muhitte etrafına birçok müritler topladığı ve büyük bir tesir yaptığı derhal anlaşılıyor. İşte Said Emre'de görülüyor ki, onun manevi cazibesine kapılan sofî şairlerinden biridir. Bu itibar ile onu miladi on üçüncü asrın son ve on dördüncü asrın ilk senelerinde yaşamış yeni Yunus Emre ile muasır ad etmek asla şayan itiraz olamaz. Said Emre'nin bu suretle Hâcem sultan müritlerinden yani Bektaşî menkıbesinde gösterildiği vecihle Bektaşîlikle alakadar olduğunu teyit edecek bir dildir. İlk mutasavvıfları yazarken, Bektaşîlik hakkında müverrihin elde ettiğim vesaiikten mahrum bulunduğum cihetle, Yunus'un Bektaşîlikle alakasını kabul etmek istememiştim.

Said Emre'nin aruzun iptidai şekliyle bir manzumesi vardır ki, vezin, kafiye, eda itibarıyla adeta Ahmet Fakih'in vaktiyle neşir etmiş olduğum Çerh-name'sini hatırlatır görüşü Çsoma mecmuası, C 2, cüzi 12, 1926 Budapeşte

Hüdavenda kelim hükmüne ferman
Zira sensin benim derdime derman

Senin işlerine kimse kırılmaz
Âlemler cümlesi yolunda hayran

Bezedin yer yüzün rahmet-i nurla
Yaratdın gökleri bu yere seyvan

Ebedsin senden ayruğı fenadır
Kani yel götüren taht-ı Süleyman

Kani ser vakt-i Şirinile Ferhad
Kani ol calinus hekim Lokman

Bunlar geçti belürmedi nişanı
Çürüdü tenleri canları pinhan

Oku Bismillahirrahmanirrahim
Ki sözün canıma ola nigahban

Said sen sözünü cahile deme
Ne bilür sözünü dağdaki hayvan

Anlaşıyor ki Said Emre on üçüncü asrın Ahmet Fakih gibi sufi ve şairlerinin eserlerine de bigâne değildir, onlardan da az çok müteessir olmuştur. Lakin, elimizdeki manzumelerine göre, Hâcem sultanın bu şair müridini garbi Anadolu'da yetişen en eski sufi şairlerimden ve Yunus Emre'nin en eski muakkiplerinden ad etmek mecburiyetindeyiz.

Köprülüzade Mehmed Fuad
İstanbul Darülfünunun'da Türk Edebiyatı Tarihi Müderrisi

**TABABET TARİHİMİZ NOKTA-İ NAZARDAN MÜHİM BİR ESER
CERRAHİYE-İ HANİYE**

Millet kütüphanesinin Müze kısmında mahfuz bir eser, Türk tababeti nokta-i nazarından pek mühim bir kitabdır. Hicretin sekiz yüz yetmiş senesinde yazılmıştır. Müellifi Amasya Dar-‘ş Şifasında mütetabbib sabuncuoğlu Şerafeddin bin Ali bin el-hac İlyas’dır mukaddimeyi pek alaka-bahş bulduğum için kısmen şuraya geçiyorum;¹²⁹

..... Hususa ilm-i tıp kim şanında nısfü’l-ilim dinlemiştir. Bu ömr-i kasir ve emel-i tavil içinde bilüb ve tecrübe edip ilmi’l-yakin ve ayne’l-yakin müşahede etdim. Amal-i yedden bir nice dürlü acayip ve ğaraib işler bu muntasar içinde derc etdim. Şöyle ki bu zamanın cerrahları bu zikrolunan amal-i yedin ekserini ne görmüşler ve ne işitmişlerdir. Şol sebepten kim bunların nicesi amilerdir. Kütüb-i mütekaddime nazar edip ol kitapların ahkâmına tettebbu edip saib ameller kesbedip tarik-i müstakim üzerine varmamışlardır. Belki kendi karihalarından hata işler işleyüb isyana mürtekip olurlar. Ve bu kitabı Türki¹³⁰ yazdım. Türki yazdığım şol ecelden oldu kim kavm-i Rum¹³¹ Türki dilin söylerler ve asrın ekser cerrahı ümmilerdir. Okuyanları dahi Türki kitaplar okurlar, çünkü bu kitaba mütalaa ederler. Çok müşkileri hallolup her işin aslın bilüb kendiler hatadan, aliller beladan kurtulalar. Ve bu kitabı üç bap ettim. Ve her babını bir nice fasıl üzerine bast etdim. Evvelki babda enva-ı emrazda her uzvun dağlamağın bildirdim. İkinci babda enva cerahatları yarmak ve dilmek ve mualece etmeği bildirdim. Üçüncü babda sınıklar¹³² sarmağı ve çukuklar çekmeği bildirdim ve bu kitaba Cerrahiye-i Haniye diye ad verdim.¹³³ ve fihristi’i ebvab düzettim ve teşrih-i yerine tasvir vaz’ etdim. Ve suret-i üstadı ve surat alili ve şekil altı musavvur edip şol yerlerde kim tasvir etmek gerektir, ettim. Ve şol yerlerde tasvir etmek ehem değildi, yazmadım. Ve her fasıl içinde bir türlü el yeşini alel infırat ve itidat beyan ve ayan ettim. Ta kim

¹²⁹ Dokuzuncu asır imlası kolaylıkla okunmayacağından yazılmış tarzını vugün kullandığımız şekle yaklaştırdım.

¹³⁰ Türki: Türkçe.

¹³¹ Kavm Rum’dan maksad Anadolu Rumeli Türkleridir.

¹³² Sınık: kırık demektir. Sınmak; kırılmak manasına gelir.

¹³³ Müellif eserini devrin hükümdarı olan Fatih’a ithaf ediyor. Bu itibarla olsa olsa elhan, İlhan; büyük hükümdar demek olur.

taliplere iser ve ahir ola. Ve bu kitabın itmami için hazret-i bari-yi tealiden istianet talap ettim bi avnihi ve fazlihi ve keremihi.

Şu mukaddimede tetkik ve tahlile değer sözler var. O devirlerde ilim kitapları hemen umumiyetle Arapça yazılırdı. Müellif bu umumiyetten ayrılarak eserini Türkçe yazmasının sebebini anlatıyor. Diyor ki zamanımızın cerrahları ekseriya avamdandır, yani Arapça bilmezler, tıp kitaplarını takip edemezler. Akıllarına nasıl eserse öyle hareket ederler. Yanlış ameliyeler, tedaviler yaparlar. İşte ben bilhassa bu adamların istifadesini temin maksadıyla kitabımı Türkçe olarak kaleme aldım. Kitap resimlidir. İçinde birçok ameliyelerin nasıl yapıldığını gösterir şekiller vardır. Suret üstadı ve suret alili ve suret şekil altı tasvir edip değişşi bu sebebe binaendir.

Kitap, üç dört yüz sahifelik bir eserdir. Üç baba ayrılıyor. Birinci babın elli yedi faslı vardır. Bu fasılların ihtiva ettiği malumat hakkında bir fikir vermek üzere bazılarını la ala tayin şuraya geçiyordum;

Evvvelki fasıl: başta bir dağ uğramağı bildirir kim rutubet ve burudet ve nezle sebepten vaka olan ağrılar için.

Beşinci fasıl; iki kulak ağrılarının dağının tarikasin bildirir. On ikinci fasıl; göze aynın sunun¹³⁴ dağının tarikasin bildirir. Yirminci fasıl: dişler atı misterhi olsa yani köşese dağının tarikatın bildirir. Elli altıncı fasıl; şiryen kesilip kan aksa onun dağının tarikatın bildirir. İkinci bap doksan yedi faslıdır. Bununda ihtiva ettiği malumat hakkında bir fikir vermek için yine bazılarını kayıt ediyorum.

Dokuzuncu fasıl: göz kapaklarında arız olan perdelerin ilacının tarikatın bildirir. Yirmi dokuzuncu fasıl: demirle dişlerin karasin ve sarisin kamanın tarikatın bildirir. Kırk altıncı fasıl; şol altların suretlerin bildirir kim ana karnında olan oğlanı çıkarmakta olur. Üçüncü bap otuz altı faslıdır. Bu fasıllarda da karışılmış kemiklerin nasıl sarıldığı ve çıkıkların yerlerine nasıl konulup bağlandığı izah edilmektedir.

Türk tababetinin tarihini tenvir etmek itibarıyla son derece ehemmiyeti haiz olan bu eserin kıymetli ve âlem bir doktorumuz tarafından tahlili ve tenkidi mahiyette tetebbu ve tetkik olunmasını çok temenni ederim. Bu nüsha, dokuzuncu asırda yazılmış olması haysiyetiyle imlamızın tarihini araştıranlar içinde pek mühim bir vesikadır. Mesela Yok bu kitapta bu kitaptaYıh Ayak Ayağ Yüz sürmek Yez sermek şeklinde yazılmıştır. Bundan dolayı bu eserin okunması hayli güçtür ve dikkate muhtaçtır.

¹³⁴ Sunun- soyun

EDEBİYAT TETKİKLERİNDE MECMUALARIN ROLÜ

Bir devir edebiyatını tetkik ederken o devir içinde yetişen şâirler, muharrirler, münşiler hakkında zamanlarının telâkkilerini de öğretmek icâb eder. Bunu te'min için hatıra evvelâ "tezkiretü's-şuarâ"lar gelir. Vâkıâ bir tezkireden meselâ bir şâirin yaşadığı asırda nasıl bir mevkii olduğunu istidlâl edebiliriz. Ez-cümle "Sâlim Tezkiresi"ni karıştırınca "Nedîm" için -bütün şâirlerden esirgediği- bir husûsî unvanın kullanıldığını görürüz: "Nedîm-i tâze-zebân". Sâlim Efendi, bu unvanla beraber "Lale Devri" mümessilini uzun ve mübalağalı satırlarla medh ü senâ eder ve "rûh-ı kelâmdan zevk-i tâmı olan şuarâ-yı be-nâmdandır ki gülşen-i endişesinin her verd-i mutarrâ-yı bî-hemâli hayret-fermâ-yı belâbil-i şâhsâr-ı hayâl ve halâvet-makâl-i kand misâli mısru'l-belâga-i kemâlde revnak-şiken-i güftâr-ı erbâb-ı sihr-i helâldir. Kendüye mahsûs olan edâ-yı dilpezîr ile bezm-i şuarâda terâne-sâz olsa mânend-i andelîb ol devha-i kemâlin sâ'ir tuyûrı mevzûnu's-seci' belîgu'l-makâlin fart-ı lezzet-i semâ'ından dem-beste revnak-bahş-ı mecmûa-i şu'âra vü güftârı bi'l-cümle ma'lûm-ı zürefâ olduğundan meşhûr-ı cümle-i enâm ve meşhûd-ı hâs u 'âm"dır. Fakat aynı seneler zarfında başka bir tezkire kaleme alan Safâî Efendi'nin bir kısım şairlere sahifeler tahsîs ettiği halde Nedîm'e üç beş satırı kâfi bulduğunu müşahede ediyoruz: "Asrın şu'arâsından ve 'ahdim füsâhasından lâıyk-ı 'izz ü ikbâl bir mahdûm-ı melek-hisâldir. Eş'ârı gâyet muhayyel ve güftârı katı bîbedeldir." Vakıâ bugünkü zihniyetle muhakeme edersek bu sözlerde mübalağalı bir medih buluruz. Fakat eski inşânın "estetik"ine vâkıf olanlar bu fıkralardaki hükmün pek lâkaydâne olduğunu anlarlar. O halde Safâî Efendi, Nedîm'e karşı niçin böyle davranmıştır? Sebebi şudur ki Sâlim, tezkiresini yazdığı zaman genç bir münşi ve şâirdî Nedîm'le düşüp kalkıyor, Çelebi-zâde Âsım gibi, Seyyid Vehbî gibi, İzzet Ali Bey (sonradan paşa olmuştur) gibi.. muâsır gençlerin Nedîm'e karşı meftûnluklarını ve bizzat Nedîm'in kudret ve maharetini biliyordu. Safâî ise ihtiyar bir adamdı: "Kudemâ üzre mezeden hâli" olmayan şiirleri vardı. Hele zeki bir adam da olmadığı için genç şâirin edebiyat sahasına getirdiği yeni âhengi idrâk ve takdîr edememişti. Nedîm hakkındaki ihmâl ve lâkaytîsinin sebebi budur. Fakat mademki bir

tezkire bütün muâsırlarınca kıymeti takdîr edilmiş bir şâir hakkında böyle davranıyor, bundan şu netice çıkar ki bir edibin zamanındaki mevkiini, o devirde kaleme alınmış bir tezkirenin mülâhazalarına istinad ettirmek bizi bazan aldatabilecektir. Bu gibi adamların hal ve şanları devirlerindeki vaziyetleri hakkında resmî ve hususî tarihlere müracaat etmek de elbette ihmâl, olunamaz. Fakat kanaatimce eski bir şâiri hayatındaki mevkii ile tanımak için o devir esnasında kaleme alınmış mecmûalar, en doğru fikir veren vasıtalarındandır. Bu mecmûalardan bazısı meşhûr adamlarca, ekserisi öteki beriki tarafından vücuda getirilmiştir. Kim kaleme almış olursa olsun, o esnada şöhet bulan veya şöhetini kaybetmeyen şairlerin eserlerini toplamış olduğuna şüphe yoktur. Müntehib, tanınmış bir adamsa şahsî zevkinin bizce ehemmiyeti derkârdır. Lâlettayin ve mechûl bir adamsa, şahsî bir zevkten ziyâde umûmî bir telâkkiyi göstermesi itibariyle daha mühimdir. İstanbul'un bazı kütüphaneleri ez-cümle Millet, Halis Efendi, NuriOsmaniye... gibi birkaçı bu nev'i mecmûalar itibariyle pek zengindirler. Bunlarda, meselâ hicri on ikinci/on sekizinci asıra ait ne kadar mecmûa gözden geçirdimse hemen hemen muayyen adamların gazellerine, kasidelerine tesâdüf ettim. Başta "Nâbî" olmak üzere Nedîm, Kâmî, Neylî, Seyyid Vehbî, Sâbit, Âsım... Vâkıâ bazılarında, ötekilerde hiç görülmeyen isimler de rast gelinmiyor değil. Fakat ekserisi aşağı yukarı demin arz ettiğim muayyen şâir adları etrafında toplanmaktadır. Meselâ onuncu/on altıncı asırda yazılmış olanlarda da en çok Mesihî, Necâtî, Figânî, Zâtî, Bâkî, Lami'î, Makâlî, Ahmed Paşa mahlaslı eserler okuyoruz... Bazı mecmûalar bize şâirler arasındaki mütâyebeleri, hususiyetleri öğretir; meselâ Millet Kütüphanesi'nde (619) numarada mukayyet mecmûada¹³⁵ Mesihî ile Zâtî'nin böyle karşılıklı manzumeleri münderiçtir. Nur Osmaniye'de 4960 numarada mecmua delaletiyle anlıyoruz ki;

Geçdi kılıçdan fiten-i rûzgâr

mısra'ı, Sabrî'nin değil, II Murad'ındır. Meşhûr Şeyhî -mecnûanın ifadesine göre- onu kaside eylemiştir. Yine o kütüphanede 4962 numaralı mecmûada bize Bâkî'nin meşhûr:

Rûh-bahş oldu Mesihâ-sıfat enfâs-ı bahar diye başlayan kasidesinin (Mesihî)ye; (Hâtem) kasidesinin de (Necâtî)ye nazîre olarak kaleme alındığını öğretiyor. Şu büyükçe mecmûa bilhassa onuncu/on altıncı asır edebiyat için mühim bir mürâcaatgahtır. Yine NuriOsmaniye Kütüphanesi'nde 4322 numaralı ve "Mecmaü'n-

¹³⁵ Bu kütüphanede kitap numaraları birkaç kere değiştirilmiştir. Arz ettiğim numara bundan üç sene evveline aittir. Müracaat etmek isteyen zatlar bu ciheti nazar dikkate alarak eski defterde bakmalıdır.

Nezâir" unvanlı büyük mecmûa bu noktadan ehemmiyetlidir. Mürettibi, o devir şairlerinden "Nazmî"dir. Tezkire sahibi "Sehî" Bey der ki: "Nazmî, câmiü'n-nezâirdür. Vilâyet-ı Rum'da ne denlû şâir varsa ki birbirine nazîreler demişlerdür. Cem idüp kendüsi dahi hayli nazireler dimiş, kâbil ve ehl-i dil yiğitdür." Bu dikkate şâyân eserler içinde Nizâmî'nin, Ahmet Paşa'nın, Necatî'nin, Revanî'nin Şem'î'nin, Basrî'nin, Ata'î'nin pek çok gazellerini okuyoruz. Nazmî, müntehabâtını vezirlere göre tertîp etmiştir. Meşhûr Şeyhî'nin kendisinden sonra gelenler üzerindeki tesirini bu kitap da pek vâzih gösterir. Millet Kütüphanesi'nde 617 numaralı mecmûa on ikinci/on sekizinci asır şâirlerinin birbirine karşı vaziyetini tayin edecek delâletleri hâizdir. NuriOsmaniye Kütüphanesi'nde 4252 ve 4253 numaralı mecmûalar da onuncu/on altıncı, on birinci/on yedinci asır şâirlerine aid yine vezinlere göre tanzîm edilmiş beyitlerden müteşekkildir. Bu iki cildin câmi'i (Hisâlî)dir.

Bazılarından lâlettayin şurada bahsettiğimiz bu kabil mecmûalar, edebiyat tarihi tetkiklerinde mühim rol oynarlar. Bizi acele, şahsî hükümler vermekten men' ederler. Fakat zaten kütüphanelerimizin katologları olmadığı, elde mevcut defterler de yalan yanlış tertip edilmiş bulunduğu için isim ve unvanı hâiz kitapları bulmakta bile ne kadar zahmet çekildiği meşgul olanlarca malûmdur. Hâlbuki mecmûalar hiç bir işareti, nâmı hâiz değildir. Tetkik edilen mevzû ve bahse dâir, bunlardan istifâde etmek daha müşküldür. İnsana ancak tesâdüf yardım edebilir. Meğer ki sırasıyla kütüphanelerin mecmûalar kısmı gözden geçirilmiş, notlar alınmış olsun! Malûm ve ma'rûf (tezkiretü'sşuarâ) lardan başka bu mahiyette yazılmış ufak tefek risâleler de vardır ki edebiyat tarihi tetkikinde bu minimini tezkireler bize müfit olur. Meselâ Hâlis Efendi Kütüphanesi'nde 5559 numarada mukayyet (Silâhdar-zâde Mehmed Emin Efendi Tezkiresi), Rıza Paşa Kütüphanesi'nde 778 numarada mukayyet (Zeyl-i Zübdetü'l-Eş'âr)136 2361 numarada mukayyet Gefte'ni manzum tezkiretü's şuarası gibi eserler bu cümledendir.

Yukarıda bahsettiğimiz mecmûalar arasında öyle risâlelere de tesâdüf edilir ki bize bir eserin en eski metnini göstermesi itibariyle gâyet ehemmiyetlidir. Bu eski metin delâletiyle o esere sonradan yapılan ilâveleri öğrenmiş oluruz. Meselâ Azerî şâirlerinden "Refî'î"nin "Beşâret-nâme" unvanlı eserinin pek eski bir nüshasına tesâdüf ettim ki zahrındaki mühürden vefatıyla İkinci Bayezid'in kitapları meyânında bulunduğunu

¹³⁶ Zübdetü'l eşaar meşhur Kafzadenindir. Zeylini yazan Muhammed Asım'dır. Bu zeylin içinde 119 şairin eseri vardır. Rıza Paşadaki nüsha müellifin kendi el yazısıyladır.

anladım, "Beşâret-nâme"nin İstanbul kütüphanelerinde şimdiye kadar dört beş nüshasına tesâdüf ettim. Fakat bugüne kadar elime geçenlerin en eskisi budur. Bu eski nüshanın delâletiyle anlıyoruz ki -ekseriya mutâd olduğu üzere- bazı Beşâret-nâme nüshalarına sonradan hayli parçalar ilâve edilmiş olsa gerektir. Meselâ:

Ol şehîd-i aşk-ı fazl-ı zü'l-celâl

Bend ü zindânlarda yatan mâh u sâl

diye Nesimî'nin şehâdetine işaret eden beyit bu kabîldendir. Yine bazı eski metinlerde meselâ meşhur bir manzûmenin sonradan ta'dîle uğradığını gösterir. Ayasofya Kütüphanesi'nde elime geçen eski bir Süleyman Çelebi mevlidi matbû nüshadan çok daha büyüktür.

Eski edebiyatımızı tetkikte tercüme-i hal dair eserlerin de mühim vazifesi vardır. Bunların başında Şefayık Numaniye ve zilleri gelir ki bu zillerin hala gayri matbu, fakat en mühimi Şeyhi'nin Vaka-i fazla sıdır.¹³⁷ İstanbul kütüphanelerinden ancak iki üç tanesinde nüshaları mevcut olan bu mühim eser 1043 senesinde ta 1143 senesi bidayetine kadar yüz seneye yakın bir zaman esnasında gelmiş geçmiş meşhur adamların, âlimlerin hayatlarını büyük bir sıhhat ve vukuf ile gösterir. Tezkire sahibi Salim Efendi kendisinden bahsiyle diğer ki bu mücellei Celileyi esnai tahririmizde, eserlerden çok intifa olunup ekser sıhhatine azim u cezmimiz olmakla tarih ve hayatı iktiza eyleyin kimselerin tercümesi hakkında esnai tahrirde ıstıbah ettikçe enfes tayyıbai Şeyhten istimdat ve eser künh nazar eyleyip sahifei bâlide mezkuroylan şüpheleri dairei devrandan ibat ederek. Selikası tarih semtine düşmekle her şeyin sahnın bilmede azim ihtimam edip defatir kadime sultanîyelere ve Şeyhülislam defterlerine dest reside olmağa emir Tevarih de say tam ve hizmet mala kelam edip belki umurdan bazı emrin ger ki gibi sıhhatine vukuf için ihtiyar meşak sefer ve taap vücut edip terk huzur etmekle elbet emir mühimin sıhhatine zarf bulup eser-i mezkurdan iki cildini tamam ve bundan sonra dahi makduri mertebesine bent nitak ihtimam eylemişlerdir. Fil vakıa Şeyhi 1043'den 1098 tarihine kadar ki vukuatı birinci cilt, 1099'den 1130 senesi nihayetine kadar ki vukuatı da ikinci cilt olarak tanzim ve tebyiz etmiştir. 1131'den 1143 senesi bidayetine kadar ki ve fiyatı toplamış ise de beyazı çekmeye ömrü vefa

¹³⁷ Şeyhi eseri hakkında şu tarihi söylüyor zeyl ahbarın olsa namı size lisan ehl seyride vakayı ül fuzla.

etmemiştir. Bunu sonradan oğlu tanzim ve tebyiz etmiştir ki. Birinci Mahmut'a takdim ettiği yegâne nüsha Ayasofya kütüphanesinde 3198 numarada mukayyet ve mahfuzdur. Maalesef bundan sonra kimse bu kadar esaslı bir himmeti göze almamış olacak ki 1143'den sonra ki meşahirin tercümei hallerini Şeyhi'nin eserinde gördüğümüz şekil ve mahiyette esaslı ve bilhassa tafsilatlı olarak bulamıyoruz. Vefeyat ekâbir İslamiyan ve Vefeyat ekâbir İslamiyan gibi eserler Şeyhi'nin tettebbunamesiyle kıyas kabul edemez, derme çatma şeylerdir. Burada müverrih Tercümei ahvale dair kıymetli eserler kaleme alan Müstakimzade'nin ismini hürmetle yâd etmeliyim Tuhfetulhattatin, Mecelletü'n-nisap Devhatü'l Meşayih gibi kitapları erbabınca değerli mahsullerdir. Fakat bunlardan bir kısmı yalnız bir şubeye ait olduğu gibi bir kısmı da pek muhtasardır. Şeyhi ise bir adamın sihlini anlatıyla göstermiştir. Şakayika zeyl olmak üzere Şeyhidan başka Aşıkzade'nin bir eseri vardır, fakat on ikinci asrın ilk senelerine kadar alır. Şeyhi zeylinin tabii temenniye şayandır.

Ali Canip

HAYAT MECMUASI
HARS TETKİKLERİ

Sayı: 46

13 Teşrini Evvel
Sayfa: 392

SÜLEYMAN ÇELEBİ MEVLİDİ MEAHİZLERİ

Darirî Mevlevî'nin Siyer-i Nebi namındaki eserindeki Mevlid-ü Nebevî mebhasnînin manzum kısmı:

Rebiü'l-evvel ayı kutlu olsun
Hemîşe dil ü dîn kuvvetlü olsun
Resûl'ün mevlûdi bu ay içinde
Cihânda ma'rûf u meşhur oldu
Nebînüñ anası Âmine Hâtun
Haber virdi bu söz mestur oldu
K'ayun¹³⁸ on ikisi isneyn gicesi
Harâb olmuş evüm ma'mûr oldu
Evümden göklere bir nûr çıkdı
Ki dünyâ toptolu ol nûr oldu
Döşendi bir bisât-ı üns ü sündüs
Havâda illa kim mestûr oldu
Dikildi üç 'alem şarka vü garba
Birisi Kâ'bede menşûr oldu
Yakîn oldu baña kim Mustafâ'nuñ
Vücûda gelmegi destûr oldu
İñildedüm¹³⁹ yaluñuzluh elinden

¹³⁸ Ki'yün ki edat beyanesi ile ay'ın, ayak yani ay, mah ile izafet kâfinden mürekkeptir. Kademe böyle bazı kelimelerin vaslını tecviz ederlerdi. Dokuz yüz kadar bu nev' vasıllar görülür. Bu da acem taklididir

¹³⁹ İnildedim, iniledim. Ah edip hüzn ve elem izhar ettim

Ki ‘avrat ‘özü ile ma’zûr oldu
 Divâr yarıldı vü üç hûri geldi
 Beni gör kim munisüm hûr oldu
 Oturdılar yanumda vü önümde
 Didiler menzîlûn çün Tûr oldu
 Vücûda gelür ol sultan akabî
 Nazar ehline ki manzûr oldu
 Ana oldın anın gibi resûle
 Kim anun ümmeti mağfûr oldu
 Beni tatlu dil ile toyladılar¹⁴⁰
 Cânum ol sözler mağrûr oldu
 Bu kez bölük bölük gelüb hûrîler
 Kamu ol söz ile mesrur oldu
 Bu ön gelen sorar ol son gelenden
 Kim o camakdan sizi kim kor oldu¹⁴¹
 Ki itrinuz kohusından yer ü gök
 Tolu hem-meşk ü hem kâfur oldu
 Sizin yüzünüz aydının görüben
 Bu gice ay u gün mehcûr oldu
 Didiler kim Teâlâ vü takdis
 Kim emrine kamu memur oldu
 Sınıh¹⁴² gönülleri Cebbâr-ı âlem
 Kamu cebr eyledi mecbur oldu
 Rebiü’l-evvel ayı kutlu olsun

¹⁴⁰ toylamak ziyafet çekmek, doyurmak.

¹⁴¹ Kim kur oldu, kim bıraktı.

¹⁴² Sıynuh: kırık

Hemîşe dil ü dîn kutlu olsun
 Çalab emr eyledi rızvana kim tîz
 Bize gil¹⁴³ cennet ehlin cennet ile
 Habîbullah vücûda geliserdür¹⁴⁴
 Tolısar dîni¹⁴⁵ afv u rahmet ile
 Bize gelesün ¹⁴⁶hûrî vü gılmân ü vildân
 Kamu sacuya gitsün rağbet ile
 Çalabdan Cibril’e emroldı kim in
 Tamu kapuların yab heybet ile
 Cemi-i vahşe vü tayra haber kıl
 Bu gice kalmasunlar gaflet ile
 Amine aydur ol dem oldı kim uş
 Vücûda gelür Ahmed kudret ile
 Susadum su diledüm içmege ben
 Elüme sundılar kıl şerbet-ile
 Sovuh kardan dahı ağ ü şekerden
 Dahı tatlıdur içdüm lezzet-ile
 Bu kez bir nûr içinde gark oldum
 Büridi nûr beni ‘ismet-ile
 Bir ak kuş geldi arhamı sığadı
 Kanadı birle katı kuvvet-ile
 Vücûda geldi şol dem ol vücûd kim
 Azîzdür kamulardan ‘izzet-ile
 Ne kan gördüm ne su gördüm ne ağrı

¹⁴³ Bize gil: tezyin et, süsle.

¹⁴⁴ Geliser: gelecek.

¹⁴⁵ Dini dünya lafzının işbaidir

¹⁴⁶ Sacı: düğünde serbilen para.

Toğurmadum ben anı zahmet-ile
 İşidürem ki dünyâ toldı gulgul
 Götürüldi hicâblar zulmet-ile
 Dile geldi divâr u taş u toprak
 Söze geldi dükeli hikmet-ile
 Beşâret kıldılar biri birine
 Ki Ahmed dünya tutdı ümmet ile
 Görürem Mekke şehri nûr tolmuş
 Veli gâfil yanur er avret ile
 Bu kez kendüme geldüm bahdum evden
 Gidübdür hûrîler cemiyet ile
 Veli mevlüdi görmedüm evümde
 Yüregüm oda yandı hasret ile
 Gümânum oldu kim hûrîler aldı
 Gözüm dört yana dur fikret ile
 Rebiü'l-evvel ayı kutlu olsun
 Hemîşe dil ü dîn kutlu olsun
 Görürem Kabe'ye karşı Muhammed
 Bucakda yire urmuşdur yüzini
 Yüzi secdede barmağın getürmiş
 Dili söyler bilmezem sözünü
 Kesilmiş göbeği sünnet olunmuş
 Kumâta sarmalamışlar gözünü
 Bir ak sofa tolamışlar vücûdın
 Tenini bağlayan saçmış tozunu
 Diledüm kim varam elüme alam

Görem o aydın ârî hûb yüzini
 Bir ön geldi hevâdan heybet ile
 Ki gizlen halkın gözinden özini
 Ne kim mürsel nebi geldi cihana
 Muhammed'dir düğelinün güzîni
 Cemi enbiyânun huy-ı hısâlin
 Virdün ana bize göz kendüzini
 Anı üç güne değin gizlü sahlân
 Hemîşe gicesin ve gündüzini
 Yine bir dürlü kavm geldiler tîz
 Alub gitdiler ol dîn yılduzını
 Yine ol lahzada ilten götürdi
 İşiden anlaya söz rumûzını
 Saadet ol kişinün kim resulün
 Gözine çeke ayağı tozını
 Ümîdi budurur bu gözsizin kim
 Ümîdsiz koymaya ol gözsizini
 Rebiü'l-evvela ayı kutlu olsun
 Hemişe dil ve dîn kutlu olsun

ÜÇ YÜZ SENE EVVEL YAŞAMIŞ BİR ADAMDA MODERN ZİHNİYET KÂTİP ÇELEBİ'DE LİBERALLİK

Nâm ü şânını üç yüz seneye yakın pek uzun bir zamandan beri nisyân denilen nihayeti yok gayyâdan kurtaran "Kâtip Çelebi" yalnız bu memlekette değil, Avrupa'da da tanınmış bir allâmedir: "Keşfü'z-Zünûn"u bütün ilim aleminde hiç elden düşmeyen, şarka dair tettebbûla mütevaggıl her mütebahhirin kütüphanesinde mutlaka itinalı bir mevkie konulmuş olan emsalsiz bir te'lîf, bir hazinedir. Kâtip Çelebi başta bu dâhiyâne eseri olmak üzere ne yazdıysa ehemmiyetli ve bilhassa memleketi için faydalı olmuştur. "Cihân-nûma"sı, "Tuhfetü'l-Kibâr"ı, "Takvimü't-Tevârih"i, "Fezleke"sî.. hep ciddi ve nev'ileri içinde mühim kitaplardır. Bunlar arasında hacmen küçük müdafaa ettiği fikir itibariyle ma'nen pek büyük bir eseri vardır ki asrının zihniyetini ifade etmesi noktasından ne kadar dikkate lâyıksa o zihniyete karşı pek "modern" bir mücadeleyi göstermesi noktasından pek ve pek ziyade takdir ü hayrete şayandır:

"Mizanül-Hak". "Mizanü'l-Hak" on birinci/on yedinci asırda medresenin düştüğü ve propaganda ettiği kara taassuba karşı kaleme alınmıştır. İfadesi sâde, mantıkî, müdafaaları kuvvetlidir. Kâtip Çelebi'yi hiç tanımayan bir adam bile okusa "bu risale yaman bir kafadan çıkmıştır" hükmünü derhal verir. Müellif mukaddimede ilmin ehemmiyetin kısa ve fakat ana hatlarıyla gösterdikten sonra "ilmin zararı olmaz, zemm ü inkâr eylemeyeler, zira bir şeyi inkar ol nesneden bu'd u hırmânâ sebebidir" diyor. Ve üç dört basit misâlle nokta-i nazarını tevsik ediyor; işte bunlardan ikisini, Kâtip Çelebi ifadesiyle şuraya naklediyorum:

"Madde-i ulâ: Mütfî-i mühendis ile gayr-ı mühendis fetvasıdır. Bir kimesne tûlî vü arzı ve umkî dört zirâ' bir hufr itmeğe âharı sekiz akçaya isticâr idüp ol dahi tûlî vü arzı vü umkî iki zirâ' bir bi'r hufr eyledi Dört akçe istedi. Fetva ettirdiler. Hendese bilmez müfti "Dört akçe hakkıdır" dedî Mütfî-i mühendis "Hakkı bir akçedir" deyu fetva verdî Hakkı dahi budur. Zira iki zirâ' bi'r dört zirâ' . bi'rin sümnidir." Madde-i sâniye: Kâdi-ı mühendis ile gayr-i mühendis hükmidir. Bir kimse tûlî vü arzı yüz zirâ' olmak üzere bir tarlayı âhara bey' eyleyüp teslim mahallinde tûlî vü arzı ellişer zirâ' iki tarla

verdî Aralarında nizâ' vâkı' olup bir kadıya vardılar ki hendese bilmezdi: "Hakkı budur" deyu hükmeyleydi Sonra bir kâdî-ı mühendisi bulup da'vâyı dinlettiler: "Nısf hakkıdır" dedî Hak dahi budur. Bunların aslını bilmek murâd iden "riyâziyât" görmeğe heves ider..."

Kâtip Çelebi bu risâleyi yazdığı devirde memlekette yegâne tedrisgâh olan medrese indirâsa uğramış, müspet ilimler zekanın inkişafına hizmet edecek felsefe bahisleri gösterilirken, bütün bunlar silinip süpürülmüş, yerlerine zihni darlaştıracak, taassubu çoğaltacak şeyler konmuştu. Müellif bu vaziyetin ihdâs edeceği beyhûde "nizâ u cidâl"i anlattıktan sonra şunları yazıyor:

"Bu dahi ma'lûm ola ki devr-i Âdem'den beru halk fırka fırkadır. Her bir fırkanın bir dürlü mezhebi ve bir dürlü meşrebi vardır ki ferîk-ı ahara ol muhâlif görünür... Cümlesi kendü mesleğini beğenüp meslek-i âhardan tercih ider. Nihayet kimi âkildir, bu ihtilâfın hikmetini te'emmül ü mülâhaza idüp tahtında nice mesalih bulur. Ve kimesnenin mesleğine ve meşrebine dahl u taarruz eylemez. Eğer kendi diyâneti muktezasınca emr münker ise kalbinden inkâr ile iktifa ider. Kimi dahi ahmaktır. İhtilaf-ı hikmeti bilmez. Cümle halkı bir mezhebde ve bir meşrebde olsun deyu muhâl tasavvur ider. Emr-i dinde bilâ-mûcib, nizâ memnû iken dahl u taarruz kaydına düşüp karar-dâde umûrî ref'e çalışır. Mümkün olmaz. Beyhûde zahmet çeker. İmdi gerektir kiehl-i basiret, muktezâ-yı hikmet-i temeddün ü ictimâî -ki levâzım-ı beşeriyedendirma'lûmidinüp esnâf-ı halk taksîmine ve her bir kısmın hâl ü şânına vâkıf olalar. Birşehir halkı esnâfına ve her sınıfın örf ü resmine vukûfdan sonra bütün rub'-ı meskûnsükkânının dahi esnâf u ahvâline dair ilm-i icmâlî tahsiline sa'y ideler."

Avrupalıların bugün "serbest tefekküre hürmet ve muhabbet" diye tarif ettikleri "liberalizm'in üç yüz sene evvel yaşamış bir Türk mütefekkirinin kafasında yer tutmuş olduğunu yukarıki satırlar vâzihen isbat ediyor ki bu, "Kâtip Çelebi"yi yetiştiren birmillet için iftihara şâyândır.

"Mîzanü'l-Hak" yirmi bir "bahis"e ayrılmıştır. Her bahiste bir mesele münakaşaedilmiş, müellifi tarafından makûl ve "modern" hükümlere ircâ' olunmuştur. Meselâ "bahs-i evvel hayat-ı Hızır Aleyhisselâm"dır. "Kâtip Çelebi, halk arasında hayli güft ugûlara sebep olan bu bahsi gayet "pozitif" bir zihniyetle muhakeme ediyor ve "hayat, zirûhunteneffüs ü hareket ile ittisâfıdır" dedikten sonra bugün "Birsam" dediğimiz rûhihâleti -zamanına göre- izâh ederek Hızır Aleyhisselâm meselesinde

"nakiller, ya cehlveya tevdîr sebebiyle umûr-ı rûhaniyeyi emr-i hârî'î ve emr-i hakîkî sûretinde ibraz ideve halk aslını bilmez. Gerçek sanur. Zikr olunan hikâyelerin menşe-i galatı olur. Bazıkâzib müddeîler anların rûhânî mülâkât u muâmelelerini harice dava idüp anınla nicegaraz-ı fâside nâ'îl oldılar." der.

"Bahs-i sâni tegannî bahsidir." Kâtip Çelebi bu bahisde "tegannî"nin günah olup olmadığı hakkındaki mülâhazaları kayd ettikten sonra medreselilerle tekkeçiler arasındaki zıddiyeti anlatır ve "Her asırda müteşerri'ler bu husûsda anlara ta'ne taşın atup dahl u taarruzdan hâli olmadılar. Anlar dahi bildiklerinden kalmayup çaldılar, çağırdılar" ve "... Bu dava bir zamanda faysal bulmadı, âkıl olan bu makûle nizâ'-ı kadîmin faslı ümîdinde hamakat ider" der.

"Bahs-i Sâlis Raks ve Devr beyanındadır." Müellifin bu bahisde en alâka-bahş mütâlaası, eski sûfilerin hasbî vü cidd ü istiğrakıyla bir münasebeti olmayan muahhar tekkeçilerin iç yüzünü teşhir etmesindedir: "... Ekser tâife-i Halvetiye âyîn ü tarîkî mürîd cemiyeti üzerine binâ idüp tekke kurup hengâme-girlik şartı olan hay u hûy âlet-i cemiyet ü medâr-ı maâş u rûkn-i intî'âş kılup sûret uğrıları selefîn garaz-ı sahîbî olan emr-i semâ' ve hareket-i ıztırâriyesini -ki ehline mübâh olsa gerektir- dâne-i dâm-ı tevdîr veya bend-i ahmakân-ı bed-nâm kılup o bahâne ile behâyim makûlesi avâm üşüp tekkeye nezr u sadakât gelür dirler. Ve bu babda hareket-i devriyenin azîm dahl ü tesiri vardır deyü dönmeden dönmezler. Eblehânın kimi şahid, kimi mürîd ü zâhid-i bârid olan ne dahl u taarruz marazına mübtelâ olur, ne anların dâm-ı hayli ile amel ider."

"Mîzanül-Hak"ın alâka-bahş kısımlarından biri "bahs-i hâmis"dir. Kâtip Çelebi burada "duhân" yani "tütün" hakkında "haramdır, mekrûhtur" gibi iddialar serd edenleri, "Dördüncü Murad"ın yasak etmesini anlatır. Şeri ve siyâsî bütün menlere rağmen halkın tütünden bir türlü vazgeçmediğini söyledikten sonra neticede "Bazı ehl-i veri teverru idüp kendü içmez ve içine dahl eylemez ve kiminin dahi meşrebine muvâfık değildir. Anın için içmez: Râkımül-hurûf gibi... Evvelâ budur ki bu babta kimesneye dahl ü taarruz olunmıya vesselâm" hükmünü verir.

"Firavun" kâfir midir, mü'min midir meselesine temas eden dokuzuncu bahisde müellif şu güzel sözleri söylüyor:

"Bu mertebeler ma'lûm olduktan sonra bir kimesne bu babda nizâ iderse ahmak değil midir? Gûyâ ki Hak taâla hazretleri rahmetini halktan men ve dirîg ider. Firavun'un îmânından intikam için veçhi vardır. Zira onların âbâ vü ecdâdı Firavun'dan

çok sitem görmüştür. Ama gayrî millet ashâbı anlara tâbî' olmanın veçhi nedir? İmdi talebe-i ulûm kavâbiline evvelâ budur ki bu bâbda Firavun için mü'min dimezler ise de diyenlere husûsa "Şeyh"¹⁴⁷ dahl u taarruzda olmıyalar. Hadd-i evsatdan çıkmıyalar."

"Mizanü'l-Hak"ın on ikinci bahsi "bid'at"e tahsis edilmiştir. Tarih ile tevaggul edenler "bid'atdır" diye ne korkunç taassup ihtilâlleri olduğunu teceddüt hareketlerinin önüne geçildiğini bilirler. Kâtip Çelebi o devir için pek nâzik olan bu meseleyi fetânetle halletmiş, "insâf idüp her kişi nefsinin yoklasa sünnete ittiba'la aslâ münasebette bulunmaz. Ekser zamanda sâdır olan ef'âl ü akvâl bir vecihle bid'atden sâlim değildir" diyerek Allah'ın ve peygamberin afv etmek, şanlarından olduğunu anlatır."

"On üçüncü bahis" ziyaret-i kubûr" yani mezarları, türbeleri ziyaret etmekmeselesine temas eder. Ölüden medet ummaktaki belâheti pek güzel tasvir eden Kâtip Çelebi kadınların, çocukların ve "ukûl-ı za'îfe ashâbı ricâl"ın mezarlara yüzlerini, gözlerini sürdüklerini, mum yağıyla yağlanmağı âdet ettiklerini anlatır.

Son, yirmi birinci bahis. on birinci/on yedinci asrı gürültüleriyle dolduran "Sivasî ve Kadı-zâde" meselesine tahsis edilmiştir. "Sivaslı Abdülmecid Efendi" ile "Kadı-zâde Mehmet Efendi" iki vâ'izdir ki biri tasavvufa, öteki "tarîk-i nazar"a yani softalığa mütemayıl idî Bunların birbirine karşı atıp tutması İstanbul halkını ikiye ayırmış, nihayet hükûmet, işin azıttığını anlayıp kürsi şeyhlerinden bazıları sürülmüştür. Kâtip Çelebi iki tarafı ifrât ve tefrite düşmüş görerek, "bir tarafın galebesi câiz görülmeye, nizâm-ı âlem, halk haddinden tecâvüz etmemekle müyesserdir" diyor.

Müteakıben Kâtip Çelebi kendi hayatını yazmıştır: "Mîzânül-Hak" hükümdara, vâizlere ve halka ve talebeye ait olmak üzere dört "vasiyet"le hitâme erer. Bunların hemen hepsi faydalı şeyler olmakla beraber bilhassa talebe için "Bir fenni itkân üzere tamam itmeden fenn-i âhire intikâl eylemeye" deyişi güzîde Türk allâmesinin "ihtisâs"a ne derecelerde ehemmiyet verdiğini ispat etmektedir. Kâtip Çelebi "Mîzanü'l-Hak"ı 1067 vefatından biraz evvel yazmıştır. Bi'l-vesîle bu mümtaz, bu lâyemut, şark ve garpta tanınmış Türk âllâmesinin "Zeyrak"teki mühmel mezarının tecdîd ü ihyâsını hâssaten şehremânetinin himmetinden bekleriz.

Ali Canip

¹⁴⁷ Burada "Şeyh"den maksad "Muhiddin-i Arabî"dir. Çünkü bu İslam feylosofu "Füsüs"ında Firavun'un imanından bahseder.

3. CİLT

HAYAT MECMUASI

Sayı: 55

15 Kanun-i Evvel 1927

KLASİK TÜRK NAZMINDA

Sayfa: 42

RUBAİ ŞEKLİNİN ESKİLİĞİ

Türklerin daha İslamiyet'ten evvelki edebiyatlarında mevcut nazım şekilleri hakkında yaptığımız tetkikat neticesinde, Dörtlük yani dört mısradan mürekkep Kıta şeklinin Türk nazmı için adeta bir vahid-i kıyas olduğunu muhtelif delillerle ispat etmişiydik. Muhtelif kitaplarımızda makalelerimizde bu meseleye dair verilen izahatı burada tekrar edecek değiliz. Türk halk edebiyatının bu hususiyeti, Türkler İslam medeniyeti dairesine girerek klasik İslami bir edebiyat vücuda getirdikleri zaman, o edebiyatın nazım şekillerinin tekâmülünde de şiddetle müessir oldu; 1926 da ilk cüzileri neşredilen Türk edebiyatı tarihinde, miladi on beşinci asıra kadar yazılan klasik Türk edebiyatı mahsullerinde bu tesiri ayrı ayrı gösterdiğimiz gibi. Ayrıca, Türkiyat mecmuasının ikinci cildinde Tuyuğ hakkında yazdığımız makalede de bundan bahsettik. Bu itibar ile klasik Türk nazmında Acem edebiyatındaki Rubai şeklinin, şimdiye kadar zan ve tahmin olunduğundan daha eski olması hiç de hayret edilecek bir hadise değildir. En eski Türk nazmında dörtlüklerin ehemmiyeti hakkındaki nokta-i nazarımıza istinat eden Profesör Kovalslü 1922 de neşir ettiği Türk kavimlerinin nazım şekli hakkında tetebbularında Acem rubaisinin de belki Türklerden alınmış olabileceği mütalaasında bulunmuştu. İran edebiyatının Sasaniler devrindeki nazım şekilleri hakkında etraflı malumata malik olmadan böyle bir ihtimali ileri sürmek, bizce doğru değildir, binaenaleyh, bu cihetin hallini şimdilik eski İran edebiyatı mütehassislere bırakarak, sadece, malumumuz olan en eski Türk rubaileri hakkında biraz malumat verelim:

Şimdiye kadar malum olan en eski Türkçe rubai, miladi on beşinci asrın ikinci nısfında yaşayan Mülhakatı Şerh adlı meşhur eserin müellifi Cemal Kureyşinin bu kitabında münderiçtir. Barthold'un orta Asya Türk tarihi hakkında derslerinde sadece son mısraını zikir ettiği bu rubainin ilk üç mısraını Farsi'dir, yani eser bir Mülemmadır Leningrad'da Müze Asyatik kütüphanesinde tetkik ettiğim 1066 ve 1247 de yazılmış iki nüshadan mukabele ettiğim bu rubai yazıyorum

Ey nam-ı tu ber hatem dil nakş-ı nigin
 Mülk-i Hoten ez tu dide uzv-ı temkin
 Çendan bizi ey şah ki guyed Türki
 Yuflak Kıra bulmış munimiş tekin

Haten sultanı olan bu "Munimiş Tekin" in ne zamana mensup olduğunu Barthold de yazdığı gibi, tasrih olarak bilemiyorsak da bu mülemma rubainin on üçüncü asra ati olduğunu pek ala söyleyebiliriz Türk edebiyatı tarihi, 1926, s 274.

Bundan daha eski bir zamana ait yine mülemma düğeri bir rubaiye, mukaddime muallim Kilisli Rıfat Bey'in elinde olup elyevm millet kütüphanesinde bulunan, Huvarizimde yazılmış eski bir mecmuada tesadüf ederek kayıt etmiştim. İlk mısraı Arapça, ikinci Acemce, son beyti de Türkçe olan bu rubaiyi burada ilk defa neşir ediyorum

Farsça Şiir

طیبیان بشمان لنا سیف نظر

کز غمزہء شان عقل شود زیرو زبر

Damamda aceb kıyamed mi kopdı meger

Kim bir yana yanaşdılar bugün şems ü kamer

Mezkûr mecmuada bu rubai, Bedreddin Kavami adlı bir şaire nispet edilmektedir. Benim fikrime göre bu adam, Avfi'nin Lebab elbabinde bahsettiği Bedreddin kevami i Razidir; Irak ve havlisinde yetişen ve Sincar devri şairlerinden olan bu şair, Selçuk ümerasından kavvam melk Tuğrani'nin metdahi olduğu cihetle Kıvamitahallus etmişti. Aslan ri oğuzlarından olması muhtemel bulunan Kavami'nin Kutadgubilik ve Hibetül hakayık den sonra, Harezm'de Türkçenin tedris lisanı mahiyetini kazandığı bir sırada böyle bir mülemma rubai yazması, asla ihtimalden baid değildir. Esasen, o asırda rubai tarzının eski Acem tezkirei şuaralarından pekiyi anlaşıldığı vecihlefevkalade tamimi, şairlerin hem Arapça hem Acemce şiirler yazdığını, keza, şiirlerde Türklerden ve Türk güzellerinden bahsedildiğini mesela Zarf hamedaninin Türk köleleri vasfında Melikşah verdiği kaside gibi düşünürsen, bu muallimin Türk saraylarında haşa gitmek için Bedreddin Kavami tarafından yazıldığını suhuletle kabul edebiliriz. Hülasa, bilumum lisanı ve edebi diller, bu rubainin miladi on

ikinci asra ait olmasına asla mâni olamadığı gibi, on dördüncü ve on beşinci, hatta on altıncı ve on yedinci asırlarda yalnız Farsi değil Türkçe yazmakla da maruf bir takım şiirlerin Farsi tezkirelerde sadece Acem şairi olarak zikir edildiklerini nazar itibara da alırsak, bu iddiayı daha kuvvetle sert edebiliriz, biz Bedreddin Kevami'nin bu eserinden iptida Türk Edebiyatı Tarihi, 1926, s 225nde bahsetmiştik.

Sir Denison Rus'un ahiren neşir ettiği tarih Fahreddin Mübarek Şah merv ve rudi Londra 1927de münderiç Türkçe bir rubai ile Fahreddin'in orada Türk lisan ve edebiyatı hakkında verdiği bazı izahat, yukarı ki nokta-i nazarlarımızı muhtelif cihetlerden teyit ve ispat etmektedir. Bu eserini Miladi 1206 da ikmal eden müellif Fahreddin Muhammed İbni Mansur ElMeru ve ElRudi sadiki mübarek şah Haft iklim sahibi Emin Razi'nin verdiği malumata göre, Afganistan ve Hindistan'da miladi 1148-1215 selevleri arasında hükrüman olan Ğuriler hanedanından Sultan Gıyaseddin Muhammed'in müddet hükümeti 558-599 hicri mahmurlarından idi. Yine Denison Rus, Sugd lehçesi hakkındaki tetkikatıyla maruf merhum "Götyo" ile birlikte Jurnal Azyatik neşrettiği bir makalede Jurnal Azyatik, 1913, Mayıs Haziran nüshası, s 521-533 bu eserin Sugd alfabesi hakkındaki parçasını neşir etmiş olduğu gibi, Profesör Bravn namına neşredilen Acep namede de eserin müellifi hakkında İbni Esir, Tabakat nasiri, habib ül seyir gibi menbalerden naklen malumat vermiş ve münferecatından etraflıca bahs eylemiştir ki Acep name, 1922, s 392413 işte burada o Türkçe rubai aynen münderiçtir. Fillhakika, eserin ahiren neşir olunan Farsi metninde, müellif, Türklerin kitapları ve yazarları olup seher ve nucuma vakıf olduklarını ve çocuklarına yazı öğrettiklerini ve biri Soğdi diğeri tağırkızı olmak üzere iki nevi yazıları bulunduğunu söyleyerek bunlara dair izahat verdikten sonraki bu kısım ve buna ait tahlili ve tenkidi izahat Jurnal Azyatik deki makalede münderiçtir. Onların kaside ve rubai gibi nazımları bulunduğunu da ispat için bir rubai nakil ediyor ki, aynen şudur;

Vade buyurusın nevcüvân gelmezsen

Söz yılğanını maninin bilekoymazsen

Yüzün gün ve sac tün kara görmezsen

Aşkında kararsız ey aceb bilmezsen

Bu rubai, lisan itibarıyla, yukarıda zikir ettiğimiz rubailerden farksızdır ve her halde Türk edebiyatının miladi on ikinci sarına yani Moğol istilasından evvelki devresine aittir. Bu asırda müellifin Türklerin mi vezin ve mana dar kaside ve rubaileri olduğunu söylemesi, halk edebiyatından ayrı olarak aruz vezniyle klasik bir Türk edebiyatının mevcudiyetine en kati bir delildir, bunu gördükden sonra, yukarıda zikir ettiğimiz mülemma rubainin Bedreddin Kevamii Razi'ye ait olduğunda hiç şüphe edilmez ve on ikinci asırda klasik Türk edebiyatının orta Asya'da layıkla inkişaf ettiği hakkında eskiden beri ileri sürdüğümüz medea, artık tarihi bir hakikat ad olunabilir. Selçuki imparatorluğunun tesisiyle bütün İslam âleminde Türk hâkimiyeti kuvvetlendikten sonra, Türk lisan ve edebiyatının ne kadar ehemmiyet kazandığını Divan Lügat Türk pek ala göstermişti. Esasen baştanbaşa Türklerin ve Türk hükümdarlarının, bir methiyesinden ibaret olan tarih Fahreddin Mübarek şah dede, Türk lisanının kazandığı bu ehemmiyet sarahaten zikir edilmektedir: Tazi lisanından sonra Türkçeden daha iyi ve daha heybetli hiçbir dil yoktur. Elyovm bu lisana rağbet eski zamanlardakinden daha fazladır. Çünkü ümeranın ve sipehsalar'ın çoğu Türk'tür. Herkesin muhtaç ve talip olduğu devlet ve servet ve nimet onlardadır. Asiller ve büyükler ve onların evlatları Türklerin hizmetindedirler ve onların devleti sayesinde mesut ve muhteremdirler.

Müellifin bu eserde Türkler hakkında sarf ettiği metihlerden başka bir münasebetle bahsetmek isterim. Yalnız bu küçücük makalemiz rubai gibi teknik itibarıyla çok müşkül bir nazım şeklinin Türkler arasında miladi on ikinci asırdan beri şayi olduğunu göstermek itibarıyla, klasik Türk edebiyatının eskiliğini ve Kutad-gu-bilig den bugüne kadar hiç fasılasız bir tekâmül takip ettiğini kati surette anlatmaktadır. Senelerden beri edebiyatımızı ancak on beşinci asırdan başlatmak isteyenlere karşı müdafaa ettiğimiz bu edebiyatımızın eskiliği nokta-i zararının, her gün çıkan bu gibi yeni vesikalarla teyit etmesi ve Avrupa Türkiyatçıları tarafından da kabul olunmağa başlanması, bizim için en büyük mükâfattır.

Köprülüzade Mehmed Fuad

İstanbul Darülfünun'da Türk Edebiyatı Tarihi Müderrisi

KONYA MÜZESİNDEKİ KÜTÜPHANE

Mevlâna hankâhı, bugün Türkiye'nin en bedî, en kıymetli bir müzesi hâline ifrâğ edilmiştir: Türk zevkinin, Türk beda'atının, Türk dehâsının ebed-zinde eserleri, Anadolu'nun en harikulâde bir nefâsetle nesc ve ibdâ' ettiği bahası takdîr edilemez halıları, âvânîsi burada mahfûzdur. Avrupa'nın en uzak yerlerinden gelip tetkik eden meraklılar, mütehassıslar, Türk elinden çıkan bu bediâlar karşısında hayran kalıyorlar. Konya müzesini dolduran eşya arasında Anadolu mallarından başka tâ İran'dan, Hindistan'dan gelmiş olanlar da vardır. Binâenaleyh "İslâmi sanatlar"a dair tettebbû yapacak olanlar için Konya müzesi muazzam bir kitap, muhteşem bir hazînedir. Hayat'ın müteakip sayılarımda bu müze ve mahfûzatı hakkında resimli bir iki makale neşretmek emelindeyim. Bugün bu satırlarla sadece müzenin "kütüphane" kısmına temas edeceğim.

Mes'ut bir tesâdüfle Konya müzesi Kütüphanesi'nin küşâd resminin icrâ edildiği 27 Teşrinisânî 1921 Pazar günü ben de orada bulundum.

Buradaki kitaplar -yazma ve basma- cilt itibariyle 3222 adettir Bazen bir cilt içinde birkaç kitap zuhûr eder. Bu itibarla yani kitap itibariyle Konya Müzesi mahfûzâtı 3690'ı bulmaktadır. Pek nefis cilt ve tezhîbe mâlik olup müzede camekânlar içinde hıfz edilen 79 eser bu yekûnun hâricindedir. Umûm yazmaların adedi 1269 ve basmaların adedi 1953 cilttir. Mevcut kitapların hemen hemen yüzde yetmiş, sekseni "Hendem Sa'îd Çelebi"nin mali ve vakfı olduğu üzerlerindeki kayıt ve mühürlerden anlaşılmaktadır. Kitap meraklısı ve âlim bir zât olan Hemdem Sa'îd Çelebi kırk beş sene burada post-nişin olmuş ve 1275 tarihinde vefat etmiştir.

Müze kütüphanesini dolduran kitaplar meyânında hemen her yerde tesâdüf edilecekler de vardır; fakat bir kısmı pek kıymetdar ve pek nâdir nüshalardan terekkep etmektedir. Birçok meşgûliyetlerim arasında bu kütüphanenin mahfûzatını istediğim gibi tetkik edemedim, yalnız şöyle bir göz gezdirdim ve pek değerli yazmalara tesadüf ettim. Ez-cümle 677 tarihinde kaleme alınmış bir mesnevi nüshası vardır ki erbâbınca ehemmiyeti der-kârdır. Kâtibi olan "Mehmed İbn Abdullah el-Konevî" bu nüshayı

"nüsha-i asliye"den iktibas ettiğini hâtimede tasrîh etmektedir. Altı yüz yetmiş yedi senesinde yani bundan altı buçuk asır evvel kaleme alınan bu kıymetdar nüshanın yazısı nesihtir. 613 sahifedir. Cildi göbek ve köşeleri şemseli olmak üzere- nefistir, fakat maalesef mıkalebi kopmuştur. Bu nüsha yeni tanzim edilmiş olan defterde 60 numarada mukayyedir. Mevlâna Mesnevîsi'nin bundan başka daha 13 nüshası mevcuttur

Müze kütüphanesinde 4 nüsha da Dîvân-ı Kebîr bulunmaktadır ki bunların en eskisi iki cilt üzerinedir. Bu eski nüshanın kâtibi "Hasan bin Osman el-Mevlevî"dir. 768 başlamış 770 bitirmiştir. Yazısı nesihtir. Birinci cilt 305, ikinci cilt 340 sahifedir. Bu nüsha Şerefeddin nâmında bir zâta mahsûs olarak kaleme alınmıştır ki kâtip bu zâta (Emir Satı el-Mevlevî) unvanını veriyor.¹⁴⁸ Bu da 66 numarada mukayyedir.

Yine buradaki eski nüshalardan biri de Mevlâna'nın oğlu "Sultan Veled"nin (İbtidâ-nâme, Rebâb-nâme, İntihâ-nâme)sini ihtiva etmektedir ki (Ahmed İbn Muhammed el-Kâtib) tarafından 732 tarihinde kaleme alınmıştır. Bu 628 sahifedir. Nesihdir, 76 numarada mukayyedir.

Müze kütüphanesinde Fuzûlî'nin pek eski ve muteber bir Dîvân nüshasına da tesâdüf ettim. Yazma nüshaların hemen hepsinde görüldüğü üzere bunda da kasideler kısmı yoktur. Sade gazeller muhammesler, müseddesler ilh. okunuyor. 984/1576'de yani Fuzûlî'nin vefâtından yirmi bir sene sonra (Hüseyin bin Gülşenî Muallim Kâşi) tarafından yazılmıştır. Âzeri şive ve imlâ tarzını tamamen muhafaza etmektedir. "Fuzûlî Dîvânı"nın yeniden ve sahih bir surette tab'ı halinde bu nüshadan müstağni kalınamaz.

Burada bir de Âşık Ömer Dîvânı vardır. Hâfız Hüseyin İbn el-Hac İsmail Ayvansarayî merak etmiş, bu popüler Türk şâirinin ne kadar gazeli, koşması eline geçmiş ise toplamış 669 sahifelik koca bir cilt vücûda getirmiştir. Câmî' hâtimede şu sözleri söylüyor: "... Bu dîvân-ı zî-şan-ı Âşık Ömer'i müddet-i medîde ve eyyâm-ı adîde sa'y u gûşîş ile bu mertebeye âla-kadri't-tâka getirüp tertîb-i hurûf üzere tahrîr ve nice kere mahv ü isbât ile takrîr edüp ba'de'l-itmâm olduklarımızı dahi zeyline derc ve idhâl ve bundan sonra dahı dest-âver olanları dahi kayd eylemek üzere nizâm verildî Bu senei celîle tarihinde, ki (Nefehâtü'llâh 1197) sâl-i itmâmın beyân eder, câmi'i olan Hâfız Hüseyin Ayvansârayî ki sekbâniyân ocağında on beşinci zümrenin duâcılarında olup bu hidmet-i celîleyi ahhâb-ı zî-şâna yâdigâr ve ihvân-ı hullâna ber-güzâr eylemiştir.

¹⁴⁸ Konya'da bir "Şerefeddin Camii" vardır, Konya Rehberi nâmındaki eser, camiin bânisini meşâyihden olarak gösteriyorsa da vakfiyenin tetkiki icap eder

Garaz-ı bî-garazı dahi budur ki mütâla'a eden ve safâ-yâb olan ehl-i aşkdan bir duâ ile hayatda oldukça selâmet-i din ve ba'de'l-fevt rûh-ı revânıma bir hediye-i nâçizâne ta'yin buyurula ki demişlerdir: (Bugün bana ise yarın sanadır. Temmet). Bu nüshanın zahrında şu beyti okuyoruz:

İşidüp ben de vefâtın ana didüm târihi¹⁴⁹

Ola Âşık Ömer'in cılve-gehi 'adn-ı celîl

1119/1707

"Hafız Hüseyin Ayvansarâyî"nin hayâlî parçalar topladığı görülüyor. Maahâzâ bazı cönklerde tesâdüf ettiğim bir iki nefîs koşmayı bu nüshada bulamadım. Her ne olursa olsun câmi'in himmeti takdîre lâyıktır. Âşık Ömer manzumelerinin çoğu kafiyelerine göre hece sırasıyla tanzîm edilmiş olduğu için nüshanın baş tarafında (harfû'l-elif, harfû'l-bâ, harfû't-tâ ...) yolunda bir fihrist de mevcuttur. Bütün eser 669 sahife tutmaktadır. Defterde 1444/4 numarada mukayyedir. Burada mevcut kıymetli eserler meyanında meşhur Türk şâiri Ahmedî'nin tâ 864 Ataullah İbn Abdullah tarafından yazılmış İskender-nâme nüshası da vardır. Yazısı nesihdir. Mecmû'u 645 sahife tutmaktadır. Bunlardan başka (Hadîkatü 's-Suadâ)nın tâ 985 ve 994 yazılmış iki nüshasıyla 970 (Kühü'l-Ahbâr)ın 1063 yazılmış birer nüshası dikkate şayandır.

Birçok meşguliyetlerim arasında Konya Müzesi Kütüphanesi'nin mahfûzatını istediğim gibi gözden geçiremedim. Müzenin çalışan müdürü Yusuf Bey tarafından (fiş)ler vücuda getirilmiştir. Kütüphanenin de dürüst tarzîm olan "elifbâî defteri" de meydana gelecek olursa tetkik ve tettebbû erbâbına büyük bir suhûlet ibrâz edilmiş olur.

Ali Canip

¹⁴⁹ Vezne göre "İşidüp ben de vefâtın ana didüm târih" demek iktiza eder.

MEVLANA'NIN RUBAİLERİ

Hâkim Senai'nin dediği gibi:

اسما نهاست در ولایت جان
کارفرمای اسمان جهان
در ره روح بست وبالا هاست
کوههای بلند و صحرا هاست

Can ülkesinde, bildiğimiz âlemin gönüllerini idare eden esmalar, ruh yolunda bin bir iniş çıkış ve çok yüksek dağlarla geniş sahralar vardır. Bu âlemin en ayırmaz, göz görmez yerleri pek çoktur. Bizde ve içirimizde tekevvün ettikleri halde onları tanımaktan uzun zamanlar mahrum kaldık ve halada bildiğimiz noktaları bilmediklerimize nazaran kim bilir ne kadar ehemmiyetsizdir.

Meçhul karşı mukavemet edilmez bir iştıyak taşıyan insan, zekâsının şulesini kendi içindeki bu kesif karanlıklara da tevcih etti. İşte bu ihtiyaç ile maneviyat diyarının meçhul kıtalarını bulmak için ilk cehdi sarf edenler Mistikler, yani Sofiler olmuştur.

Bunların her biri, Butru'nun dediği gibi, ruhiyat âleminin tesisinden evvelki zamanların şayan dikkat birer paikologu addolunabilirler. Bunun içindeki onları tanımak, ruh âleminin ilk seyyahlarını, batını diyarın ilk kâşiflerini tanımak demektir. Budadan ta Göte'ye gelinceye kadar şark ve garpta bu mizaçta yüzlerce dahi yetişmiştir. Eflatun, Platin, Hafız, Hindi, Yunus, Fransuva dasız, Spinoza, Seleyer Maher, Paskal, Lamartin... ilh. bütün medeniyet ve itikadı hayatı içinde en büyük mistiklerden biri ise şüphesiz Mevlana'dır.

Altı asırdan beri Türk ve İslam hayatı üzerinde şahsiyetle, eserleriyle derin tesirler yapmış olan bu mühim şiir ve hikmet ulusunu tanımakta hiç olmazsa mensup olmadığı milletlerden daha az alakadar görünmemeliyiz. Gibb evkafı, en ilmi usullerle en eski nüshalarını tetkik ettirip mesneviyi yeniden taba çalışırken, vecd-aver gazellerini muhtevi, Divan-ı Kebir'inden müntehap parçalar muhtelif garp lisanlarına nakledilmiş bulunurken, bir kısım rubailerinin Macarcaya tercüme edilmiş olduğunu görürken, hayatından bahseden Menakıbü'l Arifi'nı Kleman Hüvar'ın kalemiyle Fransızca'sından

okumaya mecbur olurken Mevlana'yı yeni görüşlerle tarihi, ruhi ve içtimai tetkiklere mevzu ittihaz etmemekliğimiz hiçbir vechile mazur görülemez. Edebiyat tarihimizin iki mühim şahsiyeti olan Âşık Paşa ile Yunus'u Mevlana'yı tanımadan anlamak, birinin garip namesiyle diğerinin pür istiğrak şiirlerini mesnevi ile Divan Kebiri okumadan takdir etmek mümkün değildir.

"Aslım Türkest egerçi Hindu guyem" diyen bu öz Türkün hayatı, edebi kudreti, itikadı rolü münevverlerinin alakasını cidden celbe layıktır. Dini ve mezhebi tarafgirliklerin ördüğü kutsiyet veya nefret perdesi arkasında kalan yüksek ve hakiki şahsiyetini tanımadığımız bu Türk da hepsini en iyi gösterecek yine kendisi yani eserleridir. İki bine yakın rubailerinden en dakik bir itina ile intihap ettiklerimizi, ancak bu vazifeyi kısmen ifa emeliyle hayatın aziz karilerine takdim ediyoruz.¹⁵⁰ Mehaz olarak elimizde, en eskisi 479. H. yazılmış¹⁵¹ olup Baki Bey'in hususi kütüphanesine ait bulunan nüsha olmak üzere dört yazma ve bir de malum olan basma nüsha bulunmuştur.

Rubailer, dar ve mahdut bir şekil nazım olduğu için, Mevlana'nın vecd ve galeyanını tamamıyla istiaba kifayet etmemiştir. Bunların bir kısmında kendi fikir ve felsefesini hülasa edilmiş bulacağız. Bir kısmı ise yaşadığı devre ve hadiselerle işaret için yazılmıştır. Fakat bunlar haricinde kendisinin asıl manevi şahsiyetine tercüman olan, o kısa dört satır içerisinde, mani nari halinde koca bir aşk ve cazibe cihanını saklayan rubailerde ve oradaki intihap ettiklerimizin kısım ekserini bilhassa bunlar teşkil eder. Bu kadar şedit bir vect hemasiyle yanan bir vücudun yarım asır bu ihtiraka ve hakiki sevgiliden iftira tahammülü Mevlana'daki ruhi kudreti ispata kâfi bir delildir. Biraz sonra okuyacağınız rubailerde işte bu ihtirakın izlerini, ebediyen kül olmayacak kıvılcımlarını bulacaksınız.

Hasan Âli

¹⁵⁰ İntihap ve tercümeler, şark metinlerindeki derin vukuf ve melekelerinden her zaman istifade ettiğim müderris Şerefeddin ve Baki Bey Efendilerle beraber yapılmıştır.

¹⁵¹ Kitabın sonunda sümme rubaiyat ale yed Abdülzayıf Abid ül evliya Hasan bin Yusuf bin Hüsameddin Hafız cedde ta'rif fi evasıt şevval sene 749 kaydı müherrirdir.

1

آن وقت که بحر کل شود ذات مرا
روشن گردد جمال ذرات مرا
زان میسوزم چو شمع تا درره عشق
یک وقت شود جمله اوقات مرا

Bahrı kül zatım olduğu zaman o, benim vücudumdaki zerreleri aydınlatır. Bunun için ben şem' gibi yanarım, ta ki aşk yolunda bütün evkatım bir vakitten ibaret olsun!

2

ای دوستی بدوستی قرینم ترا
هر جا که قدم زمینم ترا
در مذهب عاشقی رواکی باشد
عالم بتو بینم نبینم ترا

Sevgilim, daima dostluk etmek suretiyle bana yakınız. Ayağını sen nereye basarsan biz, oranın zeminiyiz. Âşk mezhebinde reva der ki alemi seninle gördüğümüz halde seni görmeyelim?..

3

پرره کذر بلا نهادم دل دا
خاصه از بی توبای کشادم دل را
از باد مرابوی توآمد امروز
شکرانه آن بیاد دادم دل را

Gönlümü bela uğrağına saldı ve onu yalnız senin arkandan koşturdum. Sevgilim, bugün rüzgârdan senin kokun geldi, ben şükran olsun diye koku ki getiren rüzgâra gönlümü verdim.

4

باعشق روان شد از عدم مرکب ما
روشن نه شراب وصل دائم شب ما
زان می که حرام نیست در مذهب عشق
تاصبح عدم خشک نیابی لب ما

Bizim kabilemiz aşk ile âdem diyarınsan yola çıktı. Gecemiz visal daimi şarabından içip aydınlandı. O şarap bizim mezhebimizde haram değildir, ondan tatmış olan dudağımız adem sabahına kadar kurumayacaktır.

5

تابا تو بدم نخسیم از یار یها
 تابی تو بدم نخسیم از زار یها
 سبحان الله که هردوشب بیدارم
 توفرق نکر میان بیدار یها

Seninle beraber olduğum zaman sevgin beni uyutmaz, sensiz iken de hasretinle gözlerim uyku tutmaz. Sübhanallah! Her iki gecede yeni ben uyanık kalırım. Bu iki uykusuzluk arasında farkı artık sen takdir et!..

6

من ذره و خورشید لقائی تومرا
 بیمار غم عین دوائی تومرا
 بی بال و پر اندر پی تومی پرم
 من که شده ام چو کهربائی تومرا

Ben bir zerreyim, benim güneş yüzlüm senin. Ben gam hastasıyım, bana sen aynı devasın. Kolsuz, kanatsız senin arkandan uçar dururum. Sanki küçük bir çöpüm beni tutan ve çeken kehrüba sensin

MEVLANA'NIN RUBAİLERİ

Başa geçen nüshamızı

7

نور فلکست این تن خاکی ما
رَشکِ ملک آمد است چالا کی ما
که رشک بود فرشته از پا کی ما
که بکر یزد دیو ز بی با کی ما

Bizim şu kadar topraktan olan bedenimiz feleğin nurudur. O kesif ten, asmandan öyle süratla uçar ki meleklerin meleklerin bile gıbdasını davet eder. Bazen eflakiler biz hakilerin paklığını kıskanırlar, bazen de şeytanlar bizim kötülüğümüzden kaçarlar.

8

همروز چو هرروز خرابیم خراب
مکشادر اندیشه و بر کیر رباب
صد گونه نماز است و رکوعست و سجود
آنرا که جمال دوست باشد محراب

Bugünde her günkü gibi harap ender harabız. Endişe kapısını açma, rebabı ki çal. Kendisine dostun cemali mihrap olan kimseye bin türlü namaz ve o kadar da rüku ve sücut vardır.

9

سبحان الله من وتوای در خوشاب
پیوسته مخالفیم اندر هر باب
من بخت توام که هیچ خوابم نبرد
توبخت منی که در نیائی از خواب

Sübhaneallah, .. ey parlak inci, sana daima ve her suretle muhalefetimiz vardır. Ben senin bahtın gibiyim, hiç uyumuyorum. Sen benim bahtım gibisin hiç uyanamıyorsun.

10

آرى صنما بهانه خود كم بودت
تا خواب بيامدورما بر بودت
خوش خسب كه من تا بسحر خواهم گفت
فرياد ز نركسان خواب آلودت

Evet, ey perestidem, seni kayıp etmemin sebebi kendiliğinden hasıl oldu, uyku geldi ve bizden seni alıp götürdü. İyi uyu ki ben ta seher vaktine kadar senin uykulu nergis gözlerinden müşteki, feryat edeceğim!

11

ازبى يارى ظريفتر يارى نيست
وز بيكارى لطيفتر كارى نيست
هر كس كه ز عيارى و حيله ببريد
والله كه چواو زيرك و عيارى نيست

Yarsız kalmaktan daha zarıf yar yoktur ve işsiz olmaktan daha latif iş bulunamaz. Allah'a yemin ederim ki hile ve ayyarlıktan azade olan kimseden daha akıllı ve kurnaz bir insan olamaz.

12

امروز من و جام صبحى در دست
مى افتم خيزم و ميكردم مست
باسرو بلند خویش من مستم و پست
من نيست شوم تانبود جزوى هست

Bugün sabah şarabıyla dolu olan cam elimde olarak düşünüyorum, kalkıyorum ve mest oluyorum. Ben servi böyle sevgilinin güzelliğiyle mest ve pestim, ondan başka var olan bir şey bulunmadığı zaman ben de yok olurum.

13

امشب شب من نيك ضييعيف و زارست
 امشب شب پرداختن اسرار است
 اسرار دلم جمله خيال ياراست
 ای شب مکذر زودکه مارا کار است

Bu gece, benim çok zar ve zayıf olduğum bir gecedir. Bu gece, sırların meydana çıkacağı gecedir. Gönlümde gizli olan şeylerin hepsi yarın hayalidir. Ey gece, çabuk geçme, zira bizim işimiz vardır.

14

انصاف بده که عشق نیکو کار است
 ز آنست جلال که طبع بدکر دار است
 تو شهوت خویش را لقب عشق نهی
 از شهوت تا عشق ره بسیار است

İnsaf et ki aşk, iyi bir meşaledir. Fena tabiat onun safvetini ihlal eder. Sen şehvetinin adamı şak koymuşsun. Fakat şehvetle şak arasında pek çok mesafe vardır.

15

اندردل من درون و بیرون همه اوست
 اندرتن من جان و رک خون همه اوست
 انیجای باشد چه کونه کفر و ایمان کنجد
 بیچون باشد وجودمن چون همه اوست

Gönlümün içinde ve dışında var olan hep vardır. tenimdeki can, kan ve damar hep vardır. Buraya nasıl olurda şer'in ve iman sığar. Vücudum Biçün oldu ve varlığımın Nedeni Niçini kalmadı. Çünkü vücudum da ondandır hep var.

MEVLANA'NIN RUBAİLERİ

16

آن تلخ سخنها چنان دلشکنت
انصاف بده چه لایق آن دهنست
شیرین لب او تلخ نکفتی هرگز
این بی نمکی ز شور بختی منست

Bu acı sözler öyle gönül kırıcıdır ki.. İnsaf et, o ağza bunlar layık mıdır? Yok, yok... Onun tatlı dudağı hiç acı söz söyler mi, bu tatsızlık benim kendi bahtımın kötülüğüdür.

17

آن کس که بووی خوب اورشک پرست
آمد سحری و بر دل من نکریست
او کریه و من کریه که تا آمد صبح
پر سید کزین هردو عجب عاشق کیست

Güzel yüzünü perilerin kışkandığı insan, seher vakti idi, geldi ve gönlüme bir baktı. Ta sabah oluncaya kadar o ağladı. Be ağladım. Sordu. Acaba ikimizden âşık olan hangimizdir?

18

این فصل بهار نیست فصل دکرست
مخمورئ هر چشم ز وصل دکرست
هر چندکه حمله شاخها رقصانست
جنبیدن هر شاح ز اهل دکرست

Bu fasıl bahar değildir, başka bir devirdir, her gözün mahmurluğu ayrı bir sandan olduğu gibi!.. her ne kadar bütün dallar ihtizaz ederse de her birinin sanlanmasının başka başka menşeleri vardır.

19

این مستی ما زبادهء حمرانیست
 وین باده بجز در قدح سودانیست
 تو آمده که بادهء من ریزی
 من آن مستم که باده ام پیدانیست

Bizim sarhoşluğumuz şu bildiğimiz kırmızı şaraptan değildir. Bizim şarabımız sevda kadehten gayri yerde yoktur. Sen benim kadehimi kırmaya ve bade mi dökmeye geldin, fakat ben o türlü mest ki şarabım meydanda değildir.

20

این عشق شهست وراثتش پیدانیست
 قرآن حقست و آیش پیدانیست
 هر عاشق ازین صیاد تیری خورد است
 خون می خورد و جراحتش پیدانیست

Bu âşk bir hükümdardır ama rayeti meydanda değildir. Kuran haktır, fakat ayeti zahir ve aşikâr olmamıştır. Her âşık bu avcıdan bir ok yemiştir. Kan içer, fakat caraheti görülmez.

21

ای از تودلم پرسمن ویا سمنست
 وز دولت توکیست که او همچومنست
 بر خاستن از جان و جهان مشکل نیست
 مشکل ز سرکوی تو بر خاستن است

Sevgili, gönlüm senin sebebinden semle ve yasmenle doludur. Senin menziline benim gibi ve bana benzeyen acaba kim vardır? Can ve cihanda kalkıp gitmek müşkül değildir. Asıl güç olan, senin bulunduğun yeri terk etmektir.

22

ای بنده بدان که خواجهء شرق اینست
 از ابر کهربار ازل برق اینست
 توهرچه بکویی از قیاس کویی
 او قصه ز دیده می کند فرق اینست

Ey kul, bil ki, şarkın efendisi, veli nimeti budur. Ezelin gevher yağdıran bulutundan çıkan şimşek budur. Sen her ne söylersen kıyas ile, akıl ve mantıkla söylersin, oysa kısıyı göz ile anlatır. İşte arada far budur.¹⁵²

23

ای حسرت خوبان جهان روی خوش
 وی قبله زاهدان دوا بروی خوش
 از جمله صفات خویش عریان کشتم
 تا غوطه خورم برهنه درجوی خوش

Cihan gözlerinin tahassür senin güzel yüzünedir. Zahitlerin kıblesi senin latif iki kaşındır. Bütün evsafımdan sayıldım, soyundum, ta ki senin dilnişin ayırmağında çıplak olarak yıkanayım!..

24

ای جان خبرت هست که جانان تو کیست
 وی دل خبرت هست که مهمان تو کیست
 ای تن که بهر حيله ره می جویی
 اومیکشدت ببین جویان تو کیست

Ey can, haberin var mı ki cananın kimdir, ey dil, haberin var mı ki mehmanın kimdir? Ey ten ki sen türlü türlü hile ile kaçmak yolunu arıyorsun, hâlbuki o seni cazip ediyor, dikkat et seni arayan kimdir?

¹⁵² Mevlana bu rubaide ilim ile, nazarı malumat ile tasavvufun farkını söylüyor. İlimde vastai marifet akıl ve mantıktır ve bil netine kıyastır. Hâlbuki tasavvufta vasitai marifet, hades ve ilham tarikiyle kaşıftır. Şu iki mısra bu noktayı ne güzel hülâsa eder;

Der kâşif hakayık sebak amuz zamirim
 Tertib-i delil hükmara neşnasim A. C.

25

باد آمد وکل بر سرمیخواران ریخت
 یار آمد ومی درقدح یاران ریخت
 از سنبل تر رونق عطاران برد
 وز نرکس مست خون هشیاران ریخت

Rüzgâr geldi mi içenlerin üzerine gül döktü. Yar geldi, dostların kadehine mi döktü. Onun sümbül gibi güzel kokulu olan saçı. Atrıyat satan attarlarda revnak bırakmadı ve nergis gibi mest olan gözleriyle de sarhoş olmayanların kanını döktü.

26

پای توکرفته ام ندارم ز تودست
 درمان ز که جویم که دلم مهر تو خست
 می طعنه زنی که برجکر آیت نیست
 کو برجکرم نیست چه شد برمزه هست

Senin ayağına sarılmış, ilki tutamıyorum, sensen medet isteyemiyorum. Kimden derman arayayım, gönlüm senin muhabbetinle tastadır! Hey gafıl ciğerinde su yoktur, hasta değilsin diye bana tain ediyorsun. Sanki ciğerimde su yoksa ne olmuş.... Kirpiklerimde var ya!...

27

بانی کفتم که بر تو بیداد ز کیست
 بی هیچ زبان ناله و فریاد زچيست
 نی گفت ز شکر لبی بریدند مرا
 بی ناله و فریاد نمیدانم زیست

Neye dedim ki:

Bu zulüm sana kimden geldi, kelimesiz ve dilsiz böyle feryad u figan nedendir? O cevap verdi: beni bir şeker dudaklıdan kesip aldılar onun için nale-i ve feryatsiz yaşamak nedir bilmiyorum!

باشب کفتم کربمھت ایما نست
این زود گذشتن تو از نقصانست
شب روی بمن کرد مرا عذری گفت
مرا چه کند چو عشق بی پایا نست

Eğer sevgilinin olan aya iman varsa bu çabuk geçişin bir kusur değil midir?
Gece yüzünü bana çevirdi ve böylece itiraz etti: Bizim ne günahımız var çünkü âşk bi-yapandır!

MEVLANA'NIN RUBAİLERİ

29

بر هر جائی که سر نهم مسجوداوست
در شش جهت و برون شش معبوداوست
باغ وکل وبلبل وسمماع و شاهد
این جمله بهانه است و همه مقصوداوست

Başımı koyduğum her yerde secde edilen odur, dört köşe ve altı bucakta mabut odur. Bağ, gül, bülbül, sam', sevgili, bütün bunlar bahanedir. Yalnız vasıl maksut olan odur.

30

بگذشت سوار غیب و کردی برخواست
اورفت زجای و کرد اوهم برخواست
توراست نکر نظر مکن ازچپ وراست
کردش اینجا و مرد دردار بقاست

Süvargayb geçti ve arkasından tuzaklıktı. O gitti, fakat onun kaldırdığı toz henüz zail olmadı, daha buradadır. Sen doğru bak, ey gafil, eğri büğrü nazar etme: onun izi üzerinde yükselen toz burada bu fena âleminde. Fakat süvarisi olan zat ise darbaka da yaşıyor.¹⁵³

¹⁵³ Bil-umum sufiye, iki âlem tasavvur eder; biri âlem gaip, diğeri âlem Şehade. Âlem şahade bu gördüğümüz âlemdir ki sarf bir günlükten başka bir şey değildir. Zavallı hükümdar ve fanidir. O günlüyü vücuda getiren hakiki âlem ise misaller âlemdir ki bizim dünyamızdaki varlıkların hakiki numuneleri hep oradadır. Muhyettin Arabi, o numunelere Ayan sabite değer. Rubaide süvarinin tozuyla asıl ve hakiki olmayan âlem şahadeye, süvarisiyle de bek-ı âlemindeki layezal varlığa işaret edilmektedir.

31

بیجاره نر از عاشق بی صبر کجاست
 کاین عشق گرفتاری بی هیچ دواست
 درمان غم عشق نه بخل و نه ریاست
 در عشق حقیقی نه وفا و نه جفاست

Sabır ve kararı kalmamış âşıktan daha bi-çare bir insan nerede vardır? Bu âşk ki zatın devasızlığa giriftar olmaktır. Âşk gamının dermanı ne behildir, ne riya! Çünkü hakiki sevgide ne vefa vardır, nede cefa!..

32

تا شب می کوکه روز مارا شب نیست
 در مذهب عشق و عشقرا مذهب نیست
 عشق آن بحر یست کش کران و لب نیست
 بس غرقه شوند و ناله و یارب نیست

Gece olsa da, deki, gündüzümüze gece yoktur. Mezhep âşkta âşka mezhep olmaz. Âşk öyle bir denizdir ki ne had u payanı, nede sahil ve kenarı bulunur, oraya düşüp boğulurlar, fakat imdat ve istimdat veya Rab diye bağırarak yoktur.

33

چون دانستم که عشق پیوست منست
 و آن زاف هزار شاخ دردست منست
 هر چنکه دی مست قدح می بودم
 امروز چنانم که قدح مست منست

Bildim ki âşk, benim mevcudiyetimin rabtasıdır. Ve o bin telli olan zülfü benim elimdedir. Ben her ne kadar dün kadehten mest oluyor edisemde bu gün o haldeyim ki kadeh benden müsttir.

34

خواهی که ترا کشف شود هستی دوست
 در رو بدرون مغزو بر خیز زیوست
 ذاتیست که کرد او حب تو بر توست
 او غرقهء خود هردو جهان گردو جهان غرقه در اوست

Dostun yani Allah'ın varlığı sana mekşuf olsun iste yürüsün iç yüze geç, dış yüzde durma!.. O öyle bir zattır ki onu senden senin hicapların sitr etmiştir. Hâlbuki kendisi gitti zatına müstagrık ve her iki cihanda ondan gark olmuştur.¹⁵⁴

35

دیوانه شدم خواب ز دیوانه خطاست
 دیوانه چه داند که ره خواب کجاست
 زیرا که خدا تحفت پا کست ز خواب
 مجنون خد بدان که هم خواب خداست

Divane oldum, divanenin uyku uyuması hatadır. Mecnun uykunun nerede olduğunu bilir mi? Zira Allah uyumaz, uykudan münezzehtir. Bil ki hakkın divanesi de onunla hem hâb olur.

36

کوبند که عشق عاقبت تسکین است
 اول شورست عاقبت تمکین است
 جانست ز آسایش سنک زیرین
 وین صورت بی قرار بالابین است

Dediler ki, âşkın akıbeti sükûnettir. Evli şuriş, nihayeti temkindir. Can, bu âşk değirmeninin altında duran taştır ve bu bi-karar suret ise, üsteki görülen müteharrik kısımdır.

¹⁵⁴ Bu rubaide asıl ve hakiki olmayan bednin hakiki varlık olan Allah'a mani istisal olduğuna işaret edilmektedir. Sufinin senin varlığın başka Ganahlara kıyas edilmeyecek kadar büyük bir ganahdır mealindeki vücudun zenp.... İlh. sözü bu fikrin desturudur

37

گفتند که شش جهت همه نور خداست
 فریاد ز خلق خاست کان نو کجاست
 بی‌کانه نظر کرد بهر سو چپ و راست
 گفتند دمی بکن بی چپ و راست

Dediler ki şeş cihet nur Hûda ile doludur, halktan o nur nerededir? diye feryat koptu. Yabancı olan kimse, her tarafa, sağa sola baktı, onu görmedi. Dediler ki onu görebilmek için. Bir an sağsız solsuz nazar et!.

38

کم باد سری که آن سر اثر پانیست
 وان دل که بجان غرقهء آن سودانیست
 گفتند درین میان نکنجد مویی
 من موی شدم ازان مرا کنجانیست

Büyüklerle hak-ı bay olmayan baş ve onların sevdasına candan gark olmayan gönül yok olsun. Dediler ki onlarla bu baş ve bu gönül arasına kil sığamaz, o kadar birbirine yakındırlar. Hâlbuki ben, bizzat kil oldum, artık benim için oraya sığıp sığmamak meselesi kalır mı?

Devem ediyor

MEVLANA'NIN RUBAİLERİ

41

ماهی که نه زیرست و نه بالاست کجاست
 نقدی که نه باما و نه بی ماست کجاست
 آنجا اینجا مگو بگو راست کجاست
 عالم هم اوست انکی بیناست کجاست

Ne yukarıda, ne de aşağıda olmayan ay nerededir? Be bizimle, ne de bizsiz olamayan nerededir? Orada, burada deme, doğrusunu söyle. Âlem hep orda, fakat onu görebilecek nerede?

42

مستم زخمار عبهر جادوبت
 دفعم چه دهی چو آمدم درکویت
 من سیر نمی شوم زلب ثر کردن
 آن به که مرا درافکن درجویت

Cadı gibi sihir-kâr ve nergis gibi güzel güzelliğinin şarabından mestim, senin yanına geldiğim zaman niçin beni koruyorsun? Ben öyle dudağın ıslatmakla doyacaklardan değilim, beni kendi ırmağına at, ruhumu ancak o kandırır.

43

منصور حلاجی که انا الحق می گفت
 خاک همه لره بنوک مزکان می رفت
 درقلزم نیستی خود غوطی خورد
 وانکه پس ازان درانا الحق می سفت

Halaç Mansur ki Enel Hak dediği, bütün yolların topraklarını kirpikleriyle süpürdü.. kendisinin yokluğu denizine daldı ve ancak ondan sonra Elen Hak incisini buldu ve daldı.

44

نا که زدرم درآمد آن دلبر مست
 جام می لعل نوش کرده بنشست
 از دیدن واز کرفتن زلف جوسست
 رویم همه چشم کشت چشم هم دست

O mest olan güzel, ansızın kapımdan içeri girdi, yakut gibi duran şarab kadehinden içmiş olduğu halde geçti oturdu. Onun dalgalanan saçını görmek ve tutmaktan bütün yüzüm gözü gözüm baştanbaşa el oldu.

45

هر ذره که در هوا و در هامونست
 نیکو نکرش که همچوما مجنونست
 هر ذره اکر خوشست وکر محزونست
 سر کشتهء خورشید خوش بیچونست

Havada, sahrada olan zerrelere iyi bak. Onların cümlesi bizim gibi mecnun bi-karardır. Mahzun, memnun olsun ne kadar zerre varsa hepsi ezel güneşinin serkeştesidir.

46

هر روز دلم در غم تو زار ترست
 واز من دل بی رحم تو بیرار ترست
 بکذاشتی ام غمت نکذاشت مرا
 حقا که غمت از تو و فادار ترست

Gönlüm senin gamından her gün bir kat daha zar olmakta ve senin merhametsiz gönlün benden gittikçe bizar kalmaktadır. Sen benden geçtin, fakat gamın benden geçmedi. Doğrusu senin gamın sende daha vefakârmış!

47

یاری که بحسن از صفت افز و نست
 درخانه درآمد که دل تو جولست
 اودامن خود کشان و دل می گفتش
 دامن یه کش که خانه ام پرخونست

Güzelliği tavsifin fevkında olan sevgilim gönlün nasıldır. diye hatırlımı sormak için övmeye geldi. O etkini çekiyordu. Gönlüm ona dedi ki eteğini iyi çek, zira evim kabla doludur!

48

ای روح تواز اطافت آیینء روح
 خواهم کم قدمهای خیالت بصبوح
 در دیده کشم ولیک تیر مزهام
 ترسم کند پای خیالت مجروح

Ay yüzü fart letafetiyle ruh aynası olan sevgili! İsterim ki sabah şarabıyla senin hayalin ayaklarını gözlerime çekeyim. Fakat korkarım ki onlar, kirpiklerimin okuyla mecruh olurlar.

49

از فقر بانواع سخنها گفتند
 دربی خبری کوهر معنی سفتند
 واقف چوتگشتند ز اسرار جهان
 اول ز نجی ز دنده و آخر خفتند

Fıkra, mahu vücuda dair birçok sözler söylediler ve gaflet içinde akıllarınca mana gevherleri daldılar. Kâinatın esrarına vakıf olmadıkları için ola uzun uzun çekecektiler, sonra uyuyup kaldılar.

50

از آب حیات دوست بیمار نماند
وز کلبن وصل دوست يك خار نماند
کویند دریچه از دل سوی دل
چه جای دریچه که دیوار نماند

Sevgilimin ab-ı hayatındaki şifa ile hiçbir hasta kalmadı ve onun kalbinden bir diken bile mevcut değildir. Derler ki gönülden gönle pencere vardır. Pencere ne oluyor ki arada duvar kalmadı.

51

خاموش مرا ز کفت گفتار تو کرد
بی کار مرا حلاوت کار تو کرد
بکر بختم از دام تو درخانه دل
دل دام شد و مرا گرفتار تو کرد

Senin söz ki söyleyip mütemadiyen seni anmak beni sükuta mecbur etti. Seninle meşgul olmağın zevk ü lezzet bin işsiz bıraktı. Senin tuzağından gönlüm evine kaçtı. Hâlbuki gönlüm tuzak oldu ve ben yine sana tutuldum.

52

من بنده آن قوم که خود را دانند
هر دم دل خود را ز غلط برهانند
از ذات و صفات خویش سازند کتاب
فهرست کتاب را اناالحق خوانند

Ben kendisini bilen insanların kavliyim ki onlar her zaman kendi gönüllerini hatalardan kurtarmaktadırlar. Kendi zat ve sıfatlarından bir kitap yaparlar, o kitabın fihristini Enel Hak sözüyle icmal ederler.

از آتش سودای توام تابی بود
در جوی دل از صحبت توآبی بود
آن آب سراب بود آن آتش برق
بگذشت کنون قصه مکر خوابی بود

Senin sevgin ateşten kalbimde bir aydınlık ve senin sohbetinden gönlümün ırmağında bir su vardı. O su şerab, o ateş şimşek oldu. Şimdi hepsi geçti, sanki bütün bunlar bir rüya imiş!

-Devam ediyor-

MEVLANA'NIN RUBAİLERİ

54

از عشق تو دریا همه شورانکرزد
 در پای تو ابرها در می ریزد
 از عشق تو برقی بزمین افتادست
 این دود در آسمان ازان می خیزد

Senin âşkından derya dalgalanıp karıştı, bulutlar senin ayağına inciler döküyor.
 Yere senin âşkından bir yıldırım düştü, bu duman, onun için göklere yükseliyor.

55

آن یار که از طبیب دل برباید
 او را دارو طبیب چون فرماید
 يك ذرهء حسن خویش اکر بنماید
 و الله که طبیب را طیبی باید

Hekimin gönlünü kapan o sevgiliyi, hekim nasıl tedavi edebilir ve o ilaç tavsiye edebilir mi? Eğer o, güzelliğinden bir zerre gösterecek olursa ve ilahi o hekime de bir başka hekim lazım gelecektir.

56

آن روز که جانم رهکیوان کبرد
 اجزای تتم خاک پریشان کبرد
 بر خاک بانکشت تو بنوس که خیز
 تا برجهم از کوروتتم جان کبرد

Ruhum göklere uçtuğu ve tenim topraklara karıştığı gün kabrimin üzerine parmağınla kalık diye yaz! ki ben mezardan sıçrayım ve tenim tekrar canlansın!

57

آن کس که مرا بصدق اقرار کند
چون لعبتکان مرا ببازار کند
بیرارم از آن کار نیم بازاری
من بندهء آن کسم که انکار کند

Bana sıdk ile ikrar verdiği halde beni âleme oyuncak eden kimselerden bezarım. Çünkü benim âlemle alışverişim yoktur. Bu türlü ikrar edenlerden ziyade beni inkâr edenlerin bendesiyim.

58

ای دل اثر صبح که شام که دید
یک عاشق صادق نیکونام که دید
فریاد همی ز نی که من سوخته ام
فریاد مزین سوختهء خام که دید

Ey gönül! Sabahın eserini akşamleyin gören var mı, bir sadık âşık görülmemiştir ki iyi nam ile anılsın. Ben yangınım diye daima bağırıyorsun. Boşuna feryat etme, yangın olanlardan ham var mı ki?

59

ای آنکه ز تو مشکلم آسان گردد
سرو وکل و باغ مست احسان گردد
کل سرمستست و خار بدمست خمار
جامی درده جمله یکسان گردد

Ay beni güçlüklerden kurtaran ve ihsanıyla serviye, gülü, bağı mest eden sevgilim! Gül, senin sermestek ve dekin bed-mestektir. Bir kadeh daha ver ki hepsi bir olsun....

60

بی عشق نشاط عشرت افزون نشود
بی عشق وجود خوب موزرن نشود
صدقطره زابر اگر بدریا بارد
بی جنبش عشق در مکنون نشود

Âşk olmayınca insiyet bizminin neşati artmaz, âşk olmayınca güzel vücutlara mevzuniyyet gelmez. Eğer deryaya bulutlardan yüzlerce katreler yağsa âşkın takriki olmadıkça o katreler ilel ebet inci olamaz.

61

تابنده ز خود فانی مطلق نشود
 وحید بنزد او محقق نشود
 توحید حلول نیست نابودن تست
 ورنی بکذاف باطلی حق نشود

Kuvl kendinden geçip tamamıyla fena bulmadıkça onun tevhidi tahkik etmiş sayılmaz. Tevhit hulul değil, senin yok olmaklığındır. Yoksa laf ve güzaf ile batıl hak olmaz.

62

تا مدرسه و مناره و یران نشود
 احوال قلندری بسامان نشود
 تا ایمان کفر و کفر ایمان نشود
 يك بندهء حق بحق مسلمان نشود

Minare ve medreseler viran olmadıkça kalenderlik ahvali intizam kesp etmez. İman küfür ve küfür iman olmadıkça hakkın bir bendesi hakkıyla müslüman olmaz.

63

جانی که در او از تو خیالی باشد
 کی آن جانرا نقل وزوالی باشد
 مه در نقصان کرچه هلالی باشد
 نقصان وی آغار کمالی باشد

Bir can ki onda senden bir hayal vardır, o can nasıl zeval bulur? Aya noksan tari olup inciler ve hilal olursa da onun bu incilmesi bir kemalin başlangıcı değildir?

64

جانا تبش عشق بغایت بر سید
 از عشق توکارم بشکایت بر سید
 ارزانکه نخواهی که بنالم سحری
 دریاب که درد بغایت بر سید

Ey cananım, aşkının ateşi gayete eridi, senin sevginden işim sadece şikâyet oldu. Eğer her seher inlediğimi istemiyorsan yetiş ki derdim nihayet dereceye vardı.

65

چشم تو هزار سحر مطلق دارد
صد جان و هزار جان معلق دارد
زلفت کفر ست و دین رخ چون قمر
از کفر نکرکه دین چه رونق دارد

Senin gözünün bin türlü sihri vardır. Yüzlerce binlerce can ona bağlıdır. Sevgilim siyah zülûflerin küfürdür, din ise ay gibi olan yüzündür. Küfürle mukayese et, bak ki din ne parlaktır.

66

چون صبح ولای حق دمیدن کبرد
جان در تن زندکان پریدن کبرد
جایی برسد مردکه در هر نفسی
بی زحمت چشم دوست دیدن کبرد

Hakkın muhabbeti sabah gibi aşikâr olmaya başlayınca yaşayanların teninden canları uçmak ister. İnsan öyle bir makama erişmiş ki her nefieste göze muhtaç olmaksızın dostu görmeye muktedir olabilir.

67

خورشید که باشدکه بروی تورد
یا باد سبکسر که بموی تورد
عقلی کند خواجهی شهر وجود
دیوانه شود چون سر کوی تورد

Güneşin, senin huzuruna çıkacak ne liyakati vardır, süratli giden bir rüzgârın senin bir kılına yetişmesi haddine mi kalmış? vücut şehri içinde âlimlere hocalık eden akıl senin köyüne ve civarına geldiği vakit divane olur.

68

در عشق نه پستی نه بلندی باشد
 نی بیهوشی ز هوشمندی باشد
 قرائی و شیخی و مریدی نبود
 قلاشی و کمزنی و رندی باشد

Âşkta yükseklik, alçaklık, akıllılık, akılsızlık, hafızlık, şeyhlik, müritlik yoktur.
 Rindlik, bi-nam ve şenlik ve kaygısızlık vardır.

69

در عشق توام نصیحت و پند چه سود
 ز هراب چشیده ام کرا قند چه سود
 کویند مرا که بند بر پاش نهید
 دیوانه دلست پام بر بند چه سود

Senin âşkın hususunda bana nasihatın ne faydası olur. Zehr içmişim, şükür bana fayda verir mi? Hakkımda, onun ayağına zincir bağlayın diyorlar, hâlbuki deli olan gönlümdür, ayağıma zincir vurmamak neye yarar?

70

در عشق تو عقل ذو فنون می خسبد
 مشتاق در آتش اندرون می خسبد
 بی دیده و دل اگر نخسیم چه عجب
 خون گشت مرا دودیده خون می خسبد

Pür fûnun olan akıl, senin aşkından bi-haber, gafildir. Ve müştakın, devrini ateşler içerisinde oynar. Eğer gözsüz ve gönülsüz oynayacak olursam taaccüb etmeyiniz, zira iki gözüm kan olmuştur, uyuyan gözlerim değil kandır.

در راه طلب رسیدهء باید
 دامن ز جهان کشیدهء می باید
 بینائی خویش دوا کن ورنی
 عالم همه اوست دیدهء می باید

Talep yolunda vusula müstait ve dünyadan etkini çekmiş kimseler gerektir. Sen kendi görüşünü tedavi et. Yoksa bütün âlem odur, göreceğ göz nerede?

Devem ediyor

MEVLANA'NIN RUBAİLERİ

73

دل دوش درین عشق حریف مابود
شب تا بسحر کاه نخفت و نا سود
جون صبح دمید سوی تو امد زود
باجهره زرد و دیده خواب الود

Sevgilim, gönlü dün gece aşk aşer tegahinde benimle hembezm idi. Seher zamanına kadar ne uyudu, ne istirahat etti. Tan yeri ağar nice sarı cehreler uykusuzluktan yapılan gözleriyle hemen senin yanına can attı.

74

دوش ان بت من همجومه کردون بود
نی نی که بحسن از افتاب افزون بود
از دائره خیال ما بیرون بود
دائم که مکو بود ندانم جون بود

Dün gece benim perestîşkârım gökteki ay gibi idi. Yok yok belki güzellikte güneşten de üstündü. Şunu biliyorum ki güzel idi. Fakat bilmediğim bir şey varsa güzelliğinin nasıl olduğudur. Hayale sığmayan bir güzellik bilinebilir mi?

75

رودیده بدور تا دلت دیده شود
زان دیده جهان دکریت دیده شود
کرتو زبسند خویش بیرون ایی
کارت همه سراسر بسندیده شود

Gözünü dik ki gönlün göz olsun. Ve o gönül güzüyle sana başka bir cihan manzur olsun. Eğer sen kendini beğenmekten kurtulursan her işin başkaları tarafından beğenilmiş olur.

76

زاول كه مرا نكارم بربود
 همسايه من زناله كن نغنون
 اكنون كم شد ناله و عشقم نفرو
 اتش جو هوا گرفت كم كردد دود

Nigarımın âşkına giriftar olduğum ilk zamanlarda nalalarım komşuları mı uyutmuyor idi? Şimdi nalalarım araldı ve âşkım arttı. Zira ateş şulalendiği zaman dumanı kalmaz.

77

شاهيست كه توهرجه ببوشي داند
 بی كام وزبان كر بخروشی داند
 هر كس هوس سخنفروشس داند
 من نبدهء انم كه خموشی داند

O, öyle bir padişaktır ki sen ne gizlersen o onu bilir. Bi-nutuk ve zeban coşacak olursan ona da vakıf olur. Herkes güzel söz söylemek hevesindedir. Ben susmayı bilen bendediyim.

78

شاد انكه جمال ماهتابش ببرد
 ساقیء كرم مست خرابش ببرد
 می اید اب دیدهمی ناید خواب
 نرسدكه اكر بیاید اتش ببرد

Onun ay gibi güzelliğine meshur ve germinin sakisinden mest ve harap olan kimse şadman olsun. Ben, şat değilim. Gözyaşlarım akıyor ve gözlerime hiç uyku girmiyor. Uyku korkuyor, çünkü gelecek olursa gözyaşlarım omu alıp götürecektir.

79

صد مرحله زان سوی خرد خواهم شد
 فارغ زوجود نيك و بد خواهم شد
 از بس خوبی كه در بس یرده منم
 ای بی خبران عاشق خود خواهم شد

Akıldan yüz merhale uzaklaşmak, iyi ile kötünün vücudundan fariğ olmak istiyorum. Benim vücudun perdesi arkasında o derece güzellik vardır ki ey be-haberler benim kendime âşık olacağım geliyor.

80

عاشق تواضع ننماید چه کند
 شبها که بکوی تونیاید چه کند
 کربوسه دهد زلف ترا حیره مشو
 دیوانه که زنجیر نخاید چه کند

Âşık tevazu göstermezde ne yapabilir. Geceleri senin olduğun yere gelmez de ne eder? Büklüm, büklüm olan saçını öperse darılma, taaccüp etme. Divane zincirlerini ısırmaz ve çikinmezse ne yapar?

81

عاشق که زناز و از کی فرد بود
 در مذهب عاشقی جوانمرد بود
 بر دلشدکان جهانزدر خرد بود
 یعقوب که یوسفی کند سرد بود

Naz ve nazıklığı terk etmiş olan âşık, âşk mezhebinde cömert olur. Bağrı yanıklara naz satmak yaraşır mı? Yusuflik etmeğe kalkışan Yakup soğuk olur.

82

عاشق تویقین دان که مسلمان نبود
 در مذهب عشق کفر و ایمان نبود
 در عشق تن و عقل و دل و جان نبود
 هرکس که جنین نکشت او ان نبود

İyice bil ki âşık müslüman olmaz, aşk mezhebinde küfür ve iman yoktur. Âşkta ten, akıl, can ve gönlün yeri olur mu? Böyle olmayanlar âşık değildir.

83

عاشق بلیکه تارود باده خورد
 یابردهء عقل و شرم خودر اتدرد
 من باده کجا خورم وکرزانکه خورم
 اندر سرمن عقل نیالده چه برد

Âşık için her nerede bulursa bulsun şarap içmek yahut akıl ve hicap perdesini yırtmak gerektir. Ben şarabı ----- içeyim. İçecek olsam da şarabın, başımdan alıp götüreceği akıl bende yok ki!

84

عشق خوش توجو قصد خون ریز کند
جان از قفس قالب من حیز کند
کافر باشد که بالب جون شکرت
امکان کنه باید زیرهیز کند

Senin güzel olan aşkın kan dökmek istediği zaman can, ten kafesinde tahlük gösterir ve çırpınır. Senin şükür gibi dudağında gâh imkânı bulup da perhiz eden kimse kâfir olur.

85

کامل صفتی راه فنا می بیمود
جون باد کذر کرد بدریای وجود
یک موی ز هست اویراو باقی بود
ان موی بجشم زیبار نمود

Bir insan kâmil, faNeylik yolunu kat' etti ve rüzgâr gibi varlık deryasından ayağı suya değmeden geçti. Onun varlığından üzerinde bir kıl kaldı ve o, fıkır u fena gözünde zübar kesildi.

86

کاری نه درون جان تومی تابد
کز قصه شنیدن این کره نکشاید
یک چشمهء اب از دورن خانه
به زان رودی که از بیرون می ابد

Senin gönlünde bir şey parlıyor, ona bak yoksa kısa işitmekle esrar dökme mi çözülemez. Nitekim dışardaki koça bir ırmaktan evin içinde bulunan küçük bir çeşme daha güzel ve faydalıdır.

87

اکر عاشق فنا و مردن باشد
یادرده عشق جان سبردن باشد
بس لاف بود انچه بکفتد که عشق
از عین حیات اب حوردن باشد

Eğer âşka yok olmak ve ölmek yahut da âşk yolunda canını feda etmek düşünüyorsa artık âşk için hayat menbainden ab-ı hayat içmektir demeleri boş bir söz olamaz mı?

ON İKİNCİ ASIR EDEBİYATININ MEŞHUR SİMLERİNDEN İŞHAK HOCASI AHMET EFENDİ

Muâsırlarından birinin "Süyûti-i zaman, Câmî-i devrân" diye medh tavsif ettiği bu zât, mensup oldukları h.ars ve medeniyet dairesinde seleflerimizin nasıl esaslı ve kuvvetli malûmat sahibi olduklarına nice emsâli arasında güzîde bir şahittir. Bugün, ancak edebiyat tarihimizle mütevaggıl olanlarca malûm olan İshak Hocası Ahmed Efendi "Arabiyât'ta yed-i tûlâsı dırâz, Fârisî'de bâg-ı iktidârı her müşkile bâz" bir mütebahhir idi telifâtı çoktur. Bunların hemen hepsi zamanı için kıymetli ve faydalı eserler olmakla beraber meşhûr "Zemahşerî'nin "Mukaddimetü'l-Edeb" unvanlı lûgatinden tercüme ettiği "Aksa'l-İreb" adlı kitabı hâlâ istifâde-bahş ve mühim bir "kâmûs" mesabesindedir.

"Vekayi'u'l-fuzalâ"nın tesbit ettiğine göre Ahmed Efendi "Aydın Güzel Hisarı"na civar bir köyde doğmuştur. "Safâî" ve "Sâlim" tezkireleri sadece "Menteşe"li olduğunu söylüyorlar. Babası "Hayreddin" Efendi nâmında bir adamdır ki "Mukaddemât-ı 'ulûm"u oğluna bizzat tedris etmiştir. Ahmed Efendi genç yaşında Acemistan'a gitmiş, ilim tahsili uğrunda senelerce "Şirvan"da kaldığı için bir zamanlar "Acem Ahmed Efendi" diye anılmıştır. Türkiye'ye döndükten biraz sonra "Köprülüzâde Fâzıl Ahmed Paşa"ya tezkirecilik eden "İshak Efendi"ye intisap etti. Bu zâta hoca oldu. O devirlerde "İshak Efendi" nüfuzlu ve pek meşhûr olduğu için Ahmed Efendi "İshak Hocası" diye anıldı. Zamanının müverrihleri ve tezkirecileri ondan hep bu unvanla bahsederler. Râşid Tarihi'nin ifâdesine göre "İshak Efendi", "nüdemâ-yı havâs-ı padişâhîden olup huzurda nâfizül-keîâm" idi. Devrin sadrâzamı Kara İbrahim Paşa kendisine kin bağlamıştı. Teb'îdi için fırsat gözetiyordu. Nihayet memuren Mısır'a gitmesine irâde çıkarttı. "İshak Efendi" yolculuğa tahammül edemediği için "Eskişehir"de hastalandı, geri döndü. Kurnaz sadrâzam, kendisine hürmet ve mahabbet eder mektuplar yazıyordu. Fakat aynı zamanda padişaha da "İshak Efendi İstanbul'da Ocak Halkı'yla ittifak etmiş, sizi hal'ettirecek" diye tezvirâtta bulundu. Rodos'a sürdürdü. Biraz sonra yeni iftiralar icad ederek katlettirdi. Bu, 1095/1683 senesine

müsadiftir. Ahmed Efendi, hamîsinin nekbet ve felâketinden sonra Bursa mülhakatında sırf müderrislikle vakit geçirdi. 1101/1689'da sadrâzam Köprülü-zâde Mustafa Paşa kendisini "bâ-ferman-ı 'âlî ibtidâ dâhil itibâriyle mahrûsa-i Bursa'da Hudâvendigar medresesine naklettikten mâ'âdâ Anadolu muhasebesini ihsân ve ma'iyet ü istishâbla sefer-i zafer-rehber Belgrad'a revân oldular." Paşa şehid düşünce Ahmed Efendi tekrar Bursa'ya döndü. Ve artık orada kaldı. Memleketin ekser ulemâsı ondan ders görmüştür.

İshak Hocası, Bursa'da Murâdiye medresesinde müderris iken 1120 tarihinde vefat etmiştir. Meşhûr Kara Çelebi-zâde, Şeyhülslâm ve müverrih Abdülazîz Efendi'nin yanında medfundur. Oğlu "Mahmûd Efendi" "Vâkıf" mahlaslı bir şairdir. Babasının vefatına şu tarihi söylemiştir:

Hâce-i 'âlemyân Ahmed Efendi kim anun
Yetişür fazlına âsârı güvâh-ı 'âdil
Ref' idüp iki elüm fevtine târîh didüm
Vâlidüm Hâce Efendi ide 'adni menzil.

1120-1708

Makalemizin başında "Ahmed Efendi'nin "Aksa'l-İreb fi-Tercemeti Mukaddimetü'l-Edeb" unvanlı lûgat kitabının zamanımız için de faydalı bir eser olduğundan bahsetmiştim. "Mukaddimetü'l-Edeb" in sahibi Orta Asya Türkleri içinde yetişen allâmelerden meşhûr "Zemahşerî"dir. Beş sene Mekke'de mücaveretde bulunduğu için "Câru'llâh" diye de anılır. Asıl adı "Mahmûd"dur. "Hârzem" köylerinden "Zemahşer"¹⁵⁵de 467-1074 senesinde doğmuştur. İslâm medeniyet ve irfanına en çok ve mühim hizmet edenlerden biri de budur. "Tefsir"e, "hadîs"e, "fıkh"a, "lûgat"e dair nice nice eserler yazmıştır ki hepsi kendi "nevi"lerinde "ümmehât"dandır. Rivayete göre babası "Zemahşer" köyünde bir mahalle mescidi imamıydı. Zemahşerî'nin bir bacağı topal olduğu için işe yaramaz diye terzilik sanatına vermeği düşünmüş, fakat çocuğunun ricası üzerine Hârzem'de bir medrese hücreinde iskân etmişti. İşte Zemahşerî burada devrin âlimlerinden ders görmüş, âlem-şümûl bir şöhret almıştır. Halk ona "Topal" derdi. Bir ayağı dizinden kesilmişti. Bir rivayete nazaran damdan düşerek, bir rivayete göre soğuktan donarak, başka bir rivayete nazaran attan düşerek sakat kalmıştı. Kendisi "Küçükken bir serçe tutmuştum. Ayağımı bir iplikle

¹⁵⁵ "Ze"yi üstün okumalı.

bağladım. Kuş uçtu, bir duvarın kovuğuna girdi. İpliği çektim. Hayvanın ayağı koptu. Annem bu hali görünce acındı, bana beddua da etti. İşte felaketime sebep budur." dermiş. Anlattıklarına göre Zemahşerî, takma ayak kullanırmış ve halk görmesin diye gayet uzun elbise giyermiş.

İşte "İshak Hocası Ahmed Efendi"nin "Aksa'l-İreb" unvanıyla tercüme ettiği mühim eser bu allâmenindir.

Ahmed Efendi kitabının başında "Ve dahı ma'lûm ola ki tercemesi sadedinde olduğumuz kitâb-ı latîfde elfâz-ı Arabiyye, elfâz-ı Fârisiyye ile terceme olunmağla lûgateyn-i mezkûreteyne müte'allık ba'zı fevâ'id îrâd olunmak münâsib olmak mülâhazasıyla terceme-i kitâba şürû'dan evvel iki mukaddime zikr olundu. Mukaddime-i ûlâda lûgât-ı Arabbiye ve mukaddime-i sâniyyede lisân-ı Fârisiyye'ye müte'allık ba'zı nevâdir-i kesîretül-feva'id îrâd olundu..." diyor. Filhakika eserin üçte birini işgâl eden bu iki mukaddimede Ahmed Efendi bize iki lisân hakkında pek faydalı malûmat vermektedir ki bunların mutâlaası "İshak Hocası"nın vukufunu vuzûh ile isbat eder: İlk mukaddimede bir lisandan diğer lisana tercüme nasıl yapılmalı, "lûgat" kelimesinin aslı, lûgate itimad etmek için aranacak şartlar, eskiden beri halk lisanında kullanıldığı halde Kur'ân'da geçmeyen Arapça kelimeler, Arapça kelimeler hakkındaki türlü türlü ihtilâflar, Arapçalaştırılmış kelimeler, İslâmiyetten sonra Arapça'da husûle gelen tahavvüller, müvellid lafızlar, mânâsı mütenevvi' lafızlar, Arapça kelimelere hâs haller... İkinci mukaddimede Acemceye dair umûmî malûmat, Acem kelimelerine hâs haller, bu lisanda iştikak, tasrîf, muhtelif mânâları tâyine yarayan lafızlar, mânâlarında hususiyet gösteren Acemce ibâreler (yani Acem galisizmi)... gibi meseleler üzerinde pek faydalı malûmat vermiştir ki bu bahisler erbâbı nazarında hâla kıymetini kaybetmemiştir.

"İshak Hocası Ahmed Efendi"nin tercüme hakkında dermiyan ettiği mülâhazayı şuraya geçiriyorum:

(Ma'lûm ola ki bir lûgatı lûgat-i uhrâya nâkil ve bir lisanı lisan-ı âhar ile tercümede iki tarîk vardır. Tarîk-ı evvel budur ki terceme olunacak 'ibârâtun müfredât kelimesine lûgat-i uhrâdan mürâdif olan lafzı zikr idüp tertib-i kelimât-ı mütercemeye muvâfık terceme olunâ. Meselâ Fârisî'de "'Afîtâb fûrû şud" ibâresini Arabî ibâret ile "Eş-şemsü ile'l-esfeli zehebet" ve Türkî İbâret ile "Güneş aşağı gitdi" diyü terceme etmek gibi Yohanna İbn Batrık ve İbn Na'ime-i Humusî bu tarîkı ihtiyar idüp kütüb-i Yunaniyye'nin ekseriyyetini bu vech üzre terceme ve Arabî'ye nakl itdiler. Lâkin mahfî

olmaya ki bu tarîk su'ûbetden hâlii degüldür. Zîrâ her kelimenün mürâdifini bulmak müşkil olduğından mâ'adâ ta'bîrlerün sebûki birbirine muhâlif olur. Li-hâzâ mezbûrlarun terceme itdükleri kütübden çendân intifâ' olunmaz, Tarîk-ı sâni budur ki terceme olunacak ibâretün mazmûnını mütercim zihninde tasvîr idüp ol mazmûn, lûgat-i uhrâda ne 'ibâret ile ta'bîr oluna gelmiş ise ol vech üzere terceme ve ta'bîr ider. Meselâ misâl-i mezkûre 'Arabî ibâret ile "Guribeti'-ş-şemsü" ve Türkî 'ibâret ile "Güneş batdı" diyü terceme ve ta'bîr ider. Hüseyin bin İshak ve Cevherî tarîkı budur ve bu tarîk begâyet eslem ve eshel ve maksûdı edâda evcehdür. Li-hâzâ bu 'abd-i fakîr mütercim, terceme itdüğü kitâblarda bu tarîka sülûk mu'tâdı olmağla Mukaddimetü'l-Edeb tercemesinde dahı bu vâdiyi ihtiyâr itdi ...)

"Akse'l-İreb", Zühdî Paşa Maarif Nazırı iken "Matbaa-i Âmire Müdürü Salâhaddin Bey" in himmetiyle 1313'te iki cilt üzerine tab' edilmiştir. Erbâbı için pek müfid bir murâcaatgahtır.

"Mukaddimetü'l-Edeb" in ilk mütercimi Ahmed Efendi değildir. Bursalı Tahir Bey "Osmanlı Müellifleri" nde Ahmed Efendi' den bahsederken "Mükaddimetü'l-Edeb" için "Ulemâ ve meşâyih-i Osmaniyyeden Müstakîm-zâde Süleyman bin Sa'deddîn Efendi tarafından da tercüme edilmiştir." diyor ki yanlıştır. Müstakîm-zâde'nin tercüme ettiği eser "Ebû'l-Fazl Hubeyş" in "Kânûnü'l-Edeb" unvanlı lûgatidir ki Sa'deddîn Efendi tercümesinin tarihini göstermek üzere "Elsine-i Selâse" nâmını vermiştir. El yazısıyla olan nüshası "Reşîd Efendi Kütüphanesi" nde mahfûzdur.

Tahir Bey, Müstakîm-zâde' den bahsederken bilâkis "Kânûnül-Edeb" in İshak Hocası tarafından da Türkçeye nakledildiğini yazmaktadır ki bu da bir zühûldür. Bu makalemizde anlattığımız üzere Ahmed Efendi'nin tercüme ettiği kitap "Mukaddimetü'l-Edeb" tir.¹⁵⁶

İstanbul kütüphanelerinde bu eserin muhtelif zamanlara ait pek eski tercümelerine tesadüf edilmektedir ki "Türkiyât Enstitüsü" nce bunlar toplattırılmaktadır. Lisanimızın tarihine ait yapılacak tettebbûlar için son derece lâzım olan bu himmet şükrâna lâyıktır.

¹⁵⁶ Bir de "Dîvânü'l-Edeb" vardır ki "Fargana" lı bir Türk olan "Ebû İbrahim İshak" ın eseridir. Bundan birkaç sene evvel tasnif işiyle "Ayasofya Kütüphanesi" nde meşgul olurken elime geçen bir nüshasını tedkik ettim. Bu lûgat altı kısma ayrılır. Halbuki Kâtip Çelebi merhum "Keşfü'z-Zunûn" da -kendi el yazısıyla muharrer nüsha da dahil olmak üzere- beş kısım olarak göstermektedir. Keşfü'z-Zunûn' un "Mukaddimetü'l-Edeb" maddesinde aynı ifâde mevcut olmakla merhûmun o maddedeki ibareyi "Dîvânü'l-Edeb" maddesine, her nasılsa, aynen geçirdiği anlaşılmaktadır.

Ahmed Efendi, kendisinden evvel nice âlimler tarafından şerhedilmiş olan meşhûr "Tirmizî"nin "Şemâ'ilü'n-Nebî" unvanlı eserini şerhettiği gibi "Sandûkatü'lMa'ârif" risâlesini ve "Kısas-ı Enbiyâ"yı müştemil "Vahdet-nâme" manzûmesini kaleme almış, bunlardan başka hayli eserler yazmıştır. Aynı zamanda şairdir. Manzûmeleri arasında:

Levh-ı ruhunda hatt-ı perîşân görünmesün
Mir'ât-ı dilde jeng-i ferâvân görünmesün

Çeşm-i terime kühl-i cilâ Hâk-i pâyidir
Bir de gözime kühl-i Sıfâhân görünmesün

Bâg-ı ümîd-i vasl da bir iş bitirmedi
Düşdi nazardan eşk çü bârân görünmesün

* * *

Dil meyl iderdi kâkül-i cânânı görmege
Sevdâsı şimdi zülf-i perîşânı görmege

Rez dühterine mugbeçenün müşterî hezâr
Çok kimse vardı mey-gedeye anı görmege

Hengâm-ı 'azm râh-ı fenâ geldi hâzır ol
Başla tedârük-i 'ademsitânı görmege

* * *

Sezâ-vâr-ı nisâr-ı hâk-i pâyin gevherim yokdur
Dür-i sır-âb-ı çeşmim çok müsâ'id ahterim yokdur

Ben ol sîmurg-ı gerdûn-seyr-i hoş-pervâzam ammâ hayf
Fîrâz-ı Kâf kurb-ı yâre mûsıl şeh-perim yokdur

gibi güzelleri vardır.

"Hoca-zâde Efendi" diye şöhret bulan oğlu "Mahmûd Efendi" yukarıdasöylediğimiz gibi "Vâkıf" mahlaslı bir şairdir. 1094/1682'te Bursa'da doğmuş yüksekpâyeli bir müderris iken 1137-1724 'de vefat etmiştir. Bir gazelini alıyorum:

Neşâta bâ'is olur nev-bahâr anıldıkda
Gider humâr mey-i hoş-güvâr anıldıkda

Nigâh-ı şefkat ider mi 'aceb o meh-pâre
Dil-i sitem-zede-i bî-karâr anıldıkda

Vücûdî 'âşık-ı ser-geştenün gubâr-âsâ
Reh-i nigâra düşer rûzigâr anıldıkda

Bir iki nâvek-i dil-dûzın eylesün irsâl
Bu çâk-i sîne-i 'uşşâk-ı zâr anıldıkda

Zebân-ı hâme-i Vâkıf güher-feşânlık ider
Bu gûne bir gazel-i âb-dâr anıldukdâ

Ali Canip

**ON İKİNCİ ASIR EDEBİYATININ MEŞHUR SİMALARINDAN
MİRZAZADE NEYLİ**

Devrin "Re'îs-i Şâ'irân"ı "Ahm'ed Tâ'ib" Efendi tarafından:

Velî ben bildiğim şâ'ir fakat ¹⁵⁷ Neylî vü Kâmîdir ¹⁵⁸

Hatâdır gayra itmem şâ'irîyyet ile bühtânı

Yolunda, Edirneli meşhur "Kâmî Efendi" ile birlikte takdir edilen "Mirzâ-zâde Ahmed Neylî Efendi", on ikinci/on sekizinci asır şairlerinin en şöhretlilerinden biridir. "Arpaemînî-zâde Sâmî Bey" in mustalah ve muakkad ifadesi unutulmamak şartıyla denebilir ki bu asırda yetişen Dîvân şairlerinde vuzûh ve samimiyete, hattâ sâdeliğe karşı temâyüller vardır. Bu temâyüllerde iki büyük şairin -Nâbî ile Nedîm'in- bâriz tesirleri görülür. Esasen bu tesir yalnız ifadeye değil, tahassüs tarzına da şâmindir. "Damad İbrahim Paşa" devrinde yaşayan şairlerin bilhassa gazellerinden bazılarında "Nâbî"yi, bazılarında "Nedîm"i hatırlatan şekli ve rûhî unsurlar vardır. "On ikinci - on sekizinci asır edebiyatının meşhur sîmâları"na dair "Hayat"ta neşrettiğimiz makalelerde bu ciheti ihsas etmiştik. İşte aynı hali "Mirzâ-zâde Neylî Efendi"de de müşahede etmekteyiz. Onun –hemen hepsi ifadece vâzıh, külfetsiz- gazeleri arasında:

Âhir olmuş meclis-i Cem câm-ı 'işret kalmamış

Devri sönmüş sâgarın sahbâda hâlet kalmamış

Pâyine cûy-ı sirişki itmege her sû revân

Gülsitân-ı dehrde bir serv-kâmet kalmamış

Cümle târâc eylemiş gâret-ger-i endûh-ı gam

Şehr-i bend-i dilde esbâb-ı meserret kalmamış

¹⁵⁷ "Fakat" burada "yalnız", "ancak" mânâsındadır.

¹⁵⁸ Kâmî hakkındaki makalemiz Hayat'ın II sayısındadır

Âhir olmuş güft u gû-yı meclis-i erbâb-ı ayş
Hâsılı bu âlem-i fânîde sıhhat kalmamış

Kadrini kim bilsin ey Neylî dür-i eş'arımın
Âşinâ-yı lücce-i deryâ-yı fikret kalmamış

* * *

Âlem bakılsa safha-i 'ibret değil midir
Eczâ-yı kevn, nüsha-i hikmet değil midir

Kaddin kabâ-yı sürh ile âfet değil midir
Âfet değil kızılca kıyamet değil midir

Nahcîr-ı kâmı elde bilirse aceb midir
Dil şâh-bâz-ı sâ'id-i himmet değil midir

Bak cûş-ı bahr-ı eşkime âgûş-ı vasla gel
Cânâ kenâr, cây-ı selâmet değil midir

Şâh-ı bahâr açdı çemen mülkini yine
Erbâb-ı 'ayşa vakt-i ganîmet değil midir

Geldikçe bana nâvek-i cevrin rakîbe de
Sehv ile râst gelse isâbet değil midir

Berk-ı nigâh itdi hebâ hırmen-i dili
Ol şûh-ı fitne-cû aceb âfet değil midir

Kalsa güşâde dîde-i hûrşid ü meh nola
Neylî bu âlem âlem-i hayret değil midir

gibi niceleri Nâbî'yi pek yakından hatırlattığı gibi;

Nola sen zülf-i müşğînle dirsen sünbülüm vardır
Benim de tâze tâze zahm-ı tîğınla gülüm vardır

Senin var ise gül gibi 'izârın bâğ-ı hüsnünde
Figânımdan benimde bülbül-âsâ gulgulüm vardır

Bizimle bir gice haşır olmağı yâda getirmezsın
Dimezsın ey meh-i nâ-mihribân bir gün ölüm vardır

Senin câm-ı Cemin var ise cânâ la'l-i nâbınla
Benim de hûm-ı dilden bezm-i 'aşkında mülüm vardır

Nola o gül eger bilmezse şimdi kadrini, bir gün
Diye garâlanıp Neylî gibi bir bülbülüm vardır

Ve:

Merdüm-i çeşm-i gazâl-i Çîn hâl olmuş sana
'Aks-i gül mir'âta düşmüş rûy-ı âl olmuş sana

Âb u tâb-ı nâz ile tahmîr olunmuş âfitâb
Âb u tâb-ı gevher-i hüsn ü cemâl olmuş sana

Vechi var cânâ sipihr-i hüsn dirsem rûyuna
Cebhe meh, ruhsâr mihr ebrû hilâl olmuş sana

Nakşı çıkmış ser-nüvişti eylemiş şimdi zuhûr
Hüsni Leylâ'nın siyeh bir dest-mâl olmuş sana

Neyliyâ çıkmaz hayâlinden miyân-ı dil-rübâ
Ma'nî-i nâzik hayâl-ender-hayâl olmuş sana

gibi birçokları da insana "Acabâ Nedîm mi yazmış?" hissini verir.

"Nedîm" henüz gençken, yaşını başını almış, üstât tanınmış olan "Neylî,"Nedîm'i tanzîren söylediği bir gazelin makta'ında büyük bir tevâzû gösteriyor, daha doğru bir tâbirle hakikati, yani Nedîm'in kâbına erişilmez sanat ve şairliğini itiraf ediyor:

Tûde-i hüsn mi ol 'ârız-ı gül-reng midir
Meşreb-i nâz mı yohsa dehen-i teng midir

Mûy-ı müşgîn-i ser-âmedle ser-efrâz olmuş
Hâl-i dil-ber sipeh-i fitneye serheng midir

Müjeler sâha-i çeşmimde hayâlin üzre
Biri birine girüp saf-zede-i ceng midir

Dil-i 'uşşâkda fikr-i hatı nâ-ber-câdır
'Aşk mir'âtı meger cilve-geh-i ceng midir

Târ-ı zülfünde olan 'ukdeler aldı hûşum
Sâhir-i gamzesi bend itdiği nîreng midir

Pey-rev olmakda Nedîmâya 'özür-hâh oldun
Neylîyâ söyleye pâ-yı kalemin leng midir

"Neylî"den bahseden eserlerden bir kısmı onun "biyografi"sinde hayli hatâya düşmüşlerdir. Bu itibarla, itimada şâyân menbâlarla tevsik ederek şairin terceme-i haline dair edebiyat meraklısı karilerimize sahih malûmat vermek istedim.

Neylî 1084-1673'de doğmuştur.¹⁵⁹ 1092-1682 tarihinde İstanbul kadısı olan Mirzâ Mehmed Efendi'nin oğludur.¹⁶⁰ Ulemâ-zâde olduğu için 1089-1678'de yani beş

¹⁵⁹ İzzî Tarihine binâen Bursalı Tâhir Bey'in Osmanlı Müellifleri'nde 1104/1692 demesi yanlıştır

¹⁶⁰ Vekâyî'u'l-Fuzalâ, Sâlim Tezkiresi, İzzî Tarihi, Mecelletü'n-Nisâb, Binâenaleyh "Sicil-i Osmânî"nin Neylî'yi Şeyhulislâm Mirzâ-zâde Mehmed Efendi'nin oğlu göstermesi yanlıştır. Neylî bu zâtın oğlu değil, küçük kardeşidir. (Aynı menbâlar ve Safâî Tezkiresi), bilvesile kaydedeyim ki "Devhatü'l-Meşâyih"ın matbû nüshası "Şeyhulislâm Mirzâ-zâde Mehmed Efendi"yi "Şeyhulislâm Mirzâ Mustafa Efendi"nin oğlu olarak kaydeder. Mustafa Efendi, tezkire sahibi Sâlim Efendi'nin babasıdır. Sâlim'in başka kardeşi yoktur. "Devhatü'l-Meşâyih" Müstakîm-zâde Sadeddin Efendi'nin eseridir. Sadeddin Efendi "biyografi"de mülebahhirdir. Nilekim kendi el yazısıyla olan nüshada böyle bir hata yoktur

yaşında iken "lezzet-i şehd-i mülâzemetle şîrîn-kâm" oldu. Babası öldüğü zaman Neylî dokuz- yaşında idi. 1106-1694'de "İkinci Mustafa" padişah oldu. "Genç şâir, hükümdara cülûs tarihleri takdim etti. Bir sene sonra Türk ordusu Nemselilere karşı büyük bir muzafferiyet kazanınca şair, hükümdara verdiği tebrîknâmesinde bilvesile kendi hayatından şöyle bahsediyor:

Menzile irdi tarîk-ı 'ilmde ebnâ-yı cins
'İlm ü fazl ile bana hem-pâ degilken ekseri

Eyledi mâlik beni gerdûn-ı dûn bir bahta kim
Cânib-i ikbâle itmez bir nigâh-ı kem-teri

Olmuş iken bunca dem üftâde-i çâh-ı belâ
İtmedi bir sâhib-i himmet bana dest-âveri

Bâğ-ı dehrin böyledir âyîn ü resmi muttasıl
Kim nişân-ı seng-i cevri olur nihâl-i nev-beri

Müdde'âmın olmazam isbâtına 'âciz eger
Mu'ciz-i nazmımla itsem da'vî-i sihr-âveri

Neylî "müderres" olmak istiyordu, Meşhur Feyzullâh Efendi, menfâsından gelerek ikinci defa şeyhulislâm olunca şair kendisine:

Yine 'ahd-i kerem, hengâm-ı feyz-ı lutf u ihsandır
Zamâne bu zamâne, dem bu dem, devrân bu devrândır

Matlâlî bir kaside takdim etti, bunda:
'Aceb mi haste-diller çâre-cûyan olsalar dâ'im

Der-i lutfunda kim, dâru'ş-şifâ-yı derd-mendândır
'Aceb mi 'arz-ı hâl-i bendegâna olmasa hâcet

Ki 'ilmin şâmil-ı ahvâl-ı râz-ı müstemendândır

Ricâsında bulundu. 1109-1697'de "Ca'fer Ağa Medrese"sini "hâric"le kazandı. Emsâline nisbetle Neylî, tarîkinde çabuk ilerlemiştir:

1113-1701'de "ibtidâ dâhil" ile, 1118-1706 'da "mûsıla-i sahn" ile, 1121-1709'da "Sahn-ı Semaniyeden biriyle", 1125-1713'de "Mûsıla-i Süleymâniyye" ile ve nihayet 1129-1716'da "hasretü'l-müderresîn olan medâris-i Süleymânın biriyle" ikrama mazhar olduğunu görüyoruz. Fakat o bir an evvel "mevleviyyet"e terfî etmek istiyordu. Nitekim "Baltacı Mehmed Paşa"ya verdiği bir kasidede:

Benem ol bî-kes ü bîçâre ki her demde bana
Günc-i mihnetde gam u derd ü belâdır hem-dem

Eyleyüp dûr beni matlab u me'mûlûmden
Beni şâd eylemedi hâsılı bu baht-ı dijem¹⁶¹

Oynadı gerçi nice şu'bede-i gûn-a-gûn
Lîk güldürmedi ben bî kes ü zârı bir dem

diye tazallüm ettiği gibi "Şehîd Ali Paşa" ya karşı da:

Benem ol bî-nevâ-yı zâr u ser-gerdân-ı kem-vâye
Ki mir'ât-ı cihânda görmedim hiç rûy-ı sâ mânâ

Rehâ-yâb olmadım ben teng-destîden dahı ammâ
Semend-i tab'ım aldı sâha-i pehnâ-yı 'irfânı

Lisân-ı hâss-ı vâdî-i 'Arabda şi'r-gûy olsam
Cevâd-ı hâmem eyler esb-i tâzî gibi cev lâm

¹⁶¹ Dijem: (Fârisi) Mahzûn, mağmûm, muzlim mânâsına da gelir.

Ger itsem Sâbit-i merhûma tarz-ı şî'rde taklîd
Hemân Sâbit sanır gûş eyleyenler dehrde anı

Diyor. Anlaşılan "Mirzâ-zâde" bir an evvel kadı olup "rûy-ı saman"ı görmek istemiştir. Nihayet "Damad İbrahim Paşa" sadrâzam olunca bütün meslekdaşları gibi o da emeline nâil oldu. 1130-1717'de İzmir mevleviyetini kazandı. Paşa'ya takdim ettiği kasidede şimdiye kadar mutâd edildiği şikâyetten eser görmüyoruz:

Felek rûy-ı mahabbet gösterüp erbâb-ı irfâna
Safâ-yı tab' te'sîriyle mir'ât-ı vedâd oldu

Hıdîvâ dâ'î-i dîrîne idi Neylî-i kem-ter
Zamân-ı devlet ü câhında ol da ber-murâd oldu

'Utârid Müşterî çıkdı virüp nakd-i Süreyyâyı
Kumâş-ı nazmı kim tamgâ-yı vasfınla mezâd oldu

Güzîde matla'-ı lutfun gibi ol 'abd-i nâ-çîze
Du'â-yı devletinle nazm-ı vasfın müstezâd oldu

Huda ikbal ü 'izz ü kadr ü câhın ber-devâm itsün
O hengâma değin kim diyeler yevm-i tenâd oldu¹⁶²

Damad İbrahim Paşa devrinde "Neylî"yi hep mes'ud görüyoruz. Bulunduğu kadılıklardan ma'zûlen İstanbul'a döndükçe Paşa'nın meclislerinde bulunuyor, şâd ve müreffeh yaşıyordu. 1136-1723'de "Tophane Kasrı" inşa edildiği zaman "Mevâlî-i 'izâmdan ve fuzalâ-yı şu'arâ-yı benâmdan Mirzâ-zâde Neylî Efendi'nin yazdığı tarihler nüvişte-i kitâbe-i eyvân-ı la'l-fâmî" kıldığı gibi¹⁶³ tefsîr derslerinde ve Aynî Tarihi'ni terceme için toplanan encümende Neylî Efendi de bulunmuştur.¹⁶⁴ 1143-1730'dan sonra da nekbete dūçâr olmadı. İhtilâlden bir sene geçmeden yani 1144 Muharreminden evvel

¹⁶² Yevm-i tenâd: Mahşer günü

¹⁶³ ÂsımTarihi, 97.

¹⁶⁴ Kezâ s. 260, 360 ve 557

"Anadolu" pâyesiyle "Mekke Mollası" oldu. Halbuki o esnada Müverrih Râşid Efendi gibi bazı İbrahim Paşa mensupları sürülüyordu. 1149 Anadolu, 1154 Rumeli Kazaskeri oldu. 1153 bir kâşâne inşa ettirmeğe muvaffak oldu. Şu manzûme bu kasr için söylediği tarihtir:

Bu kasr-ı cihân-nümâyâ şâyân
Her seyr idenin olursa meyli

Bünyâdının oldı bi-mühâbâ
Tarîhi ne hûb kasr-ı Neylî

Subhî Tarihi'nde tafsîl edildiği üzere 1149/1736'da İran ve musâlaha akdi için "Bağçe Kapısında Muhsin-zâde Sarayı"nda ictimâ eden encümene "Bi'l-fiil mesned-ârâyı Sadr-ı Anadolu Neylî Efendi" de dahildi. Hulâsa, bir gazelinin makta'ında:

Eylemez erbâbını âzürde-i gavgâ-yı dehr
Künc-i 'izzet gibi Neylî gûşe-i râhat mı var

diye verdiği hükme hiç tâbi olmamıştır.

1161-1748'de hastalandı, istifa etti. Yirmi gün sonra öldü.¹⁶⁵ Müverrih İzzî Efendi'nin anlattığı üzere cenazesinde avâmdan, havâstan pek çok kimse bulundu. Namazı Fatih Câmiinde kılındıktan sonra Üsküdar'da Karaca Ahmed Mezarlığı'nda Tunus Bağ'ında babasının ve büyük biraderinin yanına defnedildi. Mezarı Üsküdar'dan Haydar Paşa cihetine giderken sağ tarafında set üstünde ve kenardadır. Muhteşem taşı hâlâ duruyor:

Şair ve müverrih Şeyhulislâm Çelebi-zâde Âsım Efendi'nin söylediği gibi:

Mirzâ-zâde Ahmed Neylî Sahn-ı
Firdevsi eyledi mesken

1161-1748

tarihi mahkûktur.¹⁶⁶ Rivâyete göre, ölümüne yakın:

¹⁶⁵ Muallim Nâcî Efendi "Esâmî"sinde Neylî'nin vefat tarihini sehven 1151 olarak göstermiştir

¹⁶⁶ Bursalı Tahir Bey'in bilâkis "Bu manzûme menkûş değildir" deyişi gariptir.

Gönlümi aldın İlâhî beni de al bârî
Koyma gurbetde gönülsüz bu ten-i bîmârî

Beytini söylemiştir. "Dîvân"ından başka hayli eserleri vardır. Ez-cümle onuncu, on altıncı asır âlimlerinden "Şeyh Mekki" diye marûf "Ebu'l-Feth Muhammed bin Muzafferü'd-dîn" tarafından kaleme alınan "El-cânibü'l-garbî fî halli müşkilâtî's-Şeyh İbnül-Arabî" unvanlı eseri kendi ifadesine göre "Zeban-ı Fârisî ile gûyâ olmağın fehm-i nikât ü merâyâsından lisân-ı mezbûr ile me'lûf olmayan 'uşşâk-ı şeydânın" ricâsıyla Türkçeye tercüme etmiştir. Bu eserin Hâlet Efendi Kütüphanesinde 363 numara ile mukayyed ve mahfûz nüshasının zâhırında ve matbû fihristde "Neylî"nin hatt-ı destiyle olduğu mukayyed ise de doğru değildir. Neylî tercümesini 1143 ikmâl etmiştir. Bu nüsha ise 1155 "Abdullâh Vassâf Efendi"nin oğullarından biri tarafından yazdırılmıştır.

Diğer bir eseri de "Tarih-i Vassâf'da derc olunan Fârisiyye ve Arabiyye ve riyâziyye ve edebiyye müşkilâtının hall ve beyânı kasdıyla müellefât-ı fenn-i edebden mâ'adâ mu'teberât ve musannefât-ı şer'iyye ve 'akliyye tettebbu'ı esnâsında Tâzî ve Derî ve Moğol lûgâtında ve nice ebhas-ı şerîfe ve nikat-ı latîfeden zafer-yâb olduğu elfâz-ı râyika ve tahkikat-ı fâyika"yı toplayan on ikinci, on sekizinci asır ricâlinden re'isü'l-küttâb "Şîrvânî Ebûbekir Efendi"nin müsveddelerini ikmâl ederek vücûda getirdiği

"Mâ-lâbüdde minhü lil-edîb mine'l-meşhûrî ve'l-garîb"dir."

Bu eserin bir nüshası Rıza Paşa Kütüphanesi'nde 183, diğeri Hâlis Efendi Kütüphanesi'nde 1701 numaralarda mukayyed ve mahfûzdur. Bu iki nüsha arasında hayli fark vardır.

Neylî, meşhûr "Ebu'll-Ferec Abdurrahmân bin Ali bin El-Cevzî"nin "VefâfiFezâ'il il-Mustafa" unvanıyla kaleme aldığı eseri de Türkçeye tercüme etmiştir. Bu eser Cenab-ı Peygamberin diğer peygamberlere olan rüchânını izah eder. Neylî'nin tercüme ettiği nüshalardan biri Nur-ı Osmaniyye Kütüphanesi'nde 736 numarayla mukayyed ve mahfûzdur.

Neylî, eserinin mukaddimesinde "Bir rûz-ı behcet-efrûzda bir kaç ihvân-ı safâ .ve hullân-ı vefâ ile sohbet-i hâss-ı ma'ârif-ih-tisâs'ta bulunurken "Abdurrahmân İbn Cevzî"nin "El-Vefâ Fî-Fezâ'ili'l-Mustafâ" unvanlı kitabından bahs açıldığını anlatır, bu eserin "bir nüsha-i sahihasının şeref-yâb-ı istishâbı" olmak istediğini söylerken o

meclise şeref-bahş-ı huzur, yegâne-i 'irfân bir zât-ı pesendîde-simât"ın teklifi üzerine Türkçeye tercümeğe başladığını ve hitâma erince "El-Evfâ fi- Tercemeti'l-Vefâ" unvanını verdiğini kaydeder.

Daha bazı eseriyle beraber Müverrih 'İzzî Efendi'nin ifadesine göre "mütâla'a ve terdîs buyurdıkları kütüb-i celîleden dört yüz kadar nüshanın hevâmîşine tahrîrât-ı mutâlib ü fevâ'id ve gürisnegân-ı bevâdî-i talebe basît-i mevâyid" etmişlerdir. Bundan başka Birgili Mehmed Efendi'nin Risâle-i Kelâmiyye-i Türkiyye'sini bizzat altmış nüsha kadar yazmış, ciltletmiş "sandûka-i mahsûsa ve vezâyif-i mu'ayyene-i mensûsa ile" otuz tanesini Ayasofya'ya, otuz tanesini Fatih Cami'ine koyarak "mu'allim ü müte'allim ifade ve istifâde"lerini te'mîn etmiştir. İzzî Efendi "Mevlânâ-yı müşârünileyhin fezâ'il ü ma'ârifleri gibi âgâze-i cûd u mekrûmet ve âvâze-i tevâzuh u meskenetleri resîde-i mesâmi'-i sükkân-ı âfâk" olduğundan bahs ile "Sehâ ve cevdet-i tabî'atleri pesendîde-i 'âlem" idi diyor. Daha evvel Sâlim Efendi de tezkiresinde Neylî'den bahsederken "Mahâret-i kemâl ve zât-ı sûtûde-hısâlleri ma'rûf-ı cümle-i dânişverân olduğundan evsaf-ı mahmedetlerinde tafsîle hacet yokdur" diyor ki haklıdır. Bu itibarla, yani "Neylî'nin ihrâz ettiği mevki" ve iştihâr düşünülecek olursa Muallim Nâcî Efendinin onu "İktidârı nisbetinde şöhret bulamayan şairlerimiz"den olarak göstermesini doğru bulmuyoruz.

Neylî'nin Yıldız, Rıza Paşa, Hâlis Efendi, Millet gibi kütüphanelerde tesadüf edilen Dîvânı küçük bir kitaptır:

Meslek-i ma'mûre-ı sıdk u savâb

Silk-i cevâhir-keş-i faslu'l-hıtâb

Lâle-i nu'mânî-i şer'-i mübîn

Nîze-i zahm-efken-i a'dâ-yı dîn

diye devam eden bir "na't"le başlar. Bunu diğer ufak tefek na'tlerle kasideler takip eder. İçlerinde Fârisîleri de olan gazellerinden başka Riyâzî'ye, Bâkî'ye, Sâ'ib'e tahmisleri görülür. Mesnevî tarzında bir "hikâye-i manzûme"siyle bir "mektûb-ı manzûm"u vardır:

Didi bir sũfi-i sabâ-reftâr
İder idim cihânı geşt ü güzâr
Meyl idüp ya'nî 'âlemi seyre

Güzerim düşmüş idi bir deyre
Gördüm ol deyr içinde bir ruhbân

Gördüm ol deyr içinde bir ruhbân
Câmesi câme-i Müselmânân

Bana bu hâlden gelüp hayret
Sırrını fehme eyledim rağbet

Didim ey pîr-i deyr-i pür-esnâm
Sende neyler bu kisve-i İslâm...

Diye başlayan "hikâye-i manzûme" bir Hıristiyan kızının bir Müslüman delikanlısına karşı beslediğı aşk macerasını anlatır. Kız, mâşûkunun iltifatına mazhar olamıyor, bir ressâma onun resmini yaptırıyor. Neylî, zamanına göre sade bir lisanla bunları hikaye etmektedir. Nihayet delikanlı ölüyor; şairin ifadesine göre:

Bunu duhter hemân ki gûş itdi
Şerhe gelmez ki neyledi nitdi

Eyledi tâ o denlũ nâle vü âh
Şeb-j târ itdi rûzı dũd-ı siyah

Kurılaldan beri bu çetr-i kebũd
Olmamışdı bu resme dũd-âlũd

Tutdı nâ-çar semt-i sũrete rûy
Oldı zahm-ı derũna merhem-cũy

İdüp ahşama dek yüzine nazar
Giceler kordı pây-ı sûrete ser

Nihâyet kız, duvara "hûn-ı eşkiyle" Müslüman olduğuna dair bir iki beyit yazıp ölüyor. Bu hali gören râhip de hemen Müslüman oluyor. "Mektûb-ı manzûm"a gelince, bunda şair kalemine hitap ile başlar:

Gele ey hâme-i garîb-nevâz
Nâle-i ehl-i hasrete dem-sâz

Senin ile bir iki dilleşelim
Güft u gûy-ı firâkı söyleşelim

Bizi çün çarh gurbete saldı
Ne nedîm ü ne hem-zebân kaldı

Yok yanımda enîs ü gam-hârım
Rahm ide tâ ki gûş ide zârım

Sensin ancak bu demde bana hemîn
Hem-zebân-ı dil-i hazîn ü gamîn

Gerçi kim deştgâh-ı gurbetde
Ya'nî bu dûzah-ı felâketde

Sana da kâr idüp sümûm-ı hevâ
Hâsıl idüp yübûset-i sevdâ

Akmaz oldu murâdın üzre midâd
Cereyân itmez oldu cûy-ı murâd

Lîk bir gam-güsâr-ı müğşfiksin
Merhamet-pîşe yâr-ı sâdıksın...

Sonra "hal-ı zâr"ını "savb-ı dil-dâr"a bildirir!

"Neylî"nin "Nedîmâne" bir gazeliyle makaleme nihayet veriyorum:

Ey dil-i şeydâ ne gül ne gül-sitân lâzım sana
'Aşık-ı dil-dâdesin bir dil-sitân lâzım sana

Sevdiğin bir tıfl-ı şehir-âşûbdur efsâne-dost
Sergüzeştin söyle ey dil dâsîtân lâzım sana

Sorma tîg-ı gamzesin leb-teşne misin kanına
La'lin em ey 'âşık-ı dil-haste cân lâzım sana

Şeyh-i şehre minnet itme ey taleb-kâr-ı visâl
Bir kadehle himmet-i pîr-i mugân lâzım sana

Çek licâm-ı rahş-ı kilki geçmesin i'câzı da
Sâha-i ma'nâda Neylî hem-'inân lâzım sana

Ali Canip

MEVLANA'NIN RUBAİLERİ

88

معشوقه آفتاب تابان کردد
عاشق بمثال ذره کردان کردد
چون باد بهار عشق جنتان کردد
هر شاخ که خشک نیست رقصان کردد

Maşuka güneş gibi tapan oldu. Âşık zerre gibi döndü devirdi. Âşk baharının rüzgârı esince kuru olmayan dallar elbette harekete gelir...

89

من بندهء آن عقل کزو مجنون شد
صد جان ارزد دلی کزو پر خون شد
و الله که همی رشک برد آب حیات
زاشکی که ز چشم عاشقان بیرون شد

Ben o sevgiliden mecnun olan aklın bendesiyim, ondan perhun olan bir gönül, yüz can kıymetindedir. Yemin ederim ki âşıkların gözünden akan yaşlara ab-ı hayat gıpta eder.

90

مه را طرفی بروی اومی ماند
چیزیش بدان فرشته خومی ماند
نی نی زکجا تابکجا مه که بود
جان بندهء اوبدو خود اومی ماند

Ayın güzelliği biraz onun yüzüne benzer. O mülk huyluyu cüzice andırır. Haber, haber... nereden nereye?.. ay kim oluyor?.. canım ona kurban olsun. Ona benzeyen varsa ancak kendisidir.

91

چون بت رخ ست بټپرستی خوشتر
 چون باده ز جام تست مستی خوشتر
 در هستی عشق تو چنان نیست شدم
 کان نیستی از هزار هستی خوشتر

Senin yanağın put olunca putperestlik hoştur, şarap senin kadehinden olursa mestlik iyidir. Senin âşkının varlığı içinde öyle yok oldum ki büyüklük bin varlıktan yekdir.

92

رفتم بسر کور کریم دلدار
 میتافت ز گلزار تنش چون گلزار
 در خاک ندا کردم خا کا زنهار
 آن یار وفادار مرانیکو دار

Keremkâr dildarın mezarı başına gittim, o, teninin toprağından gülizar gibi zahir oldum. Toprağa seslendim, dedim ki, ey toprak, benim vefadar olan yarımı incitme, hoş tut!

93

آمد آمد آنکه نرفت او هرگز
 خالی نبد آن آب ازین جوهرکز
 او معدن مشک و ماهمه بوی و بیم
 از مسک جدا تودیدهء بوهرکز

Asla yanımdan ayrılmayan sevgili geldi, geldi. Bu nehirden o su, hiçbir zaman ayrılmadı. O misk madenidir, biz de onun kokusuyuz. Sen misk kokusu gördün mü ki aslından ayrı olsun.

94

آمد بر من دوش نکاری سرتیز
 شیرین سخنی شکرلی شورانگیز
 باروی چو آفتاب بیدارم کرد
 یعنی که چو آفتاب دیدی برخیز

Dün gece benim yanıma şirin sözlü, tatlı dudaklı, mağrur bir güzel geldi. Beni güneş gibi yüzüyle uyandırdı: Güneş görülünce kalkılır, beni gördün, kalk, ne duruyorsun dedi.

95

بنمای بمن نوای شمع طراز
 تاناز کنم نهروزه دارم نه نماز
 تاباتو بوم مجاز من جمله نماز
 چون بی تو بوم نماز من جمله مجاز

Bana yanağını göster, ey bizmi zinetlendiren sevgili! göster ki naz erbabından olup oruç ve namaz ve sair niyazları bırakayım oruç tutmayayım ve namaz kılmayayım, niyazdan geçeyim, naz erbabından olayım. Seninle beraber olduğum damlarda mecazım baştanbaşa namazdır. Sensiz olursam bil-akis namazım mecaz olur.

96

در سر هوس عشق تو دارم همه روز
 در عشق تو مست و بیقرارم همه روز
 مر مستان را خمار یکروزه بود
 من آن مستم که در خمارم همه روز

Bütün gün başımda senin âşkının hevesi vardır. Onunla her zaman mest ve bi-kararım. Sarhoşların humarı bir gün olur, ben öyle sarhoşum ki her gün humar içindeyim!.

97

شب کشت و مرا نیست خبر از شب و روز
 روز است شبم ز روی آن روز افروز
 ای شب شب از آن که ازو بیخبری
 ای روز بروز روز اوروز آموز

Gece geçti, benim ise ne gece, ne gündüzünden haberim var. Gecem, o gündüzlere ışık veren sevgilinin yüzüyle per-nurdur. Ey gece, sen o sevgiliden, bi-haber olduğun için böyle karanlıklar içinde kaldın. Ey gündüz sen de git, o sevgilinin gündüzünden gündüz olmayı öğren.

98

درانجمنی نشسته دیدم دوشش
 نتوانستم گرفت در آغو شش
 رخوا ببهانه بر رخش بنهادم
 یعنی که حدیث میکنم در کوشش

Dün gece gördüm ki sevgilim bir mecliste oturuyordu, derağuş etmeye muvaffak olamadım. Kulağına lakırdı sevlmeyi bahane ederek hiç olamazsa yanak yanağa gelmek fırsatını kaçırmadım.

99

عاشق کردد بکرد اطلال و ربوع
 زاهد کردد بکرد تسبیح و رکوع
 برنان تند او واین دکر برلب آب
 کین را عطش آمدست و اثراغم چوع

Âşık sevgilisinin izini takip ile onun oturmuş ve gezmiş olduğu yerlerin etrafını dolaşır. Zahitte tespihiyle, rüku ve sücuduyla uğraşır. Âşık susamış ve zahit açılmış olduklarından biri su kenarında diğeri ekmek arasında dolaşır.

100

بلبل آمد بباغ رستیم ز زاغ
 آیم بباغ باتو ای چشم چراغ
 چون سوسن وکل زخویش بیرون آیم
 چون آب روان رویم ازباغ بباغ

Bağa bülbül geldi, Kargadan kurtulduk. Ey gözümün nuru sevgilim, seninle bağa gidelim ve gül ü sevsen gibi açılalım, akan sular gibi bağdan bağa revan olalım.

101

کر بادکری مجلس می سازم ولاغ
 نهم بخدا زمهر کس بردل داغ
 لیکن چومرد شودکس راخورشید
 درپیش نهد بجای خورشید چراغ

Sevgilimden başkalarıyla hembezm olmama rağmen ve ilahi gönlümde ondan başka hiçbir kimsenin âşk ateşi yoktur. Güneş batınca karanlıkta kalan, güneş yerine kandil yakamaz mı?

102

آن طاق که نیست جفتش اندر آفاق
 بابینده بباخت جفت و طاقی بوفاق
 پس گفت مرا که طاق خواهی یاجفت
 کفتم بتو جفت و از همه عالم طاق

Âlemde tek olan, işi bulunmayan sevgilimle Tek mi, çift mi oynadık. Bana Tek mi istersin çift mi?.. dedi. Bende Seninle çift olmak ve bütün âlemde tek kalmak isterim dedim.

MEVLANA'NIN RUBAİLERİ

103

لو كان اقل هذه الاشواق
للشمس لاذهلت عن الاشراق
العشر لهم ولي جميع الباقي
لو قسم ذا الهوى على العشاق

Eğer benim kalamindeki eşvakın bir zerresi güneşte bulunsa idi ilelebet tulu' etmeyi unuturdu. Çünkü bendeki aşk ve muhabbet bütün âşıklara taksim olunsa onlar ancak on da birine tahammül ederler ve yine mütebaki dokuzu bana kalır.

104

چون کشت طلسم جسم آدم چالاک
با خاک در آمیخته شد کوهر پاک
آن جسم طلسم را چو بشکست افلاک
خاک بر خاک رفت و پاکی بر پاک

Adamın cismindeki tılsım harekete gelince pak olan gevher toprak ile karıştı. Tekrar cisim adamın tılsımını eflak bozduğu zaman toprak olan toprağa nüzul ve pak olan paka suût eder.

105

اسرار حقیقت نشود حل بسؤال
نه نیز بدرباختن حشمت و مال
تادیده دل خون نکنی پنجه سال
از قال کسی را نبوا راه بحال

Hakikat sırları sual sormakla hal olunamaz ve buna mal, hadem ve haşimlede erişilmez. Elli yıl gönül ve gözden kan akıtmadıkca hiçbir kimse kaldan hal yol bulamaz.

106

خود ممکن آن نیست که بردارم دل

آن به که بسودای تو بسپارم دل
 کرمن بغم عشق تو نسپارم دل
 دلرا چه کنم بهر چرا دارم دل

Ve kelime senden çekip almak mümkün değildir. En iyisi, onu bütün, bütün senin sevgine terk etmektir. Eğer aşkının gâmına gönlü bırakmazsam onu ben ne yaparım, artık gönlümü göğsümde taşımamak manası kalır mı?

107

عشقم بکمال و دلربائی بجمال
 دل چر سخن و زمان ز کفتن شده لال
 زین نادره ترکبما بود هرکز حال
 من تشنه و پیش من روان آب زلال

Aşkım kemale ermiş, sevgilim hüsn ü cemalde yükselmiş. Gönül sevilenecek bin bir sözle dolu, dil söylemekten aciz!.. Susamış olduğum halde önümden akan temiz ve berrak suyu içemiyorum. Cihanda bundan daha garip bir hal görülmemiştir?

108

عشقی دارم پاک تراز آب زلال
 این باختن عشق مرا هست حلال
 عشق دکران بکردد از حال بحال
 عشق من و معشوق مرانیست زوال

Aşkım ab zülalden daha pak ve saftır. Bana aşk ile oynamak helaldir. Başka âşıkların aşkı halden hale inkılap eder. Bittim aşkım ve benim maşukumun ise zeval ve intikali yoktur.

109

از عشق تو کشتم ارغنون عالم
 وز زخمهء توفاش شده احوالم
 ماندهء چنک شدهء اشکالم
 هر پرده که میزنی مرا مینالم

Senin aşkınla âlemin ergununu oldum ve senin mızrabınla gizli ahvalim âleme faş oldu. Sevgin beni çinge benzetti, hangi perdeme dokunursan oradan inliyorum.

110

از بلبل سرمست نوائی شنوم
 وز یاد سماع دلبرائی شنوم
 دا آب همه خیال یاری بینم
 وز کل همه بوی آشنائی شنوم

Sermest olan bülbülden sevgilimi hatırlatan na meler i itiyorum ve r zg rden gönlümü çeken bir hal duyuyorum. Sularda daima yarımın hayalini görüyorum ve g llerden bütün onun a ınalık kokusunu alıyorum.

111

از خویش خوشم زنی نبا شدخوشیم
 از خود کرم نه آنی و نه آتشی یم
 چندان سبکم ز عشق کاندز میزان
 از هیچ کمم دومن اربر کش یم

Bendeki ne eyi, benden değil, kendimdendir. Bendeki hararet, yine bendendir, sudan ve ateşten değildir.   k beni o kadar hafifletmi tir ki vücudumu mizana çekse giz-hicden pek çok daha eksik çıkarım.

112

افتاد مرا عجب شکاری چکنم
 واندر سرم افکند خماری چکنم
 سالوسم وز اهدم ولیکن در راه
 کوبوسه دهد مرانکاری چکنم

Elime ne beklenmez bir av d  t , ne yapayım? Ba ıma tatlı bir sarhoşluk geldi, nasıl edeyim? sofıyyim, zahidim, iyi ama yolda giderken güzellik birisi ya bana bir buse verirse ben ne yaparım?!

113

امروز یکی کردش مستانه کنم
 وز کاسهء ساغر و پیمانه کنم
 امروز درین شهر همی کردم مست
 میجویم عاقلی که دیوانه کنم

Bugün müstece bir dolaşmak ve kafatasından peymene yapmak istiyorum. Bu şehirde sarhoş sarhoş dolaşıp durdum. Bir akıllı adam arıyorum ki onu divane edeyim.

114

آن کس که ببست خواب مارا بستم
 یارب تو ببند خواب اورا بکرم
 تا فهم کند مرارت بی خوابی
 واندیشه کند بعقل ارحم ترحم

Sevgilim sitemleriyle bana uykuyu haram etti. Ya Rabbi ne olur sen de onu uykusuz bırak! Bırak ki o da uykusuzluğun açılığını anlasın ve merhamet et ki sana da başkaları merhamet etsin sözünün manasını düşünsün.

Devam ediyor

Toplayan Hasan Âli

TÜRKÇE VE TÜRKİYAT’LA MEŞGUL OLMAK İSTEYEN GENÇLERİMİZE;**ŞUURİ VE ESAT EFENDİLER**

Kıymetlerine bugün hâlel gelmediği gibi yarın da gelmeyecek iki mühim lügat vardır. Ferheng-i Şuuri ve Lehçe-i Lügat. Bu iki kitabın birincisi Hasan Şuuri Efendi, ikincisi Muhammed Esat Efendi tarafından kaleme alınmıştır.

Hasan Şuuri Efendi, meşhur müverrih Naima'nın memleketlisi, yani Haleplidir. İstanbul'da yaşamıştır. Maliye kalemi halifesinden idi. Suhte-dil terkinin ifade ve işaret ettiği üzere 1105'de vefat etmiştir. Aynı zamanda şairiydi. Tezkire sahibi Safai Efendi'nin anlattığına göre evahir-i ömründe şiir ve gazelden ve tarif Hasan ve Cemal dilber bi-bedelden semt tasavvufa salık olmuştur.

Muhammed Esat Efendi, meşhur şaire Fıtnat Hanım'ın babasıdır. Birinci Sultan Mahmut devrinde Şeyhülislamlık etmiştir. Vefatı 1166 senesine tesadüf eder.

Ferheng-i Şuuri ifadesinde Türkçe mufassal bir lügattir. Geniş ve ciddi bir tettebbu mahsulüdür. Müellifi böyle bir eser vücuda getirmeyi ta 1073 tarihinde tasavvur etmiştir. Kendi ifadesine göre “esbab-ı lazıma-i telif ve havaic-i zaruriye-i tasnifi temin için en mufassal ve makbüllerinden en muhtasar ve basitlerine kadar nice nice lügat kitaplarını toplamağa” gayret etmiştir. Nihayet 1080'de işte başlamış, yine kendi ifadesine göre “Tamam on iki sene rûz u şeb müdavemet ve belâ inkıta-ı mülazemet ile bi-avnillah-ı melik allem reşide-i serhad itmam u vusul-encam olup beş defa tesfit ve tahrir ve tarz ter-mükerreren tastir etmekle sene 1092 hitamında¹⁶⁷ ihtinam beyaz vaka olmuştur.”

Ferheng-i Şuuri'de yirmi iki bin beş yüz elli kelime vardır. Müellif, meşhur İran şairlerinin şiirlerinden müntahap yirmi iki bin dört yüz elli beyti, kelimelerin manalarını tevsik ve izah için misal getirmiştir. Şuuri Efendi der ki; “Lügat-şinâsânın malum-ı ilm-i müşkil-güşalarıdır ki lisan-ı Farisi ve zeban-ı deride istimal olunan lügat-ı kütüb cami ve mufassal ve muteber ve mutavvelde on bin adet lügat cem ve tertip ve kütüb ve

¹⁶⁷ Yani 1092 senesi nihayetinde.

terkip olunmuştur. Bu fakir aciz ve hakir, naçiz, zikrolunduğu miktar lügat-i kütüb-i mütedavileden tecessüs ve istikta ve tefahhus ve istinbayla cem ve iltikat ve tertip ve irtibat edildi. Eğerçi meyân-ı lügat-ı Farisi'de bazı lügat-ı Arabi'ye zam ve ithal ve galat ve istimal olunmuştur, murat bende-i namerd teksir-i adat ve tevfir-i sevda için olmayıp irad olunan kelimat-ı Arabi'ye Acem'in tasarrufatından olup kendi lügatleriyle amihle ve terkip ve istimalinde lügat-ı Farisi'ye ye teşbih ve takrip eylemiştir. Binaen ala zalik, mezkur birkaç kelime-i Arabi'ye ne manaya istimal ve ne haletle amal olunur. Anı beyan ve ebyat müştehideleri ayan olundu...

Şuuri Efendi İstinsah ve İstiktap etmek arzusunda olanların eserlerinin aslına halel getirmemelerini ve bilhassa kelimeleri tevsik ve izah maksadıyla topladığı beyitleri hazif etmemelerini rica etmiş ve bu ricasını Hatimede ısrarla tekrarlamıştır. O kadar ki sözünü vech-i muharrir üzere terk ve tarh ve kasr u hazif ederse ve azimce ihtisar ve intihap kast ederse dergah-ı vahib-atayadan tazarru' ve temenni olunur ki bu hususta meram ve maksuduna nail ve murat ve matlubuna vasıl olmayıp letayif manasından behremend ve manefi ve fevaidinden sudmend olmaya amin!... diye bitirmiştir. Müellif eserini kaleme almak için bilhassa şunlara müracaat etmiştir.

Ferheng-i Cihangir, cemül' Furs, şeref name-i müniri, Ferheng-i Mahmud, Ferheng-i Muhammed Hindu Şah Necvani, büyük ve küçük saha-ı Acem¹⁶⁸ şerh-i kitab-ı Sami fi'l-Esami, Mukaddime-i Edep, Ferheng-i Cami Lügat, Ferheng-i keşf lügat, Miyar Cemali, Gerşab-name, Uknum-ı Acem, Lügat-i nimetullah, Bahr-ı Garaib, Vesile-i makasıt, mukaddime-i Furs, Kitab-ı Müşkilat, Dakayık-ı Hakayık, Müşkilat-ı Mesnevi, Müşkilat-ı Şahname, Düstur-ı Amal...

Şuuri Efendi, me hazlerini saydıktan sonra üstattan eslafe dahl ve taarruz eden bazı erbab-ı lüğatin kelimelere verdikleri indî manalardan, kavlı-i sahte ve perdâhtelerinden teessüfle bahsetmekte kendisinin bu yola gitmediğini söylemektedir.

O devirlerde müelliflerin eserlerini ya hükümdara veya vezir-i azama, hülasa büyük rütbede bir adama ithaf ettiklerini düşünen Şuuri Efendi mukaddimede vezir-i azam Mustafa Paşa hakkında meth ve senada bulunuyor. Eserin 1092'de hatime iradına nazaran bu zatın meşhur Merzifonlu Kara Mustafa Paşa olduğu istidlal edilir. Yine mukaddimede derki; diyar-ı Acem'de kitab-ı lügat-i Ferheng tabir ve müellifi ismine muzaf eyledikleri şayi' ve bilad-ı Rum'da bu tabir gayr-i vaka olmakla imtiyazen an-

¹⁶⁸ Buda Hindu şah Necvani'nin eseridir.

gayre Ferheng-i Şuuri lakabıyla mülakkap ve cümle lügati şamil ve cami olduğu için Lisan-ı acem ismiyle müsemma kılındı.¹⁶⁹

Ferheng-i Şuuri bir mukaddime, iki defter ve bir hatimedden mürekkep olmak üzere tertip edilmiştir. Mukaddime Farisi lisanına ait esaslı kaideleri ihtiva eder. Defter-i evvel darb-ı mesellerden, ıstılahlardan, Farisi lisana has kinayelerden, hülasa o lisanın hususiyetini gösterir tabirlerden mürekkeptir. Şuuri Efendi bu babda istiarat ve ıslahat ve durub ve nadiratını maksuduma olan meani-i semaa mevkuf olduğu ecilden kütüb-i lügatte musattar olduğu mahallerde meyân-ı esmâdan ihraç ve başka bir defter kaydıyla alakadar imkân cem ve huruf-ı tehecci üzere tertip ve maanileri şerh ve beyan olunur diyor. Defter-i sani asıl lügattir. Hatime-i makalemizin başında temas ettiğimiz üzere müellifin imkânlarını ve istinsah ve istiktabe heves edenlere karşı ricallerini anlatır.

Ferheng-i Şuuri, Farisi kelimelerin manalarını tayin için müracaat edilecek kıymetli ve mufassal bir Acemce-Türkçe lügat kitabı olmakla beraber yeni bir Türkçe kamusu yazacaklar için de kullanıldığı Türkçe kelimeler itibarıyla değerli bir mahuze olarak hatırlanmalıdır¹⁷⁰

*

*

*

Lehçe-i Lügat'a gelince; Türkçe'den Arapça ve Acemce'ye mufassal bir lügat demek olan bu eser, Türkçeye kıymet vermiş olmak ve zamanındaki Türkçe kelimeleri toplamış bulunmak itibarıyla müellifine Türkçülüğün baplarından biri yapısını kazandırır sızardır.

Türkçe kelimeleri ve mastarları huruf hece sırasıyla göstermek üzere bir lügat kitabı yazmağa ta 1138 senesinde tasavvur eden Muhammed Esat Efendi evvela Fen lügatte muteber ve mevsukun-bih olan kitaptan nicesini ihzar etmiştir. Ezcümle; Sahah-i Cevheri, Kamus-ı Firuz Abadi, Misbah-i Kurtubi, Misbah-i Münir Feyümi, Lisan-ı Arap, Tehzibü'l Esmâ, Sami fi'l-Esami, Mukaddimetü'l-Edep, Esas-i Belaga ve Faik-i

¹⁶⁹ 1155'de iki büyük cilt üzerine taba edilen Ferhenk Şuuri'nin nihayetinde fakd tem cilt sani nüsha matbua mülakkabe bi-Ferhenk Şuuri ve'l-müsavât binval fazla ve lisan acem.... ibaresi okunmaktadır. Buradan istidlale olsa gerek ki Bursalı Tahir Bey Ferhenk Şuuri)nin bir ismini de Neval fazla olarak göstermektedir.

¹⁷⁰ Bu muarrazda mukaddime edeb, tercümelere ve bu meyanda Aksa-i Edeble birer nüshası da kitaplarım arasında mevcut ve yazma nüshalarına tesadüf her zaman mümkün olan Mirkat-ı Lügat ve lügat-ı nimetullah Bahru'l-Karaib gibi eserlerle Ahtar-i-Kebir van kavli kamus tercümelere, burhan katı tercümesi de hatırlanmalıdır.

lûgat, Nihaye, Kenzü'l-Lûgat, Divan-ı Edep, Kenzü'l-Ebhar, Kenzü'l-Lûgat, Müfredat-ı İmam Ragıp, Garibü'l-Musannef, Van Kulu, Kara Peri ¹⁷¹, Aksa-yı Edep, Tercüman-ı Sahah, Ahtar-i Kebir, Babus¹⁷², Emsal-i Meydani, Müstekıssı fi'l-Emsal, Feraidu'l-Haraid, Tamasilü'l-Emsal, Nüzhetü'l-Nüfus, Müfredat-ı İbni Baytar, Müfredat-ı Hilmi, Müfredat-ı Şeyh Davut ve İbn-i İsa, Müfredat-ı Kebir-i Hezarfen, Hayat-ı Hayvan, Divan-ı Hayvan, Ferheng-i Cihangiri, Ferheng-i Şuuri, Şerefname, Burhan Kati, Hilmi, Nimeti, Deşişe¹⁷³..

Müellifin söylediği üzere Lehçe-i Lûgat yirmi dört bab üzere tertip ve her babı hareket-i selase üzere üç taksim ve ebvab-ı maksumeden dahi her birini tertip huruf hece üzere fusula taksim edilmiştir.

Esat Efendi evvela Türkçe kelimeleri yazmış, sonra Arabi ve müteakiben Farisi müradifleri göstermiştir. Eğer aynı manaya iki üç Türkçe kelime varsa meşhuruna tafsil etmiş, gayri meşhuruna da dahil olduğu babda göstermiştir. Müellif bi'l-vesile diyor ki: Ve her lûgat Türkiye'nin eamm ve mutlak zikrolunup mukayyet-i tahtinde derc olunmuştur. Mesela aralık eammdir müradifi mabeyndir, takdim olunup iki parmak aralığı ve iki dağ aralığı misilli mukayyetler, zeylinde tahrir ve beyan olundu. Efalden dahi yürümek eammdir, müradifi meşidir, evvela tahrir olup badehu salına salına yürümek, ahesta yürümek misilli mukayyet anın tahtına tahrir ve tasaytur olundu.

Lehçe-i Lûgat 1145'da tamamlanmıştır. Bu itibarla müellifin yedi sene çalıştığı anlaşılmaktadır.

Ebu Ziya Tevfik Bey Şinasi'nin akademisinde olduğunu rivayet ettiği lûgatini işaretle Lûgat-i Ebu Ziya medhalinde; heyet-i içtimaiyamizin tarih teşkilinden bu ana kadar merhum Şinasi'den maada hiçbir sahib-i gayret zuhur edip de yazmakta, söylemekte kullandığımız kelimatı bir deftere zabt ile manasını işarete himmet etmemiştir deyişi gaflete müstenid bir haksızlıktır.

¹⁷¹ Karaman Erylisin'de doğan, Ankara'da tevattun eden Pir Muhammed bin Yusuf namındaki zat ki tercüman unvanını haiz eserinin Nur-u Osmaniye kütüphanesinde 4738, 4739 – 4740 ve 4741 numaralarda mukayyet nüshaları vardır.

¹⁷² Babüs kamus tercümesidir. Mütercim onuncu asır âlimlerinden Merkez Efendizade diye anılan Ahmet bin Musa'dır. Hat dest müsveset de Atıf Efendi kütüphanesinde 2692 numarada mukayyettir.

¹⁷³ Bu eserin asıl ismi "et-tuhfetü's Seniyye ila hazretü'l hüseyniye" dir. Müellif olan "Muhammed bin Mustafa bin Lütfullah Dişişi" eserini 988'de mısır Emirul umerası Hasan Paşa namına kaleme alınmış ve o suretle tesmiye etmiştir. Fakat eser "dişişe" diye şöhret bulmuştur.

Lehçe-i Lügat 1216 tarihinde İstanbul'da tab edilmiştir. Şuuri ve Esat Efendi'lerin şiirleri ve diğer bazı eserleri de vardır.¹⁷⁴

Bu makalede mevzuyla taliki olmamaları hasbiyle onlardan bahsetmeği te'hir eyledik.

Ali Canip

¹⁷⁴ Bilhassa Esat Efendi'nin etrabu'l aseri Türk musiki şinaslarının hayatlarından bahsetmesi itibarıyla pek kıymetli beraberdir.

ÂŞIK ÇELEBİ

Yıldırım Beyazıt'ın Osmanlı tahtına işgal ettiği sıralarda Bursa'ya Emir Buhari ile birlikte Seyyid Muhammed namında bir yabancı yerleşti. Seyyid Muhammed, aslan İranlı olup Bağdada hicret ve orada tavattun etmişti. Emir Buhari Anadolu'ya gelmek fikriyle seyahat ederken Bağdada uğrayarak Seyyid Muhammed'e misafir olmuş ve onu kendisiyle seyahate teşvik eylemişti. Seyyid Muhammed hırfet ehli bir adam olduğundan¹⁷⁵ nerede olsa elinin imkânıyla yaşayabilirdi. Belki bunun için Bağdad'ı terk etmekte mahzur görmedi, Emir Buhari ile beraber Anadolu'ya geçti.

Emir Buhari ile Seyyid Muhammed Bursa'ya geldikleri vakit birer garipten başka bir şey değildirler. Güldeste-i Riyaz İrfan ve Meşairü's Şuara müellifleri, Bursa'ya muvasalatlarından her ikisinin Yıldırım Beyazıt tarafından memnuniyetle karşılanarak teveccüh mazhar olduklarından bahsederlerse de. Bu rivayeti müeyyit diğer kuvvetli bir vesika yoktur. Fakat bilahire Emir Buhari hakikaten Yıldırım'ın muhabbetini kazanmış ve kerimesi Hundi (Hunnî) hatunla izdivaç etmiştir. Bu esnada Seyyid Muhammed'de vezir İshak Paşa'nın kızıyla evlenmiştir.

Seyyid Muhammed'in bu izdivaçtan Zeynelabidin isminde bir oğlu oldu. Fatih ve ikinci Beyazıt devirlerini idrak eden Zeynelabdin, öldüğü vakit Seyyid Ali namında bir çocuk bıraktı. Seyyid Ali usuli üzere tahsil gördükten sonra, 918'de İnegöl kazasına tayin olundu. Müteakiben Karatova'da, Üsküp da, sufiyye'de kadılık etti. Nihayet Filibe kadısı iken gözlerini dünyaya kapadı.

Seyyid Ali, müeyyetzade Abdülrahman Çelebi'nin kızını almış, ondan beş erkek biri kız olmak üzere altı çocuk kazanmıştı. Bunlardan biri babasının Üsküp kazasında bulunduğu zamana tesadüf eden 926 senesinde Prizren kasabasında doğan Pir Muhammed der ki, sonradan Âşık Çelebi mahlasıyla şöhret kazanan işte budur.¹⁷⁶

¹⁷⁵ Seyyid Muhammed Nat' sanatında Mahir ve bu sebeple kendisi Seyyid Nita' çocukları Seyyid Nita'zade lakabıyla meşhurdur.

¹⁷⁶ Şakayık zeyli: Atayi – Latifi ile Hasan Çelebi, Âşık Çelebi'nin Prizren'de değil, Bursa'da doğduğunu kabul ve iddia ettikleri gibi, Bursalı belîğde, bu husustaki diğer rivayetleri şidet ve ısrarile der ederek bunlara iltihat ediyor.

Pir Muhammed, gençliğinde itina ile tahsil etti, Kasım Paşa Müderrisi Sururi, Kalender hana Müderrisi Taşköprüzade, Mahmut Paşa Müderrisi Arap zade, sahn Müderrisi Saçlı Emir, Balıkesirli Hasan, Muhyettin Feneri ve Ebussuud Efendilerden ders alarak tedris mesleğine intisap için hazırlandı. Fakat nedense, bu mesleğe girmedi, Bursa'da Emir Buhari evkafının mütevelliliğini ahit ederek 935 senesine kadar bu vazifenin ifasına çalıştı. 935'da Bursa evkafını teftişe memur edilen Revşenizade'nin şikâyet üzerine azil olunca İstanbul'a geldi, İstanbul kadı olan eski hocası Saçlı Emir Efendi'nin himayesiyle mahkeme kâtibi oldu. Muhyettin Fenerinin vefatı üzerine, onun danışmadı olduğunu iddia ve iddiasını büyük müderrislerin şehadetiyle takviye ettiği cihetle 954 senesinde Rumeli kadı askeri Büstânzade Efendi mülazemetini kabul etti. Çok geçmeden Ebussuud Efendi tarafından fetva müsveddeliğine tayin edildiği ise de, az zaman içinde hizmetini değiştirdi söylüyor kadılığından başlayarak sırasıyla Piriştine, "Serbce" Narda kazalarında bulundu. Son memuriyetinde halkı bir türlü hoşnut edemediği için, hakkında İstanbul'a mütemadiyen şikâyetler yağdırıldı. Tebdili istenildi. Buna binaen Narda'dan azil olunarak 966 H. de Alaiye'den gönderildi. Fakat bu defada Alaiye ahalisi, Âşık Çelebi'yi memnun edemedi, muhitine ısınamayan kadı, eski rahatına kavuşmak arzusuyla çalmadığı kapı, başvurmadiği çare bırakmadı. Buna rağmen Alaiye'den kurtulamadı, me'yüs meftur kudretine razı gösterirken Kanuni Süleyman'ın;

Halk içinde muteber bir nesne yok devlet gibi

Olmaya devlet cihadında bir nefis sıhhat gibi

Matlahı gazeli tahmis ile padişaha takdim etti. Bu tahmis, Kanuni'nin pak hoşuna gitti. Âşık Çelebi Nikopoli kadılığına tahvil ve oradan Ruscuğa terfi edilerek sevindirildiği. Fakat kendisine iltifat eden Kanuni Süleyman'a hürmetsizlikten çekinmedi. 973 senesinin sonuna doğru siketvar seferinde Tunadan Belgrat da sevki emir olundu saltanat kayığını, kayık reisinin ihtarını dinlemeyerek, Ruscuk önünden geçerken istikbal etmedi. Kayık reisi bu hareketi arz edince, padişah Âşık Çelebi'yi azil etti. Eğer Kanuni Süleyman seferde ölmeseydi, sâbık Ruscuk kadısı, ihtimal bir daha hiçbir makama oturamayacaktı. Şu kadar ki talii kıskanç davranmadı, padişah vefat ederek yerine oğlu ikinci Selim geçti. Âşık Çelebi, bu fırsatı kaçırmadı, Belgrat'tan İstanbul'a dönerken verdiği bir gazelle ikinci Selim'in dikkatini celp edince yüz elli akçe

ile Karatova kazasına nasıp olundu. 974 H. iki sene sonra 976 H. memuriyetinde af edilse de, mazuliyeti çok sürmesi. Tertip edildiği tezkireyi padişaha, Arapça şakayık zeylini sadrazam sukolli Muhammed Paşaya hediye etti. Mesaisi takdir ve kendisi kaydı 1 hayatle Üsküp-i kazasına tayin olundu. Bu, hakiki bir teveccüh eseri, büyük bir nimetti. Lakin bu nimetin zevkini ecel hakkıyla tattırmadı. Âşık Çelebi Üsküp da ancak üç yıldan biraz fazla yaşadı 979 H. Şabanının sonunda zâtu'l-cünbden vefat etti.

Merhum Bursalı Tahir Bey'e göre, Üsküp da Gazi Baba; Kadı Baba denilen merkat Âşık Çelebi'ye aittir. Evliya Çelebi, onun Lokman Hâkim Hastanesi'nde metfun ve mezar taşında vefatına tarih olarak Bursalı Cenani'nin söylediği;

Âşık sefer eyledi cihandan

Mısraının hükmün olduğunu kayıt ediyor

İstifade ettiğimiz menbalar bu bapta tamamen sakit olduğu için Âşık Çelebi'nin evlenip evlenmediğinden çocuğu olup olmadığından haberdar değiliz. Bildiğimiz cihet, kalabalık bir aile içinde büyüyüp yetiştiği, ikisi kendisinden büyük, ikisi küçük dört erkek hemşerisi bulunduğudur. Bundan maada, erkek kardeşlerinden birinin babasından evvel öldüğünü, tezkiresini yazdığı tarihte diğerlerinin henüz bir hayat olduklarını, eserinde babasından bahsederken Âşık Çelebi'nin bizzat verdiği malumattan anlıyoruz.

Müverrih Âli'ye nazaran, Âşık Çelebi'nin babası Seyyid Ali'nin müreffeh ve mesut yaşayan zengin bir adam olduğu muhakkaktır. Fakat Âşık Çelebi'nin bu servetinden müstefit olup olmadığını mevcut vesikaların delaletiyle tespit etmek imkânsızdır.

Âşık Çelebi, devrinin şair ve âlimlerinden birçoğuyla tanışmış, münasebette bulunmuştur. Mamafih uzun müddet vilayetlerde dolaşması dolayısıyla İstanbul meclislerinin temiz, zarif, neşeli sohbetlerinden uzak kalmış, sevdikleriyle daima temas lezzetine kanmamıştır. Şeyhülislam Ebussuud Efendi ile müverrih Âli, Tezkire-i Nüveyis Latifi, mesnevi şarihi Sururi, Arnavut Yahya, şair Lali, Arşi, Fekani, Hayali Âşık Çelebi'nin ileri gelen dostlarındandır. Bunlar arasında Ebussuud Efendi onu, daha talebeliği zamanından beri biliyor, sıyanet ediyordu. Sırf bu saikle, Emir Buhari mütevelliliğinden mazulen İstanbul'a gelince kendi fetva müsveddeliğinde kullanılmış, sonra kadılığa terfiine müsaade etmişti. Müverrih Âli, Âşık Çelebi'ye Üsküp de tesadüf

etmiştir. 974 de bazı hizmetlerle muvazzafen Üsküp'e giden Künhü'l-Ahbâr müellifini, Âşık Çelebi istikbal ve üç gün onda misafir ve izaz ettiği gibi, ona ayrıca birçok hediye vermiştir. Latifi ile Âşık Çelebi beytindeki münasebetin ne tarzda tesis ve devam ettiği meçhul ise de, her ikisi de tezkire tertip etmiş olmaları itibarıyla yendiklerinin rakibi görünürler. Arnavut Yahya'yı 942 tarihinde tanıyan Âşık Çelebi, ölünceye kadar onunla dostluğunu muhafazaya çalışmış, mamafih titiz sinirli bir adam olan Yahya muhtelif sebeplerle arkadaşını vakit vakit gücendirmiştir. Âşık Çelebi'nin en yakın, en kuvvetli, en ziyade sevdiği, benimsediği, en fazla samimi ve ayrılmaz refiki, şair Hayalidir. Âşık Çelebi, Hayali ile görüşmeğe başladığı vakit. Henüz yirmi altı yaşında idi. İki genç, ikisi de şiirle iştigal ediyor, aynı meslekte yetişen, yükselmek istiyordu. Bundan dolayı birbiriyle anlaşıp kaynaşmakta güçlük çekmediler. Hayali, yazdığı her gazel müstakbel Tezkire-i nüveyis okuyor. Onun mütalaasını, dinliyor. Fikrini öğreniyor, ona göre bazen eserinde tashihler yapıyordu. Ölünceye kadar Hayali, Âşık Çelebi'den bu tarzda istifade etti kadılıkla vilayet, vilayet gezerken yine gazellerini yolladı. Yanı şehirde, aynı muhitte yaşamak fırsatını bulunca iki dost, birlikte anlaşıp gündüler, birbiriyle mülatafadan, meşairinden haz duydular. Yirmi sene bu şekilde hiç sekteye uğramaksızın devam eden münasebetleri, nihayet Hayali'nin 964 tarihinde Edirne'de vefatıyla bitmiş oldu.

Şakayık zeylinde Atai, Âşık Çelebi'nin cömertliğinden, latifiçiliğinden bahsettiği gibi¹⁷⁷ Âli'de, eserinde bu hususu teyit ve ayrıca Üsküp ahalisinin kendisinden hoşnut olduğunu zikir ile onu, haluk bir adam olarak göstermektedir. Mamafih, Âşık Çelebi'yi, anut, halk ile temasından mütevahhiş zan etmemize sebep olacak bazı hadiseler kayıt etmek imkânı mevcuttur.¹⁷⁸

Güzellikle, güzellere karşı kalbinde his eylediği şedit temayül ve heyecan Âşık Çelebi'nin en büyük zaafını teşkil eder. Müverrihler ve tezkire nüvisler onun

¹⁷⁷ Bu Hakir Beyin yirmi iki tarihin de Ruscuk kadısı oldum. Bezl nu'ma ve seha ve yirmi elsine-i nasta mezkur ve bazı Latayif-i meşhur idi. şakayık zeyl: Atayı.

¹⁷⁸ Siketvar Sefirinin başlangıcında Tuna'dan Belgrad sevk olunan saltanat kaygınıönünden geçerken istikbal etmesi kayık reisi tarafından Âşık Çelebi'ye mükerreren ihtar olunmuşsa da o, reisin bu ihtirini dinlemediği lüzum görmemiş ve belki felaketini mucip olacağını bildiği cevap verip birkaç tahtayı taziminden padişahımıza ne şeref olur, vazı bi faide ve zait olur. Diye yerinden kımıldamamıştır. Bir az evvel, Âşık Çelebi'nin Ruscuk kazasından infisalını müeddi olduğunu işaret Muettiğimiz bu vakia, onun anud ve bazen fikride Mısır olduğuna delalet etse gerektir. Nanda kadılığından azl olunarak Alaiyeye gönderildiği zaman Âşık Çelebi, bura halkının çehre ve şivelerini beğenmeyerek kabih şekil ve kabih elfaz etrak ın, gözlerini kulaklarını rahatsız ettiğinden şikâyet etmiş ve Alaiye'de adeta işkence içinde imiş gibi yaşamıştır. Meşair şua ile şakayık zeylinde tafsil edilen bu hadise de, kendisinin halka hemen hiç müteveccih bulunmadığını tevsik eder mahiyetindedir sanırız.

çocukluğundan beri Hasan ne meclup olup hatta Âşık mahlasını bunun için intihap ettiğini kayıt, hayatını güzellerle hem bizim olarak geçirdiğini, ölümlerinde bile ihtisar ıstırabı içinde sevgilisini tanıdığını, son sözleri sevgilisine söyleyerek gözlerini yumduğunu tasrih ediyorlar.

Muhammed Halit

4. CİLT

HAYAT MECMUASI
EDEBİYAT TARİHİ

Sayı: 82

21 Haziran 1928

Sayfa: 62

XIV. ASIRDA BİR AZERİ ŞAİRİ

1-Konya erkek muallim mektebi edebiyat muallimi Saadettin Nüzhet Bey geçenlerde Milli Mecmua'da neşrettiği bir makalede, Hicri 840'de ikinci Murat namına Anadolu'da yazılmış bir Mecmua-i Nazair'den bahsetmişti. Ömer bin Zeyd namında biri tarafından tertip edilerek, 84 Türk şairine ait 3324 beyitlik 397 manzumeyi ihtiva eden bu eserin edebiyat tarihi itibarıyla ehemmiyeti pek sarihtir. Niğde'de Ferit Faik Bey'e ait bulunan bu mecmua hakkında mufassal bir kitabiyet makalesi yazarak bizi tenvir etmesini Saadettin Nüzhet Bey'den rica ettim. Kıymetli talebemin bu makalesi Türkiyat Enstitüsü tarafından neşredilecek olan Edebiyat Tarihi Mecmuası'nda intişar edecektir. Bu makaleyi okurken, numuneler arasındaki bir manzume bilhassa dikkatimi celp etti. Sultan mahlaslı birine ait olarak kaydedilen manzume aynen şudur;

Kim ola dün işinde fikr ü tedbir eylemez
N'eylesün tedbiri bende çünkü takdir eylemez

Hayr u şer nakkâşî biçün yazdı bir levh-i cebîn
Âdem oğlu cehd idüp ol nakşî tağyîr eylemez

Ayet-i Nahnu kasemna ma'nâsın her kim bilür
Yaf'alu'llah ma yeşa bu sırrı tefsîr eylemez

Her kime oldu müyesser künc-i genc-i ma'rifet
Padişâh vâkı olubdur hizmet-i mîr eylemez

Her kimün kim aklı vardur ol bilür hali nedür
Bu günü tanlaya koyup anı te'hîr eylemez

Arif oldur hâliyâ işbu ölümlü dünyede
Şahid ü şem ü şarâb u sâzı taksir eylemez

Defter-i ömri hesabı ahir oldu câhilün
Bed-ameldür cüz gamı bîhûde tevfir eylemez

Dem geçürdi merdümi dil-hasta-i çeşmüm benüm
Cüz sirişki lâlekündür nâme tahrîr eylemez

Kumri vü bülbül okur hak zikrini her dem velî
Ahmet ibni Veys okur bu sözi takdir eylemez

2-Mecmuayı yazan Ömer Bin Zeyd'in Sultan namına kayıt ettiği bu gazelin Sahibi, muktada kendi ismini Ahmet Veyis olarak gösteriyor. Bunu görür görmez, Al-i Celayir Bağdat padişahı meşhur Sultan Ahmet'in Türkçe bir manzumesi karşısında olduğumu derhal anladım. Celayir ulusuna mensup Moğol umerasından Şeyh Hasan Kebir bin Emir Ak Buğa bin Emir İlkan'a mensup oldukları için Al-i Celayir veya İlkanîyan namını alan ve İlhanlılardan sonra 1336'dan 1410 senesine kadar Bağdat ve ekseriya Azerbaycan havalisinde hüküm süren bu ailenin tarihi hakkında müverrihler uzun malumat veririler.

İşte Sultan Ahmet bin Veyis bu ailenin dördüncü hükümdarı olup, 1382'den 1410 senesine kadar hükümet sürmüş Timur istilası karşısında Yıldırım Beyazıt'a ve daha sonra Mısır Memluklerine iltica etmiş, Timur'un vefatından sonra tekrar eski memleketlerini ele geçirmişse de 1410'da Kara Koyunlu Türklerinin reisi Kara Yusuf'a mağlup olan katledilmiştir. Bütün müverrihler, hatta onun zamanında Bağdat'ta yaşayan "Bezm ü rezm" müellifi, Sultan Ahmet'in zalim ve gaddar olduğunu, devletin kıymetli ricalini mahvettiğini, sefahat ve aiş ve işretten devlet işleriyle meşgul olmağa vakti kalmadığını söylerler. Fakat buna mukabil, Hünermend, hünerperver, hoş-tab' olduğunu, tasvir, tezhip, okçuluk ve yaycılık gibi sanatlarda mahareti bulunduğunu, bilhassa musiki ilmine fevkalade vukufu olup Abdülkadir Merağî'ya çok iltifat ettiğini ve on beşinci asır sonlarında bile musiki meclislerinde okunan tasnifatı yani besteleri olduğunu söylerler. Yine bütün menbalardan Arabi ve Farisi lisanlarına güzel şiirler

olduğu zikrelediği gibi, bazı münasebetlerle söylemiş olduğu bir takım manzumeleri de kayıt olunur. Onun Hafız Şirazi ye fevkalade tevcihi olduğu hatta Hafızın;

Ahmedullah ala mutediletü's-sultânî

Ahmed Şeyh Veys Hasan ilhânî

Hân-ı bin hân şehenşâh-ı şehenşâh

Anga mezîd eger cânı cihâneş hânî

Diye başlayan methiyeyi Bağdat'a gönderdiği meşhurdur. Esasen Sultan Ahmet'in babası Sultan Uveyis de Selman Savcı Muhammed Asar, Abidzar Kani gibi büyük İran şairlerini himaye etmiş olduğu gibi, Farisi şiirler de yazmıştır. Bu itibar ile Sultan Ahmet bir sanat muhitinde yetişmiş, şairliğe hazırlanmıştı. Esasen Sultan Ahmet'in Farisi Külliyyat-i Eşarı da elimizde mevcuttur.

3-Ömer bin Zeyd'in mecmuasındaki Türkçe manzumeyi Sultan Ahmet Bin Üveyis Celayiri'ye isnat için bu kadar delaîl kâfidir. Moğol istilasından sonra Irak ve Azerbaycan'a gelen yeni Türkmen kitleleri sayesinde, eskiden beri Türk muhiti olan o havali on dördüncü asır esnasında kuvvetle Türkleşmişti. Hatta Celayirler gibi büyük Moğol uluslarına mensup olup küçük zümreler halinde o havaliye gelen Moğollar da Türkçe konuşmağa başlamışlardı. O devre ait tarihi ve edebi menbalarda bunu müeyyet deliller pek çoktur. Orta Asya'da, Moğol kitlelerinin nispeten daha kesif olduğu sahalardaki Moğollar bile Türk ekseriyeti içinde Türkleşmiş iken, Irak ve Azerbaycan'da bunun böyle olacağı tabii idi. İşte Sultan Ahmet de ana dili Türkçe olduğundan, Türk diliyle şiirler yazmış olması hiç istibat edilemez. O asırlarda Bağdat saraylarında Türkçe'nin edebiyat lisanı olduğunu Abdülkadir Merağî'nin eserleri de teyit etmektedir.

4-Bütün bu etnografik ve tarihi mülâhazata ilaven, Sultan Ahmet'in Türkçe şiirler yazdığını bilhassa tasrih eden tarihi bir kayıt da İbni Tağriberdi, meşhur eserinde buluyoruz. Menhelü's-Safi adlı tarihinde onun siyasi hayatına ait en mükemmel tafsilatı veren Abu Mahasin Yusuf bin Tağriberdi, "Nücumü'z-Zehra" adlı kitabında onun Arap,

Acem, Türk lisanlarını fasih surette vakıf olup bu üç lisanda güzel şiirler yazdığını tasrih etmektedir.

5-Bu son delinden sonra, Ömer bin Zeyd'in mecmuasından naklettiğimiz gazel, Sultan Ahmet Cüleyiri'ye ait olduğu kati surette anlaşılıyor. Bu hükümdar şairin hayatı ve eserleri hakkında hazırladığımız hususi bir monografide onun edebi şahsiyeti hakkında ayrıca izahata vereceğiz. Yalnız XIV. Asırda Azeri sahasında yetişen şairler hakkında ilim âlemince bilinen şeyler pek mahdud olduğundan, bu küçük makaleyi edebiyat tarihi mütevaggıllarının ve bilhassa Azeri edebiyatıyla uğraşanların dikkatine şimdiden arz etmeyi faydasız görmedik.

Köprülüzade Mehmed Fuad

SEYAHAT EDEBİYATI HAKKINDA DÜŞÜNCELER

Rolon Dorjlas, son on sene zarfında kendisini tanıtmış Fransız ashab-ı kalemin en maruflarından biridir. Şöhretini, Henri Barbossa gibi, harb-i umumiye ait romanlarını medyun bulunan bu henüz genç edibin son üç eseri şark ve aksa-yı şarka ait seyahatnameler olup, bunların en güzeli olan “Partir” isimlisi, Servet-i Fünun sahibi Ahmet İhsan Bey'in kalemiyle ve “Yolda” unvanıyla Türkçe'ye nakil edildi. Partir o kadar pür-hayat çehre ve tasvirlerle dolu ve o kadar zevkle, lezzet ve istifade ile okunan bir kitaptır ki etrafında maatteasüf layık olduğu alakayı uyandırmayan bu tercümeden dolayı İhsan Bey'in his intihabını cidden tebrik icap eder. Rolan Dorjlas'ın, beni bu makaleyi yazmağa sevk eden son kitabı ise, “La Casavan Sanşomo” yani “Devesiz Kervan” ismini taşımakta ve muharrik İskenderiye'den başlayarak Kahire ile Filistin'i geçerek, Şam'a ve Suriye çöllerine varan bir seyahatini anlatmaktadır. Müellifin devesiz kervan tabiriyle tavsif ettiği, seyahat eserlerinin tertip ettikleri kabileleri teşkil eden bin bir milletten ve ekseriyet-i azime ile İngilizlerle Amerikanlardan mürekkep cemaatlerdir ki çöllerde şömendifer ve hiç olmazsa otomobil ile dolaştıklarından deveye ihtiyaçları ve deve ile münasebetleri kalmamıştır. Rolan Dorjlas da bahsettiği yerleri böyle bir devesiz kervana katılarak gezdiği için, kitabına bu ismi vermiş. Fakat ben bu makaleyi, mevzu-ı bahs şehirler ve memleketler hakkında Fransız muharririnin meşhudat ve mütalaatını değil, fakat eserin tarz tertibi ile münazır tabiiyye ve abidat tarihiye karşısında iltizam eylediği tarz tahassüsü tetkik ederek Rolan Dorjlas'ın seyahat edebiyatında açmak istediği çığır hakkında bir hasbihalde bulunmak emeliyle yazıyorum. Ve zannediyorum ki, böyle bir hasbihale ve böyle bir tetkike, seyahat edebiyatı tabirini kısa bir iki cümle ile tarif ve tasvir etmekle başlamak icap eder.

Vesait-i münakalenin şimdikinden on misli, yüz misli ibtidai olduğu ve meslekleri olan dünyanın pek çok yerleri kendilerine meçhul bulunduğu tarihten itibaren, insanlar bazen işlerinin ilcaatıyla, bazen başka bir memlekette daha iyi yer iş bulabilmek ümidiyle, bazen de sırf yeni diyarlar görmek arzusuyla seyahatlere çıkmışlar ve bunların bazıları da, ihtiyar eylemiş oldukları seyahatlerin tahassüsat ve meşhudatını

hikâye eden uzun veya kısa eserler vücuda getirmişlerdir. Bu eserlerin bir kısmı, sırf tarihi, iktisadi, fenni veya siyasi bazı müşahadat ve tetkikatının kıymeti itibarıyla okunulan ve müracaat edilen bir takım me hazlardır ki, muharrirlerinin görüşlerinde ve yazışlarında bir tehyiç sanatkârına bulunmadığı için, bu eserleri edebiyat ile hiçbir alakaları yoktur. Fakat bazen, kıymetli malumatı ve şayan-ı dikkat mütalaatı da ihtiva etmeyen seyahat kitapları, içlerindeki tasvirlerin muvaffakatı ve üslubun sihir ve fanusu sayesinde en kıymetli asar-ı edebiye derecesine yükselmiştir. Nitekim dolaştığı memleketlerin hiçbirini hakkında sahih ve salim bir fikir edinememiş ve uzak ve yakın nereden bahsederse etsin daima ölüm düşünce ve korkusuyla hayatının her anını zehirleyen ruhunun ıstıraplarını terennüm etmiş Piyer Loti, ancak üslubunun sihri ve tabiat tasvirlerindeki kuvvetli gösterişi sayesinde bu seyahat edebiyatının en büyük üstatlarından biri olmuştur. Bütün Japonya'nın hudutsuz bir azim ve gayet içinde Ruslarla boy ölçüşüp onları behemehâl yenmek hırsıyla gece gündüz çalıştığı tarihlerde Mikado'nun memleketini ziyaret etmiş olan Piyer Loti, Bu Japonya'yı kâğıt gibi evlerde oturan, mendil kadar bahçelerde bizim omzumıza yetişen ağaçlar altında çay içen ve ellerindeki yelpazelerle iki kat yere düşerek insanı selamlayan, kuşlar kadar tehlikesiz ve çocuklar kadar aciz bir halkın vatani olarak görüp göstermişti. Fakat bu görüşler ne kadar yanlış ve mahkemeler ne rütbe basit olursa olsun, “Madam Krizantem” de, “Lateruvezyen Jonos” de “Madam Peron” da hak hayatı haiz eserlerden değil midir?

Evliya Çelebi'ye malik olmasaydık, eski edebiyatımızın bu vadide yazılmış eserlerinden hiçbir numune iraesı bizim için mümkün olmayacaktı. Çünkü şarkta ilim, ancak kırkına doğru bitebilen bir medrese tahsilinden sonra loş odalarda kalın ciltli Arapça kitapların üzerlerine ekleyerek, asırlardan beri bu işe vakıf nefis etmiş bütün nesillerin tetkik ettikleri ayet ve hadisleri neticede yine aynı şeyi anlamak ve söylemek üzere günlerce, haftalarca, aylarca, senelerce okumaktan ibaret kalmış olduğu gibi, edebiyatta başka bir şekilde fakat yine mutlak bir daire içinde mahsur bulunarak, fark edilmeyecek kadar ufak ağızlı ve belki bir çift gözün hududunu ihata edemeyeceği kadar ayrı gözlü sevgililerle, padişah veya vezirin cengine, kasrına veya sırtındaki muhteşem kürklerin nevi ve adetlerini değiştiren mevsime ait ve hemen daima aynı kelimelerle teşebbüslerden mürekkep kasidelere inhisar ediyordu. Bu dar ve sahte edebiyatın müntesipleri için, karla örtülmüş veya ateşle kavrulmuş uzak sahraları, harap veya mamur yabancı beldeleri, daha engin ve dalgaları daha hırçın denizleri ve isimleri

bile kulağa acib gelen deryalarda yaşayan beyaz, siyah veya sarı insanları tasvir etmek hatıra gelmezdi. Hatta Şinasi'den itibaren edebiyatımız gittikçe garp nüfuzu altında kaldığı halde bile, yine görüyoruz ki, seyahat eden ediblerimiz gördükleri ve duydukları şeyleri hikâye etmek bir türlü adet edinmiyorlar. Dağdağalı ve velveleli hayatının zaruretleriyle Fransa'da, İngiltere ve İsviçre'de, Suriye ve Anadolu'da yaşamış olan Ziya Paşa, Diyar-ı garbı gezerken beldeler, kaşanelar ve mülk-i İslami dolaşırken bütün viraneler görmüş olduğunu biraz mağrurâne ve vezin ve kafiye ile söyleyince, seyahatlerinin tek mil intibalarını anlatmış olur verir. Namık Kemal'inde, mühim bir kısmı vatan dahil ve haricinde olmak üzere İstanbul'dan uzakta geçen hayattaki seyahat intibaları, içinde bilhassa debdebe-i elfaz bulunan bulundura, bir midilli, bir magsusa mektubu değil midir? Hindistan'a gitmeden “Duhter-i Hindu”yı yazan Abdülhak Hamit Bey, Hindistan'dan bir Hindistan seyahatnamesiyle davet etmemiş, Recaizade Ekrem Bey bir kere mevkit bir vazife ile Trablusgarb'a gönderilmişse de bunun daimiye inkılabı düşüncesiyle bî-huzur, bu seyahati hakkında tek sahife yazmamış, Tefik Fikret Bey ise bin bir şütüme layık gördüğü köhne Bizans'ından harice galiba adım atmıştır. Fakat, gariptir ki, kimsenin olduğu yerden kımıldanmaması siyasetinin kati bir şekilde tespitini müteakip meydana çıkan Edebiyat-ı Cedide devri, seyahat edebiyatına ait ve tamamıyla garp usulünde yazılmış ilk kitabı lisanımıza hediye etti. Bu kitap, ben söylemeden karilerimin hatırladıklarından emin olduğum “Hac Yolunda”dır. Ne kadar fazla Arabi ve Farisi kelimeler kullanılır ve bunlardan terkipler yapılırsa o kadar güzel sahifeler vücuda getirilmiş olacağı zihniyeti bu eserde şiddetle hükümrân olmakla beraber ve bu zihniyet yüzünden kitabın birçok sahifeleri artık okunamaz bir hale gelmiş bulunsa bile “Hac Yolunda” Türk edebiyatının on temmuz inkılabına kadar malik olduğu yegâne eserdir ve evliya Çelebi ile Cenap Şahabettin, bu vadinin aralarında bir başkası bulunmayan iki komşusudur.

On Temmuz veya İlan-ı meşrutiyet kelimeleriyle tarif edilen siyasi inkılabı müteakip istenildiği gibi dolaşılacak ve cevelanların meşhudat ve mütalaatı istenildiği gibi yazılmak hakkı ihraz eylediği halde, seyahat edebiyatı enva-i edebiyenin yine en metrukü kaldı. Irak ile Suriye'den bahis yazıları ve bunlardan daha aşağı kıymette Avrupa mektupları ile Cenap, bu sahada yine en velut kalem oldu. Harb-i umumi esnasında galiba hükümet tarafından Almanya'ya gönderilen Halit Ziya Bey'in başladığı Seyahatname ise, turistlere mahsus Bedeger rehberlerinden muktebes malumat

yığınlarıyla o kadar tatsız ve cansız olmuştu ki, bizzat muharriri de beğenmeyerek devamından zannederim vazgeçmişlerdir. Süleyman Nazif Bey'in Basra valisi olduğu zaman Mısır ve Hindistan tarikiyle mahall-i memuriyetine giderken Ebu Ziya Tevfik Bey'e yazdığı birkaç mektubun verdiğini tesir, bu vadide daha uzun bir şey vücuda getirmemiş olmasının hazinidir. Bir seyahat değil fakat bir mevkufiyyet hatıratı olmakla beraber, Hüseyin Cahit Bey'in "Malta Hatıraları"nı da seyahat eserleri meyanına ithal ettikten sonra, Falih Rıfkı Bey'in Brezilya Seyahatnamesine geliyor ve bu vadideki Türkçe kitapların en kıymetlisi ve nevin bütün şeraitini en cami bulunanı bu olduğu hükmüne varıyoruz. Sanıyorum ki Brezilya hakkında okuduğu birkaç ecnebi eserin hiç biri, henüz gayr-i münteşir aksamı bulunduğu söylenilen bu kitaptan güzel ve kıymetli değildir. Ve eser hangi ecnebi lisana nakledilse buna tahammül edecek, başka bir muhitte de yaşayacak kabiliyettedir. Bu satırları yazarken, Faruk Nafiz'in hayatında çıkacağı haber verilen Anadolu mektuplarını henüz görmediğim için, Falih Rıfkı Bey'in eseriyle bizdeki seyahat edebiyatının bütün şayan-ı dikkat mahsullerini sayıp bitirmiş olduğuma kani bulunuyorum; bir tek rafın bir kenarına sıralanacak miktarda birkaç ince kitap!

*

*

*

Üslubundaki hususiyet ve kıymet sayesinde seyahatnamenin bir şiir, bir roman, bir piyes, bir tenkit salahiyet ve ehemmiyetle edebiyat hudutlarından içeri girdiğini kabul edince, üzerinde görüşülecek ve tavzihine çalışacak bir hayli nokta kalıyor ki, bunlardan biri de şudur; bir muharrir nerelerde dolaşmalıdır ki, tehassusat ve meşhudatı kitap şekilde yazılmağa liyakat ve bu kitap asar-ı edebi arasında bir mevki hak kazansın? Geçenlerde, altında muteber bir imza gördüğüm bir yazıda, Marmara'da yapılmış bir cevelanından bahseden bir muharrirle istihza ediliyordu. Fakat Marmara denizinin sahillerindeki manazır-ı tabiiyye ve hatırat-ı tarihiye gözlere mesti ve damga heyecan veremez mi ki, bu sahillerde bir cevelandan bahs gülünç sayılıyor? Thomes ve ya Sen nehri kıyılarından gelmiş bir adamın malik olduğu bu haktan Türk muharrirleri niçin mahrum edilsinler? Kuvvetle sanıyorum ki, Ruşen Eşraf Bey'in en heyecanlı ve en muvaffak yazıları Topkapı Sarayı'yla Divan Yolu'nun tasvir ve tarifine hasrettiği sahifelerdir. Maahaza, şu da var ki, senelerden biri beraber yaşadığı zevcesiyle güzelliğini göre göre buna alışıp zevcesiyle mukayese cüret edilemeyecek kadınlara

hayran olan zevcler gibi, insanda doğup büyüdüğü şehrin ve memleketin güne gün bedayini gözleri açılalı göre göre adeta kanıksıyor. Ve belki kanıksaması bile, uzun seneden beri hayat yolunu beraber yürüdüğü arkadaşını alan ilk zamanların meftun gözüyle görse de bunu ilandan saklayan bir sadık koca gibi, doğduğu yerden bahs cesaret edemiyor.

İkinci nokta; bazı memleketlerin ve bazı yerlerin güzellikleri bir anane olarak kabul edilmiş ve bazı renkler ve tasvirler seyahat edebiyatında klişe haline gelmiştir ki, bunların en meşhurları İstanbul kadınlarının bir ihtiras oldukları ve Nedim'in kanallarında Gondollarla gezmenin hüzn-engiz şiir ve şark memleketlerinde gökyüzünü şimal simalarına hiç benzemeyen bir tarzda mai olduğudur. Herkesçe güzel diye tanınmış yerler hakkında yazacağı pür heyecan sahifeleri gayet kolayca kabul ettirecek olan muharrir, henüz herkesçe güzelliği teslim edilmemiş bir memlekette bahse kalkışınca, kara en hararetle meftuniyetlerin karşısında bile acaba? diyen ve oynamak istemeyen bir nazarla okur. Binaenaleyh seyahat edebiyatı edebilerinin hücum ettikleri yerler, dünyanın mahdut kıtalarıdır. Ve çok okunmak isteyen bir edip, Madagaskar adasıyla Bolivya Cumhuriyeti arazisinde seyahate çıkmaz. Zaten bunu, mesela Boğaziçi ve Büyükkada dururken Topkapı hariçlerinde sayfeye gitmeği bir Şişli hanımefendisi nasıl telakki ederse öyle, yani biraz gülünç ve hatta haysiyet iken bulur.

Fakat... Evet fakat, bütün seyahatlerin dolaştıkları ve bütün ediblerin ilham almak üzere hücum ettikleri memleketler, İtalya ve İspanya beldeleri, Mısır'la Filistin, şimdi o maden ocaklarına benzemektedirler ki, her dehlizinde uzun uzun dolaşılmış ve hemen bütün cevherleri çıkartılıp boşaltılmış. İşte ta deminde biri kendisini biraz da unutmuş olduğumuz Rolan Dorjlas, bu makalenin saik-i tahriri olan “Devesiz Kervan” eserinde Mısır'dan, Filistin'den ve Suriye'den bahsediyor. Lakin kaç şiirden ve ne kadar edibden sonra!..Pek eski zamanları ve başka edebiyatları bırakalım, fakat mutavassıt bir Fransız kari de, bu memleketler hakkında, mutantan “Şato biryan”la “Lamartin”den başlayarak ve “Piyer Loti”de uzun uzun tevakkuf ederek kim bilir kaç edibi okumuştur? Hele Suriye, o Suriye ki elyevm filen Fransız hakimiyeti altında bulunuyor, o Suriye ki harpten evvel şehirleri dolaşan Maurie Bares, hakkında kocaman bir kitapla nefis bir roman yazdı, ve maatteessüf biraz fazla velut ve binaenaleyh yazılarında biraz ihmalkar olan Henry Bordeaux en güzel romanını yine bu memlekette aldıği ilham ile vücuda getirdi. Şato biryan da Lamartin de Bares da Bordeaux da şarka ait o kadar çok tarih ve

seyahat kitapları okumuşlardı ki, yazdıkları hatırat ve şairane görünüşler arasında, biraz da eski bir saray odasında uzun etkileriyle yürümesi şaşırmış kadınlara dönmüşlerdi. Bunlardan sonra Rolan Dorjlas hangi abidenin karşısında tarihi söyletebilir, ve maziye ait hangi mudhike veya faciayı hatırlayışında o facia veya mudhikenin kahramanları hakkında yeni bir his bir düşünce bulabilir ve hasıl ötekileri nasıl unutturulabilir?

Sonu var

Nahid Sırrı

ON İKİNCİ ASIR EDEBİYAT VE İRFANININ MEŞHUR SİMALARINDAN ŞAİR VE TABİB ŞİFAİ ŞABAN EFENDİ

Bu makalemizde hayat ve eserlerinden bahsedeceğimiz Şifâî Şabân Efendi, Anadolulu bir Türk'tür. On birinci, on yedinci asrın ortalarına doğru "Ayaş"ta doğdu, "Vekâyi'u'l-Fuzalâ"nın ifâdesine nazaran genç yaşında İstanbul'a gelerek tıp tahsil etti. 1082 Dârü's-Sa'âde Ağası olan Yûsuf Ağaya intisâp ettiği için "Saray etıbbâsı" zümresine girdi. Tatlı dilli, güler yüzlü bir adamdı. Mirzâ-zâde Sâlim Efendi'nin anlattığına nazaran "Kable'l-mu'âlece hüş-âyende kelimât ile dil-i hastagâna kuvvetçik tahsîl iderdi." Bu haliyle herkesin ve bu meyanda "Ricâl-i Devlet"ın teveccüh ve mahabbetini celb iden Şabân Efendi çalışkan bir adam olduğu için Minkârî-zâde Abdullâh Efendi'nin delâletiyle 1095 "mülazım ve kırk akçe medreseden ma'zûl" olduktan sonra 1099'da "Sâdis-e Sarây-ı Galata Medresesi hâriciyle" müderrislik silkine girdi. Vekâyi'u'l-Fuzalâ'da sırasıyla tafsil edildiği üzere muhtelif medreselerde ders okuttu ve terfi etti. 1115 Diyarbekir kadısı oldu. 1116 senesi Rabî'u'l-evvelinde azledilerek "Ankara"ya döndü. Fakat artık ihtiyar ve hasta idi. Zî'l-ka'de ayında orada vefat etti:

Çeşme-i mekrümete lûle-i kevser hâme
Gül-sitân-i emele nahl-i gül-i ter hâme

Feyz-bahş olmak ile gülşen-i evrâk üzre
Gâh sünbül bitürür geh gül-i ahmer hâme

Hem-dem-i Hızr nebîdür onı âb-ı hayât
Şimdi her dem zulümâta güzer eyler hâme

Nakş-ı hâl ü hatını gerçi yazar dil-dârun
Şîve vü cilvesi yanında mükedder hâme¹⁷⁹

Bâ-husûs ola Şifâyî gibi dem-sâz-ı senâ
Gör bu vâdîde ne hoş cilveler eyler hâme

Gibi gazeller yazan Şabân Efendi bilhassa tıbbâ dair ve zamanı için pek kıymetdâr eserler bırakmıştır. Bu eserlerden en küçüğünü bile yazmak için otuz kırk kitaba müracaat etmiş, bilhassa hangi tabibin müddeâsını kayd ediyorsa, sahibinin ismini yazmakta itina göstermiştir. Eserlerinin mühimlerinden biri doğum ve çocuk hastalıklarına dair kaleme aldığı "Tedbîrû'l-Mevlûd"dur, "Sebeb-i Te'lîf-i Kitâb" bahsinde aynen der ki: "... Elhâsıl etfâl hususunda her vechile ihtimâm lâzım iken ahvâl-i perişanlarının, bi-hasebi't-tıb intizâmına bâ'is olur müstekıllan bir esere zafer bulunmadığı ecilden nâmıku'l-hurûf fakîr, ahvâl-i mezkûreyi fikr itdükçe ve etfâlden ba'zı mevrâyı gördükçe hâtır-ı feyz- meâsirime lâyiğ olurdı ki anların hakkında Şeyh-ı Re'îs'ün ¹⁸⁰ ve sâir kibâr-ı etibbânun müteferrikan yazdıkları tedbîrâtı feyz-ı 'amîm-i ilâhî ile cem' ve tertîb eyleyüp lisân-ı Türkî'de bir mecmû'a-i nâfi'a tahrîr eyleyem. Tâ ki herkes ahvâl-i 'ibret-me'âl-i etfâle vâkıf, belki ekser-i nâs istihrâc ve isti'mâline kâdir olup mesâbe'-i ekbâdları olan evlâdlarının sıhhat ü selâmet ve her vech ile âfiyetlerine muvaffak oldukları ecilden nef'-i 'âm olup râhat-fezâ-yı havâs u 'avâm ola..."

Şabân Efendi bu maksatla bir çok tettebbûatta bulunuyor, notlar alıyor, bu 1107-1695, 1108-1696 senelerine doğrudur ki bir taraftan Avusturyalılarla, bir taraftan Rusya ile şedîd muharebelerin vukûuna müsâdiftir. Müellif diyor ki "... Lâkin 'alâyık-ı rûzgâr ve hılâf-gerdiş-i gerdun-ı sitemkârdan nâşî cem'iiyet-i hâtır halel-pezîr olup ale'lhusûs sefer-i hayret-eser-i Beç vukûundan sonra mütevaliyen mümted olan seferle de bu fakîr-i şikeste-zamîr dahı riyâset-i tabâbet-i Ordu-yı Hümâyûn münâsebetiyle birkaç sene müte'âkıben mihnete mübtelâ olduğum ecilden kalb-i nâ-tüvânım cem'iiyeti bilküllîye perişân olmağla 'alâ mâ-hüve'l-me'mûl silk-i takrîre irtibât ve intizâm müyesser

¹⁷⁹ On birinci, on yedinci asrın en zarif ve mükemmel şairlerinden Şeyhulislâm Bahâyi Efendi'nin aynı mânâda

Güzel tasvîr idersin hâl ü hatt-ı dil-beri ammâ

Füsûn u litneye geldükde ey Bihzâd neylersin

beyti elbette daha güzeldir.

¹⁸⁰ "Kânûnü fi't-Tıb" sâhibi meşhûr İbn-i Sînâ .

olmayup evvel müsvedde olunan evrâk-ı perîşân, verâ-yı perde-i hicrânda kalmağla üzerine 'anâkib-i nisyân perdeler çekmişti."

Nihayet 1109-1697'de meşhûr "Amuca-zâde Hüseyin Paşa" sadrazam oldu. Orduyu tanzim etti. Düşman eline geçen yerleri geri almak maksadıyla Belgrad üstüne yürüdü. Fakat bazı devletlerin tavassutuyla musâlaha mükâlemeleri başladı. Meşhûr sadrâzam ve şair Râmi Mehmed Paşa, o zaman re'îsü'l-küttâb idî Bilhassa onun sa'y ü himmetiyle şulh teessüs ettî Şaban Efendi kitabında der ki: "Nâm-ı sa'îd ü sâmilîleri olan lafz-ı mübârek "Hüseyin" kâ'ide-i hisâb-ı Ebced üzere 'aded-i lafz-ı "Sulh"a mutâbık olduğu gibi, akdine muvaffak oldukları "Sulh"a da "Nizâmü'l-mülk 1112-1700" vasıfları târîh düşüyor". Bundan sonra Amuca-zâde'yi medh ü senâ ederek: "Fakîr-i şikeste-zamîr dahî feyz-yâb olduğum ecilden kuvâ-yı müdrike meknet ü iktidâr tahsîl itmekle ol âsaf-ı ferîşteh-sîretün 'âlеме mebzûl olan envâ'-ı mürüvvet ve 'inâyetlerinden sibyan dahî hisse-dâr olup efzâl-ı 'atıyye olan sıhhatden behre-yâb olsunlar içün mukaddemâ tahrîr olunan evrâk-ı perîşân ve mensiyyenün cem'ine mübâşeret eyleyüp tettebbu'ı havza-i kudretde olan kütüb ü resâ'îlî tekrâr tefahhus itmekle ol te'lîf-i latîfün cem'u tarsîfine sarf-ı makdûr eyledüm." diyor. Yazma nüshalarına bazı kütüphanelerimizde tesâdüf edilen bu "Tedbîrü'l-Mevlûd" unvanlı eser, bir mukaddime, sekiz bâb ve bir "hâtıme"den müteşekkildir. Her bâb lüzûmuna göre fasıllara ayrılmıştır.

Memleketimizde tababetin yakın zamanlara kadar gayr-i müslimlerin elinde bulunduğu zu'munun doğru olmadığını, milletimizin her asırda muhtelif meslek erbâbıyla beraber doktorlar da yetiştirdiğini bilmek vazîfemizdir. Bu itibarla "Ayaşlı Şifâ'î Şaban Efendi" tarafından kaleme alınan bu eserin münderecâtını şurada hulâsaten arz etmek istiyorum:

MUKADDİME: Hayvanat ve bu meyanda insanın erkek ve dişi olarak ikiye inkısâmı, bülûğ ve izdivâc, ve her iki tarafın mizâc ve husûsiyetleri

BİRİNCİ BÂB (Altı fasıldır): Mücâma'a, şehvet, 'ukur yani çocuğu olmayan adamların ahvâli, "ukur"ın tedâvîsi

İKİNCİ BÂB (Üç fasıldır): Gebelik, gebeliğe delâlet eden haller, "Cenîn erkek mi dişi mi? Bi't-tecrûbe mahsûs olan bazı delâletler", hayzın kesilmesi, bunun tedâvîsi

ÜÇÜNCÜ BÂB (Dokuz fasıldır): "Cenîn"in tekevvünü hakkında muhtelif nokta-ı nazarlar, cenîn kaçınıcı ayda doğar? Sekiz aylık doğanların ekseriya yaşamaması.

"Rahm-ı mâderde cenîni muhît olan gışâlar ki mecmûuna tıbben meşîme, Türkçe "son" dirler", çocuğun anasına, babasına benzemesindeki sebebler, ikizler.

DÖRDÜNCÜ BÂB (Dört fasıldır): Gebe kadınlar nasıl hareket etmelidir? Doğumu güçleştiren sebebler ve muâleceleri, ebelere lâzım olan tedbirler. Çocuk doğuran kadınların riâyet etmeleri icap eden şeyler.

BEŞİNCİ BÂB (On fasıldır): Çocuk doğarken ve doğduktan sonra alınacak tedbirler. Göbek nasıl kesilir? Çocuk kundağa ne yolda konur? Ebenin vazifeleri Çocuğun uykusû Beşik örtüleri Emzirme usûlleri Süt nine. Sütü az kadınlar. Çocuğu yavaş yavaş yemek yemeğe alıştırmak. Sütten kesmek. Emeklemek ve yürümek. Memelere ârız olan hastalıklar ve muâlece.

ALTINCI BÂB (Dört fasıl): Çocuk hastalıkları, çiçek, kızamık, şişler, sivilceler, çıbanlar.

YEDİNCİ BÂB (İkinci fasıldır): Vebâ .

SEKİZİNCİ BÂB (İki fasıldır): Çocuğu terbiye etmek, bulûğa kadar çocuk, bülûğdan sonra çocuk

HÂTİME: İnsanın örü, ecel-i tabî .

Müellifin bir eseri de "Şifâ'îyye" unvanlı küçükçe risâlesidir. Mevzûu "Pâd-ı Zehir" in envâıdır. Bir mukaddime, üç fâsıla, bir "hâtıme" den müteşekkildir. İstanbul kütüphanelerinden bir kaçında bu risalenin yazma nüshalarına tesadüf edilir. Telif tarihi: 1111-1699'dur.

Şaban Efendi'nin tıbbî eserlerden başka "Kıyasü'l-Enbiyâ" ve "Kalâ'idü'l-'akabân" tercümeleri kabilinden eserleri de vardır ki bu ikinci eserin müellif hattıyla tashihleri ve ketebeyi hâvi nüshası Nur-ı Osmaniye Kütüphanesi'nde 3404 numarada mukayyed ve mahfûzdur.

Bu çalışkan Türk şair ve doktoru hasûd ve bedhâh muâsırlarından hayli zarar görmüş olmalı ki eserlerinde bilvesile daima onlardan şikâyet eder. Meşhûr biyografımız Şeyhî Efendi, "Vekâyi'u'l-Fuzalâ"sında: "Mevlânâ-yı mezbûr, Tabîb Efendi demekle meşhûr, pîr-i rûşen-zamîr, sohbet-i yârâna esîr, fenn-i tıbda mâhir, levazım-ı ulûmda mahfûzâtı vâfir idi" diyor.

Eski kütüphanelerimizin mahfûzâtı hakkında "Ancak yakmağa yarar" diyenler, bu sözlerinde "Türk milleti şimdiye kadar ilim ve medeniyet nâmına bir şey vücûda getirmemişlerdir" mânâsının da mündemiç olduğunu fark edemiyorlar mı, bilemem,

tababetin bugün vâsıl olduğu merhaleden bakılınca elbette Şaban Efendi ve emsâli dedelerimizin eseri lâ-şey hükmünde kalır. İlmin mütemâdî keşif ve tekâmülü sayesinde dünyanın her tarafında ve her asırda bu hâl meşhûddur. Bir "Pasteur" yetişmekle fen dünyasında ne azîm inkılâb olduğunu, en yüksek zekâlar tarafından asırlardan beri müdâfaa edilen fikirlerin nasıl iflâs ettiğini düşünmek bu ma'razda kâfidir. "Tabîb Şaban Efendi"den ve eserlerinden bahsetmekle -birçok emsâli gibi- bir Türk'ün ilim sahasındaki mesâîsini göstermiş oldum. Temennî ederim ki etraflı bir "Türk Tabâbat Târîhi" vücuda getirmek maksadıyla mütetebbi' doktorlarımız, eski kütüphanelerimizin mahfûzatını ihtisaslarına hâs salâhiyet ve îtina ile gözden geçirirler. Şifâ'î 'nin bir gazeliyle sözüme nihayet veriyorum!

Bu tekye-gâh-ı tarabda çerâğa müntazırız
Semâ' u devre münâsib ayağa müntazırız

Felekden eylemeziz gerçi nâle vü şekvâ
Yine bu tarz u revîşden ferâğa müntazırız

Safâ-yı 'ıydı merâm üzre itmedik icrâ
Bahâr mevsimine, seyr-i bâğa müntazırız

Şifâ'îya sühan-ı tâze itmedin peydâ
Mey-i 'atîk ile kesb-i dimâğa müntazırız

Makalemizin başında da kaydettiğimiz üzere Şifa-i Şaban Efendi Ankara'da metfundur.

Ali Canip

MANZUM BİR ESER

Eski kütüphanelerimizden birinde mahfuz yazma bir kitabın zuhurunda mühim bir manzumeye tesadüf etmiştir. On birinci asrın, hassaten dördüncü Murat devrine ait zulüm ve itisaflerini hükümdarın yüzüne vura vura haykıran bu parçanın sahibi meşhur Kadızade idi. Şimdiye kadar hiçbir yerde tesadüf edilemeyen bu vesikayı geçen sene Hayat Mecmuası'nda tarih meraklısı karilerimize arz ve takdim etmiştim.

Bir gün Köprülüzade Mehmet Fuad Bey aynı mevzu ve tarzda yazılmış kasidelerden mürekkep bir eserin Bursa kütüphanelerinden birinde olduğunu, Maarif vekâleti kütüphaneler müdürü Hasan Fehmi Bey'in ifadesine atfen haber verdi. Son günlerde vazife dolayısıyla Bursa'da bulunda. Fırsattan istifade ederek o güzel şehrin kıymetdar kütüphanelerini araştırdım. Hayli istifade ettim. Bu meyânda Hasan Fehmi Bey'in bahsetmiş olduğu mecmuayı da müzemizdeki kitaplar arasında buldum. İfadeleri bütün manzumelerin bir adamın malı olduğunu gösteriyor. Fakat bu nüsha hayli ümmi birisi tarafından yazılmıştır. İmla hataları çokçadır. Mahaza tasfiye tarzı, esas ifade, kailin de kuvvetli bir şair olmak şöyle dursun, nazım suhuletine bile malik olmadığını ihsas ediyor. Mecmuanın umumi unvanı;

Bu mevlüt oldu nur-ı ser-i tevhîd

Bu mevlüdi seven oldu muvahhid

Bu mevlüt ismidir miftâh-ı cennet

İkinci ismidir bâb-ı adâlet

Parçasıyla anladığımız gibi, baştanbaşa dördüncü Murad'a hitap eden Miftâh-ı Cennet'in;

Nefsimiz zabt idelim evvel şehâ

Sonra dîn seven salalım her yana

İmtihan ile sözüm tut ey Murâd
Her Murâdına olasın ber-murâd

Beytleriyle zımnenn ve:

Şeyh Abdülkadir Geylani'dir pîrim benim
Himmet-i sultanıma yerden göğede nerdibân

Gibi sözleriyle sarahat-i kailinin tarikat ehli bir adam olduğunu da öğreniyoruz. Bu adam kendi ifadesine nazaran bir gece rüyasında Hazreti Muhammed'i görüyor ve işte eserin meydana gelmesine bu rüya sebep oluyor:

Ben değilim söyleyen Ahmet dili
Söyle oğlum didi bana ol velî

Bir gece rüyada gördüm hazreti
Hak Teala'nın habîb-i hazreti

Didi ey sâdıkımız gel git bana
Yürü ağzımdan haber ver ümmetâ¹⁸¹

Bunları terbiye eyle Hak için
Bir nefes verme sakın bu halk için

O devir hakkında hayli ağır imtihanları da ihtiva eden böyle bir eser kaleme alabilmek için kaili olan zat bu rüya bahanesini zaruri olarak bulmuştur diyebiliriz. Bu noktayı teyiden birkaç beyit daha okuyalım;

Ben kimim Ahmet dilinden söyleyem
Tercümanım ol didi talîm idem

¹⁸¹ Ümmetâ: ümmete

Men dahi deryâ gibi cûş eyledim
Haktan özgeyi ferâmuş eyledim

Zâhidin aklı erişmez râzıma
Münkir ermez tatlıcık avâzıma
.....

Han Murâd'ım gelmişem irşâdına
Hasbetenlillâh olan irşâdına

Zâtına geldim uyandırmak için
O susuz hünkârı kandırmak için

Başımı top etmişem meydâna men
Arka yardım olmuşam sultâna men

Pâdişâhım sen de bana arka ol
An-karib hükmünde ola sağ u sol

Bundan sonra esasa giriyor:

Ber-murâdımca veziri bulagör
Ehl-i hak bi-nazîri bulagör

Hasbetenlillâh ola her cünbüşi
Bir yerinde olmaya bir yanlışı

Ray-ı tedbiri kitabullâh ola
Fikri zikri dâimâ Allah ola

Hak yolunda korkmaya hiç kimseden
Şaşmaya yanılmaya hiç kıbleden

Bir eli seyf ola birinde kitâb
Bul veziri böyle Ey âli-cenab

Ara bul ihmal ile bitmez bu iş
Bulmaz isen her işe kendin karış
.....

Hamdulillah içi dışı anladın
Bâ-husûs ayak divânın eyledin

Ayda bir kerre ayak divânın et
Sonra var seyri sülûkun geze git

Hak diyen câna adüvv halkı- cihân
Ol ecilden oldunuz gözden nihân

Hak dise cellâda dirler miskini
Ya anın cerâr iderler ismini

Ta mağër sen arka yardım olasın
Ehl-i Hakkı aramızdan bulasın

Dinle hünkârım beni şâd olasın
Cümle gamlardan hep âzâd olasın

Müştak ile gelmişem ben zâtına
âyinemden kıl nazar mirâtına

Beddualar eyleme zâlimlere
İste insâfın Hüda'dan bunlara

Kimi el ayak sana kimi kanat
Katı lazımdır bular ey âli-zat

Bir suç ile bunları azl eyleme
Beş suç ile bunları katl eyleme

Altı suçta katli erlik olmadı
Belki insafa gele sehv eyledi

Ehl-i Hakkı ta ebed azl eyleme
Mesabın nâ-ehle tebdîl eyleme

Zâlimi beş yılda bir azl eyleme
Giderek ıslah ola reddeyleme

Belki altıncı sene âdil ola
Câhil ise belki de kâmil ola

Şark u garbı kabza almaksa murâd
Mansıbı azl eyleme tîz tîz Murâd

Katil olma meşrebin olsun halîm
İns ü cinni zabt eder kalb-i selîm

Düşman eyler dostunu ehl-i gazâb
Kıl madârâ, dostluğa ola sebeb

Aşağıdaki satırlar dördüncü Murad'ın ehemmiyetinden bahsediyor;

Pâdişâhım dinle bir tatlı nasihat edeyim
Lezzetinden kanmaya asla damağın her zamân

Bu umûr saltanatında ehliyle kıl meşveret
Mansıbı nâ-ehle verme ray u tedbîri yaman

.....

Bu ne kudret bu ne hikmet pâdişâhım bu ne hâl
Adliyle, mümin değilken, anılır nûşirevân

Müteakip hükümdarın lakaydâne hayat sürüşüne ilişıyor ve diyor ki;

Taht ve tâcın gitti elden pâdişâhım gözün aç
Sen gezersin avda, kuşta hân Murâd'ım gözün aç

Rûmeli kaldı elinde Anadolu karışık
Kaldı Sârhân ile Aydınsu nedir bu ortalık

Bir bölük kezzâba sorma içi dışı ey Murâd
Aşıp zâlimler seni vallahi aldar ey Murâd

Başka bir manzumede devrin irtişa ve iltimas maskaralıklarını anlatıyor;

Bir iki üç nesne yıktı âlemi
Evvelâ dinle ne yıktı âlemi

Şöhretiyle yıktı ziynet âlemi
Yıktı âlemler ikinci âlemi

Azl-i mansıb yıktı ekser âlemi
Dinle alma gel üçüncü âlemi

Yıktı dördüncü şefaât âlemi
Caize yıktı beşinci âlemi

Mansıbı na ehle tebdîl ettiler
Her biri rüşvetle dînin sattılar
Sattılar şer-i şerîfi pul ile
Mansıbı dellâle verdiler hele

Yetmiş üç millet bunu etmez kabûl
Aşır zalimler niçin etti kabûl

Risale 1036-1037 seneleri arasında yazılmış. O esnada sadrazam Halil Paşa idi.
Kitapta;

Vezirin Hüsrev Şah'a işittim ehl-i hak derler
Zira rüşveti asla kabûl etmez imiş ol cân

Denilerek müteakip sadrazam olan Boşnak Hüsrev Paşa iltizam ve zımnen
tavsiye ediliyor. O halde daha evvel yazılmış olan;

Türk'le Türkmen'e beylik verme babasın asar
Var kıyas eyle reaya ki nedir ol kalpazan

Beytiyle Kayserili bir Türk olan Sadrazam Halil Paşa'ya tariz eylediği tahmin edilir.¹⁸²

Hazret-i Yahya Efendi işbu kana haznedâr
Dîn-i İslam'ın anası atası ol ihtiyâr

Diye bir beyt ile Şeyhülislam meşhur şair Yahya Efendi'yi tebci eden “Miftah-ı
Cennet”, devrin uleması hakkında ağır sözler söylemekten çekinmiyor, işte bundan bir
parça;

Rüşveti kangı kitabda gördünüz
Mülk-i Osman'ı kökünden yıktınız

Ebced oğlunu size ilzam ide
Hevvez oğlunu size aciz ide

Nereniz uyar kitâba sünnete
Kul ve kurbân oldunuz hep rüşvete

¹⁸² Tarih, Hüsrev Paşayı bazı muvaffakiyatlarına rağmen zalim tanır, Halil paşayı tevazu ve hulusiyle takdir eder.

Ulemânın bu haline karşı meşayihî hatırlıyor ve onlara karşı da şöyle sözler söylüyor;

Ey meşayih kanı gayret kanı âr
Hakkı niçin söylemezsiz aşikâr

Hakkı söylen tekidince başınız
Gam yimen vallâhi gitmez başınız

Dördüncü Murat devrindeki mahud tütün içmek meselesi hakkında bu risale aleyhdarane parçalar ihtiva etmektedir. İşte beş on beyit;

Çıktı bir bidat otuz yıldan ziyâde âleme
Kahvelerde gör anı ism-i habistir duhân

Hitabsız sana yürüttü şarkla garba şehâ
Ayda bir kerre yasak eyler vezîrin her zamân

Şöyle bir muhkem yasak eyle duhânın hakkına
Bu yasağın heybetine ins u cin desin amân¹⁸³

İşbu zulmetle nice fethola Bağdâd'ın senin
Bir hazîne başka ister dirhemi vallah inan

Vakt olur bir dirhemi çıktı seferlerde ona
Zulm vallahi sebeptir tahmi ey şâh-ı cihan

Bihususa İngiliz'den geldi icad-ı Freng
Bir bela oldu Muhammed ümmetine nâgihân

Cedd-i alani seversen tahmini kazdır hemen
Yer ve gök halkı duacın olalar kevn ü mekân

¹⁸³ Dördüncü Murad'ın bu maksatla ika ettiği zûlm ve dehşete hakikaten ins u cin aman demiş!

On birinci asır tarihi için elbet mütalaaya değer bir eser olan Makam-ı Cennet tekrarlar haşûlelerle dolu, ifadece zayıf, rakik manzumelerden müteşekkildir ve Kadızâde'nin aynı maksatla kaleme almış olduğu pervasız, vazih kasidesiyle kabil-i kıyas değildir. Birbirinde;

Bu mevlüdün atası Urla oldu

Bu evladın atası Ahmet oldu

denir. Fakat kaili hakkında hiçbir tarafında bir işarete tesadüf edemedim.

Ali Canip

FİTNAT HANIM

Dîvân edebiyatı, kendisine mensup şairleri, muayyen kaide ve mefhumlara riayet etmek mecburiyetinde bıraktığı için, devam ettiği asırlar zarfında, hususiyet ve şahsiyet göstermek iktidarı pek az kimseye nasip olmuştur. Yine aynı muayyen kaide ve mefhumlara riayet mecburiyetidir ki kadın şairlere tıpkı erkekler gibi şarabı, pîr-i mugânı, ayş u nûşu, kalenderliği, derbederliği terennüm ettirmiştir. İşte mecmûamızın "münevver Türk kadınlığına ithâf" ettiği bu nüshada hayat ve şiirinden bahsedeceğimiz "Fıtnat Hanım" da o "monde d'image: hayâl dünyası" içinde yetişmiş bir sîmâdır. Matbû Dîvânçesi "Dîvân Edebiyatı"nın bütün âdâb ve erkânını hâizdir. Fakat bu edebiyat medrese tahsili görmüş, bilhassa Acem Edebiyatı'nı yakından tanımış, hazmetmiş danışmendler zümresinin malı bir hüner ve marifet mesleği olduğu için, 'kendisine mensup hanım şairler ekseriyetle muvaffakiyet gösterememişlerdir. Fakat:

Olmada diller rübûde gamze-i câdûsına

Deşt-i hüsnün sayd olurlar şîrler âhûsına

Reng ü bûda zülf-i cânâna müşâbih olmasa

Kim bakar gül-zâr-ı dehrin sünbül ü şeb-bûsına

Sad hezârân fitne meftûn bir nigâh-ı şûhına

Bin dil-i Hârût piste her ham-ı gîsûsına

Çille-i sahtın çeker her dem kemân ebrûların

Âferin erbâb-ı 'aşkun kuvvet-i bâzûsına

Cismi hâk it ol sehî-kaddin yolında Fıtnatâ

Nâ'il olmaksı murâdın devlet-i pâ-bûsına

gibi gazeller yazabilen Fıtnat Hanım, muvaffak ve mümtaz bir sîmâdır. Vakıâ bundan on sene evvel yazmış olduğumuz bir makalede söylediğimiz gibi¹⁸⁴ Fıtnat Hanım, "karîha genişliği: verve"nden mahrumdur. Bütün Dîvânı beş on fikrin tekerrüründen

ibarettir. Mazmunlarından çoğu gülün "sünbül"ün, "şebbûy"un, "ruh"un, "zülf"ün, "gîsû"nun etrafında toplanır:

Bâgda güller ruhun seyriyle hayrân oldu hep
Kâkülün reşkiyle sünbüller perîşân oldu hep

* * *

Hacîl olsun görüp zülfün benefşe ruhların güller
Döküp ruhsârına kâküllerin gül-zâre gel cânâ

* * *

Şemîm-i zülf-i cânânı güzel vasf eyledin Fıtnat
Meger takdîr olunmuşdur midâdın buy-ı sünbûlden

* * *

Zülfünün âşüftesi sünbül, ruhun hayrânı gül
Var mı bilmem olmayan 'âlemde meftûnun senin.

* * *

Kim bakar nahl-i güle kâmet-i dil-cû var iken
N'eyleyem sünbül ü şeb-bûyî o gîsû var iken

Fıtnat Hanım'ın bütün hayâlleri esasen pek dar olan mektebinin muayyen ve mahdud birkaç tâbirinden ibarettir. İkiye birde "verd-i musavver", "bahr-ı musavver," "nahl-i musavver", "nihâl-i musavver" gibi terkipler kullanır. Mâmafih lisanı sürçmez. İfadesinde daimî bir selâset görülür; işte lâlettayin bir gazeli:

Nedir ey dil sebep cevre o yâr-ı bî-vefâdan sor
Tegâfûl âşîka gayra nigâh âşînâdan sor

¹⁸⁴ Yeni Mecamûâ sayı: 30.

Anın yazmaz ilâcın ey tâbîb enmûzec ü kânûn
Şifâsın hasta-i aşkın o la'l-i cân-fezâdan sor

Bilinmez kadri mahmûr olmadıkça neşvei câmin
Şebâb eyyâmının keyfiyyetin pîr-i dü-tâdan sor

Ser-i kûy-ı dil-ârâya varırsan ey sabâ lutf it
Nedir hâli o mahbûsi-i zâr u mübtelâdan sor

Harîdâr ol gönüf vir nakd-i cânı kâle-i vasla
Ne ister üstüne ol hâce-i hüsn ü bahâdan sor

Ele almış degildir nüsha-i mihr ü vefâyı yâr
O bî-rahma sorarsan Fıtnatâ fenn-i cefâdan sor

Fıtnat Hanım, Dîvân Edebiyatına mensup her şair gibi kasideler, gazeller, tahmîsler, târihler, şarkılar, hatta lûgazlar, muammâlar yazmıştır. Küçük Dîvânının kendi el yazısıyla olan müsveddesi "Hâlis Efendi" Kütüphanesi'nde mahfûzdur.

Zübeyde Fıtnat Hanım, hicrî on ikinci, on sekizinci asrın ikinci nısfında yaşamıştır. Babası meşhur "Lehçetü'l-lügât" unvanlı Türkçe lûgat kitabını yazan Şeyhul islâm "Es'ad Efendi"dir. Hanım'ın Koca Râgıb Paşa ve hâssaten Şair Haşmet ile mülâtaferi rivayet edilir. Bunlar umûmiyetle nükteli, fakat pek açık saçık şeylerdir. Hanım 1194/1780'de vefat etmiştir. Nerede medfûn olduğu kat'iyetle bilinmiyor. Bursalı Tahir Bey "Osmanlı Müellifleri"ne şu satırları yazmıştır: (Kitabiyât ve terâcim-i ahvâl mütehassısı İsmet Efendi merhûmdan naklen Hazret-i Hâlid Türbe-i Şerîfesi arkasındaki sırtta olduğu menkûldür. Eyyûplu ekser-i zevâtın da semâan nâkıllarına göre Fes-hâneye giden caddenin sağındaki el-yevm harâb bir türbede bulunduğu mervîdir. Bir ihtimâle göre de âilesi kabristanı demek olan Çarşamba'daki İsmail Ağa Câmi'-i Şerîfi Kabristanında olduğu muhtemelse de, edilen tâharriyâtta seng-i mezârına delâlet edecek bir eser görülememiştir. Abdullah Eyyûbî'nin Eyyûb Sultan ve civarına mahsûs olan Mecmû'a-i Vefeyât'ında Şeyhülislâm Murtaza Efendi bahsinde "Türbe-i Şerîfe

harîminde cânib-i yesârdaki divara muttasıl medfûndur. Şu'arâdan Dervîş Efendi zevcesi Fıtnat Hanım dahi civarlarında medfûndur" ibâresi mündericidir...

Fıtnat Hanım'ın şarkıları içinde:

Beni derdinle yeter zâr itdin
Yok mı insâfin a zâlim söyle
Çeşm-i mestin gibi bîmâr itdin
Yok mı insâfin a zâlim söyle.

Ruhların tâze gül-i handândır
Leblerin derd-i dile dermândır
Sühanın mürde-i aşka cândır
Yok mı insâfin a zâlim söyle

Âşık-ı zâra cefâ kârındır
Öldüren gamze-i hûn-hârındır
İden ihyâ yine güftarındır
Yok mı insamfin a zâlim söyle

Ey sehî-kâmet ü şîrîn-güftâr
Bülbül-i verd-i ruhun gerçi hezâr
Var mıdır bencileyin âşık-ı zâr
Yok mı insâfin a zâlim söyle
gibi güzelceleri vardır. Hulâsa. :

Görüp o nahl-i bâğ-ı 'işvenin rûy-ı 'arak-nâkin
Değildir jâle göz yaşı döküp gül şerm-sâr oldu

Peyâm-ı zülf ü haddiyle sabâ vardıkda gül-zâra
Olup sünbül perîşân lâle vü gül dâg-dâr oldu

tarzında temiz ve selis nazımları olan Fıtnat Hanım, kadın şairlerimiz arasında cidden mümtâz bir sîmâdır.

Bundan on yedi on sekiz sene evvel vefat eden ikinci bir şair Fıtnat Hanım vardır ki Karadeniz sahilinde "Ordu"da doğmuştur. "Hazînedâr-zâde" ailesine mensuptur.

Ali Canip

NADİRE NATÜVAN

Hicri on üçüncü ve miladi on dördüncü asırda klasik ve skolastik edebiyatımız artık hayatının son devirlerini, belki son senelerini yaşıyordu. Filhakika bugün bile İslami kanaatle yaşayan bütün Türk âleminde bu edebiyatının muhtelif tecillilerini görüyoruz. Fakat bu, hâkim bir zihniyetin mahsulü, asri bir zevk-i icabı olarak yaşayan canlı, gürbüz, hayatı enmuzecler olarak değil, belki arık, amik, pesmende bir hayat gölgesi halinde sürüklenen tenebbütlerden ibarettir.

Hâlbuki on dördüncü asırda vaziyet böyle değildi. Diyebilir ki kurun-ı vustaî hayat ve zihniyetin oluşuna acıyan hanlar, beyler ve beyzadeler ellerinden çıkan siyasi, idari kuvvetlere tahassürlerle yazdıkları gibi ecdattan mevrus bu zihniyet ve telakkiye, bu zevk ve tasannu'a da aynı alaka ile başlanmış görölüyorlardı.

Babür Şah ahfadının Hukand'da, Fergana'de kurduğu son hükümetin parlak bir siması olan Emir Ömer Han etrafındaki şairleri, sazendeleri ve sanatkârlarıyla ceddinin Hint'te yarattığı ihtişamı, son bir gayretle, Fergana'da yaşatmağa uğraşıyordu, Hüseyin Baykara'ları hatırlanacak bir edebi dirilik göstermek istiyordu. Bizzat vücuda getirdiği Farsça ve Türkçe divanlarıyla adedi yüzlere balığ olan zamânî şairlerini eser ibdana, divan tertibine sevk ve teşvik ediyordu.

İşte bu edebi heyecanın, bu edebi müsabakanın başında bulunan emirin karısı, bir Türk hanımı olan Nadire de divan sahibi olan bir şairdir. Nadire hem güzel, hem zeki, hem hazır cevap bir kadınmış. Adı Kamile'dir. Andicanlı rahman Kulı Bey'in Atalık nâmında bir zâtın kızıdır¹⁸⁵

Emir, kızın güzelliğini işite işite âşık olmuş ve babasından istemişti. Rahman Kulı Bey, her ne sebebe mebni ise ola reddetmiş iken bilahere Emir'in gayz u gazâbından ürkerek kızını vermeğe razı olmuştu. İşte bu suretle birleşen Ömer ile Nadire'den Muhammed Ali Hân ile Sultan Mahmud adlı iki çocuk dünyaya gelmiştir ki Muhammed Ali Hân babasından sonra tahta çıkmış ve sefahat, su-i idare yüzünden de

¹⁸⁵ Bilim Ocağı 2 – 3, 15 Mays 1923 sahife 29 bu macmuadan naklen Sadraddin Ayni'de numunei edebiyat Tacik Semerkant 1925 adlı eserinin 185. sahifesinde Nadireden kısaca bahsetmiştir.

felakete uğramış, düşmanları Fergana'yı zabt, kedisini de katl etmiştir. Hatta anası Nadire'nin de bu badirede katl edildiği söylenir.¹⁸⁶

Nadire ile Emir arasında geçen muhavereler bazı tarihlerde mezkur imiş. Çok seviştikleri halde çokta çekişirlermiş. Emir şairlerinin yanında hayatının geçirir, Nadire yalnız kalır. Derhal bir şiirle Emir'i yanına gelmeğe mecbur edermiş. Aralarında müşaare eksik olmamış.

Nadîre'nin Ömer Hân'la izdivacından sonra şiire başladığını ve istidat mahsusu sayesinde pek çabuk inkişaf ettiğini söylerler. Zevcinin hayatında kalbi acılarla yaralanan Nadire o öldükten sonra bütün bütün zehirlenmiş. Bütün yazıları hicran, elem ve kerih olmuştur. Ölümü, hakikat ise, mukadderatın en facialarındandır.

Hassas, heyecanlı bir şair olduğundan da şüphe edilemeyen Nadire'yi Türkistanlılar, Özbekler çok severler, geçen senelerde elde ettikleri Türkçe Divanı'nı tab ettirmek isterlerken trende kaybetmişlerdi. Her halde bulunmuş olması şayân-ı temennidir.

Hicran

Hicrân-ı gâm idin teşne-leb ve hun-ciger men
Saki germ eylep menge tut sağar-ı sahba

Gözü gibi hayranlarını arz-ı cemalet
Didarını için Nadire dur-ı valih ü şeydâ

Diyerek şairin kalbinde kanayan bir yara olduğunu anlamak hiç de müşkil bir şey değildir.

Güzel yazmağa ey bâd-ı saba pîş-kur selâmımnı
Kim ilter senden özge yâr kûyına peyamımnı

Gönül derdini kıl u kalılığa takrir eymes hacet
Tahayyür birle ruşen ile memnun kelimımnı

¹⁸⁶ Tarihi şerh hi-kazan 1885, sahife 135.

Gönül kâmasını şirin istedim câm u sâlibdin
Figân kim çarh-ı hicrân zehrindin telh itdi kâımını

Karangu boldı âlem dūd-ı âhımning sevâdidin
Ki fark itmez münecim rûzi rûşen birle şâmımını

Vefa şehbâzıdur min germni sayd etmez istersen
Muhabbet riştesidin kılğasın zinhar dâmımını

Felekdin ger şikâyet aşikâr etsem tanın irmes kim
Gam-ı hicrâna tebdil eyledi ayş u mūdâmımını

Germ kıldı sana ol yar kuyıdın haber birdi
Gül reyhân isidin bi-niyaz ettin müşâmımını

Mürid-i aşk-ı alem-nûrumun uşşâk-ı bezmde
Nevâ-yı nâlei neydin bülend itdi makâmımını

Âdemi iklimide şâm musafırdur hüdavende
Men ki yetgör selamet şehriyârının tamîmni

Çemende gül temâşa eyleyen serv-i revân görsem
Kılurmen yâdı sultan Sikender ihtişamımını

Karangudur gözümge hicr-i şâmı bizedür ayşım
Felek teveffûrağa pinhân eyledi mâh-ı temâmını

Arz-ı himmetleridin yar vaslı iktizâsıdur
Tilermin vaslını ya Rab ziyâd et ihtimâmını

Seyâdet hanedânı şahı Babür nesli pâki men
Hüda'ya rahmet eyle barça ecda azamımını

Cevabı şah beyt nadire ol nadr-i deverân
Tikib senin ecel sandytrdı mina bile câmımın

Hayatı doya doya yaşamak kabiliyetiyle doğmuş olan şu kadının içine düştüğü muhit ve zihniyetin muhtelif tesirlerine barizce olarak çarpınub çarpınub ölüp gitmesi hakiki bir istidadın heder olması değil midir?

Acıklı bir yüreğin feryadı, içli bir kalbin iniltisi, sevmek ihtiyacıyla çalkanan ve yanan bir gönlün şikâyeti olan şu yukarıki eser o muhitin tesiriyle değil midir ki neticede hayatını gaybede ede tasavvufi mefhum ve ıstılahların esiri olup kalıyor. İşte eski terbiye ve zihniyetin böyle birçok istidallara su-i kastini görüyoruz.

*
* *

Aynı asrın diğer bir Türk ülkesi üzerinde de hemen hemen aynı tesirleri ika ettiğini görüyoruz. İran-Türkiye mübarezesi, her iki ülkenin de mecalsizliği neticesinde, kendiliğinden hal ve fasledilince ortalığı boş bulan kara Çarlık Rusya'sı kara bir kuş gibi biten Dağıstan, Türkistan ve Azerbaycan üzerine çökmüştü. Her köşede küçük bir milli varlık yaşatmağa çalışan hanlar, hanzâdeler ve bunların etrafını alan halk siyasi, idari her türlü istiklalden el çekmek zaruriyetiyle karşılaşınca milli varlığı müdafaa için yegane vasıta dil kalmıştı. Hanları beylerinde, ala usul Farisi okumaları, Farsça yazmaları bir nevi lazımdan idiyse de, ana dillerini kullanmak, unutmamak da bir zaruret olarak kendini göstermekte geçikmemişti.

Hicri on üçüncü asırda Azeri Türk lehçesinin kısmen İran'ı İslami tesir altında, kısmen tamamıyla milli ve mahalli bir ruhta Karabağ'da geniş bir tatbik sahası bulunduğunu görüyoruz. Bir asır evvel yaşatan vakıflar ve dadılarla iki asır arasında hat vasıl olan daha ziyade on üçüncü asırda mal edilen zikirler gibi birçok kuvvetli şairler edebiyata son bir şule daha vermişler ve nihayet Han kızı diye şöhret alan Hurşit Banu Bigim Karabağda "Mahfil Enes" namıyla vücuda gelen edebi cemiyeti himaye ve teşvik altına alarak bu cereyana büyük bir germi vermiş, hatta rakip cemiyetler açmak teşebbüsleri bile görülmüştür. Hem güzel, hem zarif, hem nükte-gu, hem ressam, hem şair olan Hurşit Banu Bigim mehdietli hanın kızı idi. Sayar etrafına topladığı şairlere ihsan ve iltifatlarda bulunarak bazen onların gazellerini tanzir ederek bazen kendi gazelleri tanzir ederek eski edebiyat bir müddet-i mevkute için dahi olsa, yeniden

canlandırmıştır. Bugün hala o fazl-ı devriye iştirak eden şairlerden yaşayanlar vardır. Aldığı talim ve terbiyenin tesirleriyle eski zihniyeti temsil eden bu kadın yeniliklere de heveskâr imiş. Kendi el yazısıyla yazılmış ve kendi tarafından tersin edilmiş resimlerle süslenmiş, kendi eliyle işlenmiş bir kab ile mücellit, hususi bir mecmuası son zamannlarda, Azerbaycan, Ali Pedagoji Enstitüsü kütüphanesine hediye edilmişti. Çok zaman eski minyatürler tarzında, bazen tabiatında iktibasen yaptığı resimlerdeki inceliğe ve sanata hayret etmemek mümkün değildir. Sarayın dört duvarı arasında kapalı geçen müstait bir ömrün ancak bu kadar mahsul verebileceği düşünülürse acımamak elden gelemes.

Mecmuada, çok zaman bir çiçek resmi yapmış ve altında o çiçeğin ismini unvan ittihaz ederek bir şiir yazmıştır. Güzel bir de talik yazısı vardır. Edebiyatta Natüvan mahlası kullanır.

Benefşe

Felek rengine benzer bu benefşe
Dutup sahraları her su benefşe

Niçin gülşenlerin terkin kılubsun
Düşübsen çöllere dildû benefşe

Bile kaddin bükülmüş pirlar tek
Dersin subh u şâm yâ hû benefşe

Seni şevk-i bahâr aşüfte itmiş
Çeker âşık olan kaygu benefşe

Diler ıtrrîng köngül badı sabâdan
O zülf-i yar tek hûş-bû benefşe

Natüvan'da böyle bir mevzu etrafında söz söylemek vahdete kıymet vermek ihtiyacı görülüyorsa da şekli ve usulün eskiliğini atamıyor, görmüş ve benimsemiş olduğu gazel tarzından ayrılamıyor.

Oğullarından Abbas Ağa olduğu zaman söylediği şu;

Ne oldu bülbüle kim kıldı gülistan terkin
Unuttu gllerini etti aşıyan terkin

Kim ile munis olubtur kime salon mehrin
Rev-ümidi eylemek yar mihribân terkin

Gnl ki har-ı cevâdan hemişe nalândır
Yaralıdır eylemez nale v figân terkin

Çerağ- ruşen bezm-i midken yâ Rab
Sebep ne oldu âdama etti âşiyân terkin

Bakar mı gayrilere çeşm-i pîr-i Ken'ân'ın
Eder mi âşık olan Yûsuf-ı zamân terkin

Senin firâkına cânımda tab  takatim yoktu
Ten fersde azizâ eder mi cân terkin

Cihânı terk eylemez kim ki âşık cândır
Hayattan azıp el eylemez cihânı terkin

Karar canımdı, kesti can-tvânesin
zld kuvvett-i cân etti Natvân terkin¹⁸⁷

mersiyesinde, bütün manasıyla, bir ana kalbini göremiyor isek de her halde sızlayan bir yreğ'e şahit oluyoruz.

Ne oldu bülbüle kim kıldı gülistan terkin
Unuttu gllerini etti aşıyan terkin

¹⁸⁷ Türkçe gazeller, Bak, mznip sahife 180 riyaz'laşikin Muhammed Ak Mctehit zade, C1, sahife 276 der saadet 1328.

Matlarıyla daha başlarken hazin bir hicranın elemelerini ihsas ediyor. Bir gün hastalığı esnasında Han oğlunu dediği oğluna yazıp gönderdiği şu;

Var imdi sînede derd-i gam nihân olurum
Fedâ oluram sana gül ile imtihân oluram

Firakdan giceler yatmazam sabaha kimi
Hayal-i zülfüne bağlı gidübdi cân oluram

Bahâr-ı hüsnüng-ârâ görince hazânım men
Bahâr lâlesi tek bağrım oldu kan oluram

Varak varak dil u cân-ı hicranın içre odlaştı
Misal-i gencefe sad pare oldu cân oluram

Feda o kametine kim kaza ne hoş gelmiş
Kadr büküb belimi eyleyüb kemâ oluram

Diding ki çek elini dâmenimden el çekdim
Terehhüm eylemedin âhir içü oluram

O hak-i pâkini ben aşiyâne itmişdim
Vatandan ayrı düşüp imdi lâ-mekan oluram

Çekerdim hasretingi görmedim hüdahafız
Nazare eylemeding ah el-amân oluram

Firâkdan tükenib tab u takâtım billâh
Visâle yetmez elem-zâr natüvân oluram ¹⁸⁸

¹⁸⁸ Hat testiyle yazma mecmua, bila numara, Bakü âli pedagoji enstitüsü kütüphanesi; Riyazü'lâşıkın sahife 275 Türkçe gazerler sahife 8 – 167.

Manzumesi o eski Şekil ve kıyafeti altında bir hasta ve muhabbetli ana ruhu taşıyor. Natüvan hicri on dördüncü asrın başlarında 1315 tarihlerinde ölmüştür.

E. Hikmet

DOKUZUNCU ASIR ŞAİRLERİNDEN
ATAYİ'NİN TUYUĞLARI

Atâ'î mahlasıyla meşhûr olan 'İvaz Paşa-zâde “Âhi Çelebi”, dokuzuncu/on beşinci asrın tanınmış şairlerindendir. “Latîfî, “ol devrün şu'arâsından merhum Şeyhî'den geçicek bundan eşbehi yokdur” mütâlaasında bulunuyor. Dîvânı demesekbile hayli manzûmelerinden müteşekkil yegâne bir mecmûa bugün Bursa müzesi kütüphanesinde mahfuzdur. Lisan ve imlâ tarihimiz noktalarından da erbabınca tetkik ve tettebbûa lâayık olan bu mecmûanın içinde Atâ'î'nin şiirlerinden başka "Vefâî", "Naîmî" ve "Veliyyü'-dîn oğlu Ahmed Paşa"nın da manzumeleri vardır. Beş yüz küsur sene evvel yaşayan Ata'î'nin gazelleri umûmiyetle rekâketten berîdir:

Ben perde-i ademde ki evvel nihân idüm
Mihrünle şems gibi cihanda ayân idüm

Cân murgı âşiyânunı kılmışdı âşiyân
İtlâk 'âleminde ki ben lâ-mekân idüm

Mülk-i şehâdet içre nişânum yog idi kim
'Uşşâk içinde sâhib-i nam u nişân idüm

Sen Mısr-ı hüsne mülk-i imâda azîz idün
Ki iklîm-i aşka ben kulun ol demde hân idüm

Mülk-i ezelde ben ten ü sen bana cân iken
Bir kâleb idi 'ışkun u ben ana cân idüm

Ben şol Atâyîyem ki sefer eyledükde sen
Şehr-i 'ademde ayağuna cân-feşân idüm.

Nagme-i çeng ile gam-gîn dılümi şâd ideyüm
Ayş esâsına demidür yine bünyâd ideyüm

Dil-i miskin dolaşaldan beri müşgîn saçuna
Dimedün mesken-i me'lûfumu ber-bâd ideyüm

Gitdi yaşum ki eşigünde senün hâdim ola
Ben dahı adrn anun la'l-i güher-zâd ideyüm

Kûh-ı fırkatde salup tîşe-i cidd-i vaslı
Leb-i şîrinün için kendimi Ferhâd ideyüm

Bir başum var yoluna 'ışkun için terk iderem
Gerçi kem nesnedür illâ bârî bir ad ideyüm

Hulâsa dokuzuncu, on beşinci asrın mühim bir sîmâsı olan Atâ'i hakkında ileride müstakil bir tetkiknâme kaleme almak üzere burada onun yalnız tuyuğlarından bahsetmek istiyorum.

Tuyuğ, Türk şairlerinin, âdâb ve erkânını Acemler'den aldıkları Dîvân edebiyatına ilâve ettikleri bir nazım şeklidir. Köprülü-zâde Mehmet Fuat Bey'in "Türkiyât" mecmûasının ikinci cildinde tuyuğa hasrettiği bir makalesinde Türklerin öz malı olan şekillerden bahsile pek haklı olarak sâir İslâmi edebiyatlarda bulunmayıp yalnız Türk klâsik şiirinde meydana çıkmaları, bu nazım şekillerinin esas itibariyle Türk Halk Edebiyatından gelmekte olduğuna bir delil olduğu gibi, klâsik Türk şiirinin - sathî nazar müdekkiklerinin zannı veçhiyle- esîrane bir taklidden ibaret olmadığını da gösterebilir" demiştî

Tuyuğ "Fâ'ilatün Fâ'ilatün Fâ'ilün" vezninde dört mısırâdan müteşekkil bir nazımdır. Kafiye tertipi itibariyle Acemlerin rubâîsine benzer, yani ya dört mısırâı birden yahud üçüncü mısırâ serbest kalarak birinci, ikinci, dördüncü mısırâlar hemkafiye olur.

Bir kısım tuyuğlarda kafiye ittihaz edilen kelimelerin arasında “cinâs”a riayet edilir, “Seyyid Nesîmî”nin şu manzumesinde olduğu gibi:

Kâf u nûn ma'nîde külli ma'nîdür
Ya'nî kâf u nûn sadeîdür ma'nîdür
Mahşerün sûrî çalındı yatma dur
Gör ki ne sevdâdasın hâlün nidür?

Nesîmî”nin İstanbul'da Ayasofya Kütüphanesi'nde mahfûz olan bir dîvânında olduğu gibi Bursa Müzesi'ndeki mecmûada da Atâ'i'nin tuyuğları "Rubaiyât" serlevhası altında sıralanmıştır. Edebiyat târihi meraklısı kârîlerimize bir hizmet olmak üzere bunları şuraya geçiriyorum:

Virmemek dil dil-berün gîsûsına
Sığmaya âşıklarun nâmûsına
Ser fedâdur gamze-i câdûsına
Cân dahı kurbân keman ebrûsına

Dîde-i irfânı aç bîdâr isen
Işk câmin nüş kıl hüşyâr isen
Olma gâfil tâlib-i dîdar isen
Serden el yu server-i ser-dâ isen

Ârızı yârun cinân bûstânıdır
Kaddi tûbâsı, saçı reyhânıdır
Kûyı cennet, ehl-i dil Rıdvânıdır
Bes rakîb ol aranun şeytânıdır

Işk ehli bî-ser ü sâ mân gerek
Dost zülfi gibi ser-gerdân gerek
Her kime kim mülk-i câvîdân gerek
Fitne kaşun yayına kurbân gerek

Gönlüm oldı ışkunun âvâresi
 Gamzenün gitmez cigerden yâresi
 Derdüme çün istedüm dermân velî
 Yoğ imiş la'lünden özge çâresi

Dost, cismüm mülküne sultân yeter
 Buyrugı anun bana fermân yeter
 Cân dahı ten mülkine hükm itmesün
 Çün bir iklîme heman bir hân yeter.

Başuma agalıdan sevdâ-yı 'ışk
 Oldı cânum bî-ser ü bî-pâ-yı 'ışk
 Dil harâb-âbâd u ma'mûr olısar
 Çünkim oldı menzili me'vâ-yı 'ışk.

Dil-berün haddi gül-i handân durur
 Şol mutarrâ sünbüli reyhân durur
 Cân eger tenden revân olsa ne gam
 Ehl-i 'ışkun cânı çün cânân durur.

Dost, Leylâ; gönlümüz Mecnûn durur
 Fitnelü kaşına cân meftûn durur
 Yâr vaslın almayan cân nakdine
 'ışk bâzârında key magbûn durur

Yine 'azm-i rezm kıldı server-i hâver güneş
 Kim diyâr-ı Hind'e. çekdi subh-dem leşker güneş

Cevşenî atlas geyüp zerîn siper aldı ele
 Çerh medyânında çekdi nukra-gûn hançer güneş

Atâ'î'nin asıl adı, yukarıda kaydettiğimiz gibi “Âhî Çelebi”dir. Bunu şöyle istidlâl ediyoruz: Bursa Müzesi'ndeki mecmuada Atâ'î'nin:

diye başlayan kasidesinin üstünde “Min kelâm-ı emlehu'ş-şu'arâ Âhî Çelebi bin Hacı 'Ivaz Paşa tâbe serâhü" kaydı vardır.¹⁸⁹ Hacı 'Ivaz Paşa'nın Bursa'daki mezarının yanındaki taşta ise Arabî ibare ile muharrer kitabeden Hacı 'Ivaz-zâde Âhî Çelebi'nin- yani 'Atâ'î'nin 1437 senesi Muharreminin sonlarında vefat ettiğini de öğrenmiş oluyoruz.

Ali Canip

¹⁸⁹ Latifi, Atâ'î'den bahsederken “Güneş Kasidesini Sultan Murad adına evvel bu dimişdür. Ahmed Paşa'nunki ana naziredür” der.

ŞAH-NAME'DEN MÜTERCEM PARÇALAR**Mütercimi; muallim M. Cevdet Bey Necim İstikbal Matbaası. 88 sahife, 30 kuruş.**

Aziz dostum muallim Mehmet Cevdet Bey, maarif vekaletinin geçen seneden beri neşir etmekte olduğu Edebi broşür lere kıymetli bir zamime olmak üzere meşhur İran şairi Firdevsi'nin Şahnamesi hülâsa ve bazı mühim destanlarını aynen tercüme etti, kendi hesabına bastırdı. Fransız, İngiliz, Alman lisanlarına da tercüme edilmiş olan bu cihan şümül şöreti haiz şaha eser vaktiyle muhtelif tarihlerde, muhtelif adamlar tarafından Türkçeye de tercüme edilmiştir. Cevdet Bey, bilhassa, lise talebesine dünya şaha eserlerinin en yükseklerinden biri olan şahname hakkında vazih bir fikir vermek gayesini istihdaf etmiş, intihaplarını ona göre yapmış, tercümelerini elhak yalnız sade dilde, pak samimi, pek sanatkârına bir ifadeyle ifa etmiştir. Türk çocukları Cevdet Bey'in eserleriyle sade şahname hakkında bir fikir hasıl etmiş olmayacaklar, aynı zamanda Güzel Türkçe'nin bir müdelinide göreceklidir.

Lise talebesinden maada hemen herkes için çok faydalı bir eser olan Şahname den mütercim parçalar münasebetiyle evvela bu şah eserin dahil olduğu edebi nevi, sonra Firdevsi ve eseri hakkında bazı malumat vermek istiyorum.

Şah-name bir Epope'dir. Epopeye biz Destan diyoruz. Fakat destan dinince bizim âşıkların terennüm ettikleri bir nevi saz şiirde akla gelir ki bu daha başka bir şeydir. Epope¹⁹⁰ bir milletin maşeri zekası tarafından ibda edilen maceraların bir veya birkaç şair tarafından kaleme alınmış manzum hikayesidir. Eski insanların muhlisini en çok harp hadiseleri meşgul ettiği için epopelerin çoğunda esasi vaka kahramanına maceralar etrafında toplanır. Her epopeye de bu kahramanına maceraları vasfı Hariku'l-adeliktir. Bu nevi eserlerde öyle insanlar, öyle pehlivanlar tasvir edilir ki o insanların, o pehlivanların kut ve kudretinde bugün bir adam yoktur. Epopeye mevzularını milletlerin maşeri zekaları ibda ettiği için bu mevzular, mensup oldukları milletlerin Mitoloji yani Asatirini ifade etmiş olurlar. Dünya epopelerinin en meşhuru Yunanlıların İlyadodise sidir ki sahibi şair Omiros'dır. İldadi kısmen hülâsa, kısmen aynen tercüme etmek

¹⁹⁰ Maarif vekaleti hasabına tab' edilmiş olan Epopeye unvanlı beoşür de bu edebi nevi etrafıca malumat verdim

suretiyle bundan on sene evvel arkadaşım merhum Ömer Seyfettin Türkçeye nakil etmiştir ki bu tercümeden bazı parçalar geçen sene maarif vekaleti tarafından neşir edilmekte olan edebi broşürler meyanında çıkmıştır.

İşte şah-name'de, bu kabil eserlerin en meşhurlarından biridir. İlyod nasıl Yunan milletin milli destanı ise Şah-name'de Acem milletin yine öyle milli destanıdır İlyod içinde nasıl bütün Yunan asatiri toplanmış ise Şahnamenin içinde de İran asatiri toplanmıştır. İlyod da esasi vaka YunanTruva harbidir. Şah-name'de İranTuran mücadelesidir. İlyod'da da birçok kahramanların fevkında bir kahraman vardır. Aşil nitekim Şah-name'de aynı kuvvette Rüstem nazara çarpar. Homeros, İlyodın mevzunun kendi uydurmamıştır. Yunan milleti yaratmıştır. Şah-name'nin hikâye ettiği maceralarında asıl sahibi Acem milletidir.

Şah-name altmış bin beyitlik muazzam bir eserdir.

Pes renc berdem bedin salsi

Acem zindegerdem bedin porsî¹⁹¹

Diye şair Firdevsi hicri 322 Miladi 935 tarihinde Horasan'da Tos şehri civarında bir köyde doğmuştur. Asıl adı Hasan'dır yukarı ki beytinde işaret ettiği üzere, şah-name'yi meydana koymak için tam otuz sene çalışmış ve fil vaki bu eserle Acem milletini diriltmiştir. Çünkü her millet malumdur ki milli lisanıyla yaşar, lisanların yıkılmaz, zabıt edilmez istihkâmları ise şah eserler. Fazla olarak şah-name Acem milletine şahmet ve kahramanlık dersleri de vermiştir. Dikkate ve biz Türklerçe ibretle nazara alınacak cihet bilhassa şudur ki Firdevsi eserinde Acem kelimelerine son derece ehemmiyet vermiş, altmış bin beyitlik koça kitabında ancak bir iki yüz Arapça lafız kullanmıştır. Evet hakikat Firdevsi şahnamesiyle her nokta-i nazardan Acem milletini diriltmiştir.

Firdevsiyi Şah-name kaleme almağa teşvik eden adam, Türk hükümdarı meşhur Mahmut Gaznevi'dir. Fakat bazı hasutleri, aleyhinde sözler söyledikleri için hükümdar

¹⁹¹ Yani otuz yıl çok sıkıntı çektim ama şu Farisi eserle acemi dirilttim.

şaire karşı la kayıt kalmıştır ki Firdevsi bunun üzerine meşhur hicviyesini hakeme olarak korkudan saklanmıştır. Mahmut Gaznevi sonradan yaptığına nadim olmuş, şairin hatırını almak için bulunduğu Tos şehrine birkaç deve yükü eşya yollamış ise de bu hediyeler bir kale kapısından girerken diğerinden Firdevsi'nin tabutu çıkmıştır. 411.

*

*

*

Cevdet Bey'in temiz, sade tercümesine bir numune olmak üzere Rüstemin oğlu Sehrep ile tasvir eden satırları iktibas ediyorum;¹⁹²

.... Sührâb harp kemerini kuşandı zirhini giydi başına bir Rum tolgası kaydı mızrağını okunu kemendini, ağyar güzrünü aldı. Haddinden damarlarından kan kaynıyordu coyun atına bindi ve nara attı, kükreyen bir fil gibi harp sahnesine koştu... Atının ayakları altında çıkan tozlar göklere uzanıyordu. Şahın çadırlarının bulunduğu sahaya atıldı. Mızrak hücum yaptı. Arslan pençesi önünde ceylanlar nasıl kaçarsa İran cengâverleri de sührab önünde öyle dağıldılar.

O ne pazu, o ne kalça, o ne el o ne kargı idi; kumandanlarından hiç biri hücumla mukabele edemedi. İran sergerdeleri toplandılar; yahu, bu insan değil fil dediler, bununla kim başa çıkabilir? sührab, haykırıyor, şaha meydan okuyordu;

Haşmetmeab, senin harp meydanında işin ne? Arslanlar avına gidermezken nasıl oluyor da Keykavus ismi taşımağa cesaret ediyorsun? Şu elimdeki kargayı bir fırlatırsam ordu ki tarumar ederim. Zenderezm öldürüldüğü gece büyük yemin ettim; İran'da müsella kimse bırakmayacağım, Keykavusı diri diri darağacına asacağım diye ahit ettim. Bu erler meydanında bana karşı gelecek eli sert, gözü pek adamın varsa çıksın.....

Sührab, uzun müddet belkidi, İranlılardan kimse cevap vermiyordu. Geriye çekildi. Ve atıldı. Şahın çadırlarından yetmişinin direğini mızrak demiriyle kırdı, her taraftan sesleri işitildi. keykavüs korktu; Beyler, birini Rüstem'e gitsin haber versin. Bu müthiş Türk önünde cengâverlerin ödü kopuyor. İran'da bununla savaşacak er yoktur. dedi. Tos şahın sözünü Rüstem'e tebliğ etti, ne işittiyse söyledi.

Rüstem Şahlar bana bazen muharebe, bazen bayram ve ziyafet için müracaat ettiler. Fakat Keykavüs benim sırtıma yalnız harp zahmeti yükletti dedi.

¹⁹² Rüstem, bir Türk kıızıyla evlenmiş, bu kızıdan Sührab namında nit oğlu olmuştu. Bu çocuk çok kuvvetli bahadırdı. Rüstem daha evvel İran'a geçerek ailesinden ayrılmış olduğu için baba oğul birbirini tanımıyorlar. İşte biri Türk ordusunun, öteki acem ordusunun birer pehlivanı olarak çarpışıyorlar.

Ve emir etti Rahşini egerlediler maiyyetindeler süvarileri de hazırlık tavsiye etti. Rüstem, çadırdan oraya bakıyordu. Kiv, rahşe müzeyyen bir eger vaza ediyor. Gerkin aman çabuk ol diyor, Rehham arın göğsüne zırhını. Geçiriyor, Tos yapmacı ile meşgul oluyordu. Hepsi de birbirine Çabuk olalım diyorlardı. Rüstem, çadırdan bu sözleri işitiyordu. Kendi kendine; Bu, bir dev muharebesi olacak, çünkü bir adam, ortalığa bu kadar dehşet salamaz dedi, hemen kemerini kuşandı, rahşe bindi. Çadırlarla ordunun muhafazasını kardeşi Zevareye bıraktı. Hareket etti, Rüstem'in sancağını önde taşıyorlardı. Rüstem, hırslı ve hiddetli görünüyordu. Biraz ilerledi Sührabla karşılaştı. Onun kuvvetli kollarıyla baldızlarını gördü Sehreb dedi, burdan uzaklaşalım, hat harbinden çekilelim. Sührab Olur dedi, fakat İranlı dostlarından kimseyi çağırma. Yapa yalnız, baş başa vuruşalım ikimizde merdiz. Bununla beraber sen benim mülk bir zarbasına bile takat getiremezsin. Vaka bu pek yüksek kollarınla omuzların kuvvetli ama ihtiyarlık onları zayıflatmıştır. Rüstem, Sührab'ın omuzlarına etlerine, uzun üzengilerine baktı. Mülayim bir sesle dedi ki; Delikanlı, ben ihtiyarım. Ne kadar muharebe gördüm. Nice ordular bozdum. Birçok Dev ler benim elimde ölmüştür. Şimdiye kadar hiç yıkılmadım.

Eğer benimle savaşır da benden sonra sağ kalırsan artık timsahtan da korkun olmaz. Benim muharebelerime denizler, dağlar şahittir. Turan ordusunun kumandanlarını ne hale getirdiğimi de yıldızlar bilir. Ben dünyayı ayağım altına almıştım. Fakat oğlum sana acıyorum. Öldürmek istemiyorum. Senin İran'da meslin manendin yok. Gel, şu Türklerden ayrıl... Sührab, cevap verdi;

Evvela sana bir sualım var; doğru söyle, aslın nedir. Ben öyle sanıyorum ki sen Rüstem'sin meşhur Neriman soyundansın.

Rüstem Hayır, dedi. Rüstem, ben değilim. Rüstem, bir pehlivandır. Ben, adi tabakadan bir adamım. Ne tahtım, ne sarayım, ne tacım var. Sührab babasını bulduğuna ümit vardı. Bu cevaptan me'yus oldu. Zatin akşam olmuştu. Ayrıldılar. Sührab, muttasıl, anasının Rüstem hakkındaki sözlerini düşünüyordu.

Sabahleyin birbirine hücumla başladılar. Ola kısa Harpler la musaraaya tutuştular. Bir zaman sonra kargılarında ne temerrün, ne halka kalmadı. İki de Hindi kılıçlarını çektiler. Birbirine vurdular. çıkartdılar ateş çıkardılar. Zarbalar altında kılıçlar kırıldı.

Sıra, Kerz muharebesine gelmişti. Ağyar gerizleri birbirine vücuduna indirdiler.

Kerzler, egrildi. Kollar da derman kalmadı. Atların coşları düşüyor, zırhların siperlikleri sapır sapır dökülüyor, atlar çöküyordu.. Kahramanlarda, atlarda duruyorlar. Hiçbir tarafta, ne el, ne kol kaldıracak takat kalmamıştı. Gövdeler terlemiş, yüzler, gözler, ağızlar tozla mülamma olmuş, diller, susuzluktan çatlamıştı. Baba, oğul, bitap, ayrıldılar.

Muharebelerin vücutları ve atları artık dinlenmişti. Bu defa genç, ihtiyar iki kahraman Ok dövüşüne giriştiler. Her ikisi de Gök demir idiler. Pars derisinden zırhların siperlikleri atılan okların vücuda girmesine mani oluyordu. Bu hal onları asabileştirdi. Birbirlerini tuttular. Rüstem harpte kayaya yapışsa yerinden koparırdı. O itimatla Sührab'a saldırdı. Atının egerinden kapmak, yere vurmak istedi. Fakat heyhat! Sührab'ın gövdesini kımıldatmaktan, aciz kaldı, elini kemerden çekti. İkisi de bitmiştiler, fakat Sührab, dehaş kerzini bir defa daha eline aldı. Rüstem'e indirdi. Ve omuzunu çökerdi. Rüstem, belli etmemeye çalıştı. Sührab güldü! silahşör, dedi, yiğitlerin yumruğuna takat getirmiyorsun, altındaki, at değil, eşek.. ikisi de dermandan kesilmiş idiler. Akşamda olmuştu. Birbirinden ayrıldılar..

İşte Cevdet Bey'in eseri hep böyle sade, samimi ve canlı bir Türkçe ile kaleme alınmıştır. Muktedir muallim Şahnamesi o suretle hülasa etmiş ve tercüme ettiği parçaları o suretle intihap eylemiştir ki okuyan, İran epopesinin heyeti umumiyesi hakkında vazıh bir fikir edinmiş oluyor.

Aziz dostumu muvaffakiyetten dolayı tebrik, ve eseri karilerime tavsiye ederken cihan şah eserlerini nakli arasında Firdevsi'nin bütün garp âlemince de meşhur olan ölmez eserinin tamam bir tercümesinin güzel Türkçemize tercümesini temenni eylerim.

Ali Canip

MÜSTEŞRİKLER KONGRESİNDE

نفسی هر روزه 15 غروشه
سنه لکی پوسته ایل 7 لیرا
(اجنی ملکتر ایچین 7 دولار)
اوتو دایان ایچین استانبول پروسه
مراجعت ادینیر
بازی ایشریکلک مرجی آقره مروتدور

حیات

عیار دامامیار . . دیار دایا جورو عیات قاتلم . . .

اداره مرکزی :
انقرده ، استانبول جادسند آقره
ماروقامیلکی باشندی دایر
استانبول موروسی :
انقره جادسند 87 نورموده
دایر عسوسه

4 نخی جلد

آقره ، 27 ، ایلول ، 1928

سای : 96

Musahabe

MÜSTEŞRİKLER KONGIRASINDA

« Oxford » kongrâsında mesâ-
îsine en çok iştirak ettiğim şûbe
« İslâm » ve « Türk » tetkikâtile teve-
ggul eden sekizinci şûbe oldu. Arap
lisânı ve edebiyatı sahasında mârûf
bir mütehasıs olan Oxford hocala-
rından profesör « Margoliouth » şû-
benin reisiydi. Fransanın, Almanyay-
nın, İngilterenin, Hollandanın ve
daha bir çok memleketlerin mârûf
İslamiyat mütehasısları mesalye
iştirak ediyorlardı. Her, halde
gerek iştirak eden âlimlerin şahsi
ehemmiyeti, gerak içtimâlarında
okunan raporların kemmiyet ve
keyfiyeti noktasından, İslâm ve
Türk şûbesi, kongranın en kuvvetli
şûbeleri arasında sayılabilir. Yalnız
türklüğe âit tetkikatın, sair İslâm
tetkikatı yanında çok mahdud
kaldığını derin bir esfle söylemek
mecbûriyetindeyiz. « Anadolu leh-
cesinin » tetkikatı mes'alesinin bû-
günkü hali » nden bâhis bir rapor
okuyacak olan Polonyalı profsör
Kowalski kongraya iştirak edeme-
diği gibi, osmanlı tarihine âit bir
rapor okuyacağı bildirilen Alman
müsteşriki profesör « Babinger »
de gelememişti. Bu itibarla kon-
grada « Türkoloji » ye âit mevzû
bahs edilen yeghâne mes'ele, benim
« Harzemşahlar devrinde bir türk
lisancısı » Mâmet bin kays ve onun
« Türk-Kanklı lûgatı » atlı raporum
oldu. « Vatican » (Vatikan) dan
gelen papalık mümessillerinin reisi

« Mulla » atlı bir râhipti; bu râ-
hibin esâsen türk olup sonradan
katolik olduğunu İngiliz gazeteleri
yazdılar. Bu râhip efendinin « Na-
muk kemal » in meşhûr « Renan
müdâfaanâmesi » atlı eserinden bah-
s edeceği programda mûndericti.
Fakat her nedense « Mulla » bu
muhturasını kongrada okuyamadı.
Oyle sanıyorum ki « ilmi » olma-
ktan ziyade sırf katoliklik noktai
nazarından dini bir münâzara ma-
hiyetinde olduğu için, kongra hey'-
eti bunun okunmasını tervec etme-
diler. Çünkü böyle ilmi kongralar-
da dini münâkaşalara ve propaga-
ndalara pek haklı olarak müs-
ade edilmez.

Kongrada İran tetkikatı da
Arap tetkikatına nispetle eppice
mahdud kaldı : Hollandanın genç
ve kîmetli müsteşriklerinden dok-
tor « Kramers » in « İslâm coğra-
fiyasında İran an'aneleri » hakkın-
daki mühim tetkikile, İran müme-
ssili olan « Mirza Mâmet hân ka-
zvini » nin eski bir İran şiir mec-
mûası hakkındaki deyerli raporu,
İngiliz müsteşriklerinden « Levy » nin
eski bir « Yusuf ve Züleyha » nüs-
hasına âit mekâlesi, bir de benim
Omer Hayyama âit yeni bir ve-
sika, atlı muhtıram...

İşte kongranın musulman İrana
âit yeghâne mahsulleri!..

Bu dört beş muhtıra istisnâ
edilince, bizim şubede okunan sair

raporlar khamilen Arap tetkikatına
âitti: Berut civvî mektebine men-
sûp olan M. Bouzges Arap skolas-
tiklerinin eserlerinin Arapça tenkitli
ve fransızca tercimelerile birlikte-
ihtivâ edecek olan bir « külliyyat »
hazırlamakta olduklarından bahs
etti. Cihan felsefe tarihi itibarile
pek mühim olan bu teşebbûsü
kongra takdirle karşıladı. Berlin
şark dilleri mektebi müdiri profesör
« Mittwoch » tibba âit eski İslâm
metinlerini ihtiva edecek diğer bir
külliyyatın programından bahs etti.
Cihan tıp tarihi için pek mühim
olan ve Almanyada tıp tarihi tet-
kikâtile müteveggil müesseseler
tarafından büyük bir ehemmiyet
verilen bu külliyyatın ehemmiyeti de
kongrada müttefikân tastik olundu.

Bizim şubemizde Arap tetki-
katına âit okunan muhtelif kîmetli
raporlardan burada birer birer
bahs etmeye bile imkân yok.
Yalnız, meşhûr İtalyan müsteşriki
profesör « Nallino » nın raporu
« İslâmın hukukî tarihi » itibarile pek
büyük bir ehemmiyeti haizdi:
Umûmî hukuk tarihile oğraşan
bütün âlimler şimdîye
kadar bir (Suryani hukuku)
mevcut olduğunu ve İslâm huku-
kının teşekkülü üzerinde bunun
müessir olduğunu kabûl ediyor-
lardı. Halbuki profesör « Nallino »
Suryani hukuku diye bilinen şeyin

ARŞİ HAKKINDA DÜŞÜNCELER

sıya : 102

4

Hayat

“Arşî,, hakkında düşünceler

Türk şairleri arsında hurufilikle meşhur olan, şimdiye kadar yalnız, Seyit Nesimi ve şakirdi Refii ile Muhihtir. Latifi teskeresinde kendisine üç, beş satır tahsis edilen « Temennayi » istisna edilecek olursa, tarih ve teskerenüvislerimiz, bize bunların haricinde hurufî bir şairin mevcudiyetinden bahsetmezler. Halbuki, hurufiler meyanında, isimlerine edebiyat tarihimizde yer vermeğe mecbur olduğumuz daha bir kaç şima vardır ki, bunlardan biri de « Arşî » dir.

Hayatını ciddi surette tenvire medar olacak hiç bir vesikaya malik bulunmadığımız cihetle, Arşinin hüviyeti hakkında, mael'esef her türlü malumattan mahrumuz. Kesif bir karanlık içinde, sadece namı bir meş'ale halinde görünen bu şaire dair bildiğimiz, ancak, hurufiliğin vazı İsterabatlı « Fazlullah » tan iki yüz otuz sene sonra dünyaya geldiğidir. Divanının ortalarında tesadüf ettiğimiz bir gazelinde bizzat Arşî tarafından tespit edilen bu idda, aynı gazelin baş tarafına, yine onun kalemile ilâve edilmiş olması melhuz olan satırlarda tekrar edilmektedir.

Şu halde Arşî, hicri [917] de doğmuştur, denilebilirse, Mahmut Çelebi namında bir hurufî tarafından « Cavidanname » nin telhisi suretiyle vücade getirilen « Keşifname » atlı eserinde, Fazlullahın hicretten yedi yüz kırk yıl sonra doğduğu sarahaten yazılı olduğuna göre [*] şairin tevellüt tarihini

[*] Keşifname, yazma, kitaplarımız arasındaki nusha; « Cavidanname » ye istinaden hurufiliğin esasları hakkında oldukça sarîh malumat veren bu eserden ayrıca bahs edeceğiz.

[970] senesi olarak kabul etmek icap eder.

Arşinin ömrü bütün cereyanı ve safhalarıyla meçhul olmakla beraber, divanı vasıtasıyla fikir ve maneviyetine nüfuz etmek mümkündür. Filhakika, ruhunun hususiyet ve rabitalarını göstermesi itibarile Arşî divanı, sahibini bize tanıtacak en kıymetli bir vesikadır. Buna nazaran Arşî, Fazlullahı mabut bilen mutaassıp bir hurufî olup, hemen her gazelinde bunu teyit etmek ister.

Arşinin, Fazlullahı ubudiyetini arz etmek niyetiyle yazmış olduğu bunlara benzer daha bir çok nazımları mevcuttur. Şair bu mahsullerinden Fazlullahı zahir ve batın ilimlerinin alimi, cümle âlemin maliki, « hilkatî aher » in sanii, kâf ve nun emrinin amiri, « kelâmı kadim » in nazili tarzında bir takım sıfatlar izafe ettikten sonra, nihayet onun yerde, gökte mutlak bulunduğunu, bu noktada şek ve tereddüde düşenin mümin olamayacağını kat'iyetle söyler.

Divanında Arşiyi işgal eden, munhasıran hurufiliktir. Onu bu dairenin haricine pekaz ve istemiyerek çıkmış görürüz. Bundan mada, diğer hurufî şairler gibi itikadını ipham altında saklamıyarak belâğatinin olanca kuvvetiyle haykırır, hiç çekinmeden, tereddüt etmeden:

Bendei fazlû kibriyayuz biz
Varisi ilmi enbiyayuz biz
Demeği büyük bir şeref telekki eder.

Hurufilikle ne kadar fazla alâ-kadar ve meşgul olursa olsun,

Arşinin eslerinde bu mezhebin unsurlarını tamamen bulmak kabil değildir. Şu kadar ki, hurufilerce mukattes sayılan bazı mefhumlar karşısında da kayıtsız kalamamış, hassaten yirmisekiz ve otuz iki adetlerine, eline fırsat geçtikçe, temasa çalışmıştır. Arşinin bu temayülüne açık bir surette şahadet eden gazelleri çoktur,

Bundan başka divanında Arşinin hurufiliğe mütaallik vazettiği dava, güzel yüzde hakkın mütecellî olduğundan ve ondaki hat ve hâlin yedi ayete işaret olup, « ruhu yar » e secde kılmanın bir ibadet mahiyetinde bulunduğu ibarettir,

Eserine nazaran, Arşiyi, Nesimi ve Muhihtî ile hemseviye atdetmek imkânı yoktur. Umumiyetle şiirlerinde ne Nesimin hararet ve samimiyetinden, ne de Muhihtinin kuvvet ve hassasiyetinden hafif bir ize, belirsiz bir çizgiye tesadüf edilemez, buna rağmen onu her türlü kıymetten mahrum, alel, ade bir nâzım telekki etmeğe de mezûn değiliz. Sanatı, diğer mezhepdaşlarınınki kadar müstesna olmasa bile, yine her halde ismini nişyandan kurtaracak nufuzu haizdir.

Arşî divanında bir kaç farisî gazel bulunduğu gibi, bir kaç ta noktasız nazım vardır. Fakat şairin asıl hüviyetini tayine yarayan eserleri haricinde ve hem maddeten, hem de manen ehemmiyetsiz oldukları için bunlardan ayrıca bahse lüzûm görmüyoruz.

Mehmet Halit

SELÇUKLULAR DEVRİ EDEBİYATI HAKKINDA BAZI NOTLAR

Anadolu Selçuklular zamanında Türk edebiyatının inkişaf derecesi ve bu devirde yetişen Türk şairleri hakkındaki malumatımız o kadar azdır ki, bu meçhuliyet, bu meselelere dair bulunacak en ufak, en ehemmiyetsiz vesikaların bile kıymetini fevkalade çoğaltmaktadır. Sultan Veled müstesna olmak üzere, bu devirde yaşadıklarını ve az çok şahsiyetlerini bildiğimiz Türk şairleri Ahmet Fakih, Şeyyad Hamza, Hoca Dehhani'den ibarettir ki, bunlara ait ilk ve son tetkikatta "*Korösi Csoma Archivum*" Mecmuasında münteşir "*Anatolische Dichter in der Seldschuckenzeit*" unvanlı iki makalemizle, Hayat'ın ilk sayısında Hoca Dehhani hakkında intişar eden makalemizden ibaret bulunuyor.

Hayatın 82. Sayısında bahsetmiş olduğum Ömer bin Mezid'in Mecmuauü'n-Nezair'inde Hoca Dehhani'nin bir kasidesiyle dört gazeli daha mevcuttur. Bu eserler ve bilhassa kaside, Selçuklular devrinin bu kıymetli şairi hakkındaki malumatımızı ikmal edecek mahiyettedir.

Sun ey sâki güle güle bize ol revh-ı reyhânı
Ki gül yine bezemişdür bugün sahn-ı gülîstânı

Matlayla başlayan bu güzel manzûmenin Sultân Alaaddin nâmına yazılmış olduğu şu parçadan anlaşılıyor;

Meğer bizim şehenşehdir letâfetde bugün gülşen
Ki olubdır bülbül kameri nedîm hem hoş elhânı

Şehenşah-ı felek rıfat-i ala-yı din dünya çün
Ki katletti Ali Beyi gibi cihânda nesl-i mervânı

Bunu takip eden parçalardan anlaşılıyor ki, bu kaside Sultan Alaaddin'in her hangi bir muvaffaktı sebebiyle takdim olunmuştur. Bu muvaffakiyetin, dahilinde iftirak ve istiklal emelleri besleyen bazı Türkmen reislerine karşı olduğu tabiidir. Bu kasidenin diğer bazı kısımları bizi Hoca Dehhani'nin hayatı hakkında da biraz tenvir ediyor, mesela;

Yüz örüp kapına geldi icâzet ver ana şehâ
Ki yine devletinde ben gördüm mülk-i Horasânı

Beyti, şairin tekrar Horasan'a gitmek için padişah'tan izin istediğini göstermektedir. Filhakika, kasidenin diğer bazı parçaları Hoca Dehhani'nin Sultan Alaaddin zamanında Anadolu'ya geldiğini, ondan çok lütuflar, iltifatlar gördüğünü anlatmaktadır;

İşitip adını şahım sefer kıldım bu iklîme
Erişdüm yüzünü gördüm dedim zi-vech-i nûrânî

Sehâvette şecâatte dahi adın işitirdim
Seni hak müstedâm etsin süresin dîn ve îmânı

Dileğim budur senden bu devirde sakılgıl muhkem
Hemişe dinle adl-i şecâatle hûş ihsânı

Mürüvvette ne kim vardır benim hakkımda kıldın sen
Vefânın madeni oldun sühanın lütfunla kânı

Diri oldukça ben kulun işitesin eyâ şahım
Senin medhinle dolduram nice defterle dîvânı

Dehhânî'nin gazellerinde onun Anadolu'da büyük bir şöhret kazandığını ima eden bazı parçalara tesadüf ediliyor;

Cemâlin ey büt-i çînî cihânı duttı ser-tâ-ser
Nitekim Rûmelin şiriyle bugün duttı Dehhânî

Sultan Alaaddin'in sarayında büyük bir şöhret kazanan ve Selçuki hanedanının şah-namesini yazan Hoca Dehhani'nin, hicri dokuzuncu asır mebadisine kadar şöhretini muhafaza ettiğini evvelki makalemizde söylemiştik. Dokuzuncu asır şairlerinden Hatip Oğlu “Makalat-ı Hacı Bektaş-ı Veli” tercümesinin sonunda bu eser ve bu şair hakkında Türkiyat Mecmuasının ikinci cildindeki makalemize benzer; (S 489-496) büyük şairleri sayarken, Mevlânâ'yı, Sadi'yi, Attar'ı zikirden sonra, Türk şairlerinin en büyüğü olarak da Dehhani'yi Ahmedî'yi Şeyh Oğlu'nu zikretmek suretiyle, bu nokta-i nazarımızı teyit etmektedir.

Buların tabiidir oğludur hem

Dehhân Ahmedî Şeyh Oğludur hem

Dehhânî hakkındaki makalemizde, onun sanat gayesini düşünen ve sufîyâne ari aşk ve şarap şiirleri yazan kıymetli bir sanatkâr olduğunu, bu itibar ile onu lâ-dînî bir şair saymak icap ettiğini söylemiştik. Onun bu yeni meydana çıkan manzumeleri, bu nokta-i nazarımızda tamamıyla isabet etmiş olduğumuzu göstermektedir. Mesela kasidenin başlangıcında dünyanın faniliğinden bahsettikten sonran, tez geçen bu ömürden istifade için gülistanda gül yanaklı güzellerle ayş ve işret etmek lüzumu, bunu yapmayanların akli ve canı olmayan kuru bir gövde addedileceğini söylüyor ki, bu nokta-i nazar, sufi şairlerin telakkilerine tamamıyla zıttır. Dehhani Mecmua-ı Nezair'de münderiç diğer dört gazelinde de, sufîyâne telakkilerden tamamen uzak kalmış, münhasır aşkına hislerini terennüm etmiştir. Bunlardaki telakkîyat, evvelce neşir ettiğimiz iki gazeliyle pek güzel tetâbuk ediyor.

Hoca Dehhânî gibi Selçuklular devrinin cidden kıymetli ve şöhretli bir sanatkâr hakkında elimize geçen bu yeni vesikaların, bu hususta der-meyan ettiğimiz eski mütalaaları teyit ve ikmal etmesini, haklı bir memnuniyetle karşılamaktayız. Artık bundan sonra, Anadolu'da lâdînî ve sanatkârına klasik Türk şiirinin daha Selçuklular devrinde başladığı tarihi bir hakikat şeklini almıştır. Türk edebiyatının tekâmülü tarihini bundan sonra tetkik edecekler için bunun mühim bir kazanç olduğu muhakkaktır.

Çünkü şimdiye kadar Anadolu Türk edebiyatı tarihiyle iştilal edenler. Anadolu'da lâdînî mahiyetinde klasik Türk şiirinin inkişafını, nihayet Birinci Beyazıt devrine irca edebiliyorlardı. Hatta bu devrin meşhur kasidecisi Niyazi'nin eserlerinden

meydana bir şey kalmadığı cihetle bunu da bir tahmin şeklinde ileri sürüyorlardı. Hammer'e Gibb'e, ve gerek memleketimizde gerek Avrupa'da bu mevzua dair yazılmış olan bütün kitaplara, makalelere bakınız. Eski tezkirecilerimizin yanlış malumatına istinat eden bu eserlerin hepsi bu hususi müşterek gibidir. Hoca Dehhani, hakkındaki tetkikatımız Türk şiirinin ondan la-akal bir asır evvel bu tekâmül derecesine yükseldiğini göstermekle, Anadolu'da Türk harsının umumiyetle zan olunduğundan çok daha evvel ve daha kuvvetli bir inkişafa mazhar olduğunu ispat etmiş oluyor.

Prof. Köprülüzade M. Fuad

İstanbul Darülfünun'da Türk Edebiyatı Tarihi Müderrisi

HAYAT MECMASI**Sayı: 104****22 Teşrini sani 1928****EDEBİYAT TARİHİNDEN YAPRAKLAR****Sayfa: 507****RAMİ PAŞA**

Rami Paşa'nın divanı, tahmin olunduğuna göre, Şeyhülislam Feyzullah Efendi vakiasında Edirne'de evi yağma edildiği sırada kayıp olmuş, artık bundan sonra kendisi, divan tertibine bir daha teşebbüs etmemiştir. Onun için elde mevcut şiirleri, tezkire ve mecmualarda tesadüf olunana müteferrik ve mahdud gazellerden ibaretse, eserleri şüphesiz ki, bunlara münhasır değildir. Hususıyla saraya mensup ve devrinin büyükleriyle pek yakından münasebettar olması dolayısıyla, birçok kaside yazmış bulunması ihtimali galiptir. Fakat divanının ziya-ı, şair hakkında, ancak beş on gazele istinaden hüküm vermeği zaruri kılıyor ki, bunu tesirle telaki etmemek imkânsızdır.

Rami'den bahseden tarih ve Tezkire-i Nnüvesiler, onun kuvvetli bir şair, muvaffak bir nazım olduğunda tamamen müttefiktirler: Kadı asker Salim: vücudu nayab bir vücut muhterem ve zatı binazir olup gerek maarif ve kiyasette ve gerek akıl ferasette Müslüm, her tarafı mamur bir nur mücessem idi. Eşari şairine ve güftar paki naz kane ve tabir belîği bi-bahanedir. Suhan gaylukta üstat ve tabiat pakize nakkad ve zarif ve har fende mahir, Farisi ve Arabi meram üzere güstara kadir bir zat melik sıfat idi. diyerek¹⁹³ şaire karşı büyük bir hürmet ve takdir ile mütehassis olduğunu gösteriyor. Safai'de, Hak insaf şayeste-i azil ve ikbal olup sebzezar inşasının ruh nergis hayranı ve gülizar imlasının revan ve yesi andelibsenahanıdır ve cuybarı naz abdarı Reyyansaz ravzai sefa ve baraası nay ser bizim vefadar demek suretiyle¹⁹⁴ Paşa'nın şiirdeki kudretini teslimde Salim'den geri kalıyor. Bu iki tezkire nüvesiten maada, Osman zade Taip indinde Rami; Akıl ve rüşd ile yegâne zaman, zarif ve nükteden, hezel ve ciddi yeksan şair azabü'l-beyan idi.¹⁹⁵

Mamafih, lehindeki bu şahadetleri, müverrihlerle tezkirecilerin, Rami'yi, Nabi'nin muakkibi ad etmelerini mani olamamıştır. Bunlara nazaran; Nabi'nin yetiştirdiği şuara sincepiraden olan Paşa, onun çizdiği hat üzerinde yürümüş, bir sahada

¹⁹³ Salim Tezkiresi: s.255.

¹⁹⁴ Safai Tezkiresi. s.113 – 114.

¹⁹⁵ Hadikat'ül-vüzera yazma.

dolaşmağı hatırına getirmemiştir.¹⁹⁶ filhakika Nabi'nin, şiire intisabına sevk ve himaye ederek gençliğinde Rami'nin inkişafına hizmet ettiği inkâr olunamaz. Lakin şahsiyeti teşkil ve manevi hivayeti tekerrür ettikten sonra Rami, üzerindeki Nabi nüfuzuna kolaylıkla galip etmiş. Hatta üstadının tesirinden kurtulmakla kalmayarak ona rakip olacak bir dereceye yükselmiştir. İki şairin mahsulleri arasında yapılacak küçük bir mukayese neticesinde bu hususun katiyle teyit edeceğinden eminiz.

Rami'nin eserleri, onun cömert ve cevval bir tabiata malik olduğunu ispat eden çok kıymetli delillerdir. Bunlara dikkat edilirse görülür ki, şair, gazellerini tanzim ederken hemen hiç güçlük çekmemiş, coşan ilhamının verdiği hayzle kalemi, külfetsiz, müşkületsiz yürümüştür.

Bundan dolayı mısralarında ipham ve takip gibi, klasik şairlerden ekseriyetle tesadüf edilen nakisaların bulunmamasından sırf naza, bilakis gıpta edilecek kadar büyük bir vuzuh vardır. İfadesi, fikri sis, pus içinde bırakan gölgeli bir üslup değil, temiz, bırak, tam manasıyla selis ve canlı bir lisandır. Şu gazel, bizi bu bapta layıkla tenvir edecek iyi bir misal olur itikadındayız;

Hayali lali nabın camı çeşmi terde kalmıştır
Humarı bezmi nuşanuş vaslın serde kalmıştır

Değildir bende dil ser ger meyi fikir nigahınla
O bir mest muhabbettir düşüp bir yerde kalmıştır

Mükedderdir seraser meşrebi eczayı âlem hep
Sefai hatır ancak bade de sagarda kalmıştır

Bu sırrı keşfe bir müşkilşinası cud gelmez mi
Kerem bir lafz bimana gibi dillerde kalmıştır

¹⁹⁶ Abdurrahman Şeref Bey'in Osmanlı tarihi: 27, s.242, Osmanlı müellifleri: 27, s.186 eslaf: ikinci kitap, s.168.

Mücevher taçı servet kimseye sud etmez ey Rami
Nice bayı cihanın çeşmi ol efserde kalmıştır.¹⁹⁷

Bu hususu, muhtelif mecmualarda gazelin Rami Paşa namına mukayyet olmasından maada, ayrıca tezkire nüvesilerin şهادetleriyle de müeyyettir.

Eski şairlerin çoğunda olduklarından başka şekilde görünmek hastalığı, hünerlik hevesi, marifet satmak merakı vardır. Şiirlerimizin cevherini tahrip, manzarasını tebdil eden bu merakı Rami'de bulamıyoruz. Bu yolda meslektaşlarını takip etmeyerek samimiliğini muhafaza eden Rami'nin eserleri, her hangi bir kayıt ile başlanmayan hür ve asil bir sanatın çocuklarıdır. İç yüzünü saklamağa lüzum görmeyerek o, bunlarda ruhunun her köşesini açmış, zaaf ve kemalini bütün çıplaklığıyla ortaya koymuştur. Şiirlerine büyük bir kıymet temin eden sebeplerden birincisi, bizce Rami'nin işte bu meziyetidir.

Rami'nin gazelleri en ziyade hayal servetiyle cazip ve şaşalı görünürler. Eğer aldanmıyorsak, devrinin şairlerinden hiç biri, onun eserleriyle bu hususta aynı seviyeyi ihtar edecek mahsul vücuda getirmemişler, daima Rami'nin dününde kalmışlardır. Şu birkaç mısra bu fikrimizi tevsike kâfidir, Sanırım;

Serşarı gamım fikri meal eylediğimden
Hundur ciğerim kesbi kemal eylediğimden

Şerminde dili devai beyhuşii aşkım
Teşhisi ferah farkı melal eylediğimden

Rağbetşikenî sağırı hurşidi ziyayım
Ben işreti mevkufî sefal eylediğimden

Pamal hicabım haremi bezmi hevada
Zanuzadei saffî nal eylediğimden

¹⁹⁷ Bu gazel, 1292 tarihinde İstanbul'da basılmış olan Nabi divanının otuz birinci sahifesinde ve bi tab' Nabi'ye muzaf olarak münderiç bulunmakta ise d, hakikatte ona değil, Rami Paşa'ya aittir.

Dağ olsa size ba ki süveydayı derunum
Rami gibi fikir hat u hal eylediğimden

Rami'nin şiirleri, zahiren asude, sakın bir kalbin serin ve neşeli zemzemesi gibidir. Fakat dikkatimizi esirgemediğimiz halde, onlardaki ince, müphem hüznle, kuvvetli, müessir, mamafih gizli asabiyetin farkına varmamak mümkün değildir. Rami, bazen rind ve mütevekkil, bazen hekim ve vukur görünmesine rağmen, her vakit mıstırap ve heyecanlıdır.

Sanki hayat kendisini manen tatmin edememiş, bellediği, istediği saadetten mahrum bırakmıştır. Terennümlerin de işte bu mahrumiyetin acısı sızılır, ümidine kavuşmamış bir mağdurun hayriçin ses için için şikâyet eder. Tezkire nüvesi Salim'in rivayetine göre Rodos da menfi iken ömrünün son damlalarında söylediği gazel, bu noktayı tahkike medar olacak bir unsur telakki edilebilir.

Mahvolmadayız zafile pirahenemizden
Çekmez mey dahi destini gamı damenimizden

Layık mıdır ey gonçei gülzarı letafet
Lebrizi tebessüm ola sinni şivenimizden

Biz murçei harmanı sahrayı kelalız
Pamal oluruz dur olacak meskenmizden

Arayışi çok virdi tahammül ola Rami
Gitmezse ne gam mürgi elem gülşenimizden

İKİNCİ BÖLÜM

2.1. LATİN HARFLERİNE AKTARILAN MAKALELERİN TAHLİLİ

Selçuklular Devrinde Anadolu Şairleri Hoca Dehhani

S. 1

Bu yazı miladi 7. yüzyılın sonlarında yaşayan Hoca Dehhani aleyhinde daha önce verilen malumatı düzelmek için kaleme alınmıştır. Makalenin başlarında alınan bilgilerin kaynaklarına yer verilmiş Millet ve Darülfünun Kütüphanesinde kayıtlı Karaman Tarihi Şikari Şehnamesi unvanında maruf ve Künzü'l-Kübra unvanlı eserlerden faydalandığını bildirir. Selçuklu sultanı kendisinin yıkılmaz hedefi ile şehnameye nazire kaydettiğinden konu edinir bu konu hakkında devrin önde gelen şairlerinden Hoca Dehhani olduğunu bildirir. Şair yazdığı şiirlerde aruz veznine hâkim sade Türkçesiyle yazdığı la-dini şiirlerle ün elde ettiğini söyler. Yazara göre şair Hoca Dehhani'yi vazifelendiren III. Alaaddin mi ya da Alaaddin Keykubat mı? Kim olduğu yönünde münakaşalı bir konu olduğunu iletir. Köprülüzade'ye göre III. Alaaddin'dir aynı zamanda da Şikari Şehnamesini ve sade aruz vezniyle Türkçe şiirleri yazan Hoca Dehhani'dir. Aynı zamanda yazar bir bilgiyi daha aktarıyor. Hoca Dehhani'nin isminin "Dehani" şeklinde okunmasının hatalı olduğunu İbn-i Haldun'un mukaddimesine ve şiirlerdeki kullanılan mahlasa göre kanıtlamıştır. Makalenin son bölümlerinde de şairin yazdığı gazellerden örnekler verilmiştir.

Onuncu Asrın İki Büyük Şair Fuzuli-Baki

S.2

Ali Canip bu makalesinde Türk edebiyatının en önemli iki büyük şairini çeşitli çerçeveler etrafında kıyaslamıştır. İlk olarak Fuzuli'yi ele alan Canip, onun dokuz akçelik bir maaşa kanaat etmek zorunda kaldığını, çeşitli sıkıntılar içinde yaşayıp bu zorlukların eserlerine de yansıdığını belirtmiştir. Baki'nin ise Fuzuli'ye nispeten daha iyi şartlar altında yaşayıp bu neşeli ve eğlenceye mail yapısının eserlerinde hissedildiğini söylemektedir.

Son bölümde ise bu iki şair hakkında çeşitli tezkirelerde yer alan cümlelere yer verilmiştir.

Onuncu Asra Ait Vesikalar

S.2

Köprülüzade, bu makalesinde Türk tarihinin hep siyasi yönden incelenip ele alındığı kültür, medeniyet yönlerinin incelenmesinde eksik kalındığını vurgulamıştır.

Bu yazıda hazır bilgi beklemeyi boş bir çaba olarak niteleyerek yapmış olduğu çalışmayla genç araştırmacılara nasıl bir yol çizmeleri konusunda malumat vermektedir.

Köprülü, yazısında büyük şairlerden Fakiri'yi örnek verir hayatı hakkında malumat kaleme alırken, kendisi de araştırırken çok bilgi edindiğini söylemektedir. Şairin şiirlerinde gizemli noktalara temas edip bu şiirlerin dikkate değer olduğunu bulur. Ayrıca şairin eseri olan Risale-i Ta'rifat ve eserin muhtevası hakkında malumat vermektedir.

Türkiyat Sahasında Yeni Tetkikler

S. 3

Bu makalede Köprülü, Zeki Velidi Togan'ın İstanbul kütüphanelerinde yaptığı araştırmalar sonucu yazdığı İstanbul Kütüphanesilerinden Kıymetli Vesikalar adlı kitabından bazı makaleleri tanıtır.

Köprülü bu makelesinde Zemahşeri'nin eserlerinden alınan bazı cümlelerin İran sahası dilcileri için mükemmel birer örnek teşkil etmeleri, Camiü't-Tevarih adlı eserin İstanbulda bulunan nüshaları üzerine yapılan tedkikler ve bunun yanında filolojiye dair daha birçok eserle ilgili yaptığı tedkikler neticesinden Zeki Velidi Togan'ı öven cümlelere yer vermiştir.

Teceddüt Tarihimizde Dikkate Şayan Bir Simadır Sadık Rıfat Paşa S. 3

Bu makalede Ali Canip, Rıfat Paşa'nın muasırları içinde önde gelen isimlerden biri olduğunu vurgulamaktadır. Makalede kısa bir Rusya muharebesi tarihi yer almaktadır. Bu dönemlerin bizim açımızdan çok kötü bir dönem olduğu ancak aynı zamanda bize bir ışık olduğu da vurgulanmaktadır. Bu ışık bizim artık ilerlememiz gerektiğini göstermekte olduğu da belirtilmiştir.

Rıfat Paşa, Avrupa görmüş bir aydın olarak orada zevk ve eğlencenin olmasının yanı sıra iltimas ve rüşvetin görülmediğinden de bahsedip bu gibi sebeplerden dolayı ülkenin batılılaşma gereğinden dem vurmıştır. Son cümlelerde ise yapılması gereken ıslahatlar üzerinde durulmuştur.

Ahmed Refik, On İkinci Asırda Hayat**S. 4**

Ahmed Refik'in bu makalesi hicri 12. asırda İstanbul'da bulunan Van Mour adlı ressamın eserlerinden, o devrin İstanbul'unun sosyo-kültürel özelliklerinin yansımaları konu alır.

Bu ressamın ve elçilerin çeşitli notları vasıtasıyla Lale Devri hakkında oldukça faydalı bilgiler elde edebileceğimizi söyleyen Ahmed Refik, Madam Montequé'nin Şark Mektupları adlı eserini de bu gibi faydalı eserler arasında zikreder.

İnkılap ve Edebiyat**S. 5**

Köprülü bu makalesinde yeni inkılap ruhunun henüz sanat eserlerine tesir etmediğinden müteessir olmuştur. Birkaç istisna dışında hiçbir eserin eskiden bağımsız yeni bir ruhla yazılamayışından dem vurup bunlarda zamanın Türk cemiyetinin mefkurelerinin olmayışından şikayetçi olmuştur.

Son zamanlar edebiyatına duyduğu öfke o raddelere varır ki onu berbat, sahte, milli ruha ve milli hayata yabancı bir edebiyat olarak nitelendirirmiştir.

"Filhakika lisan ve vezin itibarıyla, şu son on beş senelik milli edebiyat cereyanının tesiri altında, çok bariz ve süratli bir terakki mahsus oluyor. Lakin bu millileşme yalnız şekli ve harici kalmayarak ruha da tesir etmelidir" diyerek inkılapla gelen yenilik hareketinin sathî kaldığını ifade etmiştir.

Teceddütperver Vazirlerden, İbrahim Paşa**S. 5**

Bu makalede Ali Canip Lale Devri vezirlerinden İbrahim Paşa'nın kişiliğini ele almaktadır. Onu zevk ve eğlenceye düşkün olmasının yanısıra sanat ve toplum adına yaptığı hizmetlerden dolayı oldukça önemli bir devlet adamı olduğunu vurgulamaktadır.

Fuzuli'ye Ait**S. 8**

Süleyman Nazif Bey'in Fuzuli unvanlı eserine eleştiri yapan Mehmet Fuad Köprülü, eserin Fuzuli'yi Sünni belirtme çabası olduğunu, şair Fuzuli üzerine bilinmeyen bir iki tafsildan başka meydana tanınmayan bir şey koymadığını belirtir.

Süleyman Bey, bir Osmanlı yurtseverliği tavrıyla Fuzuli'nin Şii olmadığını ispat etmek çabasının gereksiz bir şey olduğunu söyler. Köprülü bu zeminde Fuzuli namında

yazısında lüzumlu izahları yaptığını Osmanlı'nın yayılma korkusunda Fuzuli'nin kaleme aldığı mısralarla Şiiliğini kati bir şekilde anlatır.

Nazif Bey'in yararlandığı kaynaklar kendi eserleridir. Nazif Bey'in Fuzuli'nin ölüm tarihi ve bir eserinin adı dışında yeni bir şey olmadığını söyler Köprülüzade bütün noksansız ve özürlerin üstüne yazarın Fuzuli'yi etkileyen kaynaklar mevzusundaki malumatını da kâfi bulmadığını söyler, yararlı bir araştırma için Türk edebiyatı devirlerini ve bölgelerini bilmenin vacip olduğunu ifade eder.

Keçecizade İzzet Molla

S. 8

Bu makalede Ali Canip, ilk olarak Mora'nın alıkonulmasını, İngilizler, Fransızlar ve Rusların Navarin'de Osmanlı donanmasını yaktıkları hadiseyi anlatır. Osmanlı'nın Yeniçeri Ocağı'nı henüz kaldırmış olması ve Nizam-ı Cedid ordusunun hazırlıksız olmasını bilen Rusların bunu fırsat bilerek hudutlardan girmesini bunun üzerine İzzet Molla'nın savaş karşıtı bir layiha yazmasını konu eder.

Daha sonra Ali Canip, İzzet Molla'nın babası hakkında bazı bilgiler verip, oğlunun doğru söz söylemekten çekinmeyen tavrının babasından geldiğini söyler, nihayet onun kişisel bilgilerinden bahsedip Mihnet-keşan adlı eserine de değinerek makaleyi sonlandırır.

Nevşehirli İbrahim Paşa'ya Dair Yeni Vesikalar

S. 9

Tarihi kayıtların yalnızca resmi ve hususi vesikalar, fermanlar, vakfiyeler, kitabelerden ibaret olmadığını yazar Mehmed Fuat ele almış ve devrin yazılmış divan, tezkirelerinde ve özel mecmualarında devrin çok önemli malumatlarının olabileceğini nakletmektedir.

Yazar, Köprülü, kendine ait kütüphanesinde mevcut bulunan 2. Sultan Ahmet döneminde yazılmış müellifi belli olamayan kitaptan konu edinen yazar, kitap hikâye kitapları gibi değişik hikâyeler içerir aynı Avni ve gaffari kitapları gibi hikâyeler içermektedir. Yazar konu edinen bu kitapta İbrahim Paşa'ya has iki paragraf yazı bulunduğunu söyler, Vakaüvisler bir hükümet adamının resmi simasını, yaptığı işleri, yani harici görüşünü anlatır ve bu anlatımların bir bir kayıt ve şüruata tabi oluşunu içermektedir. İbrahim Paşa hakkın da şair birçok tazimkarına ifadeler sırasında serye menzillet sipheri ziynet, Neriman rezm sıfatlarını ibzalinden çekinmeyerek onun

faziletlerini sayarken birçok büyük işleri başardığını hazinayı doldurduğunu var saymıştır.

Son olarak Köprülü, Arabi ve Farisi ibare nice Tevarih ve şair kitapları bezl emval ile tercüme ve vecihle nâse intifa-i himmet buyurdularından, kitabın Paşa'ya Takdim edilmesi meth içerdiğine dair görüşünü geri çevirerek yazarın munsit ve doğru gören bir adam olduğunu gösterir.

Edebi Mesleklere Ait Tetkiklerden Sembolizm

S. 9

Ali Canip bu makalesinde sembolizm akımının mahiyetinden söz etmektedir. Sembolizmin parnesyenlere karşı ortaya çıkmış bir akım olduğunu, onun manevi alem ile maddi alem arasındaki bağı sağlamakta büyük rol oynadığını, sembolistlerin biçimi önemsemediklerini anlatmakta ve sembolizmin genel tarihinden söz etmektedir.

Ali Canip sembolizmin diğer akımlar kadar yayılmadığını söyleyerek ve de sanatta mektep, şahsiyette maraz doğurur diyerek makalesine son vermiştir.

On İkinci Asırda Türk Kadını

S. 9

Ahmed Refik, bu makalesinde Türk kadını hakkında bilgi vermeyi amaçlamıştır. Ancak bu konudaki bilgiler oldukça kısıtlı olduğundan İngiliz elçisinin eşi Madam Montegu'nun anı defterindeki notlardan faydalanmıştır.

Türk kadınının giyim kuşamından, süslenmesinden saç ve yüzbakımından dahi bahseden bu notlar ışığında okuyucuda bir Osmanlı kadını motifi hayali oluşturur.

Devletin kadın giyim kuşamı hakkında sınırlamalar getirdiğini ancak sarayda bunun tam aksi uygulamalar görüldüğünü ifade eden yazılarda bu iki zıt kadın tipinin arasındaki farklılıklardan bahsedilir.

İnkılaba Karşı Vazivelerimiz

S. 10

Bu makalede Köprülü inkılaba karşı bütün münevver zümrelerin sorumlulukları olduğunu maalesef bu zümrelerin sorumluluklarını tam manasıyla yerine getiremediklerinden bahseder.

"Eğer münevver zümre, kendisine terettüp eden vazifeleri muvaffakiyetle yapmağa azim etmezse ve bu uğurda azami fedakârlık, feragatle çalışmazsa, ister

istemez, halk kitlesinin hürmet ve itimadını kayıp etmeye mahkumdur" diyerek bu sorumlulukların önemini vurgular.

"Her türlü garaz ve ivazdan ari olarak, ilmin haysiyet ve istiklaline yakışan bir ciddiyetle fikirlerini açık açık söylemek, inkılap esaslarını en geniş halk kitleleri arasına yaymak, mürteci nazariyelerle şiddetle çarpışmak, Milli hars ile mücehhez ve Milli mefkureye malik her âlim ve münevver için en mukaddes bir vazifedir" diyerek inkılap karşısında aydınlara düşen görevleri açıklar. Hakîkî ilme uymanın inkılabın temellerinden olduğunu vurgulayarak makalesine son verir.

Osmanlı İmparatorluğunun Kuruluş Meselesi

S. 11

Köprülü makalesinde, Osmanlı'nın kuruluş tarihinin yabancı kaynaklarda yer alan yanlışlarından bahseder ve bu makaleleri yazan yazarları eleştirir. Osmanlı'nın sadece dört yüz çadırlık bir Türkmen kabilesi olarak kurulması düşüncesinin terk edilmesi gerektiğini söyler.

Kuruluş hikâyelerinin halk anlatılarıyla çözümlenemeyecek bir olgu olduğunu ve bunun ilmî yöntemlerle desteklenmesi gerektiğini vurgular.

Osmanlı İmparatorluğunun Kuruluş Meselesi Giboons ve Gize'nin Eserleri Münasabetiyle -2-

S. 12

Köprülü'nün Osmanlı'nın kuruluş meselesi adlı makalesinin devamı niteliğinde olan bu makale, onun Gize'nin tezlerini çürüttüğü bir makale olması dolayısıyla önemlidir.

Gize'nin Ahilik teşkilatının Osmanlı'nın yapıtaşı olduğunu savunması, Yeniçeri kurumu ve Bektaşilik'in Osmanlı üzerindeki etkilerini çarpıtılmış olarak yorumlayan Köprülü, tüm bu fikirlerin eksik veya yanlış taraflarını göstererek gerçek fikirlerle bu konuyu aydınlatmaya çalışmıştır.

Mısır'da Türk Abideleri**S. 14**

Köprülü bu makalede Madame de Necker'in Müslüman Mısır ve Abidelerinin Müesseseleri adlı kitabını tanıtmıştır.

Mısırdaki kurulan Tolunoğulları ve Eyyübiler'in Mısırdaki günlük yaşamın hemen her safhasında Mısır kültürüne tesir ettiklerini, orada muhteşem eserler verdiklerini söyler. Ancak Mısır halkının tıpkı bizler gibi millî ve tarihî eserlerine gereken önemi vermemelerinden esefle bahseder.

Memleket Bilgisi**S. 15**

Köprülü bu makalesinde Anadolu kültür ve tarihinin nasıl bir usûl ile değerlendirilmesi gerektiğini anlatmaktadır.

Batılı âlimlerin Türklerden önce Anadolu tarihini oldukça iyi bir şekilde tahlil ederken bizden sonra bu tarih çalışmalarının meçhul kalmış olmasından dem vuran Köprülü bu meçhuliyet için kültürümüze ait malzemelerin Memleket Bilgisi adı altında kurulan merkezlerde toplanıp işlenmesi gerektiğini savunmaktadır.

Daha sonra bu çalışmanın nasıl işleneceğini anlatır ve bu sayede Anadolu'nun tanınacağını vurgulayarak makalesine son verir.

Eski Edebiyatta Güzel ve Güzellik**S. 15**

Mustafa Nihad bu makalede Klasik edebiyatta karşılaşılan mazmunlardan ve bunların tekdüzeliğinden bahseder. Yazar eline geçen Hevesname adlı bir eserin klasik edebiyatta karşılaşılan mazmunların hemen hepsini ihtiva ettiğini ifade ederek şiir yazmanın ancak bu mazmunlar dahilinde mümkün olacağını, bu mazmunları farklı biçimlerde kullananların ancak büyük şair olabileceğini ifade etmektedir.

Ayrıca kütüphane kayıtlarında olan yanlışlıkların düzeltilmesini söylemektedir.

Damat İbrahim Paşa**S. 16**

Yazar, Ali Canip Lale devrine has bir önem göstermiştir. Kaleme aldığı bu makalesinde, o çağın önde gelen önemli simalarından Damat İbrahim Paşa'yı anlatmıştır. 13 sene süresince vezirlik unvanı taşıyan damat İbrahim Paşa, üçüncü Sultan Ahmed'i kendi istediği gibi yönetmiş ve her istediğini eda ettirmiştir. Zehir fikirli ve güzel mizaçlı, sulhçu bir yola sahipti. Sefahat ve keyif âleminden hiç kurtulmadığı için bir müddet sonra başkaldırcıların öfkesine uğramıştır. Vezirliği süresince verdiği ziyafetler davetler ve milletin sorunlarını görmezden geldiği için Patrona Halil isyanında kendi Padişahı tarafından öldürölüp naaş isyancılara verilmiştir. Yaşadığı bu olaylara rağmen iyilik ve kötölük faik bulunan İbrahim Paşa vezirliği boyunca sanat ve edebiyata çok önem veren ilim insanını koruyan biriydi. Çok sayıda kütüphane, hastane yaptırmıştır. Meydana koyduğu Arapça ve Farsça eserleri tercüme edilmiştir. Kâğıthane civarlarında inşa ettiği Sadabad ve Hüsrevabad gibi tören yerlerinin ünü ağızdan ağıza yaygınlaşmıştır. Yaşadığı Şehr-i İstanbul'u daha da güzel bir yer olmasına büyük önem vermiştir. İbrahim Paşa'nın yaptığı çok önemli bir hizmet Said Efendi ve Müteferrika İbrahim'le beraber matbaayı getirmelerine icazet verme olmuştur. Cevdet Paşa Damat İbrahim Paşa'yı şöyle anlatır. İbrahim Paşa savaştan nefret eden barışa önem veren bir Paşa'ydı, İran seferine padişahın gidememesi ve çıkan isyan sebebiyle yaşamını kaybetmiştir.

On İkinci Asır Edebiyatının Meşhur Simalarından, Seyyid Vehbi S. 16

Ali Canip bu makalesinde Lale devri'nin büyük şairlerinden Seyyid Vehbi'nin hayatını anlatmaktadır. Genel olarak anne-babasının kim olduğundan, Nabi'ye olan hayranlığından, Damat İbrahim Paşa'yla olan ilişkilerinden, dostluklarından ve çeşitli eserlerinden bahsetmektedir. Son bölümlerde ise onu diğer şairlerden ayıran özelliklerinin olduğunu söyleyip şiiirlerinden birkaç örneğe de makalede yer vermiştir.

Pinti Hamit**S. 17**

Köprülü Türk edebiyatında nadir kullanılmış olan Pinti Hamid tipini makalesinde işlemiştir. Köprülü Pinti Hamid'in Fatih zamanında yaşayan zengin bir tüccar olduğunu söyler.

Bazı eserlerde ve de mecmualarda onun adına birçok fıkra kaleme alınmıştır. Süleyman Faik mecmuası, Lami Çelebi'nin Letaif mecmuası, Edirneli Güftî'nin hicviyyesi gibi eserlerde adına rastlanmakta olduğu ifade edilmiştir.

On İkinci Asır Edebiyatının Meşhur Simalarından, İzzet Ali Paşa S. 17

Ali Canip bu makalesinde Patrona Halil isyanında isyancıların elinden kurtulmayı başaran Damat İbrahim zamanı defterdarı İzzet Ali Paşa hakkında bilgiler vermektedir.

Hayatı hakkında bilinen bazı eksik bilgilere de değinen Canip, onun döneminde Nedim'den sonra gelen neşeli tarzda yazan bir şair olduğunu, onun aynı zamanda hattat olup çeşitli çeviri işlerinde de görev aldığını vurgulamaktadır.

Latifi Tezkiresi -1-**S. 17**

Mehmed Halid bu makalede kendisini yaradılıştan şair addeden, yalandan ve riyadan hoşlanmayan ve bu yüzden birçok kez yer değiştirme mecnuriyetinde kalan, sürekli geçim sıkıntısıyla boğuşan bir şair olan Latifi'den ve onun en önemli eseri sayılan Tezkire'sinden bahsetmektedir.

İlk olarak şairin hayatında bahseden Halid, daha sonra eserin sebeb-i telifi gibi hususları, eserin nasıl bir metodla kaleme alındığı gibi konuları ele almıştır.

Fatma'nın Matemi**S. 18**

Bu bölümde Ziya Nuri'nin 6 kıtadan müteşekkıl, nişanlısından ayrı kalan Fatma isimli bir kızıdan bahseden şiirine yer verilmiştir. Şiir isminden de anlaşılacağı üzere matem havasında yazılmış bir eserdir.

Müstakbel İlim ve Sanat Müesseselerimiz**S. 19**

Köprülü, dönemin Maarif Bakanının Avrupa incelemeleri sonucu bizde de tiyatro, müze, kütüphane ve üniversite gibi sanat ve ilim merkezlerine gereken önemi verme sözlerini müteakip, bakanın söylemlerini desteklemek amacıyla bu makaleyi kaleme almıştır.

Köprülü, bu tür etkinliklere önceleri çok az rastlandığını, bu tür ilgilere her zaman bir engel çıktığını ancak yeni Türkiye'de bu alanlarda bir bilinçlenme yaşandığını belirtir ve sevincini dile getirir.

Latifi ve Tezkiresi -2-**S. 19**

Latifi tezkiresi asıl dikkati celp eden ciheti tasnif ve tertibi, yani harici kıyafeti değil, bilakis derini mahiyetidir. Bu yazıda da bu Latifi tezkiresinin derinliğinden bahsedilmiştir. Latifi, arzularından çoğunu fiil sahasında hakikate kalp edebilmiştir. Bahsettiği şairlerin liyakatlerini, istidatlarını ekseriya yanılmaksızın tartmış, birbirlerine nazarlarına meziyet ve mevkilerini ince bir itina ile tayin etmiş, edebi nevilerden hangisinde muvaffak olduklarını tebeyyün ettiği gibi, eserlerini birer birer saymış, bunların telif veya tercüme olduğunu söylemeyi de unutmamıştır. Latifi, temas ettiği şairleri herkesin gözü önünde tahlile tabi tutmaktan hoşlanmaz, bunlar hakkındaki fikrini daima bir terkip, bir hüküm suretinde toplu bir halde ifade eder.

Latifi bu eserinde üç yüz kadar şaire temas etmişse de hepsine şair vafsinı layık görmemiştir. Latifi yalnız kendi çağındaki şairleri değil, Osmanlı Saltanatında var olan şairleri de kaleme almıştır.

Tezkiresinden sonra Latifi'nin mühim olan eseri, beş yüz gazel, otuz üç kaside ile murabba, muhammes ve saireden mürekkep büyük divanıdır. Latifi için bizzat, şiirine, tezkiresinden çok fazla ehemmiyet vermiş, şairlik sıfatını bütün ünvanlardan ziyade benimsemiştir. Fakat tezkireciler arasında onu şair olarak tanıyan çok azdır.

Latifi zamanla unutulsa da tezkiresi sayesinde, ciddi bir hürmet celp ederek bugüne kadar yaşamıştır. Ömrü felaketlerle mâlâmâl olan tezkire tezkirenüvis için bu, talin geç kalmış bir tarziyesi olmalıdır.

Mecmua-i Mevlana**S. 19**

Maarif Vekaleti kütüphanesinin yazma eserleri içinde edebiyat tarihimizin büyük mümessili olan Mevlâna'yı tenvir edecek bazı vesikalar vardır. Bunlardan biri de Mecmuai Mevlana'dır. Bu makalede de işte bu eserden bahsedilecektir.

Bu eserde Mevlâna hakkında bir bilgi, herhangi bir tarih verilmemiştir. Ancak Mevlevi dedelerinin Mevlâna hakkındaki düşüncelerini ihtiva ettiğine bakılırsa on dokuzuncu asra atf edilebilir.

Mecmua'nın yaklaşık iki yüz sayfadan oluştuğu, Mevlâna hakkında muhabbetkâr hislerle, takdir ve minnet düşünceleriyle kaleme alınan methiyelerle, gazeller, tahmisler hiç tertip gözetilmeden oluştuğu görülmüştür. Mevlâna'nın şahsiyeti hakkında edebi birtakım tasvirleri, Nayie ve Samaie ait parçaları ile nazar dikkatimizi celp eden Mecmuanın ilk sahifesinde Şeyh Galip Mevlana redifli manzumesi vardır. Bu yazıda da bu manzumeye yer verilmiştir.

Nazif, Latifi, Enver, Zihni, Fazıl, Kuddusi, Nafi, Niyazi.... gibi Mevlevi şairleri tarafından yazılmış, hepsi Mevlana redifli birçok parça bulunmamaktadır. Makalede Şuhudi'nin Semae adlı manzumesine yer verilmiştir.

Şeyhi, Hamdi, Nebil, Ramiz, Galip, Şahidi, Sakıp.... gibi mahlaslarla yazılan bu manzumeler, Mevlâna'nın şahsiyetinden ziyade, Mevlevilik müessesesinin klasik bir lisan ve nazım ile tasvirinden ibaret bulunmuştur. Mevlevi raksını anlatan tasavvufî esaslara dayanan methiyeler bulunmaktadır. Bu anlamda ilk kaside Sakıp'a aittir ve bu makalede kasidenin bir kısmı verilmiştir. Yazılan kasideler Sakıp gibi yazılmış, onunla aynı vezin kullanılmıştır.

Mecmua-i Mevlana Mevlevi vasf, büyük Türk şairi Mevlana'nın felsefesini, ve hususiyle felsefenin tesirini tetkik edecek müdekkik için çok kıymetli bir eser olduğu belirtilmiştir.

On İkinci Asır Edebiyatının Meşhur Simalarından Çelebizade Asım S. 20

On ikinci asır zarfında bazı tanınmış edebiyat müntesiplerinin, şairlerin vücuda getirdikleri hususi mecmualarda Nabi'den, Sabit'ten, Nedim'den sonra en çok eserlerine tesadüf edilen adamlardan biride Çelebizade Asım'dır. Bu yazıda da Çelebi Asım'a yer verilmiştir.

Asım'ın belli başlı eserleri, Raşit'i tezyilen yazdığı maruf Tarih ile divanı ve münşeattır. Bunların her üçü de matbudur. Bu yazıda eserlerden bahsedilmiştir

Ali Canip, 1902'de İstanbul'da doğan ve Küçük Çelebi Mehmet'in oğlu olan ve bu yüzden de Çelebizade diye anılan Asım'dan bahsetmektedir. Vakanüvislik, kadılık ve de şeyhülislamlık görevlerini yürüten Çelebizade Asım aynı zamanda iyi de bir hattattır.

Canip, onun Tarih'inden, Divan'ından ve Münşeât'ından bahsederek makelesini sonlandırmaktadır.

Ankara Ahileri

S. 21

Köprülü bu makalesinde Osmanlı'nın en önemli kurumlarında olan Ahilik hakkında yanlış veya eksik bilinen bilgileri düzeltmek amacını gütmüştür.

Onun sanıldığı gibi sadece Osmanlı devrine ait olmadığını, köklerinin Selçuklu Devleti'nde dayandırıldığını belirterek Bizans'taki esnaf teşkilatlarıyla Ahilik arasındaki ilişkinin incelenmesi gerektiğini savunur ve Ahilik teşkilatının görev ve işlevlerinden bahseder. Gaziler teşkilatının o kadar bilinmemesinden yakındır. Bu konuşarda etraflıca bir araştırmanın gereğini vurgulayarak makalesini sonlandırır.

Şu son zamanlara kadar yazılan bütün tarih kitaplarımızda, Osmanlı devletinin Ankara şehrini Ahilerden aldığı zikir edilerek bunlara adeta küçük bir Devlet mahiyeti isnat olunduğu görülür. Bu makalede de Ankara Ahileri hakkında yazılmıştır.

Ahmet Tevfik Bey İlhanlılar Devleti zamanında tarih mecmuasından ahilerden bahsettiği belirtilmiş, fakat yazar ahilerin Türk edebiyatında oldukça fazla bahsedildiğini belirtmiştir. Ahiliğin Osmanlı Devletinden itibaren başladığı düşünülse de ahiliğin çok daha önceden başladığı, Selçuklu devletine dayandığı tarihi membalardan anlaşılmaktadır.

Ahiler namıyla maruf olan fütüvvet zümreleri Ramsey'in iddiası veçhiyle eski Anadoludaki buna mümasil mahalli teşkilata değil, İslam aleminin hemen her sahasında göze çarpan esnaf teşkilatına marbuttur. Anadolu'da gördüğümüz ahilik teşkilatı

içlerinde kadılar, müderrisler gibi toplumun önemli bir kesiminin olduğu ve sadece esnaf cemiyeti değil, adeta o teşkilat üzerine istinat eden, akidelerini o vasıta ile yayan, anarşi zamanlarında siyasi bir kudret iktisap eyleyen bir nevi tarikat olduğu söylenmiştir. Yalnız on dördüncü asırda değil, on beşinci asır esnasında Anadolu'da hükümlan olan anaşır devirlerinde de bunların pek mühim rolleri göze çapmaktadır.

Ahiler teşkilatıyla aynı zamanda Anadolu'da mevcut olan Gaziler teşkilatı arasında eskiden beri pek sıkı bir münasebet mevcuttur. Gazilik unvanına bütün Türk devletlerinde önemli bir kurum olmuş, gazilik unvanının önemi vurgulanmıştır.

Bu yazıda ahilik hakkında bilgiler verilmiş ve bu konu hakkında itmam ve neşre muvaffak olunabilirse, Türklerin din ve iktisat tarihleri daha doğrusu kurun-ı vusta İslam Türk medeniyeti tarihi biraz daha tenevvür edecektir görüşündedirler.

Ankara'da Yetişen Meşhur Simalardan, Ankaravi İsmail Efendi S. 21

Ali Canip bu makalesinde şerh alanında sayılı isimlerden olan ve yaptığı Mesnevi şerhiyle tanınan Ankaralı İsmail Efendi'yi anlatmaktadır.

İlk olarak doğum yılı gibi genel bilgilerle makaleye başlayan Canip, daha sonra onu üne kavuşturan Mesnevi şerhine değinir. Şerhi hangi metodlarla yaptığı, şerhin diğer şerhlerden farkları gibi mevzulardan da bahseden Canip onu, medrese zihniyetiyle mücadele eden adamlardan biri olarak tanımlayarak makalesini sonlandırır.

Eski Nazım Şekillerine Ait S. 25

Köprülü bu makalesini Türk edebiyatının taklitçi bir edebiyat olduğunu iddia edenlerin iddialarını çürütmek amacıyla kaleme almıştır.

Ali Şir Nevâî'nin Mizanü'l-Evzan adlı eserinden faydalanarak Türklere özgü nazım biçimlerini anlatan Köprülü bu biçimlerin bestelenmek amacıyla kaleme alınmaları hususuna dikkat çeker. Makalenin sonlarında ulaştığı delillerden hareketle Türk edebiyatı'nın asla taklitçi bir edebiyat olamayacağı kanısına varır.

Şeytan diyor ki**S. 25**

Bu yazıda Fazıl Ahmet Bey'in Şeytan Diyor ki adlı eseri ele alınmaktadır. Yazar, Fazıl Ahmet Bey'in kişisel özellikleri ve psikolojisinden bahsetmenin Şeytan Diyor ki eserinin daha iyi anlaşılacağını vurgulamıştır.

Yazara göre; Fazıl Ahmet Bey idealist yaratılmış bir adamdır, fazla ısrarı gaflet saymış, Pesimizme yormuştur. Ancak bu zaruri yoruş onu idealinden ayıran hayatın hakikatine karşı kindar etmiştir. İşte Fazıl Ahmet'in bütün mizacı bu kini ifade eder. Bu yüzden, Fazıl Ahmet'in sade ve basit bir mizah-nüvist olmadığını gösterilmektedir. Fantezi kabilinden yazdıkları istisna edilecek olursa kaleme alındığı satırlar sade bir neşe ve eğlence halinde kalmamıştır. Fazıl mizacıyla tabiatın ve hilkatin küçük gölgelerini hicvetmiştir. Her eserinde ve bu meyanda Şeytan diyor ki de baştanbaşa bu mücadeleyi görürüz.

Şeytan Diyor ki incelendiğinde, Ziya Gökalp Bey, Süleyman Nazif Bey gibi güzide şahsiyetlerden de bahsedildiğini görmekteyiz. Yazar Fazıl Ahmet Bey'in namının ve şöhretinin kendisini isyan pençesinden kurtaracağı düşüncesindedir. Ayrıca Şeytan Diyor Ki eserinin bir sanat bediası olduğu kanaatindedir. Fazıl Ahmet Bey'in nesilden istikbale kalacak mahdut şahsiyetlerden biri olduğuna dair inancı tamdır.

Sam Mirza ve Tezkiresi**S. 27**

Bu yazıda, Safevi Şehzadesi meşhur Sam Mirza'nın Tühfe-i Sami adlı eserinden bahsedilmektedir. Bu eser On altıncı asırda yetişmiş Türk, İran şairleri ve bilhassa Azeri yani Şark Oğuz Türk edebiyatı hakkında malumat almak için müracaat edilecek başlıca membalardan biridir.

Yazar bu yazıda aynı zamanda Sam Mirza'nın hayatı ve edebi şahsiyeti hakkında bilgi vermiş ve Sam Mirzayı her yönden okura tanıtmıştır. Sam Mirza'nın siyasi hayatından da bahsedilmiştir. Siyasi hayatı ilk senelerde oldukça karışıktır. Şark saraylarının o devirdeki ananelerine tabi daha pek küçükken Horasan valiliğine tayin edilerek, birçok rical mühimmenin refakatiyle Horasan'a dahil olmuş ve daha sonraları Herat şehrine gönderildiği belirtilmiştir. Burada çıkan karışıklıklardan sonra Sam Mirza'nın siyasi hayatının neredeyse bittiğini söylemek mümkündür.

Yazıda Süleyman Kanuni hakkındaki husumetinden de söz edilmektedir. Onun Afyon kışlık ve cennet derecesine varan hayalet garibe tesiriyle birkaç defa İran'a

hücum etmekle beraber bir şey yapmadığını söyler. Şeybani ailesine mensup prensler hakkında da aynen bu gibi kaba ve tarihe mugayir iftiralar vardır.

Sam Mirza'nın eserini tarihi bir vesika olarak kullanırken, onun siyasi ve dini husumetlerini nazar-ı itibara alarak, söylediklerini şair tarihi membaların ifadeleriyle karşılaştırmak lazımdır. Fakat her ne olursa olsun, 957'de yazılmış olan bu eser, on altıncı asırdaki Azeri şairlerini ve Safeviler devrinin medeni ve manevi hayatını tanımak için fevkalade ehemmiyetli bir membadır. Onun ilmi bir tabii yapılacak olursa, yalnız edebiyatımızda değil İran edebiyatına da büyük hizmet edilmiş olur.

Ramiz Efendi ve Eseleri

S. 27

Bu yazıda Ramiz Efendi ve eserlerinden önce tezkire ve Türk edebiyatı için önemi büyük olan tezkire sanatçılarından söz edilmektedir. Tezkire, bir şeyi hatırd tutmağa vesile olan şey manasına gelir. Türklerde ilk tezkireci olarak onuncu asırda yaşayan Sehi Bey'dir.

Ramiz Efendi'ye gelince hayatından ve Tezkiretü's-Şuara adlı eserinden bahsedilmektedir. Ayrıca yine Ramiz Efendi'nin yazmış olduğu Salim Tezkiresi ele alınmış ve tezkirenin ayrıntılarından bahsedilmiştir.

Ayrıca yazıda yazma kitaplardan kütüphanelerden söz edilmiş ve bu kitapların korunmasının ne kadar önemli olduğu vurgulanmıştır.

Pastoral Nevi

S. 29

Bu yazıda Pastoral Nevi'nin ehemmiyeti vurgulanmıştır. Pastoral tabiri Latince çobanlara dair manası gelen Pastoralis kelimesinden türemiştir. Frenkler, kırların, köylerin güzelliklerini tersim eden, köylülerin, çobanların yaşayışlarını anlatan şiirlerin heyet-i umumiyesine Genre Pastoral unvanını vermişlerdir. Türkçeye de nakli aynen pastoral olarak geçmiştir. Vaka kasidelerin bilhassa Bahariye denilen kısmında tabiat tasvirleri görülür. Fakat bunlara bağlı kalınmaması gerekmektedir. Çünkü her kaside seranın gayesi asla tabiatı tasvir değildir.

Fuzuli'nin eseri incelenmiş eserin aruz vezninde ve beyitle haline yazıldığı görülmektedir. Eserde bahardan bahsedilen kısımlar ön plana çıkarılmıştır. Tabiatı tasvir ediyorum gibi görünen şiirlerin esasi mahiyeti bundan ibarettir. Divan edebiyatının fırkası, zihni nüktelere müstenit hünerverlikdir. Divan şairi neden

bahsederse etsin ister bağdan, bahçeden... ister aşıktan, gönülden.. Bütün zekâsı bir noktaya masruftur; muayyen sanatlara tebaiyyet ederek hüner ve nükte göstermektedir.

Yazıda Avrupa'yı pastoral nevi yer verilmiştir. Asıl gayesinin gayesi şehir halkına kırların köylerin, tarlaların zevkini, güzelliğini aşlamak olduğu vurgulanmıştır. İdyll idil ve Eglogue Eglog olarak başlıca iki şekilde görülmüştür. İdil, ince duyguları ifade eden bir resim, bir tablo mesabesindedir. Eglog ise kırlara, çobanlara, köylülere dair bir Piyes demektir.

Bizim edebiyatımıza gelince; Pastoral nevin madde ve gayesine uygun ilk misal, Abdülhak Hamit Bey'in Sahra'sıdır. Sahra, şehir halkına köylerin, kırların zevkini, güzelliğini aşlamak için yazılmıştır. Şair mukaddimede; sahra, nesteren gibi yalnız mukaffa değil, hem mukaffa hem manzum bir tecrübe-i nev zemindir diyor ve demekle büyük bir hakikat söylemiş oluyor; evet sahra bir tecrübe-i zemindir.

Son olarak cihan halk edebiyatları içinde zenginliğiyle birinci dereceye muhakkak inşigal eden Âşık edebiyatımız da bu nevin kadrosu içine girecek pek nefis şiirlerin varlığı da vurgulanmıştır.

Didaktik Nevi

S. 30

Bu yazıda Didaktik Nevi'den bahsedilmiş Dünya ve Türk Edebiyatındaki öncülere yer verilmiştir. Didaktik kelimesinin farklı dillerdeki anlamı ele alınmıştır. Frenkler, bir sanatın veya bir ilmin prensiplerini öğretmek gayesiyle kaleme alınan mensur ve manzum eserlere Didactique Didaktik derler. Eski Yunanca aslı Didaktikosdur. Bu tabiri lisanımıza Talimi kelimesiyle geçirenlerde vardır.

Didaktik Nevine dahil olan şiirler için mevzu payansızdır dini, ahlaki, felsefi, edebi fikirlerden tutunuz da nücume, ziraata, alelumum fena ait esaslara kadar her şeye yer verilebilir. Ancak didaktik şiirler lirik parçalardaki vücut ve heyecandan, taşkın ve coşkun ruhtan mahrumdur.

Yazıda Mevlana Mesnevisi, Kutadgubilig, Hibetü'l Hakayık, Urfalı Nabi Efendi'nin Hayriyesi, Sümbülzade Vehbi Efendi'nin Lütfiyesi, Haluk'un Defteri gibi didaktik eserlerimizden bahsedilmiştir.

Mevlana'nın Mesnevisi'nin bütün İslami âlemin ve edebiyatların müşterek felsefesini, Vahdet-i vücudun mahiyetini öğreten bir kitap olduğu, dünya didaktiğin parçalarının en yüksek şaheserlerinden biri olduğu belirtilmiştir. En eski edebi eserimiz

olan Kutagubilig’de Türk cemiyetini teşkil eden muhtelif zümrelerin ve saflarını, hükümdarların bu zümrelere karşı muamelesini izah ettiği vurgulanmıştır. Hibetü'l Hakayık Tekke edebiyatının ilk numunesi sayabileceğimiz Divan-ı Hikmet de malum ve muayyen fikirleri propaganda maksadıyla nazım edilmiş tamamen didaktik bir eser olduğu belirtilmiştir. Urfalı Nabi Efendi'nin Hayriyesi, Sümbülzade Vehbi Efendi'nin Lütfiyesi eserleri için her iki eser İslami bir ahlak telkin ettiği gibi bilvesile o devirlerin örf ve âdetine temas eder alaka bahş ve tamamen didaktik uzun birer Mesnevi olduğu söylenmiştir. Haluk'un Defteri ise yeni Avrupai edebiyatımız içinde en kuvvetli ve yüksek didaktik eser olarak tanımlanmıştır.

Fabl Efsaneyi, Conte Menkıbeyi, Satire Hicviyeyi didaktik nevin mühim kısımlar olarak Avrupalılar tarafından kabul edilir. Efsane ahlaki bir umdeyi istearrevi bir hikâye şeklinde anlatan manzumedir ki içinde örfün hususiyetleri, insanlık hayatının zayıf ve kepaze cihetleri görünür. Bize bilvesile bir ders verir. Tasvir ettiği sahneye ekseriya hayvanları, eşyayı çıkarır. Efsane denince hatıra Fransızların layemut şairi La Fonten gelir. Bizim edebiyatımızda bu müstesna adamın efsanelerine ilk alaka gösteren Şinasi Efendi'dir. Bunun yanı sıra Rezaizade Ekrem Bey'in ve Tevfik Fikret'in de bu tarza ilgi gördüğü açıktır.

Vatani ve tarihi bir hakiki anlatmak ve yahut sarf zevk ve neşe vermek maksadıyla kaleme alınan Conte Menkıbelerde didaktik neva dahildir. İzzet Molla'nın, Mihnet Keşan'ın, Ziya Gökalp'in ve Tevfik Fikret'in bu eserlere olan ilgisi görülmektedir.

Son olarak bu yazıda didaktik nevinin edebiyatımız için ehemmiyeti vurgulanmış ve Türk edebiyatında pek muvaffak numunelerin olduğu belirtilmiştir.

On Yedinci Asır Şiirine Ait Bazı Mülâhazalar

S. 31

Bu yazıda on yedinci asır şiirine ait bazı mülâhazalardan bahsedilmiştir. Ancak bu dönemden önce on altıncı ve on beşinci asırlara da yer verilmiştir. On altıncı asır için, Anadolu Türklerinin klasik edebiyatında en zengin devir olduğu ve bir inkişaf ve kemal devri olduğu belirtilmiştir. Bu asırda yalnız Baki gibi şairlerin var olmadığı aynı zamanda birçok kıymetli nesirler, mütercimler, müellifler, müverrihler, tezkireciler, coğrafyacılar da yetiştirmiş, hülâsa Anadolu Türkçesi bu asırda büyük bir imparatorluk ilim ve sanat lisanı olmak haysiyetiyle Arapça ve Acemce ile rekabette hem de büyük

bir muvaffakiyetle, muktedir olduğu vurgulanmıştır. Bu asırda Acem klasisizmin yanında bir de Türk klasisizmi teşkil etmiş olup, aralarındaki bütün iştirak noktalarına rağmen, bu iki sanatın ayrı hususiyetlerine dikkat çekilmiştir. On beşinci asrın sonlarına gelindiğinde Türk şairlerinin artık önemli yerlere geldiği İran edebiyatının Türk edebiyatına faik olmadığı belirtilmiştir.

On yedinci asırda yetişen Atai, şairlerimizin en mühimlerinden sayılabilir. Bilhassa Mesnevi tarzında gösterdiği kudret, muasırları tarafından büyük takdirlerle karşılanmıştır ki, o mesnevileri tetkik edince bu mütalaaya iştirak etmemek imkânsızdır. Hamsesinde eskiler gibi tercüme ve taklit vadisine gitmekten ziyade mahalli mevzulara fazla ehemmiyet vermiş bu şairin meşhur bir Saki-namesi'den bahsedilmektedir.

Saki-namesi'den kısa bir kesit verilmiştir ve beyitler halinde aruz ölçüsüyle yazıldığı görülmektedir. Bu parça, o devrin edebi mahfillerinde, kaside ve gazel vadisinde Türkçenin Acemcenin faikiyeti kanaatinin hâkim olduğunu ve şairlerimizin Mesnevi tarzında yeni bir vadi açmak için çalıştıklarını öne sürmektedir.

Yine bu asrın maruf şairlerinden Ganizade Nadiri'nin meşhur bir Şah-namesi'ne yer verilmiştir. Bu parçada beyitler halinde aruz ölçüsüyle yazıldığı görülmektedir. Bu eserlerde kaside ve gazel tarzlarında Türk şairlerinin kendilerini Acem şairlerinden asla aşağı görmediklerini, yalnız Mesnevi tarzında Acemlerin faikiyyetini teslim ettiklerini göstererek, Nevi Zade, Atayi'nin fikirlerini aşağı yukarı teyit ettiği görülüyor.

Sonuçta on yedinci asırdaki edebi Türkçe, Acem unsurlarıyla çok karışmış olmakla beraber, eda ve ahenk itibarıyla Acemceden asla geri kalmadığı, klasik sanat dairesinde kemal mertebesine erişmiş bir lisan olduğu, o devrin Türk klasik şiiri de Acem klasik şiirinden sanat itibarıyla asla geri sayılamayacağı vurgulanmıştır.

Edebi ve Tarihi Tetkiklere Yarayacak Eserler Bazı Mecmualara Dair

S. 32

Bu yazıda yazarın elinde bulunan bazı mecmualardan söz edilmiştir. Fakat bundan önce tarihin membaları şefahi tevatürler, ananelerle bir bina veya mezarın üzerine mahkuk kitaplar, tak zaferler, sikkeler, beratlar fermanlar, hatıratlar, muhabereye ait yazılar, gazeteler olduğunu belirtmiş ve bunların ehemmiyetinden bahsetmiştir.

Yazının asıl kısmına gelindiğinde; Nuru Osmaniye kütüphanesinde bulunan bir mecmuadan bahsedilmiştir. 940'da yazıldığı için gayet mühim bir vesika ve memba sayılmalıdır. Bu eserde Yunus, Kaygusuz ve Seyit Nesimi gibi isimlerin olduğu belirtilmiştir. Yine Nuru Osmaniye'de Netayicü'l Ezhar ünvanlı bir risale bulunmaktadır. Bu eser çiçekçilik tarihimiz için önemli bir eserdir. Halis Efendi kütüphanesinde Süleyman Faik Efendi tarafından kaleme alınan bir mecmua bulunmaktadır. Bu eserde meşhur edebilere ait hayli fıkralar ve manzumeler vardır. Hallet Efendi kütüphanesinde meşhur Damat İbrahim Paşa kendisine takdim edilen kasideleri bir araya toplatmak istemiş ve bu işe şair Faiz Efendi ile Şakir Beyi memur etmiş. Onlarda müştereken bu muazzam cildi vücuda getirmişlerdir. Esat Efendi kütüphanesinde Birinci Sultan Ahmet'e ait mecmua bulunmaktadır. Millet kütüphanesinde Kâtip Çelebi'nin meşhur Takvimü't Tevarihne adlı eser bulunmaktadır. Esat Efendi kütüphanesinde Hüseyin Hamit ve tilmizi Salih Namık Efendiler tarafından kaleme alınan mecmuaki içinde Nefeszadenin Gülzar-ı sevap veya Gülizar Sevabıyla Esmâü'laklem ve Tercüme-i mizan hat gibi İslami sanatların en müstesnası olan yazıdan bahis risaleler vardır. Bu eser Türk hattatlığına dair kıymetli bir vesikadır. Hamidiye kütüphanesinde Mecmuai münşeat eserini ihtiva eder. 1129, 1130, 1131, senelerine ait bazı siyasi muhaberat bulunmaktadır. Hamidiye kütüphanesinde Hoca Saadettin Efendi'nin ve Kara Çelebi Zadenin tezkireleri bulunmaktadır.

Bahsedilen eserler eski kütüphanelerimizi dolduran bitmez tükenmez mecmuaların şümül ve mahiyetine misal olmak üzere la ala tayin iktibas edilmiştir. Makalenin amacı kütüphanelerde bulunan mecmuaların önemini vurgulamaktır.

Bugünün Hayati Meselesi Orta Tedrisatımızda Edebiyat

S. 33

Bu yazıda Lisede edebiyat tedrisatı meselesine dair Ali Canip ve Hafızı Tevfik Bey'ler arasındaki münakaşa anlatılmaya çalışılmıştır. Birçok noktalardan iki muarız arasında hiçbir ihtilaf olmadığı halde, aynı şeyleri başka şekiller altında ifade ederek birbiriyle anlaşılmadıkları belirtilmiştir.

Yazıda önce Ali Canip 'in fikirleri ele alınmıştır. Ali Canip'e göre programın Türk çocuğunun ihtiyacına göre olmadığını söylemiş, Orta tedrisatta terbiyevi gayelere göre seçilmiş parçalar esas olduğunu belirtmiştir. Türk çocuğunun hem kendi milletine hem de Avrupa edebi eserlerine ehemmiyet vermesi gerektiğini öne sürmüş ve Orta

tedrisatta edebi tedrisattan beklenen gaye talebenin zihni ve manevi ufkunu genişletmek, yazmak usulünü öğretmek, bedii zevkin inkişafını temin etmektir görüşünü savunmuştur.

Yazara göre ise edebiyat programımızda sistematik bir edebiyat tarihi tedrisat kabul edilmiş olması, bir kusur değil bilakis bir meziyet olduğunu, ancak bu ders sayesinde ki Türk çocuğu kendi milletinin uzun asırlar esnasında vücuda getirdiği Harsı yani Milli medeniyet tarihini öğrenip anlayabileceğini savunur. Ayrıca Fransa gibi ülkelerin liselerinde de kompozisyon ve metin şerhi ile beraber tarih edebiyat kitapları da tedrisata esas teşkil etmektedirler.

Sonuç olarak Lisan ve edebiyatımız şekil tekamülündeki hususiyet itibarıyla, talebenin ne eski nede yeni eserler karşı büyük bir incidap his etmeyeceği ve yalnız onlar vasıtasıyla lisan ve zevk terbiyesi verilmek kabil olmadığı muhakkaktır. Şimdiki edebiyat programımızda talebeye Ecnebi edebiyatları hakkında malumat vermek, bilhassa, büyük edebi nevilerin cihan edebiyatındaki başlıca numunelerini göstermek esaside ihmal eylememiştir. Her ne olursa olsun bu cins eserlerin meydana çıkması, müstakbel neslin edebi terbiyesi için çok iyi olur, şu şart ile ki tedrisatın merkez sıkletini, çocuğa kendi milli harsını tanıtmak, sevdirecek ve Milli şuurunu teşkil itesin Oğuz destanını Dede korkut kitabını, Yunus Emre'yi bilmeyen ve bilmediği için hakir gören bir Türk çocuğu, cihan edebiyatlarının allamesi olsa bile Türk şuurundan mahrum, Türk cemiyeti için muzır bir kozmopolittir

Türk Edebiyatında Lirik Nevi

S. 35

Bu yazıda lirik nevinin edebiyatımızdaki yerinden söz edilmiştir. Fakat Türk edebiyatındaki yerinden önce lirik kelimesi ele alınmıştır. Lirik kelimesi Latince Lyricus den alınmıştır ki eski Yunancada asıl Lurikostır. Kelimenin iştikak ettiği Lyre maruf bir çalgıdır. Bu çalgıya Latince Lyra, eski Yunancada Lura deNeyliyordu. Edebiyatımızda bu gibi bedii istilâhlar, tabirler kullanılmak mecburiyeti baş gösterince Lir Rebap ve Lirik Rebapı tabirleriyle tercüme ve ifade edilmek istenilmiştir.

Bugün Lirik vasfı, bir duyguyu çok pervasız, çok serbestyani kalpten doğduğu gibi ifade eden, zihni unsurlardan musaffa coşkun şiirlere ve şairlere verildiği belirtilmektedir. Avrupalı müellifler, lirik şiir mutlaka spontane kendiliğinden doğmuş bir mahiyet arz ettiğini savunurlar. Her milletin ilk şairleri eserlerini sazlarla terennüm

ederlerdi ve Lyrelir de bir saz olduğu için, sonraları gönülden gelen heyecanları ifade eden şiirlere Lirik tabir edildiği belirtilmiştir. Türklerden Oğuz boyu, Uzun Kızgırlar, Altay Türkleri, Kam Tabirlerini kullanmışlardır. Bunlar şiirlerini Kopuz delinen sazlarla terennüm etmişlerdir.

Köprölüzade Mehmet Fuat Bey kopuz hakkında bilgi vermiştir. Bu bilgilere göre bu Ozanlar Baksılar sade şair olmadığı aynı zamanda güzel sanatların menşei dini ayinler olduğu için bunlar aynı zamanda Üfürükçü ve Hekim oldukları belirtilmiştir. Fakat git gide şiir, dinden ayrılmış müstakıl bir sanat olmuştur.

En eski Yunan lirik şairi olan Orphee Orfe'den bahsedilmiştir. Şair şiirlerini eşinin vefatı üzerine yazdığı belirtiliyor. Orfe'nın nağmelerinin duygusallığından söz edilirken, lirik nevin mahiyeti de vurgulanmaktadır. Bu yazıda başka bir Yunan şairi olan Linus'a da kısaca yer verildiği görülüyor. Bu şairde lirik şiir daha ziyade dindarına bir mevzu içinde tecelli ettiği belirtilmiş ve buna müteakiben yetişen Sapho Safu aşk ve şehveti terennüm etmiş olduğu belirtilmiştir.

Türk edebiyatında ise eserleri hala mevcut olan en eski lirik şairi olarak Yunus Emre'ye yer verilmiştir. Yunus divanı için çekinmeksizin en yüksek Lirik şiirlerle en zarif didaktik parçaları havidir, diye iddia edilmiştir. Fakat dört yüz sene evvel yazılmış Yunus ilahilerinin varlığından söz edilmektedir. Bunların lirik olarak yazıldığı belirtilmiştir. Bu eserler Türk edebiyatına yıkılmaz bir abide olarak hediye edilmiştir.

Âşık edebiyatına gelince Âşık Hasan, Âşık Kerem, Âşık Garip gibi isimlerden söz edilmiştir. Bu şairlerin şiirlerinde halk edebiyatı mahsullerinden görülen derin lirizmin etkileri görülmektedir.

Yeni Avrupai edebiyatımız için en büyük lirik vasfının Abdülhak Hamit Bey olduğu belirtilmiştir. Abdülhak Hamit Bey'in Makber adlı eserinde ölümü izah edememekten mütevellit feryat mukbir derecesinde kudretli tekrar eden bir şiirdir. Bu tür yalnız Türk edebiyatında değil, hemen hemen her edebiyatta nadir bulunduğu için edebiyatımızdaki yeri oldukça önemlidir.

Son olarak yazıda Türkün ruhun çok lirik olduğu belirtilmiş ve bunun nedeninin halk musikisi olduğu belirtilmiştir.

Bu yazıda Türk edebiyatında büyük şairlerden biri olan Nefi'den bahsedilmiştir. Fakat Nefi'nin gerekli ehemmiyete sahip olmadığı için hayatı, eserleri ve tesirâtı hakkında pek fazla bilgi bulunmadığından yakınılmaktadır. Nefi'nin ünü on birinci asırdan başlayarak asırlarca devam etmiş olmasına rağmen hakkında çok az bilgi olduğu söylenmiştir. Nefi'nin Rıza tezkiresi ve Safai tezkirelerinden yola çıkarak birkaç belge elde edilmiştir.

Bu tezkireler incelendiğinde dergâh âli müteferrikalarından olduğunu anlaşılmış ve birkaç kaside incelenmiştir. Hayatı hakkında bu kadar az malumata malik olduğumuz Âli divanının tetkikatla anlaşılmıştır ki Talip ve Urfi gibi Acem üstatlarıyla Nefi'nin tesiri altında kalmış değerli sanatkârlardır.

Bu yazının amacı Nefi'nin hal hayatında nasıl büyük bir Üstat olunduğunu göstermektir. Ayrıca Nefi'nin Ali'den başka birçok muakkipleri ve takdir karları daha olduğu gibi, hayatında birçok kuvvetli muarız ve muhasımları da bulunduğu belirtilmiştir.

Orta Tedrisatta Edebiyat Programına Dair

S. 36

Bu yazıda orta tedrisatta edebiyatın hangi esaslara göre gösterilmesi lazım geldiğini izah edilmeye çalışılmıştır ve bu konu hakkındaki yazarın düşüncesi şöyle aktarılmıştır;

Talebe daha derin duymakla ve daha canlı tahayyül etmekle kalmamalı, daha doğru, daha sağlam bir tarzda düşünmeğe ve edebiyatı yalnız doğru tefsire değil, aynı zamanda salim ve makul bir tarzda hayatımıza tatbik etmeğe de sevk olunmalıdır.

Fakat Hafızı Tefik Bey yazarın bu söylediğine katılmamıştır. Edebiyat derslerinden gaye talebeye zevk ve neşei vermek değildir demiştir. Fransız yazar Gustav Lanson'un Ali Canip ile çelişmektedir. O her çocuğa kendi edebiyatını öğretme fikrini savunmuştur.

Hafızı Tefik Bey'e göre orta tedrisatta edebiyatın ilk hedefi talebenin zihni ve manevi ufkunu genişletmek olduğunu intihap edilecek parçalar evvela şeklen ve esasen kuvvetli olmalı, yalnız tarihi kıymeti haiz, bedii kıymetten mahrum eserlerin yahut büyük fakat ihmalkar bir muharrir ve sanatkar kaleminden çıkmış bozuk düzen yazıların orta tedrisatta işi bu kadar normal ve sahih surette sanat maddelerine hizmet eden muharrirlerden garibin kabul edilmeyeceğini savunmuştur.

Sonuç olarak programın Türk çocuğunun ihtiyacına göre olmadığı, icabında daha ziyade teşrih etmek üzere şimdilik bu programı tadil edileceğini söylemiştir.

Dördüncü Murad Devrine Dair Kadızade'nin Bir Manzumesi S. 37

Bu yazıda Kadızade tarafından bir nasihatename olarak dördüncü Murad'a takdim edilen eser anlatılmıştır. Fakat bu manzumeden önce hicri on birinci asırda benzer manzumelerden söz edilmiştir.

Münverrih Hammer bu manzumeleri yazan şairlerden biridir. Dördüncü Murad'a ithafen yazdığı şiirler onun seciyesini pek kuvvetli tersim etmiştir. Dördüncü Murad hakkında bazı bilgilere yer vermiştir. Nasıl bir devir olduğu anlatılmıştır ve Kadızade'nin o devirde bu manzumeyi nasıl yazdığını anlatmıştır.

Kadızade'nin Sultan Murat'a takdim ettiği nasihatname 40 beyitten oluşmakta ve aruz vezni kullanılmıştır. Bu yazıda kasidenin belli başlı kısımlarına yer verilmiştir. Bu eserin bedii bir kıymeti olmadığı da belirtilmiştir.

Kadızade'nin asıl adının Muhammed Efendi olduğu fakat babası kadı olduğu için Kadızade olarak anıldığı belirtilmiştir. İyi bir tahsil gördüğü belirtilmiştir. Kadı zade dördüncü Murad'ın nezdinden Naima'nın tabirine göre tibarî ve nüfuz kelimatı haiz bir adam olduğu, bütün bu itibarına ve taassubuna rağmen her halde pek cesur bir adam imiş ki o müstebit hükümdarın yüzüne, şahsının ve devrinin kusurlarına dikkat çektiği belirtilmiştir.

Orta Tedrisatta Edebiyat Program Meselesi S. 37

Bu yazıda lisede edebiyat tedrisatı meselesine dair Ali Canip ve Hafızı Tevfik Bey'ler arasındaki münakaşa anlatılmaya çalışılmıştır. Birçok noktalardan iki muarız arasında hiçbir ihtilaf olmadığı halde, aynı şeyleri başka şekiller altında ifade ederek birbirleriyle anlaşılmadıkları belirtilmiştir.

Yazıda önce Ali Canip'in fikirleri ele alınmıştır. Ali Canip'e göre programın Türk çocuğunun ihtiyacına göre olmadığını söylemiş, Orta tedrisatta terbiyevî gayelere göre seçilmiş parçalar esas olduğunu belirtmiştir. Türk çocuğunun hem kendi milletine hem de Avrupa edebî eserlerine ehemmiyet vermesi gerektiğini öne sürmüş ve Orta tedrisatta edebî tedrisattan beklenen gaye talebenin zihni ve manevî ufkunu

genişletmek, yazmak usulünü öğretmek, bedii zevkin inkişafını temin etmektir görüşünü savunmuştur.

Yazara göre ise edebiyat programımızda sistematik bir edebiyat tarihi tedrisat kabul edilmiş olması, bir kusur değil bilakis bir meziyet olduğunu, ancak bu ders sayesinde ki Türk çocuğu kendi milletin uzun asırlar esnasında vücuda getirdiği Harsı yani Milli medeniyet tarihini öğrenip anlayabileceğini savunur. Ayrıca Fransa gibi ülkelerin liselerinde de kompozisyon ve metin şerhi ile beraber tarih edebiyat kitapları da tedrisata esas teşkil etmektedirler.

Sonuç olarak Lisan ve edebiyatımız şekil tekâmülündeki hususiyet itibarıyla, talebenin ne eski ne de yeni eserler karşı büyük bir incidap his etmeyeceği ve yalnız onlar vasıtasıyla lisan ve zevk terbiyesi verilmek kabil olmadığı muhakkaktır. şimdiki edebiyat programımızda talebeye ecnebi edebiyatları hakkında malumat vermek, bilhassa, büyük edebi nevilerin cihan edebiyatındaki başlıca numunelerini göstermek esaside ihmal eylememiştir. Her ne olursa olsun bu cins eserlerin meydana çıkması, müstakbel neslin edebi terbiyesi için çok iyi olur, şu şart ile ki tedrisatın merkez sıketini, çocuğa kendi milli harsını tanıtmak, sevdirecek ve Milli şuurunu teşkil itesin Oğuz destanını Dede korkut kitabını, Yunus Emre'yi bilmeyen ve bilmediği için hakir gören bir Türk çocuğu, cihan edebiyatlarının allamesi olsa bile Türk şuurundan mahrum, Türk cemiyeti için muzır bir kozmopolittir

Bugünkü Programın Akamet ve Sakameti

S. 38

Bu yazı edebiyat programımızda sistematik bir edebiyat tarihi tedrisinin kabul edilmiş olması bir meziyet değil, bilakis gayet büyük bir kusur, hatta bir zarurettir diyen yazarın düşüncelerini izah etmeyi amaçlamaktadır. Bu izahı liselerin onuncu ve on birinci sınıflarda gösterilen edebiyat tarihi müfredatını aynen naklederek yapmıştır.

Onuncu sınıf müfredatı İşlamiyet'ten evvel Türk edebiyatı ve İşlam medeniyeti dairesinde Türk edebiyatı olarak ayrı başlıklarda toplanmıştır. Bu başlıklarda müfredatın önemli kısımlarına yer verilmiştir. İşlamiyet'ten önce; Orhun kitabeleri, Uygur yazısı, destanlar ilk şiirler ve ilk şairler gibi... İşlamiyet medeniyeti dairesinde ise; Kutadgubilik, Ahmet Yesevi, gibi önemli eserler ve kişilere yer verildiği belirtilmiştir.

On birinci sınıf müfredatında ise, Onuncu asırdan Türkler Garp medeniyeti dairesine girmesine kadar Türk edebiyatı; Çağatay, Osmanlı, Azeri edebiyatlarının tekamülü Onuncu sınıfta takip edilen usul dairesinde devam edileceği belirtilmiştir.

Garp medeniyeti dairesinde, Tanzimat devrinde Türk edebiyatı; yeni edebi nevilerin zuhur ve inkişafı ve teceddüt edebiyatının başlıca mümessilleri, eski edebiyatın son mümessilleri, edebiyat ve inkılap edebiyatta teceddüt ve irtica mücadeleleri Serveti Fünun zümresi ve muakkipleri milli edebiyatının diğer şubeleri; garp medeniyeti altında Azerbaycan, Kırım, Kazan, Türkistan sahalarında Türk lisan ve edebiyatının tekamülü olarak belirtilmiştir. Türk edebiyatı itibaren muhtelif lehçelerine, muhtelif tezahürlerine, muhtelif kullarına göre, hiçbir noktası ihmal edilmeksizin son zamanlara kadar tetkikini amr olan bir müfredat, yüksek tedrisat için mükemmel de değil, hatta ideal bir plandır diyebilir.

Yazıda bu müfredatlardan örnekler sunulmuştur. Yazara göre eski ahlakın, vahdeti vücut felsefesini bugünkü gence vermek mecburiyetinde olduğumuz demokratik ve dünyevi terbiye ile alaka ve münasebeti sağlanmalıdır. Yine yazar bize orta tedrisatımız için mütevazı, tatbiki kabil ve hassaten ve hayata yakın bir edebiyat programı lazımdır. Bir program lazımdır ki Türk çocuğunu laik cumhuriyete göre ve Avrupalı yaklaştırsın düşüncesini savunmuştur.

Son olarak yazıda adı geçen yazarla aynı düşüncede olmayan kişilerin Fuat Bey, Emin Bey, Fazıl Ahmet bey gibi yazarı takip etmelerini önermiştir.

Saz Şairlerimize Ait Notlar-Kayıkçı Mustafa

S. 38

Bu yazıda hicri on birinci asır halk şairlerimizden Kayıkçı Mustafa'dan söz edilmiştir. Kayıkçı Mustafa'nın Evliya Çelebi Seyahatnamesin de adı geçen şairlerden bir tanesidir. Filhakika hicri on birinci asır, saz şairlerinin pek ziyade çoğaldığı, daha doğrusu, bizim, saz şairleri hakkında belki en fazla malumata malik olduğumuz bir devir sayılabilir. Bu devirden kalma birçok destan koşma tekerleme varsağı gibi eserlere rastlamak mümkündür.

Yazıda verilen bir manzumede Murat Rabi'in Bağdat seferi münasebetiyle yazılmış olduğu belirtilmiştir. Şair kendisini Kul Mustafa olarak zikir etmiştir bunun nedeni de eski Osmanlı saltanatı ıstılahınca Kul tayfasına mensup olduğunu alamettir.

Kayıkçı Mustafa 1056 senesinden evvel iştihar etmiş bir saz şair olduğu belirtilmiş ve o devrin muhtelif saz şairleri arasında bariz bir şahsiyettir.

Bağdat'ın Acem Şahı Abbas tarafından kaleme alınan Kayıkçı Mustafa'ya ait olan bir manzume örnek verilmiştir. Bu manzumede ismini sadece Mustafa olarak gösteriyorsa da Kayıkçı Mustafa'nın bazen Kul Mustafa bazen de sadece Mustafa adını kullanması pek tabiidir. Bu manzumelere konu olan Kayıkçı Mustafa'nın kendi nevinden, şöhretiyle mütanasip bir şairlik kudretine malik olduğu pek güzel iddia olunabilir.

Said Emre

S. 42

Bu yazıda, Yunus Emre'nin en eski muakkiplerinden biri olan Said Emre'den söz edilmektedir. Fakat Said Emre'den önce Yunus Emre'den övgü dolu sözlerle bahsedilmiştir. Yunus'un kuvvetli şahsiyeti ve milli tarzı anlatılmıştır.

Said Emre'ye gelince şimdiye kadar ilim âleminde hiçbir şey yazılmadığı, hatta adı bile hiçbir yerde zikir edilmediği söylenmiştir. Ta ki Yunus Emre'nin şiirlerini ihtiva eden eski bir eser Profesör Ritter tarafından yazarın eline geçene kadar.

Said Emre'nin manzumeleri Yunus'un şiirlerinden tamamıyla farksız bir şekil ve edada yazılmak istenmiştir. Binaenaleyh parçalarında ne lisan ne üslup ne de efkâr itibarıyla hiçbir bariz hususiyet bulunmadığı belirtilmiştir. Örnek olarak alınan bir şiirde bu açıkça görülmektedir. Ele alınan başka bir eserde Said Emre'nin aruzun iptida-i şekliyle bir manzumesi vardır ki vezin, kafiye, eda itibarıyla Ahmet Fakih'in Çerh-namesini hatırlattığı söylenmiştir.

Bu yazıdan anlaşılıyor ki Said Emre on üçüncü asrın Ahmet Fakih gibi sufi ve şairlerinin eserlerine de bigâne değildir, onlardan da az çok müteessir olmuştur. Lakin, manzumelerine göre, Yunus Emre'nin en eski muakkiplerinden olduğu kanısına varılmıştır.

Cerrahiye-i Haniye

S. 42

Bu yazıda Millet Kütüphanesinin müze kısmında mahfuz bir eser, Türk tababet nokta-i nazarından pek mühim bir kitap olan Cerrahiye-i Haniye adlı eserden bahsedilmiştir. Hicretin sekiz yüz yetmiş senesinde yazıldığı belirtilmiştir.

Yazı da eser tetkik ve tahlil edilmiştir. Öncelikle kitabın Türkçe yazıldığı vurgulanmış ve nedenini şu şekilde açıklamıştır;

Diyor ki zamanımızın cerrahları ekseriya avamdandır, yani Arapça bilmezler, tıp kitaplarını takip edemezler. Akıllarına nasıl eserse öyle hareket ederler. Yanlış ameliyeler, tedaviler yaparlar. İşte ben bilhassa bu adamların istifadesini temin maksadıyla kitabımı Türkçe olarak kaleme aldım.

Kitabın resimli ve üç yüz dört yüz sayfadan oluştuğu söylenmiş, üç babdan oluştuğu belirtilmiş ve içinde birçok ameliyatın resimli olduğu yazılmıştır. Ayrıca her bab farklı fasıllardan oluşmuş olup her fasılda farklı malumatlar verilmiştir.

Son olarak Türk tababetinin tarihini tenvir etmek itibarıyla son derece ehemmiyeti haiz olan bu eserin kıymetli ve âlem bir doktorumuz tarafından tahlili ve tenkidi mahiyette tettebbu ve tetkik olunmasını temenni edilmiştir. Fakat imlası zor olan bir eser olduğu için okunması hayli güçtür ve dikkate muhtaçtır vurgusu yapılmıştır.

Edebiyat Tetkiklerinde Mecmuaların Rolü

S. 45

Bu yazıda mecmuaların edebiyat hayatındaki rolü anlatılmaya çalışılmıştır. Bir devir edebiyatını tetkik ederken o devir içinde yetişen şairler, muharrirler, münşiler hakkında zamanlarının telakkilerini de öğretmek gerektiği savunulmuştur. Bunun için de Tezkireü's Şuaraların önemi vurgulanmıştır.

Tezkireler sayesinde bir şairin yaşadığı asırda nasıl bir mevki olduğunu istidlal edilebilir. Örnek olarak Salim Tezkiresi ele alınmıştır ve Nedim hakkında birçok bilgi edilmiştir. Fakat Safai Efendi'nin tezkiresinde Nedim'e çok fazla yer verilmediği görülmüştür. Bunun nedeninin Salim Efendi'nin Nedim'e olan yakınlığı olarak belirtilmiştir. Fakat mademki bir tezkire, bütün muasırlarca kıymeti takdir edilmiş bir şair hakkında böyle davranıyor, bundan şu netice çıkar ki bir edibin, zamanındaki mevkiini, o devirde kaleme alınmış bir tezkirenin mülâhazalarına isnat ettirmek bizi bazen aldatabilecektir. Bu yüzden o dönemde yazılmış bütün eserleri incelemek daha doğru sonuçlara götüreceği belirtilmiştir.

İstanbul'un bazı kütüphanelerinde Halis Efendi, Nuru Osmaniye gibi birkaçı mecmular bakımında zengindir. Birçok tanınmış şairin eserlerini bu kütüphaneler aracılığıyla ulaşılabilceği belirtilmiş ve eserlerin bize şairler arasındaki mutayebeleri, hususiyetleri öğrettiği söylenmiştir.

Yazıda Baki'nin Hatem kasidesinden, Silahtar zade Muhammed Emin Efendi tezkiresinden, Refii'nin, Nesimi'nin eserlerinden bahsedilmiş ve bunların ehemmiyeti anlatılmıştır.

Süleyman Çelebi Mevlidi Meahizleri

S. 46

Bu yazıda Darir Mevlevi'nin Siyer Nebi namındaki eserinde Mevlid-i Nebevi mebhasnin manzum kısmı aktarılmıştır. Aktarılan kısmın beyitler halinde ve aruz ölçüsüyle yazıldığı görülmektedir.

Üç Yüz Sene Evvel Yaşamış Bir Adamda Modern Zihniyet Kâtip Çelebi'de Liberallik

S. 50

Bu yazıda Kâtip Çelebi'den söz edilmiştir. Kâtip Çelebi nam ve şanını üç yüz seneye yakın pek uzun bir zamandan beri nisyan denilen nihayeti yok gayıdan kurtaran, yalnız bu memlekette değil, Avrupa'da da tanınmış bir alimdir. Keşfü'z Zununı adlı eseri bütün ilim âleminde hiç elden düşmeyen, şarka dair tettebbula mütevekkil her mütebahhirin kütüphanesinde mutlaka itinalı bir mevkie konulmuş olan emsalsiz bir telif, bir hazinedir. Kâtip Çelebi'nin yalnız bu eseri değil Cihannüması, Tuhfetü'l Kibarı, Takvimü'l Tevârihi Fezlekesi gibi eserleri oldukça önemli ve ve bilhassa memleketi için faydalı olmuştur.

Fakat eserlerinin içerisinde manen pek büyük eseri Mizanü'l Hak adlı eseridir. Kâtip Çelebi Mizanü'l Hakkı 1067 de yani vefatından biraz evvel yazmıştır. Bu eser on birinci asırda Müderrisinin düştüğü ve propaganda ettiği kara taassuba karşı kaleme alınmıştır. Sade bir dille yazılan eserin müdafaları kuvvetlidir. Bu eser asrının zihniyetini ifade etmesi noktasından ne kadar dikkate layıksa o zihniyete karşı pek Modern bir mücadeleyi göstermesi noktasından pak ve pak ziyade tekdir ve hayrete şayan olduğu belirtilmiştir. Ancak muhalif yazarlar tarafından eleştirilmiştir.

Kâtip Çelebi için Avrupalılar Liberalizmin üç yüz sene evvel yaşamış bir Türk mütefekkirinin kafasında yer tutmuş olduğunu belirtmiştir bu da Türk tarihi için iftihar kaynağıdır.

Mizanü'l Hak'tan söz edilecek olursa yirmi bir bahse ayrılmış ve her bir bahiste bir mesele ele alınmıştır. Her bir bahs için kısaca bahsedilmiştir. Müellifi tarafından

makul ve Modern hükümlere irca olunmuştur. Müteakiben Kâtip Çelebi kendi hayatını yazmıştır. Mizanü'l Hak hükümdara ve azalara ve halka ve talebeye ait olmak üzere dört Vasiyet le hatime erer. Bunların hem hepsi faydalı şeyler olmakla beraber bilhassa talebe için; Bir fenni itkan üzere tamam etmeden fen ahire intikal eylemeye değışi güzide Türk ulemasının ihtisasa ne derecelerde ehemmiyet verdiğini ispat etmektedir.

Klasik Türk Nazmında Rubai Şeklinin Eksikliği

S. 55

Bu yazıda eski Türk rubailerı hakkında malumat verilmiştir. Türklerin daha İslamiyet'ten evvelki edebiyatlarında mevcut nazım şekilleri dörtlük yani dört mısradan mürekkep kıta şeklindedir ve bu Türk nazmı için adeta bir vahid-i kıyas olduğu belirtilmiştir.

En eski Türkçe rubai, miladi on beşinci asrın ikinci nısfında yaşayan Mülhakatı Şerh adlı meşhur eserin müellifi Cemal Kureyşinin bu kitabında bulunmaktadır. Bu rubainin ilk üç mısrası Farsidir. Yani eser bir Mülemmadır. Leningrad'da Müze Azyatik kütüphanesinde tetkik ettiğim 1066 ve 1247 de yazılmış iki nüshadan mukabele edilen bu rubaiye yazıda yer verilmiştir.

Bedreddin Kıvami'ye ait olan yine eski rubailerden ve yine mülemma olan bir rubai verilmiştir. Bu rubainin ilk mısrası Arapça, ikinci Acemce, son beyti de Türkçedir.

Sir Denison Rus'un Fahrettin Mübarek Şah'a ithafen Türkçe bir rubaisinden bahsedilmiştir. Bu rubaide Türk lisan ve edebiyatı hakkında verdiği bazı izahat, yukarı ki nokta-i nazarlarımızı muhtelif cihetlerden teyit ve ispat etmektedir. Bu rubaide de Onların kaside ve rubai gibi nazımları bulunduğunu da ispat için bir rubai aynen nakil edilmiştir. Bu rubai, lisan itibarıyla, yukarıda zikir ettiğimiz rubailerden farkının olmadığı görülmüştür.

Son olarak bu yazıda makalemiz Rubai gibi teknik itibarıyla çok müşkül bir nazım şeklinin Türkler arasında miladi on ikinci asırdan beri şayi olduğunu göstermek itibarıyla, klasik Türk edebiyatının eskiliğini ve Kutadgubilig'den bugüne kadar hiç fasılasız bir tekâmül takip ettiğini kati surette anlatılmaktadır.

Konya Müzesindeki Kütüphane**S. 56**

Bu yazıda Konya'da bulunan Mevlâna hangahı, bugün Türkiye'nin en bedi en kıymetli bir müzesinde olan bir kütüphane anlatılmaktadır. Türk zevkinin, Türk bedaatının, Türk dehasının ebed zinde eserleri, Anadolu'nun en harikulade bir nefasetle nesiç ve ibda ettiği bahası takdir edilemez halıları, evanisi burada mahfuz olduğu belirtilmiş, Avrupa'nın en uzak yerlerinden gelip tetkik eden meraklılar, mütehassisler tarafından ziyaret edildiği söylenmiştir.

Kütüphaneden bazı ayrıntılara yer verilmiştir. Şöyle bahsedilmiştir; Buradaki kitaplar yazma ve basma cilt itibarıyla 3222 adettir. Bazen bir cilt içinde birkaç kitap zuhur eder. Bu itibarla yani kitap itibarıyla Konya müzesi mahfuzatı 3690 bulmaktadır. Pek nefis cilt ve tezhibe malik olup müzede camekanlar içinde hıfz edilen 79 eser bugünkü haricindedir. Umum yazmaların adedi 1269 ve basmaların adedi 1953 cilttir. Mevcut kitapların hemen hemen yüzde yetmişi, sekseni Hemden Said Çelebi'nin malı ve vakfı olduğu üzerlerindeki kayıt ve mahirlerden anlaşılmaktadır. Kitap meraklısı ve âlem bir zat olan Hemden Said Çelebi kırk beş sene burada post nişin olmuş ve 1275 tarihinde vefat etmiştir.

Müze de bilinen eserlerin yanı sıra pek kıymetli ve pek nadir eserlerde bulunmaktadır. Mevlana mesnevisi de bu nadide eserlerden bir tanesidir.

Bu kütüphanede Hasan bin Osman Mevlevi, Ahmet ibn-i Muhammed el Kâtip, Fuzuli, Hüseyin bin Gülşeni Muallim Kaşı, Hafız Hüseyin bin Hac İsmail, Ataullah ibni Abdullah, Hadikatü's-Süeda, Kühnü'l-Ahbar gibi önemli isimlerin eserleri bulunmaktadır.

Mevlana Rubaileri**S. 57. 58. 59. 60. 61. 64. 65. 68. 70.**

Hasan Ali'nin çeşitli sayılarda kaleme aldığı Mevlana'nın rubailerini burada toplu bir şekilde vermeyi uygun görmekteyiz.

İlk olarak 57. Sayıda karşılaştığımız yazı dizisinde Mevlana'nın mistik karakteri hakkında genel bir bilgi vererek hoş bir giriş kaleme alan Hasan Ali, Yunus Emre ve Âşık Paşa gibi isimleri anlamak için öncelikle Mevlana'nın anlaşılması gerekliliğini vurgulamaktadır.

Mevlana'nın eserlerinden kısaca bahseden yazar, Onun Türklüğü üzerinde durup "Aslem Türkest" diye başlayan sözünü vurgulayıp bu sebeple hayatı, edebi kudreti, itikadî rolünün aydınlarca araştırılması gerektiğini ifade etmektedir.

Bu bölümün oluşması için dört el yazması bir de matbu bir nüshadan faydalandığını söyleyen Hasan Ali, iki bine yakın rubaiden "en dakik bir itina ile intihap ettikleri" 114 Farsça rubaiyi kullanmıştır. Her rubainin arkasından Türkçe açıklamasına yer verilmiştir.

On İkinci Asır Edebiyatının Meşhur Simalarından İshak Hocası Ahmed Efendi

S. 67

Bu yazıda on ikinci asır edebiyatının meşhur simalarından İshak hocası Ahmet Efendi anlatılmıştır. Ahmet Efendi'nin yaşamından ve edebi kişiliğinden bahsedilmiştir. Ahmet Efendi'nin doğumundan ölümüne kadar olan süreç Vakayü'l Füzela'nın tespit ettiğine göre anlatılmıştır. Oğlunun da bir şair olduğu belirtilmiş ve babasının vefatı üzerine bir şiir yazmıştır. Bu şiirin bir kısmına da yazıda yer verilmiştir.

Ahmet Efendi'nin Akse'l-Edep fi-Tercüme-i Mukaddimetü'l-Edep unvanlı lügat kitabının zamanımız içinde faydalı bir eser olduğundan bahsedilmiş ve Mukaddimeül Edebin sahibi orta Asya Türkleri içinde yetişen allamalardan meşhur Zemahşerdir. Asıl adı ise Mahmut'tur. İşte İshak hocası Ahmet Efendi'nin Aksa-yı edep unvanıyla tercüme ettiği mühim eser bu allamenindir.

On İkinci Asır Edebiyatının Meşhur Simalarından Mirzazade Naili

S. 68

Bu yazıda on ikinci asır şairlerinin en şöhretlilerinden biri olan Mirzazade Ahmet Naili Efendi anlatılmıştır. Damat İbrahim Paşa devrinde yaşayan şairlerin bilhassa gazellerinden bazılarında Nabi'yi bazılarında Nedim'i hatırlatan şekli ve ruhu unsurların olduğu söylenmiş. On ikinci asır edebiyatının meşhur simalarına dair hayatta neşir edildiği bu yazıda ciheti ihsas edilmiştir. Aynı hal Mirzazade Naili Efendi için müşahede edilmiştir ve onun ifadece vazıh külfetsiz gazellerinden örnek verilmiştir. Verilen gazelde kimi yerler Nabi'yi anlatırken kimi yerler de Nedim'i anlatmaktadır. Verilen başka bir gazelde Nedim'in kabine erişilemez sanat ve şairliğini itiraf etmiştir.

Naili'den bahsederken biyografisinde birçok hatanın olduğu belirtilmiştir ve hayatı hakkında değerlendirme yapacak olan edebiyat meraklıları bu konu hakkında uyarılıyor. Beş yaşında iken Lezzet şehit mülazemetle şir becam olduğu ve küçük yaşta

babasını kaybettiği belirtiliyor. O dönemde Türk ordusu Nemselilere karşı büyük bir muzaferiyet kazanınca şair, hükümdara verdiği tebrik namesinde bilvesile kendi hayatından bahsetmiştir ve bu tebrik namenin bir kısmına yer verilmiştir. Yine bu yazıda Mirzazade Neyli'nin gazellerine rastlamak mümkündür. Gazeller incelendiğinde beyitler halinde ve aruz vezninde yazıldığını görebiliriz.

Mirzazade Naili'nin bir eseri de Tarih Vassaf da derç olunan Farisi'ye ve Arabi'ye ve riyaziya ve edebi mişkilatin hal ve beyanı kasdıyla müellefat fen edebiden maada muteberat ve musannefat şer'iye ve akliye tettebbu-i esnasında tazive diri ve Moğol lüğatinde ve nice ebhas-ı şerife ve nükat-i latifeden zaferyab olduğu elfaz-ı rayika ve tahkikat-ı fayika toplayan on ikinci asır ricalinden reisü'l kütta Şervani Ebu Bekir Efendi'nin müsveddelerini ikmal ederek vücuda getirdiği eserdir. Naili, meşhur Abu Ferç Abdülrahman bin Ali bin cuzi'nin Vefafi Fezail Mustafa unvanıyla kaleme aldığı eseri de Türkçeye tercüme etmiştir. Daha bazı eserleri beraber müverrih İzzi Efendi'nin ifadesine göre Mütalaa ve tedris buyurdıkları kütüp celileden dört yüz kadar nüshanın hevamişine tahrirat metalip ve fevaid ve gürisnegan bevadi-i talebe basit mevaid etmişlerdir. Mesnevi tarzında bir Hikâye-i manzumesiyle bir Mektub-ı manzumu vardır. Bu eserden de yine bir kısım malumat sunulmuştur.

Son olarak makaleye Naili'nin Nedim'e sunduğu bir gazeline yer verilmiştir.

Türkçe ve Türkiyat'la Meşgul olmak isteyen gençlerimize; Şuuri ve Esat Efendiler

S. 71

Kıymetlerine bugün halel gelmediği gibi yarında gelmeyecek iki mühim lügat vardır. Ferhenk-i Şuuri ve Lehçe-i lügat. Bu iki kitabın birincisi Hasan Şuuri Efendi, ikincisi Muhammed Esat Efendi tarafından kaleme alınmıştır. Bu yazıda da Hasan Şuuri Efendi ve Muhammed Esat Efendi anlatılmıştır.

Hasan Şuuri Efendi, evahir ömründe şiir ve gazelden ve tarif Hasan ve Cemal dilber besemt tasavvufa salık olmuştur. Muhammed Esat Efendi, meşhur şaire Fıtnat Hanım'ın babasıdır ve Şeyhülislamlık yapmıştır.

Ferhenk Şuuri ifadesinde Türkçe mufassal bir lügattir. Hasan Şuuri Efendi'nin kendi ifadesine göre Esbap lazıma-i telif ve havaic zaruruye-i tasnifi temin için en mufassal ve makbüllerinden en muhtasar ve basitlerine kadar nice nice lügat kitaplarını toplamağa gayret etmiştir. Bu eserde yirmi iki bin beş yüz elli kelime olduğu söylenmiş,

Müellif, meşhur İran şairlerinin şiirlerinden müntahap yirmi iki bin dört yüz elli beyti, kelimelerin manalarını tevsik ve izah için misal getirmiştir. O devirlerde müelliflerin eserlerini ya hükümdara veya veziri azama, hülasa büyük rütbede bir adama ithaf ettiklerini düşünen Şuuri Efendi mukaddimedeki vezir-i azam Mustafa Paşa hakkında meth ve senada bulunmuştur. Ferhenk Şuuri bir mukaddime, iki defter ve bir hatimeden mürekkep olmak üzere tertip edildiği, Mukaddime Farisi lisanına ait esaslı kaideleri ihtiva ettiği belirtilmiştir. Bu eser Türkçe kelimeler itibarıyla değerli bir mahuze olarak hatırlanması gerektiği vurgulanmıştır.

Lehçe Lügata gelince; Türkçeden Arapça ve Acemceye mufassal bir lügat demek olan bu eser, Türkçeye kıymet vermiş olmak ve zamanındaki Türkçe kelimeleri toplamış bulunmak itibarıyla müellifine Türkçülüğün baplarından biri olduğu belirtilmiştir. Türkçe kelimeleri ve mastarları haruf hece sayısıyla dikkat çeken bir eserdir. Muhammed Esat Efendi evvela fen lügatte muteber ve mevsuk bih olan kitaptan nicesen ihzar etmiştir. Lehçe Lügat Yirmi dört bap üzere tertip ve her babı hareket sülse üzere üç taksim ve ebvâp maksumeden dahi her birini tertip haruf hece üzere fusula taksim edilmiştir. Esat Efendi evvela Türkçe kelimeleri yazmış, sonra Arabi ve müteakiben Farisi müradifleri göstermiştir. Eğer aynı manaya iki üç Türkçe kelime varsa meşhuruna tafsil etmiş, gayri meşhuruna da dâhil olduğu bapta göstermiştir.

Âşık Çelebi

S. 72

Bu yazıda Âşık Çelebi'nin hayatından ve ebedi kişiliğinden söz edilmiştir. İlk olarak Kanuni Süleyman döneminde kadılık yaptığından söz edilmiş, görevlendirildiği yerlerde halk ile arasının iyi olmadığı, kendisinde memnun olmadığı söylenmiştir. Kanuniye sunduğu bir gazelinden hürmetsizlikten çekinmediği ve itaat etmediği için padişah tarafından azil edilmiştir. Fakat padişahın seferde ölmesiyle padişahın oğlu tarafından tekrar makamına oturmuştur. Fakat bu görevi üç yıl sonra vefatı dolayısıyla son bulmuştur. Bursalı Cenani'nin vefatı üzerine söylediği bir söz mezar taşından bulunmaktadır.

Âşık Çelebi, devrinin şair ve âlimlerinden birçoğuyla tanışmış, münasebette bulunmuştur. Mamefih uzun müddet vilayetlerde dolaşması dolayısıyla İstanbul meclislerinin temiz, zarif, neşeli sohbetlerinden uzak kalmış, sevdikleriyle daima temas lezzetine kanmamıştır. Güzellikle, güzellere karşı kalbinde his eylediği şedit temayül ve

heyecan Âşık Çelebi'nin en büyük zaafını teşkil ettiği söylenmiş, hayatını güzellerle geçirdiğini, ölümlük bile ihtisar ıstırapı içinde sevgilisini tanıdığını, son sözleri sevgilisine söyleyerek gözlerini yumduğunu tasrih edilmiştir.

XIV. Asırda Bir Azeri Şairi

S. 82

İkinci Murat namına Anadolu'da yazılmış bir mecmua olan Nazair den bahsedilmiş ve Ömer bin Mezit namında biri tarafından tertip edilerek, 84 Türk şairine ait 3324 beyitlik 397 manzumeyi ihtiva eden bu eserin edebiyat tarihi itibarıyla ehemmiyetinin önemli olduğu söylenmiştir. Bu mecmua hakkında Saadettin Nüzhet Bey tarafından yazılan bir makale ile edebiyat tarihi mecmuasında intişar ettiği söylenmiştir. Yazarın bu makaleyi okurken özellikle dikkatini çeken bir manzumeye yer verilmiştir. Bu manzumenin sultan mahlaslı yazıldığı özellikle vurgulanmıştır.

Bu manzumenin sahibinin Ahmet Veyis olduğu söylenmiş ve ailesinin Azerbaycan havalisinde olduğu belirtilmiştir. Sultan Ahmet bin Veyis bu ailenin dördüncü hükümdarı olduğu söylenmiş, bütün membalardan Arabi ve Farisi lisanlarına güzel şiirler olduğu zikir eylediği gibi, bazı münasebetlerle söylemiş olduğu birtakım manzumeleri de olduğu belirtilmiştir.

Bu yazıda da Ahmet Veyis anlatılmıştır. Ahmet Veyis'in sultan olduğu dönemden bahsedilmiştir. O dönemde Moğol istilasından sonra Irak ve Azerbaycan'a gelen yeni Türkmen kitleleri sayesinde, eskiden beri Türk Muhiti olan o havali on dördüncü asır esnasında kuvvetle Türkleştiği belirtilmiştir. Sultan Ahmet'te ana dili Türkçe olduğundan, Türk diliyle şiirler yazmış olması hiç istibat edilemez.

Bütün bu etnografik ve tarihi mülâhazata ilaven, Sultan Ahmet'in Türkçe şiirler yazdığını bilhassa tasrih eden tarihi bir kayıтта İbn-i Tağri Berdi meşhuresinde buluyoruz; Menhelü'l Safi adlı tarihinde onun siyasi hayatına ait en mükemmel tafsilatı veren Abu Mahasin Yusuf bin Tağri Berdi, adlı kitabında onun Arap, Acem, Türk lisanlarını fasih surette vakıf olup bu üç lisanda güzel şiirler yazdığını tasrih etmektedir.

Son olarak Azeri edebiyatıyla uğraşanların Azeri sahasında yetişen şairleri ve eserleri dikkatlice incelemeleri konusunda uyarılmıştır.

Seyahat Edebiyatı Hakkında Düşünceler

S. 86

Bu yazıda, son on senede tanınmış Fransız yazarlardan Rolon Dorjlas'a yer verilmiştir. Harb-i umumiye ati romanlarını medyun bulunan bu henüz genç edibin son üç eseri şark ve aksa şarka ait seyahat nameler olup, bunların en güzeli olan Partir isimlisi, serveti fûnun sahibi Ahmet İhsan Bey'in kalemile ve Yolda unvanıyla Türkçe'ye nakil edilmiştir. Partir'in anlatımı temiz, tasvirlerle dolu ve okuması çok zevkli bir kitap olduğu söylenmiştir.

Bu makalenin yazılmasına sebep olan Rolon Dorjlas'ın son kitabı olan La Casavan Sanşomo yani Devesiz kervan isimli kitabıdır. Kitap İskenderiye'den başlayarak Kahire ile Filistin'i geçerek, Şam'a ve Suriye çöllerine varan bir seyahatini anlatmaktadır. Devesiz kervan tabiriyle tavsif ettiği, seyahat eserlerinin tertip ettikleri kabileleri teşkil eden bin bir milletten ve ekseriyet azime ile İngilizlerle Amerikanlardan mürekkep cemaatlerdir ki, çöllerde şemendefer ve hiç olmazsa otomobil ile dolaştıklarından yazarın bu ismi verdiği belirtilmiştir. Bu makalenin asıl amacını yazar, mevzu bahs şehirler ve memleketler hakkında Fransız muharririnin meşhudat ve mütalaatını değil, fakat eserin tarz tertibi ile münazır tabiiyye ve abidat tarihiye karşısında iltizam eylediği tarz tahassüsü tetkik ederek Rolan Dorjlas'ın seyahat edebiyatında açmak istediği çığır hakkında bir hasbihalde bulunmak emeliyle yazıyorum, şeklinde açıklamıştır.

Eserde insanların çeşitli sebeplerden dolayı seyahat ettikleri söylenmiş, fakat muharrirlerinin görüşlerinde ve yazışlarında bir tehyic sanatkârına bulunmadığı için, bu eserleri edebiyat ile hiçbir alakaları olmadığı söylenmiştir. Ancak bu eserlerde tasvirler ve üsluplar sayesinde kıymetli edebi eserler derecesine gelmişlerdir. Rolon'da üslubunun sihri ve tabiat tasvirlerindeki kuvvetli gösterişi sayesinde bu seyahat edebiyatının en büyük üstatlarından biri olmuştur.

Türk edebiyatında da Evliya Çelebi sayesinde seyahat edebiyatına olan aşinalığımız söz konusudur. Edebiyatımızda birçok yazarın çokça seyahat etmesine rağmen hiçbir yazar seyahatlerini kaleme almamıştır. Türk seyahat edebiyatında kaleme alınan ilk eser Hac yolunda adlı eserdir. Eserin sahibi Cenap Şehabettin olup, eser Arabi ve Farsi kelimeler fazla kullanıldığı için birçok sayfaya ulaşamaz olduğu söylenmiştir. Evliya Çelebi ile Cenap Şahabettin Türk seyahat edebiyatının öncüleri olduğu söylenmiştir.

Cenap Şehabettin'in üslubundaki hususiyet ve kıymet sayesinde seyahat namenin bir şiir, bir roman, bir piyes, bir tenkit salahiyet ve ehemmiyetle edebiyat hudutlarından içeri girdiğini kabul edilmedir. Eserde bazı memleketlerin ve bazı yerlerin güzellikleri bir anane olarak kabul edilmiş ve bazı renkler ve tasvirler seyahat edebiyatında klişe haline gelmiştir. Fakat son yıllarda seyahat edebiyatının konusunun değiştiği vurgulanmıştır.

Şair ve Tabib Şifa-i Şaban Efendi

S. 87

Bu yazıda Anadolu bir Türk olan Şifai Şaban Efendi'nin hayatı ve eserlerinden bahsedilmiştir. İstanbul'da tıp tahsilini bitirmiş, daha sonra medrese eğitimini tamamlayıp müderrislik yapmış, Vekayi'u'l Fuzala'da sırasıyla tafsil edildiği üzere muhtelif medreselerde ders okuttuğu söylenmiştir. Bir dönem kadılık yapmış daha sonra ihtiyar ve hasta olduğu için vefat etmiştir.

Zamanı için pek kıymetli eserler bırakan şair, eserleri için en az otuz kırk kitaptan faydalandığı söylenmiştir. Eserlerinin mühimlerinden biri doğuma ve çocuk hastalıklarına dair kaleme aldığı Tedbirü'l mevlüttür. Memleketimizde tababetin yakın zamanlara kadar gayri Müslümlerin elinde bulunduğu zaamenin doğru olmadığı, milletimizin her asırda muhtelif meslek erbabıyla beraber doktorlarda yetiştirdiğini de vurgulamıştır.

Yazıda Tedbirü'l mevlüt kitabının içeriği anlatılmıştır. Hayvanat ve bu meyanda insanın erkek ve dişi olarak ikiye inkısamı, buluş ve izdivaç, ve her iki tarafın mizaç ve hususiyetlerine yer verilmiştir. Eser sekiz baptan ve her bir bapta fasıllardan oluşmuştur. Şaban Efendi'nin bir başka eseri de Şifai'ye unvanlı küçük risalesidir. Yazarın Kıyasü'l enbiya ve Kalaidü'l ıktan tercümeleri kabilinden eserleri de vardır.

Bu yazıda Türk'ün ilim sahasındaki icraatları gösterilmiştir, etraflı bir Türk tababet tarihi vücuda getirmek maksadıyla mütetebbu doktorlarımız, eski kütüphanelerimizin mahfuzatını ihtisaslarına has salahiyet ve itina ile gözden geçirmeleri temenni edilmiştir.

On Birinci Asra Dair Bir Vesika, Manzum Bir Eser

S. 89

Bu yazı da eski kütüphanelerimizden birinde mahfuz yazma bir kitabın zuhurunda mühim bir manzumeye denk gelinmiş ve manzumeden söz edilmiştir. On

birinci asrın, hassaten dördüncü Murat devrine ait zulüm ve itisaflerini hükümdarın yüzüne vura vura haykıran bu parçanın sahibinin meşhur Kazızade olduğu söylenmiştir.

Manzume incelendiğinde ifadelerinden yola çıkarak bütün manzumenin bir adamın malı olarak ortaya çıkmıştır. Fakat bu nüsha hayli ümmi birisi tarafından yazılmıştır. İmla hataları çokçadır. Mahaza tasfiye tarzı, esas ifade, kailin de kuvvetli bir şair olmak şöyle dursun, nazım suhuletine bile malik olmadığını ihsas ediyor.

Manzumeye yazıda yer verilmiştir ve dördüncü Murad'a ithafen yazıldığı açıktır. Manzumede geçen sözleriyle sarahat kailinin tarikat ehli bir adam olduğunu çıkarabiliriz. Bu eserin, yazarın bir gece Hazreti Muhammed'i rüyasında görmesiyle yazdığı belirtilmiştir. O devir hakkında hayli ağır imtihanları da ihtiva eden böyle bir eser kaleme alabilmek için kaili olan zat bu rüya bahanesi zaruri olarak bulmuştur diyebiliriz.

Eserinde Dördüncü Murad'ın ehemmiyetinden de bahsedilirken, hükümdarın lakaydına hayat sürüşünü de işlemiştir. Başka bir manzumede devrin artış ve teması maskaralıklarını anlatmıştır. Kayserili bir Türk olan sadrazam Halil Paşa'ya tariz eylediği tahmin edilen beyitler yazmıştır. Bir beyitin de Şeyhülislam meşhur şair Yahya Efendi'yi tebci eden Miftahı cennet, devrin ulaması hakkında ağyar sözler söylemekten çekinmemiştir. Dördüncü Murat devrindeki mahhut tütün içmek meselesi hakkında bu risale aleyhdarane parçalar ihtiva etmektedir.

Son olarak, on birinci asır tarihi için elbet mütalaaya değer bir eser olan Makam cennet tekrarlar haşûlelerle dolu, ifadece zayıf, rakik manzumelerden müteşekkildir ve kadı zadenin aynı maksatla kaleme almış olduğu pervasız, vazih kasidesiyle kabil kıyas değildir, ifadesi kullanılmıştır.

Memleketimizce Meçhul İki Türk Şaire Nadire Natüvan

S. 92

Bu yazıda on dördüncü asırda yaşamış olan Nadire Natüvan şairenin hayatından ve eserlerine yer verilmiştir. Babur şah ahfadının, ferganede kurduğu son hükümetin parlak bir siması olan Emir Ömer Han ile evli olduğu söylenmiş, şiir yazmaya evlendikten sonra başladığı, hatta şiirlerinin bazılarını eşine yazdığı belirtilmiştir.

Hassas, heyecanlı bir şair olduğundan da şüphe edilemeyen Nadire'yi Türkistanlılar, Özbekler çok severler, geçen senelerde elde ettikleri Türkçe divanını taba ettirmek isterlerken terende kaybetmişlerdir. Yazıda Hicran isimli eserine yer

verilmiştir. Eserden şairenin içine düştüğü durumu, zihniyetini ve hayat mücadelesini görebilmek mümkündür.

Yazıda ayrıca hicri on üçüncü asırda yaşamış Hurşit Banu Begüm adlı bir şaireden de bahsedilmiştir. Hem güzel, hem zarif, hem nükte ku, hem ressam, hem şair olan Hurşit Banu Begüm mehdietli hanın kızıdır. Saray etrafına topladığı şairlere ihsan ve iltifatlarla bulunarak bazen onların gazellerini tanzir eder bazen kendi gazellerini tanzir ederdi. Bu durum bir müddet mevkute için dahi olsa, eski edebiyatı yeniden canlandırmıştır.

Hanım Şairlerimizin Fıtnat Hanım

S. 92

Bu yazıda hanım şairlerimizden en muvaffakı olan Fıtnat Hanım'ın hayatı ve şiirleri anlatılmıştır. Divan edebiyatının önemli hanım şairleri arasında sayılan Fıtnat Hanım, bu edebiyatın bütün adap ve erkânına haizdir. Fakat bu edebiyat medrese tahsili görmüş, bilhassa Acem edebiyatını yakından tanımış, hazım etmiş danışmendler zümresinin malı bir hüner ve marifet mesleği olduğu için, kendisine mensup hanım şairler ekseriyetle muvaffakiyet gösterememişlerdir.

Yazdığı gazellerle muvaffak ve mümtaz bir sima olan Fıtnat Hanım'ın Mazmunlarından çoğu gülün, sümbülün, şenbuyun ruhun, zülfün, kisvenin etrafında toplanmıştır. Yazıda verilen örnekte de bunu açıkça görebiliriz. Fıtnat Hanım'ın bütün hayalleri esasen pek dar olan mektebinin muayyen ve mahdut birkaç tabirinden ibarettir. Mamafih lisanı sürçmez ifadesinde daimî bir selaset görülmüştür. Verilen örnekte de bunu görebiliriz. Fıtnat Hanım, divan edebiyatına mensup her şair gibi kasideler, gazeller tahmisler, tarihler şarkılar, hatta lüguzler. Müammalar yazmıştır. Eserleri ise Halis Efendi kütüphanesinde.

Yazıda Fıtnat Hanım'ın hayatından da bahsedilmiş, sümbül perişan lale ve gül dağdar oldu tarzında temiz ve temeyyüz ve selis nazımları olan Fıtnat Hanım, kadın şairlerimiz arasında cidden mümtaz bir sima olduğu belirtilmiştir.

Dokuzuncu Asır Şairlerinden Atayi'nin Tuyğuları

S. 93

Atayi mahlasıyla meşhur olan İvaz Paşazade Ahi Çelebi dokuzuncu asrın tanınmış şairlerindendir. Bu makalede de Atayi'nin tuyuğları hakkında bilgi verilmiştir. Dokuzuncu asrın mühim bir siması olan Atayi hakkında onun yalnız duyğularından

bahsedilmek istenmiştir. Atayı'nın hayatından bahsederken asıl adının Ahi Çelebi olduğu söylenmiştir,

Tuyuğ, Türk şairlerinin, adap ve erkânını acemlerden aldıkları divan edebiyatına ilave ettikleri bir nazım şeklidir. Tuyuğ failatün, Failatün, Failün vezninde dört mısradan müteşekkil bir nazımdır. Kafiye tertibi itibarıyla Acemlerin rubaisine benzer, yani ya dört mısra birden yahut üçüncü mısra serbest kalarak birinci, ikinci, dördüncü mısralar hem kafiye olur. Bir kısım tuyuğları da kafiye ittihaz edilen kelimelerin arasında cinasa riayet edilir.

Seyyid Nesimi'nin bir manzumesi örnek olarak makalede verilmiştir. Nesimi'nin İstanbul'da Ayasofya kütüphanesinde mahfuz bir divanında olduğu gibi Bursa müzesindeki mecmuada da Atayı'nın tuyuğları Rubaiyat ser levhası altında sıralanmış olduğu söylenmiş ve yine makalede bu tuyuğa yer verilmiştir.

Şah-Nameden Mütercem parçalar

S. 94

Bu makalede Cevdet Bey'in Türk edebiyatına kazandırdığı Şahname adlı eserden bahsedilmiştir. Cevdet Bey, bilhassa, lise talebesine dünya şah eserlerinin en yükseklerinden biri olan Şah-Name hakkında vazıh bir fikir vermek gayesini istihdaf etmiş, intihaplarını ona göre yapmış, tercümelerini elhak yalnız sade dilde, pak samimi, pek sanatkârına bir ifadeyle ifa etmiştir.

Yazıda eserin, ilk önce edebi nevinden daha sonra yazarı olan Firdevsi'den bahsedilmiştir. Şah-name bir Epope'dir. Epopeye biz Destan diyoruz. Epope bir milletin maşeri zekâsı tarafından ibda edilen maceraların bir veya birkaç şair tarafından kaleme alınmış manzum hikâyesidir. Eski insanların muhlisini en çok harp hadiseleri meşgul ettiği için epopelerin çoğunda esasi vaka kahramanına maceralar etrafında toplanır. Dünya epopelerinin en meşhuru Yunanlıların İlyadodise sidir ki sahibi şair Omiros'dur. Bu eseri Türkçeye Ömer Seyfettin nakil etmiştir. Şah-name'de, bu kabil eserlerin en meşhurlarından biridir. İlyod nasıl Yunan milletin milli destanı ise Şah-name'de Acem milletin yine öyle milli destanıdır.

Şah-name altmış bin beyitlik muazzam bir eserdir. Bu eserin sahibi olan Firdevsi'den bahsedilecek olursa, Şah-name'yi meydana koymak için tam otuz sene çalışmış ve fil vaki bu eserle Acem milletini diriltmiştir. Firdevsi bu eserinde acem kelimelerine oldukça önem vermiş, Arapça kelimeleri oldukça az kullanmıştır.

Firdevsiyi şah-name kaleme almağa teşvik eden adam, Türk hükümdarı meşhur Mahmut Gaznevi'dir.

Cevdet Bey'in temiz, sade tercümesine bir numune olmak üzere Rüstemin oğlu Sehrep ile tasvir eden satırları iktibas edilmiştir. Buradan Cevdet Bey'in eseri hep böyle sade, samimi ve canlı bir Türkçe ile kaleme alınmış olduğu anlaşılmıştır.

Müsteşrikler Kongresinde

S. 96

Bu makalede yazar katıldığı bir müsteşrikler kongresinde edindiği bilgileri, gözlemlerini yansıtmaktadır. Kongrede İslamî sahada ortaya konan raporların keyfiyet ve de kemiyetçe çok az bir kısmının Türkiyat'a ayrıldığını esefle belirten Köprülü, kongreye katılamayan Babinger ve Kowalski'nin Türkiyat'a ait raporlarını sunamadığını, bu sebeple Türkiyat adına sadece kendisin raporunun okunabildiğini belirtmiştir.

Daha sonra çeşitli alanlardaki raporlardan tek tek bahseden Köprülü, İran raporunun Arap raporu yanında sınırlı olmasını da sözlerine eklemiş, son bölümde ise Türkiye'nin eskiye nazaran Kütüphanecilik sisteminin yenileşmesinden bahsederek makalesini sonlandırmıştır.

Arşi Hakkında Düşünceler

S. 102

Bu makalede yazar Mehmed Halit, Türk edbiyatının 16. yüzyıl şairlerinden önemli birisi olan şiir Aşiri hakkında kaleme almıştır. Şiir Nesimi'den sonra Hurufiliğin en kuvvetli savunmacılarından biridir. Hayatı hakkında kesin bir vesika yoktur.

Tezkirelereler de şair hakkında hiçbir kaynak bulunmamaktadır. Kendi kalemiyle bir gazelenin başına eklenen buna dayanılarak Arşi hicri 917'de dünyaya gelmiştir. Divanında bulunan şairlere verilen malumata göre Arşi Hurufî şairlerin mühiti ve mürididir. Dinanında yazdığı Türkçe şiirlerin yanında birkaç Farsçada ve birkaç noktasız nazım türleride bulunmaktadır.

Selçuklular Devri Edebiyatı Hakkında Bazı Notlar**S. 103**

Anadolu Selçuklular zamanında Türk edebiyatının inkişaf derecesi ve bu devirde yetişen Türk şairleri hakkındaki malumat o kadar azdır ki, bu yazıda da o malumatlar hakkında bilgiler verilmektedir. Sultan Velet müstesna olmak üzere, bu devirde yaşadıklarını ve az çok şahsiyetlerini bildiğimiz Türk şairleri Ahmet Fakih, Şeyyat Hamza, Hoca Dehhani'den ibarettir.

Yazıda Hoca Dehhani'ye ait bir gazel verilmiştir. Bu gazel sayesinde Hoca Dehhani hakkında fikir sahibi olabileceğimiz açıktır. Bu kasidenin Sultan Alaattin'e takdim olunduğu açıktır. Dehhani'nin gazellerinden Anadolu'da büyük bir şöhret kazandığını, büyük şairleri sayarken, Mevlana'yı, Saidiyi, Ataryı zikirden sonra, Türk şairlerinin en büyüğü olarak da Dehhani'yi Ahmed'iyi Şeyh Oğlunu zikir edildiği söylenmiştir. Dehhani eserlerinde sufiyana ari aşk ve şarabı konu aldığı belirtilmiştir.

Edebiyat Tarihinden Yapraklar, Rami Paşa**S. 104**

Mehmet Halit, bu makalesinde Rami Paşa ve divanı hakkında bilgiler vermiş ve onun şair Nabi ile olan ilişkisini nasıl olduğunu vurgulamıştır .

Rami Paşa, Nabi'nin etkisinde kalarak şiirler yazmış özellikle gazelleri ile tanınmıştır. Divanında başka yazı yöntemi ile ilgili hulasa-i inşa terkip etmiştir. Ayrıca resmi yazılardan oluşturduğu Münşaatı vardır .

Son olarak hayat kendisini manen tatmin edememiş, bellediği, istediği saadetten mahrum bırakmıştır. Tezkirenüvis Salim'in rivayetine göre Rodos'a sürüldü ve ömrünün kalanını orada geçirmiştir.

ÜÇÜNCÜ BÖLÜM

3.1. METİNLERDE YER ALAN KİŞİ ADLARI ve ESER ADLARININ DİZİNİ

A			
Abdi Tarihi	53, 54, 56, 147	Ahmet Sükuni	117
Abdi vaka-namesi	124	Ahmet Taip Efendi	123, 309
Abidin Paşa	167	Ahmet Tevhit Bey	159
Abdullah Vassaf Efendi	317	Ahsenü'l Tevarih	179
Abdurrahman Şeref Bey	39, 40, 70, 390	Akif	40, 61, 70, 71, 128
Abdülhak Hamit Bey	186, 209, 343	Akit Ceman fil Tarih Ehli Zaman	123
Abdülhamit Efendi	164	Aksa Edep	333
Abdülkadir Merağı	341	Alaaddin Paşa	90
Abdüllatif	131	Alfred de Vinyi	78
Abu Mahasin Yusuf bin Tağri Berdi	341, 423	Ali Divanı	218
Abu Ziya Tevfik	216	Ali Mahir	151
Abul Fazl Ceyş	305	Ali Nihat Bey	59
Abu'l Leys	163	Ali Paşa	40, 90, 101, 109, 116, 120, 122, 123, 124, 125, 128, 130, 315
Ahmedi	269	Ali Şir Nevai	170
Ahmet bin Tulun Maruf	93	Amcazade Hüseyin Paşa	348
Ahmet Efendi	12, 303, 304, 305, 306, 420	Aratos	190
Ahmet El-Müderriş İbn-i Muhammed		Arnavut Patrona Halil	56
El-kadı	182	Arnavut Yahya	132, 337
Ahmet Fakih	244, 245	Arpa Eminizade Sami Bey	309
Ahmet Hulusi Paşa	61, 70	Arşı	337
Ahmet İbn-i Muhammed	269	Asım Çelebizade	55, 113, 124, 147, 148, 149, 150, 151, 152, 153, 154, 155, 156, 157, 158, 237, 248, 250, 403
Ahmet İhsan Bey	342, 424	Aşkizade	251
Ahmet Naip	105	Âşık	86, 140, 160, 271, 300, 301, 321, 322, 325, 335, 336, 337, 365, 377
Ahmet Paşa	98, 99, 249		
Ahmet Rasim	212		
Ahmet Refik	47, 55, 83, 91, 180		

Âşık Çelebi 31, 33, 131, 133, 335, 336,
337, 338, 423

Âşık Garip 209

Âşık Hasan 209

Âşık Kerem 209

Aşık Ömer Divanı 269

Aşık Paşa Divanı 191

Aşkî 18

Ata 147, 60, 61, 69, 70, 83, 160, 163,
180, 249

Ataî 163,338

Ataullah İbn-i Abdullah 269

Ataî'nin Tuyuğları Rubaiyat ser-levhası
376, 428

Avarıfû'l Maarif 163

Aynî 123, 145, 146, 367

B

Babürşah 170,367, 426

Baki 21, 25, 27, 28, 29, 107,
186, 193, 205, 214, 249, 272, 318

Baltacı Mehmed Paşa 101, 102, 314

Baron Döslan 17

Barthold 36, 37, 264

Basiri 117, 118, 249

Bayrami 162

Bedreddin Kavami 265

Behçet Efendi 60, 61

Behçetü'l Tevarih 86

Beluşe 37

Beng ü Bade 24

Berşu'unuda La Gsatronomieşiken 190

Birinci Mahmut 80, 116, 125, 126

Birinci Selim 92

Birinci Sultan Ahmet 200

Bualo Boileau, Art Poetique 190

Burhan Kati 333

Bursalı Cenani 336

Bursalı Lami Çelebi 118

Bursalı Tahir Bey 180, 218

Bostânzade Efendi 336

C

Cabizade Abdi 123

Cafer Çelebi 97

Caferî 18

Cami 29, 133, 149, 170, 178

Cami-i Devran 303

Camiü'l-Hikâyat 72

Camiü'n-Nazair 18,202

Camiü't-Tevarih 37

Canib Garbi fi'l-hal Müşkilat Şeyh İbn-i

Arabi 317

Cemiü'l-Ayat 162

Cemüaü'l-Füseha 177

Cenap Şahabettin 212

Cevdet Paşa 51, 54, 61, 147, 167

Charles Baudelarie 78

Ç

Çarh-name 244

D

Damat İbrahim Paşa 51, 56,101,199

Damat Muhammed Paşa 123

Danişmend-name 87

Devhatu'l-Meşayih 149,251

Devhatü'l-Kitap	113
Divan-ı Hayvan	333
Divan-ı Hikmet	240,191
Divan-ı Kebir	271
Divan-ı Zîşan Aşık Ömer	269
Divan-ı Hümayun	151
Divanü Lügati't-Türk	37
Doktor Hüseyinzade Ali Bey	58
Dördüncü Murad	216, 225, 262
Duhter-i Hindu	343
Durmuşzade	150
Dürrî Efendi	151

E

Ebezade Abdullah Efendi	148
Edirneli Güfti	117
Eflatun	271
El-Vafi fi'l-Tercüme Elvefa	318
Emile Zola	49
Emir Buhara Şeyhi Muhammed Şeyhi	
Efendi	200
Emre Rahmetullah Ser- namesi	242
Enis Recep Dede Efendi	151
Enisü'l-Uşşak	97
Enver	142, 403
Ertuğrul	87
Esat Efendi	52, 149, 331, 333, 334, 422
Esmaü'l-Aklam	201
Evliya Çelebi Seyahat-name	232
Eyüp Sultan	365
Ezher Tevfik Efendi	133

F

Fakirî	32, 33, 34
Fasih	143
Fatih	119, 318, 335
Fatihü'l-Ebyat	162
Fatıma'nın Matemi	135
Fazıl Ahmet Bey	172, 176, 215, 239, 241
Figani	249,337
Feraidü'l-Haraid	333
Ferheng-i Cihangir	333
Ferheng-i Şuuri	331, 332, 333, 421, 422
Feridun Bey	86
Ferit Faik Bey	339
Fernand Van Deprem	222
Fetüvvet-name	159
Feyzi	144, 146
Fındıklı Süleyman Bin El-Hac	

Muhammed Şemadanizade 200

Firdevsî	149, 178
Fıtnat Hanım	362, 427
Fuat Paşa	62
Fuzuli	21, 22, 24, 27, 57, 58, 59, 99, 107, 184, 186, 205, 209, 214, 223, 269

G

Gaffarî'nin Nigaristanı	72
Galip	69, 143, 168, 403
Ganizade Nedri	195
Garip-name	240
Giboons	86, 87, 89, 91

Gülbün-inşa	39
Güldeste-i Riyaz İrfan	335
Gustav Lanson	203, 204, 205,210

H

Habibü's-Seyr	55,177,179
Hacı Bektaş	90, 243, 388
Hacı Ahmet	111
Hadikatü'l-Cami	123
Hadikatü's-Süeda	270
Hafız Hızır İlyas	69, 269, 271, 272
Hafız Hüseyin bin Hacı İsmail	269
Hafız Şirazi	340
Hâkimoğlu Ali Paşa	116
Halet Efendi	62,63, 65, 163, 164
Halil Nihat Bey	198
Halil Resa Efendi	148
Halis Efendi	198, 248, 250, 317, 318, 364
Halit Ziya	206, 212, 223,344
Hamit	117, 119, 182, 186, 188, 206, 209, 212
Hasan bin Osman Mevlevi	268
Hasan Çelebi	33, 58, 140, 335
Hasan Hüsameddin Efendi	111
Hasip Çelebi	102
Hatipzade	131
Hattat Hüseyin Hamit	201
Heves-name	97,194
Hayali	337, 373, 391
Hayreddin Efendi	303
Henry Barbossa	342
Hibetü'l Hakayık	191,265

Hilmî	18
Hislerin Ruhiyatı	76
Hoca Dehhanî	16
Hüccetü'l-Sema	167
Hüsameddin Sait Efendi	165,166
Hüseyin Cahit Bey	344
Hüseyin Rahmi	212
Hüsrev Paşa	61, 70, 227, 358
Hüsn ile Aşk	97

İ

İbn-i Batuta	90, 159,160
İbn-i Esir	163
İbn-i Haldun	17
İbnü'l Emin Mahmut Kemal Bey Efendi	181
İbrahim Han Musullu	59
İbrahim Paşa	46, 47, 51, 52, 53, 54, 55, 56, 60, 72, 73, 74, 81, 101, 105, 106, 108, 109, 112, 114, 115, 120, 123, 124, 128, 130, 147, 151, 154, 156, 157, 303, 309, 315, 316, 420
İcazü'l-Beyan	163
İdrisî, Kelimat-ı Fihrist	17
İhsan Bey Efendi	147
İkdü'l-Cüman fi-Tarihi Ehli'z-Zaman	54
İkinci Mahmut	61
İmam Bedreddin	54
İrac Abdullah Efendi	102
İshak Efendi	109, 113, 303
İskender-name	170
İsmail Efendi	148, 149, 162, 163, 169
İsmet Efendi	364

İvaz Paşazade Ahi Çelebi	374, 427
İzzet Ali Bey	54, 109, 120, 122, 123, 124, 248
İzzet Molla	60, 61, 62, 63, 69, 70, 71
İzzet Molla Mihnet Keşani	192

J

Journal Asiatique	17

K

Kadı Asker Ömer Efendi	149
Kadızaade Muhammed Efendi	164
Kadızaade Merhum	225
Kalaidü'l-Ikban	350, 425
Kami	109, 249, 309, 310
Kanuni Süleyman	336
Kanunü'l-Edep	305
Kaptan Mustafa	125
Kara Çelebizade Şeyhülislam	303
Kara Peri	333
Karaman Şehnâmeleri	16
Karaman Tarihi	16
Kâtip Çelebi	51, 58, 162, 163, 164, 167, 230, 260, 261, 262, 263, 306
Katirmer	37
Kaya Sultanazade	102
Kayıkçı Mustafa	232, 233, 234
Keçecizade Reşat Fuat Bey	61
Kenzü'l- Ebhar	333
Kenzü'l-Lügat	333
Kenzü'l-Kübera	16
Keşfu'l-Hüda	37
Keşfü'z-Zunun	58, 260

Keykavus	381
Kısas Enbiya-yı Müştemel	306
Kısasü'l-Enbiya	350, 425
Kitabu'l-İber	17
Koca Ragıp Paşa	82, 148, 149, 364
Köprülüzade Mehmed Fuad	205
Kuddusi	142, 146, 403
Kutadgu Bilig	190, 235, 265
Kudsiyet veya Nefret Perdesi	271
Küçük Çelebi Muhammed Efendi	148
Külliyat-ı-Letaife	118
Külliyat-ı-Fuzuli	58
Künhü'l-Ahbar	150, 270

L

La Casavan Sanşomo	342, 424
Lady Monte	47
Lala İsmail Kitapları	201
Lamartin	271
Lami	118, 249
Latifi	33, 131, 132, 133, 134, 139, 140, 141, 142, 337, 374, 402, 403
Les Pronostics	190
Letaif Mecmuası	118
Letaif-i Enderun	69, 70
Leyla ve Mecnun	25, 59
Linus	208
Lokman, Hüner-name	47
Lütfi	69
Lütfullah Efendi	148

M	
Macit	99
Madam de Bonnac	46
Madam Montagu	79, 80, 82
Mahmut Efendi	303, 307
Mahmut Gaznevi	380, 428
Mahmut Kemal Bey	181
Matmuratü'l-Maarif	162,163
Max Nardau	75
Mecalisü'l-Nefais	178
Mecelletü'n-Nisab	251
Mecmua-i-Nazair	389
Mecmua-i-Mevlana	145, 146
Mecmua-i Vefiyatında	365
Mecmuaü'l-Lataif	162, 163
Medarik	163
Menakibü'l Arif	271
Menhelü'l Safi	341, 423
Mesalikü'l Basar	90
Mesihî	249
Meşairü's Şuara	335
Mevlana Redifli Manzume	142, 403
Mevlana'nın Mesnevisi	190
Mevlana'nın Rubaileri	271, 275, 278, 283, 287, 292, 298, 322, 327
Münkarizade Abdullah Efendi	347
Mısır Beylerinden Ali Bey	53
Mirzazade Ahmet Neyli Efendi	309, 420
Mirzazade Salim	54, 104, 109, 111, 124,147, 347
Mirzazade Şeyh Muhammet Efendi	112
Mişkalitü'n Envar	163

Miyar-ı Cemali, Gerşab-name	332
Mizanü'l Evzan	170
Mizanü'l Hak	164, 260, 261, 262
Molla Gürani	149
Moyer	93
Mösyö de Bonnac	46
Muharrir Gelibolulu Âli	119
Muallim Naci	111, 316
Muhammed Ali Paşa	60
Muhammed Efendi	56, 164, 201, 230, 313, 318
Muhammed Emin Efendi	176,250
Muhammed Kethüda	181
Muhammed Paşa	53, 102, 111, 123, 124, 125
Muhit	131, 133,341, 423
Muhyiddin Arabi	163,167,168
Muhsinzade	316
Muînü'l-Mürid	37
Mukaddimetü'l-Edeb	304,305,420
Murat	62, 90, 339, 352, 360, 423, 425, 426
Musahip Paşa	117
Mustafa Atıf Efendi	125
Mustafa Naim Efendi	180
Mustafa Paşa	53, 62, 151, 303, 332, 422
Mustafa Zeki Efendi	101
Mücelletü'n Nisab fi'l-Niseb ve'l-Küna ve'l-Elkap	181
Müellifi Cemal Kureyşinin	264
Müfredat-ı Hilmi	333
Müfredat-ı İbn-i Baytar	333

Müfredat-ı İmam Ragıp	333	Nami Han	154, 155, 316
Müfredat-ı Kebir Hezar Fen	333	Nasihat'ül-Müluk	119
Müfredat-ı Şeyh Davut ve İbn-i İsa	333	Nazif	57, 58, 59, 142, 403
Mülhakat-ı Şerah	264	Nebil	143, 403
Müneccimbaşı Tarihi	54	Necati	140, 249
Müneccim İsmail	81	Nedim	52, 54, 56, 105, 106, 107, 109, 115, 120, 121, 122, 124, 128, 130, 147, 152, 153, 154, 180, 181, 182, 186, 198, 199, 205, 214, 223, 225, 248, 309, 312, 345, 387, 403
Münşeat-ı Sahaf Esat Efendi	148	Nedri	196
Mürtaza Kavli Han	154	Nefi	99, 146, 182, 186, 192, 205, 214, 216, 218, 219
Müstakimzade	11,112,113,123,149,150,151,105,131	Nehcü'l-Feradis	37
Müteferrika İbrahim Efendi	56	Nergizizade	150
Müverrih Abdülaziz Efendi	303	Nesimi	250
Müverrih Âli	132, 337	Neteyicü'l-Ezhar	198
Müverrih İzzî Efendi	316, 318, 421	Nevai	31, 133, 170, 171, 178
Müverrih Naim	226	Nevşehirli İbrahim Paşa	74, 147
Müverrih Suphi Efendi	124	Neyzen Tefvik Bey	192
Müverrih Vasıf Efendi	150	Neyli	107, 109, 112, 124, 249, 309, 310, 311, 312, 313, 314, 316, 317, 318, 319, 321, 421
Müverrih Atabi	160	Nime Çelebi	200
N		Niyazi	142, 145, 389, 403
Nabi	104, 105, 107, 109, 117, 127, 147, 152, 191, 249, 309, 310, 390, 391, 403, 421	Nizami	98, 249
Nadir Şah	52	Numan Paşa	55
Nadire	367, 368, 426	Nüzhetü'l-Nüfus	333
Nafi	142, 403	O	
Naim Efendi Azizzade	180	Onuncu Alaeddin	16
Naimâ	147, 331	Orhan Seyfi	189
Naîmâ Tarihi	54	Oruç Bey Tarihi	86
Naip Abdullah Efendi	103		
Naip Şeyhülislam	102		
Nakşü'l-Fusus	168		
Namık Kemal	206, 212		

Osman 79, 87, 89, 123, 124, 125, 147,
150, 359, 390

Osmanlı Tarihi 87, 390

Osmanzade Ahmet Taib Efendi 104

Ö

Ömer bin Mezit, Mecmuaül Nazair 387

Ömer bin Zeyit 339, 423

Ömer Seyfettin 379

P

Paskal 271

Paşazade Neşri Ahmedi 86

Pertev Efendi Paşa 40, 61, 70, 71

Pinti Hamit 117

Platin 271

Pool 93

Profesör Alfred 203

R

Rami Paşa 390, 391

Ramiz 125, 128, 143, 149, 150, 180,
181, 182, 403

Raşıf Efendi 107, 109, 123, 147,
168, 200, 303, 403

Ravzatü's-Sefa 55

Ravzetü'l-Ahyar 151

Razi 54, 265, 266

Rebiü'l-Ebrar 151

Recaizade Ekrem Bey 192

Refi, Beşaret-name 250

Reisü'l-Fatiyan 160

Reşat Efendi 55, 316

Reşidüddin Tayyib 37

Revani 117, 249

Revşenizade 335

Rıfat Paşa 39, 40, 41, 42, 43

Rıza 143, 317, 318

Risale-i-Ahlak 40

Risale-i-Tarifat 34

Riyazi 31, 107, 318

Rolon Dorjlas 342

Ruhi 86

Ruh-name 58

Rumeli İbn-i Muslihiddin Mustafa 182

Rusuhi 169

Rüstem 380, 381, 382

S

Saadettin Efendi 181, 201, 305

Sabit 100, 147, 249, 403

Saadettin Nüzhet Bey 339

Sadık Rıfat Paşa 39, 44, 69, 70

Sadrazam İbrahim Paşa 181

Safai 110, 112, 180, 216, 248, 303, 331,
390

Sahip Efendi 17

Sahra 186, 187

Said Emre 242, 243, 244, 245

Said-i Evvel 119

Said Muhammed Efendi 56

Sakıp 143, 144, 162, 167, 403

Saki-nâme 24, 193

Salamon Ronakın 203

Salih Efendi 61

Salim 108, 147, 180, 181, 182, 248,
250, 303, 313, 318, 390, 392

U

Ubeydullah Han	177, 179
Urfalı Nabi Efendi, Hayriye	191
Urfi	218

Ü

Üçüncü Sultan Ahmet	42, 51, 72, 111, 113, 123, 125

V

Vehbi	143
Vahdet Name	306
Van Berchemin	93
Van Kevli	333
Vankulu Lügati	56
Vanmour	45, 46, 47
Vazing	173
Vefa fi-Fezail-i Mustafa	317, 421
Vefa-yı Naim	374
Vekalet-name	106,109
Vekayiu'l Fuzala	303,347,420
Vesile Tibaa	56

Veyis Bey	59
Virjil Georgiqueek	190

Y

Yıldırım Beyazıt	71, 335
Yunan Filozofu Epikürün	190
Yunus	191, 197, 208, 224, 242, 243, 245, 271
Yunus Divanı	191, 208

Z

Zahidi Paşa	305
Zahiri Hükkam	182
Zati	127, 249
Zeki Velidi Bey	36, 237
Zemahşeri	36, 151, 304
Zeynelabidin	335
Zihni	142, 403
Ziya Gökalp	175, 192, 205, 237
Ziya Paşa, Zafer-name	192
Zübdetü'l-Fühus	168
Zübtetü'l-Vakıat	182

SONUÇ

2 Kanun-i Evvel 1926, 30 Kanun-i Evvel 1930 tarihi arasında neşir hayatına geçen Hayat Mecmuası Türk edebiyat ve kültür tarihi yönünden çok önem taşımaktadır. Mecmua hayata geçirildiği dönemde kadrosunda, toplum içinde bilinen önde gelen yazar ve şairler vardır. Aynı zamanda yeni yetişen genç yazar ve şair kalemlere de yer verilmiştir. Hayat mecmuasının edebiyat hayatına katkıları oldukça fazla olmuştur.

Ele aldığımız makaleler, Fuad Köprülü, Ali Canip Yöntem gibi alanında söz sahibi isimlere ait olup, yazıları alanda yapılmış ve yapılabilecek en değerli yazılar olarak kayıtlara geçmiştir. Ancak bu makaleler sadece birkaç araştırma vasıtasıyla günyüzüne çıkmış, bu vesilelerle okunabilmiş, yüz binlerce öğrenci ve de araştırmacıya ulaşmadan veya ulaşmadan tekrar tozlu raflarına hapsolmaktan kaçamamışlardır.

Hayat Mecmuası üzerine daha önce yapılan birkaç eserden de yararlanarak yaptığımız çalışma, onların üzerine bir yapıtaş gibi eklenerek yapılacak çalışmalara da örnek olacaktır kanaatindeyiz. Çalışmamızın başında Hayat mecmuası hakkında genel bilgiler verip daha sonra makaleler ince bir dikkatle seçip Latin harflerine aktarma yapılmıştır. Edebiyat alanının da büyük şahsiyetlerinden Mehmed Fuad Köprülüzade ve Ali Canip, çalışma düzenleriyle aydınlatma yöntemleriyle araştırmacılara örnek olmuşlardır. Köprülüzade, milliyetçi bir zihniyetle Osmanlılar devrinde kaleme alınmış yüzlerce esere istinaden Türk edebiyatının bir mukallit, milli hars ve kültürden çok uzaklaşmış aylayışını ortadan kaldırmaya çalışmıştır. Ali Canip ise eski edebiyatı ne kadar kötülese de yine de eski edebiyat konuları ile ilgili makaleler kaleme almıştır. Özel olarak da lale devrinin yazar ve şairleri ile yazılar yazmıştır. Bu gibi yazarların makaleleri üzerinde genel bir inceleme ve özetleme yaparak aktarmayı, araştırmacıların işini kolaylaştırmak adına dizin eklemeyi de uygun görerek çalışmamızı sonlandırdık.

Ana gayemiz unutulmuş veya unutulmaya yüz tutmuş önemli konular hakkında bilgi veren makaleleri Latin harflerine aktararak klasik Türk edebiyatı öğrencileri ve de araştırmacılarına destek vermek, zihinlerinde mübhem kalan konuları aydınlatmak ve alan hakkında temas edilmeyen konuları günyüzüne çıkarmaktır. Bu doğrultuda seçtiğimiz makaleleri belirli bir tertip ve sırayla klasik Türk edebiyatı araştırmacılarının hizmetine sunarak, klasik Türk edebiyatı sahasına bir nebze de olsa katkı yapabilmeyi umuyoruz.

KAYNAKÇA

BOYRAZ Salih, *Hayat Mecmuası* Etrafında Edebi Faaliyetler 3. c. Yüksek Lisans Tezi, Gazi Üniversitesi, Ankara 2005.

CORA Zeynep Rumeysa, *Hayat Mecmuası* Analitik İndeksi ve İslam Düşüncesi Açısından Tahlili, Yüksek Lisans Tezi, Marmara Üniversitesi, İstanbul 2010.

EMİN Mehmet, "*Hayat Niçin Çıkıyor*", Hayat 1.C. S.1, Kanun-i Evvel 1926.

PARLAK Mustafa, "*Hayat Mecmuası'nın 1. 2. 3. Ciltlerindeki Edebi Metinlerin ve Tahlili Fihristi*" Doktora Ön çalışması, Erzurum 1982.

PARLAK Mustafa, "*1926 – 1930 Seneleri Arasında Yayımlanan Hayat Mecmuası'nın Kültür ve Edebiyat Tarihindeki Teri*" Milli Kültür 1984.

ŞENSES Oğuz, *Hayat Mecmuası* 4.5.6. c. ve Yeni Tertip, İnceleme, Tahlili Fihrist, Seçme Metinler, Yüksek Lisans Tezi, Fatih Üniversitesi, İstanbul 2008.

UÇMAN Abdullah, "Hayat", *DİA*, Cilt 17, İstanbul 1998.

Elektronik Kaynaklar:

<https://tez.yok.gov.tr>

(Son erişim tarihi: 25.05.2019)

مولانا نيك رباعيلاري

بكا صدق ايله اقرار ورتديكي حاليده بئى عالمه
اويونچاق ايدين كيسه لودن بيزارم . چونكه بئى عالمه
آلشيش ورتشم يوقدر . بوتورلو اقرار ايده نلردن
زياده بئى انكار ايده نلرك بئىده م .

— ۵۸ —

اي دل اثر صبح كه شام كه ديد
يك عاشق صادق نيكونام كه ديد
فرياد همى زنى كه من سوخته ام
قراى مرن سوخته خام كه ديد
اي كوكل ! سباحك اثرى آفتملاين كوردن
واري ! برصادق عاشق كوردلشميدركه ائى نام ايله
آنياسين .

بئى يانيم ديه دافا باغريورسك . پوشنه فرياد
اچمه ، يانين اولانلردن خام واري كه ؟

— ۵۹ —

اي آنكه زو مشكل آسان كردد
سو و وكل ، ياغ مت احسان كردد
كل سرمست و خار بدست خار
چاي دوده چله يكان كردد

اي بئى كوچك كاردن قوزناران و احسانيله
سرووي ، كلي ، باغى مست ابدن سوكليل !
كل ، سبك سر مستك وديكن بدستك در .
بر قدح دها و يركه هيمى بر اولسون ...

— ۶۰ —

بي عشق فطاش عشرت افزون نشود
بي عشق وجود خوب موزون نشود
صدفطره زابر اكر بدنيا بارد
نيچينش عشق در مكنون نشود

عشق اولايجه انسيت بز منك فطاشي آرزاء
عشق اولايجه كوزمل وجودله موزونيت كلز ،
اكر درياه يولوطاردن يوزلرجه فطرله باغسه
عشقك تحريك اولادقه او فطرله لوانى الابد ايچي اولاماز .

شرائط ساله بي حائر يوله بر مؤسسه نك بزد
وجود يوله سته طرفدار اوليه جق كيسه يوقدر .
يالكز ، ماخيدمكه فائجر يلك روجزده بئى براقدين
درين شهبه لرك تاثيري آلتنده قالان بر جوق كيسه ل
يوله بر آلتيتونك حال حاضرده تشك ايده بيليسى
جوق مشكل يوله بيلير .

فقطه شوقظه دافا اونوتولالى دركه ، بونسلك
انسازرى ايچين اسكيلرك ياهمدينى جوق كوچ
وجين شيلري ، هر بهاسنه اولورسه اولسون يانين
مقدردر . عكسي دوشونوك ، ذهنده تصورى
چيم عاقبتلري شيميدن قبول ايتك ديمكدور .

محمد منير

— ۵۴ —

از عشق تو دريا هم شورانكرد
در پاي تو ابرها در مى رزد
از عشق تو برق زمين افتادست
ايندود در آستان ازان مى خيزد
سنگ عشقك در دريا دافالانوب قاريدى ،
بولوطلر سنگ آياشكه ايجيلر در كيور . بره سنگ
عشقك در بريده برم دوشدى ؛ بودومان ، اونك
ايچين كوكلره يوكه ليور .

— ۵۵ —

آن ياركه از طبيب دل برياد
اورا دارو طبيب چون فرمايد
يك ذره حسن خویش اكر بنمايد
والله كه طبيب را طبيب بايد
هكيك كوكلنى قاين او سوكليرى ، هكم
ناصل تداوى ايده بيلير و او كعلاج توبه ايده بيليرى ؟
اكر او ، كوزله ككندن بزدله كوسته رده جك
اولورسه والهي او هكيكه ده بر باشقا هكم لازم
كلجكدر .

— ۵۶ —

آن روزكه جام ره كيوان كيرد
اجزاي سيم خاك بريشان كيرد
برخاك بانكست توبونيس كه خيز
تا برجهم از كوروم چال كيرد
روحم كوكلره اوچدينى و تم طوبرافره قاريدى
كون قيرمك اوزرته باز ماغشكه قاني « ديه ياز ..
كه بئى مزاردن صبر جرم و تم تكرار جانلاسين !

— ۵۷ —

آن كس كه مرا بصدق اقرار كند
چون لعبتكان مرا بيازاد كند
بيازرم از آن كار بيم يازارى
من بنده آن كسم كه انكار كند

اقتصادى ومالى مسائله دائر معلومات ، عيتملى كتاب
وسائر تشرىاتك ترجمه ، مجموعه ، معلومات احصائيه
و وثائق تشرىاتى ، فوئقراسلر ، كرك مملكت داخلنده
كرك خارجهده على تدقيقر بايق ، آوروپا نك مماثل
مؤسسه ليله خامسه بولنقى ، حكومتك تعين ايده بيجي
معين برمشله به دائر تدقيقات اوليه ده بولنقى ، شهر لرك
اقتصادى ، مالى مسائله عايد مراعجترنه جواب
ويرمك ، مالى خصوصى مؤسسات اقتصاديه و مالىه
ايه يقيندن علاقه دار اولنى الخ كهي دها بر جوق
مشغوليتير بودؤسسه مك وظايق ميانه ادخال ايده بيلير .
خلاصه ، بودؤسسه زمانله ، مملكتيزك فعاليت
اقتصاديه و مالىه سي ايچين هم نظرى ، عمده عمل ساحهده
صلاحيتدار و جوق ويقيتملى برمرجى اوله بيلير .

— ۲۳۷ —

بناء عليه :

(۱) دائمي بر اقتصاد انستيتوي وجوده كنترول [۱] .
بر انستيتو معارف و كالتنه مربوط مسئل بر مؤسسه
عليه ويا دارالفنونك مناسب فاكونه لردن برينه
ملحق اوله بيلير .

(۲) بودؤسسه نك اداره مي آوروپاچه معروف
براجني متخصصه برانيللي . كافي صلاحيت و مسئوليله
اداره نك باشنه كچه جك اولان بودير مؤسسه مك طرز
فعاليتي تعينده تمايله سربست اولي و اونك تشرىك
سامعي قبول ايده نلرده كوسته ديكي بولدن كينكه
مجبور طوئولي .

(۳) بوراده چالشمه مجبور اولانلر :

۱ — فاكونه لره ، مكاتب عاليه نك اقتصاد

وماليه مدرسه ، معلم و معاونلري .

ب — معاون صفتيله پاكندن خارجدن آلتينه جق
يوكي سامعي قابليت و خواستكر جوق مقدارده كنيلر .
بولردن معامدا ، مملكتيزده عمل ويا نظري
تدقيقاتلري ايله طائينش ذواتدن دخی كنديلر
بعض منافع مخصوصه تاين ايلك سورتيه انستيتو
استفاده ايده بيلير .

يوله بر مؤسسه بي وجوده كتيرمكد هائده
نهدر ؟ اوله ، كرك نظري ، كرك عمل بر طرزهده
مسائل اقتصاديه ايله مشغول اولانلر بر هر كرده
طويلاتش اوله مقلزندن بالطبع يكدبكر ليله دها
صيق دها قولاي خامسه بولنه بيلير . و بوسورته
تشكلايدن عيطل خصوص بر سائق فعاليت و زفات اولور .

ثانياً ، يوله مشكافت بروضيتده بولنان وييني
اداره آلتنده چالشان بر ارباب سامعي زمره سي ، تقسم
اممال برنسيتك اك مكل بر ساحة تطبيق اوله بيلير .
ثالثاً ، بو ارباب سامعي ، مؤسسهده كتاب ،
تشرىات سائرده اينستيتوق و ثائق رسميه و خصوصيه
الخ كهي بو كرتكى على فعاليتلرك لازم غير مغارق
اولان وسايطي سبولته بوليله جكار دركه ، بزد
على قيمتي حائر كوزل اثر لرك وجوده كتيريله .
مهمنك اك ههم سيلرندن برى اولورق بو وسايطك
تقصاقت ذكر ايده بيلير .

متر كز ، منتظم و بر اصول على به كوره تقسم
ايدلش ، هيني زمانده مقدر بر متخصص طرفندن
تعين ايدلن واشخ غايه لره دغري يورون برسي ،
هر حالده خال حاضرده اولدين كهي غير منتظم و معين
هدفن برسي دن دها جوق فائده ليدر . بو شرائطه ،
برده ياهدينى فداكارانه مقابل حكومتك مؤثر مراقبه
سئده علاوه ايده جك اولورسه سامعي مشيريتك
درجه سي يك زياده بوكلشش اولورز .

بو اساسات تحق ايندكدن سوكره دركه ،
انستيتو مسؤولرندن بر جوق شيلر ايستكه ختمز
اولور . مثلاً ، نظري اوزرنيال تدقيقر ، مملكتيزه
عايد اقتصادى ومالى مونوگرافيلر ، بين الملل مهم
[۱] تشكيل تقرر ايند اقتصاد مجلس عاليه
بر مشاوره على مجلسيدر . اوراده علم ياپيلماز .
يالكز معين مشلره دائر مختصر بيان راي اندرلر .
بو اعتبارله انستيتونك برينه قائم اولماز .

انسان اولیه بر مقامه ایریشیرکه هرمنده کوزه
محتاج اولفسیزین دوستی کورمه به مقتدر اولاییلیر.

— ۶۷ —

خورشیدکه باشدکه بروی نورد
یا باد سبکسره بیوی نورد
عقل کند خواشکی شهر وجود
دیوانه شود چون سرکوی نورد
کوتک؛ سنک حضوریکه جیغاسی نه لیاقت
وارد؛ سرعنی کیده برروز کارک سنک برقیلکه
بنیسمه سی حدیثی می قاشدر...؟
وجود شهری اچمنده عالمه خوجاقت ابدن
عقل سنک کوئیکه و جواریکه کلدیکی وقت دیوانه
اولور.

— ۶۸ —

در عشق نه یستی نه بلندی باشد
نی بیوشی ز هوشمندی باشد
قرانی وشیشی و مریدی نبود
قلاشی و فرنی و رندی باشد
عقده و کسکک، آلفاقی، عقلیق، هفلسزلی،
حافظلی شینگله، مریدک یوقدر، رندک، بی نام و نشانلق
ویغوسزلی وارد.

— ۶۹ —

در عشق توام نصیحت و بند چه سود
زهراب چشیده ام مرا قند چه سود
کوبند مرا که بند بر باش نمید
دیوانه دلت پام بر بند چه سود
سنک عشقک خصوصنده بکا نصیحتک نه فایدایی
اولور. زهر اچیشم؛ شکر بکا فایدا و برری؟
حقده، اولک آباغنه زنجیر باغلیک دیورلر،
حالیوکه دهلی اولان کولدر؛ آباغنه زنجیر وورمق
نه به یارار؟

— ۷۰ —

در عشق تو عقل ذو فنون می خبید
مشتاقی در آتش اندرون می خبید
بی دیده دل اگر تخم چه عجب
خون کشت مرا دودیده خون می خبید
بر فنون اولان عقل، سنک هفلسدن بی خبر، غافلدر.
ومشتاق، درونی آتشلر اچیرسند اوپور.
اگر کوزسز و کولسز اوپویاقت اولورسم
تعجب اچمیکیز؛ زیرا ایی کوزم فان اولمشدر،
اوپویان کوزلرم ده کیل قاندر.

— ۷۱ —

در راه طلب رسیده می باید
دامن ز جهان کشیده می باید
پینای خویش دوا کن وری
عالم همه اوست دیده می باید
طلب بولنده و سوله مستعد و نیا دن اتکی چکمش
کیسه لر کرکدر. سن کندی کوروشکی تدای بیت،
یوقه بوتون عالم اودر؛ کوره چک کوز نروده؟
— دوام ایدیسور —

اسکی املیریم

نه بن سزی آرام نهده سز بی آکیک؛
نه بر سرابه قوشوک، نهده بر چوله پاتیک...!
برمنفادر کندیک کولک دیاری بکا؛
آملک اختلاجی آیری بر آغری بکا...!

ده کیشتم اوقدار بی نردن بیلدیکیز،
آسنزین ایتکه به رک قارشیمه دیکلیدیکیز...؟
«نی» کپوش کولکی قاداردوب دولو، ویرینی دوکوک
برسوله سازیکزیکیز قارشیمه بو بی بوکوک...!

کوزی قاشدر برکن بر نور کی آدیکیز
چون کولکممش کی بی قووالادیکیز...؟!
بیلیم هاشکی «تولو» می آکوب آغلاچیم؛
باراق دوکه بیلیم بر ابرو مانی هر چاشم

بیک بر آتشل نفس ده کنجه بارافره
برقور کی طوئوشدی؛ آجیلک اوزاقره...!
باشکزی دوندورور بفریک بیک بریاری،
ای اچلی کولکک توکوز قیرلانجیلری...!

آمهردیکز حسنی قیزیل بردوداق کی،
سویته دوشمک اچین سولیدیکیز باراق کی،
باشی پوش سورو کی داغدن سویه ایشدیکیز،
قاج سرابی کوردیکیز سو دیه سولیدیکیز؛

قاج قوالک سسنه قوشدیکیز چویان دیه،
قورد ایننه کزدیکیز قورد اینر داغدن دیه...!
کولکه لهغش برکیجه آلتکیز آقانی؛
اچیکیزده طانی برعذاب قیوراقنی

خیرالاقی ایستنه بر تو کولک وار سزده
کوزلرکیز پرده لی چیزکیل چهره کزده.
بن سزلدن قاشمدم نردن بی بولیدیکیز
برکوزل خسته کی کولکومه سولیدیکیز

شفا پوردی اولاماز وارلم بریکزه
قلبدن قان وهردم بن هر سولوق به کیزه...!

بهت کال

— ۶۱ —

تابنده زخود فانی مطلق نشود
توحید بیز او محقق نشود
توحید حائل نیست نابودن تست
ورنی بکذاف باطل حق نشود
قول کندندن کیوب غایله فنا بولادقجه
اونک توحیدی محقق اچتش سابلماز. توحید حائل
دکیل، سنک یوق اوقلفکدر. یوقه لاف و کذاف
ایله باطل حق اولاز.

— ۶۲ —

تا مدرسه و مناره ویران نشود
احوال قلندری یسمان نشود
تا ایمان کفر و کفر ایمان نشود
پک بنده حق بحق مسلمان نشود
مناره و مدرسه لر ویران اولادقجه قلندرق
احوال انتظام کسب اچیز. ایمان کفر و کفر ایمان
اولادقجه حق بر بنده سی مقبله مسلمان اولاز.

— ۶۳ —

جانی که در او از تو خیالی باشد
ک آن جانرا غل و زوالی باشد
مه در نقصان کرچه ملالی باشد
نقصان وی آغاز کمال باشد

بر جان که اوند سندن بر خیال وارد، اوجان
تاسیل زوال بولور؛ آیه نقصان طاری اولوب اچیلیر
وهلال اولورسه ده اونک بولنجلیسی برکاک باشلانجی
دکیلدر...!

— ۶۴ —

جاما تیش عشق بنایت بر سید
از عشق توکارم بشکایت بر سید
ارزانکه نخواهی که بنالم سحری
دریاب که درد من بنایت بر سید
ای جاما، عشقک آتشی غایبه اُردی؛
سنک سهو کندن ایشم سادهجه شکایت اولدی.
اگر هر سحر ایتکدیکمی ایستمه بورسه ک،
بیش که دردم نهایت درجه به و اردی.

— ۶۵ —

چشم تو هزار سحر مطلق دارد
صد جان و هزار جان معلق دارد
زلفت کفر ست و دین رخ چون قرت
از کفر نکر که دین چه رونق دارد
سنک کوزیک بیک تورلو سحری وارد.
بوزلرجه بیکلرجه جان اوکا باغلیدر. سهو کیل سیاه
زلفلرک کفر دره، دین ایه آکی کی اولان بوزو کدر.
کفرله مقایسه ایت، باقی که دین نه پارلاقدر.

— ۶۶ —

چون مسیح ولای حق دمیدن کیرد
جان دوتن زندگان پریدن کیرد
جانی برسد مرده که دره نفسی
بی زحمت چشم دوست دیدن کیرد
حق محبت صباح کیی آشکار اولایه باشلاچیه
ماشایانلرک نندن جانلری اوجنی ایستز.

اجنہ ادبیات

فرانسز ادبیاتک بانیگری

پہلاد شاعرلی

فرانسز ادبیاتک بانیگری اولان پہلاد شاعرلی نامہ رکز ادبیان آبدنک رسم کشادی فرانسه ملک اک بویک عرفان مؤسسہ زندن قولہ ژدو فرانسه ک پانچہ سئده کچلرده اجرا ایدیلدی . رونسارک بوسی اطرانده آلی مدالیون دوپانیف، دویله ، روی، یوله، دورا، ژوددل و پونتوس دویارده عاشدو. آبد شوکناپی حای: در :

A Ronsard, La Poésie Française.

داهاناس بر موقع بولولمازدی. برنجی فرانسوا طرفدن یارس دارالفنونندن مستغل اولارک « قولہ دوروا » اسمی آلتندہ تأسیس ایدیلن بومدرسه پہلاد شاعرلی طرفدن ادبیانہ اساس اتخا ایدیلن آلسن عتیقہ اک علوم وفنونک مرکزی اولدنی کی پلہ یادک مہد طہوری اولان (فوکرہ) مدرسه سی دہ برقاچ آدم اوتہ دود .

قرون وسطادہ لایتینہ اثرل آنجاق دنی بر مقصدلہ تنع ایدیلدی . یونانچہ ایسہ جان غاما بیہولدی . یونان لانی نسلطوریوس ، آروس ، آفتخوس کی بویک لمحدلرک لانی ابدی . یارس دارالفنونندہ یونانچہ کرسیسی یوقدی .

استانبولک فتحی ییزانلیلی جیرتہ مجبوراندیجہ یونان لانی و اثرلری غریبہ طابیلماہ و تدریس ایدیلک باشلاندی . سکرینجی شال ، اون ایکنجی لوق ، برنجی فرانسوا طرفدن لایتیادہ اجرا ایدیلن حریلر، صنایع نفیسہ ایلہ ادبیاتک بویک بریفشلہ انکشاف ایتکده اولدنی اوعلکنی اوزمالہ قادر یاری ظلمتندہ یاشامش اولدنی حالہ ذکای بشرک ہر شمعہ سئدہ خازنلر ابقاعہ سئدہ رمنک طانتندیدی . یک کشفلر، یکی اختراعلر زمان و مکانک حدودنی توسیع ایتکده ابدی . طباعت ، فکرلرک سرعتلہ تیر و تمیمتہ فیاض رچیمیر آچمشدی . نورمان ، بوغیون ، لورن کی اسلر طاشیان ولایتلر خلق ، ژان دارق زمانندن بری ، فرانسز نامی آلتندہ برمل تشکیل ایتکدرنی ادراک ایدرک بئلکدرنی حس ایتکہ یاشلاشلردی . قرون وسطاک دنی وحدتنہ آزنتہ جدیدک ملی استقلال عمدلری قائم اولورکن قرون وسطی تاریخلہ برلکدہ « آوروپائی ادبیات » تاریخی خنامہ اریپور ، شیمدیی ملینرک، ادبیاتلرک تاریخی باشلاوردی .

دورہ انتباه اتانندہ فرانسز ادبیاتی یاسندہ طلوع ایدن پہلاد شاعرلی ، عددلری یدی، بالغ اولدنی ایچون اولکر ییلدیزلریک اسمی کنڈلیرنہ اضافہ ایدیلر . یکی ظهور ایدن حیات و طرز تفکر جریالرنی بر اصول دائرہ سئدہ توجہ ایتدیلر . ادبیات و شعر عالندہ اشاع ایتکدرنی انقلابک عمدہ سی بوندن عباتدو .

اسلک نمدو . بن اولہ ماتپورم کہ سن رستمک ، مشهور (ریمان) سوبندن سک .

رستم « حایر ، دبدی . رستم ، بن دہ کلیم . رستم ، بر پهلواندر . بن ، عادی طبقہ دن برآدام . نه تخت ، نه سراپ ، نه تاج وار . » سہراب باباسی بولدینتہ امید واردی . یو جوابدن مایوس اولدی . ذاتا آفتام اولمشدی . آریلہ دیلر . سہراب ، متصل ، آنستسک رستم حقتدہ کی سوزلرنی دوشونو یوردی .

صالحین بربرنہ جومہ باشلادیلر . اولا قیصا (حرہلہ) لہ مصارعہ بطونوشدیلر . برزمان صوکرآ فارغیلرندہ نه تخم ، نه خلفہ قالادی . ایکسی دہ (ہندی) قلیبلرنی چکدیلر . بربرنہ ووردیلر . چلیکدرن آتش جیقارتدیلر . شرہلر آلتندہ قلیبلر قیریلدی .

سیرا ، (کرز) عازرہ سئہ کشفدی . آغیر کرزلری بربرنک وجودنہ ایندردیلر .

کرزلر ، اکریلدی . قولاردہ درمان قالادی . آتلیک چوشلری دوشورور، زہرلک سیرلکری صایر صایر دوکولوبور، آتلیر چوکوبوردی . قهرمانلرندہ ، آتلیردہ دوردیلر . هیچ برطرفندہ نه آل ، نه قول قالدیراچق طاقت قالامشدی . کوودہلر ترلہ مش ، یوزلر ، کوزلر ، آغیزلر توڑلہ ملمع اولمش ، دیلر ، سوزلرندن چالامشدی . بابا، اوغل ، یتیم ، آریلہ دیلر .

محاربلرک وجودلری و آتلیر آرتق دیکلمشدی . بودفہ کتج ، اختیار ایک قهرمان (اوق) دوکوشنہ کیریشدیلر . ہرابکیسہ دہ « کوک دہمیر » ایدیلر . یارس دہریندن زہرلک سیرلکری ، آتیلان اوغزک وجودہ کیرہ سئہ مانع اولوبوردی . بوحال اونلری عصیشدیلدی . بربرلرنی طونڈیلر . رستم حرہلہ قاپاہ یایشہ یزندن قویلر بردی . او افتادہ سہراب صالہ بردی . آتک اکرندن قاقی ، برہ وورمن ایستہ دی . فقط ہیبات ! سہرابک کوودہ سنی قییلداغدن ، عاجز قالدی ، آلی کردن چکدی . ایکسی دہ یتیمشدیلر ؛ فقط سہراب ، دھاش کرزنی بر دفہ دھا آلنہ آلدی . رستمہ ایندردی . واورموزنی چوکرندی . رستم ، بللی انجمکہ چالیشدی . سہراب کولدی ! سلاحشور دبدی ، یکینلرک بومروغنہ طاقت کتیرمیپورسک، آلتکدہ کی ، آت دہ کیل ، اشک . . . ایکسی دہ درماندن کیلش ایدیلر . آفتامدہ اولمشدی . بربرندن آریلہ دیلر . . .

ایستہ جودت یک اثری ہب بولہ سادہ ، صبیحی وچانی برتوریکہ یلقلہ آلتندہ . مقتدرملم « شہنامہ » سی اوسودلہ خلاصہ اش و ترجمہ ایتدیکری چالری اوسودلہ انتخاب ایلہ سئدہ کہ اوویان، ایران ٹوپہ سئک حیأت عمومی سی حقتدہ واضح بر فکر ایدیش اولوبور . عزیز دوستنی موقبتندن دولای تبریک، و اثری قارلرہ توسیہ ایدرکن جهان شاہ اثرلرنک نقل آراستندہ فردوسینک بوتون غرب طالعہ دہ مشہور اولان ٹولزاترینک نام برترجمہ سئک کوزلہ نورکہ مرہ ترجمہ سی غنی ایلرم .

علی جانب

قارغی بر رینرلایر سہم اوردوکی تارومار ایدرم . (زندہ رزم) ک اولدورولدیکی کیجہ بویک یین ایتدم : ایراندہ مسلح کیسہ پرقایچم ، کیکاسی دیری دیری داواغانہ آساجم دیبہ عہد ایتدم . بو آدرمیدا ندہ بکا قارشی کلہجک الی سرت ، کوزی پک آدامک واورسہ جغین . . .

سہراب ، اوزون مدت بکلدی ؛ ایرانلاردن کیسہ جواب برمیپوردی . کرکیہ چکیدی . و آتیلدی . شاہک چادرنلرندن جغتک دیرکنی مزارق دمیپلہ قیردی ؛ ہر طرفدن رامپت سسلری ایشیدیلہی . کیکاسو یوقدی : « بکلر ، بریکز رستمہ کتین خبرورسین . بو مدھش تورک اوکندہ جنکاورلرک اودی قویپور . ایراندہ بوتکلہ صاواشاق آروپور » دبدی . (طوس) ، شاہک سوزنی رستمہ تبلیغ ایتدی ؛ نه ایشدینہ سولہ دی .

رستم : « شاہرک باشا عازرہ ، بضا ابرام وضیافت ایچن حاجت ایتدیلر . فقط کیکاسو ہم صیرتہ یالکیز حرب زحی بوکندنی » دبدی .

وامہ ایتدی : « دختی » ن اکرلہ دیلر . مینتدہ کی سواریلرہ دہ حاضرلق توسیہ ایتدی . رستم ، چادرنن اوایہ یاقیوردی . (کیو) ، رخشہ سزین براکر وضع ایدپور ، (کرکین) امان چاقوق اول دیپورہ (رھمہام) آتک کرکشہ زحی . . . کچپور ، (طوس) یامچی ایلہ مشغول اولیوردی . ہیسہ دہ بربرنہ چاقوق اولام دیپورلرکی رستم ، چادرنن بوسوزلی ایشیدپوردی . کندی کندی : « بو بردی عازرہ سی اولاق ، چونکہ برآدام ، اورتالہ یوقادر دھشت سالاماز دبدی ، جان کرشی قوشاندی ، رخشہ پندی ، چادرلرہ اوردک محافظہ سی قارداشی (زوارہ) ہ برافدی . حرکت ایتدی ؛ رستمک سنجاقی اوکدہ طاشیپورلرکی ، رستم ، عرسل و جدتلی کورونیوردی . برآز ایلرلہ دی . سہرابلہ قارشیلاشدی . اونک قونلی قولرلہ لایرلرنی کوردی « سہراب دبدی ، بورادن اوزافلاشالم ، خط حرہن چکیلہم . » سہراب « اولور دبدی ، فقط ایرانی دوستلرکد کیسہ بی چاغیرہ . یالا یالکیز ، باش باشہ ووروشالم ؛ ایکیزدہ مردو . بوتکلہ برابر سن یخ ملک بر ضرہ سئہ بیلہ طاقت کتیرہ سزسک . واقعا بویک بوتکلہ اوموزلرک قونلی اما اختیاراتق اونلری ضیفہ مختدر « رستم ، سہرابک اوموزلرنہ القرینہ ، اوزون اوزنکیرلنہ باندی . ملاہ برسسلہ دبدی کہ : « دلچاقی ، بن اختیار . نه قادر عازرہ کوردم . نیچہ اوردولر بوزدم . برچوق (دیو) لر ہم اللہ ٹولشد . شیددی ہ قدر هیچ یکیلہدم . اکر غلہ صاواشیردہ بندن صوکرآ صاغ قالیرسک آرتق تساحندنہ قورقوک اولاز . ہم عازرہ لہ دہ کیزلر ، طاغلر شاددیز . توران اردوسنک قوماندانلرنی نہ حالہ کتیر دیکسی دہ ییلدیزلر ییلر . بن دنیانی آتیم آلنہ آلتندہ . فقط اوغل سکا آبیورم ، ٹولورمک ایستہم بوم . سئک ایراندہ منٹک منٹک یوق . کل ، شو ٹوڑکاردن آریل . . . سہراب ، جواب وردی :

داولا سکا بر سولام وار : دوزو سولہ ،

اوقورکن باشقه بر دنیا به کبر ، بوتون درد لری
اوتوردم .

سیواسه کلدیکم ایلاک آیلرده ینه اولیه یاییوردم ،
حتی بر آرزو شعرده هوس واردی . زمان زمان
غزللر ، شریقلر یازمه چالشیوردم . سوکرا بودوق
سوندی . بر درلو ذهنی کونک مسکین دبدی
قودلرندن ، معاسز هیجانلرندن آیروب کتابله
ورمه یوردم .

بو تاثیرلر آلتنده خاطره دفتریمی بر کوشه به
آغشدم . ذاتا انسان کوندن کونه کوچولدیکنی ،
باغیشدینی قید آغشده نه ذوق اولوردی ؟
(ر...) قضا سته قائمقام اولدم ، سیواسدن
چیفم . بکی برحیظه ، بکی رهوایه کیردم .
بو نیل بنده غریب رتائیر یادی : اوشودن
اوانان ، بوغوی برکایوس انجمنده بیوده چارچوب
چیریدینی خاطرلایان برآدم کیم .

ایلاک مأموریم آتاشنده فرقتده اولادن نه قدر
دوشدیمی آغش شیمیدی . بوکی محیطده بکی
بروظیفه به باشلادیم اویاتیلقی ساعتده ، آکلایوردم .
دفترک آله کیمیمی خربل بر تصادف اولدی .
کندمله حسابلاشاجم . ایلاک تمیینه اتلاس ایتش
غیرتلی نهار کپی قایب اولان قیبتله آله قانلری
موازنه ایدمچکم . سوکرا بکی بربروغرامله بکی بر
حیاته باشلایاجم .

اعتراف ایتدیلمک ایلاک مأموریتده چوق
دوشدم . عهده لریک بر قسمنه صادق قالامادم .
هرکله آبی کینه چکدم . جان جان هرکی قیردم .
آمرلریک سوزندن چیقما یاجدم . اولره عصیان
ایتدم . خصوصی حیاته دانا تیز قالاجدم ، فنا
اعتبارلردن صافینا چکدم . یالامادم .

معاینه بتم ایچون شوبله بر تسلیم نقطه می ده
یوق دکل : مغلوب ، فقط دوشنبه کوکس کوکسه
چارچیدقدن ، سوک فورتشونی آندقدن سوکرا
مغلوب اولان برعسکر کی مغلوب .
معارف باش کاتیک اساس اعتبارله چوق دوغرو
اولان سوزلری قانی زهریلمشیدی .

دوردیم برده مایل خامور کی کوندن کونه
اُکشیوردم . آرقاداشلرک ترا کشتی ، اویصالیمی نه
کوزله کوردکلرینی آکلادقدن سوکرا لایالیکلرینه
عمل ایدمه مک باشلادم . اکه اهیتمسز برشی ایچون
عکسینه نیور ، قافا طوئیوردم . برکون برشی لطیفه
طرزنده آلائی ایتدی . بچی راحت برافاسنی ترا کتله
رجا ایتدم . آلدیرمادی ، حتی ده نتر مسلط
اولدی . مناسبتلرکنه نهایت برمزسه آغیر بر
معامله ده پولوناجیمی سوبلدم . بودنه آلائی آجیق
بر تجاوز و خوارنه دوکدی . آلمدن نه کله یلجکی
سواراق میدان اوقودی . ذاتا بلجاق کی جیلیم ،
اوبوز بر شیدی . « باشقه لرنی بیله م ، فقط سنی
میسه قه بویتکدن یاقالادیم کی بچرمدن آتارم »
دیدم و ناسل اولدی بیله یورم ، آجیق آتاق طاقنک
آغزندن چیقه جتی فنا کله لره اونی تحقیر ایتدم .
- دوام ایدیور -

مولاناك رباعیلى

حرث تدفیری

- باشی یکن نسخه مزده -

هر عاشق بو آوچیدن براقو بمشدر . قان
ایچهر ؛ فقط جراحی کوروله ز .

ای از تودلم برسمن ویاسنت
وز دولت نوکیتکه اوهمچومنت
بر خاستن ازجان و جهان مشکل نیست
مشکل ز سرکوی و برخاستن است
سوکی ، کوکل سنک سبیکدن سنله ویاسنتله
دولودر . سنک مزلکده بتم کی و بکا بکزه
عجبا کیم واردر ؟
جان و جهاندن قاقوب کیتیم مشکل دکلدر .
آصل کوچ اولان ، سنک پولونیدن بیری ترک
ایغکدر .

ای بنده بدان که خواجه شرق اینست
ازابر که یار ازل برق اینست
توهرچه بکونی از قیاس کوفی
اوقسه زدیده می کند فرق اینست

ای قول ؛ بیکله ، شرقک اندیشی ، ولی
نعمتی بودر . ازلک کوهر باغیران پولونیدن جیقان
شیمشک بودر .
سن هرنه سوبله رسه ک قیاس ایلله عقل ومنطقه
سوبله رسه ؛ اویسه قصبی کوز ایلله کلاتیر . ایشته
آزاده فرق بودر . [*]

ای حسرت خویان جهان روی خوش
وی قیله زاهدان دوا بروی خوش
ازجمله صفات خویش غریبان کتم
تاغوسله خورم برهنه درجوی خوش

جهان کوزله لرنیک تحسری سنک کوزل
پوزیکدر . زاهدلرک قبلیمی سنک لطیف ایکی
فاشکدر .
بوتون اوصافدن صیبریلدم ، سوپوندم ؛ تا که
سنک دلشن ابرماغکده جیبالای اولارقی بیقانا م !

ای جان خبرت هست که جانان توکیت
وی دل خبرت هست که مهمان توکیت

[*] مولانا پورباغیده علایله ، نظری معلومات ایلله
تصوفک فرقی سوبله یور . علنده واسطه معرفت
عقل ومنطقدر و بالنتجه قیاسدر . حالیکه تصوفنده
واسطه معرفت ، حدس والهام طریقله کشفدر . شو
ایکی مصرع بو نقطه یی نه کوزله خلاصه ایدم :
درکشف حقایق سبق آموز ضمیرم
ترتیب دلیل حکما دارا نشانیم
- ح - ع -

آن تلخ سخنها که چنان دلشکست
انصاف بده چه لایق آن دهنست
شیرین لب اوتلخ نکفتی هرکز
این بی نیکی زشور بختی منست
بوآبی سوزلراویله کوکل قیرچیدرکه . انصاف
ایت ، او آخره بوئر لایقیدر ؟ ...
یوق ، یوق ... اونک طائل درداغی هیچ
آبی سوز سوبله یی ؛ بو طائسزلی بتم کشتی
بختک کونولکنددر .

آن کس که بروی خوب اورشک پرست
آمد سحری و بر دلمن نکریت
اوکر به ومن کریمه تا آمد صبح
بر سید کزین هر دو عجب عاشق کیست
کوزله پوزی پریرک قیصقاندینی انسان ،
سحروقی ایدی ، کلدی وکوکله بریافتی . تا صبح
اولونجه به قادر اوآغلادی ، بتم آغلادم . سوردی ،
عجبا ایکیمزدن عاشق اولان هانکیمزد ؟

این فصل بهار نیست فصل دکرست
نخوری هر چشم زوسل دکرست
هر چندکه حمله شاخا رقصانست
جنیندن هر شاخ ز اهل دکرست

بو فصل بهار دکلدر ، باشقا بر دوردر ؛ هر
کوزک نخورانی آیری بروصاادن اولدینی کی !
هر نه قادر بوتون دالار اهتراز ایدرسه ده
هر برنک صائلاکامنک باشقا باشقا منشا لری واردر .

این سق ما زیاده حرا نیست
وین باده بجز درقح سودا نیست
بو آمده که باده من ریزی
من آن مسم که باده ام پیدانیت
بزم سرخوشلفز شوبله ییکم قرضی شرابدن
دکلدر ، بزم شرابیز سودا فندقدن غیری پرده
پوقدر .

سن بتم ندی قیرمابه واده می دوکبه کلدک ؛
فقط بتم اوتورلومسم که شراب میدانده دکلدر .

این عشق شست وراثش پیدانیت
قرآن حقت و آیتش پیدانیت
هر عاشق ازین صیاد تیری خورداست
خون می خورد و جراحش پیدانیت
پوعشق برکمدارد اما راجی میدانده دکلدر .
قرآن فقدر ، فقط آتاق طاهر آشکار اولامشدر .

ای ترکه بهر حيله ره می جوئی
اویکشدت بین که جوان نوکیت
ای جان ، خبرک واری که جاناک کیدر ؟
ای دل ، خبرک واری که مهمانک کیدر ؟
ای ترکه سن درلو درلو حيله ايله قاچق بولی
آراپورسک ، حالوکه اوسنی جذب ایدبور ؟
ایت سنی آرایان کیدر ؟

— ۲۵ —

یاد آمد وکل برسر بیخواران ریخت
یار آمد و می درقدح یاران ریخت
از سنبل تر رونق عطاران برد
وز ترکس مست خون هشیاران ریخت
روزگار کادی ؛ می اینجیلرک اوزینه کل
دوکدی . یار کادی ؛ دوستیرک قدحه می
دوکدی .
اونک سنبلی کبی کوزله قوقول ایلان صایه
عطریات ساتان عطازده رونق بیرقادی و ترکس
کی مست ایلان کوزله یاده سرخوش اولایانلرک قاتی
دوکدی .

— ۲۶ —

پای توکفته ام ندارم ز دوست
درمان ز که جویم که دلم مهر و خست
می طعنه زنی که برچکر آیت نیست
کو برچکر نیست چه شد رمزه هست
سنگ آياگنه صافلیم ؛ الکول نامورم ، سندن
مدد ایسته هم یورم . کیددن درمان آرایان ، کوکلم
سنگ عینکله خاستار !
می غافل « جگر کده سو یوقدر ، خلستا
دیکلیک » دیبه بکا طمن ایدیورسک . صانکه
جگر مده سو بوقسه نه اولش ... کیریکر مده
واریا ! ...

— ۲۷ —

بانی کتفه که برنو بیداد ز کیت
بی هیچ زبان ناله و فریاد زجیت
نی گفت ز شکر لی بریدند مرا
بی ناله و فریاد نیدام زیت
« نای » دیم که :
بوطلر سکا کیددن کادی ؛ گلمیز و دیلیر ،
بوطلر فریاد وفغان نه دندر ؟ ..
اوجواب وردی :
بی بر « شکر دوداقلی » دن کسوب آدیله .
اونک اینجین ناله و فریاد سز یاشامق نه در بیلیورم !

— ۲۸ —

باشب کتفه کریمت ایمانست
این زود گذشتن تو از نقصانست
شب روی من کرد مرا عذری گفت
مارا چو کند چو عشق بی پایاست
کیجه دیم که :
اگر سوویکله اولان آیه ایمانک وارسه بوچاقوق
کیچیک برقصورد کیلیدر ؟ کیجه یوزنی بکا چوبردی
و بوطلرجه اعتذار ایدی :
« بزم نه کنان وار ؟ چونکه عشق بی پایدر .. »
- دوام ایدیور -

آنادولوده علوی اعتقادلری

حرث تدقیقیری

— ۳ —

بوکون یوروک نامی طاشسییان بر چوق
ایماقارک ، نارخده تورکن اولارق قید ایدلرکی
کویسوروز . مثلاً خوروزم و قاجار اوغافلری
مخللرند یوروک دیبه آ کیلقدهدرلر . حالوکه یوروک
تورکن عشرتیلرند اولغلرلی بیلیور .

کذا چیلر ، اوغوز یولیلرند و تورکن
عشرتیلرنددر . قدیم علمی منیریلرند یوروک عد
صراحت وارد . یولر ایه کیدیلرلی یوروک عد

ایدلر . کیکل تمیزی ، بر زمان تورکن اولایان
تورکزه ویریلن عمومی بر عنوان ایکن آنادولوده
تورکن عشرتیلرک اک بوکوی عد ایدلرکدهدر . حی
پوعنوان اهیخته و عمومی کله استعدادنه بناء آنادولوده
بالموم علویله علم اولمه باشلامشدر .

ازمیر محیطلنده (تورکن) گله می مجهول کیدر .
بوکا مقابل خارماندالی ، بیات کی اسملر وارد .
خطک شمال و شرقده ایه یوروک مفهومی ختده
فکر یوقدر . بالکیز بوکله بیض یراده ایشتمشدر
فقط داما یوقاریلرده اوقده یولامازسکر .

بناء علیه بوکون یوقرلر ، عشرتیلرند اوغافلرند
دکل ، هرمانکی عشرت و یولرک عیله انطباقندن ،
علی و اجتماعی تصنیفلرک عکسندن عبارتدر . بالخاصه
علویک ، یوحالر واستعماله اوززنده دهرن تأثیرلر
اجرا ایشدر . مختلف اوغافلری بر برینه آکلمش
و بعضاً بروی اولادلی بر برندن آیرمش ، یولر
برجوق کله لری اونوتدیرمش ، یکن اصطلاحلر و تعبیرلر

وضع ایش و بعضی کله لک منارلی دکشدرمشدر .
اسکیدن سنی عد ایدیلن حکومت قارشی سرپوط
حسنی ضعیفه شش و یو صورته جریک و شجاعت
دوبوسو سوختش ، بعضی جوانلرک منفور اولاسندن
آوجاقی عادی قانقش و خلاصه سجه لره دکشمش ،
یکیدن بعضی عادلر جقمش و برقمی اونوتدیرلشدر .
یوحال قادیلرک تللیس و تزیین خصوصاً سارینه قادیار
نفوذ ایشدر . یولر حقتنده ایلریده ایضاحات
و بر بلجکدر .

شوا حله آنادولوده ک استعمال طریقه نظرأ
تورک ، تورکن ، یوروک فرق اساسی بر شی
و بر ماهیت فرق دکلد . یولر زمانه و یولرندقلری
یولرک وضعینه کوره بو مختلف ناملری آیشلردر .
کرجه آنادولوده موجود تورکارک بعضی
تاریخلر یزده کوسته رلیکی اوزره کاملاً تورکن
اولغلرلی سوبیله مک ، دوعری دکلد . چونکه
چنکیز دوزندن اول و اوندن سوکرا کلن اوغوز
تورکاری تورکنلرند ماعدا ، هلاکو اوردولری
واونک اخنادی و قوماندانلری ایل و نهایت تیمورلرک
ایلر کلش اولان مختلف تورک اوغافلری و قادی خان

سابق : ۵۹

۱۸

قبیلله می ایلر حرب ایدن چاودار قاتارلری کی تورکن
اولایان عشرتیلر یولیلرلی انکار ایدیلر . فقط یولر
بوکون بر رینه قارشمش تورکن نامی آیش و بعضی
قدیم تورکن عشرتیلر ده مختلف استعماله کچیردکن
سوکرا یوروک نامی آیشلردر .

نته کم بوکله کله نارخدهدر بوکی صفحاندن
کچیلکی کورولمکدهدر .
(تورک) گله می ، تاریخی معلوماغزک اریشه
ییلرکی دورلده مستقل بر قبیل و یا بر سلاله اسمی
اولارق کورولدیکی حالده عیری بریشی عصر سوکرا لنده
اولا عربلر طرفندن ، تورکیه قونوشان بوکون
قبیللره تعمیم ایدیلش و بالاخره ، اکثری اسلام
دائرستنده اولی اوزده ، عینی دلی قونوشانلر طرفندن
عمومی بر عنوان اولارق قولالیشدر .

پروفیسور یازولر ، اورتا آسیا تورک تاریخی
حقتده درسارلنده (ص ۲۸) روس وقایعنامه لنده
(تورک) نامیلر بر قوم ذکر ایدیلکی ، آغاق یونکل
برانس مأخذلنده اوژ (ینی اوغوز) نامی ویریلن
قوم ، قصد ایدیلکی سوبیلور . عین درسده تورک
گله سیک آوروپاده اورخون قومی کی اوغوزلرلندن
کلن قومه اطلاق اولوندی تصریح ایدیور . بز ،
بیلیورزکه اوغوزلر ، اسلامیت دورده ، بالخاصه
جامع التواریخ ، ثانی خواجه رشیدالدین فضل اللهک
بیانه نظرأ عیری بشتی عصرده ، تورکن نامی
آیشلردر .

فکرجه (یوروک) گله می ده ایشته یولر بر اسم
ده کیشدرمه کیتیک تجلیستدن و تاریخک اوغوزلره
زمان زمان ویردیک اسملرک سوکچیسندن عبارتدر .
فیالحقیقه بوکله کله بدیجی عصرده بالخاصه قادی
اوروغنک شوذی آله آلدی دورلده وقای رئیسارلرک
اطرافستده طویلانان تورک اولوسلری آراستنده
قولالینیلنده دائر تاریخلر ده اشارت وارد .

یازی زاده ک سلجوقنامه سنده (ص ۱۹)
مرحوم قاضی عیالک اوغلارینه «اولاسون که اوتورانی
اولاسر که بکل تورکانلی و یوروکک ایشلر ده قالیر»
دیبه اوکود ویردیک قید ایدلرکدهدر . بوراده
تورکن و یوروک کله لری عین معناده قولالینیلور .

آنادولوده یوروک کله سیک عمومیته قادی
اوروغنک ایلک تمرکز و انکشاف ایدیک عیله ، روم
ایلر کچله لک و روم ایل ایلر تاس ایدیلر بیان یرلده
قولالینیلر می ده بو فکری تأیید ایدر . نته کم روم
ایله تورکن گله می رنده هر طرفده یوروک کله سیک
قولالینیلر کی کورولیلور و اوراده تورکن گله می
پوسبون موقعی یوروک کله سینه برافارق کنیسی ،
آقیری بر مدلول افاده ایشکدهدر .

— ۱۳۸ —

اسحق خواجه سی احمد افندی

اون ایکنچی عصر ادبیاتک مشهور سیالزندن :

معاصرلندن بریتک « سیوطی زمانه جایی دوران » دیبه مدح و توصیف ایندیکی بوزات، منسوب اولدوقلری حرث و مدحیت داره سندسلفلرینک ناصیل اساسی و فوئلی معلومات صاحبی اولدوقلرینه نیجه امثالی آراسنده کزیده برشاهددر. بکون، آنجاق ادبیات تاریخچه له مشوغل اولانلرجه معلوم اولان اسحق خواجه سی احمد افندی « هریتایده بدلولاسی دراز » فارسیده باغ اقتداری همیشکله باز « برمنجر ایدی. تالیاتی چوقدر . بونلرک هان هبسی زمانی ایچون قیبتی و فایدالی اثرلر اولقلر بر ابر مشهور (زعمری) نیک « مقدمه الادب » عنوانی لئنددن ترجمه ایندیکی « اقصی الارب » آدلی کتابی حالا استفاده بخش ومهم بر « قاموس » مثابه سنددر .

« وقایع الفلک » نیک تثبیت ایندیکنه کوره احمد افندی « آیدین کوزلحصاری » نه جوار بر کویده دوغمشدر . « صفاتی » و « سالم » تذکره لری سادهجه « منتقاه لری اولدوقلری سوله پورلر باباسی « خیرالدین » افندی نامنده بر آدامدکره « مقدمات علوم » ی اوغلنه بالذات تدبیرس اچمشدر . احمد افندی کتچ یاشنده عجمستانه کیمیش ، علم تحصیل اوغورنده سنه لرحه « شروان » ده قالدینی ایچون بر زمانلر « هیم احمد افندی » دیبه آکلیمشدر . تورکیه به دونیکدن برز سوکرا « کورپری زاده فاضل احمد باشا » به تذکره جیلک ایدین « اسحق افندی » به انتساب ایندی . بوزانه خواجه اولدی . اودورلده « اسحق افندی » نوزولی ویک مشهور اولدینی ایچون احمد افندی « اسحق خواجه سی » دیبه آکلیدی . زماننک مورخلری و تذکره جیلری اوندن هپ بوغتوانله بحث ایدرلر . راشد تاریخنک افاده سنه کوره « اسحق افندی » « دمای خواص بادشاهیدن اولوب حضورده نافذ الکلام » ایدی . دورک صداعظمی قره ابراهیم پاشا کندینسه کین باغلامشدی . تبعیدی ایچون فرصت کوزده تیپوردی . نهایت مأوراً مصره کینه سنه اوده چیقاردی . « اسحق افندی » بولجیلعه نعل ایدمه دیک ایچون « اسکیشیر » ده خاسنالاندی، کیری دوندی . فوناز سدارعظم « کندینسه حرث و محبت ایدر مکتوبلر یازیبوردی . فقط عینی زمانده بادشاهده « اسحق افندی اسنا » ولده اوجاق خلیفه اتفاق ایش، سزی خلع ایندیبره جک « دیبه تزویرانده بولوندی . ردوسه سوروردی . و بر از سوکره یکی افتراقلر ایجاد ایدمه لک قتل ایندیبردی . بو، ۱۰۹۵ سنه سنه مصادفدر . احمد افندی حایبسنک نکبت وفلاکتندن سوکرا بروسه ملحقانده صرف مدرسلکله وقت کچیردی . ۱۱۰۱ ده صدراعظم « کورپری زاده مصطفی پاشا » کندینسی « بافرمان عالی اینتداداخل اعتبارله

مقارنله ک یاشنده « احمد افندی » نیک « اقصی الارب فی ترجمه مقدمه الادب » عنوانی لفت کتباتنک زمانلر ایچونده فایدالی بر اثر اولدیندن بحث اچمشدر . « مقدمه الادب » ک صاحبی اورتا آسیاتوقلری ایچنده ییشین علامه لردن مشهور « زعمری » در . بش سنه نیکده مجاورنده بولوندینی ایچون « جلاله » ده « آکلیبر . اصل آدی « محمود » در . « خوارزم » کولریندن « زعمری [۵] » ده ۱۶۷ سنه سنه دو . غمشد . اسلام مذحیت و عرفانه اک جوق واکمهم خدمت اینلردن بریده بودر . تفسیره ، حدیث ، فقه ، لغته دار نیجه نیجه اثرلر یازمشدرکه هبسی کندی توهرنده « امهات » دن در . روایت کوره باباسی « زعمری » کوننده برحله مسجدی امامیدی . دیبه ترزبلاک صنعت و برمکی دوشوشش ، فقط چوچونگن رجاسی اوژرنه خوارزنده بر مدرسه جرمه سنه اسکان اچمشدی . ایشته زعمری پوراده دورک طالزلرندن درس کورمش عالمشول بر شهرت آلمشدر . خلق اوکا « ملوبال » در برلردی . بر آغای دیزندن کیلیمشدی . بروایت نظراً داندن دوشه لک ، بر روایت کوره صوفیوندن دوزنار ، باشقا بر روایت نظراً آدن دوشه لک سقط قالمشدی . کندینسی « کوچوکن برسرجه طوعشدم . آغای بر ایسکله باغلادم . قوش اوجندی ، بر دیوارک قووغنه کیدی . ایسکی چکدم . حیو ک آغای قوبیدی . آتشمه بو حال کورو نیجه آجیندی ، بکابدعا ایندی . ایشته فلا کتسه سبب بودر . « دیرمش . آکلاندقارینه کوره زعمری طاقا [۵] » « ز » بی اوستون اوقومالی .

غربیلر بورجیق لاتین و یونان . مذحیت ساحه سنه حصر ایدیبورلر . مثلاً مینیک - تصوفی - فکریلر ایچون یاسقانی تذقیق ایدیبورلر . حالوکه یاسقاندن کیری به آتیلان برایی آدیم ایلده دوغروجه اسلام فلسفه سنک قویاغنه دوشه رز . محمدعلی توفیق بکک حیاتک کین نسخه لردن برنده دانتک اسلام مشعلری مسئله سی مناسبیتله موضوع بحث ایلده دیک اسپیاتیول عالی شاپان دقت نقطه لری میدانه فوغمشد . فی الواقع غزالی نیک اسپیاتیول پیودی متفکرلری اوژرنه تاثیر یلک بولک ایدی . حی دوغروندن دوغرویه عربیه و قویان قرون وسطا خریستیان متفکرلری اوژرنه ده تاثیر کورولور . قاتالونیای دومینیکن راهب Ramon marti عرب آلمریک جوغی حرارته تذقیق الهمشدی . بو راهب Pagnis Fidei عنوانی لرتنده غزالی نیک یازیلریندن برچوق بارچالری عیناً آتش ، بالکزه صاحبی ذکر اینکی اونوغمشد ! یاسقاندله رامون مارتیک مذکور اژندن ، سائکله کندی مالی ایشکی بول بول اقتباسلرده بولونمشد . بنه عینی طریق ایل غزالی قرون وسطاده سکولاستیک فلسفه لک بیراعظمی اولان آکوبنیل توماسی Saint Thomas d'Aquin الهام ایلمش بولونور . زیرا بوخرستیان دلیسک Summa contra Gentiles عنوانی لری رامون مارتیدن قویه ایدیلشدر دیبه بیلیر . بوندن ماعدا بنه قرون وسطاده کی سکولاستیکلرندن بویوک آکیرماتوس Aelertus Magnus ده غزالی فی تذقیق ایش و اوندن ملهم بولونوبوردی . مشهور لاینینچ ایشه بوسوک متفکرک اثرلرنی بویوک بر اعتا ایلده اوقوممشدر . بنا علیه غزالی نیک کرک آکوبنیل توماس کرک بویوک آکیرماتوس واسطه سیله لاینینچ اوژرنه تاثیرده بولندینی شبهه سزد . دارالفنونک و عاللمیزک بین الملل برقیمت احرار ایلهمدکرلندن بر دوزی به شکایت ایدنن وار . اگر برده فلسفه ایلهم مشغول اولانلرک کونک برنده بویله بر شرف احرار ایلهملری مقدر ایشه اولک آتیق فلسفه تاریخنه عالم تذقیقار سایه سنده ایلده ایدیلجکی قولکله طن ایدیبورم . الوم بوندیقلری بالکزه باشته یاتیق هیچ کیمسه نیک قدرتی داخلدنه کوزوکه پور . غربی طایبان شرقدن ، شرقی طایبان غربدن استفاده ایدمه پور . آتیق ناچین سمیلرک یکدیگرینه اکتنه سی سایه سنده ایمی بر نتیجه بر ایشمک ممکن اولور . فلسفه جمعی ایشه بونک حصوله کله سی تأمین ایدمه بیلیر . بوندن دولای اولک تشکیلی عنونیلله فارشیلامق و مساعیسه توجهار برنظرله باقی هر تورک متفکرینک بورجیدر .

محمد عزت

حیات

آبایی قولانیرمیش و خلق کورمه سین دیبه غایت اوزون الیه کییرمیش .

ایسته « اسحق خواجهمی احمد افندی » نك « اقصی الارب » عنوانیه ترجمه ابتدیی مهم اثر بو علامه نك در .

احمد افندی کتابك باشنده « ودی معلوم اوله كه ترجمه می صدنده اولدینمز كساب لطیفه الفاظ عربیه الفاظ فارسیه ایله ترجمه اولونمعه لغتین مذکورینه متعلق بعض فوائد ایراد اولونمقی مناسب اولقی ملاحظه سیله ترجمه كتابه شروعدن اول ایکی مقدمه ذكر اولوندی . مقدمه اولاده لغات عربیه و مقدمه ثانیهده لسان فارسیه به متعلق بعض نوادر كثیره الهوائد ایراد اولندی ... « دیبور . فی الحقیقه اثر ك اوجده بری اشغال ایدن یوایی مقدمهده احمد افندی بزه ایکی لسان حقیقهده يك فایدالی معلومات ویرمكهدهدكه بونلركمطالعلمی « اسحق خواجهمی » نك وقوفی وشوح ایله اثبات ایدر : ایلك مقدمه ده برساندن دیگر لسان ترجمه ناسیل یابیلالی ، « لغت » كه سنك اسلی ، لغت اعتماد ایتك ایچون آرانایق شرطلر ، اسکیدن بری خلق لساننده قولانیله ینی خالده قرانده كیمین عربیه كهلر ، عربیه كهلر حقیقهده کی تورو تورو اختلافلر ، عربیه لاشدیریش كهلر ، اسلامیتدن سوكر ا عربیهده حصوله كان تحوالت ، مولد لفظلر ، معنائی متنوع لفظلر ، عربیه كهلر خاص حاللر ... ایکنی مقدمهده عجمیه به دائر عمومی معلومات ، عجم كهلرینه خاص حاللر ، بوسانده اشتقاق ، تصریف ، مختلف معنائی تمینیه یارایان لفظلر ، معنائنده خصوصیت کوسترین عجمیه عیارلر (یعنی عجم غالبیسمی) .. کی مسألهلر اوزونده يك فائدهلی معلومات ویرمیشدكه بو بختلر اربابی نظرلرند حالاقیمتی غیب ایتمیشدر .

« اسحق خواجهمی احمد افندی » نك ترجمه حقیقهده درمیان ابتدیی ملاحظهلی شورا به کییر یورم :

[معلوم اوله كه بر لقی لغت اخیری به نقل ویر لسانی لسان آخر ایله ترجمهده ایکی طریق وارددر . طریق اول بودر كه ترجمه اولنهجق عبارتلك مفردات كه سنك لغت اخراذن مرادف اولان لفظی ذكر ایدوب ترتیب كات مترجه به موافق ترجمه اولنه . مثلاً فارسیده (آفتاب فروشد) عبارت عربیه عبارت ایله (الشمس الی الاسفل ذ هبت) و ترکی عبارت ایله (كونش آشیانی كندی) دیو ترجمه ایتك کی . یوحنا ابن بطریق و ابن ناعمه حصی بطریق اختیار ایدوب كتب یونانیه نك اکثرینی بوجه اوزرده ترجمه و عربی به نقل ایتدیلر . لکن عفی اولیه كه بو طریق صعوبت دن حالی دكادر . زیرا هر كهل نك مراد فی بولقی مشكل اولدیندن ماعدا تعبیرلر سبکی برورینه مخالف اولور لهذا مزبورلر ترجمه ایتكلی کی . كشدن چندان انتفاع اولمز . طریق ثانی بودر كه ترجمه اولنهجق عبارتلك مضمونی مترجم ذهننده تصویر ایدوب اول مضمون ، لغت اخراذه نه عبارت ایله تعبیر اولنه كلیش ایسه اولوجه اوزرده ترجمه و تعبیر ایدر . مثلاً مثال مذ كوره عربی عبارت

ایله (غربت الشمس) و ترك عبارت ایله (كونش باندی) دیو ترجمه و تعبیر ایدر . حسین بن اسحق و جوهری طریق بودر و بطریق نبات اسلام واسیل و مقصودی ادا ده اوجه در . لهذا بوعید فقیر مترجم ، ترجمه ابتدیی كتابلرده بو طریق به سلوك معنادی اولمعه مقدمه الادب ترجمه سنده دخی بووادی اختیار ایتدی . . .]

« اقصی الارب » زهدی باشا معارف ناظری ایكن « مطبعه عامره مدری صلاح الدین بك » ك هیتله ۱۳۱۳ ده ایکی جلد اوزر به طبع ایدیلشدر . اربابی ایچون بك مقید بر مراجعتكاهدر .

*.

« مقدمه الادب » ك ایلك مترجمی احمد افندی ده كیلدر . یوسلی طاهر بك « عثمانی مؤلفی » نده احمد افندین بحث ایدركن « مقدمه الادب » ایچون « علما و مشایخ عثمانیه دن مستقیم زاده سلیمان بن سعد الدین افندی طرفندن ده ترجمه ایدیلشدر » دیبوركه یاكشدر . مستقیم زاده نك ترجمه ابتدیی اثر « ابی الفضل حبیبی » ك « قانون الادب » عنوانی لقی در كه سعد الدین افندی ترجمه كنه تاریخی كوسترمك اوزرده « السنه ثلاثه » نامی ویرمیشدر . آلبازسیله اولان نسخه می « رشید افندی كنه نامه سی » نده عفو طدر .

طاهر بك مستقیم زاده دن ده بحث ایدركن بالعكس « قانون الادب » ك اسحق خواجهمی طرفندن ده توركیه به نقل ایدیلشكنی یازمقد در كه بوده برده ویدر . بو مقاله مرده آكلادینمز اوزرده احمد افندی نك ترجمه ابتدیی كتاب « مقدمه الادب » در . [۲]

استانبول كنه نامه لرنده بو اثر ك مختلف زمانلره عائد بك اسکی ترجمه لرنه تصادف ایدیلشده در كه « توركیات انستیتوسی » نیمه بونلر طویلاندیر یلقد در . لسانفرك تاریخنه عائد یازملاق تذهلر ایچون سو ك درجه لازم اولان بوجت شكرانه لایقدر .

*.

احمد افندی ، كندیسندن اول نجه عالم لطفندن شرح ایدیلش اولان مشهور « ترمذی » نك « ثبائل النبی » عنوانی اثرنی شرح ابتدیی کی « مستدرة المعارف » رساله سی وقصص انبیایی مشتمل « وحدت نامه » منظومه سی قلمه اكش ، بونلردن باشقا خیلی اثرلر یازمیشدر . عینی زمانده شاعر در . منظومه لری آراسته ده :

[۲] « دیوان الادب » وادركه « قلوبه » فی پر توك اولان « ابوابهم اسحق » ك ایزد . بونلر بر قیچ سنه اول اصف ایضیه قیامیه كنه نامه سنده مشغول اولونكن اله كین برلشمه سی تلیق ایشم : بولفت آق قسمة ایلور . حالوكه كلاچلی مرحوم كشف الظنونه - كندی آلبازسیله عرو نسخه ده داخل اولقی اوزرده - بش قدم اوله فی كوستر . مكده و كشف الظنونه « مقدمه الادب » مادمسته . عینی اقا ده موجود بولمده مرحومك او مادمه کی عیارلر « دیوان الادب » مادمسته هر نامه عین کییردی آكلادینمزده در .

ص ۶۷ :

لوح رخكده خط پریشان كورونسون
مرآت دلده نك فراوان كورونسون
چشم ترمه كل چلانك یابیدر
برده كوزیه كل صفاهان كورونسون
باغ امید وصلده برایش بپنیرمه دی
دوشدی نظردن اشك چو یاران كورونسون

دل میل ایدردی كا كل جانی كورمه
سوداسی شیددی زلف پریشانی كورمه
وز دخترینه مغیبه نك مشق می هزار
چوق كینه واردی میكدیه آتی كورمه
هنكام عزم راه فنا كلدی حاضر اول
باشله تدارك عد مستانی كورمه

سزاوار نثار خا كیاك كورهم بوقدر
در سیراب چشم چوق مساعد اخترم بوقدر
بن اول سیمرخ كردون سیر خوش پروازم اما حیف
فراز قاف قرب یازده موصل شهریم بوقدر
کی كوزلاری واردر .

« خواجه زاده افندی » دیبه شهرت بولان اوغلی
« محمود افندی » بوقاریده سوله دیکمز کی « واقف »
مخلص برشاعر در ، ۱۰۹۴ ده بروده دوشمش ،
یوكسك پایلی بر مدرس ایكن ۱۳۱۷ ده وفات
اچمیشدر . برغزلی آلیبورم :

نشاطه باعث اولور توهار آكلیدقده
کیدر خار ، می خوشكوار آكلیدقده
نكاه شفت ایدری عجب اومه یاره
دل ستمزده فی قرار آكلیدقده
وجودی عاشق سر كشته نك غبار آسا
ره نكاه دوشر روزگار آكلیدقده
بر ایکی ناوك دلوزرین ایلسون ارسال
یوچاك سینة عشاق زار آكلیدقده
زبان خامه واقف كهر فشانقی ایدر
بوكونه برغزل ایدار آكلیدقده

علی جانب

عاشق چلبی

ادبيات تاليفى

محمد «درک» ، صوکرادن «عاشق چلبی» مخلصيله شهرت قازانان ايسته بودر . [۲]
پر محمد ، کتبلکنده اعتنا ايله تحصیل ايئدی ، قاسم پاشا مدرسی سروری ، قلندرخانه مدرسی طاش کوری زاده ، محمود پاشا مدرسی عرب زاده ، حسن مدرسی حاجلی امیر ، بالیکسری حسن ، محی الدین فناری و ابوالعمود افندیلردن درس آلاقی تدریس مسلکته انتساب ایچون حاضرلاندی . فقط ، نه دهنه ، بوسلکه کیرمه دی ، بروسه دی امیر بخاری اوقانک متولیکلی درعهده ایدرک [۹۵۳] سنه سنه قازار بو وظیفه ک ایفاسته چالیشدی . [۹۵۳] ده بروسه اوقانی تقییه مأمورایدیلر روشنی زاده ک شاکای اوزرینه عزل اولونجه استانبول کلدی ، استانبول قاضیسی اولان اسکی خوجاسی حاجلی امیر افندی ک جایسيله حکمه کاجی اولدی . محی الدین فناری ک وفاتی اوزرینه ، اونک دانشمندی اولدینی ادا و ادعاسی بویوک مددرسارک شادنیله تقویه ایئدی ک جهته [۹۵۴] سنه سنه روم ایلی قاضی سگری بستان زاده افندی مزلمنتی قبول ایئدی . چوق کیمدن ابوالسعود افندی طرفدن قنوا مسودلکته تعین ایئدی ایه ده ، آرز زمان ایچنده خدمتی ده کیشیدری ، سیلوری قاضیلندن باشلا یاریق صراسیله برشته ، سرفیه ، نازده قضا لریده بولوندی . صو ک مأموریتند خانی بردرلو خوشنورد ایدمه دیک ایچون ، مقدمه استانبول منادیبا شکایتلر یاغدر بریلدی ، تشبیل ایسته نیلیدی . بوکا بنام « نازده دن عزل اولونارک [۹۶۶ هـ] ده علاشیه کونده بریلدی . فقط بودنه ده علاشیه اها ایلی ، عاشق چلبی یی ممنون ایدمه دی ، محیطنه ایستایمان قاضی ، اسکی راختنه قاووشق آرزوسيله چالامدینی قانی ، باش وورمادینی چاره براقادی . بوکا رغما علاشیدن قوربتلامادی ، مایوس ومفتور قدر برشا کوستر برکن قانونی سالیاک :

[۲] شقایق ذیل : عطای - لطیف ايله حسن چلبی ، عاشق چلبینک برزورنده دکل ، بروسه ده دودغینی قبول و ادا ایئدی کچی ، بروسه یی بلوغده ، بو خصوصده دیکر روایتی شدت واصرار ايله رد ایدرک بولنه التحاق ایدیلور .

برابر بوطیقه بمنسوب اولانلرک ملککندن اوزافلاشماسی جرم لک آزالماسی انتاج ایتمی ؟
خلاصه جرم ایستایستیکلری بر مدنیت حقنده حکم ویرمک ایچون اساس طویق ایسته به ک اولانلر اوله مشکلات قارشیشنده درلرک اولری ازاله ایچون دیکر علام و عوارضی نظر اعتباره آلمه مجبوریت حس ایدرک .

محمد عزت

بیله برم یازیدک عثماني تختی اشغال ایئدی ک صبرالزده بروسه یه «امیر بخاری» ايله برلکده «سید محمد» نامنده بر یابچی برلیدی . سید محمد ، اصلاً ایرانی اولوب یئنده جیرت واوراده وطن ایئدی . امیر بخاری آنادولویه کک فکریله سیاحت ایدرک زن بئنده اوغرایارق سید محمد مسافر اولمش و اونی کندیسيله سیاحته تشویق ایلمه مدی . سید محمد حرفت اهل بر آدام اولدیندن [۱] زرده اولسه اُنک امیکله یاشایا یلیردی . بلسکه بونک ایچون بئدادی ترک ایئکده محذور کورمه دی ، امیر بخاری ايله برابر آنادولویه کچدی .
امیر بخاری ايله سید محمد بروسه یه کلنکاری وقت برز غریبدن باشقا برشی دکلایلر . «کلدسته ریاض عرفان» و «مشارع الشعرا» مؤلفاری ، بروسه یه موصلنلرند هر ایکسینک بیله برم یازید طرفندن منونیه قارشیلاناق توجه مظهر اولدیلرندن بحث ایدر لر سه ده ، بو روایتی مؤید دیکر قوتی بر وثیقه بوقدر . فقط بالاخره امیر بخاری حقیقه «بیله برمک شبنی قازاغش و کریمه سی خوندی (خونق) خانوله ازدواج ایئشدر . بوانساده سید محمد و وزیر اسحق پاشاک قیزیله اولمشدر .

سید محمد بو ازدواجدن زین العابدین اسمنده بر اوغل اولدی . فاتح و ایکسینک یازید دورلری ادراک ایدن زین العابدین ، اولدیکي وقت سید علی نامنده برچوچوق براقندی . سید علی اصولی اوزره تحصیل کوردکدن صوکرک ، [۹۱۸] ده ایته کول قشاسنه تمین اولوندی . متعاقب قره طووده ، اسکوبده ، صوفیه قاضیای ایئدی . نهایت قلبه قاضیسی ایکن کوزلری دنیا به قادی .

سید علی ، مؤید زاده عبدالرحمن چلبینک قیزی آلتش ، اوندن بیی ارک بک بری قیز اوانی اوزره آلتی چوچوق قازانمشدی . بونلردن بری باباسنک اسکوب قشاسنده بولوندینی زمانه تصادف ایدن [۹۲۶] سنه سنه برزورین قشیه سنه دوغان «پر [۱] سید محمد «نظم» صنعتنده ماهر و بوسيله کندیس «سید نطاع» ، چوچوقلری «سید نطاع زاده» لقبیه مشهورودر .

غایت کنیش استطلاعات واسطه لرته احتیاج واوردر . بو استطلاعاتک تفسیری ده قویای دکادر ، اقتصادی انکشاف بعض صفحه لری اعتبار ايله جلیه کارلق و دولاندر بریجیاق کچی جرم لک تکثری موجب اوله ییله ، هئیت عمومی اعتباریله زغای ملککنده آرتدیرارق جرم ایضای ایچون اجرای تأثیر ایدن بعض عاملاری حذف ایلمه می ! مهاجرت ملککنده اینس بولامایان بر طبقه ک موجودیتی افاده ايله سکله

یاقین اولان بونقطه نظر قبول ایدیلیرسه ، برمدیتده ساده جرم لک مقدار اعتباریله تحولاتی دکل فقط ایشلرک ، فعالیتلرک انکشافی ده اولجیک وایکی نتیجه یی قارشیلاندریمق لازم کایر . یعنی منطقه منطقه ، یاخود سنه سنه جرم لک فعالیتلر آراسنده کی نسبی آرا یوب بولایلدر .

فقط بونقایسک قویای اولدینی طن ایتمه یل . درحال میدانه چیقان ایلک مشکلات شودر : ایشلرک یاخود فعالیتلرک هئیت مجموعه سی نه طرزده زقیرله افاده ایدیلیر ؟ دیکر مسئله : هانکی اصوله تبعاً جرم لک فعالیتلر وایشلر مقایسه اولوناچقدر ؟ قیالوق فعالیتلرک ، ایشلرک مقدارنی و درجه انکشافی جرم لک قارشی تأثیری عاماً باشنه باشقه اولان واقعه لری مشاهده ایدیلیر . بعض خصوصی انکشافلر جرم لک تکثری صراحتاً تسهیل ایدن وسیله لر احضار ایدیلیر . مثلاً منقول ملک لک تکثری ، قیم و اعتبار سندانتک چوغالامی ملکیت قارشی تعرضلرک آرتاسنه سبب اولایلیر . زرا اونلره قارشی تعرض ، غیر منقول قارشی تعرضنلر ده قولاید . فقط ، دیکر جهندن ، ایشلرک آرتاسی ايله مرتبط اولان بعض احوال جرم لری آرتدیرارق برده اکسپلیر ، مثلاً بوللرده وداغلرده جیدودلنه قارشی الکتریک چاره ک شمدنوفرلرک انشاسی اولدینی مشهورودر . نهایت بعض انکشافلر جری یوق ایئده ماهیتی تغییر ایدر ، مثلاً وحشیانه و قاجابه اقطاع ایدیلکده اولان جانیلر رینه اوسته لقی و ایجه دوشونولش خائشلر قام اولور . نهایت بعض نوع فعالیتلر آرتارکن بئادنه جری تزید ایلر ، لکن انکشافک ایکنجی بر صفحه سنه جرم لک تناقصنه سبب اولور .

بومشکالتدن صرف نظر ، فرض ایدمک کایشلرک و فعالیتلرک هئیت مجموعه سی ترکیبی بر سورته قاروامق ایسته بورز . نه یاجز ؟ مثبت و منونیتی موجب بر نتیجه ایریشمک ایچون آلم و صایملرک هئیت مجموعه سی (بالطبع کنیش معنایسنده بوتعبیرک ایجه استحصالی ، استیلاک ، نقلیه واسطه لری ، بورسه و باشقه معاملاتی ، ثروت و معاملات اوزرینه ویرکوری ادخال ایلرک) مطالعه و تدقیق ایتمه یی اصول اتخاذ ایدنلر واوردر . فقط بو رقلر ، نه قدر اولسه یه منحصرأ اقتصادی حیاته عائددر . صورت عمومی ده مدنی فعالیت و بالخاصه بوفالینک معنوی صفحه سی ده کوزدن کیرمک لازم دکلی ؟ ابتدائی تحصیلک عمومی ايله برابر جرم لکده - هیچ اولازسه معین برنوع جرم لکده - آرتیق اوزره اولدینی - اغلب احتیال پاکیش بره - ادا ایدنلر وار . اوجالده مکتبلرک کینخانلرک ، غزتلرک ، مجموعه لرکده ترادینه باقالی بز ، خلاصه «حرک انشاری درجه سی» ده اولجیک چالیشایی بز . بونلردن ماعدا سیاسی حاده لرکده اهرامی جائز دکادر : آشنای صنفلرک سیاسی حیاته اشتراک (منتخبلرک مداری) ، عمله و پارتون سندتالرنک تکثری ، غره لرک ، مهاجرت حرکتلرک توسی ویا تحدیدی ده نظر دقتدن قاجامایلدر . جرم لک نظرأ مدنیتلر حقنده حکم ویرمک ایچون

حيات

خلقى ايجنده مېتر برنسه يوق دولت كي
اوليه دولت جهانده برنيس صحت كي

مطالع غزالي تخفيس ايله پادشاهه تقديم
ايتدى . بو تخفيس ، قانونيك پاك خوشه كيندى .
عاشق چلي نيكول قاضيله غويول واورادن روسجفه
توقيع ايله يرك سويند يريله . فقط ، كندينه
الفاظ ايدن قانوني سايله حرمتمزلكدن چكينه دى .
[۹۷۳] سنه سنك موكنه دوغرو سكتوار سقرنده
مولان بفراده سوق امر اولونان سلطنت قايتقى
قايتق ريتيك اخطاري ديكلمه يرك ، روسجق او كندن
كچركن استقال ايتدى . قايتق ريتي بو حركتى
عرش ايتنجه ، پادشاه عاشق چلي غزل ايتدى .
اكر قانون لمان سقرده ثوله سېدى ، سايق روسجق
قاضى ، اختال بردها هېچ ريفاهه اولوراميه قعدى .
شوقادركه طالى قيصاق داوراغادى ، پادشاه وفات
ايدرك برته اوغلى ايتنجه سليم كچدى . عاشق
چلي ، بو فرست قاجرما دى ، بفرادن استانبول
دو تركن ووردى بر غزاله ايتنجه سليلك دقتى
جلب ايتنجه يوز آلى آتجه ايله فرده طوه قضا سته
نصعب اولوندى . [۹۷۴ هـ] . ايكي سنه سوكر
[۹۷۶ هـ] مامور بندن غنو ايدلسده ، مزوليتى
چوق سورىدى . ترتيب ايله ديكى نذكره پادشاهه ،
عربجه شفايق ذبني صدر اعظم صوقوالى محمد پاشايه
هديه ايتدى . مساعيسى تقدير و كندى قيدچايه
اسكوني قضا سته تعين اولوندى . بو ، حقيق برونجه
اوى ، بو يوك برنمستى . لاکن بو نمك ذوقى
اجل خيله طاندرمادى . عاشق چلي اسكويده
آخاق اوچ پيلان بر آرز فضل ياشادى . [۹۷۹ هـ]
شعبانك سو كنده ذات الجلبدن وفات ايتدى .

مرحوم بروسل طاهر بکه كوره ، اسكويده
«غازى بابا : قاضى بابا» دنين مرقد عاشق چلي به
عالمدرد . اوليا چلي ، اوک «قمان حکيم آستانه سنده
مدون» و مرار طاشنده وفاته تاريخ اولارق
بروسلى جنانيك سوله ديكى :

عاشق سفر ايلدى جهاندن

مصركن محكوك اولدىنى قيد ايدىور .

استفاده ايتدكمز منبعلر يوباده تماماً ساك
اولدىن ايجون عاشق چلينك اوله توب اولمه ديكندن ،
چو جوغى اولوب اولادىندن خبردار دكلر . بيلدكمز
جهت ، قالاچانلى برعالمه ايجنده بو يوب بيشديكى ،
ايكسى كندىندن بو يوك ، ايكيكى كوچوك درت
اركان قاردهنى ، برده عى الدين فتارى ايله ازدواج
ايدن همشيره سى بولونديدر . بوندن ماعداء اركان
قارده شلردن برينك باباسندن اول تولديكى ،
نذكره سنى يازدىن تاريخده ديكركينك هنوز حيات
اولدقلىرى ، ائرنده باباسندن بحث ايدركن عاشق
چلينك بالقات ووردى معلومانن آكلپوز .

مورخ عالمه نظرأ ، عاشق چلينك باباسى
سيد عليك مرغه و مسعود پاشايان زتكين بر آدم
اولدىن عققدر . فقط عاشق چلينك بو تروندن

۴

مستفيد اولوب اولمادىنى موجود وثيقه لرك دلالتيله
تثبیت اتمك امكانسزدر .

عاشق چلي ، دورينك شاعر و عالم دىن بر چو غيله
طائيشش ، مناسنده بولمستدر . مع مانیه اوزون
مدت ولايتلرده دولاشاسى دولاييسيله استانبول
مجلسلرينك تيز ، طريف ، اشعلى صېنلردن اوزاق
قالش ، سوديكلرله دالما تامس اتمك ايتنه قانامستدر .
شيخ الاسلام ابوالسعود ائندى ايله مورخ عالم ،
تذكره نويس لطيف ، مثنوى شارسى سرورى ،
آرناوود عجمي ، شاعر لى ، عرشى ، فناى ، خيالى
عاشق چلينك ايلرى كان دوستلرنددر . بو نلر
آراسنده ابوالسعود ائندى اوى ، داهيا طيله لى
زمانندن برى بيلور ، صيات ايدىوردى . صرف بو
ساقيله ، امير بخارى متوليكندن موزولاً استانبول
كلنجه كندى فتوا مسول كنده قولالاش ، سوكر
قاضيله ترقيته مساعده ائتمستدى . مورخ عالم ،

عاشق چلي به اسكويده تصادف ائتمستدر . [۹۷۴ هـ]
بعض خدمتلرله موطفاً اسكويده كنده الاخبار
مؤلفى ، عاشق چلي استقبال و اوچ كون اونده
مسافر واعزاز ايتدى كي ، اوکا آبرجه بر چوق
هديه و برمستدر . لطيف ايله عاشق چلي بئنده كى
مناسيك نه طرزده تأسس و دوام ايتدى مجمول
ايسده ، هر ايكيكى نذكره ترتيب ايتش اولمازى
اعتبارله يكدىكرينك رقيب كورونور . آرناوود
عجميانى [۹۷۲] تاريخنده طائيبان عاشق چلي ،
تولونجه به قادار اونكل دوستلنى محافظه چالشمش ،
مع مانیه تيز ، سيكيلى بر آدم اولان عجمي مختلف
سبيلرله آرقاداشى وقتوقت كوچنديرمستدر . عاشق
چلينك لك ياقين ، لك قولى ، لك زبانه سويديكى ،
غيسه ديكي ، لك فضله صمى و آبريلار رفيق ،
شاعر خياليدر . عاشق چلي ، خيالى ايله كورو شكمه
باشلادى وقت ، هنوز يكرى آلى باشنده ايدى .
ايكى كنج ، ايكيكى ده شعرله اشتغال ايدىور ، عين
مسلكه بشمك ، بوكسه لك ايسته يوردى . بوندن
دولاي بربريله آكللاشوب قايتاشمقده كوچلك
چكه ديلر . خيالى ، يازدىن هر غزلى مستقبل تذكره
نويه اوقويور ، اونك مطالعه سنى ديكلمه بور . فكرى
اوكره نيور ، اوکا كوره بعضاً ائرنده تصحيحلر
ياپيوردى . تولونجه به قادار خيالى ، عاشق چليند
بو طرزده استفاده ايتدى قاضيله ولايت ، ولايت
كزدر كن به اوکا غزالرى يوللادى . عين شيرده ،
عين محبطده باشامق فرصتى بولمجه ايكي دوست ،
برلكده اكله توب كولديلر ، بربريله ملاطفه دن ،
مشاعره دن حظ دويديلر . يكرى سنه بو شكمده
هېچ سكتنه به اغرامقزىن دوام ايدن مناسيلرى ،
نهایت خيالىنك [۹۶۴] تاريخنده ادرنده وفاتيله
پنشن اولدى .

شفايق ذيلنده عطائى ، عاشق چلينك جوهر دل كندن ،

صا : ۷۲

لطيفه چيلكندن بحث ايتدى كي [۳] عالمه ،
ائرنده بوخصوصى تاييدو آبرجه اسكوب اهاليسنك ،
كندىندن خوشنود اولدىنى ذكر ايله اوى ، خلق
بر آدم اولارق كوسترمكده در . مع مانیه ، عاشق
چلي ، عنود ، خلق ايله تامسندن متوحش طن
اغمزله سبب اولاجق بعضى جاده لر قيد اتمك امكان
موجوددر . [۴]

كوزملاسه ، كوزملره قارشو قلينده حس
ايدىكى شديد تأيل و هيجان ، (عاشق چلي) لك
لك بو يوك ضعفنى تشكيل ايدر . مؤوخلر و تذكره
نويسلر اونك چوچوقلندن برى «حسن» نه مجلوب
اولوب حى «عاشق» مخلصنى بونك ايجون انتخاب
ايتدىكى قيد ، حىاتى كوزلرله همزم اولارق
كچيرديكى ، اولوركن بيله اختصار اضطرارى ايجنده
سوكليسى طائيدىنى ، سوكر سوزلرى سوكليسه
سوله يرك كوزلرى يومدىنى تصرع ايدىورلر .

محمد مبال

[۳] « بوخفر بيك يكرى ايكي تاريخنده روسجق
قاضيسى اولدم . بذل نعى و سخا و كرمى السنه
ناسده مذكور و بعض لطائف مشهور ايدى . »
[شفايق ذيل : عطائى]

[۴] سكتوار سفيريك باشلا فنجنده طونان
بفراده سوق اولونان سلطنت قايتقى روسجق او كندن
كچركن استقال ائتمسى قايتق ريتي طرفندن عاشق
چلي به مكرراً اخطار اولونمشده او ، ريشك بو
اخطاري ديكلمكه لزوم كورمه مش ولسكه فلاكتى
موجب اولاجنى بيلديكى « جواب وروپ بر قاچ
تختنى تعظيبدن پادشاهمه نه شرف اولور ، وضع
بى فائده و زائد اولور . » ديه يئند قيلمه امامستدر .
بر آرز اول ، عاشق چلينك روسجق قضا سندن
انفصالى مؤدى اولدىنى اشارت ايتدكمز بو واقعه ،
اونك عنود و بعضاً فكرنده مصر اولدىننه دلالت
ايشه كر كدر . تارده قاضيلندن غزل اولونارق
علايه به كونده ريلديكى زمان عاشق چلي ، بورا
خلقتك چهره و شيوهرلى بكنميه رك « قيصق الشكىل
و قيصق الاناظ اراك » لك ، كوزلرى ، قولالرى
واحتسز ايتدىكندن شكابت ايتش و علايه ده عادتا
اشكنجه ايجنده ايتش كى باشامستدر . مشاعر الشعرا
ايله شفايق ذيلنده تفصيل ايدلن بو حاده ده ، كندىنك
خلنه هان هېچ منوجه بولونمادىنى توتيق ايدىر
ماهيتده در صانيرز .

EDEBİYAT TARİHİNDEN YAPRAKLAR

RAMİ PAŞA

Muharriri : MEHMET HALİT

- 2 -

باغلامیان حر و اسیل بر صنعتك چوققلیدر .
ارغ یوزی صافلامه لوم کورمه‌رك او ، بونلرده
روحنك هرکوشه‌سی آچش ، شغف و کالی بوتون
چیلاقلایله اورتابه قویتمسور . شعرلرینه بوبوك بر
قیت تأمین ایدمن سبیلردن برنجیسی ، بزجه ،
رامینك ایسته بومزینیدر .

رامینك غزللری اك زیاده خیال ثروتیه جاذب
و شغفمه کورو نورلر . اكر آلدایوروسه‌سی ،
دورنك شاعرلردن هیچ بری ، اوك انزلرله بو
خصوصده عین سویی فی احرار ایدمك حصول
وجوده کتیرمه‌مشلر ، دامارامینك دوننده قالمشردر .
شو بر قاچ مصرع بو فکرمنی توشیه کایدیر ،
صانیز :

سر شار غم فکرماک ایلدیکدن
خوندر چکرم کس کال ایلدیکدن
شر منده دل دعوی بیوشی عشق
تنخس فرح فرق ملال ایلدیکدن
رغبت شكن ساغر خورشید شام
بن عشق موقوف سفال ایلدیکدن
پامال حجام حرم بزم هواده
زانوده سف نال ایلدیکدن
داغ اولسه سزا پا که سویدای دروم
رامی کی فکر خط وخال ایلدیکدن

رامینك شعرلری ، طاهر آسوده ، ساکن بر
قلبك سرین و نشانی زمزمه‌سی کیدیلر . فقط ،
دقتمز اسیرگه‌دیکمز حاله ، اولنده کی انچه ،
میهم حزنله ، قوتله ، وثر ، مع‌صفیه کیزلی عصیتك
فرقه وادماق ممکن دیکلدر . رامی ، بعضاً رند
و متوکل ، بعضاً حکیم و وفور کورونه‌سینه رغماً ،
هروقت مضطرب و هیجانلدر .
سانکه حیات کندیسی معنا تطمین ایدمه‌مش ،
بکهدیکی ، ایسته‌دیک سعادتن محروم برافشدر .
ترنلرینه ایسته بوهرمینك آجیسی سه‌زیلیر ، امیدینه
قاوشاماش برمنده‌دوک خیرینجی سسی ایچین ایچین
شکایت ایدر . تذکره نویس سالک روافته کوره
ردوسده‌منی ایکن عمرینك صوکه‌ده‌لرنده‌سوله‌دیک غزل
بو نقطه‌ی تحقیقه مدار اولاجق برعنصرناتی ایلدیلیر :

هو اوله‌دیز شغفه پیراهنزدن
چکیزی دخی دستنی غم دانمزدن
لاشیدیر ای غنچه کزار لطافت
ایرین تبسم اوله سن شوغوزدن
بزم مورچه خرمن صحرای کلزلر
پامال اولور دور اولیجی سکننزدن
آرایشی چوق ورد تحمل اوله رامی
کتمزه نه‌غم صراغ الم کلشنزدن

اتشابه‌سوق و جامه ایدمه‌رك كنجلكنده رامینك
انكشافه خدمت ایندیكی انكار اولونماز . لاکن
شخصیتی شکل ومعنوی هویتی تقرر ایندکدن سوکرا
رامی ، اوزرنده کی نانی نفوذنه قولایقله غلبه‌اش ،
حق استادینك تأثیرندن قوروتقله قالیله‌رق اوکارقیب
اولاجق بر درجه‌یه بوکمه‌شدر . ایکی شاعرک
محصوللری آراسنده بایلاق کوچوک بر مقایسه
تیجه‌سنده بوخصوصک تطبیله‌تابد ایدمه‌جکندن‌ایمز .
رامینك اثرلری ، اوزک جوهر و جوال بر
طبیعت ماک اولدیفی اثبات ایدمن چوق قیمتل
دلایلدر . بونلره دقت ایدیلرسه کوروورک ،
شاعر ، غزللری تنظیم ایدمه‌رکن همن هیچ‌کوجاک
چکمه‌مش ، جوشان الهامك وبردکی حیزله قلعی ،
کلفتمز ، مشکلمز یوروشدر .

بوندن دولای مصرعلرینه ایهام و تعقید کی ،
قلاسیك شاعرلرده اکثریتله تصادف ایدیلن
نقیصه‌لرک بولونماماسندن صرفظر ، بالمکس غبطه
ایدلجک قادر بوبوك بروضوح وارد . افاده‌سی ،
فکری سیس ، پوص ایچنده برافان کورلکلی بر
اسلوب دکیل ، تمیز ، براق ، تام معناسیله سلیس
وجالی برلاند . شو غزل ، بزی بو باده لایقله
تنور ایدمك ای برتال اولور اعتقادینه‌یز :
خیال لمل نایک جام چشم ترده قالمشدر
خیار بزم نوشاوش وصلک سرده قالمشدر
دکاد بنده دل سرکرمی فکر نکاهک
او برمت عیندر دوشوب بر برده قالمشدر .
مکدردر سرامر مشرب اجزای عالم هپ
سفا خاطر آتجق باده‌ده ساغرده قالمشدر
بوسری کفه برمشکناش چود کلزی
کرم رلفظ بی‌معنا کی دبلرده قالمشدر
مجوهر تاج ثروت کسه‌یه سود ایتر ای رامی
نجه پای جهانك چشمی اول افسرده‌قالمشدر . [1]
بوخصوصی ، مختلف مجموعه‌لرده غزلک رامی پاشا
نامنه مقید اولاسندن ماعدا ، آبرجه تذکره‌نویسلرک
شهادت‌لرله مؤیدر .

اسکی شاعرلرک جوغنده اولدیلردن باشقا شکله
کوروونك خاصستانی ، هنرورلک هوسی ، معرفت
صانع حراق واردر . شعرلرک جوهری تغریب ،
منظره‌سی تبدیل ایدمن یوسراق رایده بولامیورز .
بوپولده مسلکداشغرلی تعقیب ایترمه‌رك صبیحیلکسی
عافله ایدن رامینك اثرلری ، هرهانکی بر قید ایل

[1] بو غزل ، 1292 تاریخنده استانبولده
باصیلش اولان نای دیوانك اونوز برنجی صفحه‌سنده
وبالطبع نایبه مضاف اولاق مندرج بولونمده
ایسه‌ده ، حقیقته اوکا دکیل ، رامی پاشابه عالمدر .

رامی پاشا ك دیوانی ، تحمید اولونمده کوره ،
شیخ الاسلام فیض‌الله اندی وقه‌سنده ادرنه‌ده‌ای
یاغما ایدیلدیکی میراده قایب اولش ، آرتیق بوندن
سوکرا کندیسی ، دیوان ترتیبه بر داهای تشب
ایتمشدر . اوك ایچین ایدمه موجود شعرلری ،
تذکره و مجموعه‌لرده تصادف اولونان متفرق و محدود
غزلردن عبارت‌سده ، اثرلری شه‌سزک ، بونلره
منحصر دکیلدی . خصوصیه‌سرایه منسوب و دورنك
بوؤکلرله پاك یاقیندن مناسبتدار اولمای دولایسیله ،
برچوق قصیده یازمش بولونمای احوال غایدر .
فقط دیوانك ضیاعی ، شاعر حقده ، آتجاق بش
اول غزله استناداً حکم وریکی ضروری قیلورک ،
بونی تأثرله تلق ایتمك امکلمشدر .

رامینك بحث ایدمن تاریخ و تذکره نویسلر ،
اوك قوتل بر شاعر ، موفق بر نظم اولدیفنده
تماماً متفقدرلر : قانیمسکر سالم : « وجودی نایاب
بر وجود عترم و ذاتی بی‌نظیر اولوب کرک معارف
و کیاسته و کرک عقل فراستنده مسلم ، هرطریق
معنور برنور مجسم ایدی . اشعارلری شاعرانه و کفتر
پاک نازکانه و تعمیر بلنی بی‌پناه‌در . سخن کویلقده
استاد و طبیعت پاکیزه‌سی نقاد و ظریف و هرقلنده
ماهر ، فارسی و عربی صرام اوزره کفتره قادر بر
ذات لك صفات ایدی . « دیبه‌رك [1] شاعر
قارشی بوبوك برحرم و تندر بر ایله متحس اولدیفی
کوسته‌دیور . صفاتی‌ده : « حق الانصاف شایسته
عبر و اقبال اولوب سیزه‌زار انشاسنك روح ترکس
حیرانی و کلزار املاسنك روان ویسی » عندلیب
شاخوایندر و جویبار نظم‌آبداری ریان‌ساز روضه‌سفا
وبراعة افصح البراعه‌سی نای سر بزم وقادر . « دمع
سوزیله [2] پاشا ك شعرده کی قدرتی تسلیمده‌سالمدن
کری قلیور . بویکی تذکره نویسن ماعدا ، عثان
زاده نائب عندننده رامی : « عقل و رشد ایلکیانه
زمان ، ظریف و تکیه‌دان ، هول وجدی بکدن
شاعر عذب‌البیان ایدی . » [3]

معنایه ، اهنده کی بو شهادتلی ، مورخلرله
تذکره‌جیلرک رامی ، نایك معنی عد ایترنه
منع اولاماشدر . بونلره‌نظراً : « نایك یتیم‌بردکی
شعراي سنچنیرادن » اولان پاشا ، اوك جیزدکی
حط اوزرنده یوروش ، بر سانه‌ده دولاشنی
خاطرینه کتیرمه‌شدر . [4] فی‌الحقیقه نایك ، شعره

[1] سالم تذکره‌سی : ص 255
[2] صفاتی تذکره‌سی : ص 113 ، 114
[3] حقیقه‌الوزرا (یازمه)
[4] عبدالرحمن شریف بیک عثانی تاریخ :
2 ، ص 242 ؛ عثانی ، وائلری : 2 ، ص 186 ،
اسلاف : ایکنجی کتاب ، ص 168

ÖZ GEÇMİŞ

Kişisel Bilgiler	
Adı Soyadı	İbrahim SHUKUR
Doğum Yeri ve Tarihi	Kerkük – 01.01.1993
Eğitim Durumu	
Lisans Öğrenimi	Kerkük Üniversitesi
Y. Lisans Öğrenimi	Atatürk Üniversitesi
Bildiği Yabancı Diller	Arapça
Bilimsel Faaliyetleri	
İletişim	
E-Posta Adresi	ibrahimturkmen2017@gmail.com